

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

**ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ
DÖNEMİNDE MARAŞ
SEMPOZYUMU
17-18 Kasım 2017**

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU
17-18 Kasım 2017

İmtiyaz Sahibi: Fatih Mehmet ERKOÇ
Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Yayın Koordinatörü: Cevdet KABAKCI
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni: Mustafa SEMERCİ
Kültür ve Turizm Şube Müdürü

Editörler

Cevdet KABAKCI
Prof. Dr. İbrahim SOLAK
Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN
Yrd. Doç. Dr. Oktay DUMANKAYA
Mehmet CANLI
Ömer Yalçın OVA

Kapak Tasarım: Gökhan Gönen

Tashih: H. İbrahim ÖZDEMİR

ISBN: 978-605-4996-72-8

Baskı: Fikir Ajans

Yönetim Yeri

Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü
0 (344) 225 24 15 - 16
www.kahramanmaras.bel.tr

Kahramanmaraş
Mart 2019

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

İÇİNDEKİLER

GEÇ HİTİT DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE KADAR KAHRAMANMARAŞ KALESİ - Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI.....	2
KARAZ KÜLTÜRÜ'NÜN KAHRAMANMARAŞ VE ÇEVRESİNDEKİ YANSIMALARI -Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN - Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Dr. Öğr. Üyesi, Gökhan KALMIŞ	21
DEMİR ÇAĞI ÖLÜ YEMEĞİ (SYMPOSIUM) SAHNELERİ VE ETKİLERİ HAKKINDA - Prof. Dr. Kamil Levent ZOROĞLU.....	49
KIZZUWATNA BÖLGESİNİN HİTİT SİYASAL VE DİNİ YAŞANTISINA BAZI ETKİLERİ- Prof. Dr. Hasan BAHAR Arş. Gör. Murat TURGUT.....	54
ASUR KAYNAKLARINDA MARAŞ VE ÇEVRESİ Prof. Dr. Salih ÇEÇEN – Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK.....	72
DOMUZTEPE HÖYÜĞÜ: KAHRAMANMARAŞ'TA BİR GEÇ NEOLİTİK DÖNEM (MÖ 7.0005.000) KÖY YERLEŞİMİ Doç Dr. Halil TEKİN.....	84
ELBİSTAN OVASINDA YER ALAN BİR HİTİT YERLEŞMESİ: ELBİSTAN KARAHÖYÜK - Yrd. Doç. Dr. Bora UYSAL.....	95
ÇİVİ YAZILI BELGELERE GÖRE M.Ö. II. BİNYIL'DA KAHRAMANMARAŞ VE ÇEVRESİ Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM - Doç. Dr. Remzi KUZUOĞLU.....	102
KAHRAMANMARAŞ'TAKİ MAMMA ŞEHRİ Doç. Dr. Rukiye AKDOĞAN.....	117
ASUR KRAL YILLIKLARINDA GURGUM'A YAPILAN SEFERLER YRD. DOÇ. DR. ERCÜMENT YILDIRIM.....	133
ASUR KRALLARINA AİT KAYITLARA GÖRE BAĞIMSIZ GEÇ HİTİT KRALLIĞINDAN ASUR EYALETİNE DÖNÜŞME SÜRECİNDE GURGUM KRALLIĞI VE BU KRALLIĞIN POLİTİK ETKİNLİK ALANI Dr. Öğr. Üyesi Nurgül YILDIRIM.....	144
EGE GÖÇLERİNDEN SONRA MARAŞ VE ÇEVRESİ Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ.....	159
MAMA KRALI ANUM-HİRBİ'NİN KANIŞ KRALI WARŞAMA'YA GÖNDERDİĞİ MEKTUBUNUN MUHTEVASININ SOSYAL VE SİYASİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ Prof. Dr. Yusuf KILIÇ.....	165
ANADOLU VE PERS İLİŞKİLERİNDE KAHRAMANMARAŞ ANADOLU-PERS İLİŞKİLERİNDE KAHRAMANMARAŞ'IN YERİ VE ÖNEMİ -Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Dr. Nezahat CEYLAN - Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARAGEÇİ.....	175
M.Ö. I. BİNDE KAHRAMANMARAŞ'IN SOSYO-POLİTİK COĞRAFYASI - Yrd. Doç. Dr. Sırrı TİRYAKI.....	202
MARQAŞTI/MARAŞ'IN NEO-HİTİT HEYKELTRAŞLIĞINDA DİNSEL/TANRISAL FİĞÜRLER Doç Dr Özden ÜRKMEZ.....	219
KAHRAMANMARAŞ-GERMANICIA KURTARMA KAZILARI Ahmet DENİZHANOGULLARI - Safinaz AKBAŞ.....	228

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ İLİ, AFŞİN İLÇESİ, ALİMPINAR MAHALLESİ, 288 PARSEL MOZAIKLİ ALAN KURTARMA KAZISI Mehmet GÜRİÇİN - Yakup ÜNLÜ.....	245
KAHRAMANMARAŞ İLİ, DULKADİROĞLU İLÇESİ, ÇOKYAŞAR MAHALLESİ MOZAIKLİ ALAN KURTARMA KAZISI Gülşen BAŞPINAR, İlhami KILINÇKAYA, Cansu ÇERÇİ.....	253
GEÇ ROMA VE ERKEN BİZANS DÖNEMİNLERİNDE MARAŞ BÖLGESİNİN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ Prof. Dr. İlyas GÖKHAN.....	275
KAYIP KENT GERMANİCİA: LOKALİZASYON PROBLEMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME Yrd. Doç. Dr. Oktay DUMANKAYA.....	286
ROMA DEVRİNİN ÖNEMLİ BİR İDARİ MERKEZİ OLARAK GERMANICIA CAESAREA (KAHRAMANMARAŞ) Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR - Doç. Dr. Halil ERDEMİR.....	301
ESKİÇAĞ'DA MARAŞ'TAN KAYSERİ'YE UZANAN YOLLAR Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN.....	307
KAHRAMANMARAŞ FOLKLORUNUN MİTOLOJİK KÖKLERİ Doç Dr. Fidan GASIMOVA.....	325
MEZAR TAŞLARININ PROTOTİPİ MEZAR STELLERİ; KAHRAMANMARAŞ ÖRNEKLERİ Yrd. Doç. Dr. Ebru ELPE.....	338
GERMANİCİA'NIN COĞRAFİ KONUMU VE ROMA İMPARATORLUĞU'NUN İÇ POLİTİKASINDAKİ ÖNEMİ Dr. Aytül KAPLAN.....	346
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KAHRAMANMARAŞ'TA GERÇEKLEŞTİRİLEN ARKEOLOJİK KAZILAR Ahmet DENİZHANOĞULLARI - Merve GÜLGÖNÜL PAKSOY.....	355
GURGUM KRALI HALPARUNTİYA'NIN (QALPARUNDA) ADAK/STEL HEYKELİ- Çağlar AKDAĞ.....	397
KAHRAMANMARAŞ'TAN LATİNCE BİR MEZAR YAZITI Prf. Dr. Ergün LAFLI - Dr Gülseren Kan ŞAHİN.....	404

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

TAKDİM

Maraş; tarih boyunca Hititlerden başlayarak Selçuklular, Dulkadiroğlu Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehir. Akdeniz'in parlayan yıldızı Maraş, dün nasıl Kurtuluş Savaşı'nda verdiği mücadele ile haklı bir övünç kazanmışsa, bugün de ülke ekonomisine, sanayisiyle, tarımıyla ve üretimiyle katkıda bulunan bir şehir.

Yakın zamanda Selçuklu, Dulkadiroğlu, Osmanlı, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerine ait bilimsel sempozyumlar düzenlenerek sunulan bildirimler kayıt altına alınmıştır. İlimizin tarihi hakkında düzenlediğimiz önceki sempozyumlar ile bir bütünlük sağlayabilmek, ilimizin tarihini eksiksiz şekilde kayıt altına alabilmek için şehrimizin Eskiçağ Dönemini sempozyumlaştırmayı düşündük. Hamd olsun bugün şehrimizin tarihi zenginliğine değer katacak bu kültür hizmetinin heyecanını yaşıyoruz.

Eskiçağın; arkeolojik kazıları, tarihi, coğrafyası, sosyal yapısı, yerleşkeleri, kültür ve medeniyetleri ve daha birçok detayı, ayrı ayrı merak konusudur. Hazırladığımız eserde, tarihi yaklaşık 14 bin yıl kadar geriye götürülebilen Kahramanmaraş'ın eski çağlara ait yönüyle karşılaşacaksınız.

Eskiçağlardan günümüze Kahramanmaraş öyle bir kültür kaynağıdır ki araştırmakla bitmiyor. Tarihiyle, coğrafyasıyla, şairleriyle, yazarlarıyla, el sanatlarıyla tam bir edebiyat şehri, kültür şehridir. Ayrıca bunun kayda alınması gerekiyordu. Antik Çağ döneminde Maraş sempozyumu ve şimdi de bunun kitaplaştırılmasıyla, Kahramanmaraş tarihinin son halkasını da tamamladık diyebiliriz.

Bu bağlamda belirtmeliyim ki, UNESCO'nun edebiyat şehirleri listesinde Kahramanmaraş'ın hak ettiği yeri alması için başvurumuzu yaptık. Tüm bu yaptığımız çalışmalardaki hedefimiz; şehrimizin tarihine, kültürel geçmişine ışık tutmak, bu değerlerimizi kayıt altına almak ve gelecek nesillere aktarımına katkı sağlamaktır.

Sempozyumun düzenlenmesinde, sempozyum bildirimlerinin kitaplaştırılmasında emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

GEÇ HİTİT DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE KADAR KAHRAMANMARAŞ KALESİ

Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI*

Özet

Şehrin merkezindeki tepenin üzerinde yer alan kalenin, inşâ tarihi konusunda kesin bilgi yoktur. Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlayan önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunan Kahramanmaraş, Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Geç Hitit devletlerinden Gurgum Krallığı'na başkentlik yapmıştır. Kale ile çevresinde yapılan kazılarda Geç Hitit Dönemi'ne (M.Ö. 1200-660) ait birçok tarihî eser bulunmuştur. Sanat Tarihi literatürüne "Maraş Aslanı" olarak geçen ve bugün Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenen aslan heykelinin üzerinde Hitit hiyeroglifi ile yazılan ve Maraş tarihinin önemli bir dönemine ışık tutan uzunca bir metin bulunmaktadır. Hiyeroglif kitabede, M.Ö. IX. yüzyılda kenti yönetmiş olan Geç Hitit Kralı III. Halparuntaş (M.Ö. 810-783) ile atalarının isimleri geçmektedir ve bu kitabe Geç Hitit tarihi açısından oldukça önemlidir. Aslan üzerindeki hiyeroglif kitabede, Geç Hitit Kralı III. Halparuntaş'ın inşâ ettirdiği yapıya iki aslan koydurduğunu ve bu aslanları babası Yüce Layamaş'a adadığını ifade etmektedir. Kahramanmaraş Kalesi'nin ilk defa, Geç Hitit Kralı III. Halparuntaş (M.Ö. 810-783) tarafından inşâ ettirildiği anlaşılmaktadır.

Kahramanmaraş Kalesi Geç Hititliler zamanında yapıldıktan sonra, yöreye hâkim olan Asur, Med, Pers, Kapadokya Krallığı, Roma, Bizans, Hülâfa-i Raşîdin Dönemi, Emeviler, Abbasiler, Anadolu Selçuklu, Dulkadir Beyliği ve Osmanlı dönemlerinde çeşitli tamir ve ilâveler yapılarak aktif bir şekilde kullanılmıştır. Fakat Maraş, özellikle VII - XI. yüzyıllar arasında Bizanslılar ile Müslüman devletler arasında sık sık el değiştirdiği için kale defalarca tahrip edilerek yeniden yapılmıştır.

Maraş 1522 yılında Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçmiş ve kalenin, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde yenilenircesine tamir ettirildiği ve şimdiki şeklini bu onarımlar sırasında aldığı anlaşılmaktadır.

Kahramanmaraş Kalesi, şehrin merkezinde yer alan tepenin üzerine inşâ edilmiştir. Kale, kuzey ve güney taraftan şehre girişi sağlayan önemli yolların birleştiği yerde bulunması itibarıyla askerî ve ticarî bakımdan oldukça önemli bir konuma sahiptir. Şehir merkezinde akan Kanlı Dere, Şeker Dere ve Uzunoluk Deresi derin vâdiler oluşturarak, özellikle kalenin bulunduğu tepeyi diğer tepelerden ayırmıştır. Kalenin bulunduğu tepe tamamen oveya ve çevreye hâkim bir konumdadır. Yapı ilk inşasından itibaren bölgenin en büyük garnizon tipinde kalelerinden birisi olmuştur.

Arazinin topografik yapısına göre şekillenen ve hafif çarpık plânlı olan kale, dıştan yaklaşık 83.00 x 140.00 m. boyutlarındadır. Kale, muhtelif ebat ve biçimlerde burçlarla desteklenen kalın sur duvarlarıyla kuşatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş Kalesi, Geç Hitit, Gurgum, III. Halparuntaş

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi, mehmetozkarci@gmail.com

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Abstract

Located on the hill in the center of the city, there is no precise information about the date of construction of the castle. Kahramanmaraş, located on an important trade route connecting Anatolia to Mesopotamia, became the capital of Gurgum Kingdom from the Late Hittite states after the collapse of the Hittite Empire. Many historical works belonging to the Late Hittite Period (1200-660 BC) were found in excavations made around the castle. There is an elaborate text written on the lion statue which is referred to as "Maras Lion" in Art History literature and exhibited today in Kahramanmaraş Museum and which is written with Hittite hieroglyphics and sheds light on an important period of Marash history. Hieroglyphic book, BC IX. King of the Late Hittite III who ruled the city in the first century. Halparuntaş (810-783 BC) and the names of their ancestors pass through and this inscription is very important in terms of Late Hittite history. In the hieroglyphic book on the lion, King of the Late Hittite III. Halparuntaş has constructed two lions in the structure that he built and he expresses that these lions are devoted to his father, the Supreme Layamas. Kahramanmaraş Castle for the first time, it is understood that it was built by the Late Hittite King III. Halparuntaş (810-783 BC.).

Kahramanmaraş Castle After being built in the time of the Late Hittites, various repairs and refurbishments have been made in the period of Assyrian, Med, Persian, Cappadocian Kingdom, Roman, Byzantine, Hülâfa-i Raşîdin Period, Umayyads, Abbasids, Anatolian Seljuks, Dulkadir Emirates and Ottoman Period used. But Maras, especially VII - XI. The castle has been repeatedly destroyed and rebuilt between the Byzantines and the Muslim states between the centuries.

It is understood that Marash passed to the administration of the Ottoman State in 1522 and it was repaired during the period of Sultan Suleyman the Magnificent (1520-1566) and repaired it and took its present form during these repairs.

Kahramanmaraş Castle was built on the hill located at the center of the city. The castle has a very important position in terms of military and commercial as it is located at the place where important roads leading to the city enter from north and south side. The Kanlı Dere, Şeker Dere and Uzunoluk Stream, which flow in the city center, have formed deep wards and especially distinguished the peak from the other hills. The hill on which the castle is located is completely ovoid and has a dominant position around it. The building has been one of the largest garrison-type buildings in the region since its first construction.

The castle, which is shaped according to the topographical structure of the land and which is slightly crooked, is approximately 83.00 x 140.00 m from the outside. dimensions. The fortress is surrounded by thick walls fortified with bastions in various sizes and forms.

Keywords: Kahramanmaraş Castle, Late Hittite, Gurgum, III. Halparuntaş

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kale, şehrin merkezindeki tepenin üzerine inşa edilmiştir (Fig. 1-13). Kalenin inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihi konusunda kesin bilgimiz yoktur. Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlayan önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunan Kahramanmaraş, Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Geç Hitit devletlerinden Gurgum Krallığı'na başkentlik yapmıştır. Kale ile çevresinde yapılan kazılarda Geç Hitit Dönemi'ne (M.Ö. 1200-660) ait birçok tarihî eser bulunmuş ve bunlar yurt içi ve yurt dışındaki bazı müzelerde sergilenmektedir. Ayrıca 1960'lı yıllarda kaleye çıkan parke yol açılırken geçmiş medeniyetlere ait duvar kalıntılarına rastlanılmıştır. Maraş'ı 1648 ve 1672 yıllarında ziyaret eden Evliya Çelebi, güneydoğu taraftaki kapının dış kısmında birbirine bakan taştan yapılma 4 aslan heykelinin olduğunu belirtmiştir. Bu heykellerden sadece Sanat Tarihi literatürüne "Maraş Aslanı" olarak geçen ve bazalt taşından yapılan heykel günümüze gelmiştir. Bu heykel, Kahramanmaraş Kalesi'nden 1884 yılında alınarak İstanbul'a götürülmüş ve 1886 yılından itibaren İstanbul Arkeoloji Müzesi - Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmeye başlanmıştır. Aslan heykeli daha sonra ait olduğu şehre getirilerek, 30 Ağustos 2013 tarihinden itibaren Kahramanmaraş Müzesi'nde ziyarete sunulmuştur (Fig. 3-4). Heykelin üzerinde bulunan ve uzunca yazılan hiyeroglif kitabe, Geç Hitit Kralı III. Halpuruntaş (M.Ö. 810-783) ile atalarının isimleri geçmektedir; Gurgum Kralları'nın soy ağacını vermesi bakımından oldukça önemlidir. Bazı kaynaklarda Maraş Aslanı'nın önceden Geç Hitit Krallığı'na ait kale dâhilindeki sarayın giriş yerinde olduğu ve daha sonra tamir esnasında kale kapısının yanına yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Hitit geleneğine uygun olarak bu aslanlar, bir yapının giriş kapısının iki yanında yerleştirilerek yapıyı korumaktaydı. Gravür resimlerinde aslan heykelinin kale kapısının üst kısmına yerleştirildiği görülmektedir (Fig. 3)¹.

Tespit edebildiğimiz bilgi ve belgelere göre Kahramanmaraş Kalesi'nin ilk defa, Geç Hitit Kralı III. Halpuruntaş'ın saltanat dönemi olan M.Ö. 810-783 yılları arasında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır.

Kahramanmaraş stratejik bakımdan oldukça önemli bir bölgede yer alır. Anadolu yarım adasının güney kapısını oluşturan Kahramanmaraş, tarih boyunca önemli bir uygarlık ve ticaret merkezi olmuştur. Mezopotamya ve Kuzey Suriye'yi Akdeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu'ya bağlayan ticaret yolunun üzerinde bulunmasından dolayı Orta Tunç Çağı'ndan başlayarak XIX. yüzyıla kadar önemini korumuştur.

Kahramanmaraş Kalesi Geç Hititliler zamanında yapıldıktan sonra, yöreye hâkim olan Asur, Med, Pers, Kapadokya Krallığı, Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu, Dulkadir Beyliği ve Osmanlı dönemlerinde çeşitli tamir ve ilâveler yapılarak kullanılmıştır. Kale şimdiki şeklini ise Osmanlı Devleti zamanında almıştır. Kalenin Bizanslılar'dan önce hangi olaylara şahit olduğunu bilemiyoruz. Fakat Maraş, özellikle VII - XI. yüzyıllar arasında Bizanslılar ile Müslüman devletler arasında sık sık el değiştirdiği için kale defalarca tahrip edilerek yeniden yapılmıştır.

¹Sevgen 1, 1959, 257; Ramsay, 1960, 309; Akurgal 1961, 90 v.d.; Cumhuriyetin 50. Yılında Kahramanmaraş İl Yılığ 1973, 166; Atalay 1973, 196; Öztuna 23, 1976, 289; Gündüz 24., 2001, 192; Zoroğlu 1, 2005, 304

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş'a ilk Müslüman Arap akınları Hz. Ömer'in halifeliği zamanında başladı. Halid bin Velid 637 yılında Bizanslıların elinde olan Maraş'ı kuşattı. Kaledeki Bizans askerleri şehir halkına zarar verilmemesi şartıyla kaleyi teslim ettiler ve kaleyi Halid bin Velid yıktırdı. Maraş bundan sonra Müslümanların Anadolu içlerine yapacakları akınlarda üs durumuna geldi. Emevi hükümdarı Muâviye (661-680) şehir ile Maraş Kalesi'ni yeniden inşa ettirerek, asker yerleştirdi. Şehir Emevi hükümdarı I. Velid'in (680-684) ölümünden sonra Bizanslılar tarafından kuşatılarak, şehir ve kale tahrip edildi. Maraş Kalesi I. Velid'in oğlu Abbas tarafından 693 yılında tekrar tamir edilerek güçlendirildi. Bizans İmparatoru V. Konstantinus, Emevi Devleti'ndeki iç karışıklıktan faydalanarak 742 yılında Maraş'ı ve kaleyi tahrip etti. Emevi hükümdarı II. Mervan (744-749), kısa bir süre sonra şehri Bizanslılar'dan tekrar alarak şehri ve kaleyi tamir ettirdi. Şehrin inşâsı için Şam bölgesinden inşaatçılar toplandı. Mervan'ın yaptırdığı surun etrafında bir hendek ve bir de iç kale bulunuyordu, bundan dolayı kaleye "*el-Mervan*" adı verildi. Abbasi halifesi Harûnû'r-Reşid (786-809) tarafından şehir çift sıralı surlar ve hendekle istihkâm edilmiştir. Fakat Bizanslılar 754 yılında şehri ve kaleyi yeniden tahrip ettiler. Bunun üzerine Abbasi hükümdarı Ebû Cafer el-Mansur (754-775) döneminde Salih bin Ali tarafından kale yeniden tamir edilerek, tahkim edildi. Bizans ordusu Abbasilerin hâkimiyetinde bulunan Maraş'ı 778'de kuşatarak şehir ile kaleyi tahrip ettiler. Maraş, 778-962 yılları arasında Abbasi, Bizans, Hamdâni ve Ermeniler arasında el değiştirdi ve 962'de Bizans'ın hâkimiyetine geçti. Bu dönemlerde kale tahrip edilerek defalarca tamir edildi². İbn Hurdazbih, 846 yılında Maraş Kalesi'nin Mezopotamya sınırında bulunan önemli kalelerden biri olduğunu belirtir³.

Maraş, Malazgirt Zaferi'nden sonra 1085 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyet altına girdi. Burası kısa bir süre Ermenilerin eline geçtiyse de Memlûklü Sultanı Baybars, Temmuz 1273'de Halep vâlisi Hüsameddin el-Ayintâbi komutasındaki askerlerini göndererek Maraş Kalesi ile şehri tekrar aldı⁴. Maraş daha sonra Dulkadir Beyliği'nin (1337-1522) yönetim merkezi oldu. Şehre zaman zaman Memlûklular da hâkim oldular. Kalenin bu dönemlerdeki durumu hakkında kaynaklarda açık bilgi mevcut değildir. Fakat Maraş'ın askerî ve ticarî bakımdan stratejik bir yerde bulunmasından dolayı Anadolu Selçuklu, Dulkadir Beyliği ve Memlûklular zamanında çok önemli olaylara sahne olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı bu dönemlerde kalede pek çok onarım yapılmış olma ihtimali büyüktür. Fakat kalede tamir kitabesi olmadığı için hangi dönemlerde nasıl bir onarım geçirdiği konusunda bilgimiz yoktur.

Ayrıca kaynaklarda, Dulkadir Beyliği hükümdarı Alâüddeve Bey'in eski eser meraklısı olduğu, Maraş ve çevresinde bulduğu tarihi eserleri Maraş Kalesi'nde muhafaza ettiği ifade edilmektedir⁵.

²el-Belâzuri 1987. 271; Uçar 1990, 125; Ostrogorsky 1991, 155, 263; Honigmann 7, 1993, 313-314; Gündüz 24, 2001, 192.

³Honigmann 1970, 40.

⁴Abdulvahab en-Nüveyri 30, 1990, 337.

⁵Gökhan – Kaya, 2008, 17.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş 1522 yılında Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçmiştir. Günümüze gelmeyen tamir kitabelerine göre kaleyi önce Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) tamir ettirmiş, daha sonra 1001 H./ 1592-93 M. ve 1053 H./ 1643 M. yıllarında onarım görmüştür⁶. Maraş'ı 1648 ve 1672 yıllarında ziyaret eden Evliya Çelebi kale hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Kanuni Süleyman zamanında padişahın fermanı ile bir kale yapıldı. Etrafı altıyüz (600) adım ve dört (4) köşedir. Etrafında hendeği yoktur. Kapısının dışındaki kulelerde birbirine bakan dört tane aslan tasviri vardır. Kale içinde bir mahalle, 100 ev, 1 Süleyman Han Camii vardır*”⁷. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre kalenin, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yenilenircesine tamir ettirildiği ve şimdiki şeklini bu onarım sırasında aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Evliya Çelebi'nin kale içinde bahsettiği cami ile evlerin hiçbiri günümüze gelmemiştir.

Hafız Ahmet Nuri tarafından yazılan “*Târîh-i Zelzele-i Maraş*” adlı eserde, Cemâziye'l-evvel 1210 H./ 30 Kasım 1795 M. tarihinde Maraş'ta büyük bir deprem olduğu ve deprem sonucu şehrin dörtte üçünün harap olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu depremde; kalenin burçları, kalenin içinde bulunan 300'den fazla ev ile han ve dükkânların da harap olduğu kaydedilmiştir. Bu olay;

*Kal'a-i Mar'aş'ı ser-tâbe kıldı harâb,
Birc u bâru komayup eyledi hâke yeksân.
Kal'a-i Mar'aş'da hergiz burc-u bâru kalmayup,
Münhedim oldukda oldı ehl-i kal'a hâksâr.*

şeklinde ifade edilmeye çalışılmıştır. Kalenin bu depremden sonra harabe hâlde kaldığı anlaşılmaktadır⁸. XIX. yüzyıla ait olduğuna sandığımız gravürde de, kalenin içinde bazı yapı kalıntıları görülmektedir. Kalenin depremden önce önemli bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Kale kapısına yerleştirilen aslanlardan ise biri mevcut olup, “Maraş Aslanı” olarak bilineni Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenmektedir.

Arşiv belgelerine göre Maraş Kalesi'nin XVIII. yüzyılda hapisane olarak kullanıldığını öğreniyoruz. Çevredeki cemaatlere zarar veren eşkıyalar yakalanarak 1733 yılında Maraş Kalesi'ne götürülerek burada hapsedilmiştir⁹. Katip Çelebi, Maraş Kalesi'nin yüksek olduğunu ifade etmiştir¹⁰.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi kale, Geç Hititler'den başlayarak Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar yeniden yapılracasına birçok tamir ve ilâveler görek günümüze gelmiştir. Orijinal dokusunu kısmen kaybeden yapının sur duvarları ile burçların üst kısımları 30 Kasım 1795 tarihindeki depremde yıkılmıştır. Ayrıca güneydoğu köşeden kaleye girişi sağlayan kapının yanındaki sur duvarı 1960'lı yıllarda yıkılarak buradan yol geçirilmiş ve kapı fonksiyonunu kaybetmiştir. Kaleye ulaşımı sağlayan doğu taraftaki meyilli yol bu yıllarda yapılmıştır (Fig. 7). Kale 1960'lı yıllardan itibaren sosyal ve kültürel amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Kale park

⁶Sevgen 1, 1959, 257-258; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 13, 1971, 197.

⁷Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 13, 1971, 197.

⁸Daş 1, 2005, 356-357.

⁹Halaçoğlu 1991, 37.

¹⁰Kâtip Çelebi 1145, 598.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

şeklinde düzenlenerek buraya müze binası, gazino ve yazlık sinema binası yapılmıştır. Kaledeki taş bina 1961-1971 yılları arasında müze, daha sonra Belediye tarafından nikâh ve düğün salonu olarak kullanılmıştır. Kale yakın zamanlara kadar park ve çay bahçesi şeklinde hizmet vermiştir (Fig. 9). Ayrıca Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi tarafından 2013 yılında “Minyatür Kurtuluş Müzesi 1920” yapılmıştır (Fig. 12-13) .

Kale 1970’li yıllarda Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından tamir edilerek sur duvarları ile bazı burçlar restore edilmiştir¹¹. Kalenin batı eteğinde bulunan çok sayıda ev Kahramanmaraş Belediyesi tarafından 1982-1984 yılları arasında istimlak edilerek yıkılmıştır. Daha sonra Kahramanmaraş Belediyesi tarafından 2004 yılında onarım programına alınarak, sur duvarlarındaki aşınan taşlar yenilenmiş ve iç kısmındaki parkta yeni düzenlemeler yapılarak halkın hizmetine sunulmuştur. Kahramanmaraş Müzesi’nin arşivindeki 22.07.1985 tarih ve 46.740.12/ 232 sayılı yazıda, kalenin Hazine tarafından 50 yıl müddetle Kahramanmaraş Belediyesi’nin kullanımına tahsis edildiği belirtilmektedir. Kale 2017 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından restore edilmeye başlanmış ve 2018 yılında tamamlanması plânlanmaktadır (Fig. 10). Yapı, Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 01.06.1989 tarih ve 355 sayılı ile tescil edilmiştir.

Kahramanmaraş Kalesi, Kurtuluş Savaşı’nda önemli bir olaya da tanık olmuştur. Maraş’ı işgal eden Fransızlar 27 Kasım 1919 gecesi kaledeki “Şanlı Türk Bayrağı” nı indirerek, yerine Fransız bayrağını çekmişlerdir. 28 Kasım 1919 Cuma sabahı kalede Fransız bayrağını gören Maraşlılar büyük bir öfkeyle Ulu Camii’nin önünde toplanır. *Cuma ezanı okunduktan sonra halk dışarıda "Bayraksız namaz kılınmaz" diye bağırır. O esnada İçerdeki imam efendi, "Hürriyet olmayan bir yerde namaz kılınmaz" diyerek beyannamenin doğru olduğunu ifade eder. Bunun üzerine Maraşlı topluca kaleye hücum ederek, indirilen “Şanlı Türk Bayrağı” nı yeniden kale burçlarına diker ve Cuma namazını orada eda eder. Maraşlı, “Maraş Bize Mezar Olmadan, Düşmana Gülzâr Olmaz” diyerek vatan toprağını canı pahasına savunmuştur. Maraş dışarıdan destek almadan kendini kurtaran ilk şehir olup, Anadolu’da kurtuluş meşalesini yakmıştır.*

Kahramanmaraş Kalesi, şehrin merkezinde yer alan ve yaklaşık olarak kuzey taraftan 50.00 m., diğer taraflardan ise 100.00 m. yüksekliğindeki tepenin üzerine inşâ edilmiştir (Fig. 5-6). Kale, kuzey ve güney taraftan şehre girişi sağlayan önemli yolların birleştiği yerde bulunması itibarıyla askerî ve ticarî bakımdan oldukça önemli bir konuma sahiptir. Kale garnizon tipinde yapılmış olup bölgenin en büyük kalelerinden birisidir. Şehir merkezinde akan Kanlı Dere, Şeker Dere ve Akdere derin vâdiler oluşturarak, özellikle kalenin bulunduğu tepeyi diğer tepelerden ayırmıştır. Kalenin bulunduğu tepe tamamen ovaya ve çevreye hâkim bir konumdadır.

Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen kale, dıştan yaklaşık 83.00 x 140.00 m. boyutlarındadır. Arazinin topografik yapısına göre şekillenen ve hafif çarpık plânlı olan kalenin batı kenarı 130.00 m., doğu kenarı 146.00 m.,

¹¹Cumhuriyetin 50. Yılında Kahramanmaraş İl Yıllığı 1973, 167.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kuzey kenarı 96.00 m. ve güney kenarı 70.00 m. uzunluğundadır(Çizim: 1. Yapının inşasında ana malzeme olarak kireç harçlı moloz taş kullanılmakla beraber, sur duvarları ile burçlar ince yonu taş ile kaplanmıştır. Kapı, kemer ve pencereler ise ince yonu taştan yapılmıştır. Onarımlar sırasında duvarların kaplamasında kaba yonu taş malzemeye de yer verilmiştir. Sur duvarlarının kalınlığı ortalama 1.70 m. dir. Yapının inşasında itinalı bir işçilik görülür.

Kale, muhtelif ebat ve biçimlerde burçlarla desteklenen kalın sur duvarlarıyla kuşatılmıştır(Çizim: 1). Duvarlar ile burçların üst kısımları yıkıldığı için onarımlar sırasında önceden betonla kaplanmış, şimdi ise taş ile kaplanmaktadır (Fig. 10). Kale doğu sur duvarının güney tarafında yer alan A burcundaki kapıdan girilir (Fig. 7-8). Burcun orijinalinde iki katlı olduğu, alt katın kaleye girişi sağlayan kapı, üst katın ise gözetleme kulesi olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat dıştan 8.30 x 8.35 m. ölçülerindeki burcun üst katı yıkılmıştır. 1920'li yıllarda çekilen fotoğrafta da harabe halde bulunan burcun sadece basık kemerli kapısının ayakta olduğu görülmektedir¹². Burç 1970'li yıllarda Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından şimdiki şekliyle restore edilmiştir. Burcun güney cephesinde açılan 2.25 x 2.56 m. boyutlarındaki basık kemerli kapı, yoldan bir basamak yüksekte tutulmuştur. Aynı zamanda kapı sur duvarının iç kısmında açılarak, burçlar tarafından koruma altına alınmıştır. Kapıdan bugün üzeri açık olan fakat orijinalinde C, D, E burçları gibi beşik tonozla örtüldüğü anlaşılan 2.85 x 3.30 m. ölçülerindeki orta mekâna girilir. Bu mekân dört taraftan derinlikleri 0.76 m. ilâ 1.70 m. arasında değişen sivri kemerlerle genişletilmiştir. Doğu duvarının ortasında bir mazgal pencere bulunmaktadır. Bu hacimde kapı muhafızının görev yaptığı ve mazgal pencereden dışarıyı gözetlediği anlaşılmaktadır. Kaleye geçiş batı taraftaki sivri kemerli açıklığın altında yer alan sekiz (8) taş basamaklı merdivenden sağlanmıştır. Kalenin iç kısmında kot seviyesinin zamanla yükselmesiyle merdivenin sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca kaynaklardan kaleye girişi sağlayan ikinci kapının kuzey sur duvarında olduğunu ve genelinde kapalı tutulduğunu öğreniyoruz¹³. 1960'lı yıllara kadar mevcut olan bu kapı daha sonra yapılan onarımlar sırasında ortadan kaldırılmıştır (Çiz. 1). Kuzey duvarında yer alan F burcu bugün mevcut olmamakla beraber, az bir duvar kalıntısı ile birkaç merdiven basamağı günümüze gelmiştir. Mevcut kalıntılara göre F burcunun, A burcu gibi iki katlı inşâ edildiğini ve alt katın kaleye girişi sağlayan beşik tonozlu mekân şeklinde, üst katın ise gözetleme kulesi şeklinde plânlandığını düşünmekteyiz. Kaleyi dört taraftan kuşatan sur duvarlarının orijinalinde batı taraftan üç, diğer cephelerden de birer adet olmak üzere toplam altı (6) burçla desteklendiği anlaşılmaktadır (Çiz. 1). Farklı boyutlarda yapılan burçlardan B ve F burçları yıkılmış az bir duvar kalıntısı günümüze gelmiş, diğer burçların ise alt katı mevcuttur. Sur duvarlarını takviye eden altı (6) burcun orijinalinde iki katlı inşâ edilerek alt katların beşik tonozlu mekân şeklinde, üst katların da gözetleme kulesi olarak plânlandığını düşünmekteyiz. Farklı fonksiyonlara sahip iki katlı burçlara, Andırın'da Köse Uşağı, Azgıt ve Kaleboynu

¹²Kerr 1973, 165, Res. 15.

¹³Sevgen 1, 1959, 258.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kalelerinde de yer verilmiştir¹⁴. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, A ve F burçlarının alt katları kaleye girişi sağlayan hacim olarak düzenlenmiştir; F burcunun az bir kısmı mevcuttur. Batı sur duvarını destekleyen C, D ve E burçlarının alt katındaki beşik tonozlu mekânlar birer kapıyla kaleye, birer mazgal pencereyle de dışa açılırlar. Mazgal pencereler 2.20 m. genişliğinde ve 0.50 m. derinliğindeki nişlerin ortalarına yerleştirilmiştir. Boyutları 3.60 x 4.30 m. ilâ 4.70 x 5.30 m. arasında değişen bu hacimlerin kale muhafızlarının ikâmet etmesi için yapıldığını sanmaktayız. Günümüze az bir duvar kalıntısı gelen güney sur duvarındaki B burcunun da C, D ve E burçları gibi aynı özellikte inşa edildiğini düşünmekteyiz.

Ortalama 1.70 m. kalınlığında inşa edilen sur duvarları, kaleyi daha iyi savunabilmek için girintili-çıkıntılı yapılmak suretiyle, çıkıntı yapan sur duvarlarına burç görüntüsü verilmeye çalışılmıştır (Fig. 7). Dikdörtgen kesitli olan bu mimarî elemanlar dışa 1.60 m. ilâ 4.60 m. arasında çıkıntı yapmaktadır. Kuzey sur duvarında bir (1) ve güney sur duvarında iki (2) adet mazgala yer verilmiştir. 1930'lu yıllarda çekilen fotoğrafta sur duvarlarındaki mazgallı duvar korkuluklarının az bir kısmı görülürken, günümüze hiçbiri gelmemiştir (Fig. 2). Sur duvarlarının mevcut yüksekliği 4.50 m. ilâ 8.00 m. arasında değişmektedir. Kalenin içindeki mekânlar yıkıldığı için orijinalinde nasıl bir düzenlemeye sahip olduğunu bilemiyoruz. Fakat Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre XVII. yüzyılın ikinci yarısında, içinde bir camisi olan yüz (100) evden ibaret bir mahallenin olduğunu öğreniyoruz; XIX. yüzyıla ait olduğunu sandığımız gravürde, kalenin içinde bazı yapı kalıntıları görülmektedir (Fig. 1)¹⁵.

Kitabeler:

Kaleye ait en eski kitabeyi, bugün Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenen Geç Hitit dönemine ait olan ve Sanat Tarihi literatürüne "Maraş Aslanı" olarak geçen heykelin üzerinde görmekteyiz (Fig. 4). Ayrıca kalenin tamir kitabeleri günümüze gelmemiş olup bu kitabelere kaynaklarda rastlamaktayız. Geç Hitit dönemine ait "Maraş Aslanı" isimli heykel, Alman arkeologlar Otto Puchstein ve Karl Humann 1883 yılında Maraş uğradıklarında dikkâtlerini çekmiş ve 1884 yılında kaleden alınarak İstanbul'a götürülmüş ve 1886 yılından itibaren İstanbul Arkeoloji Müzesi - Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmeye başlanmıştır. Aslan heykeli daha sonra ait olduğu şehre getirilerek, 30 Ağustos 2013 tarihinden itibaren Kahramanmaraş Müzesi'nde ziyarete açılmıştır. Bazalt taşından yapılan heykel, 0.23 x 0.41 x 0.73 m. ölçülerindedir. Hitit hiyeroglif yazının bulunduğu sol tarafı derin kabartma ile oyulmuştur. Heykelin sağ yüzeyi muhtemelen Geç Hitit Kralığı'nın saray giriş kapısına yaslandığı için sağ tarafı ve arka kısmı ise işlenmemiştir. Hiyeroglif kitabe John David Hawkins tarafından okunmuş olup, heykele de "*Maraş I*" ismini vermiştir¹⁶.

Heykelin üzerinde bulunan hiyeroglif kitabe 17 satırdan oluşmakta ve günümüz Türkçesi ile aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir (Fig. 4).

¹⁴Özkarı 2, 2007, 801, 865, 885.

¹⁵Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 13, 1971, 197.

¹⁶<http://marasavucumda.com/maras-aslani/> (16.12.2017)

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- 1- *“Ben prens Halparuntaş*
- 2- *Gurgum şehrinin kralı*
- 3- *Yüce Layamaş'ın ilk oğlu*
- 4- *Büyük Halparuntaş'ın torunu*
- 5- *Cesur Muvataliş'in torun çocuğu*
- 6- *Prens Halparuntaş'ın torununun torunu*
- 7- *Kutsanmış Muaviş'in torununun torun çocuğu*
- 8- *Büyük Layamaş'ın torununun torununun torunu,*
- 9- *Tanrı (lar) in sevgilisi*
- 10- *Asillerin ve halkın kabul ettiği sevilen (ve) seçilen Kral*
- 11- *Sıvı kurban yerlerine ve sunu (lan) ekmeklere sadık Kral*
- 12- *... ve Tanrıların sevgilisi olan babama adadım.*
- 13- *Ben kendim, babamın ruhuna bir oturma yeri adadım ...*
- 14- *Ve (şu) Tanrı Santaş ve buradaki (şu) diğer Tanrıların yüce olarak davrandıkları yere*
- 15- *İçeri getirilmelerini emrettiğim iki aslan koydum.*
- 16- *Şimdi Tanrıça Rutaş'ın makamına*
- 17- *Girişte bana taraf olmak için duran bu aslanlar babama adanmıştır”.*

Bu kitabede, Geç Hitit Kralı III. Halpuruntaş (M.Ö. 810-783) ile atalarının isimleri geçmektedir; Gurgum Kralları'nın soy ağacını vermesi bakımından oldukça önemlidir. III. Halpuruntaş, yapısına koydurduğu iki aslan heykelini babası Layamaş'a adadığını belirtmektedir¹⁷. Bu heykellerden diğeri günümüze gelmemiştir. Bu kitabeye göre Kahramanmaraş Kalesi'nin ilk defa, Geç Hitit Kralı III. Halpuruntaş'ın saltanat dönemi olan M.Ö. 810-783 yılları arasında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır.

Tamir Kitabeleri :

Kalenin günümüze gelen tamir kitabesi yoktur. Fakat “Evliya Çelebi Seyahatnâmesi” ile N. Sevgen'in “Anadolu Kaleleri” adlı kitabında, kalenin Osmanlılar dönemine ait üç (3) tamir kitabesi yayınlanmıştır. N. Sevgen'in, kitabelerin metnini Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nden aldığı anlaşılmaktadır¹⁸.

1- Evliya Çelebi'nin kayıtlarına göre, kaleye girişi sağlayan güneydoğu taraftaki kapının üzerinde Kanuni Sultan Süleyman'a ait aşağıdaki tamir kitabesi bulunmaktadır¹⁹.

“El-Hamdü ve leylete's-salâti 'alâ Muhammedin hayri'l-'ibâd ve 'alâ leyâli'l-emhâd emere kâle 'izzü'l-kaderiyye sultânü'l-berreyne ve hâkânü'l-bahreyn Sultân Süleymân Hân ibn Selim Hân sene 915.”

[Hamd Allah'a, salatü selam insanların en hayırlısı Hz. Muhammed'e olsun. Büyük insan karaların sultanı, denizlerin hakani, Selim Hân'ın oğlu Sultan Süleyman Hân (kalenin tamir edilmesini) 915 yılında emretti.]

¹⁷Aslan heykeli üzerinde bulunan hiyeroglif kitabenin Türkçe metni Kahramanmaraş Müzesi'nden alınmıştır, Müze Müdürü Ahmet Denizhanogulları'na teşekkür ederim.

¹⁸Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 13, 1971, 197; Sevgen 1, 1959, 257-258.

¹⁹Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 13, 1971, 197; Sevgen 1, 1959, 257.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kitabeye göre kale, Kanûni Sultan Süleyman (1520-1566) tarafından tamir ettirilmiştir. Fakat kitabedeki bilgiler eksik olduğu gibi, 915 H./ 1509 M. onarım tarihi Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlık yıllarına uygun düşmemektedir. Muhtemelen bu yanlışlık Evliya Çelebi Seyahatnâmesi yayınlanırken matbaa hatasından veya yanlış aktarmadan kaynaklanmış olabilir.

2- Evliya Çelebi, ikinci tamir kitabesinin kaleye girişi sağlayan güneydoğu taraftaki kapının iç kısmında tahta üzerine yazılı olduğunu belirtmiştir²⁰.

Anınçün didi Hatîf târihini, Devâmü izzü rif'at kul ilâhî

Ebced hesabına göre kalenin 1001 H./ 1592-93 M. yılında tamir gördüğü anlaşılmaktadır.

3- Yine Evliya Çelebi üçüncü tamir kitabesini aşağıdaki şekilde kaydetmiştir²¹.

Saklıya halk eyliye cümle elemelerden berî

Sene 1053.

Kitabeye göre kale, 1053 H./ 1643 M. yılında tamir edilmiştir.

Kaynakça

- Abdulvahab en-Nüveyri 1990
Abdulvahab en-Nüveyri, *Nihayetü'l-Ereb fî Fünûnu Edeb.* Neşreden.: M. Abdülhadî Şa'ire - M. Mustafa Ziyâde 30 Kahire 1990.
- Akurgal 1961
E. Akurgal, *Die Kunst der Hethiter.* München 1961.
- Anonim 1973
Anonim, *Cumhuriyetin 50. Yılında Kahramanmaraş İl Yıllığı.* Ankara 1973.
- Atalay 1973
B. Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası.* İstanbul 1973.
- Daş 2005a.
İlgili Manzum El Yazması
Daş, "Hicrî 1210 Maraş Depremiyle Tarihler". 1. Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004 – Kahramanmaraş. 1. İstanbul (2005) 355-365.
- El-Belâzuri 1987
el-Belâzuri, *Fütuhu'l-Buldan.* Çev.: M. Fayda. Ankara 1987.
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 19
Evliya Çelebi Seyahatnâmesi. Çev.: Z. Danışman. İstanbul 1971.
- Gökhan – Kaya 2008

²⁰Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 13, 1971, 197; Sevgen 1, 1959, 258.

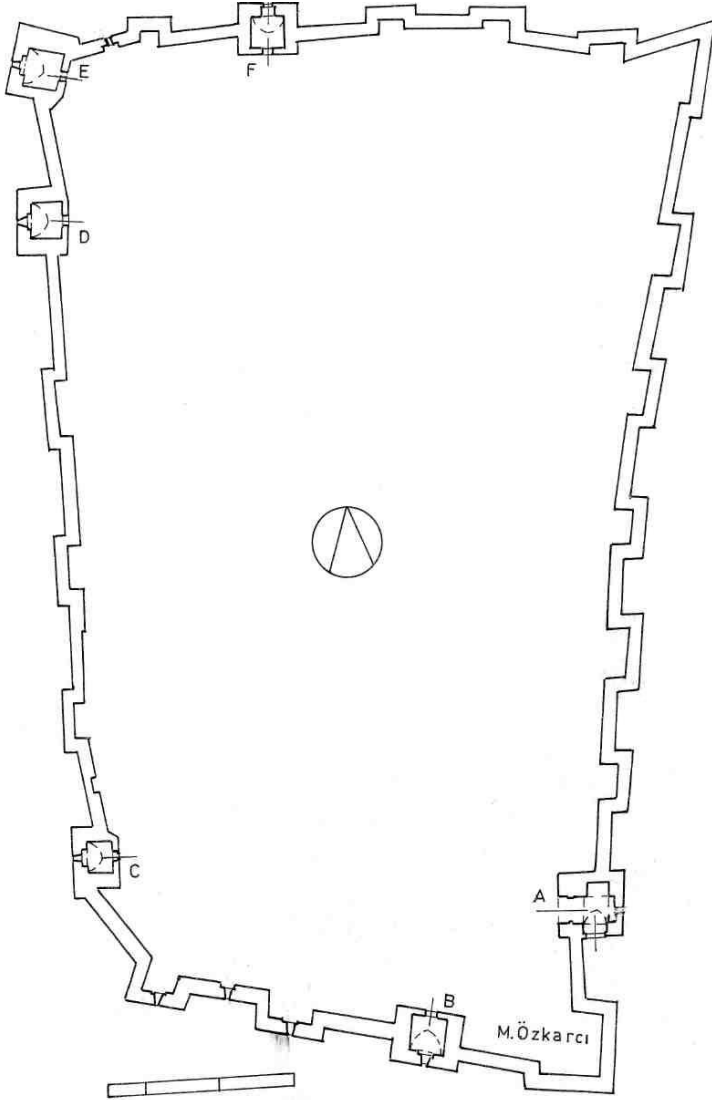
²¹Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 13, 1971, 197; Sevgen 1, 1959, 258

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- İ. Gökhan – S. Kaya, *İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş*. Kahramanmaraş 2008.
- Gündüz 2001 T. Gündüz, “Kahramanmaraş (Tarih)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 24 (2001) 192-196.
- Halaçoğlu 1991 Y. Halaçoğlu, *18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. İkinci Baskı. Ankara 1991.
- Honigmann 1970 E. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*. Çev.: F. Işıltan. İstanbul 1970.
- Honigmann 1993 E. Honigmann, “Maraş” mad. *İslâm Ansiklopedisi* 7 (1993) 313-314.
- Katip Çelebi 1145 Katip Çelebi, *Cihannüma*. İstanbul 1145.
- Kerr 1973 S. E. Kerr, *The Lions of Marash State*. New York 1973.
- Ostrogorsky 1991 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* Çev.: F. Işıltan. Üçüncü Baskı. Ankara 1991.
- Özkarcı 2007 M. Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri. Kahramanmaraş 1-2*. Ankara 2007.
- Öztuna 1976 Y. Öztuna, “Maraş (Kahramanmaraş)” mad. *Türk Ansiklopedisi*. 23 (1976) Ankara 284-289.
- Ramsay 1960 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Çev.: M. Pektaş. İstanbul 1960.
- Sevgen 1959 N. Sevgen, *Anadolu Kaleleri* 1. Ankara 1959.
- Uçar 1990 Ş. Uçar, *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*. İstanbul 1990.
- Zoroğlu 2005 K. L. Zoroğlu, “Kahramanmaraş'ın İlk Çağdaki Yeri ve Önemi”. 1. *Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004 – Kahramanmaraş İstanbul* (2005) 303-307.
- <http://marasavucumda.com/maras-aslani/> (16.12.2017)

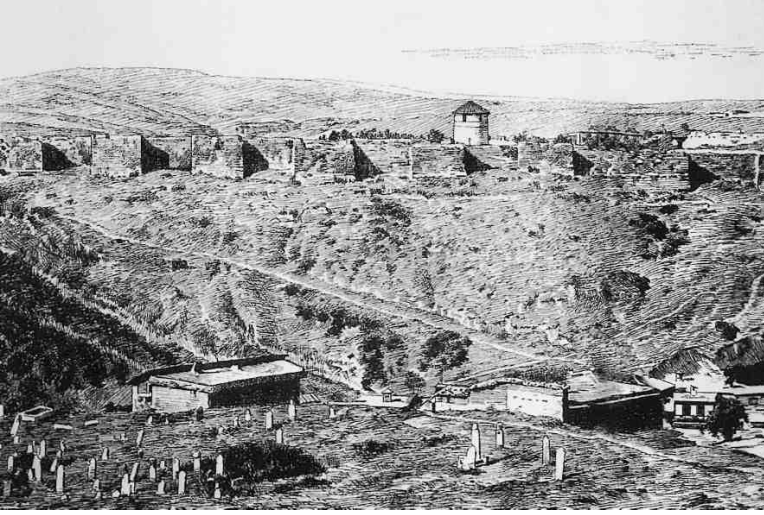
ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resimler Ve Figürler

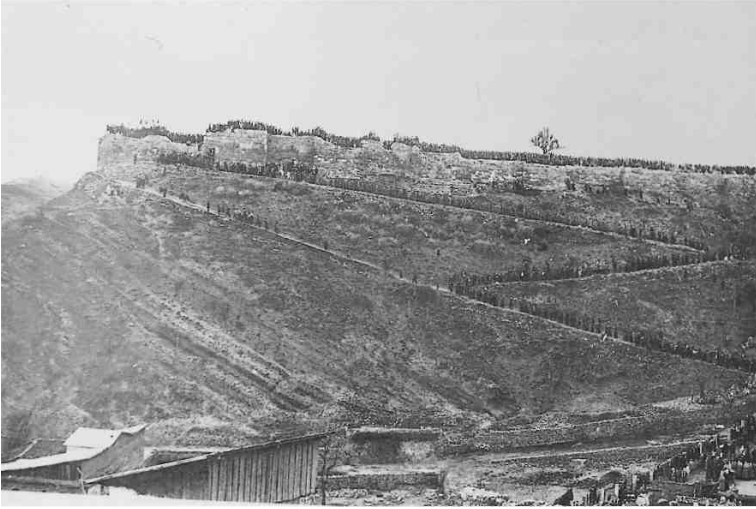

Çizim 1: Kahramanmaraş Kalesi plânı.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

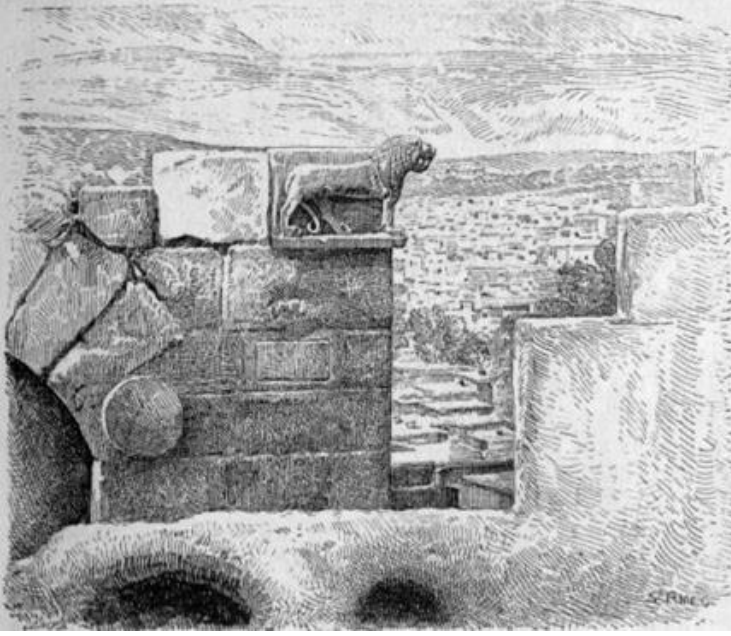

Fotoğraf 1: Kahramanmaraş Kalesi (XIX. Yüzyıl, Kentbank).

Fotoğraf 2: Kahramanmaraş Kalesi, doğu taraftan görünüş (Kahramanmaraş Belediyesi, 1930).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 3: Kahramanmaraş Kalesi, kapıdaki aslan figürü (Kentbank).

Fotoğraf 4: Maraş Aslanı (Kahramanmaraş Müzesi).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 7: Kahramanmaraş Kalesi, doğu sur duvarı.

Fotoğraf 8: Kahramanmaraş Kalesi, giriş kapısı.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 9: Kahramanmaraş Kalesi (2016).

Fotoğraf 10: Kahramanmaraş Kalesi'nin restorasyonu (2017).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 11: Kahramanmaraş Kalesi, mazgal.

Fotoğraf 12: Kahramanmaraş Kalesi, “Minyatür Kurtuluş Müzesi 1920”.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 13: Kahramanmaraş Kalesi, “Minyatür Kurtuluş Müzesi 1920”.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

KARAZ KÜLTÜRÜ'NÜN KAHRAMANMARAŞ VE ÇEVRESİNDEKİ
YANSIMALARI

REFLECTIONS OF KARAZ CULTURE IN KAHRAMANMARAŞ
AND ITS SURROUNDING AREA

Alpaslan CEYLAN*

Oktay ÖZGÜL**

Gökhan KALMIŞ***

Özet

Geç Kalkolitik Çağ'da ortaya çıkan Karaz Kültürü, Kafkaslardan Doğu Anadolu'ya, Doğu Anadolu'dan Filistin ve İsrail'e kadar ulaşmıştır. Pek çok adla adlandırılan kültüre “Karaz Kültürü”, “Kura-Aras Kültürü”, “Khirbet Kerak/Bet Yerah”, “Transkafkasya'nın Eneolitik Kültürü” ve “Yanıktepe Kültürü” gibi isimler verilmiştir. Dış yüzey renkleri açısından çeşitlilik gösteren Karaz keramiği, siyah ve kırmızıdır. Bunun yanında el yapımı olan keramiğin kahverengi, gri ve devetüyü gibi renkleri, bu kültürün karakteristik keramik özelliklerini yansıtır. Karaz kültürünün yayılım alanına giren Kahramanmaraş ve çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında sıkça rastlanan bu kültüre ait çok sayıda keramik bulgusu veren yerleşme tespit edilmiştir. Bununla birlikte bazı geçiş güzergâhlarında bu kültürün kesintiye uğradığı görülür. Kahramanmaraş'ın güney ovalarında bu kültür özelliklerine pek rastlanmaz iken; kuzeydeki Elbistan ovalarında daha fazla kültür özellikleri görülür. Bu bildiride, bu geçiş güzergâhlarının İlk Tunç Çağı'ndaki durumu ile bölgede yapılan yüzey araştırmalarında ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karaz Kültürü, İlk Tunç Çağı, Transkafkasya, Kahramanmaraş

Abstract

The Karaz Culture, emerged out in the Age of the Late Chalcolithic, reached from the Eastern Anatolia to Israel and Palestine. It has been called in various names such as the culture of Kura-Aras, “Khirbet Kerak/Bet Yerah”, “Transcaucasia's Eneolithic Culture” and “The Culture of Yanıktepe”. In terms of surface colour, the Karaz ceramic are various, but black and red are dominant colours. In addition, the brown, grey and fallow colours of the handmade ceramic reflect characteristic of this culture. In Kahramanmaraş and its surrounding, a range of the Karaz Culture, many locations having ceramic findings have been discovered throughout the surface researches. However, it is observed that this culture was interrupted in some transition destinations. The south plains of Kahramanmaraş do not reflect features of this culture whereas it is seen in the plains of Elbistan, in the north. In this

---

* Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
bceylanerzurum@hotmail.com

** Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
oktayozgul@hotmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, gokhan_kalmis@hotmail.com

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

paper, the situation of these transition destinations in the Early Bronze Age and findings that were obtained from the surface researches in the region have been evaluated.

Key words: The Karaz Culture, Early Bronze Age, Transcaucasia, Kahramanmaraş

M.Ö. IV. binyılın ikinci yarısından itibaren, Doğu Anadolu merkez olmak üzere Transkafkaslar, Kuzeybatı İran, Amik Ovası, Kuzey Suriye ve Filistin'e kadar yayılan Karaz Kültürü'nün adı, orijin bölgesi ve yayılım alanı ile ilgili bilim dünyasında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. İsrail'de *Khirbet Kerak/Bet Yerah*'da yapılan kazı sonucunda bu kültüre ait veriler tespit edilmiştir. İlk kazı yeri olması özelliğinden dolayı bu kültür, bazı bilim adamları tarafından "*Khirbet Kerak/Bet Yerah*" olarak isimlendirilmiştir²². Bilim insanları daha sonra bu kültüre "*Kura-Aras Kültürü*"²³, "*Trans-Kafkasya'nın Eneolitik Kültürü*"²⁴, "*Doğu Anadolu'nun Bakır Çağı Keramiği*"²⁵, "*Doğu Anadolu'nun Erken Tunç Çağı*" veya "*Doğu Anadolu'nun Erken Bronz Çağı*"²⁶, "*Eski Trans-Kafkasya Kültürü*"²⁷, "*Yanıktepe Kültürü*"²⁸ ve "*Karaz Kültürü*"²⁹ isimlerini vermişlerdir³⁰. Başkanlığımı yürüttüğüm ekip ile beraber Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Erzincan, Erzurum, Iğdır ve Kars illerinde gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarında tespit ettiğimiz Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı yerleşmelerini "*Karaz Kültürü*", bulunan keramik verilerini ise "*Karaz Keramiği*" olarak isimlendirmeyi uygun bulduk³¹.

Karaz Kültürü'ne ait ilk arkeolojik bilgilere, 1920'li yıllarda W. F. Albright tarafından ulaşılmıştır. Albright, Filistin'de yer alan Beth Yerah (Khirbet-Kerak) yerleşiminde tespit ettiği keramik verilerini, "Khirbet-Kerak Keramiği" olarak isimlendirmiş ve böylece kültür, bilim dünyasındaki yerini almıştır³². Bu dönemden sonra, kültürün araştırılmasına yönelik çalışmalar, Kafkas ülkelerinde yoğunluk kazanmıştır. Kuftin, 1936-1940 ve 1947 yıllarında, Gürcistan'ın güneyindeki Tşalk Platosu'nda yer alan Trialeti bölgesinde bulunan höyüklerde kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir. Kazı

²² Wright 1937, 72 vd.; Amiran 1952; Maisler-Stekelis vd. 1952, 165 vdd.; Çor 1990: 1 vd.; Ceylan 2015: 477 vd.

²³ Dzhaparidze 1964, 2-9.

²⁴ Piotrovskii 1962, 7; Krupnov 1964, 31-42; ayrı karşılaştırmalar için bk. Lang 1970, 70.

²⁵ Bittel 1945, 94-104; Amiran 1952, 96 vdd.; Lloyd 1956, 49-66. Ayrıntılı bilgi için bk. Lloyd 1967, 41 vd.

²⁶ Burney 1958, 165 vdd.; Mellaart 1958, 9 vd.

²⁷ Lang 1970, 71; Burney-Lang 1971, 43 vdd.; Burney 1977, 118 vd.

²⁸ Dyson 1968, 14-16.

²⁹ Burney-Lang 1971, 43 vdd.; Arsebük 1974, 11 vd.; Pehlivan 1990, 168-176; Bahar 2004, 170.

³⁰ Geniş bilgi için bkz. Pehlivan 1990, 168-176; Ceylan 2015, 477; Günaşdı 2016, 116 vd.; Ceylan 2017, 520.

³¹ Kökten 1944a, 675; Kökten 1944b, 482 vd.; Kökten 1947, 465; Kökten 1953, 193-194; Ceylan 2001b, 71 vdd.; Ceylan 2002, 165 vdd.; Ceylan 2003, 311 vdd.; Günaşdı 2016, 117; Özgül 2016, 142.

³² Albright 1926, 13-74.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

çalışmaları neticesinde Karaz Kültürü'ne ait, önemli keramik verileri elde edilmiştir³³.

Karaz Kültürü'ne yönelik kazı ve araştırmalar, 20. yüzyılın başlarından itibaren yoğunluk kazanarak devam etmiştir. Türkiye'de ise 1940'lı yıllarda İ. K. Kökten, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yüzey araştırması ve sondaj çalışmaları gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar neticesinde Karaz Kültürü keramiği özelliklerine sahip keramik verileri tespit edilmiştir³⁴. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki ilk sistemli kazılar ise, H. Z. Koşay tarafından Erzurum'da bulunan Karaz³⁵, Pulur³⁶ ve Güzelova'da³⁷ gerçekleştirilmiş olup, Karaz Kültürü'ne ait veriler elde edilmiştir. 1948-1949 yılları arasında, Hatay ili Reyhanlı ilçesinde yer alan Tabara El Akrad Höyüğü'nde, Sir L. Woolley başkanlığında ve S. Hood yönetiminde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Höyüğün IV-I. tabakalarının, Karaz Kültürü'ne ait olduğu belirlenmiştir³⁸. 1950'li yıllarda, C. Burney tarafından Doğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırması çalışmalarında, Karaz Kültürü özelliklerine sahip keramik verileri ele geçirilmiştir³⁹. 1968-1975 yılları arasında ise, Keban Barajı projesi altında, bölgede kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında gerçekleştirilen kurtarma kazıları, Karaz Kültürü'nün Anadolu'daki izlerinin tespit edilmesinde önemli bir paya sahiptir⁴⁰. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki en uzun soluklu ve kapsamlı çalışmalar ise, 1998 yılından itibaren günümüze kadar kesintisiz olarak süren ve başkanlığını yaptığım ekip tarafından gerçekleştirilen "*Erzurum-Erzincan-Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları*"dır. Bölgede tarafımızca gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar, yayına dönüştürülmüştür⁴¹. Bu çalışmalar neticesinde, Karaz Kültürü'ne ait önemli veriler elde ettiğimiz çok sayıda merkez tespit edilmiştir. Bu merkezler arasında; Erzincan'da Bağlıca Kalesi⁴²,

³³ Kuftin 1941: 84 vd.; Kuftin 1947.

³⁴ Kökten 1943, 601 vd.; Kökten 1944a, 659 vd.; Kökten 1947, 431 vd.; Kökten 1952, 167 vd..

³⁵ Koşay 1948, 165-169; Lamb 1954, 23-28; Burney 1958, 172; Koşay-Turfan 1959, 350-413; Arsebük 1974, 11 vdd.; Koşay 1974, 53; Arsebük 1979, 81-89; Koşay 1984, 7 vd.; Pehlivan 1984, 12 vd.; Arsebük 1986, 70; Pehlivan 1990, 170-171; Pehlivan 1994, 327 vd.; Ceylan 2000, 182; Ceylan 2001a, 75-76.

³⁶ Burney 1958, 192; Koşay 1962, 25-28; Koşay 1964, 91-94; Koşay-Vary 1964, 5-53; Koşay 1974, 54; Arsebük 1979, 83; Koşay 1984, 7-8; Pehlivan 1984, 12 vd.; Yakar 1985, 302; Güneri 1987, 54-58; Pehlivan 1990, 170-171; Güneri 1992, 153-155; Ceylan 2000, 182; Ceylan 2001a, 32, 37; Ceylan 2001b, 75-76; Koçhan-Karaosmanoğlu vd. 2005, 10.

³⁷ Koşay 1964, 91-94; Koşay-Vary 1967, 5-26; Koşay 1974, 54; Arsebük 1979, 83; Koşay 1984, 8; Pehlivan 1984, 12 vd.; Yakar 1985, 302; Pehlivan 1990, 170-171; Ceylan 2000, 182; Ceylan 2001b, 75-76.

³⁸ Detaylı bilgi için bkz. Braidwood 1937; R. J. Braidwood-L. S. Braidwood 1960; Hood 2005, 113 vdd.; Coşkun-Görmüş 2014, 81 vd.

³⁹ Burney 1958, 157 vd.

⁴⁰ ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1969 Çalışmaları, 1971; ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1970 Çalışmaları, 1972; ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1971 Çalışmaları, 1974; ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1972 Çalışmaları, 1976; ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1973 Çalışmaları, 1979; ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1974-1975 Çalışmaları, 1982.

⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Ceylan 2008; Ceylan 2015; Ceylan A.-N. Ceylan 2018; Ceylan-Bingöl vd. 2018; Ceylan-Özgül 2018; Ceylan-Günaşdı 2018; Ceylan-Üngör 2018.

⁴² Ceylan 2015, 340; N. Ceylan-Günaşdı vd. 2015, 73.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Doblaktepe Höyük⁴³, Toprakkale⁴⁴, Hurri Höyük⁴⁵, Maltepe Höyük⁴⁶ ve Gümbürenin Kalesi⁴⁷; Erzurum'da Hasanbey Kalesi⁴⁸, Ekinlik Kalesi I-II⁴⁹, Turaç Kalesi⁵⁰ ve Yörükatlı Kalesi⁵¹; Iğdır'da İnceköy Kalesi⁵²; Kars ilinde ise Harmantepe Höyük⁵³, Yalçınlar Yerleşmesi⁵⁴ ve Yumrutepe Kalesi⁵⁵ örnek olarak gösterilebilir.

Elazığ-Malatya bölgesinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları neticesinde Karaz Kültürü'ne ait zengin veriler elde edilen önemli yerleşmeler mevcuttur. Bu yerleşmeler arasında Malatya ilinde bulunan Arslantepe⁵⁶, Elazığ'da yer alan Norşuntepe⁵⁷, Tepecik⁵⁸, Korucutepe⁵⁹ ve Tunceli il sınırları içerisinde bulunan Pulur/Sakyol⁶⁰ sayılabilir. Van-Muş bölgesinde ise Van ilinde yer alan Tilkitepe⁶¹ ve Karagündüz⁶² Karaz Kültürü açısından oldukça önemli veriler sunan merkezlerden bir kaçıdır.

Doğu Anadolu bölgesinde bulunan Erzurum ilindeki Karaz, Pulur, Güzelova ve Sos Höyük, Alaybeyi Höyük'te⁶³ gerçekleştirilen kazılarda, bu kültürün Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki ana merkezinin Erzurum olabileceği yönünde oldukça önemli veriler tespit edilmiştir. Ayrıca Erzurum'da BOTAŞ tarafından gerçekleştirilen Tasmacor⁶⁴, Tetikom⁶⁵, Büyükdarcı⁶⁶ ve

⁴³ Ceylan 2004, 263-272; Ceylan 2008, 127; Ceylan 2015, 187.

⁴⁴ Bingöl-Ceylan vd. 2010, 381; Günaşdı 2013, 165; Ceylan 2015, 83.

⁴⁵ Ceylan 2015, 388; Ceylan-Bingöl vd. 2016, 451.

⁴⁶ Ceylan 2015, 341; N. Ceylan-Günaşdı vd. 2015, 73.

⁴⁷ Ceylan 2015, 386; Ceylan-Bingöl vd. 2016, 451.

⁴⁸ Ceylan 2015, 405 vd.; Ceylan-Bingöl vd. 2016, 456 vd.

⁴⁹ Ceylan 2015, 402 vd.; Ceylan-Bingöl vd. 2016, 457 vd.

⁵⁰ Ceylan-Özgül vd. (Baskıda).

⁵¹ Ceylan 2015, 373; N. Ceylan-Günaşdı vd. 2015, 77.

⁵² Bingöl-Ceylan vd. 2010, 388; Ceylan 2015, 126.

⁵³ Ceylan 2015, 179.

⁵⁴ Özgül-Ceylan vd. 2013, 284; Ceylan 2015, 275.

⁵⁵ Özgül-Ceylan vd. 2013, 283 vd.; Ceylan 2015, 278.

⁵⁶ Alessio-Allegri vd. 1983: 578; Palmieri 1984: 97; Palmieri 1987: 70-71; Frangipane 1991: 213; Frangipane 1992: 181-183; Bökönyi 1993: 343 vd.; Caneva 1993: 325; Frangipane 1994a: 31 vd.; Frangipane 1994b: 217 vd.; Truffelli 1994: 187 vd.; Frangipane 1997: 213; Frangipane-Balossi vd. 2014: 459; Frangipane-Balossi vd. 2015.

⁵⁷ Whallon-Kantman 1970: 2; Hauptmann 1982: 20, lev. 32; Schmidt 1996: şek. 4'deki tablo; Harmankaya-Erdoğan, 2002: Norşuntepe.

⁵⁸ Esin 1970: lev. 20-24; Esin 1971: lev. 89/1-7; Esin 1972: lev. 110/4; Esin 1976: 103; Esin 1979: lev. 61-64; Whallon 1979: 182-187, şek. 81-85; Esin 1982: 78 vd., lev. 61/1; Esin 2000: 126; Harmankaya-Erdoğan, 2002: Tepecik/Makaraz Tepe.

⁵⁹ Whallon-Kantman 1970: 3; van Loon 1971: 47; van Loon-Güterbock 1972: 80, lev. 55/1; van Loon 1978a: 6; van Loon 1978b: 97; Ertem 1979: 33; Harmankaya-Erdoğan, 2002: Korucutepe.

⁶⁰ Kökten 1947: 462; Whallon-Kantman 1970: 5; Koşay 1971: lev. 73; Koşay 1976: 16 vd., lev. 117; Whallon 1979: 171; Yakar 1985: 291; Harmankaya-Erdoğan, 2002: Pulur/Sakyol.

⁶¹ Korfmann 1982: 175 vd.; Harmankaya-Erdoğan, 2002: Tilkitepe.

⁶² Burney 1958: 178; 192; Sevin-Kavaklı 1996: res. 8; Sevin-Kavaklı vd. 1998: 579-580; res. 6-7; Harmankaya-Erdoğan, 2002: Karagündüz Höyüğü.

⁶³ Erkmen-Altunkaynak 2017, 237 vd.

⁶⁴ Şenyurt 2005a, 1 vdd.

⁶⁵ Şenyurt-Ekmen 2005, 1 vdd.

⁶⁶ Şenyurt 2005b, 1 vdd.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

Güllüdere⁶⁷ kazıları neticesinde ele geçen arkeolojik materyaller ve Erzurum Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Karaz Kültürü'ne ait arkeolojik eserlerin zenginliği bu görüşü desteklemektedir.

Erzurum'un Pasinler ilçesinin 13 km. batısında bulunan Yiğittaş Köyü'nde yer alan Sos Höyük, bölgenin stratigrafisini belirlemektedir. 150 x 270 m. boyutlarında olan höyük, H. Z. Koşay tarafından bölgede düzenlenen yüzey araştırması ve kazılar neticesinde bilim dünyasına kazandırılmıştır⁶⁸. Höyükteki ilk sistematik kazılar ise, A. Sagona'nın başkanlığını yürüttüğü ekip tarafından 1994 yılında gerçekleştirilen kazı çalışması ile başlamıştır. Sos Höyük verilerine göre (Sos VA), Geç Kalkolitik Çağ M.Ö. 3500/3300-3000 tarihleri arasına yerleştirilmektedir. Ayrıca Sos Höyük'te, Kafkaslar'daki Karaz Kültürü'nün Anadolu geçişini temsil eden Maykop⁶⁹ ve Trialeti⁷⁰ kültürlerine ait veriler tespit edilmiştir⁷¹.

Sos Höyük'ün tabakalanma ve tarihlendirmesi şu şekildedir⁷²:

Sos VA - M.Ö. 3500/3300-3000 (Geç Kalkolitik)
Sos VB - M.Ö. 3000-2800 (Erken Bronz Çağ IB)
Sos VC - M.Ö. 2800-2500 (Erken Bronz Çağ II)
Sos VD - M.Ö. 2500-2200
Sos IVA - M.Ö. 2200-2000 (Orta Bronz Çağ I)
Sos IVB - M.Ö. 2000-1500 (Orta Bronz Çağ II)
Sos III - M.Ö. 1500-1000 (Geç Bronz Çağ)
Sos IIA - M.Ö. 1000-750/850 (Erken Demir Çağ)
Sos IIB - M.Ö. 750/850-300 (Geç Demir Çağ)
Sos IIC - M.Ö. 300-200 (Post-Akamenid)

Karaz Kültürü iki önemli özelliği ile kendisini göstermektedir. Birincisi, mimari özellik, ikincisi ise keramik verileridir. Kültürün mimari özelliklerinde, yuvarlak planlı yapıların varlığı ön plana çıkmaktadır. Portatif ocaklarla ısıtılan evlerin, tek girişi bulunmaktadır. 4-13 m. çapında inşa

⁶⁷ Şenyurt-İbiş 2005, 1 vdd.

⁶⁸ Koşay-Turfan 1959, 349 vd.

⁶⁹ M.Ö. III. binin ortalarından itibaren Kuban Nehri'nin güneyinde meydana çıkan Maykop Kültürü, Taman yarımadasından Azak Denizi kıyılarına ve Dağıstan bölgesine oradan "Derbent Geçidi" vasıtasıyla Güney Kafkasya'ya kadar yayılmıştır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Markovin-Mungaev 2003, 71-74; Özgül-Ceylan 2017, 29; <http://www.maykop.narod.ru/>

⁷⁰ Trialeti Kültürü hakkında geniş bilgi için bkz. Kuftin-Field 1946, 340-360; Antonova-Tolstikov vd. 1996, 36; Kushnariova-Risin 2001, 108 vd.; Puturidze 2006, 69; Narimanishvili 2014, 287; Shanshashvili-Narimanishvili 2014, 248; Sherazadishvili 2015, 148 vd.; Kalmış 2017, 33 vd.

⁷¹ Sagona 1984, 248 vd.; Sagona A. G.-C. Sagona vd. 1995, 193-218; Sagona A. G.-C. Sagona vd. 1996, 129-150; Sagona-Erkmen vd. 1997, 137-143; Sagona-Erkmen vd. 1998, 245-250; Sagona-Erkmen vd. 1999, 205-206; Sagona, 2000, 329-373; Sagona A. G.-C. Sagona 2001, 129 vd.; Ceylan 2005, 21; Ceylan 2015, 218 vd.

⁷² Sagona 1984, 248 vd.; Sagona, A.G.-C. Sagona vd. 1995, 195; Sagona 1999, 157; Sagona, 2014, 27.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

edilmiş olan evler, son derece kullanışlıdır⁷³. A. Sagona, bu kültürün mimari yapısını yuvarlak veya oval planlı kulübe toplulukları; bağımsız, çamur-dal-örgü tekniği ile inşa edilenler; büyük yuvarlak planlı yapılar veya dörtgen planlı ek yapılardan meydana gelen köyler ile büyük dörtgen planlı evlerden oluşan köyler olmak üzere dört aşamalı olarak değerlendirmektedir. Bu mimari yapının, Transkafkasya'dan başlayıp, Doğu Anadolu'da devam edip, Khirbet-Kerak (Beth-Yerah)'a kadar ulaşmış olduğu gözlemlenmektedir. Khirbet-Kerak'ın IV. kültür tabakasında meydana çıkarılan Erken Tunç Çağı verilerine göre dikdörtgen planlı yapılar ön plana çıkmaktadır. Ayrıca yerleşmenin etrafında 4 m. kalınlığında, taştan yapılmış sur duvarı tespit edilmiştir⁷⁴.

Karaz kültürü mimarisinde, oda tabanına yerleştirilmiş ocaklar da yer almaktadır. Aile tapınaklarında, at nalı biçimli kabartmalı kutsal ocaklar ve eteklerini açmış oturur vaziyette sunaklar tespit edilmiştir. Kutsal ocakların ve sunakların en güzel örnekleri Karaz, Güzelova, Korucutepe⁷⁵ ve Pulur/Sakyol'da tespit edilmiştir. Bunların benzerlerine Erzurum'da Cinis Höyük⁷⁶ (Foto. 9); Filistin'de Bet-Şan, Beth Yerah; Amik Ovası'nda Tel Tayinat⁷⁷, Tel Cüdeyde⁷⁸ ve Tabara el Akrad⁷⁹; Kafkaslar'da ise Amiranis Gora ile Şengavit'te rastlanmıştır⁸⁰. Pulur/Sakyol kazısını yapan ve değerlendiren H. Z. Koşay, bu mekânların aile tapınakları olduğunu ifade etmektedir⁸¹. Ayrıca Koşay, bu tapınakların ateşle ilgisi olduğunu ve şaman adetlerindeki ateşle ilgili ritüellerin kökeninin Erken Tunç Çağı'na kadar indirilebileceğini ileri sürmektedir⁸².

Karaz Kültürü'nün ikinci özelliği ise keramikleridir. Karaz keramiğinin çok kaliteli işçiliği olduğundan dolayı, zaman zaman çark yapımı olabilecekleri düşüncesi doğmuş olsa da Karaz keramiği el yapımıdır. Son derece düzgün profilli olan Karaz keramiğinin süslemesinde genellikle helezonik veya kesişen çizgiler ile paralel çizgiler kullanılmıştır. Karaz keramiği tek renkli (monokrom) ve astarlıdır (Yoğun olarak siyah ve kırmızı astar kullanılmıştır). Çanak çömlekler açılarak, parlak bir görünüm kazandırılmıştır. Keramik yapımında yiv-oluk veya kabartma tekniği kullanılmıştır. Çanak çömleğin hamuruna katılacak olan taşçık, kum veya saman oranı, kabın boyutuna göre belirlenmektedir. Karaz keramiğinin tespit edildiği merkezlerde, bugüne dek herhangi bir atölye bulunamamıştır.

---

⁷³ Erzen 1992, 17 vd.; Ceylan 2015, 478.

⁷⁴ Sagona 1993, 453; Ceylan 2015, 478 vd.

⁷⁵ van Loon 1971, 47; van Loon-Güterbock 1972, 80; Ertem 1979, 33.

⁷⁶ Ceylan 2001a, 29-42; Ceylan 2001b, 74; Ceylan 2008, 68 vd.

⁷⁷ Haines 1971, 66; Harrison-Batiuk vd. 2005, 183 vd.; Harrison-Batiuk vd. 2006, 353 vd.; Pamir 2009, 263 vd.; Harrison 2012, 72.

⁷⁸ Braidwood 1937; Braidwood-Braidwood 1960; Haines 1971; Yener-Wilkinson 1997: 413 vd.; Coşkun 2014: 45 vd.

⁷⁹ Braidwood 1937; Hood 1951, 113 vd.; Braidwood-Braidwood 1960; Yener 2005; Coşkun-Görmüş 2014, 81 vd.

⁸⁰ Şahin 2015, 290.

⁸¹ Koşay 1976.

⁸² Kökten 1947, 462; Koşay 1976; Yakar 1985, 291; Ceylan 2015, 478.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bundan dolayı bir seri üretimden bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle Karaz keramiği, ev tipi üretim olarak değerlendirilmektedir⁸³.

Kahramanmaraş, Karaz Kültürü'nün geçiş güzergâhında yer almaktadır. E. Konyar başkanlığında, Kahramanmaraş il ve ilçelerinde yürütülen yüzey araştırmaları neticesinde tespit edilen İskartun, Ortaören, Karaelbistan, Evcihöyük, Malap, Ozan, Akbayır I, Akbayır II ve Tudeşin Höyüklerinde, Karaz kültürüne ait olduğu belirlenen çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Kahramanmaraş'ın kuzeyinde yer alan Elbistan Ovası'nda, Karaz Kültürü'ne ait çanak çömlek parçaları tespit edilmiş olup, güneydeki ovalarda bulunan merkezlerde bu kültüre ait çanak çömlek parçalarına rastlanılmamasına rağmen, daha güneydeki Amik Ovası'nda tekrardan Karaz Kültürü'ne ait çanak çömlek verilerinin ortaya çıkması dikkat çekicidir⁸⁴.

İskartun Höyük

Kahramanmaraş ili, Ekinözü ilçesinde, 1227 m. rakımda yer almaktadır (Foto. 10). İskartun Höyüğü, İğde Beldesi'ne yaklaşık 4 km. uzaklıkta, tarım arazilerinin ortasında bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultulu olarak inşa edilmiş olan höyük, 214 x 186 m. boyutlarındadır. Höyükte tespit edilen keramik verileri içerisinde, kırmızımsı portakal renkli hamurlu, form bakımından Karaz çömlekleriyle paralellik gösteren örnekler mevcuttur. Bu bölgede koyu yüzlü Karaz keramiği mal ve formlarını korumuştur. Mal grubu olarak ise kırmızımsı portakal renkli hamura sahip örneklerin daha sık kullanılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca höyükte tespit edilen keramikler içerisinde Demir Çağı ve Roma dönemi çanak çömleği de bulunmaktadır (Terra Sicilata). Burada boya bant bezemeli bir örnek II. binyıla tarihlenebilir⁸⁵.

Ortaören Höyük

Kahramanmaraş ili, Ekinözü ilçesinde, Ortaören Köyü'nde, 1259 m. rakımda yer almaktadır (Foto. 11). Höyüğün zeminden yüksekliği 14 m.'dir. Tarım arazilerinin ortasında bulunan höyük, doğu-batı doğrultulu olarak inşa edilmiş olup, 194 x 159 m. ebatlarındadır. Batı yamacı dik, kuzey yamacı sığ, güneyi hafif dik, doğu yamacı ise alçak ve meyilli olan höyüğün kuzey ve kuzeybatı kesiminde teraslanmalar mevcuttur. Höyükte tespit edilen keramik verileri; İlk Tunç, Orta Tunç Çağı ve Hitit dönemine tarihlendirilmektedir. Höyük üzerinde keramik verileri dışında, ezgi ve dere taşları ile çakmaktaşı aletler mevcuttur⁸⁶.

Akbayır Höyüğü I

Kahramanmaraş ili, Elbistan ilçesinde bulunan Akbayır Beldesi'nde, 1247 m. rakımda yer almaktadır (Foto. 12). Zeminden yüksekliği 20 m. olan

⁸³ Bittel 1945, 94; Sukenik 1947, 9-10; Koşay-Turfan 1959, 359; Koşay-Vary 1964, 15; Koşay-Vary 1967, 9; Arsebük 1979, 83 vd.; Koşay 1984, 29-31; Pehlivan 1984, 50; Güneri 1987, 54 vd.; Pehlivan 1990, 170 vd.; Çor 1990: 17 vdd.; Kınal 1991, 28 vd.; Sevin 2003, 142; Ceylan 2015, 479.

⁸⁴ Konyar 2009, 177; Konyar-Alparslan vd. 2012, 36 vd.

⁸⁵ Konyar 2009, 175 vd.

⁸⁶ Konyar 2009, 175 vd.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

höyüğün boyutları 160 x 120 m.'dir. Yoğun bir tahribata uğramış olan höyük üzerine belde başkanı tarafından ses sistemi ve aydınlatma direkleri diktirilmiştir. Ayrıca yine toprak alma amaçlı yapılan hafriyatların yarattığı kesitler 8–10 m.'yi bulmaktadır. Höyükte, 8-10 m. yüksekliğinde kerpiç duvar ve kerpiç duvar dolguları mevcuttur. Kerpiç duvar ve dolguların altında ise; işlenmemiş, orta ve büyük boyutlu taşlardan oluşturulmuş, 80 cm., 1 ve 1.50 m. arasında değişen kalınlığa sahip taş duvar kalıntıları bulunmaktadır. Höyükte, Karaz Kültürüne ait keramik verileri tespit edilmiştir⁸⁷.

Akbayır Höyüğü II

Kahramanmaraş ili, Elbistan ilçesi, Akbayır Köyü'nde, 1231 m. rakımda yer almaktadır (Foto. 13). Elbistan Ovası'nın güneydoğusunda bulunan höyük, Akbayır Kasabası ve Akbayır Höyüğü I'ın 2 km. batısında konumlanmıştır. Zeminden yüksekliği 25 m. olan höyük, 170 x 128 m. boyutlarındadır. Höyükte tespit edilen keramik verileri arasında; Geç Kalkolitik boyalıları, Karaz-İlk Tunç Çağı koyu yüzlü malları ve II. binyıl boyalıları yer almaktadır⁸⁸.

Evcihöyük

Kahramanmaraş ili, Elbistan ilçesine bağlı Evcihöyük köyünde, 1213 m. rakımda yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultulu olarak inşa edilmiş olan höyük, 155 x 95 m. boyutlarındadır. Höyük üzerinde bulunan keramik verileri, Kalkolitik ve İlk Tunç Çağına tarihlendirilmiş olup, keramikler arasında yoğun olarak Karaz keramiği bulunmaktadır⁸⁹.

Karaelbistan Höyük

Kahramanmaraş ili, Elbistan ilçesine bağlı Karaelbistan kasabasının kuzeyinde, 1139 m. rakımda yer almaktadır (Foto. 14). Höyüğün zeminden yüksekliği 12 m.'dir. Doğu-batı doğrultulu olarak inşa edilmiş olan höyük, oval bir plan göstermektedir. Aşırı derecede tahribata uğramış olan höyüğün tam boyutu belirlenememesine rağmen, günümüzdeki boyutu 155 x 155 m.'dir. Höyükte tespit edilen keramik verileri Karaz çanak çömleği özelliklerine sahip olup, İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmiştir⁹⁰.

Malap Höyük

Kahramanmaraş ili, Elbistan ilçesi, Malap Köyü'nde, 1352 m. rakımda yer almaktadır (Foto. 15). Elbistan Ovası'nın güneydoğusunda, Bakış beldesinin ise 2.5 km. batısında, zeminden 10 m. yükseklikte bulunmaktadır. Höyük, 97 x 113 m. boyutlarındadır. Höyükten toprak alınması sonucu, taş ve kerpiç duvar kalıntıları gün yüzüne çıkmıştır. Kerpiç duvar ve dolgusunun yaklaşık olarak 5-6 m. kalınlığa sahip olduğu gözlemlenmektedir. Höyükte tespit edilen keramik verileri arasında; Karaz-İlk Tunç Çağı malları ve Geç Kalkolitik boyalı çanak çömlekleri bulunmaktadır⁹¹.

⁸⁷ Konyar-Alparslan vd. 2012, 36 vd.

⁸⁸ Konyar-Alparslan vd. 2012, 37.

⁸⁹ Konyar 2009, 175 vd.

⁹⁰ Konyar 2009, 175 vd.

⁹¹ Konyar-Alparslan vd. 2012, 36.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ozan Höyük

Kahramanmaraş ili, Elbistan ilçesi, Doğanköy'de bulunan höyük, 1158 m. rakımda yer almaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu olarak inşa edilmiş olan höyük, 75 x 50 m. ölçülerindedir. Höyüğün zeminden yüksekliği 6 m.'dir. Höyükte tespit edilen keramik verileri İlk Tunç Çağı'na tarihlendirilmiş olup, keramikler Karaz Kültürü özelliği göstermektedirler⁹².

Tudeğın Höyüğü

Kahramanmaraş ili, Elbistan ilçesinde bulunan höyük, Elbistan Ovası'nın batı uç noktasında yer almaktadır. Höyük üzerinde çok sayıda kaçak kazı izi mevcuttur. Höyükte tespit edilen keramik verileri, Karaz Kültürü keramiği özelliklerine sahiptir⁹³.

SONUÇ

Karaz Kültürü, M.Ö. IV. binyılın ikinci yarısından itibaren, Doğu Anadolu merkez olmak üzere Transkafkaslar, Kuzeybatı İran, Amik Ovası, Kuzey Suriye ve Filistin'e kadar yayılmıştır. Karaz Kültürü'nün kökeni üzerine yapılan araştırmalarda, Hurri Kültürü ile yakınlığının ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Karaz Kültürü, çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Farklı fiziki özelliklere sahip olan bölgeler arasında, kültürün özelliklerinde bir takım farklılıkların yaşandığı gözlemlenmektedir.

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde tespit ettiğimiz Karaz Kültürü ile ilişkilendirilen merkezler, Kahramanmaraş ve çevresinde bulunan merkezlere oranla daha yüksek rakımda konumlanmıştır. Kahramanmaraş'ta bulunan merkezlerin hemen hemen hepsini höyükler oluşturur. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise Karaz Kültürünün izleri, kaleler ve höyüklerde görülmektedir. Hatay ve çevresi ile daha güneyde bulunan İsrail ve Filistin'de ise, daha düşük rakımda inşa edilmiş olan höyüklerde bu kültürün izlerine rastlanılmıştır. Buradan yola çıkarak, Kahramanmaraş ve çevresinde bulunan merkezlerin daha çok yerleşim ve tarım amaçlı kullanılmış olduğunu, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise Karaz Kültürü'ne ait kalelerin savunma, höyüklerin de tarım ve hayvancılık yapmak amacıyla inşa edildiğini ifade edebiliriz. Bu durum, iki bölge arasındaki iklim ve rakım farklılığı ile açıklanabilir. Kahramanmaraş ile Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde tespit edilen Karaz Kültürüne ait keramik verilerinin ortak özellikleri olmasına rağmen, bazı farklılıklar da mevcuttur. Her iki bölgede de tespit edilen keramik verilerinin el yapımı olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca keramik üzerinde kullanılan motiflerde de benzerlikten bahsetmek mümkündür. Ancak Kahramanmaraş ve çevresinde bulunan keramik verileri portakal kırmızısı renkli iken, Kuzeydoğu Anadolu'da tespit ettiğimiz keramik verileri daha çok devetüyü ve siyah renklidir.

Kahramanmaraş Bölgesi, şimdiye kadar Karaz Kültürü'nün yayılım alanı dışında tutulmuştur. Özellikle E. Konyar'ın Elbistan Ovası'nda yapmış olduğu yüzey araştırmaları Kahramanmaraş Bölgesinin de Karaz Kültürü kapsamına alınmasını sağlamıştır. Özellikle Kafkaslardan başlayan Karaz Kültürü'nün Kars, Ardahan, Erzurum, Erzincan, Tunceli bölgesinden sonra

⁹² Konyar 2009, 175 vd.

⁹³ Konyar-Alparslan vd. 2012, 37 vd.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Elazığ ve Malatya bölgesinde de yoğun iskan gördüğü bilinmekteydi. Hatay bölgesi çok araştırılmamış olmasına rağmen, Karaz Kültürü verilerinin tespit edildiği merkezler bulunmaktadır. Karaz keramiğinin yukarıda vurguladığımız gibi Filistin ve İsrail'e kadar uzandığını bilmekteyiz. Malatya, Elazığ, Adana, Osmaniye, Gaziantep ve Kahramanmaraş'ta yapılacak bilimsel çalışmaların, bizleri Karaz yayılım alanı hakkında yeni bulgulara ulaştıracağından eminiz.

KAYNAKÇA

- Albright 1926 W. F. Albright, "The Jordan Valley in the Bronze Age". *AASOR* 6 (1926) 13-74.
- Alessio 1983 M. Alessio-L. Allegri vd. "14C Dating of Arslantepe". *Origini* XXII/2, Paris (1983) 575-580.
- Amiran 1952 R. Amiran, "Connections Between Anatolia and Paletsine in the EBA", *Israel Exploration Journal* 2, (1952) 89-103.
- Antonova-Tolstikov 1996 I. Antonova-V. Tolstikov vd. *The Gold of Troy*. London. 1996.
- Arsebük 1974 G. Arsebük, *Altınova'da Koyu Yüzlü Açıklı ve Karaz Türü Çanak Çömlek Arasındaki İlişkiler Sorunu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul 1974.
- Arsebük 1979 G. Arsebük, "Altınova'da (Elazığ), Koyu Yüzlü Açıklı ve Karaz Türü Çanak-Çömlek Arasındaki İlişkiler", *Türk Tarih Kongresi Bildirileri* 8, (1979) 81-92.
- Arsebük 1986 G. Arsebük, "Altınova'da (Elazığ) Başlangıcından İlk Tunç Çağının Sonuna Kadar Kültür Silsilesi ve Sosyal Tabakalanma Sorunu", *Türk Tarih Kongresi Bildirileri* 9, (1986) 67-72.
- Bahar 2004 H. Bahar, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*. Konya 2004.
- Barnett 1963 R. D. Barnett, "The Uratian Cemetery at Iğdır". *Anatolian Studies* 13 Ankara 1963.
- Bingöl 2010 A. Bingöl-A. Ceylan vd. "2008 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzeysel Araştırmaları". *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 27/2, (2010) 375-398.
- Bittel 1945 K. Bittel, *Önasya Tarih Öncesi Çağlar: Mısır, Filistin, Suriye*. İstanbul 1945.
- Bökönyi 1993 S. Bökönyi, "Hunting in Arslantepe; Anatolia". *Between the Rivers and Over the Mountains; Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, Roma (1993) 341-359.
- Braidwood 1937 R. J. Braidwood, *Mounds in the Plain of Antioch: an Archeological Survey*. Chicago-Illinois 1937.
- Braidwood-Braidwood 1960 R. J. Braidwood-L. S. Braidwood, *Excavations in the Plain of Antioch I: The Earlier Assemblages Phases A-J*. Chicago-Illinois 1960.
- Burney 1958 C. A. Burney, "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age", *Anatolian Studies* 8, (1958) 157-209.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Burney 1977 C. A. Burney, *From Village to Empire: An Introduction Near Eastern Archaeology*. London 1977.
- Burney-Lang 1971 C. A. Burney-D. M. Lang, *The Peoples of the Hills*. London 1971.
- Caneva 1993 I. Caneva, "From Chalcolithic to Early Bronze Age III at Arslantepe: A Lithic Perspective", *Between the Rivers and Over the Mountains; Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata* (1993) 319-339.
- Ceylan 2000 A. Ceylan, "1998 Yılı Erzincan Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 17/2, (2000) 181-193.
- Ceylan 2001a A. Ceylan, *Sarıkamış Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*. Erzurum 2001a.
- Ceylan 2001b A. Ceylan, "1999 Yılı Erzincan ve Erzurum Yüzey Araştırmaları". *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 18/2 (2001b) 71-82.
- Ceylan 2002 A. Ceylan, "2000 Yılı Erzincan ve Erzurum Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 19/2, (2002) 165-178.
- Ceylan 2003 A. Ceylan, "2001 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars İlleri Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 20/2, (2003) 311-324.
- Ceylan 2004 A. Ceylan, "2002 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 21/2, (2004) 263-272.
- Ceylan 2005 A. Ceylan, "The Erzincan, Erzurum and Kars Region in The Iron Age", *Anatolian Iron Ages* 5, (2005) 21-29.
- Ceylan 2008 A. Ceylan, *Doğu Anadolu Araştırmaları I (Erzurum-Erzincan-Kars Iğdır 1998-2008)*. Erzurum 2008.
- Ceylan 2015 A. Ceylan, *Doğu Anadolu Araştırmaları II (Erzurum-Erzincan-Kars Iğdır 2008-2014)*. Erzurum 2015.
- Ceylan 2017 A. Ceylan, "Yeni Bulgular Işığında Kuzeydoğu Anadolu'da Diauehi Krallığı ve Urartular", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20, (2017) 517-568.
- Ceylan (Baskıda). A. Ceylan-O. Özgül vd. "2017 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzey Araştırması". *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 36 (Baskıda).
- Ceylan-Bingöl vd. 2018 A. Ceylan-A. Bingöl vd. *Eskiçağ'da Kars Kaleleri*. Erzurum 2018.
- Ceylan-Ceylan 2018 A. Ceylan-N. Ceylan, *Doğu'nun Sönmeyen Yıldızı Akçakale ve Çıldır Araştırmaları*. Erzurum 2018.
- Ceylan-Günaşdı 2018 A. Ceylan-Y. Günaşdı, *Eskiçağ'da Erzurum Kaleleri*. Erzurum 2018.
- Ceylan-Özgül 2018 A. Ceylan-O. Özgül, *Eskiçağ'da Iğdır Kaleleri*. Erzurum 2018.
- Ceylan-Üngör 2018 A. Ceylan-İ. Üngör, *Eskiçağ'da Erzincan Kaleleri*. Erzurum 2018.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Ceylan 2015 N. Ceylan-Y. Günaşdı vd. “2013 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzey Araştırmaları”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 32/2, (2015) 71-92.
- Coşkun 2014 N. Coşkun, “Cüdeyde Höyük Kazısı”. *Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları*, Antakya (2014) 45-60.
- Coşkun-Görmüş 2014 N. Coşkun-A. Görmüş, “Tabara el-Akrad Höyük Kazısı”. Eds. A. Özfirat-Ç. Uygun, *Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları*, (2014) 81-84.
- Çor 1990 A. Çor, *Anadolu’da Eski Yerleşim Birimlerinde Karaz Seramiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 1990.
- Dyson 1968 R. H. Dyson, “The Archaeological Evidence of the Second Millenium B.C. on the Persian Plateau”, *CAH* 2, (1968) 14-16.
- Dzhaparidze 1964 O. M. Dzhaparidze, “The Culture of Early Agrucultural Tribes in the Territory of Georgia”, *7. International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences*, (1964) 2-9.
- Erkmen-Altunkaynak 2017 M. Erkmen-G. Altunkaynak, “2016 Yılı Alaybeyi Höyük Kazısı”. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu* 26 (2017) 237-262.
- Ertem 1979 H. Ertem, “Korucutepe Kazısı-1973”, *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, (1979) 33-36.
- Erzen 1992 A. Erzen, *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara 1992.
- Esin 1970 U. Esin, “Tepecik Kazısı 1968 Yılı Ön Raporu”, *Keban 1970*, Ankara (1970) 147-158.
- Esin 1971 U. Esin, “Tepecik Kazısı 1969”, *Keban 1971*, Ankara (1971) 107-117.
- Esin 1972 U. Esin, “Tepecik Kazısı, 1970”, *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, Ankara (1972) 137-149.
- Esin 1976 U. Esin, “Tülintepe Kazısı-1972”, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Ankara (1976) 119-133.
- Esin 1979 U. Esin, “Tülintepe Kazısı-1973”, *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Ankara (1979) 115-119.
- Esin 1982 U. Esin, “Tepecik Kazısı; 1974”, *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*, Ankara (1982) 71-93.
- Esin 2000 U. Esin, “Tepecik Kurtarma Kazıları”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, (Ed. O. Belli), Ankara (2000) 123-129.
- Frangipane 1991 M. Frangipane, “Excavations at Arslantepe Malatya the 1989 Campaign”. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 12/1, (1991) 209-223.
- Frangipane 1992 M. Frangipane, “The 1990 Excavations At Arslantepe Malatya”. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 13/1, (1992) 177-195.
- Frangipane 1994a M. Frangipane, “Arslantepe - Melid – Malatya”. *Arslantepe; Hierapolis; Iasos; Kyme; Türkiye’deki İtalyan Kazılar*, Ankara (1994a) 31-69.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

- Frangipane 1994b M. Frangipane, "Excavations at Arslantepe - Malatya, 1992". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 15/1, (1994b) 211-228.
- Frangipane 1997 M. Frangipane, "4th Millennium Temple/Palace Complex at Arslantepe-Malatya: North-South Relations and the Formation of Early State Societies in the Northern Regions of Greater Mesopotamia", *Paléorient* 23/1, Paris (1997) 45-73.
- Frangipane 2014 M. Frangipane-F. Balossi vd. "Arslantepe 2011-2012 Yılı Kazı Sonuçları: İlk Tunç Çağı I'ın Yeni Buluntuları". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 35/2, (2014) 456-469.
- Frangipane 2015 M. Frangipane-F. Balossi vd. "Arslantepe'de 2013 Yılı Kazı Sezonu: İlk Tunç I ve Geç Kalkolitik Tabakalarının Yeni Buluntuları". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 36/2, (2015) 177-190.
- Girginer 1999 S. Girginer, "İğdır'da Bir Urartu Mezarlığı". *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi* 25, (1999) 252-306.
- Günaşdı 2013 Y. Günaşdı, *Karasu (Yukarı) Havzasındaki Tarihi ve Arkeolojik Veriler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum 2013.
- Günaşdı 2016 Y. Günaşdı, "Geçitler Ülkesinde Önemli Bir Urartu Kalesi: Avnik", *TÜBA-AR* 19, (2016) 113-135.
- Güneri 1987 A. S. Güneri, *Erzurum Çevresinin Ön-Urartu Yerleşim Birimleri ve Seramiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum 1987.
- Güneri 1992 A. S. Güneri, "Doğu Anadolu Yeni Gözlemler". *Türk Arkeoloji Dergisi* 30 (1992) 149-195.
- Haines 1971 R. C. Haines, *Excavations in the Plain of Antioch II: The Structural Remains of the Later Phases: Chatal Höyük, Tell al-Judaidah and Tell Tayinat*. Chicago 1971.
- Harmankaya-Erdoğu 2002 S. Harmankaya-B. Erdoğan, TAY - Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-4a/4b: İlk Tunç Çağı, İstanbul 2002.
- Harrison 2012 T. P. Harrison, "Tell Tayinat, Kapının Bekçisi". *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 26 (2012) 72-74.
- Harrison 2005 T. P. Harrison-S. Batiuk vd. "The Tayinat Survey". Eds. K. A. Yener, *The Amuq Valley Regional Projects Vol. I: Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1999-2002* (2005). 183-190.
- Harrison 2006 T. P. Harrison-S. Batiuk vd. "2004 Yılı Tayinat Höyük Kazıları". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 27/2 (2006) 353-362.
- Hauptmann 1982 H. Hauptmann, "Norşuntepe Kazıları; 1974". *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*, Ankara (1982) 13-49.
- Hood 1951 S. Hood, "Excavations at Tabara El Akrad, 1948-49". *Anatolian Studies* 1, (1951) 113-147.
- Kalmış 2017 G. Kalmış, *Tarihi ve Arkeolojik Veriler Işığında Ardahan*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum 2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Kınal 1991 F. Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara 1991
- Koçhan 2005 N. Koçhan-M. Karaosmanoğlu vd. “Erzurum Çevresinde Eskiçağ Yerleşmeleri”. *Arkeoloji, Anadolu ve Avrasya*, Erzurum (2005) 3-14.
- Konyar 2009 E. Konyar, “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2007”. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 26/2, Ankara (2009) 175-186.
- Konyar 2012 E. Konyar-M. D. Alparslan vd. “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2010”. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 29/2, Ankara (2012) 35-50.
- Korfmann 1982 M. Korfmann, *Tilkitepe: Die ersten Ansätze prähistorischer Forschung in der Östlichen Türkei* (Istanbulur Mitteilungen, Beiheft). 1982.
- Koşay 1948 H. Z. Koşay, “Karaz Sondajı”. *TTK Kongresi* 3, Ankara (1948) 165-169.
- Koşay 1962 H. Z. Koşay, “Pulur Kazısı, 1960”. *TAD* 11 (1962) 25-28.
- Koşay 1964 H. Z. Koşay, “Pulur ve Güzelova (Erzurum Araştırmaları)”. *Atatürk Konferansları* I, Ankara (1964) 91-94.
- Koşay 1971 H. Z. Koşay, “Pulur (Sakyol) Kazısı 1969”. *Keban* 1971, Ankara (1971) 99-101.
- Koşay 1974 H. Z. Koşay, “Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi. Prehistor ve Protohituvarı”. *50. Yıl Armağanı* I (1974) 39-64.
- Koşay 1976 H. Z. Koşay, *Keban Projesi Pulur Kazısı / Keban Project Pulur Excavations 1968-1970*. Ankara 1976.
- Koşay 1984 H. Z. Koşay, *Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi*. Ankara 1984.
- Koşay-Turfan 1959 H. Z. Koşay-K. Turfan, “Erzurum-Karaz Kazısı Raporu”. *Bulleten* XXIII/91 (1959) 349-413.
- Koşay-Vary 1964 H. Z. Koşay-H. Vary, *Pulur Kazısı*. Ankara 1964.
- Koşay-Vary 1967 H. Z. Koşay-H. Vary, *Güzelova (Tufanç) Erzurum Kazısı 1961*. Ankara 1967.
- Kökten 1943 İ. K. Kökten, “Kars’ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor”, *Bulleten* 7/27 (1943) 601-613.
- Kökten 1944a İ. K. Kökten, “Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu’da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları”. *Bulleten* 8/32 (1944a) 659-680.
- Kökten 1944b İ. K. Kökten, “Kuzey-Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri”. *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 3/5 (1944b) 465-486.
- Kökten 1947 İ. K. Kökten “1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar”. *Bulleten* 11/43 (1947) 431-472.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Kökten 1952 İ. K. Kökten, “Anadolu Prehistorik Yerlerinin Dağılışı Üzerinde Bir Araştırma”. *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 10/3-4 (1952) 167-207.
- Kökten 1953 İ. K. Kökten “1952 Yılında Yaptığım Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında”. *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* XI/2-4 (1953) 177-209.
- Krupnov 1964 F. I. Krupnov, “The Most Archaic Culture of the Caucasus and the Caucasian Community”. *Soviet Anthropology and Archaeology* III (1964) 31-42.
- Kuftin 1941 B. A. Kuftin, *Arkheologicheskie Raskopki v Trialeti I*, Tibilisi- Metsniereva 1941.
- Kuftin 1944 B. A. Kuftin, “Urartskij ‘Kolumbarij’” *u podosvy Ararrata i Kuro-Araksski eneolit / an Urartian ‘Columbariaum’* on the slopes of Ararat and the Copper Age of the Kura Araxes basin, *Vestnik Gosudarstvennogomuzeja Gruzii* 1944.
- Kuftin 1947 B. A. Kuftin, *Dnevnik Trialetskoi Arkheologicheskoi Ekspeditsii / Diary of the Trialeti Archaeological Expedition*. Tibilisi 1947.
- Kuftin 1946 B. A. Kuftin-H. Field, “Prehistoric Culture Sequence in Transcaucasia”. *Southwestern Journal of Antropology* 2/3 (1946) 340-360.
- Kushnariova 2001 K. Kushnariova-M. B. Risin, *Novie Dannie k Probleme Datirovki Pamiatnikov ‘Tsvetushei Pori’ Trialetskoi Kulturi, Dziejani VI*. 2001.
- Lamb 1954 W. Lamb, “The Culture of Northeast Anatolia and its Neighbours”. *AS IV* (1954) 21-32.
- Lang 1970 D. M. Lang, *Armenia*. London 1970.
- Lloyd 1956 S. Lloyd, *Early Anatolia*. London 1956.
- Lloyd 1967 S. Lloyd *Early Highlands Peoples of Anatolia*. London 1967.
- Maisler 1952 B. Maisler-M. Stekelis vd. “The Excavations at BethYerah (Khirbet el-Kerak) 1944–1946”. *Israel Exploration Journal Volume 2* (1952) 165–173.
- Markovin-Mungaev V. I. Markovin-R. M. Mungaev, *Severniy Kavkaz*. Moskova 2003.
- Mellaart 1958 J. Mellaart, “The End of the Early Bronze Age in Anatolia and Aegean”. *AJA* 62 (1958) 9-33.
- Narimanishvili 2014 D. Narimanishvili, “Middle Bronze Age Metal Vessels From South Caucasus”. *Problems of Early Metal Age Archaeology of Caucasus and Anatolia* (2014) 286-299.
- ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1969 Çalışmaları, Ankara 1971.
- ODTÜ Keban Projesi Yayınları, 1970 Çalışmaları, Ankara 1972.
- ODTÜ Keban Projesi Yayınları, 1971 Çalışmaları, Ankara 1974.
- ODTÜ Keban Projesi Yayınları, 1972 Çalışmaları, Ankara 1976.
- ODTÜ Keban Projesi Yayınları, 1973 Çalışmaları, Ankara 1979.
- ODTÜ Keban Projesi Yayınları, 1974-1975 Çalışmaları, Ankara 1982.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Özgül 2013 O. Özgül-A. Ceylan vd. “2011 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları”. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 30/2 (2013) 277-292.
- Özgül 2016 O. Özgül, “Erzurum’da Stratejik Bir Urartu Kalesi: Tepeköy (Pir Ali Baba)”, *TÜBA-AR* 19 (2016) 137-158.
- Özgül-N. Ceylan 2017 O. Özgül-N. Ceylan “Eskiçağda Kafkasya Geçitleri (Daryal ve Derbent)”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 4/13 (2017) 24-62.
- Palmieri 1984 A. Palmieri, “Arslantepe Excavations, 1982”. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 5, (1984) 97-102.
- Palmieri 1987 A. Palmieri, “The 1985 Campaign at Arslantepe; Malatya”. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 8/1, (1987) 67-74.
- Pamir 2009 H. Pamir, “Alalakh’dan Antiokheiya’ya Hatay’da Kentleşme Süreci”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/6 (2009) 258-288.
- Pehlivan 1984 M. Pehlivan, *En Eski Çağlardan Urartu’nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum 1984.
- Pehlivan 1990 M. Pehlivan, “Karaz ve Hurriler”. *100. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* I (1990) 168-176.
- Pehlivan 1994 M. Pehlivan, “Başlangıçtan Urartu’nun Yıkılışına Kadar Bayburt ve Yöresi”. *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu* (23–25 Mayıs 1988), Ankara, (1994) 327-345.
- Piotrovskii 1962 B. B. Piotrovskii, “The Aeneolithic Culture of Trans-Caucasian in the Third Millennium B.C.”. VI. *International Congress of Prehistory and Proto historic Sciences*, Moscow, (1962) 7.
- Puturidze 2006 M. Puturidze, “Zogierti Mosazrebani Trialeturi Kulturis Mkhavruli Khelosnobis Ganvitarebis Tendenciebis Shesakheb/Some Assumptions Concerning the Development of Artistic Craft of the Trialeti Culture (Summary)- Dziebani”. *Journal of the Georgian Archeology* 17-18 (2006) 66-76.
- Sagona 1984 A. G. Sagona, *The Caucasian Region in the Early Bronze Age*. Oxford 1984.
- Sagona 1993 A. G. Sagona, “Settlement and Society in late Prehistoric Trans-Caucasus”. Eds. M. Frangipane, H. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae, M. Mellink, *Between the Rivers and Over the Mountains: Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, Roma (1993) 453-474.
- Sagona 1999 A. G. Sagona, “The Bronze Age-The Iron Age Transition in Northeast Anatolia: A View from Sos Höyük”. *Anatolian Studies* 49 (1999) 153-157.
- Sagona 2000 A. G. Sagona, “Sos Höyük and the Erzurum Region in Late Prehistory a Provisional Chronology for Northeast Anatolia”. *Chronologiesdes Paysdu Caucase et de L’Euphrateaux IVE-IIIe Millenaires: Actesdu Colloqued Istanbul, 16- 19 Decembre 1998, Varia Anatolica* XI. İstanbul (2000) 329-373.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Sagona 2014 A. G. Sagona, "The Kura-Araxes Culture Complex: A History of Early Research". *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar Veli Sevin'e Armağan*, İstanbul (2014) 21-33.
- Sagona-Sagona 2001 A. G. Sagona-C. Sagona, "Excavations at Sos Höyük, 1999", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 22/1, (2001) 129-131.
- Sagona 1995 A. G. Sagona-C. Sagona vd. "Excavations at Sos Höyük-1994: First Preliminary Report", *AS* 45 (1995) 193-218.
- Sagona 1996 A. G. Sagona-C. Sagona vd. "Excavations at Sos Höyük-1994". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 27/1, (1996) 129-150.
- Sagona 1997 A. G. Sagona-M. Erkmén vd. "Excavations at Sos Höyük, 1995", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 18/1, (1997) 137-143.
- Sagona 1998 A. G. Sagona-M. Erkmén vd. "Excavations Sos Höyük 1996", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 19/1, (1998) 245-250.
- Sagona 1999 A. G. Sagona-M. Erkmén vd. "Excavations at Sos Höyük, 1997", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 20/1, (1999) 205-206.
- Schmidt 1996 K. Schmidt, "The Urfa Project 1996". *Neo-Lithics* 2/96, Berlin, (1996) 2-3.
- Sevin 1998 V. Sevin-E. Kavaklı vd. "Karagündüz Höyüğü ve Nekropolü 1995-1996 Yılı Kurtarma Kazıları". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 19/1, (1998) 571-589.
- Sevin 2003 V. Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul 2003.
- Sevin-Kavaklı 1996 V. Sevin-E. Kavaklı, *Bir Erken Demir Çağ Nekropolü: Karagündüz*. İstanbul 1996.
- Shanshashvili 2014 N. Shanshashvili-G. Narimanishvili, "Environment and Dwelling in the Early and Middle Bronze Ages South Caucasus", *Problems of Early Metal Age Archaeology of Caucasus and Anatolia*, Tbilisi (2014) 245-264.
- Sherazadishvili 2015 Z. Sherazadishvili "Attempt to Determine Origin, Chronology and Function of South Caucasus Trialeti Culture Bronze Rapiers". Eds. M. Işıklı-B. Can, *Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu II* (2015) 148-155.
- Sukenik 1947 Y. Sukenik, "On the Technique of Khirbet Kerak Ware". *Bulletin of the American Schools Of Oriental Research* 106, (1947) 9-17.
- Şahin 2015 H. A. Şahin, "Kültepe Metinlerindeki Hurri Kültür Unsurlarının Doğu Anadolu'daki Kanıtları ve Hurrilerin Göç Yolları". *Uluslararası Doğu Anadolu Güney Kafkasya Kültürleri Sempozyumu I* (2015) 289-298.
- Şenyurt 2005a S. Y. Şenyurt, *Tasmator: Erzurum Ovası'nda Bir Demir Çağı Yerleşmesi*. Ankara 2005a.

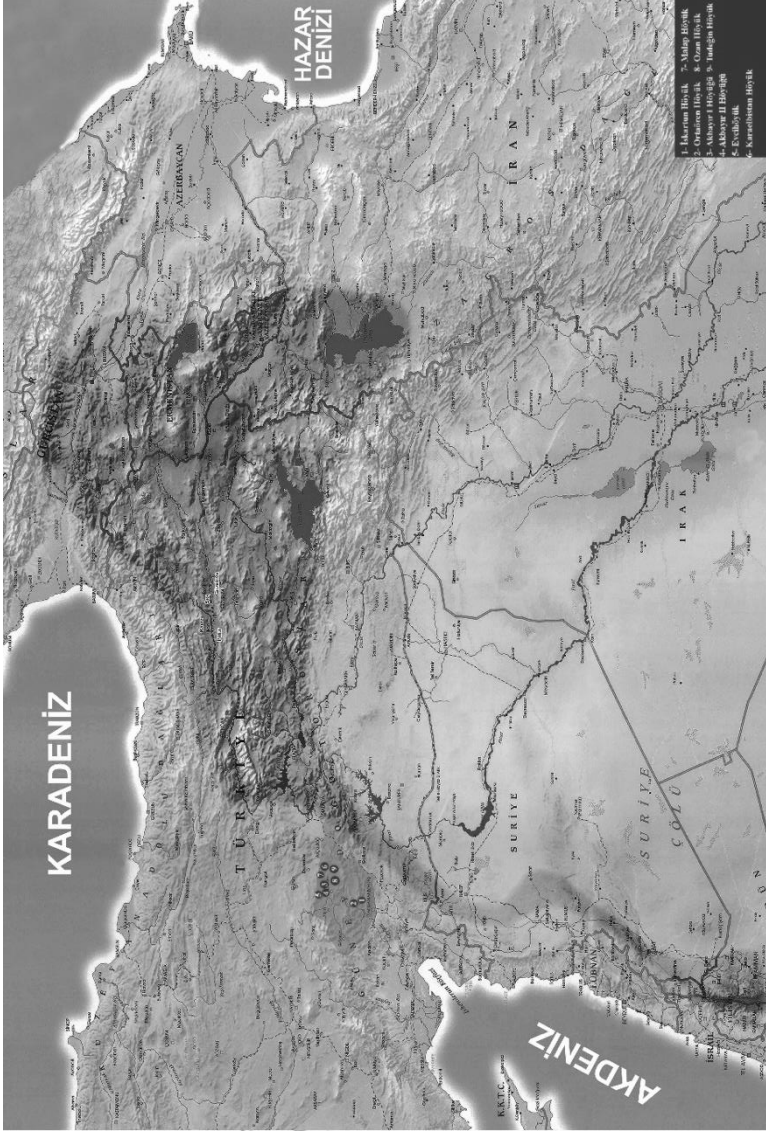
ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAS SEMPOZYUMU

- Şenyurt 2005b S. Y. Şenyurt, *Büyükardıç: Doğu Anadolu'da Bir Erken Demir Çağı Tepe Yerleşmesi*. Ankara 2005b.
- Şenyurt-Ekmen 2005 S. Y. Şenyurt-H. Ekmen, *Tetikom: Pasinler Ovası'nda Bir Demir Çağı Yerleşmesi*. Ankara 2005.
- Şenyurt-İbiş 2005 S. Y. Şenyurt-R. İbiş, *Güllüdere: Aşkale Ovasında Bir Demir Çağı ve Ortaçağ Yerleşmesi*. Ankara 2005.
- Trufelli 1994 F. Trufelli, "Standardization; Mass Production and Potter's Marks in the Late Chalcolithic Pottery of Arslantepe-Malatya". *Origini* 18, (1994) 187-215.
- Van Loon 1971 M. N. van Loon, "Korucutepe Kazısı 1969 - Mimari ve Genel Buluntular: H. G. Göterboch; Mühür ve Baskıları", *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, (1971) 47-68.
- van Loon 1978a M. N. van Loon, *Korucutepe Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago; California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban Reservoir; Eastern Anatolia 1968-1970*, Amsterdam 1978a.
- van Loon 1978b M. N. van Loon, "The Other Early Bronze Age Finds". *Korucutepe Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago; California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban Reservoir; Eastern Anatolia 1968-1970*, (1978b) 97-115.
- Van Loon-Güterbock M. N. van Loon-H. G. Güterbock, "Korucutepe Kazısı; 1970". *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, (1972) 79-85.
- Whallon 1979 R. Jr. Whallon, *An Archaeological Survey of the Keban Reservoir Area of East-Central Turkey*, Michigan 1979.
- Whallon-Kantmann 1970 R. Jr. Whallon-S. Kantmann, "Keban Barajı Su Birikim Alanı Yüzey Araştırması, 1967". *Keban I*, Ankara (1970) 1-6.
- Wright 1937 G. E. Wright, *The Pottery of Balestin from the Earliest Tiner to the End of the Early Bronze Age*. New Haven 1937.
- Yakar J. Yakar, "The Later Prehistory of Anatolia". *The Late Chalcolithic and Early Bronze Age, BAR2*, Oxford (1985) 285-310.
- Yener 2005 K. A. Yener, *The Amuq Valley Regional Projects I: Surveys in The Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey 1995-2002*. Chicago-Illinois 2005.
- Yener 1997 K. A. Yener-T. J. Wilkinson, "1995 Chicago Oriental Institute Hatay Amik Ovası Bölge Projeleri". *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 14/2 (1997) 413-433.
<http://www.maykop.narod.ru/>

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

HARİTALAR

Harita 1. Karaz Kültürü Yayılım Haritası

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

FOTOĞRAFLAR

Foto 1. Pulur Höyük'te Tespit Edilen Karaz Kapları

Foto 2. Pulur Höyük'te Tespit Edilen Kutsal Ocaklar

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

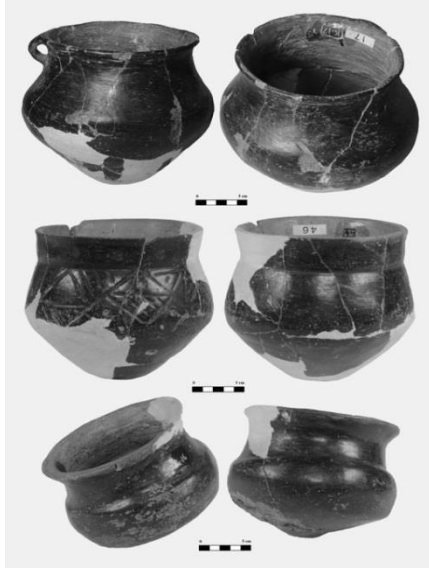

Foto 3. Pulur Höyük'te Tespit Edilen Balta Uçları

Foto 4. Güzelova'da Tespit Edilen Karaz Kapları

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Foto 5. Karaz Höyük'te Tespit Edilen Karaz Kapları

Foto 6. Karaz Höyük'te Tespit Edilen Karaz Kapları

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

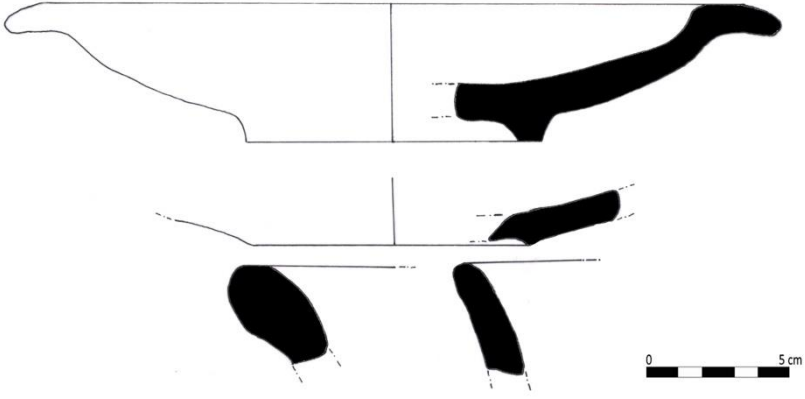

Foto 7. Sos Höyük'te Tespit Edilen Karaz Kapları

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Foto 8. Karaz Höyükte Tespit Edilen Keramiklerin Fotoğraf ve Çizimleri

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

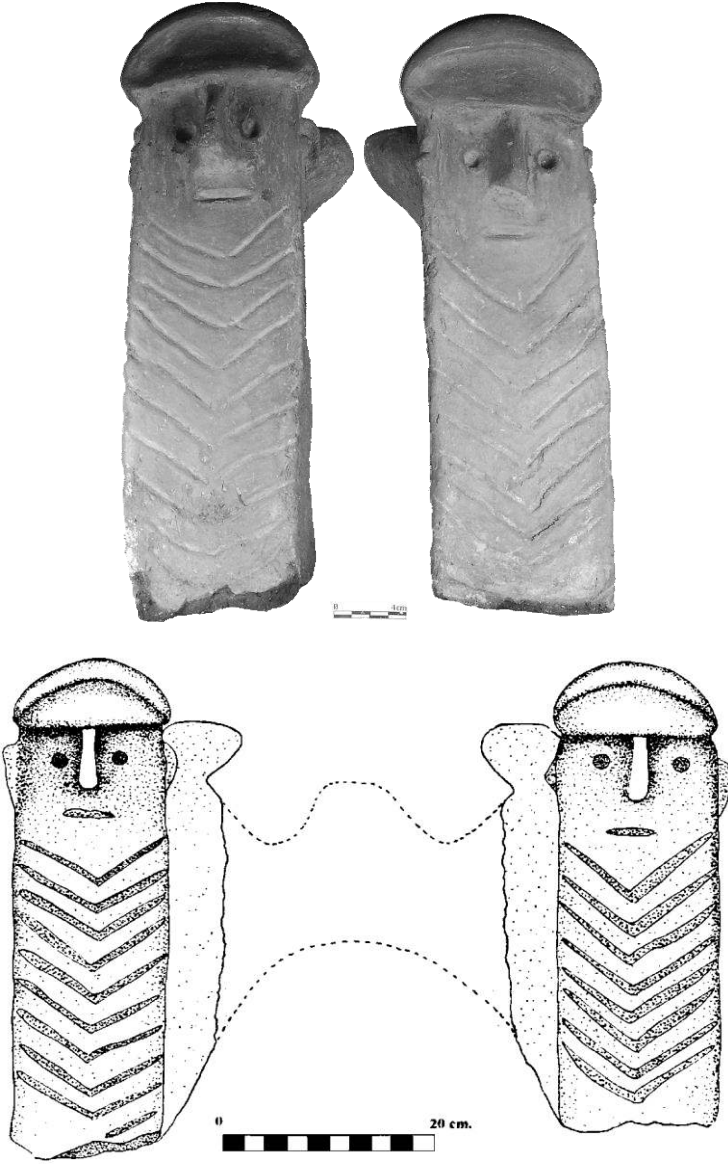

Foto 9. Cınıs Höyük'te Tespit Edilen Kutsal Ocak Fotoğraf ve Çizimi

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Foto 10. İskartun Höyük

Foto 11. Ortaören Höyük

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Foto 12. Akbayır Höyüğü I

Foto 13. Akbayır Höyüğü 2

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Foto 14. Karaelbistan Höyük

Foto 15. Malap Höyük

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAS SEMPOZYUMU

DEMİR ÇAĞI ÖLÜ YEMEĞİ (SYMPOSIUM) SAHNELERİ VE
ETKİLERİ HAKKINDA

Kamil Levent ZOROĞLU⁹⁴

....

Akhilleus güzel bir ölüm şöleni verdi onlara.
Kesildi bir sürü koyun, meleyen keçi,
böğürdü bıçak altında bir sürü ak boğa
kızartıldı bir sürü ak dişli domuz.

Homeros, *İlyada* XXIII 29 32 (A. Erhat-
A.Kadir çevirisi, Can Yayınları)

M.Ö. 9. yüzyılda yaşadığı kabul edilen Homeros'un bu ölümsüz destanında geçen dizeler Geç Tunç Çağında cenaze törenleri sırasında insanların birlikte yemek yediklerinin önemli bir kanıtıdır. 'Cenaze veya ölü yemeği' konusu hariç tutulursa, toplu yemek yeme (symposium) sahnelerinin betimlenmesinin geçmişinin aslında çok daha da eskiye gittiği bilinen bir gerçektir. Tunç Çağında özellikle bazı silindir mühürler üzerinde görülen ve içeriğinde genellikle kutsallık ve kutsal figürlerin (tanrı ve tanrıçalar ve onların hizmetçileri) betimlendiği bu sahnelerin⁹⁵ bir başka ilginç örneğini 'Ur Standardı' olarak bilinen; ahşap bir kutu üzerinde kabuklar, kırmızı kireçtaşı ve lacivert renkli *lapis lazuli* ile oluşturulmuş mozaik benzeri betimlemede görürüz⁹⁶. Bu kısa yazıda geçmişi oldukça erken dönemlere uzanan yemek sahneleri betimleme geleneğinin bir sonraki Demir Çağına yansımaları sonrasında aldığı yeni anlamı, yani Homeros'un destanında sözünü ettiği 'ölü yemeği' betimlemesine dönüşmesi konusunu bir çoğu Maras kökenli kabartmaları da zikrederek ele alarak bazı değerlendirmeler yapacağım.

Tunç Çağındaki arkalıklı veya arkalıksız iskemleler üzerinde oturur durumda betimlenen figürlerle yapılmış ve konusunun daha çok dini içerikli olan ve mezarla ilgisi bulunmayan bu kabil ziyafet sahnelerinin önemli bir bölümü bir sonraki Demir Çağında da karşımıza çıkar. Fakat bunların bir bölümü ölü gömme gelenekleriyle yakından ilişkilidir. Bununla ilgili en güzel örneklerden biri, Erken Demir Çağında 10. yüzyılda bir lahit üzerinde betimlenmiş bu formattaki bir ziyafet sahnesidir. Fenike (günümüzde Lübnan) coğrafyasında Byblos Kralı Ahiiram'ın üzeri yazıtı lahdinin uzun yüzünde görülen sahnede kral arkalıklı bir koltukta otururken, önünde üzerinde yiyecekler olan bir sehpa ve bir hizmetkarlar alayı yer almaktadır. Bu lahdin Tunç Çağındaki benzer ziyafet örneklerinden en önemli farkı ise, yukarıda belirttiğimiz gibi, konunun artık ölü gömme gelenekleriyle

⁹⁴ Prof. Dr. Kamil Levent Zoroğlu, Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Batı Raman Kampüsü, Batman.

⁹⁵ Örn. bk. Woolley 1979, 51, fig. 13. Silindir mühürler dışında farklı malzeme üzerinde aynı dönemden benzer sahneler hakkındaki değerlendirmeler için bk. Bonatz 60-64, Abb. 16-23.

⁹⁶ Woolley 1934, Pl. 90-93.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bağlantılı bir obje üzerinde olmasıdır. İşte özellikle Geç Hitit sanatında oldukça ilginç örneklerle temsil edilen kabartmalı mezar taşları (stel) üzerindeki ziyafet sahneleri de bunun bir yansımasıdır. Bunlardan ilginç bir gurubu Gurgum Krallığının başkenti olarak Markas veya Markasi olarak bilinen Kahramanmaraş ve yakın çevresinde bulunan kabartmalar temsil eder⁹⁷. Bunların üzerindeki yemek sahnelerinde, Tunç Çağındaki örneklerden farklı olarak, figürlerin önüne üzerinde yiyecekler olan bir sehpa konmuştur. Sehpanın yanı başında veya iki tarafında bir veya iki figürün yer alır⁹⁸. Bu kompozisyon temelde tekrar etse de her bir kabartma diğerinden bir şekilde ayrıldığı için bazı sınıflandırmalar yapılmıştır.

Demir Çağında Tunç Çağında görülmeyen, aynı zamanda Demir Çağındaki Geç Hitit ziyafet sahnelerinden farklı bir başka ziyafet şekli de bir yatak (kline) üzerine yarı uzanmış haldeki bir veya birden fazla figürden (genellikle erkekler) oluşur. Bu sahnede yatağın önünde yer alan sehpa üzerinde yine yiyecekler görülür. Bununla ilgili bilinen en erken örneklerden biri Yeni Asur kenti Ninova'daki (şimdi Irak) Kuzey Sarayda bulunan bir kabartmadır⁹⁹. Bu sahne Geç Hitit örneklerden farklı olarak normal bir yemek sahnesi olup, ölü yemeğiyle ilgili değildir.

İlginç olan zaman içinde Geç Hitit modelinin ortadan kalkmasına karşın yemek sahnesinde kline üzerinde yarı uzanmış şekilde betimlenen tipler giderek yaygınlaşacak ve tüm sonraki zamanlarda yaygın bir ölü yemeği konusu olarak ikonografisini oluşturacaktır. Bu durumda sorulacak soru nasıl oluyor da Geç Hitit oturan figürlerle gerçekleştirilen ölü yemeği betimlemeleri bundan sonraki dönemlerde ve başka coğrafyalarda karşımıza çıkmazken kline üzerine uzanmış figürlerin oluşturduğu yemek sahnesi ölü yemeği sahnesine dönüşme olanağı buldu sorusu hala yanıtını aramaktadır¹⁰⁰.

---

⁹⁷ Söz konusu Gurgum kökenli mezar taşlarının önemli bir bölümü Kahramanmaraş müzesinde sergilenmekte olup, çeşitli konuları içeren hatırı sayılır miktarda kabartma da hem yurt içinde hem de yurt dışındaki çeşitli müzelere dağılmıştır (Orthmann 1971; Tiryaki 2010). Bu kabartmalarla ilgili ilk tanıtım bilgileri 19. yüzyılın sonlarına doğru literatüre girmeye başlamış olsa da, bunların üzerinde betimlenen konuların ikonografik açıdan değerlendirmeleri ancak geçen yüzyılın ortalarında başlamıştır ve bu konun öncülerinden biri de rahmetli hocam Ekrem Akurgal'dır; Akurgal 1949. İlginç olan ise araştırmacılar arasında bu değerlendirmelerin bir bölümü hakkında fikir birliği oluşmuş olsa da, bunca zaman sonra bile, hala hakkında fikir birliği oluşmamış değerlendirmeler söz konusudur; karş. Orthmann 1971, 11-18; Bu malzeme üzerindeki araştırma tarihçesi ve malzemenin bulunduğu yerler hakkında bk. Tiryaki 2010, 1-3; 14-15.

⁹⁸ Yemek sahneli kabartmalı gurupların ayrıntılı değerlendirmesi için bk. Orthmann 366 vd.

⁹⁹ Şimdi British Museum'da sergilenen bu alçı-alabaster levha üzerinde Burada Asur Kralı Asurbanipal (645-635) palmiyelerle dolu bir bahçede, bir yatak üzerine uzanmış, çevresinde ailesi ve hizmet edenlerle betimlenmiştir. Bk. Frankfort 1954, Pl. 108b. Kline üzerinde yemek sahnesinin daha eski bir örneği ve bu konudaki değerlendirmeler için bk. Baughan 2004 ve 2011, 25, fig. 16.

¹⁰⁰ Bu konudaki değerlendirmeler ve öneriler için bak. Baughan 2011. Bizim de görüşümüz, Asur sanatından fazlasıyla etkilenen Pers sanatının özellikle 6. yy. ortalarından itibaren batıya doğru yayılımla birlikte bu betimlemenin de Grek ve daha sonra da Roma sanatına geçtiğine kuşku yoktur.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARŞ SEMPOZYUMU

Bu verilerden yola çıkarak ifade edecek olursak, Homeros'un anlatımını da dikkate alarak Tunç Çağından itibaren ölü yemeği geleneğinin varlığından söz edilebilir. Fakat oturur şekildeki ölü yemeği sahnelerinin betimlenmesi geleneğinin kaynağı olarak Demir Çağı plastik sanatı üzerinde çalışma yapan herkesin önerdiği gibi, bunların ilk kez Geç Hitit sanatında karşımıza çıkması önemlidir. Dolayısıyla Tunç Çağında başlayan ve tamamen kutsallık arz eden bir iskemlede oturmuş figürlerle olan yemek sahnesi Demir Çağında özellikle Geç Hitit Dönemi yemek sahneli kabartmalarda bu kutsallıktan arınmış bir şekilde, artık belli bir statüye ait bireylerin de betimlendiği bir şablona dönüştüğünü söylemek yanlış olmaz. Bir başka ifadeyle Gurgum Bölgesinde ve diğer Geç Hitit merkezlerinde bulunan yemek sahneli kabartmalarda yer alan figürler tanrı/tanrıça veya kral/kraliçe gibi, toplumun inançları veya görevleri, yetkileri nedeniyle saygı duyduğu kişiler olmayıp, çoğu kimlikleri belirsiz kişilere aittir. Bazı kabartmalardaki kişi adları veya çoğu kabartmada görülen ve sahnede yer alan kişinin kimliğiyle ilgili bazı atribüleri toplumun varlıklı, aristokrat bireyleri olduğunu açıklamaktan öteye bir kutsallık ifade etmezler¹⁰¹. Diğer taraftan bu tip iskemlede oturan ve önlerindeki sehpa yiyceklerin söz konusu olduğu bu tür sahneler yalnızca Geç Hitit mezar taşları üzerinde karşımıza çıkmaz. Bu içeriğe uygun birkaç betimleme örneği Geç Hititlerin çağdaşı Etrüsklerin coğrafyasından bazı örneklerle temsil edilir ki, bunlar söz konusu kompozisyonun kökeninin Doğu'da olduğunun açık bir kanıtıdır (Tuck 1994, Fig. 5).

Fakat ilginç olan konu, iskemlede oturur durumdaki figürlerin ziyafeti konulu betimlemeler Demir Çağını takip eden dönemlerde nerdeyse tamamen yok olmuşken diğer, yani kline üzerinde yarı uzanmış figürlerin ziyafetini içeren sahneler giderek daha fazla ve yaygın biçimde betimlenmeye başlar bu Roma çağı içlerine kadar da devam eden bir gelenek halini alır. Bunlardan bir bölümü günlük yaşamda, eğlence amaçlı ziyafet sahneleri iken¹⁰² geç 6. yüzyıla ait bir Etrüsk mezar steli üzerinde hem oturur, hem de kline üzerine yarı uzanmış durumda ziyafet sahnesinin birlikte betimlendiği bu örnekte, bir yandan hala oturur durumda ziyafet ikonografisinin sürdüğü, fakat daha önemli olarak kline üzerinde yarı uzanmış figürlerin betimlendiği bir mezar steli olması bakımından dikkat çekicidir. Bu aynı zamanda Etrüsk mezar odalarına bu sahnelere fazlaca yer verilmiş olmasını da açıklar. Bu bakımdan bir yandan Tunç Çağında ulvi bir nitelik taşıyan tanrısal ziyafet sahnelerinin, diğer yandan da Asur kralının bir bahçede bir yatak üzerinde yarı uzanmış halde betimlendiği günlük yaşama ait bir ziyafetin nasıl olup da ölü yemeği sahneli mezar betimlemelerine dönüşmüş olduğu gerçekten ilginç bir sorudur.

---

¹⁰¹ Tiryaki 2010, 98-102. Atribülerle ilgili farklı bir yorum için bk. Yakar 2011.

¹⁰² Bu konuda en ilginç örneklerden biri Asos Athena Tapınağı frizlerindeki ziyafet sahnesidir. Burada ölü yemeği değil normal bir ziyafet sahnesiyle karşı karşıyayız. Bu konudaki ayrıntılı yorumlar için bk. Finster-Holtz 1984, 66-75. Aynı konuda bk. Wescoat 2012 164-170.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Klasik, Helenistik ve Roma Çağlarına ait ölü yemeği konulu sahnelerin tamamında tek kompozisyon geçerli duruma gelmiştir: Kline üzerine uzanarak ziyafet.

Genelde Geç Hitit, özelde ise Gurgum mezar stellerinin dikkat çekici en özgün gurubunu oluşturan “ziyafet sahneli” olanlar da dahil olmak üzere günümüze kadar hatırı sayılır sayıda çalışma yapılmış olmasına karşın, bu kabartmaların hiçbirinin bilimsel bir kazı çerçevesinde ele geçmemiş olması bir talihsizliktir. Zira öteden beri bu kabartmaların Geç Hitit halkının ölü gömme geleneğiyle bağlantısını kanıtlayacak in-situ bir kremasyon (ölü yakma) mezar söz konusu olmamıştır. Hem Türkiye, hem de yurtdışı müzelerine dağılmış olan kabartmalı stellerin buluntu yerleri hiçbir şekilde nokta olarak kayıtlara geçmemiştir. Ancak Kahramanmaraş Müzesi’nde sergilenen ve üzerinde bir karı-kocanın ziyafet sahnesinin betimlendiği 229 envanter numaralı kabartmalı stelin Yörükselim Mahallesinde bulunmuş olması dikkat çekicidir. Bu stelin bulunduğu nokta eğer bir Geç Hitit mezarlığı ise bu bu mezarlığın Maraş Kalesi’ne yakın bir yerde olması gerekir¹⁰³.

Kale ve çevresinin topografyasına bağlı olarak konuyu biraz daha açacak olursak, günümüzde Kale’nin doğusunda “Abarabaşı” olarak bilinen semt Roma İmparatorluğu zamanındaki Germanikeia yerleşiminin merkezinin bir parçasını oluşturduğunu düşünüyorum. Bunun güneydoğusu Kanlıdere, batısı Uzunluk Deresi’yle sınırlandırılmış durumdadır. Maraş Kalesi’nin bulunduğu tepe ise doğuda Uzunluk Deresi, batıda ise Şekerdere ile sınırlandırılmıştı. Zaman içinde üzeri kapatılan ve günümüzde kent ulaşımını sağlayan yollara dönüşmüş olan bu dereler büyük bir olasılıkla Hititler Dönemi’nde Pınarbaşı’ndan gelen sularla gürül gürül akmaktaydı ve kentin su ihtiyacını karşılaması bir yana, Kale ile Abarabaşı tepelerinin stratejik anlamda korumasını da sağlamaktaydı. İşte günümüzde Kale’nin kuzeyinde yer alan Yörükselim ve Fevzipaşa Mahallelerinin bulunduğu bölge, günümüzde Şehit Muallim Hayrullah Caddesi yüzünden her ne kadar Kaleden koparılmış gibi olsa da, aslında Kale’nin hinterlandında mezarlık yapmaya (daha sonraları da yerleşim oluşmasına) en uygun alandı. Günümüzde Acar Hamamı olarak bilinen (çocukluğumuzda yeni anlamında “Ecer” derdik) Kale’nin kuzeyi aynı zamanda geçmişi Geç Hitit Gurgum Beyliğinin yönetim merkezi olan Kale’nin giriş kapısına en kolay ulaşmanın başlangıcını oluşturmaktaydı. Dolayısıyla üzerinde ziyafet sahnesi bulunan stelin Yörükselim Mahallesinde bulunmuş olması bir tesadüften ziyade bir gerçeğin, yani Geç Hitit mezarlığının bu alanda bulunması olasılığının yüksek olduğunun işaretidir.

Öyle umuyorum ki, Kahraman Maraş tarihinin önemli bir döneminin günümüze ulaşan en değerli arkeolojik belgelerinden bir gurubunu oluşturan kabartmalı mezar taşları hakkında gelecekte daha aydınlatıcı veriler elde edilecektir.

---

¹⁰³ Tiryaki 2010, 14. Eğer Maraş Kalesi’nin Gurgum Krallığı’nın başkenti ve yönetim merkezi olduğu kabul edilecek olursa, kale dışında da özellikle Kale’nin doğusunda kalan tepelerin yamaçlarında halkın yerleştiği alan olarak değerlendirilmesi gerekir kanısındayım.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAYNAKLAR:

- Akurgal 1949 E. Akurgal, *Späthethitische Bildkunst*, Ankara 1949.
- Baughan 2004 E. P. Baughan, *Anatolian Funerary Klinai: Tradition and Identity*, Doktora Tezi, University of California, Berkeley, 2004.
- Baughan 2011 E. P. Baughan, "Scuplted Symposiats of Ionia", *AJA* 115-1 (January 2011), 19-53.
- Bonatz 2000 D. Bonatz, *Das syro-hethitische Grabdenkmal: Untersuchungen zur Entstehung einer neuen Bildgattung in der Eisenzeit im nordsyrisch-südanatolischen Raum*, Mainz 2000.
- Finster-Hotz 1984 U. F. Hotz, *Der Bauschmuck des Athena Tempels von Assos, Studien zur Ikonographie*, *Archaeologica* 34, Roma 1984.
- Frankfort 1954 H. Frankfort, *The art and architecture of the Ancient Orient*, Harmondsworth, Middlesex, 1954.
- Haran 1958 M. Haran, "The Bas-Reliefs on the Sarcophagus of Ahiram King of Byblos in the Light of Archaeological and Literary Parallels from the Ancient Near East", *Israel Exploration Journal*, Vol. 8, No. 1 (1958), 15-25.
- Orthmann 1971 W. Orthmann *Untersuchungen zur spaethethitischen Kunst*, Saarbrücker Beitrage xur Altertumskunde, Bd. 8, Bonn 1971.
- Tiryaki 2010 S. G. Tiryaki, *Erken Demirçağ Gurgum (=Kahramanmaraş) Kabartmalı Mezartaşları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2010.
- Tiryaki 2013 S.G. Tiryaki, "Yeni Hitit Sanatı Üzerine İkonografik Araştırmalar (1): Üzüm Salkımı ve/veya Başak Filizi Taşyanlar", *CEDRUS Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 1 (2013), 33-53.
- Tuck 1994 A. Tuck, "The Etruscan Seated Banquet: Villanovan Ritual and Etruscan Iconography", *AJA* 98, 1994, 617-628.
- Wescoat 2012 B. D. Wescoat, *The Temple of Athena at Assos*, Oxford, 2012.
- Woolley 1934, Ch. L. Woolley, *The Royal Cemetery, II*, London 1934.
- Woolley 1979 Ch. L. Woolley, *Mesopotamien, Vorderasien, Die Kunst des mittleren Ostens*, Kunst der Welt, 1979.
- Yakar 2011 J. Yakar, Presumed Social Identity of the Occupants of the Late Third Millennium BC Alacahöyük and Horoztepe "Royal Tombs", *The Journal of Archaeomythology*, Vol. 7, 2011, 1-8.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

KIZZUWATNA BÖLGESİNİN HİTİT SİYASAL VE DİNİ
YAŞANTISINA BAZI ETKİLERİ
THE EFFECTS OF KIZZUWATNAEAN REGION TO POLITICAL
AND RELIGIOUS LIFE OF THE HITTITES

Hasan BAHAR*
Murat TURGUT**

Özet

M. Ö. II. binyılda, Anadolu topraklarında faklı kültürlerin bir arada yaşadıkları bilinmektedir. Çok genel bir tanımlama ile günümüzdeki Mersin, Adana, Osmaniye, Kilis, Gaziantep ve Kahramanmaraş illerinin bulunduğu alanda yer aldığı bilinen Kizzuwatna yine genel anlamda, Luwi, Hurri ve Hitit kültürlerinin yaşadığı bir alan olmuştur.

Kizzuwatna, Hititler için oldukça önemli bir konumda yer almıştır. Bölgenin önemi, Kuzey Suriye'ye giden yollar üzerinde bulunmasından gelmektedir. Hititler bu bölge ile sürekli ilgilenmiş ancak II. Tuthalia veya I. Şuppiluliuma dönemine kadar tam bir hâkimiyet kuramamışlardır. Bu doğrultuda bölgenin yöneticileri ile bazı siyasi antlaşmalar imzalanmıştır. Ayrıca Hitit kralları ve kraliçelerinin bazılarının kökeninin burası olduğu bilinmekte ve Hitit siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan kraliçe Puduhepa'nın da anavatanı Kizzuwatna topraklarıdır.

Kizzuwatna siyasi öneminin yanında Hititler için dini öneme de sahip olmuştur. Hititlerin ilk dönemlerinden itibaren, bu bölgeden rahip, büyücü, kâhin, doktor gibi insanların Hititler tarafından talep edildiği bilinmektedir. Özellikle Maştigga, Ammihatna, Zarpiya gibi kişiler Hitit toplumunda büyük saygı görmüşlerdir.

Bu çalışmada Hitit toplumu ve kültürünün şekillenmesinde büyük payı olduğu bilinen Kizzuwatna bölgesinin, siyasi ve dini hayatta, Hititler üzerine olan etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu, Hitit, Kizzuwatna, Din transferi,

THE EFFECTS OF KIZZUWATNAEAN REGION TO POLITICAL
AND RELIGIOUS LIFE OF THE HITTITES

Abstract

It is known that different cultures lived on Anatolian in the B. C. 2nd millenium. As a general explanation, Kizzuwatna was situate in modern Mersin, Adana, Osmaniye, Kilis, Gaziantep and Kahramanmaraş also it was situate in among Luwian, Hurrian and Hittite cultures.

Geographical position of Kizzuwatna was important for the Hittites. It is gain importance thanks to it's position that it was situate the roads go to North Syria. Hittites always wanted to Kizzuwatna region but they couldn't it until Tuthalia II or Şuppiluliuma I period. Some Hittite kings concluded a treaty with Kizzuwatnaean managers. Also it is known origin of some Hittite

---

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. hbahar@selcuk.edu.tr
hasbahar@yahoo.com

**Arş.Gör. Dr. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. mturgut@selcuk.edu.tr
muratturgut09@gmail.com

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kings and queens was Kizzuwatna. Likewise Queen Puduhep, wife of Hattušili III, was origin of Kizzuwatna.

Kizzuwatna had both political importance and religious importance for the Hittites. The Hittites demanded like priest/priestess, magician, seer, doctor from this region since early period of themselves. Especially Maštigga, Ammihatna and Zarpia were respected by the Hittites.

We will examine that had an effect of Kizzuwatnean region, had a great role to in the formation of the Hittite society and it's culture, upon to Hitties.

Keywords: Ancient Anatolia, Hittite, Kizzuwatna, Religion transfer

GİRİŞ

Günümüzde Akdeniz bölgesi içerisinde yer alan Kahramanmaraş ilinin kuzeyinde Sivas; doğusunda Malatya, Adıyaman; Güneyinde Gaziantep, Osmaniye; batısında Adana ve Kayseri illerinin sınırları yer almaktadır. Bölgede yer alan Güneydoğu Toros Dağları bölge kültürünün oluşmasında büyük pay sahibi olmuştur. Bu dağlar Kahramanmaraş'ı hem coğrafi hem de kültür bakımından iki bölgeye ayırmaktadır. Bölgede yapılan arkeolojik yüzey araştırmalarında, Güneydoğu Toros sıradağlarının kuzeyinde, Hitit ve Erken Trans Kafkasya kültürleri; güneyde yer alan Pazarcık, Türkoğlu ve Kahramanmaraş ovalarındaki yerleşmelerde ise Doğu Akdeniz, Amik ve Çukurova kültürleri ile olan etkileşim tespit edilmiştir¹⁰⁴.

Kahramanmaraş kentinin eskiçağı ile ilgili yapılan çalışmalarda bölgenin 9 bin yıllık yerleşimlere sahip olduğu ve M. Ö. VII. bin yılda, özellikle Domuztepe höyüğünde yapılan çalışmalarda, Neolitik döneme ait yerleşim izleri tespit edilmiştir¹⁰⁵. Benzer şekilde bir bağlantının da Çukurova'nın Geç Kalkolitik Çağ buluntuları ile görülmesinden dolayı, keramik buluntularından hareketle, bölgeler arasında iletişimin olduğu düşünülmektedir¹⁰⁶. Bu iletişimin sonucu, adı geçen bölgelerin, Kalkolitik Çağ'dan itibaren ortak bir süreci paylaştıkları düşünülebilir¹⁰⁷. Kahramanmaraş bölgesinde yer alan yerleşimlerin sayısı ise Tunç Çağından itibaren artış göstermektedir.

M. Ö. II. binyılın başlarından itibaren Anadolu ile Mezopotamya arasında yoğun bir şekilde ticari ilişkiler yaşanmış ve bu döneme Assur Ticaret Kolonileri çağı adı verilmiştir. Mezopotamya topraklarından yola çıkan kervanların Kuzey ve Güney yolu olmak üzere iki ana yol kullanarak Kaneş (Kayseri Kültepe) kentine ulaştıkları tahmin edilmektedir. Kuzey yolunun Elazığ üzerinden Tohma Çayı aracılığıyla Gürün Darende hattı ile Kültepe'ye ulaştığı; Güney yolunun ise Maraş, Göksun, Kemer, Sarız ve Zamantı'yı takip ederek Kültepe'ye ulaştığı düşünülmektedir¹⁰⁸. Ayrıca Ünal,

---

¹⁰⁴Konyar 2008, 135.

¹⁰⁵Carter 1999, 570.

¹⁰⁶Konyar 2010, 128.

¹⁰⁷Konyar 2010a, 26.

¹⁰⁸Konyar 2010, 133; Konyar vd. 2012, 38.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

İslahiye, Bahçe, Kahramanmaraş, Pınarbaşı yolunun kullanılmış olabileceği önerisinde de bulunmuştur¹⁰⁹.

Assur Ticaret Kolonileri döneminde Mama isimli bir kentin varlığı, günümüze kadar ulaşabilen yazılı kayıtlardan öğrenilmektedir. Bu kayıtlardan öğrenilen bilgilere göre bu kent, Kaneş kenti ile komşu, yönetim sisteminin krallık olduğu önemli bir ticaret merkezidir. Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda, kentin lokalizasyonu kesin bir şekilde yapılamamıştır. Bu kentin lokalizasyonu hakkında yapılan bazı öneriler: Afşin civarı¹¹⁰; Haşşum ile Mama kentinin aynı kent olabileceğinden hareketle Maraş ile Kommagene arası¹¹¹; Ceyhan Vadisinin güney girişinde yer alan ve önemli buluntular elde edilen Hasancık¹¹²; Imdlum'un kumaşları ile ilgili mektubundan hareketle de Andırın civarı¹¹³ olmuştur.

Assur Ticaret Kolonileri dönemine ait belgelerde Luḫuzatia krallığı; Hitit döneminde Lawazantiya olarak bilinen kent hakkında da çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bu kentin de lokalizasyonu tam olarak yapılamamıştır¹¹⁴. Araştırmacılar kentin lokalizasyonu hakkında: Elbistan Karahöyük¹¹⁵, Elbistan Karahöyüğün doğusu¹¹⁶; Fraktin-Taşçı-Hanyeri-İmamkulu dörtgeni içerisinde veya yakın çevresinde¹¹⁷; Sirkeli Höyük¹¹⁸; Tatarlı Höyük¹¹⁹; Elbistan yakınları¹²⁰; Yukarı Ülkenin içinde ya da sınırında¹²¹; Çukurova tarafında ikinci bir Lawazantiya'nın bulunabileceği¹²² gibi öneriler belirtmişlerdir. Ayrıca Ünal, kendisinin Elbistan Karahöyük önerisinden vazgeçerek, bu kentin Amanoslar'ın doğusunda İslâhiye Ovası civarında olması gerektiğini de belirtmiştir¹²³.

Yine Assur Ticaret Kolonileri döneminde Hürama, Hitit dönemi belgelerinde Hürma isminde bir kentin varlığı bilinmektedir. Bu kentin nerede olabileceği konusunda araştırmacılar çeşitli fikirler belirtmişlerdir. Kentin lokalizasyonu hakkında, Elbistan¹²⁴; Kültepe'nin güneyi ile Elbistan Karahöyük arasında olabileceği¹²⁵; Kaneş'in doğusu, Pınarbaşı, Zamantı Su'yu veya onların doğusu¹²⁶; Assur Kralı III. Salmanassar dönemine ait bir

---

¹⁰⁹Ünal 2006, 19.

¹¹⁰Balkan 1957, 6-9; Şahin 2004, 25, 119.

¹¹¹Forlanini 1985.

¹¹²Ürkmez 2014, 70.

¹¹³Gökçek 2005, 312.

¹¹⁴Del Monte – Tischler 1978, 237-238; Del Monte 1992, 91.

¹¹⁵Yiğit 1997, 13; Şahin 2004, 34, 119.

¹¹⁶Ünal 2005, 8.

¹¹⁷Savaş 2001, 98.

¹¹⁸Kozal 2010, 39-41.

¹¹⁹Girginer 2012, 75; Forlanini 2015, 33.

¹²⁰Gökçek 2005, 314.

¹²¹Alparslan 2010, 25.

¹²²Taşkın 2017, 158.

¹²³Ünal 2014a, 470.

¹²⁴Barjamovic 2011, 226; Barjamovic vd. 2017, 21.

¹²⁵Şahin burada Forlanini'nin önerisini desteklediğini belirtmektedir. Şahin 2004, 29.

¹²⁶Forlanini 2015, 28.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

belgeden hareketle Hurma-Lawazantiya ve Kummanni'nin birbirlerine çok yakın yerlerde oldukları¹²⁷; teklifleri bulunmaktadır.

Araştırmacılar tarafından yapılan lokalizasyon önerilerinden de anlaşılabilceği üzere Ticaret Kolonileri döneminde varlığı bilinen Mama kentinin Kahramanmaraş civarında olması oldukça yüksek bir ihtimaldir. Ticaret Kolonileri Döneminde Luḫuzatia Hitit döneminde Lawazantiya olarak bilinen kent ve yine Assur Ticaret Kolonileri döneminde Ḫurama, Hitit döneminde Ḫurma olarak bilinen kent de büyük bir ihtimalle günümüz Kahramanmaraş sınırları içerisinde ya da çok yakın çevresinde yer almaktadır.

Kizzuwatna'nın Sınırları

Kizzuwatna kelimesinin anlamı kesin olarak bilinmemekte ve bu kelimenin Hurri dilinden uyarlanmış bir kelime olduğu düşünülmektedir. Özellikle M. Ö. XVII. Yüzyıldaki Mitanni göçlerinden sonra bölgeye Hurrili insanların geldikleri ve Kizzuwatna'yı göç eden bu Hurrili insanların kurmuş olabilecekleri düşüncesi bulunmaktadır¹²⁸.

Yazılı ve arkeolojik malzemelerden öğrenildiği üzere Kizzuwatna'nın sınırları çeşitli dönemlerde değişiklikler göstermiştir. Bu değişikliklerin sebebi bölgeye zaman zaman Hititlerin hâkim olması ve bazı dönemlerde de güçten düşerek bölgeyi tekrar Kizzuwatna'lılara bırakmalarıdır. Kizzuwatna'nın genel olarak bulunduğu coğrafyayı belirtmek gerekirse, Seyhan ve Ceyhan ırmaklarının arasının merkez olduğu ve siyasi durumlarına göre sınırlarında değişmeler olduğunu düşünebiliriz.

Kizzuwatna'nın sınırlarının nerelere kadar ulaştığı konusunda çeşitli görüşler önerilmiştir. Özellikle CTH 133 numaralı metindeki¹²⁹ İmerika adamları ile yapılan anlaşmada geçen: “*İmerika ülkesinin tüm insanları olan sizler yemininizi tutunuz. İmerika ülkesinin Ehal-Teşup'un Kizzuwatna ülkesindeki kenti Zazlipa(dir/olacaktır). Fakat o Waşukanni'dedir. İmerika ülkesinin [ ] Kizzuwatna ülkesinde onun kenti Waşukanni(dir/olacaktır). İmerika ülkesinin [ ] onun şehri ziyaziya(dir/olacaktır). Kizzuwatna ülkesinde onun kenti Waşukanni(dir/olacaktır...*” ifadelerinden hareketle Hurrilerin başkenti olan Waşukanni kentinin Kizzuwatna toprakları içerisinde yer aldığı belirtilmiştir¹³⁰. Antlaşma metninde Waşukanni'nin niçin Kizzuwatna toprakları arasında gösterildiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak Kizzuwatna topraklarının ve Kizzuwatna siyasi hâkimiyetinin oralara kadar uzanmadığını düşünmekteyiz. Davidson ise çalışmasında bu olaya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Onun düşüncesine göre Mitanni doğrudan Kizzuwatna'nın kontrolü altında değildir. Mitanni, Kizzuwatna, Alalah ve Turira krallıkları kendi aralarında oluşturdukları bir koalisyonun üyeleri olmuşlardır. Antlaşmanın yapıldığı dönemde Kizzuwatna'nın, Mitanni'den daha yüksek bir statüye sahip olmadığını, özellikle Amarna mektuplarında

¹²⁷Garstang – Gurney 1959, 52-53. Belgenin Geç Hitit Krallıkları dönemine denk gelen bir belge olduğu da unutulmamalıdır.

¹²⁸Davidson 2015, 8; Yıldırım 2012, 1396.

¹²⁹Goetze 1940, 44-45; Alemdar 2006, 163; Aydın 2014, 7-9.

¹³⁰Garstang – Gurney 1959, 56, 57; Girginer 2008, 8- 9.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

Kizzuwatna'dan nerdeyse hiç bahsedilmediğini, coğrafi konumlardan dolayı koalisyonun üyesi olarak, yapılan antlaşmalarda ve devletlerarası yazışmalarda ön plana çıktıklarını düşünmektedir¹³¹.

Kizzuwatna'nın kuzey sınırının bir dönem Tapigga (Maşathöyük) ve Şapinuwa'ya kadar ulaştığı belirtilmiştir¹³². Bu öneri bize I. Hattuşili'nin yıllıklarında geçen “*Ancak ertesini yıl Arzawa'ya gittim ve sığırlarını (ve) koyunlarını talan ettim. Ama peşimden Hurri ülkesindeki düşman benim ülkeme geldi. (sonra) bütün ülkeler bana düşman oldu ve Hattuşa şehri tek başına kaldı.*”¹³³ ifadelerini hatırlatmaktadır. Buradaki bilgi ve yıllıkların ilerleyen bölümlerinde Hattuşili'nin kazandığını belirttiği savaşlar ve mücadeleleri dikkate aldığımız zaman, Kizzuwatna ve Hurrilerin, Tapigga ve Şapinuwa'ya hâkim olsalar bile bu hâkimiyetin çok kısa bir süre olduğunu, ancak Kizzuwatna ve Hurri kültürü etkilerinin bahsedilen kentler üzerinde uzun yıllar devam ettiğini söyleyebiliriz.

Bölgenin doğu ve batı sınırları hakkında kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. Kizzuwatna'nın doğusunda yer alan İšuwa'nın batı sınırının Fırat nehri olduğu belirtilmiştir¹³⁴. Bu bilgiden hareketle Fırat Nehri'nin Kizzuwatna ve İšuwa bölgeleri arasında doğal bir sınır oluşturduğunu düşünebiliriz. Kizzuwatna'nın batıdaki doğal sınırının Orta Toros Dağlarının doğu kısımları olarak belirleyebiliriz.

Kizzuwatna bölgesi Bolkar ve Aladağlar'da bulunduğu bilinen altın, demir, bakır gibi madenlere sahip olmasından dolayı Hitit toplumu ve erken dönemlerden itibaren Mezopotamya toplumlarının ilgisini çekmiştir¹³⁵. Bölgenin önemi sadece sahip olduğu madenlerden kaynaklanmayıp, aynı zamanda Hititler için askeri güzergâh olmasından da kaynaklanmaktadır¹³⁶. Özellikle Kahramanmaraş topraklarında yer alan Afşin-Elbistan hattı bölgenin Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya bağlantısını sağlamada önemli rol oynamıştır¹³⁷.

Kizzuwatna topraklarında yer alan Kahramanmaraş ilinde yapılan çalışmalarda, Kahramanmaraş merkez ve güneyindeki Türkoğlu, Pazarcık-Narlı, Torosların kuzeyinde Afşin, Elbistan ovaları gibi bölgelerde yer alan höyüklerde Eski Hitit dönemi ve Hitit İmparatorluk dönemlerine ait keramik malzemeleri tespit edilmiştir¹³⁸. Hitit dönemlerine ait olan bu arkeolojik malzemeler Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk dönemlerindeki iletişimi göstermektedir.

Kizzuwatna ile ilgili metinlerde Kummanni'de geçmektedir. Kummanni'nin Kizzuwatna'nın içinde ayrı bir kent mi olduğu yoksa Kizzuwatna yerine Kummanni'nin mi kullanıldığı tam olarak

---

¹³¹Davidson 2015, 9-10, 12, 44.

¹³²Alp 1991, 74; Girginer 2008, 8-9.

¹³³Kuhr 2009, 316.

¹³⁴Yiğit 2005, 233.

¹³⁵Taşkın 2017, 164.

¹³⁶Davidson 2015, 5.

¹³⁷Konyar 2010, 135.

¹³⁸Konyar 2008, 132; Konyar 2010, 125.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bilinmemektedir. Ünal-Girginer bu konu hakkında Kizzuwatna isminin coğrafi, Kummanni isminin ise siyasi olduğu önerisinde bulunmuştur¹³⁹.

Kummanni'nin lokalizasyonu konusunda araştırmacılar tarafından çeşitli lokalizasyon önerileri belirtilmiştir. Bu teklifler Şar¹⁴⁰, Fraktin, Taşçı, Hanyeri, İmamkulu dörtgeni içerisinde veya yakın çevresinde¹⁴¹; Gürün'ün güneybatısında Sarız civarında¹⁴²; Sirkeli'de¹⁴³ Göksun Kahramanmaraş üzerinden Suriye ve Kuzey Mezopotamya'ya giden yol üzerindeki stratejik önemi olan bir bölgede¹⁴⁴; Seyhan nehrinin kenarında Cataonian Comana'nın bulunduğu bölgede¹⁴⁵ yer aldığı şeklinde olmuştur.

Kizzuwatna-Hitit Siyasi İlişkileri

Hititlerin komşusu olan Kizzuwatna ile olan ilişkiler neredeyse Hititlerin kuruldukları ilk dönemlerden itibaren başlamaktadır. Özellikle Eski Hitit Krallığı döneminde yapılan antlaşmaların büyük çoğunluğunu, Kizzuwatna ile yapılan antlaşmalar oluşturmaktadır (Ünal 2000, 49).

Bilindiği üzere Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye toprakları, Hititlerin var oldukları sürece ilgilerini çekmiş ve askeri seferlerinin büyük çoğunluğunu bu topraklar üzerine gerçekleştirmişlerdir. Hititlerin siyasi durumuna göre bu topraklar bazı dönemlerde Hititlere bağlanmış bazı dönemlerde de Hititlere bağlı olmaktan çıkmıştır.

Kahramanmaraş kentinin de içinde yer aldığı Kizzuwatna'nın ilk kez I. Hattuşili'nin Kuzey Suriye toprakları üzerine yaptığı askeri sefer sırasında, Elbistan Toros geçitlerinin ele geçirilmesi ile Hititler tarafından ele geçirildiği veya Hitit kontrolü altına alındığını düşünebiliriz. Ünal, bu düşünceye, Kizzuwatna'nın özellikle Çukurova kısmının kenarda kalmış olduğunu düşünerek, Hititlerin bu bölge ile fazla ilgilenmediğini, I. Hattuşili'nin Toros Dağlarını geçerken Kizzuwatna'ya uğramadan geçtiğini ve Yıllıklar'da geçen Purana Irmağı'nın da Fırat, Seyhan ve Ceyhan ırmakları yerine Afrin Çayı olabileceğini düşünerek, Kizzuwatna topraklarının I. Hattuşili döneminde Hitit kontrolü altına geçtiği düşüncesine karşı çıkmaktadır¹⁴⁶. Ancak I. Hattuşili'nin geçtiği yolları ve çevresini güvence altına almadan başkent Hattuşa'yı terk ederek Halpa'ya kadar gitmeyeceğini dolayısıyla bu kral döneminde, geçiş güzergâhı ve çevresi başta olmak üzere belirli bölgelerde de olsa, Kizzuwatna topraklarında bir Hitit hâkimiyetinin tesis edilmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca yine Ünal-Girginer tarafından, I. Hattuşili'den sonra krallık yaptığı bilinen I. Murşili dönemine tarihlenen KUB XLVIII 81 numaralı metinde, Aruşna, Kummanni ve Adaniya'dan söz edildiğini belirtmektedir¹⁴⁷. Ünal ve Girginer bu bilgiden hareketle I. Murşili'nin ilk kez bu topraklardan geçmiş olduğu düşüncesine sahiptirler. Ancak bu bilginin, I. Hattuşili'nin başkent Hattuşa'ya geri

¹³⁹Ünal – Girginer 2007, 57.

¹⁴⁰Del Monte 1992, 84; Melchert 2003, 37; Alparslan – Alparslan 2013, 218.

¹⁴¹Savaş 2001, 109.

¹⁴²Yakar 2001, 40.

¹⁴³Forlanini 2015, 33.

¹⁴⁴Ünal – Girginer 2007, 56.

¹⁴⁵Garstang – Gurney 1959, 50.

¹⁴⁶Ünal 2008, 322.

¹⁴⁷Ünal – Girginer 2007, 78.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

dönmesi ve kendisinin ölümünden sonra, ele geçirdiği bölgelerde hâkimiyetin kaybedilmesi ya da kontrolün tehlikeye düşmesinden dolayı, I. Murşili'nin tekrar kontrolü ele alarak Babil'e kadar ilerlediği şeklinde de yorumlanabileceğini düşünmekteyiz.

Hitit Kralı I. Murşili'nin öldürülmesi ile birlikte Hititler karışık bir dönemin içerisine girmişlerdir. Hititlerin bu dönemde Kizzuwatna'daki hâkimiyetini kaybettiğini düşünebiliriz. Telepinu Fermanı'nda özellikle Ammuna döneminde, içlerinde Adaniya'nın da bulunduğu birçok kentin isyan etmesi, Hitit ordusunun da nereye gitse zafer elde edemeden dönmesi ifadeleri¹⁴⁸ ve Kizzuwatna ile yapılan, tarihleme ve hangi Hitit kralı tarafından yapıldığı kesin bir şekilde bilinmeyen eşitlik esasına dayalı antlaşmalar da¹⁴⁹ düşüncemizi destekler niteliktedir.

Hititlerin yaşadığı karışıklıklardan faydalanan Kizzuwatna, Hititlerle eşitlik esasına dayalı antlaşmalar yapmasına rağmen kendisi de Eski Önasya siyasi hayatında yer almaya çalışmıştır. Kizzuwatna'yı M. Ö. 1480 yılında Mısır kralı III. Tuthmosis ile Mitanniler arasında gerçekleşen Megiddo savaşında görmekteyiz. Bu savaş sonunda Mitanni tarafı mağlup olmuş, Mısır Kuzey Suriye bölgesini işgal etmiş ve Mısır kaynaklarında "Qode" olarak geçen Kizzuwatna, Mısır'a vergi vermek zorunda kalmıştır¹⁵⁰. I. Arnuwanda'nın krallığı döneminde Kizzuwatna ile ilişkiler devam etmiş ve I. Arnuwanda oğlu Kantuzzili'yi, Kizzuwatna'nın başına rahip kral olarak atamıştır. CTH 373¹⁵¹ numaralı belge de bu rahip kralın dualarını içermektedir.

Kizzuwatna'nın Hititlerle olan siyasi ilişkileri Hititlerin siyasi gücüne bağlı olarak değişmiştir. Kizzuwatnalı Şunaşşura döneminde, tarihlendirmesi kesin bir şekilde yapılamayan bir Hitit Kralı döneminde, eşitlik esasına dayalı son antlaşma imzalanmıştır. I. Şuppiluliuma döneminde ise artık Hititlere kesin bir şekilde bağlanmış ve hatta oğlu Telepinu'yu Kizzuwatna'ya rahip olarak atamışlardır¹⁵².

I. Şuppiluliuma döneminden itibaren Kizzuwatna Hititlere bağlanmış ve Hititlerin bir kenti olmuştur. Hitit Kralı II. Muwattali ile Mısır Kralı II. Ramses arasında gerçekleşen Kadeş Savaşına, Kizzuwatnalıların da Hitit tarafında savaşta yer aldıkları görülmektedir¹⁵³. Kadeş Savaşından sonra ise dönüş yolunda III. Hattuşili'nin Lawazantiya kentine uğraması ve rahip Pentişapri'nin kızı Pudehepa ile evlenmesi Hitit siyasi hayatında önemli bir nokta olmuştur. Krallık özellikle bu evlilikten sonra Kizzuwatna-Hurri kültürü iç içe bir hale gelmiştir. M. Ö. XIII. Yüzyılın sonlarında ve M. Ö. XII. Yüzyılın başlarında gerçekleşen "Deniz Kavimleri" istilası ile Hititler gibi Kizzuwatna da zarar görmüştür.

Kahramanmaraş Hitit döneminde, Hititlerin Kuzey Suriye'ye giden yol güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Bu dönemdeki yol güzergâhının

¹⁴⁸Kuhrt 2009, 321-322.

¹⁴⁹Antlaşma metinleri için bkz. Beckman 1996, 11-22; Alemdar 2006, Aydın 2014.

¹⁵⁰Ünal 2000, 51; Spalinger 2005.

¹⁵¹Singer 2002, 31-33.

¹⁵²Goetze 1940, 12; Alemdar 2006, 176.

¹⁵³Spalinger 2002, 192-193; Ay 2010, 3, 96.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fraktin – İmamkulu – Taşçı/Hanyeri – Gezbeli geçidi üzerinden Tufanbeyli ve oradan Şar’a geldiği ve burada büyük bir ihtimalle ikiye ayrılarak Göksun üzerinden Kahramanmaraş’a ve oradan güneye; diğlerinin ise Tufanbeyli – Saimbeyli – Feke – Hemite – Toprakkale ve Bahçe üzerinden olduğu düşünülmektedir¹⁵⁴. Konyar ise Kuzey Suriye’ye geçişin, kesinlik belirtmeyerek şüpheli bir şekilde, İskenderun Belen geçidinden de olmuş olabileceğini düşünmektedir¹⁵⁵. Ayrıca Elbistan üzerinden gelen bir yolun Göksun - Pınarbaşı – Sarız hattından Orta Anadolu’ya bağlandığı; Göksun üzerinden Sarız suyu boyunca Şar, Pınarlar, Doğanbeyli, Hanyeri boyunca Toroslar’ı aşan yolların da kullanılmış olunabileceği belirtilmiştir¹⁵⁶.

Kizzuwatna’nın Dini Hayatı ve Hitit Toplumuna Etkileri

Hitit dini hayatında oldukça önemli bir konumda olan Kizzuwatna, bulunduğu coğrafi konumdan dolayı Hurri ve Luvi kültürünün etkisi altında kalmıştır¹⁵⁷. Hititler de benzer şekilde bölge kültüründen etkilenmişler ve bu bölgenin kutsal bir yer olduğunu düşünmüşlerdir. Hitit ritüel metinlerinden, ritüellerde kullanılan birçok malzemenin Kizzuwatna bölgesinden getirildiği öğrenilmektedir¹⁵⁸. Ayrıca Hititler için önemli bir antlaşma olan ve bronz tablet olarak bilinen antlaşmanın bir örneğinden, Kizzuwatna’nın Hepat’ı için de hazırlanmıştır¹⁵⁹. Hitit ritüellerinden tanıdığımız ve özellikle doğum ritüellerinde kullanıldığı bilinen Şınapşi evinin Kizzuwatna’da da olduğu bilinmektedir¹⁶⁰.

Hititler Kizzuwatna’dan sadece sunu malzemelerini getirmemişler aynı zamanda bazı ritüel ve bayram kutlamalarının nasıl olacağını anlatan tabletleri veya o tabletlerin kopyalarını da getirmişlerdir. KBo 15.52 numaralı metnin Ay. IV 39-45 numaralı satırlarında bu duruma bir örnek bulunmaktadır: “*Kraliçe Puduhepa, Kâtiplerin başı Walwa-ziti’yi Hattuşa kentindeki Kizzuwatna tabletlerini araştırmak için görevlendirdikten sonra bu (h)işuwa Bayramı tabletlerinin aynı gün kopyalarını çıkardı*”¹⁶¹. Ayrıca bazı ritüel uygulamaları sırasında ritüelin doğru bir şekilde uygulanabilmesi için, ritüel tabletine sahip olmak amacıyla Kizzuwatna’ya gidilmiştir. Doğum ritüelini anlatan KBo XVII 65 numaralı metnin 37-39. satırları arasında bu duruma örnek bulunmaktadır: “*Fakat Rahim Bayramı zamanı geldiği zaman - yani kadın doğum yaptığı zaman- bayramın nasıl kutlanacağı Kizzuwatna’dan gelen kurta- tabletlerinde yazılıdır. Ve ben bayram (kutlamasını) sözlü olarak bilmiyorum. Ben oradan gidip getireceğim.*”¹⁶². Bu metinden hareketle bazı ritüellerin sözlü olarak bilindiğini bazılarının ise sözlü olarak bilinmeyerek ritüelin doğru bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için ritüel metnine ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz.

¹⁵⁴Ünal 2000a, 34; Ünal 2006, 19-20.

¹⁵⁵Konyar 2008, 133.

¹⁵⁶Konyar 2010a, 27.

¹⁵⁷Yakar 2001, 40.

¹⁵⁸Ünal 2005, 13.

¹⁵⁹Beckman 1983, 117.

¹⁶⁰Ünal 1999, 205-207.

¹⁶¹Karasu 2006, 51.

¹⁶²Beckman 1983, 137.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Hitit krallarından II. Tuthalia'nın Kizzuwatna kökenli olduğu bilinmektedir. Bu kral eşi Nikamalti ile birlikte Şapinuwa'da dini işlerini yürütmüşlerdir. I. Şuppiluliuma Kizzuwatna ülkesini Hititlere bağladıktan sonra oğlu Telepinu'yu Kizzuwatna'ya rahip-kral olarak atamıştır. KUB XIX 25, CTH 44 numaralı metinde bu atama şu şekilde anlatılmaktadır: “*Hatti Ülkesi Kralı, Büyük Kral, Majeste Şuppiluliuma, Büyük Kraliçe Hinti, Prens Arnuwanda ve Baş Muhafız Zida şöyle söyler: Biz Kizzuwatna şehrinde, onun oğlu Telepinu'yu Teşup, Hepat ve Şarruma'ya köle olarak verdik. Ve seni rahip yaptık. Ve ben Büyük Kral Şuppiluliuma, Büyük Kraliçe Hinti, Prens Arnuwanda ve saray muhafızlarının başı Zida, rahip Telepinu için oğlu ve torunu için de geçerli şöyle bir antlaşma yaptık: Aynı şekilde ben, majeste ve de kraliçe, Telepinu'yu tanrıların rahibi ve de kölesi olarak tanıdıysak O, prens Arnuwanda'yı da aynı şekilde bey olarak tanısin ve onu ve aynı şekilde biz onu koruyacağız. Ve ona iyi bir şekilde davranacağız. Ve o, bey olarak Hatti ülkesinde başka bir insanı istemesin.*¹⁶³”.

Kizzuwatna Hititler için dini öneme sahip bir bölge olmuştur. Hitit Krallığının arşivlerinde, çeşitli konularda ritüelleri içeren çok sayıda Kizzuwatna kökenli ritüel metinleri bulunmuştur.

Birçok eskiçağ toplumun tedavi ve başka amaçlarla uyguladığı büyü ritüelleri Hitit toplumunda da görülebilmektedir. Özellikle Hititlerin İmparatorluk dönemlerinde kayıt altına alınmış olan bu ritüellerin, Kizzuwatna bölgesinden Hitit dinine geçtiği veya Hititler tarafından kendi dinlerine adapte edildiği bilinmektedir.

Hititler bazı büyü/tedavi ritüellerinde, insanın işlev görmeyen veya hasta organını, köpek, domuz gibi hayvanlara yalattık suretiyle bir çeşit büyü/tedavi ritüeli uygulamışlardır. İşlev görmeyen yani hasta olan uzuvların bu şekilde tedavi edilmesi ritüellerinin Mezopotamya'da Babil toplumunda görüldüğü belirtilerek, bu ritüel uygulamasının Hurri-Kizzuwatna aracılığı ile Hititlere geçmiş olduğu düşünülmektedir¹⁶⁴.

Kizzuwatna bölgesinden Hitit toplumuna geçen ritüeller arasında, özellikle III. Hattuşili döneminden itibaren görülebilen, ihmal edilen tanrının kültü ile ilgili soruşturma/kehanet ritüelleri bulunmaktadır¹⁶⁵. Bilindiği üzere Hitit dini inanç sisteminde tanrılar, insanlar tarafından kültlerinin ihmal edilmesi veya başka sebeplerden dolayı sinirlenerek ülkeyi veya kenti terk edebiliyorlardı. Tanrısı tarafından terk edilen bölgede huzursuzluklar başlıyor, tarımsal, hayvansal verim düşüyordu. Tanrının ülkeyi veya kenti terk etmesi gibi bir durum ortaya çıktığı zaman tanrı çağırma ritüelleri yapılmaktaydı¹⁶⁶.

Tanrıları çağırma ritüelleri sadece insanlara çeşitli nedenlerden dolayı kızıp ülkeyi terk eden tanrılar için uygulanmamıştır. Bu ritüel benzer şekilde askeri amaçla da kullanılmıştır. Evocatio olarak adlandırılan bu uygulama şeklinde, askeri bir kuşatma sırasında, kuşatılan kentin tanrısını kendi dinine ya da topraklarına aktararak, kuşatılan tanrısal korunmadan

¹⁶³Goetze 1940, 12, 14; Alemdar 2006, 175-178.

¹⁶⁴Collins 1990, 214.

¹⁶⁵Ünal 1983, 39.

¹⁶⁶Reyhan 2016, 1-3.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yoksun bırakmak amaçlanmaktadır¹⁶⁷. Hititlerin de uygulamış oldukları bu ritüellerin Kizzuwatna aracılığı ile Hurri – Mezopotamya’dan alındığını düşünmekteyiz. Bilindiği üzere Mezopotamya dininde de benzer şekilde tanrıların çağrıldığı ritüeller bulunmaktadır.

Hititlerin uygulamış oldukları önemli bir ritüel çeşidi de arınma büyüsel yönden temizlenme yani arınma ritüelleridir. Arınma ritüelleri Hititler tarafından oldukça geniş çaplı olarak uygulanmıştır. Özellikle Hititlerin önemli kentlerinden olan ve başkent olarak da nitelendirilen Şapinuwa kentinde yapılan kazılarda, itkalzi (ağız yıkama/arındırma) ritüellerini anlatan tabletler bulunmuştur. Bu tabletler de kurban sahipleri olarak Taşmişarri/III. Tuthalia–Taduhepa çifti ön plana çıkmaktadır. Taşmişarri ismi, III. Tuthalia’nın kral olmadan önceki ismidir ve bu isim onun Kizzuwatna-Hurri kökenli olduğunu göstermektedir¹⁶⁸. Melchert’te benzer şekilde büyü ile arınma/temizlenme ritüellerinin Hattuşa veya başka yerlerde yazılmış olsalar bile Kizzuwatna bölgesinden alındığını düşünmektedir¹⁶⁹.

Hititlerin dini hayatlarında kutladıkları birçok bayram bulunmakta ve İşuwa bayramı da kutlanan bu bayramlardan birisidir. Puduhepa’nın Walwa-ziti’yi Hattuşa’da bulunan Kizzuwatna tabletlerini araştırması ve Walwa-ziti’nin de aynı gün İşuwa bayramı metinlerinin bir kopyasını çıkarmasından hareketle bu bayramın Kizzuwatna kökenli olduğunu düşünebiliriz.

Kizzuwatna bölgesinden Hitit dinine ritüellerin geçtiği gibi, bu ritüelleri uygulayanlar veya kendilerinin uzmanlık alanı olan konularda belki de kendilerinin oluşturdukları ritüelleri uygulayan insanlar da Hitit dininde önemli yer edinmişlerdir¹⁷⁰. Bu ritüel uygulayanlar arasında Mastigga, Ammihatna, Tunnavviya, Papanikri, Kantuzzili, Muvvalanni, Palliya, Salahu, Tulpiya, Zarpiya ve Mati gibi ritüel uygulayıcılar, Hitit dini hayatında oldukça popüler olmuşlar¹⁷¹ ve uyguladıkları ritüellerin metinleri kısmen ya da çeşitli şekillerde tamamen günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Kizzuwatna bölgesinde ritüel uygulayıcıları arasında bir kesinlik olmasa da Kizzuwatna kralı Palliya’da bulunmaktadır¹⁷². Palliya’nın ritüeli Laroche tarafından CTH 475 olarak numaralandırılmıştır. Bu ritüelin içeriğine baktığımız zaman bir arınma ritüeli olduğu görülmektedir¹⁷³.

Kizzuwatnalı Ammihatna’ya ait ritüel metin Laroche tarafından CTH 471 olarak numaralandırılmıştır. Ritüel uygulayıcısı Ammihatna kendisini tanrıça İshara’nın rahibi olarak tanıtmaktadır. Ritüelin uygulama amacı ise kötü veya dinsel anlamda pis/kirli olduğu düşünülen bazı maddeleri tüketen insanların dinsel anlamda kirlenen ve tıbbi anlamda hastalanan insanların arındırılması ve tedavi edilmesidir. Bu ritüelden ayrı olarak

¹⁶⁷Ünal 2005a, 93.

¹⁶⁸Süel – Süel 2010, 31.

¹⁶⁹Melchert 2003, 250.

¹⁷⁰Gurney 1977, 45.

¹⁷¹Ünal – Girginer 2007, 154.

¹⁷²Garstang – Gurney 1959, 52.

¹⁷³Ferrandi 2015, 183, 189.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ammihatna'nın CTH 472 ve CTH 473 olarak numaralandırılmış, Tulbi ve Mati ile birlikte uyguladıkları ritüeller de bulunmaktadır¹⁷⁴. Kizzuwatnalı Mastigga'nın ritüeli ise karı-koca, baba-oğul, kız erkek kardeşler gibi aile bireylerinin birbirine kötü sözler söylemesi sonucu ortaya çıkan durumun düzeltilmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir¹⁷⁵. KUB 9. 31 numaralı Kizzuwatna'lı Zarpiya'nın ritüeli ise kötü geçen dönemler, ülkenin veya kentnin kuraklık veya verimsizlik gibi dönemlerde uygulanan bir ritüel olmuştur¹⁷⁶. Köpek ve domuz gibi dinsel anlamda kirli/pis olduğu düşünülen hayvanların getirdiği kötü durumdan ve niteliği belli olmayan hastalıklardan tedavi yöntemiyle kurtulmak ve arınmak için Kizzuwatna'lı Salasu'nun ritüelleri uygulanmıştır¹⁷⁷. Mukiš kentinden Allaiturahhi'nin arındırma ritüelinin de Kizzuwatna aracılığı ile Hititlere geçmiş olduğu düşünülmektedir¹⁷⁸. KBo V 1 numaralı metinde de Papanikri'nin doğum ritüelini içermektedir¹⁷⁹.

Hitit ritüellerinde kullanılan birçok ritüel ve sunu malzemesinin Kizzuwatna bölgesinden getirildiği bilinmektedir. Belki de bu ritüel uygulayıcıları, ritüeli gerçekleştirmek için Hattuša veya diğer kentlere gittikleri zaman ritüel malzemeleri ve sunularını da yanlarında götürmüş olabilirler.

SISKUR mantalliya- olarak bilinen ve ölü kültü için sunulan kurbanlar Hitit dininde önemli bir yer tutmaktadır. Bu kurbanlar haksızlıklara uğrayan ve haksız yere öldürülen kişiler için sunulmaktadır. Yazılı kaynaklardan öğrenildiği üzere bu kurbanların sunulduğu kişilerin I. Şuppiluliuma döneminden önceki kişilerin olmadığı ve kurbanı sunanlarında da M. Ö. XII. Yüzyılda yaşayan kişilerin olduğu görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle bu kurban türünün Puduhepa'nın ve III. Hattušili döneminde başlayan kült aktarmaları sırasında Kizzuwatna bölgesinden geçtiği düşünülmektedir¹⁸⁰. Yine benzer şekilde nakkuši- uygulaması ve yerine koyma/yedek ritüellerinin de Hurri ve Kizzuwatna aracılığı ile alınmıştır¹⁸¹. Kizzuwatna Kralı Palliya'nın ritüelinde şehelli- terimi görülmektedir¹⁸². Bu terim Kizzuwatna-Hurri arındırma ritüellerinde karşılaştığımız bir terimdir ve büyük bir ihtimalle de Kizzuwatna'dan Hitit toplumuna geçmiştir.

Hititler arınma ritüellerinde kuş kurbanlarında bulunmuşlardır. Bazı ritüellerde kuşlar yakılarak sunulmuşlardır. Hititlerin bu tarz kurban sunma geleneğini Kizzuwatnalılardan, Kizzuwatnalıların da Babil toplumundan öğrendiği düşünülmektedir¹⁸³. Ayrıca özellikle MUŠENĦURRI kuşların

¹⁷⁴Murat 2002, III, 7; Murat 2003, 90.

¹⁷⁵Reyhan 2002, 27, 134.

¹⁷⁶Schwartz 1938, 335.

¹⁷⁷Ünal 2007, 174.

¹⁷⁸Bachvarova 2013, 33-34.

¹⁷⁹Beckman 1983, 119-121.

¹⁸⁰Ünal 1975, 172.

¹⁸¹Nakkuši basit bir şekilde, herhangi bir maddede bulunan kirliliğin başka bir maddeye aktarılmasıdır. Gurney 1977, 51-52, 54.

¹⁸²Ferrandi 2015, 184.

¹⁸³Ünal 1999, 223-225.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

hareketlerine göre kehanet soruşturması yapmak da yine Mezopotamya toplumlarından Hurri-Kizzuwatna aracılığıyla alınmıştır¹⁸⁴.

Hitit yerleşmelerinde yapılan arkeolojik çalışmalarda Kol Biçimli Libasyon Kabı olarak adlandırılan kaplardan elde edilmiştir. Porsuk Höyük'teki araştırmalarda da bu kaplardan bulunmuştur¹⁸⁵. Bu kapların Kizzuwatna – Hurri bölgesinden gelmiş olabileceği düşünülmektedir.

Kizzuwatna bölgesi içinde yer alan veya Kizzuwatna'nın kendisi için kullanılan Kummanni'nin de Hitit dini üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Yazılı belgelerden öğrenildiği üzerine burada, Kummanni'nin Fırtına Tanrısı, Kummanni'nin Hepat'ı ve Ningal gibi tanrılara saygı gösterilmekteydi¹⁸⁶. Özellikle Kummanni'nin Hepat'ı Hititler tarafından büyük saygı görmüş ve II. Murşili, bu tanrıçanın bayramını kutlamak için Kummanni'ye dolayısıyla da Kizzuwatna'ya gitmiştir.

Tanrıça Hepat'a ait bayram kutlaması haricinde II. Murşili, ağız felci hastalığının tedavi ritüeli için de Kummanni kentine gitmiştir. Bilindiği üzere II. Murşili Batı Anadolu'ya doğru askeri sefere giderken bir yanardağ patlamasından çok etkilenmiş ve bu olayın etkisiyle konuşma yeteneğini kaybetmiştir. CTH 486 numaralı metinde, kralın düştüğü durumun sebebi Manuzziya Kenti Fırtına Tanrısı gösterilmiştir. Bununla ilgili kehanet soruşturmasında ise kralın, Kummanni kentinde sunular yapması belirtilmiştir. Kehanetten öğrendiği bilgiler üzerine kral, Kummani kentine gitmiş ve hastalığının düzelmesi için orada ritüel gerçekleştirmiştir.

Bölgenin önemli bir dini merkezi de Lawazantiya kenti olmuştur. KBo 9.115 numaralı metinden Fırtına Tanrısının temizlenip yağlanacağı bir arınma ritüelinde kullanılacak olan suların, Lawazantiya kentinde bulunan yedi su kaynağından alınacağı belirtilmiştir¹⁸⁷. Kentte Teşup, Şarruma ve Hepat tanrılarının kültü bulunmakta ve ritüellerde kullanılan Alda ve Tarmana gibi su kaynakları da bulunmaktadır¹⁸⁸. Ayrıca Kadeş Savaşı dönüşünde, daha sonra Hitit Kralı olan, III. Hattuşili, bu kente uğrayıp tanrıçası İstar'a sunular yapmış ve tanrıçanın rahibi Pentipşarri'nin kızı Puduhepa ile evlenmiştir. Gerçekleştirdikleri bu evlilik de Hitit inanç dünyasını güçlü bir şekilde etkilemiştir.

Sonuç

Kahramanmaraş ili, Kizzuwatna toprakları içerisinde yer almış ve Hitit-Kuzey Suriye ve Mezopotamya bağlantısının kurulmasında, yani bölgenin yol ağında önemli bir noktada bulunmuştur. Bölge, coğrafi yönden sahip olduğu bu önemden dolayı, Kuzey Suriye topraklarına yoğun ilgi gösteren Hitit kralları tarafından her zaman elde tutulmak istenmiştir. Hitit kralları bölgeyi hâkimiyetlerine aldıkları zaman sadece önemli yol ağına hâkim olmamışlar aynı zamanda da Kadeş Savaşında da görebildiğimiz gibi askeri ve teknik yönden de destek sağlamışlardır. Ayrıca, bölgeye kurdukları

¹⁸⁴Ünal 2014, 467.

¹⁸⁵Girginer 2008, 53-57.

¹⁸⁶Garstang – Gurney 1959, 51.

¹⁸⁷Ünal 2005, 8.

¹⁸⁸Ferrandi 2015, 190.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

hâkimiyet sayesinde arkalarını güvence altına alarak batı yönünde askeri seferlere de çıkabilmişlerdir.

Hititler Kizzuwatna topraklarına hâkimiyet kurdukları zaman onların kültürel hayatlarını yaşamalarına engel olmamışlar, bunun tam aksine onların birçok dini inancını da kendi dinlerine uyarlamışlar veya aktarmışlardır. Bu durum özellikle Hititlerin İmparatorluk döneminde, sosyal ve kültürel hayatlarının şekillenmesinde büyük katkılarda bulunmuştur. Böylece onların kültürel hayattaki tarihi birikimlerini yok etmemişlerdir. Özellikle III. Hattuşili'nin eşi Lawazantiya'lı Puduhepa ile Hitit dini ve kültüründe büyük ölçüde Hurri-Kizzuwatna etkileri görülebilmektedir. Bölgede bulunan rahip-rahibeler, büyü, büyü ile tedavi ve kehanet işleri ile uğraşan insanlar, Hitit toplumu tarafından saygı ile karşılanmış ve birçok durumda onların yardımına başvurulmuştur.

Bütün bunlar değerlendirildiği zaman Kahramanmaraş ilinin de içerisinde yer aldığı Kizzuwatna'nın Hititler için siyasi, sosyal, kültürel ve dini yönden oldukça önemli bir bölge olduğunu, Hitit siyasi ve kültürel hayatının şekillenmesinde aktif bir rol oynadığını düşünmekteyiz.

Kaynakça

- Alemdar 2006 D. Alemdar, *Kizzuwatna Memleketi ile Hitit Devleti Arasında Yapılan Antlaşmalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 2006.
- Alp 1991 S. Alp, *Hethitische Briefe aus Maşat -Höyük*. Ankara 1991.
- Alparslan 2010 M. Alparslan, "Hitit Dönemi Yukarı Ülke ve Çevresi Tarihi Coğrafya Çalışmaları – 2008/2009". *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 30 (2010) 25.
- Alparslan – Alparslan 2013 M. Doğan Alparslan – M. Alparslan, "A New Luwian Rock Inscription from Kahramanmaraş". *Luwian Identities Culture, Language, and Religion Between Anatolia and Aegean*. Ed. A. Mouton – I. Rutherford – I. Yakubovich, Leiden Boston (2013) 215-232.
- Ay 2010 Ş. Ay, *Kadeş Savaşına Katılan Batı Anadolu Kavimleri ve Bunların Anadolu Tarihindeki Yeri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi. Afyonkarahisar 2010.
- Aydın 2014 A. Murat, *Hitit Devletinde Kizzuwatna'nın Yeri ve Önemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın 2014.
- Bachvarova 2013 M. V. Bachvarova, "Adapting Mesopotamian Myth in Hurro-Hittite Rituals at Hattuša. İSTAR, the Underworld, and the Legendary Kings". *Beyond Hatti a Tribute to Gary Beckman*, ed. B. J. Collins and P. Michalowski. Atlanta (2013) 23-44.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Balkan 1957 K. Balkan, *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Gönderdiği Mektup*. Ankara 1957.
- Barjamovic 2011 G. Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. 2011.
- Barjamovic vd. 2017 G. Barjamovic – T. Chaney – K. A. Coşar – A. Hortaçsu, “Trade Merchants and the Lost Cities of the Bronze Age”. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*. (2017).Kaynak:<http://www.nber.org/papers/w23992>
- Beckman 1983 G. Beckman, *Hittite Birth Rituals Second Revised Edition*. STBOT 29 1983.
- Beckman 1996 G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*. Social of Biblical Literary Writings from Ancient World Series. Atlanta 1996.
- Carter vd. 1999 E. Carter – Ç. Eissenstat – C. Hill – L. Swartz, “The Kahramanmaraş Archaeological Project Surveys 1997”. 16. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Ankara (1999) 569-576.
- Collins 1990 B. J. Collins, “The Puppy in Hittite Ritual”. *Journal of Cuneiform Studies* 42/2 (1990) 211-226.
- Davidson 2015 A. J. R. Davidson, *Was the Mitanni a Suzerain or in a Coalition of a States?*. Unpublished Master Thesis, Universiteit Leiden Classical and Ancient Civilizations (Assyriology). Leiden 2015.
- Del Monte – Tischler 1978 G. F. Del Monte - Johann Tischler, *Réporoire Géogrphique des Textes Cuneiformes* 6. Wiesbaden 1978.
- Del Monte 1992 Giuseppe F. Del Monte, *Réporoire Géogrphique des Textes. Cuneiformes* 6/2 Wiesbaden 1992.
- Ferrandi 2015 C. Ferrandi, “The Ritual of Palliya, King of Kizzuwatna (CTH475) Some Addenda to It's Textual Reconstruction”. *KASKAL* 12 (2015) 183-197.
- Forlanini 1985 M. Forlanini, “Remarques Géographiques sur les Textes Cappadociens”. *Hethitica* 6 (1985) 45-67.
- Forlanini 2015 M. Forlanini, “Some Hurrian Cult Centres North of the Taurus and the Travels of the Queen”. *Sacred Landscapes of Hittites and Luwians Proceedings of the International Conference. Florence, February 6th-8th 2014. in Honour of Franca Pecchioli Daddi*. (2015) 27-36.
- Garstng – Gurney 1959 J. Garstang – O. R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*. London 1959.
- Girginer 2008 Ö. Girginer, *Seramik Buluntuları Işığında M. Ö. II. Binde Çukurova-Orta Anadolu İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi. Adana 2008.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Girginer 2012 S. K. Girginer, “Tatarlı Höyük Lawazantiya’nın İzinde”. *Aktüel Arkeoloji* 26 (2012) 74-75.
- Goetze 1940 A. Goetze, *Kizzuwatna and the Problem of the Hittite Geography*. Heaven 1940.
- Gökçek 2005 L. G. Gökçek, “Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi”. 1. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildiri Kitabı. (2005) 309-318.
- Gurney 1977 O. R. Gurney, *Some Aspects of Hittite Religion*. Oxford 1977.
- Karasu 2006 C. Karasu, “Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Kadını Hakkında Bazı Gözlemler”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 3 (Arkeoloji Özel Sayısı) (2006) 45-66.
- Konyar 2008 E. Konyar, “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2007”. *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 6 (2008) 130-136.
- Konyar 2010 E. Konyar, “İlk Tunç Çağından Orta Demir Çağına Kahramanmaraş”. *Dağların Gazeli Maraş*. İstanbul (2010) 125-155.
- Konyar 2010a E. Konyar, “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması – 2009”. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*. 30 (2010) 26-27.
- Konyar vd. 2012 E. Konyar – M. Doğan Alparslan – Metin Alparslan, “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2010”. 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2 (2012) 35-50.
- Kozal – Novak 2010 E. Kozal – M. Novak, “Sirkeli Höyük Çukurova’nın stratejisi”. *ArkeoAtlas* 10 (2010) 36-41.
- Kuhrt 2009 A. Kuhrt, *Eskiçağ’da Yakındoğu (M. Ö. 3000 – M. Ö. 330)* 1. Çev: D. Şendil. İstanbul 2009.
- Melchert 2003 H. Craig Melchert, *The Luwians*. Leiden. Boston 2003.
- Mouton – Rutherford 2013 A. Mouton – I. Rutherford, “Luwian Religion a Research Project. The Case of “Hittite” Augury”. *Luwian Identities Culture, Language, and Religion Between Anatolia and Aegean*. Ed. A. Mouton – I. Rutherford – I. Yakubovich. Leiden Boston (2013) 329-344.
- Murat 2002 L. Murat, *Kizzuwatna’lı Rahip Ammihatna’ya Ait Bir Ritüel Metin (CTH 471)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 2002.
- Murat 2003 L. Murat, “Ammihatna Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”. *Archivum Anatolicum* 6/2 (2003) 89-109.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Reyhan 2002 E. Reyhan, *Hitit Kaynaklarında Kizzuwatna'lı Kadın Maštigga'ya ait Ritüel Metinler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 2002.
- Reyhan 2016 E. Reyhan, "Hitit Arşivlerinde Kizzuwatna Kökenli "Tanrıları Çağırma Ritüeli". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 35/60 (2016) 1-38.
- Savaş 2001 S. Ö. Savaş, "Kizzuwatnalı Büyük Hitit Kraliçesi Puduhepa'nın Evlilik Anıtı ile Ölüm Anıtı". *Kilikia. Mekânlar ve Yerel Güçler (M. Ö. 2. Binyıl – M. S. 4. Yüzyıl) Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri*. İstanbul (2001) 95-114.
- Schwartz 1938 B. Schwartz, "The Hittite and Luvian Ritual of Zarpia of Kezzuwatna". *Journal of American Oriental Society* 58/ 2 (1938) 334-353.
- Singer 2002 I. Singer, *Hittite Prayers*. Social of Biblical Literary Writings from Ancient World Series. Atlanta 2002.
- Spalinger 2005 A. J. Spalinger, "The Battle of Megiddo and It's Results". *War in Ancient Egypt* (2005) 83-100.
- Süel – Süel 2010 A. Süel – M. Süel, "2007 – 2008 Yılı Ortaköy Şapınuva Kazı Çalışmaları". 31. Kazı Sonuçları Toplantısı 4 Ankara (2010) 23-40.
- Spalinger 2002 A. J. Spalinger, *The Transformation of an Ancient Egyptian Narrative: P. Sallier III and the Battle of Kadesh*, Göttinger Orientforschungen IV. Reihe Ägypten 40. Harrassowitz Verlag – Wiesbaden 2002.
- Şahin 2004 H. A. Şahin, *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M. Ö. 1975 – M. Ö. 1725)*. Kayseri 2004.
- Taşkın 2017 S. Taşkın, *Luvya Orta, Güney ve Güneydoğu Anadolu'nun İ. Ö. 3-2-1. Binyıl Tarihine Yeni Bir Bakış*. İstanbul 2017.
- Ünal 1975 A. Ünal, "Hititlerde Ölümlere Sunulan Kurban Hakkında Bazı Düşünceler". *Anadolu* 19 (1975) 165-183.
- Ünal 1983A. Ünal, *Hitit Sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni (KUB 22/70 = Bo 2011)*. Ankara 1983.
- Ünal 1999 A. Ünal, *The Hittites and Anatolian Civilizations*. İstanbul 1999.
- Ünal 2000 A. Ünal, "Adana'da Kizzuwatna Krallığı Taş Devrinden Hitt Devleti'nin Yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi". Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana. Köprübaşı (2000) 43-69.
- Ünal 2000a A. Ünal, "Çukurova'nın Antik Devirlerde Taşdığı İsimler ile Fiziki ve Tarihi Coğrafyası". Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana. Köprübaşı. İstanbul (2000) 19-41.
- Ünal 2005 A. Ünal, "Eski Anadolu'da Feminizmin Öncülerinden Bir Kraliçe Portresi: Kizzuwatnalı Puduhepa". *İDOL Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi* 24 (2005) 5-15.
- Ünal 2005a A. Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu 3*. İstanbul 2005.
- Ünal 2006 A. Ünal, "Eskiçağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Siyasi Tarihi”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/3 (Arkeoloji Özel Sayısı) (2006) 15-44.
- Ünal 2007 A. Ünal, *Anadolu'nun En Eski Yemekleri Hititler ve Çağdaşı Toplumlarında Mutfak Kültürü*. İstanbul 2007.
- Ünal – Girginer 2007 A. Ünal – S. Girginer, *Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*. İstanbul 2007.
- Ünal 2008 A. Ünal, “Çukurova'da Hitit Varlığı: Tarihi Yanılgılar ve Gerçekler”. *Ceyhun'dan Ceyhan'a I. Uluslararası Ceyhan Sempozyumu Bildirileri*. Adana (2008) 321-327.
- Ünal 2014 A. Ünal, “Falcılık ve Kehanet”. *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*. Ed.: M. D. Alparslan – M. Alparslan (2014) 452 – 473.
- Ünal 2014a A. Ünal, “Fraudulent Premises of Anatolian Istoriography and Early Hittite Involvement in and Direct Control of Cilicia - Kizzuwatna”. *Anadolu Kültürlerine Bir Bakış Armağan Erkanal'a Armağan*. Ankara (2014) 469 - 500.
- Ürkmez 2014 Ö. Ürkmez, “Eskiçağ'da Maraş ya da Marqaşti Germanicia”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 2 (2014) 67-95.
- Yakar 2001 J. Yakar, “The Socio-Economic Organization of the Rural Sector in Kizzuwatna-An Archaeological Assessment”. *Kilikia: Mekanlar ve Yerel Güçler (M. Ö. 2. Binyıl – M. S. 4. Yüzyıl) Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri*. İstanbul (2001) 37-46.
- Yıldırım 2012 E. Yıldırım, “M. Ö. II. Binyılda Paylaşılmayan Topraklar Kuzey Suriye”. *Journal of Academic Social Science Studies* 5/8 (2012) 1385-1406.
- Yiğit 1997 T. Yiğit, “Eski Anadolu Kentlerinden Luḫuzatia/Lawazantiya'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”. *Belleten* 51 230 (1997) 1-14.
- Yiğit 2005 T. Yiğit, “Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde Isuwa Bölgesi”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 27/28 (2005) 233-251.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ekler:

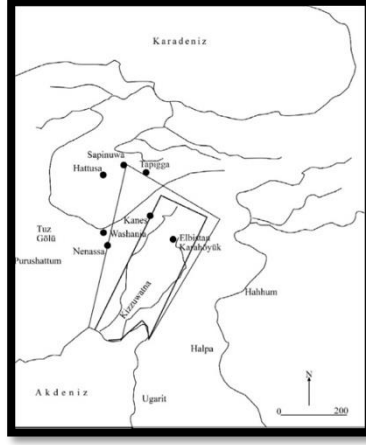

Fig. 1: Kizzuwatna'nın tahmin edilen merkez ve en geniş sınırları.

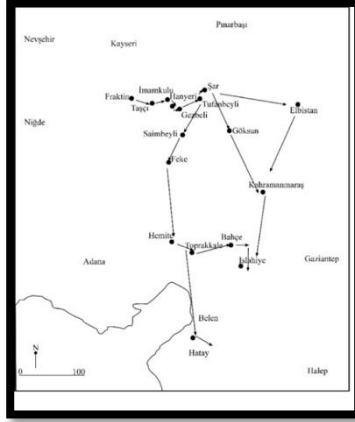

Fig. 2: Hititlerin güneye inerlerken kullandıkları yol önerileri

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ASUR KAYNAKLARINDA MARAŞ VE ÇEVRESİ

Salih Çeçen-L. Gürkan Gökçek*

Bilindiği üzere Anadolu'nun yazılı tarihi hakkında bilgi veren en eski kayıtlar, Kültepe tabletleri olarak bilinen Eski Asur lehçesinde yazılmış tabletlerdir. Anadolu tarihinde "Asur Ticaret Kolonileri Çağı" olarak bilinen ve yaklaşık MÖ 2000-1750 yıllarını kapsayan bu döneme ait bilgileri, Kayseri yakınlarındaki Kültepe'de ele geçen yaklaşık 25 Bin tabletten öğrenmekteyiz. Belgelerin tamamına yakını ticari muhtevalı olsa da, dönemin sosyal ve siyasi hayatına dair bilgiler edinmek mümkündür¹⁸⁹.

Buna göre Anadolu'nun pek çok yerinde başlarında *rubā'um rabī'um* adı verilen mahalli kralların olduğu irili ufaklı şehir devletlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Asurlu tüccarların ise, bu şehir beylerine vergi ödemek şartıyla onların himayesinde, şehir eteklerinde kurulmuş olan *kārum* ya da *wabartum* olarak adlandırılan pazar yerlerinde ticari faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir¹⁹⁰.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı adıyla Anadolu'nun yazılı tarihini başlatan ve M.Ö. 2. Bin yılın ilk çeyreğine tarihlenen bu dönem hakkında bilgi veren en önemli yerleşim yeri Kayseri sınırlarındaki Kültepe (Kaniş)'dir. Burada ele geçen ve Eski Asurca yazılan tabletler üzerinde yapılan araştırmalar ile Anadolu'nun günümüzden 4000 yıl öncesine ait başta iktisadi olmak üzere sosyal ve siyasi tarihi hakkında eşsiz bilgiler edinmekteyiz. Buna göre Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu halkının sosyo-ekonomik yapısı ziraat ve hayvancılığa dayalı idi. Siyasi yapı ise, krallıkla yönetilen çok sayıda şehir devletlerinin olduğu parçalı bir durum arz etmekteydi. İrili ufaklı bu şehir devletlerinin en önemlileri ise, başta Kaniş krallığı olmak üzere Puruşhattum, Waşşania, Hattuş, Zalpa, Kuşşara, Hahhum, Mama, Luhuzatia, Tamniya ve Harsamna krallıkları idi. Bu şehirlerin -Kaniş ve Hattuş'un haricinde- yerleri bugün tam olarak belirlenemese de nerede oldukları konusunda bazı tahminler ileri sürülebilmektedir. Bunlar arasında mevcut bilgilerimize göre Mama ile Luhuzatia şehirlerinin Kahramanmaraş ili sınırları içerisinde olduğu anlaşılmaktadır¹⁹¹.

Böylece Kültepe arşivleri sayesinde, Mama ve Luhuzatia merkezli olmak üzere, Maraş bölgesine dair ilk yazılı bilgiler elimize geçmektedir. Bu bilgilere göre, Andırın civarında veya Maraş'ı Toros Dağlarına bağlayan uzantıda aranması gereken Mama krallığının, dönemin güçlü krallıklarından biri olduğu görülmektedir. K. Balkan tarafından yayımlanan Mama kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş kralı Waşşama'ya göndermiş olduğu mektup,¹⁹² gerek

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü - Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

¹⁸⁹Gökçek 2009, 148.

¹⁹⁰Arasıra olmak üzere kadın yöneticilere de rastlanmakla birlikte bunlar *rubātum* adıyla geçmektedir. Veenhof-Eidem 2008, 149.

¹⁹¹Larsen 1976, 276; Günbattı 2012, 22.

¹⁹²Balkan 1957, Kt g/t 35.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

o zamanki Anadolu'nun siyasi olayları gerekse Mama şehrinin siyasi konumunu ortaya koymasından dolayı bir hayli önemlidir. Mama şehrinin bu günümüzde tam olarak nerede olduğu bilinmemekle birlikte Elbistan veya Göksun civarında olabileceği ileri sürülmüş ise de, buranın Maraş'ı Çukurova bölgesine bağlayan ve coğrafi olarak çok daha girift ve dar geçitleri ile Andırın bölgesinde aranması gerektiğini düşünmekteyiz. Mektuptan, Kaniş krallığı ile komşu olan Mama krallığının hem ticari hem de askeri manada Kaniş şehri ile münasebetlerde bulunduğu, aynı zamanda bu krallıklara bağlı, yine başlarında bir kral bulunan kendi içlerinde bağımsız bir takım küçük şehir devletlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Şehrin siyasi konumunun güçlü olmasındaki ana etken, şüphesiz Mama'nın Kaniş-Asur arasında kervan güzergâhlarının geçtiği stratejik bir yerde olmasıdır.

İtepe tabletlerine göre Mama şehri aynı zamanda bir wabartum'a sahipti. Kaniş-karum'un hem II. Tabaka hem de Ib tabakasına ait tabletlerinde ismi geçen Mama şehrinde çok sayıda Asurlu tüccarların faaliyetlerini takip etmek mümkündür. Mama wabartum'u Asurlu tüccarlar için önemli bir ticaret merkezi olarak görülmüş ve devrin tanınmış aile firmalarının uğrak yeri olmuştur. Söz konusu firmalara ait arşiv belgelerinden Mama şehrinin iktisadi hayatı hakkında önemli bilgiler elde edilebilmiştir. Buradaki ticaret, Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi genellikle kalya ve kumaş üzerine yapılmakta ve Asurlu tüccarlar tarafından şehre getirilen ticari mallar, daha çok bakır olmak üzere, altın, gümüş ve değerli taşlar karşılığında Mamalılara satılmaktaydı. Fakat Mama şehrinde farklı bir durum vardı. Dönemin ticaretinde ağırlıklı emtia olan ve Asurlu tüccarların en önemli kâr vasıtası olarak Anadolu'ya ihraç edilen çeşitli türdeki kumaşlardan bazılarının Mama şehrinde üretildiği ve Asurlu tüccarların bu kumaşları, buradan Anadolu şehirlerine pazarladıkları görülmektedir.

Mama şehrinin bir diğer özelliği ise, kıymetli taş, bakır ve bronz işlemeciliğin veya kuyumculuk zanaatının ileri bir seviyede olmasıdır. Asurlu tüccarlara ait arşiv belgelerinden Mama kentinin bu konuda dönemin tanınmış şehirlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Elbistan yakınlarında olduğu tahmin edilen Luhuzatia şehri ise, Koloni Çağı'nın önemli krallıklarından biri idi. Kültepe tabletlerinden farklı olarak Hitit çivi yazılı belgelerinde de Luhuzantia ve Lawazantia şeklinde geçen bu şehrin, Elbistan yakınlarındaki Kara höyük olduğu genelde kabul edilen bir görüştür. Kültepe tabletleri içerisinde, Luhuzantia'nın bir kârum ya da wabartum'a sahip olduğu hususunda bir ifade bulunmaz ise de, Asurlu tüccarların Luhuzantia'da bir takım ticari aktivitelerde bulunduğu ve bu faaliyetleri ile ilgili olarak tutulan kayıtlardan, şehrin krallıkla yönetilen merkezi şehirlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Asurlu tüccarların belgelerinde ismi sıklıkla geçmektedir. Kumaş, altın ve altından sekiz kat değerli *amutum* adında bir maden ile ilgili olarak tutulan bazı kayıtlar, Luhuzantia şehrinin bu ticari arenadaki önemini açıkça ortaya koymaktadır. Tüccarlara ait arşiv belgeleri, şehrin özellikle değerli madenler açısından zengin olduğunu göstermektedir. Dikkat çeken bir diğer husus ise, kentin yün

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ve dokuma ürünleri açısından bir hayli zengin olmasıdır. Nitekim çeşitli koyun türlerinin yanı sıra, bazı kumaş türleri, elbise, sığır ve koyun derisi ile ilgili ödemelerin yapıldığını gösteren bir belgeden Luhuzatia şehrinin sosyo-ekonomik yapısı hakkında önemli bilgiler elde edilmektedir.

Anadolulu bir tacire ait bir belgeden ise, Luhuzatia şehrinin Asu isminde bir kralı olduğunu öğrenmekteyiz. Söz konusu belgede, Luhuzatia kralın ölümü bir tarihlleme notu olarak belirtilmiş bir başka ifadeyle bu olay bir milat olarak kabul edilmiştir. Anlaşıldığına göre Asu, dönemine damgasını vuran ve herkesçe tanınan bir kraldır.¹⁹³

Koloni Çağı'nda hüküm süren şehir devletlerinden biri de Timelkia krallığıdır. Timelkia, Hahhum-Kaniş arasında son derece önemli bir istasyon olup, Elbistan civarında olduğu düşünülmektedir. Kültepe tabletleri, Asurlu tüccarların Timelkia'da yoğun şekilde kumaş ve kalay ticaretinde bulduklarını ve Timelkia'nın Asur ile Kaniş arasında oldukça stratejik bir konumda olduğunu göstermektedir.¹⁹⁴

Timelkia şehrinde bir Asur kolonisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Burada Asur'dan getirilen kalay ve kumaşların depolanarak ihtiyaca göre Anadolu'nun diğer şehirlerine sevk edildiği görülmektedir. Elbistan civarında hüküm sürdüğünü tahmin ettiğimiz Timelkia krallığının güneydoğusunda bu günkü Adıyaman ilini kapsayan yerde Hahhum krallığı bulunuyordu. Kuzeyinde Luhuşatiya, güneyinde ise Mama krallığı yer almaktaydı.¹⁹⁵

Sonuçta Eski Asur yazılı kaynaklarına göre M.Ö. II. Bin yılın başlarında Maraş ve civarı önemli bir yere sahiptir. Söz konusu şehir devletleri, Mezopotamya-Anadolu arasında gerçekleşen ticari ilişkilerde önemli roller üstlenmişlerdir.

Maraş bölgesi, M.Ö. I. binyılda da önemini korumuştur. Bu zamanda Maraş ve civarı hakkındaki tarihi bilgiler daha ziyade Yeni Asur Dönemine kaynaklarına dayanmaktadır. Hitit hiyerogliflerinde ve Asur kaynaklarında Gurgum olarak geçen krallığın merkezi, Asur kaynaklarına göre Marqasi olarak adlandırılmıştır.

Yeni Asur Dönemi kaynaklarında Gurgum adı ilk kez II. Asur-nasirpal (M.Ö. 883-859) döneminde geçmektedir.¹⁹⁶ Asur kralı, Kalhu'daki yeni sarayının açılış töreninde Gurgum kralının elçilerini kabul etmiş ve krallığın ismi ilk kez Asur kralının yıllıklarına yansımıştı. II. Asur-nasirpal'den sonra tahta çıkan III. Salmanassar (M.Ö. 858-824) zamanında ise Gurgum krallığı Asur'un yayılcı politikasının hedeflerinden biri olmuş ve Gurgum, Asur'a haraç ödeyen ülkeler arasında zikredilmiştir. Böylece Gurgum kralı Halparuntiaş'ın (Qalparunda) oğlu Mutalli, Salmanassar'ın yıllıklarında bilinen ilk Gurgum kralı olarak yerini almıştır (M.Ö. 858). Asur kralının saltanatının altıncı yılında Fırat Nehri'ni geçerek düzenlediği bir başka askeri seferinin anlatıldığı "Kurkh Anıtı"nda Gurgum krallığından bahsetmekte ve buradan vergi aldığını ifade etmektedir (M.Ö. 853). Bu sıralarda Asur kaynaklarına göre Gurgum'un başında Halparuntiaş ismini

¹⁹³Gökçek 2004, 310 vd.

¹⁹⁴Timelkia'nın Gölbasi yakınlarında olduğu da düşünülmektedir. Barjamovic 2011, 411.

¹⁹⁵Şahin 2012, 128.

¹⁹⁶Kurt 2007, 83-84.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

görmekteyiz. Öyle anlaşılıyor ki, Muttali'den sonra Gurgum tahtına II. Halparuntiaş geçmişti ve her iki kral zamanında Gurgum krallığı Asur'a bağlıydı.

III. Salmanassar'ın ölümünden sonra Asur devleti sıkıntılı bir döneme girmişse de M.Ö. 810 yılında tahta çıkan III. Adad-nirari devleti toparlamayı başarmış ve genç kral Doğu Akdeniz bölgesinde ağırlığını hissettirmişti. Adad-nirari'nin ifadelerine göre M.Ö. 805 yılında sekiz kral Asur'a karşı isyan etmiş ve muhtemelen bunların arasında Gurgum krallığı da bulunmaktaydı. Fakat Adad-nirari bölgeye yapmış olduğu sefer ile bu isyanları bastırmıştı. Nitekim, Gurgum ile Kummuh (Adıyaman) arasında bir sınır antlaşmasında Asur kralının güvencesi bulunmaktaydı ve bu antlaşma Kummuh lehine düzenlenmişti.¹⁹⁷ Pazarcık'ın 7 km. güneyinde Kızkapanlı köyü yakınlarında bulunan stel ile belgelenen antlaşmadan, Kummuh krallığının başında Uşpilulume'nin, Gurgum tahtında ise, Palalam'ın oğlu III. Halparuntiaş oturduğunu öğrenmekteyiz. Asur vesikalarından anlaşıldığına göre, Asurlular askeri seferlerinde eskisi kadar etkileyici değildi. Buna rağmen Asur Devleti, devletlerarası çekişmelere müdahale edecek kadar büyük bir güçtü. Bu arada Urartu Devleti de, Menua (M.Ö. 810-785/80) ve oğlu I. Arğişti (M.Ö. 785/80-756), Arğişti'den sonra tahta geçen oğlu II. Sarduri (M.Ö. 756-730) ile hızlı bir büyüme içerisine girmişti ve Doğu Anadolu'da büyük ölçüde denetimi ele geçirmişti. Gurgum krallığı da bu süreçte Urartu kralı II. Sarduri'nin başını çektiği ve hemen hemen bütün Güney Anadolu ve Kuzey Suriye krallıklarının oluşturduğu birliğin içerisindeydi. Ancak Asur devletinin başına kudretli bir kral olan III. Tiglat-pileser (M.Ö. 744-727)'in geçmesiyle durum Asur'un lehine dönmüştü. Tiglat-pileser saltanatının üçüncü yılında koalisyona karşı büyük bir zafer kazandı ve çok sayıda insanı esir aldı.¹⁹⁸ Böylece daha önce Urartu'ya vergi ödeyen krallıklar Asur egemenliğini tanımış oldular. Asur'a vergi ödeyenler arasında Gurgum krallığı da bulunmaktaydı. Asur kaynaklarına göre bu zamanda Gurgum'un başında Tarhulara vardı. Fakat Tiglat-pileser bir süre sonra Tarhulara'yı vergiden muaf tutmuş ve Gurgum krallığı ile dostane ilişkiler kurmuştu.

Asur devletinin Gurgum krallığı ile olan münasebetleri II. Sargon (M.Ö. 722-705) zamanında da devam etti. II. Sargon, on birinci hâkimiyet yılı olaylarını anlatırken Gurgum krallığı ile ilgili olarak şöyle söylemektedir:

“Hakimiyetimin on birinci yılında .... Gurgum kralı Tarhulara, oğlu Mutalli tarafından öldürüldü. Tahtı ele geçirildi. .... Ondan intikam almak için üzerine yürüdüm. Tarhulara, onun güçlü oğlu Mutalli, Tanrının huzurunda ...Onun ellerini bağladım, onu kirlettim ve onu halka teşhir ettim. Oğul Mutalli, kabilesi Bit-Pa'alla ile birlikte hepsi oradaydı ve onların yanında altın, gümüş ve sayısız saray eşyası vardı. Onların hepsini ganimet olarak aldım. En uzak sınırlarına kadar Gurgum halkını bir kere daha

¹⁹⁷Donbaz 1990, 4 vd.

¹⁹⁸Luckenbill 1968/I, 272-273.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

affettim. Onlar üzerine kendi resmi memurumu yönetici olarak atadım. Onları Asurlu yaptım."¹⁹⁹

Sargon'un bu ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Mutalli, babası Tarhulara'yı öldürmüş ve tahtı ele geçirmişti. Bunun üzerine Asur kralı M.Ö. 711'de Gurgum üzerine yürümüş ve burayı bir Asur eyaleti haline getirmişti.²⁰⁰

Sargon'un yıllıklarında bu tarihten itibaren Gurgum'un ismi Marqasi olarak geçecektir.²⁰¹ Bu günkü Maraş isminin de kökeni olan Marqasi, Sargon'dan sonra tahta geçen Sanherib (M.Ö. 704-681) ve Asarhaddon (M.Ö. 680-669) döneminde de büyük ölçüde Asur hâkimiyetindedir. Çünkü gerek Sanherib gerekse Asarhaddon Anadolu'ya yönelik askeri politikalarını sürdürmeye devam etmiş ve bölgede çıkan isyanlara rağmen Kilikya kapılarını bir şekilde elde tutmayı başarmışlardır. Ne var ki giderek artan Kimmer tehlikesi ve Asur'un doğusundaki Med kavimlerinin tehditleri, Geç Hitit devletleri üzerindeki Asur hâkimiyetini kırmaya başlamıştır. Bu süreçte Asur Devleti'nin Marqasi ile olan münasebetleri açık değildir. Sargon'dan sonra Asur kaynaklarında Marqasi ile ilgili olarak siyasi bir bilgi bulunmamaktadır.

Sargon dönemine ait belgelerde şimdiye kadar Mar-qa-si/sa/su şeklinde fonetik olarak yazılan kentin adı, Asarhaddon dönemine tarihlendirdiğimiz ve Maraş Kalesi'nden kaçak kazılar sonucu ele geçtiği söylenen bir tablette Mar-BAN şeklinde, bir başka ifadeyle Asurca karşılığı "qaštu/i" veya qaltu/i olan BAN (Sumerce) ideogramı ile birlikte yazılmıştır. Tabletın kâtibinin bu tercihi, Maraş ismi ile Marqaštu arasında etimolojik bir bağ ve ses benzeşmesini ortaya koyması yanında, şehrin isminin ne anlama geldiği konusunda da önemli bir ipucu ortaya koymuştur. Buna göre; aynı anlamda kullanılan qaštu veya qalti kelimeleri Asurcanın filolojik yapısına uygun olarak zaman içerisinde "ş" ve "t" seslerinin yan yana gelmesiyle "t" sesinin "ş" sesine, "l" ve "t" seslerinin yan yana gelmesiyle de "l" sesinin "s" sesine dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla Mar-qaštu / Mar-qalti ifadesinin Mar-qaşi şekliyle de karşılanması mümkündür. Kelimenin iç kısmında yer alan "q" sesi ise zamanla zayıflamış ve kaybolmuştur. Nitekim, şehrin adının Arap kaynaklarında Mar'aş şeklinde ifade edilmesi bu duruma yeterli bir kanıt sayılabilir. Diğer taraftan "oğul", "soy", "zürriyet", "bir soydan gelen kimse, bir yere ait olma" anlamında olan "māru" ve "ok" anlamına gelen qaštu/qaltu kelimelerinden yapılmış bu isim tamlamasını "okun oğlu", "okun kökeni" gibi bir çeviri ile karşılamak mümkünse de asıl olarak kentin isminin, ok silahı ile tanınışlığına vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır.²⁰²

Bununla birlikte, Kahramanmaraş Kalesi'nde görülen Geç Hitit dönemine ait belirgin izler, arkeolojik buluntular ve söz konusu tablettten hareketle Marqasi'nin bugünkü Kahramanmaraş Kalesi olabileceğini düşündürmektedir.

¹⁹⁹ Luckenbill 1968/II, 13.

²⁰⁰ Mu(wa)talli ismi, aynı adla anılan Kumuh kralıyla karıştırılmamalıdır. Bryce 2012, 286.

²⁰¹ Gökhan 2011, 19.

²⁰² Gökçek 2005, 51.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Son birkaç yıl içerisinde Kahramanmaraş'ta kaçak kazılar neticesinde ele geçen 50'ye yakın Yeni Asur Dönemi'ne ait tablet üzerinde yaptığımız çalışmalarda Marqası'nın en az Asarhaddon dönemine kadar bir Asur eyaleti olduğu anlaşılmaktadır.

Söz konusu arşiv üzerinde Cahit Günbattı, Salih Çeçen, Faruk Akyüz ve tarafımdan çalışmalar devam etmekte olup, Maraş'ın Yeni Asur Dönemi'nde özellikle sosyo-ekonomik hayatı hakkında yeni bilgiler elde etmekteyiz. Aşağıda şu ana kadar bu tabletler üzerinde yapmış olduğumuz çalışmalardan bazı örnekler sunulmuştur.

Envanter No: 36.02.07

- 1-2).** Tarlanın satışını yapan tarla sahibi Dadi-suri'nin mührü.
3-9) Lā-qēpu'nun bahçesinin, Nergal-na''id'in tarlasının, Kihinme¹'nin bahçesinin ve Hirabi'nin bahçesinin kenarındaki Marqašti şehrindeki 2 hektarlık sulak tarlanın kontratını Lā-qēpu yaptı.
10-13) Dadi-suri'den 10 mana gümüş karşılığında satın aldı (ve) elde etti. Para tam olarak verilmiştir.
14-15) O tarla elde edilmiştir (ve) alınmıştır.
16-19) Mahkemeye hukuki itirazda bulunmayacak. Her kim (anlaşmayı) bozarsa 10 mana gümüşü ödeyecek.
20-29) Şahitler: ^mAmat-^dAdad-aplu-ibni, ^{md}Šamaš-zēru, ^mTīzi, ^mBanitu-teres, Yönetici ^{md}Nabû-šēzib, ^mİddināia, ^mKisū, ^{md}Nabû-maqtu¹-šatbi¹, ^mAplāia, ^{md}Nabû-nadin-šumi
30-31) Kanūnu ayının 17. günü Tāb-šar-^dSin'in yılı (MÖ 662 Ocak ayı)
32) Tarhušabi'nin (bahçesinin) yanı

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Envanter No: 36.03.07

- 1-2)** Mühür [y]erine tırnağını bas[tı]. Kadın kölenin sahibi Šulmu-bēli-ašme (onu) sattı.
3-5) Urdu-Nanāya, Šulmu-bēli-ašme'nin kadın kölesi ʿİrtam-^dİškur'un kontratını yaptı. 15 şeql gümüş bedelinden satılacak.
6-8) Šulmu-bēli-ašme (parayı) aldı. Para tam olarak ödenmiştir. O kadın köle elde edilmiştir.
9-10) Hastalığa karşı 100 gün, hileye (karşı) her gün (garanti edilmiştir.)
11) mahkemeye hukuki itirazda bulunmayacak.
12) Sonradan memlekette her kim (olursa olsun),
13-16) ister Šulmu-bēli-ašme, ister onun çocukları, ister torunları, ister kardeşleri, isterse ona ait olanların tamamı, ister onun hanımları mahkemeye hukuki itirazda bulunurlarsa Urdu-Nanāya sonradan [bu konuya itiraz ederse]¹

Alt kısmı tamamen kırık.

Envanter No: 21+29

- 1-3)** Savaş arabasındaki 3. görevli Nergal-iddina'nın mührü, Savaş arabası savaşçısı Nabû-nammir'in mührü. Bahçenin sahibi bahçeyi verdi.

3 ADET DAMGA MÜHÜR

- 4-8)** [X X]liri'nin bağının yanındaki, [X X]šame'nin bahçesinin yanındaki, (içinde) 3 kaynak suyu bulunan 20 hektarlık asma bağının kontratını [Lā-qēpu] yaptı.

- 9-10)** Nabû-nammir'[den] [X mana gü]müş (karşılığında) satın aldı (ve) elde etti.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

- 11-12)** [Para tam] olarak verilmiştir. O bahçe elde edilmiştir (ve) alınmıştır.
13-14) Mahkemeye hukuki [itiraz yoktur].
14-17) [her] kim sonradan memlekette ister onun çocukları, ister onların gelecekteki çocukları [mahkemeye] başvuracak olurlarsa
18-20) Lā-qēpu ve [oğul]larına (karşı) mahkemeye başvurursa 10 mana gümüş ödeyecek.
21-26) Şahitler: Vali [X]X-dizana, şarap ustası [X]X-ubma, Elli kişinin başı [X]-zēru, Elli kişinin başı [X X]'in oğlu [X X-s]i, İlu-şulı'nın oğlu İrnā, Mannu-ki-Ninive, ok ustası Burna
BOŞLUK
27-29) Arahsamna ayının 9. günü, Raşapa şehrinin valisi Tāb-şar-Sin'in yılı. Kâtip Şamaş-iddina (MÖ 662 Kasım ayı)

Envanter No: 36.22.07

- 1-2)** Satışı yapan kadın kölenin sahibi Nergal-İliya'nın mührü.
3-6) Lā-qēpu Nergal-İliya'dan kadın (köle) □'Aman□'şi (için) 37 şeqel gümüş üzerinden kontrat yaptı.
7-9) Satın aldı (ve) elde etti. Para tam olarak verilmiştir. O kadın köle elde edilmiştir.
10-11) Mahkemeye hukuki itirazda bulunulmayacaktır.
12-13) Hastalığa (karşı) her gün (garanti edilmiştir).
14-18) Sonradan memlekette her kim (olursa olsun) ister Nergal-İli'ya, ister onun çocukları, ister torunları mahkemeye itirazda bulunmayacak.
19-21) 10 mana gümüş Ninive'de oturan Tanrı Gılgamış'ın kucagındadır.
22-23) Gümüşün [10 katı onun beyine geri verilecektir. Mahkeme]ye [hukuki itiraz olmayacak.
24-25) .....]
26) Ayaru ayının 10. günü [X X]'in yılı. (Mayıs ayı)
27-28) Şahitler: Kanūnāya, Zēu-kē[n], Ahşunu'

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Envanter No: 36.23.07

- 1) Satılan kölenin sahibi Şamaş-İliya'nın mühürlü ADET SİLİNDİR MÜHÜR
2-5) Kendi kadın kölesi [X X t]i (için) Urda-Nanāya X şeql gümüş
üzerinden kontrat yaptı.
6-7) [Satın aldı] (ve) elde etti. [Para tam olarak] verilmiştir. Baş kısmı kırık.
Ay. 1-5) Şahitler: □Dānu□-Adad, ^dİssar-dūri, ^dEpī, ^dAbu-ul-īdi, ^dZuzu
6-8) Tašritu ayının 21. Günü. Karkamış valisi Bēl-emuranni'nin yılı (MÖ
691 Ekim ayı)

Envanter No: 36.34.07

- Baş kısmı kırık.
1-2) [gümüş tam olarak verilmiştir]
3-4) O adam elde edilmiştir.
4-6) Mahkemeye hukuki itiraz olmayacaktır.
6-11) Sonradan memlekette her kim kontratı bozarsa 10 kat gümüş onun
sahibine iade edilecektir.
12-13) Mahkemeye hukuki itiraz olmayacaktır.
14) Şahit: vali [X X]

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sonuç olarak günümüzden yaklaşık 2700 yıl önce Marqaşti şeklinde ifade edilen yerleşmenin, bugün Maraş olarak telaffuz edilmesi filolojik açıdan aykırı görülmemektedir. Marqaštu veya Mar-BAN ifadesinin hale hazırda çalışmakta olduğumuz diğer belgelerde de rastlamaktayız. Şimdilik en erken Sanherib dönemine kadar tarihlendirebileceğimiz belgeler üzerinde çalışmalarımız devam etmektedir. Yakın zamanda Maraş ile ilgili yeni ve önemli bilgilerin ortaya konacağını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Balkan 1957 K. Balkan, *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*. Ankara 1957.
- Barjamovic 2011 G. Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. Denmark 2011.
- Bryce 2012 T. Bryce, *The World of the Neo-Hittite Kingdoms: A Political and Military History*. Oxford - New York 2012.
- Donbaz 1990 V. Donbaz, "Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaraş Museums". *ARRIM* 8 (1990) 4-24.
- Gökçek 2005 L.G.Gökçek, "Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet". *Archium Anaticum* 8/1 (2005) 47-57.
- Gökçek 2005 L. G. Gökçek, "Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi". *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*. Kahramanmaraş, 6-8 Mayıs 2004. Kahramanmaraş (2005) 309-318.
- Gökçek 2009 L. G. Gökçek, "Çivi Yazılı Tabletler Göre Eski Anadolu'da Vergi Uygulamaları ve Kaçakçılık (M.Ö. ± 1975-1750)". *Akademik Bakış* 2/4 (2009) 147-156.
- Gökhan 2011 İ. Gökhan, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar. Maraş Tarihi*. Kahramanmaraş 2011.
- Günbattı 2012 C. Günbattı, *Kültepe-Kaniş, Anadolu'da İlk Yazılı Belgeler*. Kayseri 2012.
- Kurt 2007 M. Kurt, *M.Ö. I. Binde Mezopotamya-Anadolu İlişkileri*. Ankara 2007.
- Larsen 2012 M. T. Larsen, *The Old Assyrian City-State and Its Colonies*. Copenhagen 1976.
- Luckenbill 1968 D. D. Luckenbill, *Ancient Record of Assyria and Babylonia* 2. New York 1968.
- Şahin 2012 H. A. Şahin, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (MÖ 1975-1725) *Timelkia Krallığı. Sosyal Bilimler Dergisi* 33/2 (2012) 121-131.
- Veenhof 2008 K. R. Veenhof, *Mesopotamia. The Old Assyrian Period*. Göttingen 2008.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Resimler

Resim 1: Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu

Resim 2: Kt g/t 35 (Mama kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş kralı Warşama'ya göndermiş olduğu mektup)

Resim 3: M.Ö. I. binyılda Anadolu

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 4: Kurkh Anıtı - Resim 5: Pazarcık'ın 7 km.güneyinde Kızkapanlı köyü yakınlarında bulunan Maraş steli

Resim 6: Köle satışına dair Yeni Asur Dönemi çivi yazılı tablet

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

DOMUZTEPE HÖYÜĞÜ: KAHRAMANMARAŞ'TA BİR GEÇ NEOLİTİK DÖNEM (MÖ 7.000-5.000) KÖY YERLEŞİMİ

Domuztepe Höyüğü: A Late Neolithic Period (7.000-5.000 BC) Village Settlement at Kahramanmaraş

Halil TEKİN*

Özet

Domuztepe Höyüğü, Kahramanmaraş kent merkezinin 40km güneyindeki Narlı Ovası'nda bir höyük yerleşimidir. Bu höyük, Kahramanmaraş'ın tarihöncesi hakkında kazısı yapılan ilk ve tek Geç Neolitik dönem (MÖ 7.000-5.000) yerleşimidir. Yerleşim 1993 yılında Kahramanmaraş Bölgesinde yüzey araştırması gerçekleştiren Amerikan-İngiliz ekibi tarafından keşfedilmiştir. Domuztepe Höyüğündeki arkeolojik kazılar Kaliforniya Üniversitesi'nden Elizabeth Carter başkanlığında 1996 yılında başlamıştır. 2008 yılında, Manchester Üniversitesi'nden Stuart Campbell başkanlığı devralmış ve 2012 yılına kadar sürdürmüştür. Campbell kazı başkanlığını bu satırların yazarına gönüllü olarak devretmiş ve böylelikle 2013 yılından bu yana kazılar Ankara Hacettepe Üniversitesine mensup bir heyet tarafından yürütülmektedir.

Yerleşim en az 20 hektarlık bir alanı kaplamakta, bu da Yakın Doğu'da bilinen en geniş tarihöncesi yerleşimlerden biri yapmaktadır. Domuztepe Höyüğünde ele geçen arkeolojik kalıntılar, yerleşimde yaşayanların kalabalık bir nüfusun yaşayabilmesi için karma bir ekonominin yansıması olarak tarıma alınmış bitki ve hayvana bağımlı olduğunu ve 1.500'den fazla bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Domuztepe Höyüğü yaylalar, alüvyonlu bir ova ve bataklık alanların keşiştiği bir konumda olsa da, geleneksel olarak tarım için kabul edilmeyen bir çevresel ortamda uzun süre iskân edilmiştir. Eldeki arkeo-biyolojik kanıtlar mevsimlik bir faaliyet döngüsüne işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kahramanmaraş, Geç Neolitik, Halaf, Çanak-çömlek, Domuztepe.

Abstract

Domuztepe Höyüğü is a mound in the Narlı plain, and 40km to the south of the city center of Kahramanmaraş. This mound is the first large Late Neolithic (7.000-5.000 BC) site to be excavated as a prehistoric settlement in Kahramanmaraş. The settlement was discovered during a field survey carried out in the Province of Kahramanmaraş in 1993 by an American-British team. Archaeological excavations at Domuztepe Höyüğü began in 1996 under the leadership of Elizabeth Carter from the University of California. In 2008, Stuart Campbell from University of Manchester took over the directorship and progressed the work until 2012. Campbell assigned the directorship voluntarily to author of this paper, and since 2013, a Turkish team from Hacettepe University at Ankara carries out the excavations.

The site itself covers at least 20 hectares, making it one of the largest prehistoric sites in the Near East. Eco factual remains recovered at

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Domuztepe indicate that the site's inhabitants relied on a well-established mixed economy of domestic plants and animals to sustain the settlement's large population, which may have peaked at more than 1,500 people. Evidence of long and continuous occupation, even though Domuztepe was situated at the intersection of uplands, an alluvial plain, and marshy zone, an environment not traditionally considered ideal for agriculture. Combined archaeobiological data point to a seasonal cycle of activities.

Keywords: Kahramanmaraş, Late Neolithic, Pottery, Halaf, Domuztepe.

GİRİŞ

Domuztepe Höyüğü, Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Türkoğlu ilçeleri sınırlarının kesiştiği bir konumda yer almaktadır. Narlı Ovası'nın batı sınırında, Aksu Çayı'nın küçük kollarından Mizmilli deresinin akış yönüne göre sağ kolundaki yerleşim, Emiroğlu Mahallesi'nin yaklaşık 2 kilometre güneyindedir. Üzerindeki yaban domuzu yuvalarından dolayı yerel halk tarafından Domuztepe olarak adlandırılan 12 metre yüksekliğe sahip bu höyük yerleşimi, yaklaşık 20 hektarlık bir alana yayılmaktadır (Fig. 1). Höyüğün kapladığı alan üzerinde günümüzde 16 farklı parselde tarımsal etkinlik gerçekleştirilmektedir.

Domuztepe Höyüğü ilk kez 1993 yılında Kahramanmaraş ili sınırları içinde arkeolojik yüzey araştırması yürüten Amerikan-İngiliz heyeti tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır²⁰³. Araştırma heyetine başkanlık eden Kaliforniya Üniversitesi'nden Prof. Dr. Elizabeth Carter başkanlığındaki arkeolojik kazılar, önceleri Kahramanmaraş Müzesi ile ortak bir proje olarak 1995 yılında başlatılmış, 1998 yılından itibaren Prof. Carter'ın bilimsel başkanlığında *Bakanlar Kurulu Kararlı* bir kazı olarak kendisinin emekliye ayrıldığı 2006 yılına kadar devam etmiştir.

Başlangıcından beri araştırma heyetinde görev alan Manchester Üniversitesi'nden Prof. Dr. Stuart Campbell 2008 yılında kazı başkanlığını devralmıştır. Geçen zaman içinde Domuztepe Höyüğü kazıları çok uluslu bir ekip tarafından sürdürülmüştür. Prof. Campbell'in çeşitli nedenlerle kazıyı yürütemeyeceği ve bir Türk heyetine devretme isteği Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından olumlu bulunmuş ve 2013 yılından itibaren önceleri Kahramanmaraş Müzesi ile *Katımlı Kazı*, ardından 2015 yılından itibaren ise bu satırların yazarının başkanlığında Hacettepe Üniversitesi adına *Bakanlar Kurulu Kazı* olarak çalışmaların yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

Kazılar

Eski heyet tarafından yürütülen arazi çalışmaları höyüğün farklı yerlerinde ve sondaj niteliğinde dar alanlarda gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında, asıl kazı çalışmaları höyüğün güney yükseltisinde *Operation I* olarak tanımlanan kesimde yoğunlaştırılmıştır. İlk kazı sezonundan itibaren bu alanda yaklaşık 1750 metrekare açılmış ve yer yer 3 metreye kadar

---

^{*} Doç. Dr. Halil TEKİN, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-06800, Beytepe, Ankara, e-mail: htekin4@gmail.com

²⁰³Carter 1995.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

derinleşme sağlanmıştır²⁰⁴. Kazılarda ortaya çıkartılan en dikkat çekici buluntular hiç kuşkusuz kazı heyetinin ölümle ilgili olduğunu düşündüğü kesimden gelmiştir. Söz konusu alan üç farklı bölümden oluşmaktadır. Bunların içinde “Ölüm Çukuru” olarak tanımlanan bölüm kazıların batı kesiminde yer almakta ve yaklaşık 20 metrekairelik bir alanı kaplamaktadır. Bir metre derinliğe sahip bu çukurda, gövdelerinden bağımsız 40 insan kafatası özenli biçimde yerleştirilmiştir. Bunların yanında, farklı insanlara ait iskeletler ile yaban hayvanlarına ait yaklaşık on bin kemik parçası yine aynı özen içinde çukur içine bırakılmıştır. Her gömünün ardından kemiklerin üzeri kül tabakası ile kapatılmıştır²⁰⁵.

“Ölüm Çukuru” olarak tanımlanan alanın doğusunda özenle oluşturulmuş bir teras saptanmıştır. Höyük dolgu toprağından tamamen farklı bir renge sahip olmasından dolayı eski kazı heyeti bu alanı “Kızıl Teras” olarak adlandırmıştır. Bu alanı doğu-batı istikametinde dikey kesen bölüm ise “Hendek” olarak tanımlanmıştır. Eski heyet, “Kızıl Teras” olarak tanımladığı bölümde ölümle ilgili ritüellerin gerçekleştirildiğini düşünmektedir. Ölümle ilgili bu ayinler esnasında tüketilen yiyecek ve içecekler ait pişmiş toprak kap-kacak ile taş kaplar bilinçli olarak kırılıp “Hendek” olarak tanımlanan bölüme atılmıştır. Söz konusu alandaki kazılarda ölen kişilere ait olması kuvvetle muhtemel taş, kemik ve pişmiş topraktan yapılmış küçük eserler de atılmış durumda ele geçmiştir. Bu alandaki izlerden hareketle, her ayinin sonunda atık durumdaki eşyanın üzerine toprak ve su döküldüğü anlaşılmaktadır.

Domuztepe Höyüğünde yeni kazı heyeti ilk kez 2014 yılında arazi çalışmalarına başlamıştır²⁰⁶. Eski heyetin “Kızıl Teras” olarak tanımladığı bölümün doğu kesiminde, hiç kazılmamış alanda başlayan yeni çalışmalarla eski heyetin saptadığı ölümle ilgili ayinsel bölümlerin içeriğinin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Yeni heyetin yürüttüğü arazi çalışmalarında şimdiye kadar yaklaşık 400 metrekairelik yeni bölüm açılabilmiş ve eski heyetin kazı tamamlandıktan sonra üzerini toprakla kapattığı bölüm tekrar temizlenmiştir. Böylelikle, yeni heyetin ilk dört kazı sezonunda eski heyetin ortaya çıkarttığı ayinsel bölümler ile ilk kez kazılan alan aynı seviyeye getirilebilmiştir (Fig. 2). Bundan sonraki yıllarda gerçekleştirilecek kazılarla “Ölüm Çukuru” da çalışmaya dâhil edilecektir. Önümüzdeki birkaç yıl içinde Domuztepe Höyüğünün Geç Neolitik dönemdeki ölümle ilgili törensel alanları hakkında daha ayrıntılı bilgiye ulaşma imkânı doğacaktır.

Mimari

Gerek eski, gerekse yeni heyetin kazılarında ortaya çıkartılan mimari kalıntılar benzer özelliklere sahiptir. En üstteki tabakalarda saptanan mimari kalıntılar tek sıra taş temelli ve dikdörtgen planlı birkaç odadan oluşan yapılara aittir. Bu tür yapıların orta kesiminde büyük bir avlu veya oda yer almakta, iki kanatta ise benzer büyüklükte birer oda bulunmaktadır. Mezopotamya'nın geleneksel “Üç Bölümlü Yapı” (İng. Tripartite) olarak da bilenen bu plan tipi, sonraları Mezopotamya'nın Sumer uygarlığının standart

²⁰⁴Campbell *et al.* 1999.

²⁰⁵Kansa *et al.* 2009.

²⁰⁶Tekin 2016.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

mimari modeline dönüşecektir. Domuztepe Höyüğü sakinlerinin inşa ettikleri bu binalar Güney Mezopotamya'nın Sumer mimarisinin erken örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Altta tabakalarda ise yuvarlak planlı silolar ve bunlarla ilintili dörtgen planlı küçük odalar saptanmıştır. Tek sıra taş dizilerinden oluşan temelleri bulunan bu yapıların duvarları zemine dikey çakılmış ağaç dalları ve aralarının ince dal ve sazlarla örülmesi ile yükselmektedir. Söz konusu hafif malzemeden inşa edilen duvarların iç ve dış kısımları çamur ile sıvanarak geçirmezlik sağlanmaktaydı. Büyük yuvarlak planlı silo ve onun uzantısı dikdörtgen oda yukarıdan bakıldığında bir “anahtar deliği” görüntüsü vermektedir. Geçen yüzyılın ilk çeyreğinde Yukarı Mezopotamya'nın kazılarında ortaya çıkartılan bu tür mimari kalıntılar, Yunanistan'daki MÖ 2. Binyılın ikinci yarısına tarihlendirilen *Myken* mezar türü olan “Tholos” ile yanlışlıkla karıştırılmıştır (Fig. 3). Bu isim geçen yüzyıl süresince Mezopotamya'nın ilk boyalı çanak-çömleklerinden biri olarak adlandırılan “Halaf” ile özdeşmiş gibi algılanmıştır²⁰⁷. Bu tür yapıların işlevleri konusunda henüz konunun uzmanları tarafından kesin bir kanaate varılmadığını ve “Halaf” boyalı çanak-çömleğinin ele geçtiği bütün yerleşimlerde “Tholos” olarak adlandırılan mimarinin olmadığını vurgulamak gerekir.

Çanak-Çömlek

Domuztepe Höyüğü kazılarında gün ışığına çıkartılan bütün çanak-çömlek el yapımıdır. Henüz çark işi kap-kacak ele geçmemiştir. Yeni heyet tarafından saptanan dört yapı katında benzer özelliklere sahip çanak-çömleğe rastlanmıştır. Kilden üretilmiş bu kapları hamur niteliğine göre bazı gruplara ayırmak mümkündür²⁰⁸. Bunlar arasında üzerinde herhangi bezek bulunmayan örnekler çoğunluğu oluşturmaktadır. Yalın bir hamura sahip bu tür kaplarda katkı maddesi olarak çoğunlukla mineral, kum ve kireç görülürken bazılarında da saman ve ot parçacıklarına rastlanmaktadır. Kaplar çoğunlukla iri boyutlu çanak, boyunlu veya boyunsuz çömlek ve tencere formlarından oluşmaktadır. Bunlar arasında uzun boyunlu çömlekler sayıca dikkat çekmektedir. Bu kapların dip kısımları yuvarlak veya sivri olduğundan bu haliyle düz bir zeminde dikey durmaları mümkün değildir. Bu tür kaplar ya zemine açılmış düzgün oyuk içine bırakılmakta ya da saç ayağı olarak kullanılan bir yardımcı aparat sayesinde dikey durmaktaydı.

Domuztepe Höyüğü kazılarında ortaya çıkartılan çanak-çömleklerin bazıları Çukurova ve Kuzey Suriye'deki çağdaşlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu kap türleri gerek hamur niteliği, gerekse dış yüzeyin işçiliğiyle diğer gruplardan farklılık göstermektedir. Çoğunlukla siyah, gri, kahverengi ve kırmızının tonlarında hamur rengine sahip bu kapların dış yüzeyleri perdahlıdır. Bazı örneklerin dış yüzeyinde oldukça parlak perdah dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, dış yüzeyleri çizi ve baskı bezeklerle süslenmiş örnekleri de mevcuttur (Fig 4). Çizi ve baskı bezek geleneği Mezopotamya'nın Geç Neolitik dönem çanak-çömleğine yabancı unsurlardır.

²⁰⁷Mezopotamya'nın Tarihöncesi Arkeolojisinin 21. yüzyıldaki tartışmaları ve genel durumu hakkında bk. Tekin 2017c.

²⁰⁸Tekin 2017b, 47, Tab. 1.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bu tür bezekler Akdeniz Neolitikünde Sicilya'dan başlayıp Lübnan'a kadar uzanan Doğu Akdeniz'in geniş bir coğrafyasında yaygındır.

Yerleşimin uzak bölgelerle ilişkisine işaret eden bir başka çanak-çömlek grubu ise boyalı örneklerdir (Fig 5). Domuztepe Höyüğü'nün Geç Neolitik dönemde gerçek bir Mezopotamya yerleşimi olduğunu ispatlayan bu türden kapların yakın benzerleri Türkiye'nin Akdeniz sahillerinden başlayıp Irak'ta Erbil'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada görülmektedir. Yukarı Mezopotamya'nın karakteristik çanak-çömleği olan ve geçen yüzyılda "Halaf" olarak tanımlanan bu kil kaplar günümüzde Suriye-Türkiye sınırına çok yakın bir yerde konumlanan ve Suriye topraklarında kalan Tell Halaf kazılarında adını almaktadır²⁰⁹. Söz konusu çanak-çömleğin en karakteristik özelliği açık renkli itinalı hamuru olması ve yüzeyinde koyu renkli boya bezeklerin bulunmasıdır. Boya bezekler çoğunlukla geometrik olmakla birlikte figüratif olanlar da mevcuttur. Figüratif boya bezeklerin kimi zaman "öykücü" bir anlatıma sahip olduğu görülmektedir.

Eski heyet tarafından "Hendek" olarak tanımlanan alanda parçalar halinde ve gövdesinin önemli kısmı eksik olarak ortaya çıkartılan iri bir vazonun üzerinde son derece dikkat çekici bir öykü yer almaktadır. Bir parçası yeni heyet tarafından 2016 kazılarında bulunan bu vazonun üzerinde ölümle ilgili ayini yansıtan boya bezekli bir panel bulunmaktadır (Fig. 6). Sahnenin odağında iri bir ağaç ve her iki yanında benzer özelliklere sahip iki bina yer almaktadır. Binaların arasında ise iki iri boyunlu vazo dikey halde durmaktadır. Ağaç zemine gömülü halde betimlenirken, binalar kerpiç bir yükselti üzerinde durmaktadır. Her iki yanda bulunan ve ağaca yakın konumdaki bina yuvarlak silo görünümündedir (Fig. 7). Üçgen çatıya sahip ve iki katlı olan binanın duvarlarının ağaç, saz ve hasırdan oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Diğer bina ise benzer inşa tekniğine sahip olmakla birlikte çatısının "boynuz" şeklinde olmasıyla farklılık göstermektedir. Çatının üzerinde ise leylek olması kuvvetle muhtemel kuş sıraları tünemiş olarak resmedilmiştir.

Bu vazoda resmedilen binaların yerleşimdeki sıradan evler olması ihtimal dâhilinde olmakla birlikte, topluluğun "özel" anlam yüklediği mekânlar olması daha güçlü bir ihtimaldir. Özellikle, sahnenin merkezinde olan "tek top ağaç" motifi bu görüşü güçlendirmektedir. Burada görülen ağacın, çok sonraları Sumer yazılı belgeleri başta olmak üzere, Mezopotamya hatta tüm Yakın Doğu yazılı belge ve sanatında kendisine yer bulan "Hayat Ağacı" motifinin en erken örneği olduğu açıktır. Dikenli yapraklarıyla bütün mevsimlerde yeşil kalabilen ve günümüzde "Noel Ağacı" olarak da bazı toplumların ritüellerinin önemli bir ögesi olan çam ağacının görsel sanattaki en erken örneği Domuztepe Höyüğü kazılarında ortaya çıkartılmaktadır.

Domuztepe Höyüğü boyalı çanak-çömleğinde çeşitli hayvan ve insan tasvirlerine de yer verilmektedir. Bunlar arasında büyük bir vazonun parçası üzerinde yer alan insan başlarından oluşan dizi dikkate değerdir. İnsan bedeninin sadece başlarının resmedildiği bu eserde kafalar yan yana düzenli biçimde yerleştirilmiş izlenimi vermektedir. Yüzlerdeki donuk ifade bunların

²⁰⁹Schmidt 1943.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ölülere ait kafalar olduğuna işaret etmektedir. İnsan kafaları dikey olarak zemine yerleştirilmiş ağaç dalları veya kamışlar üzerine düzenli biçimde bırakılmıştır. Bu kap parçalarının benzerleri eski heyetin kazılarında da ele geçmiştir²¹⁰. Söz konusu kapın bazı parçaları yeni heyet tarafından yürütülen kazılarda da bulunmuştur²¹¹. Bunun yanı sıra, korunan bölümde ayakta durur pozisyonda gösterilen bir erkek motifinin yer aldığı vazo parçası, yerleşimde gerçekleştirilen ritüeller hakkında bilgi sunması açısından önem taşımaktadır. Atletik görünümüne sahip bir ayağını ileri doğru atarken iki kolunu yana doğru uzatmış durumda gösterilmiştir. Kollarının uzunluğu normal bir insandan daha fazla olup, aşağı doğru sarkan püsküller bir kuşun tüylerini andırmaktadır. Bu haliyle bir “şaman” görüntüsü veren bireyin ölümlü ilgili ritüelleri yöneten kişi olması kuvvetle muhtemeldir.

Kazılarda ortaya çıkartılan boyalı çanak-çömleğin üzerindeki çeşitli figüratif sahnelerin günlük yaşamdan ziyade “özel” törenleri resmediyor olması dikkat çekicidir. Söz konusu çanak-çömleğin yerleşimde üretildiğine dair henüz kazılarda bir özel alan ortaya çıkartılmadığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte, gerek kazılan alana nazaran ortaya çıkartılan çanak-çömlek parçasının sayısı, gerekse yüzeye uygulanan boya bezeklerin özel nitelikli olmasından hareketle çanak-çömleğin büyük bölümünün henüz kazılarda keşfedilmeyen bir alanda üretildiğini düşündürmektedir.

Küçük Buluntular

Domuztepe Höyüğü kazılarında gün ışığına çıkartılan küçük boyutlu arkeolojik buluntuların önemli bölümü yukarıda anlatılan “Ölüm Çukuru”, “Kızıl Teras” ve “Hendek” olarak adlandırılan bölümlerden gelmiştir. Kazılan diğer alanlarda kayda değer küçük buluntu fazla gelmemektedir. Öte yandan, mimari içindeki kontekstlerde ele geçen küçük buluntuların önemli bölümünün döneminde kırılmış ve alet özelliğini kaybetmiş nesnelere olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum, yerleşimin terk edilirken “kıymetli” olarak nitelenen küçük eserlerin yerinde bırakılmadığını göstermektedir.

Kazılarda ortaya çıkartılan küçük eserlerin önemli kısmı “Hendek” olarak tanımlanan bölümde bulunmuştur. Bunlar arasında çeşitli taşlardan üretilmiş damga mühürler önemli yer tutmaktadır. Bugüne kadar 200 civarında damga mühür ele geçmiştir. Küçük boyutlu bu mühürlerin baskı yüzeyleri çoğunlukla geometrik bezeklidir. Figüratif bezek çok azdır.

Taş aletlerin önemli kısmı yörede bolca bulunan çakmaktaşıdan üretilmiştir. Yanı sıra, yakın çevrede hiçbir kaynağı bulunmayan bir volkanik cam çeşidi olan obsidiyen aletler de ele geçmektedir. Hammaddede olarak Doğu Anadolu ve Orta Anadolu yataklarını kullanan Domuztepe sakinlerinin obsidiyenden sadece alet üretmedikleri, ayna, boncuk, mühür ve takı da yapabildikleri görülmektedir. Hatta eski heyetin kazılarında obsidiyen kap parçaları ele geçmiştir.

Yerleşimde kemik alet kullanımının da yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Çok az süs eşyasının yanında, çoğunlukla delici ve spatul

²¹⁰Campbell *et al.* 2014, 50, fig. 2.6

²¹¹Tekin 2017a, 183

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olarak kullanılan kemik aletler genellikle küçükbaş hayvanların bacak kemiklerinden üretilmiştir.

Değerlendirme

Eski kazı heyeti *Operation I* alanında gerçekleştirdiği derinlik sondajı ile ana toprağa kadar ulaşmayı başarmıştır. Böylelikle, Domuztepe Höyüğü'nün ilk sakinlerinin yarı bataklık durumdaki Narlı Ovası'na yaklaşık MÖ 6.800'lerde gelip yerleştiği anlaşılmaktadır. Yaklaşık MÖ 5.400'e kadar devam eden bu iskân esnasında yerleşimdeki yaşam biçiminin çok değişmediği görülmektedir. Bugüne kadar yürütülen kazılarda buradaki köy sakinlerinin yılın tüm zamanında iskân etmedikleri, mevsimsel döngüler ile burada oturdukları anlaşılmaktadır.

Çevresel faktörlerin yılın tüm zamanında köy sakinlerini beslemeye yeterli olmaması bu göç döngüsünün ana etmeni olmalıdır. Öte yandan, başlangıçtan itibaren köy sakinlerinin yarı-göçer yaşam biçimini benimsemiş olması da önemli bir unsur gibi görünmektedir.

Bununla birlikte, mevsimsel göçlere köyün tüm sakinlerinin katılmadığı, özellikle yaşlılar ve bunlara bakan yakınlarının köyde daimi olarak kaldıkları anlaşılmaktadır. Topluluğun büyük kesiminin geride bıraktığı kişisel malların yerleşimde kalanlar tarafından göz kulak olduğu bazı küçük buluntulardan anlaşılmaktadır. Üzeri mühür baskılı kil kapamaları bu durumu kanıtlayan arkeolojik buluntulardır. Göç edenlerin geride bıraktığı mallar bir çuval veya iri çömlek içine konduktan sonra ağzı sıkıca kapatılmakta ve izinsiz açılıp açılmadığını kontrol etmek için mühürlenmektedir. Yerleşimde bu kadar çok farklı mührün bulunuyor olmasının temel nedeni bu olmalıdır.

Domuztepe sakinlerinin Geç Neolitik dönemde Yukarı Mezopotamya'nın tümünde görülen geniş bir iletişim ağının parçası olduğu anlaşılmaktadır. Bu iletişimin doğrudan olmaktan çok, yakın mesafedeki köylerin kendi aralarındaki temas sonucu olması kuvvetle muhtemeldir. Eski heyetin 1990'ların ilk yarısında gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında Domuztepe'nin çevresinde en az dört çağdaş yerleşim daha olduğu saptanmıştır. Görünen odur ki, Geç Neolitik dönemde Kahramanmaraş'ın güney kesiminde yaşayan topluluklar bir taraftan batıda Çukurova, diğer taraftan güneyde Kuzey Suriye ve doğuda Mezopotamya topluluklarıyla iletişim içinde olmuştur.

Domuztepe Höyüğünde 1995 yılında başlayan ve aralıklarla farklı ekipler tarafından yürütülen kazılarda henüz yerleşimin yüzde biri kadar bir alanı kazılabılmıştır. Gelecekte yürütülecek kazılarla sadece Kahramanmaraş'ın değil, Yakın Doğu'nun Geç Neolitik dönemine dair son derece değerli bilgilere ulaşılabacağına kuşku yoktur.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kaynakça

- Carter 1995 E. Carter, "Report on the Kahramanmaraş Archaeological Survey Project from 24/09/93 to 11/11/93". 2. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (1995) 331-341.
- Campbell *et al.* 1999 E. Carter, E. Healy, S. Anderson, A. Kennedy – S. Whitcher, "Emerging Complexity on the Kahramanmaraş Plain, Turkey. The Domuztepe Project, 1995-1997". *American Journal Archaeology* 102/3(1999) 395-418.
- Campbell *et al.* 2014 S. W. Kansa, R. Bichner – H. Lau "Burying Things Practices of Cultural Disposal at Late Neolithic Domuztepe, Southeast Turkey", Eds. B. W. Porter – A. T. Boutin, *Remembering the Dead in the Ancient Near East, Recent Contributions from Bioarchaeology and Mortuary Archaeology*. Boulder-Colorado (2014) 27-60.
- Kansa *et al.* 2009 S. W. Kansa, S. C. Gauld, S. Campbell – E. Carter, "Whose Bones are those? Preliminary Comparative Analysis of Fragmented Human and Animal Bones in the "Death Pit" at Domuztepe, a Late Neolithic Settlement in Southeastern Turkey". *Anthropozoologica* (2009) 44/1. 159-172.
- Schmidt 1943 H. Schmidt, *Tell Halaf*. Berlin 1943.
- Tekin 2016 H. Tekin, "Domuztepe 2014 Yılı Kazılarının İlk Sonuçları". *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi* 2 (2016) 57-81.
- Tekin 2017a H. Tekin, "Domuztepe: Türkiye Doğu Akdenizinde Bir Mezopotamya Geç Neolitik Yerleşimi". 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 1. Cilt (2017a) 179-190.
- Tekin 2017b H. Tekin, "The Stat of the Late Neolithic Pottery of the Domuztepe in the Turkish Eastern Mediterranean". *Origini* 39 (2017b) 31-51.
- Tekin 2017c H. Tekin, *Tarihöncesinde Mezopotamya. Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji*. Ankara 2017c.

RESİMLER

Resim 1. Domuztepe Hüyükünün batıdan görünüşü.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 2. Domuztepe Höyüğü'nün *Operation I* kazı alanı.

Resim 3. Domuztepe Höyüğü 2017 yılı kazıları.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 4. Koyu yüzü ve tüzeri baskı bezekli bir çömlek parçası.

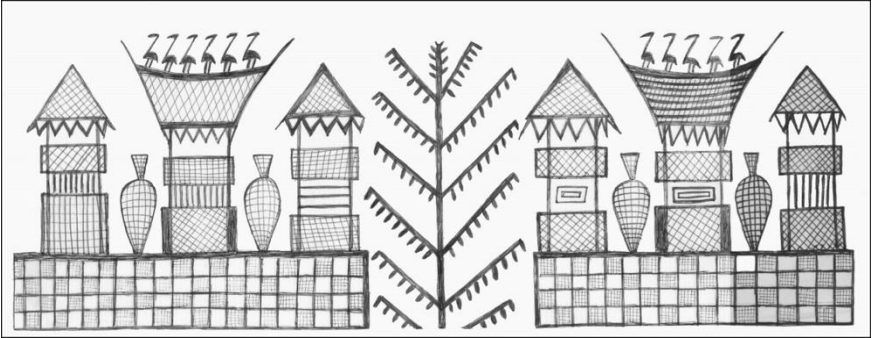

Resim 5. Boya bezekli kap parçaları.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 6. “Hendek” alanında 2005 yılı kazılarında bulunan boya bezekli vazo.

Resim 7. Vazonun üzerindeki boya bezeklerin çizimi.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

ELBİSTAN OVASINDA YER ALAN BİR HİTİT YERLEŞMESİ:
ELBİSTAN KARAHÖYÜK
A HITTİTE SETTLEMENT ON THE ELBİSTAN PLAIN:
ELBİSTAN KARAHÖYÜK

Bora UYSAL*

Özet

Kahramanmaraş ilinde bulunan en büyük arkeolojik yerleşmelerden biri olan Elbistan Karahöyük, Elbistan ilçesinin 10 km kuzeybatısında yer alan Karahöyük mahallesinin merkezindedir. Elbistan ovasının güneybatı kesiminde, Şar dağının kuzeyinde ve Ceyhan nehrine akan Hurman suyunun doğu kenarındadır. Bugünkü haliyle 450x300 m boyutlarında ve 21 m yüksekliğindedir.

Elbistan Karahöyük'te yapılan ilk arkeolojik kazı, 1900'lü yılların başında Hugo Grothe tarafından küçük bir sondaj kazısı şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bunun ardından 1947 yılında Tahsin Özgüç ve Nimet Özgüç tarafından kısa süreli bir kazı yapılmıştır. Daha sonra 2015 yılında tekrar başlayan kazılar Kahramanmaraş Müzesi başkanlığında ve bilimsel sorumluluğunda sürdürülmektedir.

Elbistan Karahöyük'ün ilk olarak Erken Tunç Çağı'nda (M.Ö. 3100-2000) yerleşime sahne olduğu düşünülmektedir. Daha sonra Assur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö. 2000-1750) ve Hitit Devleti zamanında (M.Ö. 1650-1200) önemli bir merkez haline gelmiştir. Hitit Devleti'nin yıkılmasından sonra, Demir Devri boyunca (M.Ö. 1200-330) Geç Hitit kültürüyle ilişkili merkezlerden biri olmuştur. Yerleşim süreci Helenistik Devir (M.Ö. 330-30) ve Roma Devri'nde (M.Ö. 30-M.S. 395) de devam etmiştir.

Elbistan Karahöyük'te şimdiye kadar Hitit İmparatorluk dönemi ve Demir Devri tabakalarında çalışılmıştır. Yapılan bu kazılar sırasında ele geçen çok sayıda arkeolojik eser Kahramanmaraş Müzesi'ne teslim edilmiştir. Elbistan Karahöyük kazıları 2017 yılında höyüğün batısında bulunan Hamza Tepe'yi de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Hamza Tepe, Elbistan Karahöyük'te yaşayan insanların ölümlerini gömdükleri bir kremasyon mezarlığıdır.

Anahtar kelimeler: Elbistan Karahöyük, Hamza Tepe, Hitit, Luwi, kremasyon

Abstract

Elbistan Karahöyük, one of the largest archaeological settlements in the province of Kahramanmaraş, is at the center of the Karahöyük village, 10 km northwest of Elbistan district. It is on the southwestern part of the Elbistan plain, to the north of the Şar mountain and on the eastern edge of the Hurman water flowing into the Ceyhan river. It is currently 450x300 m in dimensions and 21 m in height.

---

* Yrd. Doç. Dr. Bora UYSAL, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 58140, Sivas - TÜRKİYE, borauysal@cumhuriyet.edu.tr.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

The first archaeological excavation in Elbistan Karahöyük was carried out by Hugo Grothe in the early 1900s as a small sounding excavation. Then, in 1947 a short excavation was carried out by Tahsin Özgüç and Nimet Özgüç. The excavations that started again in 2015 are being carried out under the presidency of Kahramanmaraş Museum and my scientific responsibility.

It is thought that Elbistan Karahöyük was first settled in the Early Bronze Age (3100-2000 BC). Later, it became an important center of Assyrian Trade Colonies (BC 2000-1750) and Hittite State (BC 1650-1200). After the collapse of the Hittite State, it became one of the centers related to the Late Hittite culture during the Iron Age (1200-330 BC). The settlement process continued at the Hellenistic Period (330-30 BC) and the Roman Period (30 BC-395 AD).

In Elbistan Karahöyük, until now, it has been worked in the Hittite Empire period and Iron Age levels. The numerous archaeological finds recovered during these excavations were handed over to the Kahramanmaraş Museum. The excavations of Elbistan Karahöyük have expanded to include Hamza Tepe, which is located to the west of the mound in 2017. Hamza Tepe is a cremation cemetery where people living in Elbistan Karahöyük buried their deaths.

Keywords: Elbistan Karahöyük, Hamza Tepe, Hittite, Luwi, cremation

Günümüze kadar yeteri kadar araştırılmamış bir bölge olan Kahramanmaraş ilinde yapılan arkeolojik kazıların sayısı son yıllarda artmıştır. Paleolitik devirlerden Ortaçağ'a kadar uzanan dönemlere ait bu çalışmalar, henüz başlangıç denebilecek aşamada olmalarına rağmen bölgenin arkeolojik geçmişine ışık tutmaya başlamıştır. Söz konusu kazılardan biri olan Elbistan Karahöyük, Elbistan ilçesinin 10 km kuzeybatısında yer alan Karahöyük mahallesinin merkezindedir. Elbistan ovasının güneybatı kesiminde, Şar dağının kuzeyinde ve Ceyhan nehrine akan Hurman suyunun doğu kenarındadır. Bölgedeki en büyük yerleşim yerlerinden biri olan bu höyük, bugünkü haliyle 450x300 m boyutlarında ve 21 m yüksekliğindedir (Fig. 1).

Elbistan Karahöyük'te yapılan ilk arkeolojik çalışma, 1900'lü yılların başında Hugo Grothe tarafından gerçekleştirilen bir sondaj kazısıdır²¹². Daha sonra 1947 yılında Tahsin Özgüç ve Nimet Özgüç tarafından kazılmış ve sonuçları birer makale ve kitap halinde yayınlanmıştır²¹³. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra, 2015 yılında tekrar başlayan kazılar Kahramanmaraş Müzesi başkanlığında ve bilimsel sorumluluğumda sürdürülmektedir. Elbistan Karahöyük kazısının yeniden başlaması, eski Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Mahir Ünal'ın gayretleri sayesinde mümkün olmuştur. Karahöyük doğumlu olan Kahramanmaraş Milletvekili Mahir Ünal çalışmalarımızın en önemli destekçisidir. Bu nedenle kendisine teşekkür borçluyuz. Elbistan Kaymakamı Tuncay Akkoyun ve

²¹²Grothe 1911, CCLXXXIII-CCLXXXIV.

²¹³Özgüç 1948; Özgüç – Özgüç 1949.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Karahüyük Mahallesi Muhtarı Mehmet Ünal, değerli katkılarından ötürü teşekkür etmemiz gereken kişiler arasındadır. Uyum içinde çalıştığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Kahramanmaraş Müzesi'ne de teşekkürlerimizi sunarız.

Coğrafi açıdan stratejik bir konumda bulunan Elbistan Karahöyük'teki ilk yerleşmenin, Anadolu'da şehir kültürünün ortaya çıktığı Erken Tunç Çağı'nda (M.Ö. 3100-2000) gerçekleştiği düşünülmektedir²¹⁴. Orta Tunç (M.Ö. 2000-1500) ve Geç Tunç (M.Ö. 1500-1200) çağlarında güçlü bir merkezdir²¹⁵. Orta Tunç Çağı'nın ilk yarısını kapsayan Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (M.Ö. 2000-1750) Anadolu'da çok sayıda beylik bulunmasına karşılık, bundan kısa bir süre Hitit Devleti kurulmuştur. Eski Hitit (M.Ö. 1650-1500), Orta Hitit (M.Ö. 1500-1400) ve Hitit İmparatorluk (M.Ö. 1400-1180) dönemlerinde, Elbistan Karahöyük Hitit Devleti'nin büyük şehirlerinden biri olmalıdır. Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte Anadolu'da Demir Devri başlamaktadır. Elbistan Karahöyük Erken Demir (M.Ö. 1200-900), Orta Demir (M.Ö. 900-600) ve Geç Demir (M.Ö. 600-333) devirlerinde de büyük bir yerleşmedir. Erken Demir Devri ve Orta Demir Devri'nin büyük bir kısmında, devletin ortadan kalkmasına rağmen Hititler beylikler halinde varlıklarını sürdürmüştür. Önemi kaybetmiş olmakla birlikte, höyükteki yerleşim süreci Helenistik Devir (M.Ö. 333-30) ve Roma Devri'nde (M.Ö. 30-M.S. 395) de devam etmiştir.

Höyüğün 1947 yılındaki durumuyla ilgili olarak yapılan değerlendirmeler, modern Karahöyük yerleşmesine ait evlerin güney ve güneybatı yönlerini kapladığı, diğer yönlerin de ağır şekilde tahrip edildiği şeklindedir. 2015 yılına gelindiğinde, tahribatın daha geniş alanlara yayıldığı ve höyüğün asfalt bir yol tarafından çevrelendiği görülmüştür. Kazıların tekrar başlamasıyla birlikte, höyük üzerinde bulunan mülklerin kamulaştırılmasına karar verilmiş ve bu konuda yapılan çalışmalar büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Elbistan Karahöyük 1947 yılı kazısı, höyüğün orta kesiminde açılan 20x20 m lik asıl kazı alanı ve güney kesiminde test amacıyla açılan 10x5 m lik kazı alanı olmak üzere iki bölgede gerçekleştirilmiştir²¹⁶. Altı tabakanın saptandığı asıl kazı alanının yeri günümüzde geniş bir oyuntu halindedir. Diğer kazı alanı kaybolmuştur. Son yıllarda yapılan kazılar ise 1947 yılı asıl kazı alanının hemen kuzeyinde, Kuzeybatı yamacı ve Kuzey düzlüğü olarak adlandırdığımız birbirine yakın iki bölgede başlatılmıştır²¹⁷ (Fig. 2). Bugüne kadar yapılan çalışmaların sonucu olarak, Kuzeybatı yamacında yedi ve Kuzey düzlüğünde dört tabaka tespit edilmiştir²¹⁸.

1947 yılı kazısında 1. tabaka olarak açığa çıkarılan Roma Devri²¹⁹, Kuzeybatı yamacı ve Kuzey düzlüğünde yapılan kazılarda şimdiye kadar

²¹⁴Uysal – Çifçi 2017, 37 res. 2.

²¹⁵Yiğit 1997, 1-14.

²¹⁶Özgüç 1948, 230; Özgüç – Özgüç 1949, 19.

²¹⁷Uysal – Çifçi 2017, 37-38.

²¹⁸Tabaka numaraları ve tarihlendirmeler mevcut stratigrafiye göre verilmektedir.

²¹⁹Özgüç 1948, 230; Özgüç – Özgüç 1949, 20.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

belirlenememiştir. 1947 yılı kazısının Demir Devri'ne tarihlendirilen 2, 3, 4 ve 5. tabakaları Geç Hitit kültürüyle ilişkilidir. 3. ve 2. tabakalar Geç Demir Devri'nden Roma Devri'ne kadar kullanılmıştır. 5. ve 4. tabakalar ise Erken Demir ve Orta Demir devirlerine aittir²²⁰.

Bu kazılar sırasında ele geçen en önemli eser, 5. tabakaya ait üzerinde üzerinde Luwi hiyeroglifiyle yazılmış kitabe bulunan bir steldir. Söz konusu kitabede, Ir-Teşub adlı büyük bir kralla ilişkisi olan Armanani isimli bir yöneticinin steli yerel Fırtına tanrısına ithaf ettiği yazılıdır²²¹.

Kuzeybatı yamacının 1. tabakasında Geç Demir Devri'nde başlayan yerleşim Helenistik Devir'in içlerine kadar devam etmektedir. Bu tabakada açığa çıkarılan mimari en az dört odası olan avlulu büyük bir evden oluşmaktadır²²² (Fig. 3). Aynı dönemin başlarını ortaya koyan 2. tabaka iyi korunmamıştır²²³. Kuzey düzlüğünde Geç Demir Devri'ne tarihlenen 1. tabaka da benzer durumdadır²²⁴.

Kuzeybatı yamacında Orta Demir Devri'ne ait 3. ve 4. tabakalar sınırlı alanlarda kazıldığından mimari anlaşılabilir nitelikte değildir. Bu kesimde daha alta bulunan diğer tabakalar da sadece birkaç metre genişliğe sahip alanlarda kazılmıştır. Yamaç üzerinde yer almaları nedeniyle ele geçen seramik parçalarında karışmalar olması tarihlendirilmelerini zorlaştırmaktadır²²⁵. Kuzey düzlüğünde ise Orta Demir Devri'ne ait 2. tabaka iyi korunmuştur. Açığa çıkarılan mimaride en az üç odanın varlığı belirgindir²²⁶ (Fig. 4).

Kuzey düzlüğünde Erken Demir Devri'ni temsil eden 3. tabaka, Orta Demir Devri tabakasının derin temelleri tarafından büyük ölçüde tahrip edilmiştir (Fig. 5). Bununla birlikte, Elbistan Karahöyük'te yapılan ikinci dönem kazılarında şimdiki kadar ele geçen en önemli eser bu tabakaya aittir. Söz konusu buluntu, üzerine iki panel halinde Luwi hiyeroglifleri kazanmış steatitten yapılmış bir silindirik mühürdür²²⁷ (Fig. 6). Sadece hiyeroglif işaretlerden oluşan bu tip bir mührün bilimsel kazılardan bulunmuş bir benzeri yoktur. Diğer yollardan elde edilmiş mühürler Adana²²⁸, Gaziantep Dülük²²⁹ ve Adıyaman'dan²³⁰ tanınmaktadır.

Bu önemli eser dışında, Demir Devri tabakalarında her türden buluntu ele geçmiştir. İçlerinde sağlam kapların da yer aldığı Demir Devri seramiği tek renkli ve boya bezemeli olmak üzere iki grup altında toplanmaktadır. Büyük çoğunluğu oluşturan tek renkli seramiğin hamuru

²²⁰Özgüç 1948, 230-231; Özgüç – Özgüç 1949, 20-21, 34-36.

²²¹Özgüç 1948, 231; Özgüç – Özgüç 1949, 22-25, 52-53 plan 3-4, lev. VIII-X, XLIX-LI; Mason 1979, 225-241; Nowicki 1981, 251-273; Hawkins 1993, 273-279; Woudhuizen 2003, 211-224; Quicquelbergh 2013, 253-263.

²²²Uysal – Çifçi 2017, 38 res. 3.

²²³Uysal – Çifçi 2017, 38 res. 5; Baskıda.

²²⁴Uysal – Çifçi baskıda.

²²⁵Uysal – Çifçi 2017, 38-39 res. 6-7; Baskıda.

²²⁶Uysal – Çifçi 2017, 39-40 res. 8; Baskıda.

²²⁷Uysal – Çifçi baskıda.

²²⁸Dinçol et al. 1998, 18, lev. 1-2.

²²⁹Bossert 1952-53, 112 lev. XVI, b-c; Mora 1987, 235 lev. 68, 6.2.

²³⁰Alp 1973, 13-15 lev. 2a-b.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

nitelik ve renk bakımından çok çeşitlidir. Bazı örneklerde yiv ya da çizi şeklinde yapılmış basit süslemeler görülebilmektedir. Tek renkli seramik içinde gri ya da siyah renkte parlak perdahlı olan örnekler dikkat çekicidir. Azınlıkta olan boya bezemeli seramiğin hamuru ise ince ve orta niteliklidir. Açık renk zemin üzerine koyu tonlarda boyalarla yapılmış süslemeler çoğunlukla geometrik motiflerinden oluşmaktadır. Orta Demir ve Geç Demir dönemlerinde görülen boya bezemeli seramik Erken Demir Devri'nde yoktur. Demir Devri seramiğinin ortaya koyduğu bu özellikler, 1947 yılı kazısında da benzer şekilde anlatılmıştır²³¹.

1947 yılı kazısında mimari olarak tespit edilemese de, varlığı anlaşılan son tabaka Geç Tunç Çağı'nın, bir başka deyişle Hitit İmparatorluk döneminin sonlarına aittir²³². Bu dönem Kuzey düzlüğünde 4. tabaka olarak karşımıza çıkmaktadır. Dörtgen planlı odalardan oluşan mimaride, odalardan bazılarının tabanı küçük boy taşların sıkı bir şekilde yerleştirildiği döşemelerle kaplıdır (Fig. 7). Tabakanın kazılması sırasında, ortadaki odanın döşemesi üzerinde bronzdan yapılmış büyük boy sığ bir kazan bulunmuştur (Fig. 8). Söz konusu kazanın bu döneme tarihlenen bir benzeri bilinmemektedir²³³.

Elbistan Karahöyük'te yapılan çalışmaların yanı sıra, 2017 yılında höyüğün hemen batısında yer alan Hamza Tepe de kazılmaya başlamıştır (Fig. 9). Hurman suyunun batı kenarında bulunan Hamza Tepe, bazı kesimleri kayalıklarla kaplı olan doğal bir yükseltidir. Korunan yüksekliği 48 m olan tepe 380x380 m boyutlarında bir alan kaplamaktadır. 1947 yılı kazı raporunda tepenin sırtları üzerinde tümülüslerin bulunduğu söz edilmektedir²³⁴. Aradan geçen zaman sonucu, Karahöyük'te olduğu gibi Hamza Tepe'de de önemli tahribatlar meydana gelmiş ve tümülüsler yok olmuştur.

Geriye bir şey kalıp kalmadığını görmek için tepe üzerinde dolaşırken, kuzeydoğu yamaçlarında yüzeyde yanmış insan kemikleri ve çömlek parçalarının bulunması dikkatimizi çekmiş, bölgede bir mezarlığın varlığından şüphelenmemize neden olmuştur. Durumu kontrol etmek amacıyla başlatılan kazılar sonucu, Karahöyük'te yaşayan insanların Hamza Tepe'yi mezarlık alanı olarak kullandıkları anlaşılmıştır.

Hamza Tepe'de bu sene yapılan çalışmalarda, bazı mimari uygulamalar ile birlikte 24 urne, içinde taş çevrili bir kremasyon mezarın da yer aldığı bir kremasyon alanı ve bozulmuş bir toprak mezar açığa çıkarılmıştır (Fig. 10). Dağınık halde bulunan insan kemiklerinin çoğu yanmıştır. Kazılar sırasında ele geçen seramik parçaları ise M.Ö. 2. ve 1. binyıllara ait karışık bir durumdadır.

Urnelerin 7'si yedisi tama yakın korunmuştur (Fig. 11). Diğer örneklerin yarısından fazlası kırık olmasına rağmen, yine de içlerinde yanmış insan kemikleri vardır (Fig. 12). Derin olmayan bir seviyede ana kaya üzerine yerleştirilmiş olan kapların dibi küçük taşlar kullanılarak desteklenmiştir.

²³¹Özgüç 1948, 230-231; Özgüç – Özgüç 1949, 25-33, 35.

²³²Özgüç 1948, 231; Özgüç – Özgüç 1949, 24-25, 38-40.

²³³Uysal – Çifçi baskıda.

²³⁴Özgüç – Özgüç 1949, 16, 20.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kullanılacağı amaca yönelik olarak yapılmış özel bir urne tipi söz konusu değildir. Çömlek formunda olan bu kapların sadece 2'sinde mezar eşyası vardır. Bununla birlikte kazı alanından ele geçen boncuk, ağırşak, ağırlık ve ok ucu gibi eserlerin bir kısmı kırılmış umelere ait olabilir.

İçinde taş çevrili bir kremasyon mezarın da yer aldığı kremasyon alanı, başlangıçta 70 cm çapında bir taş kümesi şeklinde belirmeye başlamıştır. Daha sonra bu taş kümesinin kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan 2x1.1 m boyutlarında ve 4-5 cm kalınlığında olan “pişmiş toprak” bir platformun içine yerleştirildiği görülmüştür (Fig.13). Mezarın açılması sonucu yanmış kemiklerle birlikte ele geçen buluntular arasında, seramik bir şişe, bir düğme mühür ve üç gümüş süs eşyası ön plandadır (Fig. 14).

Hamza Tepe'de açığa çıkarılan bu mezarlar, kap formları ve az sayıda mezar eşyasının ortaya koyduğu özelliklere göre Orta Demir ve Geç Demir devirlerine tarihlendirilmektedir. Mezarlık alanının ne kadar bir alan kapladığını ve daha eski mezarların olup olmadığını öğrenmek çalışmaların ilerlemesiyle mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alp 1973S. Alp, “Eine weitere Hieroglypheninschrift aus Emirgazi und ein Rollsiegel mit Hieroglyphenlegenden aus dem Gebiet von Adiyaman, südöstlich von Malatya”. Ed. E. Neu – Ch. Rüster. *Festschrift Heinrich Otten*. Wiesbaden (1973) 11-15.
- Bossert 1952-53 H. Th. Bossert, “Kleine Mitteilungen”. *AnAr* 2 (1952-53) 106-112.
- Dinçol – Dinçol – Jean 1998 A. Dinçol – B. Dinçol – E. Jean, “Unpublished Hittite Seals in the Collections at Adana”. *Anatolia Antiqua* 6 (1998) 183-193.
- Grothe 1911 H. Grothe, *Meine Vorderasien Expedition 1906-1907, 1: Die fachwissenschaftlichen Ergebnisse*. Leipzig 1911.
- Hawkins 1993 J. D. Hawkins, “The Historical Significance of Krahöyük (Elbistan) Stele”. Eds. M. J. Mellink – E. Porada – T. Özgüç, *Nimet Özgüç'e Armağan. Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç*. Ankara (1933) 273-279.
- Masson 1979 E. Masson, “La stèle de Karahöyük-Elbistan: nouvel examen”. *Florilegium Anaticum, Mélanges offerts à Emmanuel Laroche*. Paris (1979) 225-241.
- Mora 1987 C. Mora, *La Glittica Anatolica del II Millennio A.C.: Classificazione Tipologica*. Pavia 1987.
- Nowicki 1981 H. Nowicki, “Bemerkungen zur hier.-luw. Inschrift von Karahöyük-Elbistan.” *ZVS* 95/2 (1981) 251-273.
- Özgüç 1948 T. Özgüç, “Elbistan Ovası'ndaki Tetkik Gezileri ve Karahöyük Kazısı”. *Belleten* 12/45 (1948) 226-232.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Özgüç – Özgüç 1949 T. Özgüç – N. Özgüç, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Karahöyük Hafriyatı Raporu 1947. Ausgrabungen i Karahöyük, Bericht über die im Auftrage der Türkischen Geschichts-Kommission im 1947 durchgeführten Ausgrabungen*. Ankara 1949.
- Quickelberghe 2013 E. Van Quickelberghe, “Réflexions Autour de la Stèle de Karahöyük (Elbistan)”. *Muséon* 126/3-4 (2013) 253-263.
- Uysal – Çifçi 2017 B. Uysal – A. Çifçi, “Elbistan Karahöyük Kazısı 2015”. 38. *KST* 2 (2017) 35-46.
- Uysal – Çifçi baskıda B. Uysal – A. Çifçi, “Elbistan Karahöyük Kazısı 2016”. 39. *KST*.
- Woudhuizen 2003 F. C. Woudhuizen, “The Luwian Hieroglyphic Inscription on the Stele from Karahöyük-Elbistan”. *Ancient West & East* 2/2 (2003) 211-224.
- Yiğit 1997 T. Yiğit, “Eski Anadolu KentlerindenLuhuzatia/Lawazantiya’nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”. *Belleten* 41/230 (1997) 1-14.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ÇİVİ YAZILI BELGELERE GÖRE M.Ö. II. BİNYIL'DA KAHRAMANMARAŞ VE ÇEVRESİ

Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM*
Doç. Dr. Remzi KUZUOĞLU**

Özet

Kahramanmaraş'ın kuzeybatısında yer alan Döngel Köyü yakınlarındaki Direkli Mağarası ile Pazarcık İlçesi civarındaki Domuztepe Höyüğü'nde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar, Kahramanmaraş ve çevresinin tarihöncesi devirlerden itibaren iskân gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu iskân hareketinin M.Ö. II. Binyıl'ın başlarında da devam ettiği arkeolojik verilerin yanında çivi yazılı belgeler tarafından da doğrulanmaktadır.

M.Ö. II. Binyıl'ın ilk çeyreği Anadolu ile Mezopotamya ve Suriye şehir devletleri arasında cereyan eden iktisadi faaliyetlerin yoğun bir şekilde yaşandığı dönemdir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak da adlandırılan bu dönemde, uluslararası ticaretin bir neticesi olarak, Anadolu şehirleri zenginleşmiş ve güzergâhlardan birisi üzerinde olması sebebiyle de Kahramanmaraş bu durumdan olumlu şekilde etkilenmiştir. Özellikle Kayseri yakınlarındaki Kültepe Höyüğü'nde ortaya çıkarılan Eski Asurca çivi yazılı belgeler ile Hitit Dönemi'ne ait kayıtlar, günümüzden yaklaşık 4000-3200 yıl önceki Kahramanmaraş tarihi ile ilgili önemli malûmat vermekte ve Kahramanmaraş ve çevresine lokalize edilen bazı şehir devletlerine referans olmaktadır. Bu çalışmada, M.Ö. II. Binyıl'da söz konusu bölgenin coğrafî, siyasi ve sosyo-ekonomik yapısı, Eski Asurca ve Hititçe çivi yazılı metinlerin verdiği bilgiler ışığında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çivi Yazısı, Eski Asur, Anadolu, Kahramanmaraş, Hitit.

KAHRAMANMARAŞ AND ITS SURROUNDINGS AT THE II. MILLENNIUM B.C. ACCORDING TO THE CUNEIFORM TEXTS

Abstract

The archaeological studies carried out in Direkli Cave near Döngel Village located in the northwest of Kahramanmaraş and in Domuztepe Mound near Pazarcık District reveal that Kahramanmaraş and its surroundings have been settled since prehistoric ages. The fact that this movement of settlement also continued at the beginning of the II. Millennium B.C. is also confirmed by cuneiform documents as well as archaeological data.

The first quarter of the II. Millennium B.C. was a period during which economic activities taking place between Anatolia and Mesopotamian-Syrian city-states were intensely experienced. In this period that is also called the Assyrian Trade Colonies Age, Anatolian cities became rich as a result of international trade, and Kahramanmaraş was positively affected by this situation because it was on one of the routes. In particular, the Old Assyrian

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, sabahattin4@hotmail.com

** Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, kuzuoglu@hotmail.com.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

cuneiform documents discovered in Kültepe near Kayseri and the records of the Hittite Period provide information about the history of Kahramanmaraş of about 4000-3200 years ago and give a reference about some city-states that are localized to Kahramanmaraş and its surroundings. In this study, the geographical, political and socio-economical structures of the relevant region in the II. Millennium B.C. will be discussed in the light of this information provided by the Old Assyrian and Hittite cuneiform texts.

Keywords: Cuneiform, Old Assyrian, Anatolia, Kahramanmaraş, Hittite.

Kahramanmaraş ve yakın çevresiyle ilgili ilk yazılı kayıtlar M.Ö. 1974-1719 yılları arasına tarihlendirilen Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na aittir. Söz konusu metinler, başta Kayseri yakınlarındaki Kültepe olmak üzere Boğazköy, Alishar, Acemhöyük, Kaman-Kalehöyük ve Kayalıpınar'da ortaya çıkarılmış olup M.Ö. II. Binyıl'ın başlarındaki Anadolu şehir devletleri ile Mezopotamya ve Suriye krallıkları arasında gerçekleşen uluslararası ticari faaliyetlere de ışık tutmaktadırlar. Zengin içerikleriyle hem Anadolu hem de Asur toplumlarının, başta iktisadi hayatları olmak üzere, muhtelif yönleri hakkında eşsiz bilgiler içeren bu belgeler, tarihi coğrafya çalışmaları açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir.

Eski Asurca metinler çok ayrıntılı olmamakla birlikte, günümüzden yaklaşık 4000 yıl önceki Kahramanmaraş ve çevresi hakkında da birtakım malumat içermektedir. Her ne kadar metinlerden elde edilen bu bilgiler söz konusu bölgenin tarihi coğrafyası hakkında kesin sonuçlara ulaşılmasına imkân vermemekteyse de, en azından, bugünkü Kahramanmaraş İl sınırları içinde kalan birkaç yerleşim yeri ile bunların idari ve ekonomik durumlarının değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Belgeler, M.Ö. II. Binyıl'ın başlarında Hurama, Luhuzattiya ve Mama krallıklarının bugünkü Kahramanmaraş İl sınırları içinde kaldığını, Mama ve Hurama'nın Asur kolonisine sahip olduğunu, ayrıca dönemin ticaret yollarının bu bölgeden geçtiğine işaret etmektedir.

Hurama

Kahramanmaraş İl sınırları içinde aranan şehirlere biridir. Eski Asur metinlerinde Hurama, Hitit ve M.Ö. II. Binyıl Suriye belgelerinde²³⁵ ise Hurma yazılışları ile kaydedilmektedir. Şehrin idari yapılanmasına bakıldığında bir krallık merkezi olduğu görülür. Eski Asurca birden fazla metinde “*Hurama Sarayı*” ve isim belirtilmeden “*Hurama kralı*” ifadesi geçmektedir²³⁶. Bir metindeki “*Hurama Kralı ve onu eşi*” ifadesi ise bir Hurama kraliçesine referans olmaktadır²³⁷. Şehirdeki yerel kurumlar (dini ve idari) hakkında metinlerde herhangi bir bilgi yoktur. Ancak, Hurama'daki bir kâtip²³⁸ ile “*gubatum-rahibesi'nin evi*”nden bahseden kayıtlar bazı meslek

---

²³⁵Marin 2001, 133.

²³⁶Nashef 1991, 60-61.

²³⁷Barjamovic 2011, 185, n. 645.

²³⁸KTS. II, 29.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

gruplarının varlığına işaret etmektedir²³⁹. Her ne kadar Hurama'daki yerel kurumların varlıkları metinlerden açık bir şekilde tespit edilemese de bu durum şehrin idari yapılanmasının olmadığı manasına gelmemektedir. Çünkü Hurama hem bir krallık hem de Asur ticaret ağı içinde *kārum* ile temsil edilen bir merkezdir²⁴⁰. Benzer diğer şehirlerdeki örgütlenmelere bakıldığında Hurama'da idari ve dini kurumların olması doğal olarak beklenen bir durumdur.

Hurama'nın Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaki ekonomik yapısına bakıldığında şehre özgü herhangi bir üretimin veya endüstrinin metinlerden takip edilemediği belirtilmektedir²⁴¹. Ancak, "*Hurama kumaşları*"²⁴², "*Zalpa ve Hurama kumaşı*"²⁴³ ile "*Hurama bakırı*"²⁴⁴ ifadeleri şehrin tekstil ve maden üretim merkezi olabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Öte yandan Asurluların şehrin ticari potansiyelini göz önünde bulundurup bir *kārum* kurmaları, Hurama'nın ekonomik durumunu değerlendirirken dikkate alınması gereken bir özellik olmalıdır. Bu hususların yanında Hurama Sarayı'nın gelirleri arasında başta *nishātum*-vergisi olmak üzere²⁴⁵ çeşitli vergilerin olduğu da unutulmamalıdır.

Güzergâhlarla ilgili itinerar metinlerden Hurama'nın, Hahhum şehri ile Kaneş şehri arasındaki ana duraklardan biri olduğu ve başta Timelkiya olmak üzere Luhuzattiya, Şalahşuwa ve Hahhum şehirleriyle irtibatı bulunduğu bilinmektedir²⁴⁶. Kuzey Suriye üzerinden gelen yolun Fırat'tan sonra Hurama'da ikiye ayrıldığı, yollardan birinin Şalahşuwa üzerinden Kaneş'e ulaştığı, diğerinin ise Kaneş'e hiç uğramadan İç Anadolu'ya direk bağlandığı belirtilmektedir. Bu ikinci yolun *harrānsūqinnim* denilen tâli bir yol²⁴⁷ olduğu düşünülmekte ve Kt 92/k 3 No.lu metnin²⁴⁸ Hurama'dan başlayıp Kuburnat'a giden böyle bir yol hakkında bilgi verdiği de kabul edilmektedir²⁴⁹. Sözkonusu metne göre güzergâh şu şekilde sıralanmaktadır: *Hurama – Luhuzattiya – [...] – köprü geçişi – Şamuha – Hatika'itra – Kutiya – Karahna – Kuburnat*.

Kaçakçılık için kullanıldığı da düşünülen²⁵⁰ *harrānsūqinnim*'in Hurama'dan geçmesi, şehrin pek çok metinde kaçakçılık ve vergi kaçırma ile ilgili olarak kaydedilmesinin²⁵¹ nedenini de bize göre açıklamaktadır. Özellikle iki metin (ATHE 62; BIN 4, 48) Hurama'daki kaçakçılık faaliyetlerinin boyutlarını ve kaçakçılığın nasıl yapıldığını göstermesi

²³⁹Barjamovic 2011, 185'te *gubabtum*-rahibesi'nin Anadolulu değil Asurlu olduğu belirtilmektedir.

²⁴⁰Bayram 1994, 233, Bilgiç-Bayram 1995, 39.

²⁴¹Barjamovic 2011, 185.

²⁴²KTS. II, 29, 14.

²⁴³KTS. II, 4, 7.

²⁴⁴ATHE. 63, 17

²⁴⁵Barjamovic 2011, 185.

²⁴⁶Barjamovic 2011, 180.

²⁴⁷Günbattı 2012, 113.

²⁴⁸Veenhof 2017, No. 147.

²⁴⁹Barjamovic 2011, 183.

²⁵⁰Veenhof 1972, 323 vd.

²⁵¹Barjamovic 2011, 185.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bakımından önemli örneklerdir. Bu ünik metinlerden ilkinde, Kaneş Kraliçesi'nin Hurama'nın da aralarında olduğu bazı şehirlere kaçakçılıkla ilgili mektup yazdığı belirtilerek tüccarlardan kaçakçılık yapmamaları istenmektedir. Diğer metinde ise ticari malın Hurama'ya kaçak olarak nasıl sokulacağı anlatılmaktadır: “Eğer harrānsūqinnim uygun değilse kalayı Hurama'ya taşısınlar ve ister Huramalı yerliler kalayın hepsini birer talent'e ayırarak (şehre) soksunlar veya onar veya onbeşermine'lık parçalara ayırarak insanlar elbiselerinin altına (saklayarak şehre) soksunlar”²⁵².

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nin sonunda Hurama'nın akıbeti bilinmemektedir. Hitit hâkimiyetine kimin zamanında girdiği hususu ise tartışmalıdır²⁵³. I. Hattuşili'nin saray kroniklerinde Askaliya isimindeki bir kişinin “Hurma Beyi” veya “Hurma Adami” olarak kaydedildiği, yine Eski Hitit zamanında Nunnu ve Sanda adlı şahısların “Hurma Adami” unvanına sahip oldukları ifade edilmekte, ayrıca Hurma'da kutlanan “Bahar Bayramı” etkinliklerinin “Hurma Beyi”nin sorumluluğunda olduğu belirtilmektedir²⁵⁴.

Hitit krallarının yaptığı pek çok antlaşmada Hurma adının tanrılarıyla birlikte geçmesi şehrin en azından dini önemini uzun bir süre koruduğunu göstermektedir: Ulmi-Teşup ve III. Hattuşili arasındaki antlaşma metninde Hurma şehrinin tanrıları Abara ve Hantitaşšu'nun adları diğer tanrılarla birlikte kaydedilmektedir. Ayrıca, Hurma şehrinin idaresinin Palla adında bir beyde olduğu ve söz konusu metnin Palla'nın da aralarında bulunduğu şahitlerin huzurunda yazıldığı belirtilmektedir²⁵⁵.

Kurunta ve IV. Tuthaliya²⁵⁶, Şeha Nehri Ülkesi Kralı Manapa-Tarhunta ve II. Murşili²⁵⁷, Wiluša Kralı Alakşanduş ve II. Muwatalli²⁵⁸ ile Huqqana ve I. Şuppiluliuma arasındaki²⁵⁹ antlaşmalarda Hurma şehrinin tanrısı Hantitaşšu'nun adı geçmektedir. Niqmepa ve II. Murşili²⁶⁰, Tuppi-Teşup ve II. Murşili²⁶¹ ile Tette ve I. Şuppiluliuma²⁶² arasındaki antlaşmalarda ise Hurma şehrinin tanrısı Hantitaşšu ile birlikte Hurma şehrinin Fırtına Tanrısı ifadesi kaydedilmektedir. Şattiwaza ve I. Şuppiluliuma arasındaki antlaşmada ise, Şuppiluliuma'nın babası zamanında Hurma ülkesinin düşman olduğu ve babasının bu ülkeyi yendiği belirtilmektedir. Ayrıca, babası zamanında İšuwa'ya saldıran ülkeler arasında Hurma Ülkesi'nin de bulunduğunu ve bu ülkelerin mağlup edildiğini söylemektedir. Metnin devamında ise Hurma şehrinin tanrısı Hantitaşšu'nun adı geçmektedir²⁶³. Şattiwaza ile yapılan ikinci antlaşmada yine diğer tanrılarla

---

²⁵²Günbattu 2012, 162.

²⁵³Barjamovic 2011, 186, n. 653.

²⁵⁴Barjamovic 2011, 186

²⁵⁵Karauğuz 2002, 90, 92.

²⁵⁶Karauğuz 2002, 104.

²⁵⁷Karauğuz 2002, 137.

²⁵⁸Karauğuz 2002, 147.

²⁵⁹Karauğuz 2002, 153.

²⁶⁰Karauğuz 2002, 173-174.

²⁶¹Karauğuz 2002, 190-191.

²⁶²Karauğuz 2002, 238.

²⁶³Karauğuz 2002, 207-208, 213.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

birlikte Hurma şehrinin tanrısı Hantitaşşu'nun adı kayıtlıdır²⁶⁴. II. Muwatalli'nin Duası olarak bilinen bir metinde ise Hurma kentinin Fırtına Tanrısı, Tanrı Handidaşşu, Fırtına Tanrısı, Halep ve Hurma Kentlerinin Tanrıça Hepat'ı, erkek ve kadın tanrıları belirtilmektedir²⁶⁵.

Hurma Telipinu döneminde (M.Ö. 1500-1425) "mühürlü ev, depo" olarak belirtilen yapılara sahip şehirlerarasında kaydedilmektedir²⁶⁶. Savaş ve kıtlık zamanlarında kullanılmak üzere hububat stok edildiği ve LÜAGRIG denen idarecileri bulunduğu belirtilen²⁶⁷ bu depoların, fonksiyonları itibariyle Hitit Devleti için büyük önem arz ettiği anlaşılmakta, buna göre de Hurma'nın bu dönemde hububat üretim ve stok merkezlerinden biri olduğu ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar Hitit belgeleri ayrıntı vermese de bir metindeki "*Hurma'nın beyaz yünü*" ifadesini de dikkate aldığımızda şehrin ekonomisinde tarım ve hayvancılığın ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

Hurama'nın lokalizasyonu ile ilgili olarak; Malatya ve Elbistan çevresinde²⁶⁸, Kaniş'in güneydoğusundaki dağlık vadide²⁶⁹ olduğuna dair görüşler mevcuttur. C. Günbattı, Afşin'in 10 km. kuzeyindeki Hurman (Yazıbelen) ile Hurama arasındaki ses benzerliğine dikkat çekerek, Hurman çayının kenarında aynı ismi taşıyan bir Ortaçağ kalesinin olduğunu ve 16. yüzyıl Maraş tahrir defterinde bu kaleden Karye-i Kale-i Hurman diye bahsedildiğini belirtmektedir. C. Günbattı, Hurama'nın buraya lokalize edilebileceğini ve Hurman'ın yakınında yer alan Bozyer'deki Yassıhöyük'ün de Hurama olabileceğini ifade etmektedir²⁷⁰.

Mama

Eski Asurca metinlerde hem bir şehir hem de bu şehirle aynı ismi taşıyan bir krallık merkezi olarak kaydedilmektedir. Hitit ve başka dönem metinlerinde adı geçmeyen bu şehrin, M.Ö. II. Binyıl'ın ilk çeyreğinde Hurrilerin iskân yerlerinden biri olduğu, Hurri kültürünün etkisinin bu bölgede yoğun olarak görüldüğü, Hurri tanrılarının bu şehirde kutsandığı, hatta şehrin ismini tanrıça Mama'dan aldığı düşünülmektedir²⁷¹. Ayrıca, Mama kralı Anum-Hirbi'nin de Hurrice bir isim taşıdığı kabul edilmektedir²⁷². Belgelerden, Mama şehrinin Anum-Hirbi'den başka krallarının da olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bu kralların isimleri metinlerde kaydedilmemektedir²⁷³. Söz konusu kralları metinlerdeki bilgilere göre kronolojik olarak da sıralamak zordur. Sadece, V. Donbaz yayınladığı bir belgeye (Kt n/k 32) istinaden Anum-Hirbi'den önceki Mama kralı'nın Hurmeli olduğunu ileri sürmektedir²⁷⁴. C. Günbattı ise Anum-Hirbi'den önce

²⁶⁴Karauğuz 2002, 220.

²⁶⁵Alp 2001, 103.

²⁶⁶Alp 2001, 63.

²⁶⁷Reyhan 2009, 168.

²⁶⁸Forlanini 1985, 67; Veenhof 2017, 203.

²⁶⁹Larsen 1976, 237.

²⁷⁰Günbattı 2012, 111.

²⁷¹Şahin 2004, 26.

²⁷²Balkan1957, 37.

²⁷³Barjamovic 2011, 210.

²⁷⁴Donbaz 1990, 440.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mama'nın Hurmeli idaresindeki Harsamna şehrinin hâkimiyetinde olduğunu, buna göre de Hurmeli'nin aynı zamanda Mama'nın da kralı olabileceğini belirtmektedir²⁷⁵.

Çivi yazılı metinler Mama'nın EskiAsur ticaret ağı içinde yer aldığı ve bir *wabartum* teşkilatına²⁷⁶ sahip olduğunu, ayrıca şehirde “*vali*” olduğu belirtilen bir *šāpirum*'un görev yaptığını²⁷⁷, bunun yanında yerel idari kurumlardan biri olan *kaššum* dairesinin bulunduğu ve bir dönem, *Abā* adındaki şahsın yüksek dereceli memuriyetlerden biri olarak kabul edilen *kaššum* görevlisi olarak burada çalıştığını göstermektedir²⁷⁸.

Bir metindeki (CCT 2, 11a) “*Mama Dağları*” ifadesine istinaden dağlık bir bölgede aranan Mama, en parlak dönemini muhtemelen Eski Asur Devri'nin geç safhasına denk gelen zamanda (M.Ö. 1835-1719) Anum-Hirbi adındaki kralının idaresindeyken yaşamıştır. Bu tarihi şahsiyet ve Mama krallığı hakkında en ayrıntılı bilgi Anum-Hirbi'nin Kaneş kralı Waršama'ya yazdığı tarihi mektuptan öğrenilmektedir. Mektuptan, Mama krallığına bağlı Sibuha şehri ile Kaneş krallığına bağlı Taişama şehirlerinin iki büyük krallık arasındaki sınırı teşkil ettikleri, Sibuha dışında Mama krallığına bağlı on iki şehrin olduğu, Taişama vasal kralının bu şehirleri tahrip ederek, sığır ve koyunlarını götürdüğü, bu duruma istinaden de Mama kralının yolu ticari faaliyetlere kapattığı anlaşılmaktadır²⁷⁹. Bu mühim belge; Anum-Hirbi'nin, Eski Asur Devri'nin en önemli siyasi ve ekonomik gücü olan Kaneş Krallığı ile mücadele edecek ve sınırları içinden geçen ticaret yolunu kapatacak kadar kendisini güçlü gördüğünü, bunun yanında idaresi altındaki krallığını Anadolu'nun önemli siyasi aktörlerinden biri yaptığını da ortaya koymaktadır.

Mama tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu anlaşılan Anum-Hirbi'den Mari arşivlerinde de bahsedilmektedir. Buradaki bilgilere istinaden Anum-Hirbi'nin Mari kralı Zimri-Lim (M.Ö. 1779-1757) ile çağdaş olduğu²⁸⁰, aynı yer olduğu kabul edilen Zalwar ve Haššum'un kralı olarak anıldığı anlaşılmaktadır. M. Forlanini Mama ile Haššum'u bir tutmakta²⁸¹, J. L. Miller ise, Forlani'nin Haššum ile Mama'nın aynı yer olduklarına dair görüşünü kabul etmeyerek, Zalwar ve Haššum'un Mama'nın komşuları olarak Anum-Hirbi'nin kontrolünde olduğunu ileri sürmektedir²⁸².

Anum-Hirbi ile ilgili bir başka kayıt ise iki bronz mızrak ucu üzerinde görülmektedir. Kahramanmaraş'ın 14 km kuzey-batısında yer alan Hasancık Köyü'nde bulunduğu belirtilen ok uçlarının üzerinde Anum-Hirbi ismi okunmaktadır²⁸³. V. Donbaz, ok uçlarının yapıldığı zamanda Anum-Hirbi'nin Mama'nın değil Zalwar/Haşšum'un kralı olduğunu ileri

²⁷⁵Günbattu 2014, 25.

²⁷⁶Bayram 1994, 234; Bilgiç – Bayram1995, 39.

²⁷⁷Barjamovic 2011, 210.

²⁷⁸Bilgiç – Bayram1995, 67-68.

²⁷⁹Balkan1957, 8.

²⁸⁰Anum-Hirbi Mari kralı Zimri-Lim'le (M.Ö. 1779-1757) çağdaş kabul edilmektedir. Forlanini 1985, 45-67.

²⁸¹Forlanini 1985, 45-67.

²⁸²Miller 2001, 83.

²⁸³Donbaz 1998, 178.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

sürmektedir²⁸⁴. Bu tarihi şahsiyet ile ilgili son kayıtlar ise Yeni Asur kralı 3. Salmanassar'a(M.Ö. 858-824) ait bir yıllıkta yer almaktadır. Kral'ın tahta çıktığı tarih olan M.Ö. 858'de gerçekleştirdiği askeri faaliyetlerin anlatıldığı bu tarihi belgeye göre; 3. Salmanassar Atalur Dağı'na gitmiş, burada Anum-Hirbi'nin diktirdiği steli görmüş ve yanına da kendi stelini diktirmiştir²⁸⁵.

Mama'nın ekonomik yapısı hakkında çivi yazılı metinlerden bazı bilgiler elde etmek mümkündür. Özellikle Anum-Hirbi'nin meşhur mektubundaki: “*Taişamalı memleketime akın edip on iki şehrimi tahrip etti. (Bu şehirlerin) sığırlarını ve koyunlarını alıp götürdü*” şeklinde Kaniş kralı Warşama'ya hitaben söylediği sitem dolu sözler, Mama'nın ekonomik yapısı içinde hayvancılığın yerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu ifadeler ve çivi yazılı diğer metinlerdeki bilgiler, M.Ö. II. Binyıl'ın ilk yarısında şehrin ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayandığını, özellikle de hayvancılığa bağlı olarak tekstil ve yün sektörünün ön plana çıktığını göstermektedir. Özellikle *pirikannum*, *makūhum*, *menuniānum* ve *kusītum* cinsi kumaşların Mama'da da üretildiği kabul edilmekte²⁸⁶, ayrıca “*yumuşak, uzun ve çok kaliteli Mama yünü*” gibi ifadelerle istinaden şehirde çok canlı bir yün piyasasının olduğu ileri sürülmektedir²⁸⁷. Bunların yanı sıra, “*Mama postu*” ve “*Mama cinsi ambalaj ipi ve bohça*” gibi kayıtlar Mama'nın kendine özgü başka ürünleri olduğunu da göstermektedir²⁸⁸. Ayrıca, bir metinde Mama'nın “*kaliteli tatlı şarap*” ifadesi ile irtibatlı olarak kaydedilmesi, bu şehirde yerel şarap üretiminin yapıldığı şeklinde yorumlanmaktadır²⁸⁹ ki bu durum bağcılığın varlığına da işaret ediyor olmalıdır. Mama Sarayı'nın, şehrin ihraç ettiği ürünlerden elde ettiği gelirlerin dışında bir diğer gelir kaleminin ise vergiler olduğu anlaşılmaktadır²⁹⁰.

Eski Asura metinlerde genellikle Urşu ve Tegarama şehirleriyle birlikte kaydedilen Mama'nın, Kaniş ve Urşu arasında, Göksun-Maraş ya da Elbistan-Maraş rotasında olduğuna dair genel bir görüş vardır²⁹¹. M. T. Larsen, Mama'yı Kaniş'in güneydoğusundaki dağlık bölgeye lokalize etmekte²⁹², J.G. Dercksen, Ib döneminde Asur ticaretinin öneminin Mama üzerinden arttığını belirterek, Mama'dan kuzeye Karaözü üzerinden Kızılırmak'a ve Kaneş'i atlayarak Orta Anadolu'ya uzanan doğrudan bir yol olduğunu ileri sürmektedir²⁹³. G. Barjamovic ise Dercksen'in bu önerisi kabul etmeyerek, Mama'dan Kaneş yakınlarından geçerek Kızılırmak kavsinin içine giden bir yol olduğuna dair delil olmadığını belirtmekte²⁹⁴, Mama'nın lokalizasyonu için de Göksun ovasını veya Kahramanmaraş ovasını uygun

---

²⁸⁴Donbaz 1998, 181.

²⁸⁵Balkan 1957, 38.

²⁸⁶Barjamovic 2011, 211; Günbattu 2012, 56.

²⁸⁷Günbattu 2014, 60.

²⁸⁸Gökçek 2004, 313.

²⁸⁹Barjamovic 2011, 210.

²⁹⁰Şahin 2004, 26.

²⁹¹Bilgiç1945, 51-25; Garelli 1963,108; Orlin 1970, 42, 81; Forlanini 1985, 67; Nashef 1991, 83.

²⁹²Larsen 1976, 240.

²⁹³Dercksen 2001, 57.

²⁹⁴Barjamovic 2011, 210.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

görmektedir²⁹⁵. C. Günbattı ise Mama'yı Kahramanmaraş Kalesi ile bir tutmaktadır²⁹⁶.

Luhuzattiya

Kahramanmaraş İl sınırları içinde yer aldığı düşünülen bir diğer yer adıdır. İsim Hitit belgelerinde²⁹⁷Lawazantiya/Lahuwazantiya, Luwice metinlerde²⁹⁸*POT-ti x²*, bir Ugarit metninde Lwsnd²⁹⁹ve Yeni Asur belgelerinde ise Lusanda yazılışlarıyla kaydedilmektedir.

Luhuzattiya M.Ö. II. Binyıl'ın başlarında Anadolu krallıklarından biridir³⁰⁰. Eski Asurca birden fazla metinde bu şehrin kralı, kraliçesi ve sarayı olduğu bilgisi kayıtlıdır. Krallarından³⁰¹ sadece Azu'nun adı kesin olarak tespit edilmiş olup konu ile ilgili metinden kral Azu'nun öldüğü de öğrenilmektedir³⁰². Luhuzattiya kraliçesinin adı ise metinlerde kayıtlı değildir. Bir belgede kraliçenin kalay getirmedikleri için tüccarların mallarına el koyduğu bilgisi³⁰³verilmektedir. Kraliçenin tüccarların mallarına el koyacak kadar idari karar alma gücünün olması, söz konusu kraliçenin kral Azu'nun eşi olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır³⁰⁴. Yaklaşık olarak M.Ö. 1891 yılı civarına tarihlendirebileceğimiz³⁰⁵ bir belgede (VS 26, 109) ise idarecisinin adı belli olmayan Luhuzattiya Sarayı'nın bahsi geçmektedir³⁰⁶.

²⁹⁵Barjamovic 2011, 208.

²⁹⁶Günbattı 2014, 112. Kahramanmaraş Kalesi'nde kaçak kazılar neticesinde ele geçtiği belirtilen bir köle satış belgesi Bkz. Gökçek 2005, 49-51; Jiménez – Adalı and Radner 2015, 161-163Kahramanmaraş'ın Yeni Asur Dönemi'ndeki ismi hakkında bir değerlendirme yapma imkânı vermektedir. M.Ö. 668 yılına tarihlendirilen belgede Marqasi adı geçmekte ve bu isim Kahramanmaraş Bkz. Jiménez – Adalı and Radner 2015, 163 veya Kahramanmaraş Kalesi ile bir tutulmaktadır Bkz. Gökçek 2005, 51. Marqasi'nin Geç Hitit ve Yeni Asur Dönemi'nde Gurgum olarak bilinen bölgenin bir merkez şehri olduğu ve ismin Maraş adının kökeni hakkında ipucu verdiği kabul edilmektedir Bkz. Gökçek 2005, 51.

²⁹⁷del Monte– Tischler 1978, 237; del Monte 1992, 91.

²⁹⁸Savaş 1998, 212.

²⁹⁹Kempinski– Koşak 1982, 103; Marin 2001, 176.

³⁰⁰Nashef 1991, 78-79.

³⁰¹Kt m/k 144 No.lu metinde “Luhuzattiya kralına ait işurtum-belgeleri” ifadesi geçmektedir. Genel anlamının “çizim” olduğu belirtilen bu kelime, Eski Asur metinlerinde “yazılı belge; yazı tahtası (CDA, 132)” veya “Anadoluluların Asurlulara olan yükümlülüklerine ait belge” (CAD U, 290) manasında kullanıldığı ifade edilmektedir. G. Barjamovic, *işurtum* kelimesinin esas anlamının “çizim” olduğu vurgusunu yaparak, kelimenin genellikle yerel Anadolu kralları ile ilgili geçtiğini belirtmekte ve bu tür belgelerin erken yerel yazı formunda hazırlanmış olduğunu ileri sürmektedir. Barjamovic bu fikrini desteklemek için de Kültepe'de Warşama Sarayı'nda ele geçen ve *kārum*lb ile çağdaş olan bir kap üzerindeki Luwi hiyeroglif yazısına dikkat çekmektedir. Ayrıca, kap üzerindeki bu yazının o dönemde resim yazısının da kullanıldığının kanıtı olduğunu da öne sürmektedir. Bkz. Barjamovic 2011, 142, n. 467.

³⁰²Kt n/k 76, bkz. Donbaz 1988, 52; Çeçen 1995, 47, n. 21.

³⁰³CCT 4, 19c.

³⁰⁴Barjamovic 2011, 143

³⁰⁵VS 26, 109 No.lu metinde şahit olarak ismi geçen İdida'nın oğlu Aşşur-rē'i, KT VII-a, 60a'da borçlu olarak kaydedilmekte olup tarihleme Ali-ahum ve Ennam-Anum *hamuštum* isimleriyle yapılmıştır. Bu *hamuštum* isimleri aynı arşivdeki iki belgede (KT VII-a, 63a-b) daha M.Ö. 1891 yılına denk gelen *limum* ismi ile birlikte zikredilmiştir.

³⁰⁶Orlin 1970, 142 vd; Larsen 1976, 187.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

Belge, Luhuzattiya’da yaşayan Šarnikat adındaki bir Anadolulu ile iki Asurlu şahıs arasındaki hukuki bir meselele ilgilidir. Metinden Asurlu Šalim-Aššur’un borcunu ödememesi nedeniyle Šarnikat’ı önce Luhuzattiya sarayına şikâyet ettiği daha sonra ise meseleyi Hurama *kārumu*’na taşıdığı anlaşılmaktadır.

Eski Asur metinlerinde Luhuzattiya’da bir Asur kolonisinin varlığı (*kārum* veya *wabartum*) henüz tespit edilmemiştir. Ancak bir metindeki(CCT 2, 18) Luhuzattiya’da *rabimahirim* (pazarcılar başı) ünvanlı bir şahsın bulunduğu bilgisi ile Asurlu tüccarların şehirdeki yoğun ticarî faaliyetleri dikkate alınır, böyle bir yapının tespit edilememesi tesadüf olmalıdır. Belgeler, Bu lina adında, Luhuzattiya Adamı’nın baş kâhyası (*bēlbētišu*) olan biri ile yerel memuriyetler olan *bēlmātim* (ülkenin beyi) ve *rabišerim*³⁰⁷ (memur, resmi görevli) gibi görevlerdeki şahıslardan da bahsetmektedir ki bu durum yerel kurumların varlığına açıkça işaret etmektedir³⁰⁸.

Luhuzattiya’nın ekonomik yapısına bakıldığında, M.Ö. II. Binyıl’ın ilk çeyreğinde yün ve tekstil sektörünün şehrin ticarî hayatında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Metinlerdeki “*Luhuzattiya yünü*” ve “*Luhuzattiya derisi ve yünü*” ifadeleri ile *pirikannum*-kumaşının üretildiği şehirlerden birinin Luhuzattiya olması³⁰⁹ bu sektörlerin öne çıktıklarının göstergesidir. Ayrıca bir metindeki (BIN 6, 176) Luhuzattiya’dan 2660 kg. yün alındığı bilgisi şehirdeki yün piyasasının çok canlı olduğuna dair görüşü³¹⁰ desteklemektedir.

Luhuzattiya, Eski Asurca metinlerde kaçakçılıkla anılan şehirlerden biridir ve İç Anadolu’ya, Kaneş’in çevresine ve doğusuna kaçak malların Luhuzattiya yoluyla gönderilmiş olabileceği belirtilmektedir³¹¹. Bu yorumun temel dayanağı Kaneş kraliçesinin, Luhuzattiya, Hurama ve Šalahšuwa şehirlerine kaçakçılığın önlenmesi hususunda gönderdiği bir mektuptur. Bu mektupla ilgili bilgi Asurlu tüccarlar arasındaki bir yazışmada kayıtlıdır³¹².Metinde; tüccar Pūšū-kēn’in kaçak malı nedeniyle saray tarafından yakalandığı ve hapse atıldığı vurgulanmakta, ayrıca kraliçenin, Luhuzattiya ile birlikte Hurama, Šalahšuwa ve kendi idaresi altındaki diğer şehirlere mektup gönderdiği bilgisi verilmekte ve kaçakçılık yapılmaması hususunda uyarılarda bulunulmaktadır.

Kuşşara *wabartumu*’nun Kaneş*kārumu*’na yazdığı ve rapor niteliğinde olduğu düşünülen bir belge (Kay. 1830) ise Luhuzattiya topraklarında işlenen bir cinayet hakkında bilgi vermektedir. Kırık olması nedeniyle bir kısmı okunabilen metinde şu ifadeler kayıtlıdır: “*Biz Luhuzattiya bölgesinde iki Asurlu’nun öldürüldüğünü işittik. Biz saraya çıktık ve şöyle söyledik: Senin ülkende iki Asurlu öldürülmüş. O yerlileri yolladı. Çünkü onlar Luhuzattiya’nın öbür tarafındaki dağlarda öldürülmüştü. Öldürülmüş bu kişileri biz tanımıyoruz. Bu adamlar gece*

³⁰⁷CAD. Ş 148.

³⁰⁸Barjamovic 2011, 143.

³⁰⁹Günbattı 2012, 56; Barjamovic2011, 142, n. 466.

³¹⁰Günbattı 2012, 60.

³¹¹Barjamovic 2011, 139.

³¹²ATHE. 62.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

*öldürülmüşler*³¹³. Metinde geçen “*Luhuzattiya'nın öbür tarafındaki dağlar*” ifadesi, Mama'nın Kahramanmaraş'ta aranması ve çivi yazılı bir metne göre dağlık bir bölgede olduğu bilgisiyle ilişkilendirildiğinde, cinayetin işlendiği yerin Mama ile Luhuzattiya arasındaki sınırı da teşkil eden dağlık bölge olabileceği hususunu akla getirmektedir.

Bu metin (Kay. 1830) ile Hurama *kārumu*'nun verdiği hukuki karara ait bir belge (VS 26, 109)³¹⁴, Luhuzattiya'nın Asur koloni sistemi içindeki pozisyonunun tespitini güçleştirmektedir. Luhuzattiya'da meydana gelen adli bir vaka için Kuşşara *wabartumu*'nun araştırma yapması, Luhuzattiya'nın bugün yeri kesin olarak bilinmeyen Kuşşara ile komşu olduğu ve Asur ticaret sistemi içinde Kuşşara'nın hinterlandında kaldığına dair bir düşüncenin doğmasına sebep olmaktadır. Ancak, Luhuzattiya'da yaşanan hukuki bir mesele ile ilgili olarak Hurama *kārumu*'nun bir karar (VS 26, 109) vermesi, Luhuzattiya'nın Huramakārumu'na bağlı olduğunun işareti olarak da kabul edilebilir. Daha öncede belirttiğimiz üzere, her ne kadar metinlerden Luhuzattiya'da bir Asur koloni teşkilatının varlığı tespit edilemese de en azından, Luhuzattiya'daki Asurlu tüccarların Hurama *kārumu*'na veya Kuşşara *wabartumu*'na bağlı olarak hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Asur koloni sisteminin yapısı göz önüne alındığında Luhuzattiya'daki Asurlu tüccarlarla ilgili olarak iki farklı koloni teşkilatının idari tasarrufunun olması izaha muhtaç bir durumdur. Luhuzattiya'nın Hurama ve Kuşşara ile olan coğrafi yakınlığı bu durumu açıklayabileceği gibi, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi boyunca yaşanan siyasi gelişmelere de bağlı olarak, Luhuzattiya'nın bir dönem Hurama *kārumu*'nun bir dönem ise Kuşşara *wabartumu*'nun yetki sınırları içinde kaldığı veya daha basit konularda Kuşşara'ya fakat daha ciddi ve karar verici durumlarda ise Hurama'ya bağlı olduğu düşüncesiyle açıklanabilir.

Eski Asur metinlerinde Luhuzattiya olarak kaydedilen bu şehir Hitit metinlerinde Lawazantiya olarak karşımıza çıkmaktadır. T. Yiğit Lawazantiya üzerine yaptığı bir çalışmada; I. Hattuşili'nin Urşu şehrini kuşatması sırasında karargâhını Lawazantiya'da kurduğu, Telipinu döneminde Lahha isimli birinin şehirde isyan çıkartmaya çalıştığı ve Telipinu'nun bu isyanı bastırdığı, III. Hattuşili henüz Hitit tahtına geçmediği dönemde, Mısır seferinden dönüşünde Lawazantiya şehrine uğradığı ve tanrıçaya burada kurban sunduğu, tanrıçanın isteği üzerine de rahip Pentipşarri'nin kızı Putuhepa ile evlendiği bilgisini vermektedir³¹⁵. T. Yiğit Şehrin dinsel içerikli metinlerde görülmesinin dini açıdan önemli bir yere sahip olmasına bağlanmakta ve III. Hattuşili döneminde ise İstar kültü ile ön plana çıktığını belirtmektedir. Şehrin adı Muwatalli'ye ait bir metinde “*Haşıgaşnawanza, Mulliara, Lawazantiya'nın tanrıları ve tanrıçaları, dağları ve nehirleri*” ifadesi içinde geçmektedir. Lawazantiya İstar'ı ifadesi ise IV. Tuthaliya zamanında Tarhundaşşa kralı Ulmi-Teşup'la yapılan anlaşmada diğer tanrılarla birlikte kaydedilmektedir³¹⁶. T. Yiğit Kizzuwatna

³¹³Günbattı 2012, 153.

³¹⁴Orlin 1970, 142 vd; Larsen 1976, 187.

³¹⁵Yiğit 1997, 4-7.

³¹⁶Yiğit 1997, 7-9.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kralı Palliya'nın dini töreninin anlatıldığı bir metinde Lawazantiya'daki yedi kaynağın temiz sularını ayırdı ifadesi geçtiğini ve buna istinaden şehrin su kaynaklarının yakınında olması gerektiği fikrini ileri sürmektedir³¹⁷. Yiğit ayrıca, Teşup ve Hepat için yapılan bayram törenlerini anlatan bir metinde geçen “*Lawazantiya şehrinde Tarmana Irmağı'nda ve Alda Irmağı'nda su alıyor*” ifadesini dikkate alarak Alda ve Tarmana Irmağı'nı Lawazantiya şehri yakınlarında aramakta³¹⁸ ve Karahöyük'ün güneybatısındaki Hurman Suyu ile Hitit metinlerindeki Tarmana Irmağı arasında ilişki kurmaktadır³¹⁹. Luhuzattiya'nın lokalizasyonu hususunda yapılan diğer teklifler ise Elbistan ovası³²⁰ ve Elbistan yakınlarındaki Karahöyük³²¹ üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Sonuç olarak; M.Ö. II. Binyıl'ın başlarında Karharamanmaraş il sınırları içinde Hurama, Luhuzattiya ve Mama krallıklarının yer aldığı, Hurama'nın *kārum*, Mama'nın ise *wabartum*'a sahip olması ile Asur ticaret ağı içinde yer aldığı görülmektedir. Bir krallık olarak metinlerde kaydedilen Luhuzattiya'da Asurlu tüccarların ticari faaliyetleri bilinmesine karşın bir Asur kolonisinin olmaması ise tesadüf olmalıdır. Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nin sona ermesinden bir süre sonra bu krallıklar, dolayısıyla da Kahramanmaraş ve çevresi Hitit egemenliği altına girmiştir. Hurama ve Luhuzattiya Hitit kontrolü altında beyler tarafından yönetilmiş ve bir süre siyasi ve dini açıdan önemli roller üstlenmiştir. Luhuzattiya I. Hattuşili zamanında askeri ve III. Hattuşili zamanında ise dini bir merkez olarak ön plana çıkmış, Hurama ise Hitit İmparatorluk Dönemi'nde bir kült merkezi olarak önemini korumuş, hatta Hitit krallarının antlaşma metinlerinde tanrılarıyla birlikte kaydedilecek kadar önem arz etmiştir. Mama ise Hitit belgelerinde hiç geçmemektedir. Eğer Mama Haşşum eşitliği doğru değilse bölgedeki Hitit egemenliği ile birlikte Mama'nın önemini kaybettiği ve küçük bir yerleşim merkezi olarak kaldığı düşünülmelidir.

Hurama, Luhuzattiya ve Mama krallıklarının ekonomik durumunu aynı bölgede olmaları sebebiyle beraber değerlendirmek doğru olacaktır. Metinler M.Ö. II. Binyıl'ın başlarında Kahramanmaraş ve yakın çevresinde tarım, hayvancılık ve buna bağlı olarak da deri ve tekstil sektörünün ön plana çıktığını göstermektedir. Hitit dönemi ile ilgili bilgiler az olmakla birlikte bölgede tarım ve hayvancılığın önemini koruduğu anlaşılmaktadır.

Eski Asurca belgeler Kahramanmaraş ve çevresinin özellikle kaçakçılık açısından oldukça cazip bir bölge olduğunu ortaya koymaktadır. Başta Kaneş kraliçesinin mektubu ile kaçak malların şehre nasıl sokulacağını anlatan bir metin bu hususta önemli bilgiler vermektedir. Bu türden metinlere bakıldığında Hurama ve Luhuzattiya'nın hem kaçakçılık yapılan yollar üzerinde oldukları hem de bizzat bu şehirlerde kaçakçılık yapıldığı görülmektedir.

³¹⁷Yiğit 1997, 9.

³¹⁸Yiğit 1997,12.

³¹⁹Yiğit 1997,14.

³²⁰del Monte– Tischler 1978, 238; Veenhof 2017, 203; Hawkins – Weeden 2017, 282-283.

³²¹Lewy 1962, 52, n. 37; Yiğit 1989, 81-82; Alp 1992, 8; Alp 2001, 50.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Eski Asurca metinler Kahramanmaraş ve çevresinin Asur ticaret ağı içinde yer aldığını ve iki güzergâhın bölgeden geçtiğini göstermektedir. Bunlardan biri Asur'dan gelen kervanların Anadolu'ya girdikten sonra Hahhum yolunu kullanmaları durumunda Hurama ve Luhuzattiya üzerinden Kaneş'e ulaştıkları yoldur. C. Günbattı bu yolu şöyle tarif etmektedir: "*Hahhum'dan (Samsat) gelen kervanlar Antitoroslar'ı Gölbaşı ve Nurhak'taki bilinen geçitlerden aşarak Elbistan ovasına ulaşmışlardır. Burada Karahöyük ve Hurmankale üstünden, Sarız-Pınarbaşı yolu izlenerek Kaneş'e varmışlardır*"³²². Diğer yol ise Mama üzerinden doğrudan Kaneş'e ulaşmaktadır. Bu ana yolların dışında bölgeden geçen tâli yolların varlığı da tespit edilmektedir. Bu yollardan biri Hurama'dan başlamakta ve Kaneş'i devre dışı bırakarak, İç Anadolu'nun kuzeyine ulaşmaktadır. Bu yolun kaçakçılık için de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Eski Asurca metinler, aynı bölgede olmalarına rağmen Mama'nın Hurama ve Luhuzattiya ile bağlantısının oldukça zayıf kaldığını göstermektedir. Örneğin, Mama hiçbir metinde Luhuzattiya ile birlikte geçmemektedir. Hurama'yla ise sadece bir kez birlikte kaydedilmiştir. Aynı bölgede ve birbirinden çok da uzakta olmadığı düşünülen bu yerlerin Mama ile irtibatının olmaması izaha muhtaç bir durumdur. Belki de Asurlu tüccarlar Hurama ve Luhuzattiya üzerinden Mama'ya veya tam tersi istikamette Mama'dan Hurama ve Luhuzattiya'ya ticari veya özel nedenlerle gitme gereği duymamışlardır.

Bugünkü Kahramanmaraş İl sınırları dikkate alındığında; çivi yazılı belgeler bölgenin güneyinde Urşu, doğusunda Timelkiya, kuzeyinde ise Şalahşuwa şehirlerinin olduğuna işaret etmektedir. Bölgenin hemen batısı ile irtibatlandırılabilen bir yer adı ise tespit edilememektedir. Bunun nedeni, söz konusu alanın oldukça dağlık olması sebebiyle Eski Asur ticaret ağı içinde yer almaması olmalıdır. Belgeler Kahramanmaraş İl sınırları içinde kalan ve Kaneş'e uzanan iki ana yol ve bir de Kaneş'e uğramadan kuzeye giden tâli bir yolun varlığına işaret etmektedir. Buna göre Asur'dan hareket eden kervanlar batıya yönelip, Kuzey Suriye'ye girdikten sonra kuzeye dönmekte Fırat Nehri'ni geçtikten sonra Hahhum (Samsat) ve Timelkiya üzerinden bugünkü Kahramanmaraş İl sınırları içine girmektedir. Kuzeye devam eden kervanlar önce Hurama'ya, ardından Luhuzattiya'ya varmakta ve bugünkü İl sınırlarını terk edip Şalahşuwa yoluyla Kaneş'e ulaşmaktaydı. Eğer Kaneş'e uğramadan kuzeye, Kızılırmak kavsinin içinde yer alan şehirlere gidilecekse; Hurama, Luhuzattiya, Kuşşara? üzerinden Kızılırmak aşılma ve kuzeye devam edilmekteydi. Bu yol aynı zamanda kaçakçılık için de kullanılan tâli bir yoldu. Kahramanmaraş İl sınırları içinde kalan ve Kaneş'e ulaşan diğer yol ise; aynı şekilde Asur'dan yola çıkan bir kervan batıya doğru ilerleyip bu kez Urşu (Gaziantep) üzerinden Anadolu'ya giriş yapmakta ve yine Kahramanmaraş ilk sınırları içinde kalan bir başka şehir, Mama'ya ulaşmaktaydı. Ancak bu yol Hurama istikametine dönmekte doğrudan kuzeye Şalahşuwa'ya ulaşmakta ve ardından da Kaneş'e varmaktaydı. Her ne kadar kesin deliller olmasa da kanaatimizce Kuzey

---

³²²Günbattı 2012, 111.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Suriye üzerinden gelip, batıya Puruštattum'a gitmek isteyen kervanlar da Uršu'dan sonra Mama'ya gelmekte ve buradan batıya yönelmekteydi. Ancak batıya hareket eden bu kervanların Puruštattum'a ulaşabilmeleri için dağlık bir bölgeyi aşmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Alp 1992 S. Alp, "Hitit Çağı'nda Anadolu Kentleri". *Ankara Dergisi* 1/4 (1992) 5-10.
- Alp 2001 S. Alp, *Hitit Çağında Anadolu*. İstanbul 2001.
- Balkan 1957 K. Balkan, *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Mektubu*. Ankara 1957.
- Barjamovic 2011 G. Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. The Carsten Niebuhr Institute of Ancient Near Eastern Studies. University of Copenhagen 2011.
- Bayram 1994 S. Bayram, "Kültepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer Adları ve Bunların Değerlendirilmesi". *T. T. Kongresi 11* (1994) 211-234.
- Bayram – Kuzuoğlu 2014 S. Bayram – R. Kuzuoğlu, *Kültepe Tabletleri VII-a*. Ankara 2014.
- Bilgiç – Bayram 1995 E. Bilgiç – S. Bayram, *Ankara Kültepe Tabletleri II*. Ankara 1995.
- Bilgiç 1945-51 E. Bilgiç, "Die Ortsnamen der 'kappadokischen' Urkunden im Rahmen der alten Sprachen Anatoliens". *AfO* 15 (1945-51) 1-37.
- Çeçen 1995 S. Çeçen, "mütānū in den Kültepe-Texten". *Archivum Anatolicum* 1 (1995) 43-72.
- Donbaz 1986 V. Donbaz, "The Business of Ašed, an Anatolian Merchant". *AfO* 35 (1986) 48-63.
- Donbaz 1990 V. Donbaz, "Kültepe 1-B Katı Tabletlerine Genel Bakış". *10. Türk Tarih Kongresi* (1990) 433-451.
- Dercksen 2001 J. G. Dercksen, "When We Met InHattuš". *Veenhof Anniversary Volume*. PIHANS 89 Leiden 2001.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Forlanini 1985 M. Forlanini, “Remarques géographiques sur les textes Cappadociens”. *Hethitica* 6 (1985) 45-66.
- Garelli 1963 Paris 1963. P. Garelli, *Les Assyriens en Cappadoce*.
- Gökçek 2004 L. G. Gökçek, “Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi”. 1. *Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004*.m(2005) 309-318.
- Gökçek 2004 L. G. Gökçek, “Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet”. *Archivum Anatolicum* 8/1 (2005) 47-57.
- Günbattı 2012 C. Günbattı, *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*. Kayseri 2012.
- Günbattı 2014 C. Günbattı, *Harsamna Kralı Hurmeli'ye Gönderilen Mektup ve Kaniş Kralları*. Ankara 2014.
- Hawkins – Weeden 2017 J. D. Hawkins – M. Weeden, “Kizzuwatna and the Euphrates States: Kummaha, Elbistan, Malatya: Philology”. *Hittite Landscape and Geography*. Leiden-Boston 2017.
- Jiménez *et al* 2015 E. Jiménez – S. F. Adalı – K. Radner, “Four 7th-Century BCE Neo-Assyrian Slave Sale Records from Marqasi (Kahramanmaraş) in the Erimtan Museum (Ankara) and Elsewhere”. *Altorientalische Forschungen* 42/2(2015)153-172.
- Karauğuz 2002 G. Karauğuz, *Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*. Konya 2002.
- Kempinski – Koşak 1982 A. Kempinski – S. Koşak, “CTH 13: The Extensive Annals of Hattušili 1”. *Tel Aviv* 9 (1982) 87-116.
- Larsen 1976 M. T. Larsen, *The Old Assyrian City-State and Its Colonies*. Copenhagen 1976.
- Marin 2001 B. A. J. Marin, *Die Orts- und Gewässernamen der Texte aus Syrien im 2. Jt. 5. Chr.* Wiesbaden 2001.
- Miller 2001 J. L. Miller, “Anum-Hirbi and His Kingdom”. *AfO* 28 (2001) 65-101.
- Monte – Tischler 1978 G. F. del Monte – J. Tischler, *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes* 6. Wiesbaden 1978.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Monte 1992 G. F. del. Monte, *Répertoire Géographiquedes Textes Cunéiformes* 6/2. Wiesbaden 1992.
- Nashef 1991 K. Nashef, *Réportoire Géographiquedes Textes Cunéiformes* 4. Wiesbaden 1991.
- Orlin 1970 L. L. Orlin, *Assyrian Colonies in Cappadocia*, Paris 1970.
- Reyhan 2009 E. Reyhan, “Hititlerde Devlet Gelirleri, Depolama ve Yeniden Dağıtım”. *Akademik Bakış* 2/4 (2009)157-174.
- Savaş 1998 S. Ö. Savaş, *Anadolu (Hitit-Luwi) Hiyeroglif Yazıtlarında Geçen Tanrı, Şahıs ve Coğrafya Adları*. İstanbul 1998.
- Şahin 2004 H. A. Şahin, *Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö. 1975-1725)*. Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Kayseri 2004.
- Veenhof 1972 K. R. Veenhof, *Aspects of Old Assyrian Trade AndIts Terminology*. Leiden 1972.
- Veenhof 2017 K. R. Veenhof, *Kültepe Tabletleri*. 8. Ankara 2017.
- Yiğit 1989 T. Yiğit, *Hitit Büyük Kentlerinden Şamuha ve Lauzantiia’nın Lokalizasyonu ile Bu Şehirler Hakkında Elde Edilen Bilgiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 1989.
- Yiğit 1997 T. Yiğit, “Eski Anadolu Kentlerinden Luhuzatia /Lawazantiya’nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”. *Bulleten* 230 (1997) 1-14.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ'TAKİ MAMMA ŞEHİRİ Rukiye AKDOĞAN*

Özet

Kahramanmaraş, Mezopotamya, kuzey Suriye ve Anadolu arasında önemli bir noktada yer alır. Oldukça eskiye giden tarihine, şehrin ortasındaki kale şahitlik etmektedir. Bildiride, ortaya çıkan arkeolojik verilerle de Kahramanmaraş-Hasancıklı olduğu kısmen kesinleşen Mamma şehrinin belgelendiği çivi yazılı metinler ele alınarak, şehrin lokalizasyonu ile ilgili görüşlere değinilecektir. Dağlık bir alanda yer aldığı tabletlerden bilinen Mamma Krallığı'nın ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Mamma, farklı türde tekstil ürünlerinin merkezi konumundadır. Altın, gümüş ve amütüm'dan yapılmış törensel sunu kaplarının belgelenmesi, Mamma'da maden işletmeciliğinin geliştiğinin bir göstergesidir. Aynı zamanda, Kahramanmaraş Müzesinde korunan Hasancıklı'dan ele geçen çeşitli şekillerdeki yapı-adak çivileri, fazla sayıda ele geçen küçük boğa figürünleri, Anum-Hirwi'nin adının yazıldığı bronz mızrak uçlarına değinilerek, arkeolojik bulgular açısından da değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Mamma, Hasancıklı-Kalaycık, yapı-adak çivisi,

The Ancient Mamma Town in Kahramanmaraş

Abstract

Kahramanmaraş is located in an important region between Mesopotamia, Northern Syria and Anatolia. The fortress in the center of modern city witnesses its ancient history. In this paper, a number of opinions for the location of Mamma will be discussed by the cuneiform texts which refer to Mamma town, an ancient site that is almost precisely located to Hasancıklı, Kahramanmaraş in the light of archeological evidence. The economy of the Mamma kingdom, a highland country known by cuneiform texts, was based on agriculture and stock-breeding in general. Mamma was also the center of various kinds of textiles. The evidence about ceremonial offering vessels, the artifacts made of gold, silver amütüm, indicate that the metal embroidery improved in a certain level in Mamma Kingdom. By means of some archeological artifacts as the various kinds of building-offering nails from Hasancıklı in the museum of Kahramanmaraş, a number of bovine figurines and the bronze spearheads which were inscribed by the name of Anum-Hirwi, this ancient site will be treated in every respects.

Keywords: Maraş, Mamma, Hasancıklı-Kalaycık, building-votive nail.

Anadolu'nun Mezopotamya'ya açılan kapısı konumunda olan Kahramanmaraş, gerek Asur Ticaret Kolonileri devrinde, gerekse Hititler zamanında önemli güzergâhlar arasındaydı. Oldukça eskiye giden tarihine, şehrin ortasındaki kale şahitlik etmektedir.

Kahramanmaraş yüzey şekillerinin en dikkate değer olanı, Kızıldeniz'den itibaren Vâdi-el-Arab, Gor ve El-Bika, Amik-Maraş Oluğ

* Doç. Dr. Rukiye Akdoğan, Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Balcalı-Adana; rakdogan@cu.edu.tr

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

adlarını alan çöküntü hendeğidir³²³. Çivi yazılı Eski Asur metinlerinde Mamma şehri şöyle belgelenmektedir:³²⁴

Ma-a-am, Ma-a-ma, Ma-ma, Ma-ma-a, Ma-am-ma; ayrıca aidiyet ekli yazımları da şöyledir: *Ma-ma-i-i/ü(m), Ma-ma-i-e-im, Ma-ma-ü-um.*

Mamma'nın güzergâhlar ile ilgili metinlerde daha ziyade Tegarama (6 kez), Urşu (9 kez) ve Unipsum (4 kez) gibi yerleşimlerle birlikte yer aldığı dikkati çekmektedir. Bu durum, söz konusu yerleşimlerin coğrafik açıdan Mama ile bağlantılı olduğunu düşündürmektedir³²⁵. Bu güzergâhlarla ilgili ilişkili metinler, aynı metinde belgelenen Mamma ve Tegarama yerleşimlerinin (ayrıca Zalpa ve Urşu kentleri de bu gruba dahildir) Anadolu'ya alternatif birer giriş kapısı olarak yorumlanabilirler. Bunu da, daha az sıklıkla kullanılan rotanın Toros'un güney etekleri boyunca devam ederek, söz konusu iki kenti doğrudan birbirine bağladığı şeklinde yorumlamak gerekir. Urşu ve Mamma kentleri arasında yakın bir bağlantının olması ise, bu iki kent arasında Bulbulhum ve Unipsum kentlerine uğrayan bir yolun varlığına işaret edebilir³²⁶.

Mamma Kralı Anum-Hirbi'nin Kaneş Kralı Warşama'ya gönderdiği mektup, Mamma ile Kaneş krallarının Ib safhasında doğrudan birbirlerine sınırları olduğunu ve muhtemelen iki vasal krallık olan Taişama ve Sibuha'nın arasında tampon devletler olduklarını ortaya koymaktadır. Aşşur-idi, yükünün bir sonraki kısmının Mamma'dan yola çıkmasına izin vermeden önce, mallarının Kaneş ülkesine sevk edilmesi ile ilgili olarak OAA 1, 18'de oğluna yazdığı mektubundaki açıklama, Asur ticaretinin altın çağında bu iki bölgenin direkt olarak bağlantılı olduğunu gösterir. Ayrıca Kaneş'e giden yol üzerindeki Mamma'nın dağlarında tekstil mallarının kaybolmasından sıkça söz edilmesi, hudut bölgesinin dağlık olduğuna işaret eder³²⁷.

Barjamovic 2011, 207'de şunlardan bahsetmektedir: "Miller, Mamma'nın iki önemli komşusu olan Zalwar ve Haşşum'un kontrolünün ele geçirildiği bir dönemde kral olan Anum-Hirbi'ye yaklaşık 30 yıllık bir hükümdarlık süresi vermiştir. Mari'de bulunan metinlerde Anum-Hirbi'den, Zimrilim'im hükümdarlığımın beşinci yılında, Zalwar Kralı olarak bahsedilir. Bundan iki yıl sonrasına ait metinlerde ise, Anum-Hirbi'den bu kez Haşşum Kralı olarak bahsedilmektedir. Söz konusu iki yılda, Anum-Hirbi'nin Zalwar'ın kontrolünü kaybettiği veya Haşşum'un kontrolünü elde edip etmediği belirsizdir. Miller, bu konuda ikna edici bir şekilde, bu iki yıllık süre zarfında Anum-Hirbi'nin, Haşşum Krallığı'nın kontrolünü sağladığı yönünde görüş belirtmektedir. Ayrıca Miller, Forlanini'nin Haşşum ve Mamma'nın Eski Asur ve Eski Babil kaynaklarında bahsedilen bir kent için kullanılmış alternatif isimler olduğu yönündeki varsayımını ise reddetmektedir. Miller, Mamma ile ilgili olarak III. Salmanassar'ın, Anum-Hirbi'nin bir rölyefi bulunduğunu ifade ettiği Atalur dağı, güneydeki Karadağ civarındaki bir

³²³Türk Ansiklopedisi 1976, 284.

³²⁴Belgelendiği metinler için bkz. Barjamovic 2011, 204 dn. 768.

³²⁵Barjamovic 2011, 204, tablo 20; diğer şehirler ve belgelendiği metin yerleri için bkz. Barjamovic 2011, 204 dn. 769.

³²⁶Bkz. Barjamovic 2011, 205.

³²⁷Bkz. Barjamovic 2011, 207.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yerde olma ihtimalini belirtmiştir. "Mevcut veriler, Mamma yerleşiminin Asur Ticaret kolonileri çağının erken ve geç dönemlerinde bir Asur istasyonu(*wabartum*) olduğunu ortaya koymuştur³²⁸.

Barjamaovic, Kültepe Ib safhasına ait metinlerdeki diğer Anadolu yer isimleriyle karşılaştırıldığında Mamma şehrinin daha fazla anılmasının nedenini, bölgede gittikçe artan politik önemi ile ilişkilendirmektedir. Fakat ticaretin geç döneme tarihlenen yaklaşık 500 metne göre yapılan istatistiksel sonuçların bir kesinlik arz etmediğini de ifade etmektedir³²⁹. Ayrıca Mamma'nın Suriye bölgesine yönelik olarak sergilediği belirgin politik oryantasyonun da Kahramanmaraş civarındaki bir lokasyonla daha uyumlu bir görünüm arz ettiğini özellikle ifade etmektedir³³⁰.

Bazı Asurlu tüccarların, Mamma şehrinin de dâhil olduğu ticari aktivitelerde çok daha aktif bir rol aldıkları ve Mamma'da sürekli ikamet eden kişiler tarafından temsil edildikleri –Aşşur-idi'nin oğlu Aşşur-nada ve Şalim-Aşşur ailesi gibi– görülmektedir. Aynı zamanda Mamma, Kaneş'te yaşayan yerlilerin de kullandığı bir şahıs ismi olup, bu ismi taşıyanlar ile kent arasında bir bağlantının söz konusu olup olmadığı kesin değildir³³¹.

Mamma kentinin konumunu tanımlayan Eski Asur ticaretine ait asıl metinolan TCL IV 18, Kaniş'e uzanan Eski Asur Ticaret rotasındaki bir yol ayrımını betimler. Aşşur-Iddin isimli bir şahsın, oğlu Aşşur-nādā'ya göndermiş olduğu bu mektupta oğlunun Hahhum'dan geçen güzergâhtan yolculuk etmek konusunda çekinceleri var ise, Urşu ve Mamma güzergâhını kullanarak seyahatine kaldığı yerden devam etmesi gerektiğini salık vermiştir. Bu pasajdan hareketle Urşu'nun, Hahhum kentinden geçen güzergâha alternatif bir rota üzerinde bulunduğu ve Mamma'nın aynı rota üzerinde Urşu'dan biraz daha uzak bir mesafede bulunduğu varsayılabilir³³².

Kt. 90/k 110aile CCT 5 30a, sırasıyla Kaniş - Tegarama- Ma'ama yerleşimlerini kat ederek uzanan bir Eski Asur Ticaret güzergâhının söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu iki merkez arasında anılmaya değer bir istasyonun olması, Mamma'nın Kaniş'e çok yakın bir mesafede olmadığını göstermektedir³³³.

Gökçek 2004, 154'de güzergâhlarla ilgili şunları belirtmektedir: "Asurlu tüccarlar, muhtemelen Asur siyasi kontrolünün ötesinde olan Balih'ten sonra kuzey istikametinde Fırat'ın doğusundaki ilk *karum*'lar olan Nihria ile Zalpa'ya veya Fırat nehrinin batı kenarları üzerinde Hahhum ve Urşu'ya ulaşmışlardır. Bu bölge içinde Abarna ve Batna *wabartum*'ları da ifade edilmektedir. Hahhum'dan kuzeye ve Urşu'dan güneye doğru iki farklı rota ile Kaniş'e gidilmektedir. Hahhum'dan Hurama *karum*'una, Urşu'dan ise Mama *wabartum*'una ulaşılmaktadır. Her iki yol da Kaniş'in doğusundaki Timelkia bölgesinde birleşmektedir."

³²⁸Bkz. Barjamaovic 2011, 209.

³²⁹Bkz. Barjamaovic 2011, 210.

³³⁰Bkz. Barjamaovic 2011, 208.

³³¹Bkz. Barjamaovic 2011, 211.

³³²Miller 2001, 68.

³³³Miller 2001, 69.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Adana Müzesinde korunan bir mektubun (Müze numarası 237Ö) bildirdiğine göre, eğer kaçaklar Mama'ya gitmişlerse, yakalayacak olan kişi, Zalpa (son zamanlarda Tilmenhöyük olarak kabul görmekte³³⁴) ve Tegarama (Gürün³³⁵) yoluyla Mama'ya gittiği takdirde orada onları bulacaktır. Bu cümleden de Zalpa, Tegarama'dan sonra Mama'ya ulaştığını ve bu şehirlerin aynı güzergâhta olduklarını öğrenmekteyiz³³⁶.

Larsen, koloni dönemindeki güzergâhın feribotla geçilmesi gereken Fırat'a ulaştıktan sonra, oradan da yüksek Toros dağlarına doğru kuzeye gittiğini ve bu yol üzerinde ana istasyonun, Kahramanmaraş civarına yerleştirilen Mamma şehri olduğunu ifade etmektedir.³³⁷ Kaneş'in, güneye Toroslara doğru genişlemesiyle Mamma devleti ile sınır oluşturduğunu da belirtmektedir³³⁸.

Kültepe'den ele geçen belgeler, sadece şehirlerin birtakım özelliklerinin tespitini mümkün kılmaktadır. Lokalizasyona yönelik bilgiler son derece kısıtlıdır. Ayrıca, tüccarların ekonomik maksatlarla düzenledikleri bu belgelerde yer adlarının dışında geçen diğer coğrafi terimler çok az sayıdadır. Öyle ki, binlerce metnin sadece birkaçında nehir ve dağ isimleri zikredilmektedir.³³⁹ Bunun yanında, Mamma'nın dağlık bir alanda olduğu bilgisi tablette yer almaktadır: (CCT II, 11a: 17-18) ...*ša-du-im ša Ma-a-ma...* "Mama Dağ(lar)ında"³⁴⁰.

TC 1, 18'de yayınlanan, Aşşur-idi'nin seyahat düzenlemeleri ile ilgili emirlerini içeren tablet, o anda içinde bulunulan tehlikeleri vurgular. Hahhum ve Mamma, Jezira düzlüklerine uzanan yol üzerinde, Toros dağlarında aranılmaktadır. Urşu ise Balih bölgesinde bir yere konumlandırılmıştır³⁴¹.

Bayram – Kuzuoğlu 2015, 239'da, Kaniş'in doğusunda ve güneydoğusunda yer alan ve kârum merkezi de olan Eluhut (Viranşehir), Hahhum (Samsat), Hurama (Elbistan), Şalahşua, Tegarama (Darende), Urşu (Gaziantep) ve Zalpa şehirlerinden bahsetmektedirler. Devamında bölgenin diğer önemli şehirlerini sıralarken Mama'yı Andırın olarak yerleştirdikleri görülmektedir: Badna (Suruç), Haka, Timelkiya, Mama (Andırın), Nihria (Kaznehöyük) ve Luhuzattia (Maraş).

Mari Kralı Zimrilim zamanında, Zalwar Kralı Anu-Harwi ile bir tutulan Haşşum Kralı Anuş-Hirbi idi ve Mamma Kralı da Anum-Hirbi idi. Bu tanımlama ışığında, bazı yazarlar Mamma ile Haşşum'un bir olduğunu önermektedirler. Eski literatürde Maraş ve Göksun arasına yerleştirilen Mamma, Maraş yakınındaki Hasancık köyünde bulunduğu iddia edilen,

³³⁴Zalpa ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Öz 2011, 289.

³³⁵Tegarama ile ilgili Miller 2001, 69 dn. 9'da şu bilgileri vermektedir: " Tegarama, yazılı kontekste telaffuz edilen Tegarama - Til-garama - Gauraena = Gürün yer isimleri arasındaki varsayılan özdeşlik ilişkisinden ötürü çoğunlukla Gürün'e konumlandırılan bir kenttir. "

³³⁶Krş. Balkan 1957, 35-36; Öz 2011, 288.

³³⁷Larsen 2015, 177.

³³⁸Larsen 2015, 144.

³³⁹Krş. Kuzuoğlu 2004, 76 dn. 3 ile.

³⁴⁰Krş. Lewy 1950, 367 dn. 6 ile.

³⁴¹Tabletin transkripsiyon, tercüme ve açıklamaları için bk. Larsen 2002, 28-31.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Anum-Hirwi yazılı mızrak uçlarıyla birlikte bu konumu destekler niteliktedir³⁴².

Mamma Krallığı'nın iktisadi yapısı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Hayvancılığa dayalı olarak tekstil sektörünün geliştiği görülmektedir. M.Ö. 2000'lerden günümüze kadar hayvancılığın devam ettiğinin göstergesi, Binboğa dağlarının bereketli yaylalarında beslenen çok sayıda sığırın, Binboğa dağlarına ad vermesidir³⁴³.

Pek çok tablette, Mamma'dan farklı türde tekstil ürünlerinin bir merkezi olarak bahsedilmiştir; söz konusu tekstil ürünlerinin Mamma'da üretilip üretilmediği ya da Mamma'nın sadece bu ürünlerin depolandığı bir merkez mi olduğu konusunda bir kesinlik elde edilememektedir. Zu'ula isimli bir tüccarın Mamma'dan getirdiği ikinci kalite tekstil ürünlerinin yanı sıra, yazılı vesikalarda Anadolu'ya özgü *pirikannum*- kumaşı, *menuniānum*-kumaşı ve Mammalı adamdan gelen *makūhum*- kumaşına dair kayıtlara rastlanmaktadır. Başka bir tablette, Mamma'dan getirilen "yumuşak, uzun ve oldukça iyi kalitede bir yün'den bahsedilmesi, Mamma'nın yün üretimindeki önemini göstermesi bakımından önemlidir. Bir diğer tablette de, 15 kilo ağırlığındaki bir kazan için Mammalı bir adama yapılan ödeme söz konusudur³⁴⁴.

Kayseri-Kültepe'den ele geçen Kt.v/k 133 nolu ticari mektupta, 23-26. satırlarda Mamalı (adamdan) alınan kumaştan bahsedilmektedir: "Mamalı (adamdan) yüksek fiyat (sınıfına dahil)98 *mākūhum*- kumaşını aldım: Bunun 70 tanesini Burkānum vasıtasıyla sana ilettim. Senin kumaşlarından geriye kalan 28 kumaş benim yanımdadır"³⁴⁵.

Kt.n/k 576 nolu mektubun 29-31. satırlarında Mamma'nın iyi cins kumaşı belgelenmektedir: "Eğer onlar parayı sevk ettilerse Mamma'nın iyi cins *kusītum* kumaşlarını satın alıp bana gönderiniz."³⁴⁶Burada Mamma'(da imal edilen) *kusītum* kumaşı söz konusudur³⁴⁷. Mamma'da kumaş üretilmesi, tatlı şarabının yanında kumaşlarıyla da bilinen bir şehir olduğunu bizlere göstermektedir. *Kusītum* için, Black-George-Postgate 2000,170'de, "robe" (elbise) anlamı yer almaktadır.

Kt. n/k 586nolu,*Usur-ši-İštar*'ın talimatına göre kumaşların ait olduğu kişilerin isimlerinin de yer aldığı *Gallābum'un* mektubunda, Mamma şehrinde *kaššum* memuru (hukukî fonksiyonu olan yüksek dereceli bir memur) olan *Abā*'nın evinde veya iş yerinde (resmî dairesinde) hesap yaptıklarından bahisle şahit olan 3 kişinin adı da belirtilmiştir. Mektubun ilgili satırları (12-15) şöyledir: "Toplam 91 kumaş (ile ilgili olarak) Mama'da, *kaššumAbā*'nın evinde hesap yaptık"³⁴⁸.

Maden işletmeciliğinin gelişmişliğiyle ilgili tabletlere de rastlanmaktadır. Kt. n/k 32 nolu tabletin, "*Mama* ve *Kaniš*'teki gümüş olsun,

³⁴²Wilhelm 2008, 189-190.

³⁴³Krş. Türk Ansiklopedisi 1976, 286.

³⁴⁴Bkz. Barjamovic 2011, 211.

³⁴⁵Metnin transkripsiyon, tercüme ve açıklamaları için bkz. Bilgiç – Günbatı 1995, 91-95.

³⁴⁶Metnin transkripsiyon, tercüme ve açıklamaları için bkz. Bilgiç – Bayram 1995, 52-54.

³⁴⁷Bilgiç – Bayram 1995, 54.

³⁴⁸Metnin transkripsiyon, tercüme ve açıklamaları için bkz. Bilgiç – Bayram 1995, 66-68.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

altın olsun, *amūtum*'dan yapılmış *kāsum*'lar olsun" şeklinde yer alan satırlarında, törensel sunu kabı *kāsum*'ların Mamma'da gümüş ve altın olanlarının yanında, altından beş, gümüşten doksan misli kıymetli olan *amūtum*'dan yapılmış olanları da belgelenmektedir³⁴⁹.

Kt. 94/k 667 (1.1-15) 3-4. satırlarda, Mamma'dan alınan 4 *alluārum-kabi* (bu kabın ebatları tam olarak bilinmemektedir) tatlı şaraba karşılık, 1 şekel (1 şekel=8,3 gr.) gümüşe ek olarak 3 ½ mina (1 mina= 498 gr.) iyi bakır verilmesi, diğer *alluārum-kabına* da 1 mina iyi kalitede bakır verilmiş olması, tatlı şarabın pahalı bir tüketim malı olduğunu ortaya koymaktadır³⁵⁰.

Maraş'ın bağlarının çok eskiye dayandığını yukarıdaki metin bize göstermektedir. Öyle ki M.S. 1600'lerde de bağların mevcut olduğunu Evliya Çelebi (1611-1682) seyahatnamesinden öğrenmekteyiz: "Bu şehir-i cedîdin cânibi kıblesinde hâlâ bağlar olduğu zemininde Mâr'aş-ı kadîm şehir-i azîm imiş"³⁵¹. Aynı zamanda seyyah, Maraş'ın 20 çeşit üzümünün olduğundan bahisle kabak üzümü, cem üzümü ve sarı üzümü kar altından çıkarıp yediklerini yazmaktadır. Maraş'ta bağ ve bahçeciliğin oldukça üst düzeyde olduğunu da vurgular³⁵².

Bunun yanında, Maraş'a bağlı Elbistan-Afşin Ovası demir, linyit gibi maden yatakları açısından önem taşır. Altın işlemeciliğinde ilerlemiş olan Kahramanmaraş'ta Maraş burması meşhurdur. Fakat ne yazık ki, Maraş'ta yüzyıllardan beri devam eden dokuma ve dericilik sanayii 19. yy.'ın sonlarında çökmüştür³⁵³.

Yeni Hitit dönemine ait iyi korunmamış bir antlaşma metninde 2 satırda belgelenen Karkumma adındaki şehir Maraş ile eşitlenmektedir: I. Şuppiluliuma ile oğlu Karkamişli Şarri-Kuşuh arasında yapılan KUB 19.27'de yayınlanan antlaşma³⁵⁴, az sayıda bazı coğrafi isimlerin bulunduğu Karkamiş'in batı sınırlarının açıklamasını içerir. İyi korunmamış olan antlaşma metninin sonunda, sol kenar 6. satırında belirtildiği gibi pişmiş topraktan yapılmış tabletin orijinali, belki altın tablet (*TUP-PI GUŠKIN*) üzerine yazılmıştır³⁵⁵. Sadece KUB 19.27 Ay. 8', 13'. satırlarda belgelenen, Forrer tarafından Gurgume = Mar'aş eşitlemesinin yapıldığı³⁵⁶ *Kar-kum-m[a-*, Şarri-Kuşuh ile I. Şuppiluliuma zamanında Karkamiş'in sınır şehri olarak yer almaktadır.

Karkumma'nın da yer aldığı antlaşmadaki diğer şehirler şöyledir:

KUB 19.27

Öy.x+1 [^{URU}*Mur-mu-ri-[ga]* (?), 6' ^{URU}*Ga-du-ma-aš*, 7' KUR *Mu-kiš*,

Ay. 8' ^{URU}*Kar-kum-m[a-aš]*; 13' ^{URU}*Ka[r-kum-ma-aš]* .

Ayrıca aynı metnin Öy. 8'. satırında, bir de dağ ismi mevcuttur: ^{HUR.SAG}*Am-ma-ri(?)-[ti(?)]*³⁵⁷. Burada geçen şehirlerin çoğunun yeri tespit edilememiştir.

³⁴⁹Yıldırım 2013, 338 dn. 46.

³⁵⁰Bkz. Barjamovic 2011, 210, dn.794 ile.

³⁵¹Alparslan – Yakar 2009, 30.

³⁵²Alparslan – Yakar 2009, 39-40.

³⁵³Bkz. Türk Ansiklopedisi 1976, 287.

³⁵⁴Metin hakkında genel bilgi için bkz. Klengel 1999, 137 vd.; Devecchi 2015, 238.

³⁵⁵Singer 2001, 635.

³⁵⁶Krş. del Monte – Tischler 1978, 183.

³⁵⁷Krş. Klengel 1965, 51.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Yeni Asur Dönemine ait belgelerde Kahramanmaraş bölgesi *Marqasi/a* olarak geçmektedir. Kahramanmaraş kalesinden ele geçen erkek bir kölenin satışıyla ilgili tablette, *Mar-BAN* yani *Marqašti* veya *Marqalti* şeklinde okunan yer adı da, büyük ihtimalle *Marqasi*'nin diğer bir okunuşu olduğu Gökçek tarafından belirtilmiştir. *Marqasi*'nin bugünkü Maraş olduğu belirtilmekle birlikte, net olarak yer tayini yapılamamaktadır. Fakat *Marqašti*'nin etimolojik açıdan Maraş adının kökeni hakkında önemli ipucu sunduğuna da dikkat çekilmektedir³⁵⁸.

Mamma'nın lokalizasyonu ile ilgili şimdiye kadarki görüşler şöyledir: K. Balkan, Mamma'yı Elbistan ya da Göksun civarına, K. Nashef, Maraş ve Göksun arasına, K. Hecker, Göksun civarına yerleştirmiş, M. Forlanini ve M. Marazzi, Haşşu/Ma'ama'nın birleşik bir yer olarak Maraş'ta olduğunu belirtmişlerdir³⁵⁹. J. Miller ise, Mamma'yı Göksun ile Maraş arasındaki bir yere geçici olarak yerleştirmeyi önermektedir³⁶⁰. Aydıngün-Bulgan, Hasancıklı'nın Mama? olabileceğine değinmişlerdir³⁶¹; Barjamovic ise, Kahramanmaraş civarı olarak belirtmiştir³⁶².

Hasancıklı'dan ele geçen yapı-adak çivileri ile heykelciğe değinelim:

Güneydoğu Anadolu kökenli yapı-adak çivileri, yassı olup, üst kısımları stilize insan gövdesi (tanrı-tanrıça) biçiminde ve alt kısımları da bir yere sokulmak için, bir tür çivi/kama gibi yapılmışlardır. Bu tür çivilerin yayılma alanı Torosların güneyi, Güneydoğu Anadolu olmalıdır. İnsan biçimli çivilerin söz konusu edildiği Hitit yapı ritüelleri de daha çok Hurri gelenekleriyle ilişkilidir. İnsan biçimli (fani insandan çok, sivri başlıklı tanrı betimi) çiviler, kazılarda bulunanların katlarına bakılarak M.Ö. 18. yy.-16. yy.'a tarihlendirilmektedir³⁶³.

Son dönemlerde figürünler üzerinde yapılan araştırmalar, taşıdıkları anlamların farklılığına ve gördükleri değişik sosyal bağlamlara eğiliyor. Bunların bazılarının çocuklar tarafından oyuncak olarak ya da dilek aracı olarak kullanılmıştır. Bazıları ölüleri anmak için yapılmış, bazıları da dinsel tapınma nesnelere olarak³⁶⁴.

Dünyanın bilinen ilk gerçek boyutlu (1,93 m.) Balıklıgöl veya Urfa adamı olarak bilinen heykeli, yaklaşık M.Ö. 10.000'lere tarihlendirilmektedir. Alt kısmında bacak ve ayakların yontulmadığı heykelin alt ucundaki konik çıkıntı, heykelin bir kaideye sabitlenmesinin sağlanması amacıyla kolayca dikilmesi için oluşturulmuş izlenimi uyandırmaktadır³⁶⁵. M.Ö. 10.000'lerden itibaren uç kısımları bir kaideye sabitlenen bu tür heykel veya heykelcikler, Anadolu'nun kesintisiz devam eden eserler grubundadır. Aşağıda işleyeceğimiz figürünler, Balıklıgöl adamının binyıllar içinden süzülüp gelen

³⁵⁸Bkz. Gökçek 2005, 51.

³⁵⁹Bkz. Miller 2001, 69.

³⁶⁰Krş. Miller 2001, 70.

³⁶¹Bkz. Aydıngün – Bulgan 2007, 93.

³⁶²Krş. Barjamovic 2011, 208.

³⁶³Krş. Darga 1992, 34.

³⁶⁴Hodder 2005, 7.

³⁶⁵Krş. Özcan 2014, 39; Çelik 2014, 171-172.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

küçük örnekleri olup, alt kısımları bir kaideye oturtabilmek veya sokabilmek için çivi şeklinde yapılmışlardır.

1) Yapı-adak çivisi, Envanter no: 5-6-93.

u.: 6,9 cm. g.: 2,2 cm.

Müzeye geldiği tarih ve şekli: Kahramanmaraş, Hasancıklı Köyü, 17.11.1983, Osman Aksoy'dan satın alma.

Tanımı: Bronzdan döküm tekniğinde yapılmış ve cepheden tasvir edilmiş olan tanrının yüz ayrıntıları belli olmaktadır. Kısa boynu olan heykelciğin geri kalan kısmında detaylar yer almamaktadır. Gövdesinin üst kısmı üçgen şekillidir. Alt kısmı ise aşağıya doğru hafif genişleyerek silindirik biçimde devam eder, bacakların hatları işlenmemiştir ve alt uç kısmı kırıktır. Arkası düzdür. Başındaki enine üç yivli sivri külâh onun tanrılık vasfını belirtmektedir.³⁶⁶ Gözleri oval şeklinde çıkıntılıdır. Burun öne doğru çıkıntılıdır. Ağzı ise bir çizgi şeklinde belirtilmiştir. Kulaklar yarım elips şeklindedir. Yanlara açılmış olan kolları, dirsekten bükülmüş durumda öne doğru uzatılmıştır; eller belirtilmemiştir. Sağ kol, sol kola göre hafif yukarıdadır. Heykelcik genel olarak korozyona maruz kalmıştır. Başındaki sivri külâh, Kahramanmaraş'tan ele geçen ve müzede korunan 934 numaralı heykelciğin başındaki külâhla benzerlik göstermektedir. Yine aynı eserin yanlara açılmış kolları, dirsekten bükülmüş durumda öne doğru uzatılmıştır.³⁶⁷ M.Ö. 2. bine tarihlenen, kolların öne uzatıldığı İsrail-Megiddo'dan ele geçen figürinler de bulunmaktadır.³⁶⁸

2) Yapı-adak çivisi, Envanter No: 5-7-93.

u.: 4,5 cm. g.: 1,8 cm.

Müzeye geldiği tarih ve şekli: Kahramanmaraş, Hasancıklı Köyü, 17.11.1993, Osman Aksoy'dan satın alma.

Tanımı: Bronzdan döküm tekniğinde yapılmış ve cepheden tasvir edilmiş olan tanrının yüz ayrıntıları belli olmaktadır. Kısa boynu olan heykelciğin geri kısmında detaylar yer almamaktadır. Dövülerek yassılatılmış, hafif incelerek devam eden alt kısmında bacak hatlarının işlenmemiş olduğu görülüyor. Alt uç kısmı, heykelcik asite atıldığından çok belli olmamakla birlikte muhtemelen kırıktır. Arkası düzdür. Tanrının başında uca doğru ovalleşen sivri külâh, onun tanrılık vasfını belirtmektedir. Gözler hafif çıkıntılı ve yuvarlak. Burun öne doğru çıkıntılı. Ağız ince çizgi şeklinde hafif korunmuştur. Kulaklar yarım elips şeklindedir. Kısa olan kollar yana açılmış vaziyettedir, eller belirtilmemiştir.

3) Yapı-adak çivisi, Envanter No: 5-8-93.

u.: 4,1 cm. g.: 1,7 cm.

Müzeye geldiği tarih ve şekli: Kahramanmaraş, Hasancıklı, 17.11.1993, Osman Aksoy'dan satın alma.

Tanımı: 5-7-93'e benzemektedir. Bronzdan döküm tekniğinde yapılmış ve cepheden tasvir edilmiş olan tanrının yüz ayrıntıları, asite

³⁶⁶Başında enine üç yivli sivri külâhin bulunduğu Adana'dan ele geçen diğer örnek için bkz. Aydınğün 2008, 116.

³⁶⁷Krş. Ekiz 2012, 69, figs. 39a,b,c.

³⁶⁸Seeden 1980, 27 no 91, lev. 21.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

atıldığından kısmen belli olmaktadır. Kısa boynu olan heykelciğin geri kısmında detaylar yer almamaktadır. Dövülerek yassılatılmış şekilde devam eden alt kısmında bacak hatlarının işlenmemiş olduğu görülüyor. Alt uç kısmı kırıktır. Arkası düzdür. Başındaki sivri külâhın tepesi kırıktır. Gözler, yuvarlak oyuktur. Burun öne doğru çıkıntılıdır. Asite atıldığından ağız detayı belli değildir. Kulaklar yarım elips şeklinde. Kısa olan kollar yanlara açık vaziyettedir. Eller belirtilmemiştir.

4) Heykelcik, Envanter No: 1210.

u.: 4,8 cm. g.: 2,4 cm.

Müzeye geldiği tarih ve şekli: Hasancıklı Müze bekçisi Cuma Orçan'dan hediye.

Tanımı: Pişmiş topraktan yapılmış olup, açık kahve renklidir. Başındaki serpuş, alnından hafifçe yükselen daire şeklinde olup, başa oturmuştur. Başının üstündeki serpuşun üst kısmı içe doğru basıktır. Asur ülkesi kökenli kuş yüzlü heykelciğin, derin ve yuvarlak iri göz oyukları mevcuttur. Gözler applike olarak halka biçiminde yapıştırılmıştır. İnce burnu öne doğru çıkıntılıdır. Ağız ve kulakları belirtilmemiştir. Kalın boynu olan heykelciğin geri kısmında detaylar yer almamaktadır. Kısa kollar yanlara açık vaziyettedir, eller belirtilmemiştir. Gövde içe doğru basık olup yanlara doğru çıkıntı yapmaktadır. Heykelciğin alt kısmı kırık olmayıp, gövdeden sonrası işlenmemiştir. Arkası düzdür. Heykelciğin alt kısmındaki içe doğru olan basıklık, onun bir yere tutturulması için yapılmış izlenimini uyandırmaktadır.

1210 nolu heykelcik, Adıyaman-Samsat (Hahhum)'dan Asur Ticaret Kolonileri Çağına tarihlenen pişmiş toprak idol ile benzerlik göstermektedir. Asur ülkesi kökenli kuş yüzlü idolün gözleri tek merkezli büyük birer daire ile gösterilmiştir³⁶⁹. Alt kısımları bir yere sokulmak için, bir tür çivi gibi yapılan bu yapı-adak çivilerinin kullanım alanlarına dair detaylı bilgiler yer almaktadır³⁷⁰.

Bu eserleri, Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile Eski Hitit Döneminin başları arasına tarihlendirmek mümkündür. Kahramanmaraş Müzesinde, bir kısmının geliş yerinin Hasancıklı olarak kaydedildiği yapı-adak çivilerinin sayısı 35'i aşmaktadır. Hasancıklı'dan müze kazandırılan sayıları 50'ye varan küçük boğa figürünlerinin varlığı da, burada geniş bir alana yayılan önemli bir yerleşim yerine işaret etmektedir³⁷¹.

Hasancıklı Köy Muhtarı ile Ağustos 2011'de yapılan görüşmede yapı-adak çivisi biçimli heykelciklerin halen tarla olarak kullanılan ve "Kalaycık" olarak adlandırdıkları bir teras yerleşiminden ele geçtiği öğrenildi. Köy ile Kalaycık'ın arası yaklaşık 1 km. dolayındadır. Muhtar, buradan ele geçen eserleri "yedili ve öküzlü" şeklinde isimlendirdiklerini ve siyah taştan yapılmış "silindir"lerin de buradan çıktığını ifade etti; "silindir" diye

³⁶⁹Aydingün 2005, 54, 141, kat. no. 54; Özgüç 2009, 65, Lev. 142, 308.

³⁷⁰Hitit yapı ritüellerinin bazılarının tercüme ve günümüzle olan bağlantıları hakkında detaylı bilgi için bkz. Akdoğan 2009, 27-31; Akdoğan – Ersoy 2014, 25-27.

³⁷¹Akdoğan – Ersoy 2014, 23.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bahsettiği silindir mühürlerin ortasının delik olduğunu ve üzerlerinde “akrep, yılan” gibi motiflerin bulunduğunu söyledi³⁷².

Hasancıklı-Kalaycık teras yerleşiminde Orta Tunç dönemine tarihlenen seramiklere rastlanmıştır. Hasancıklı’da bulunan en eski yerleşim yeri de burasıdır. Diğer yerleşim yerleri tepelerde olup, geç dönemlere aittirler³⁷³.

Hasancıklı’nın önemini artıran diğer buluntularsa bronz mızrak uçlarıdır. Gaziantep Müzesinde korunan, Hasancıklı’da ele geçen, üzerinde eski Asur yazısıyla kaleme alınmış “*A-num-Hi-ir-wi*”nin adı bulunan mızrak uçları Mama’nın lokalizasyonuna katkı sağlayacak önemli verilerdir. Gaziantep Müzesine 1992 ve 1993 yıllarında kazandırılan mızraklar, Veysel Donbaz tarafından yayımlanmıştır³⁷⁴. Anum-Hirbi’nin yaklaşık olarak M.Ö. 1795-1765 yılları arasında hüküm sürdüğü kabul edilmektedir³⁷⁵.

Hasancıklı’da, Asur Ticaret Kolonileri Dönemine ait buluntu veren tek yerleşim yerinin Kalaycık Mevkii olduğu ve buradan ele geçen bu önemli buluntular da göz önünde bulundurulduğunda, Kalaycık’ın Mama olduğu söylenebilir³⁷⁶. Lokalizasyonla ilgili kesinlik, Kalaycık’tan elde edilecek yazılı malzemeye mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Akdoğan 2009 R. Akdoğan, "Yapı-Adak Çivisi Biçiminde Tanrı-Tanrıça Çifti". *Kubaba Arkeoloji-Sanat Tarihi-Tarih Dergisi* 13 (2009) 27-36.
- Akdoğan – Ersoy 2014 R. Akdoğan– A. Ersoy, "Kahramanmaraş Müzesinde Bulunan Yapı-Adak Çivilerinin Işığında Mama Şehri".Ed. P.Taracha. *Eighth International Congress of Hittology*. 5-9 September 2011. Warsaw (2014) 20-31.
- Alparslan – Yakar 2009 Y. Alparslan – S. Yakar, *Seyâhatnâme, Şehir Târîhi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş. Maraş Tarihi Serisi* 26 2009.
- Aydınğün 2005 Ş. G. Aydınğün, “Kentleşme ve Tunçun Keşfi. İlk Tunç Çağının Kutsal Bedenleri”. *Tunç çağının Gizemli Kadınları*. (2005) 29-80.
- Aydınğün – Bulgan 2007 Ş. Aydınğün – F. Bulgan, "Tanrı Ailesine Adanmış Bir Adak Çivisi". *Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi* 7 (2007) 91-98.
- Aydınğün 2008 Ş. G. Aydınğün, "Bir yapı-adak çivisi ile iki farklı hayvanla betimlenmiş Hitit tanrı heykelcikleri".

³⁷²Akdoğan – Ersoy 2014, 20; yedi adet insan betimli olan ve boğa ile betimlenmiş yapı-adak çivileri de söz konusu makalede yayınlanmıştır.

³⁷³Akdoğan – Ersoy 2014, 22.

³⁷⁴Akdoğan – Ersoy 2014, 23.

³⁷⁵Bkz. Miller 2001, 67.

³⁷⁶Akdoğan – Ersoy 2014, 24.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

- Muhibbe Darga Armağanı*. İstanbul (2008) 115-128.
- Balkan 1957 K. Balkan, *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaneş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*. 7/31a. Ankara 1957.
- Bayram – Kuzuoğlu 2015 S. Bayram – R. Kuzuoğlu, "Kültepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer ve Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası". 16. Türk Tarih Kongresi, Ankara 20-24 Eylül 2010, *Kongreye Sunulan Bildiriler 1/* 13a. Ankara (2015) 225-244.
- Black – George et al. 2000 J. Black – A. George – N. Postgate, *A Concise Dictionary of Akkadian*. Hrsgb. K. Hecker – W. Sommerfeld. Wiesbaden 2000.
- Bilgiç – Bayram 1995 E. Bilgiç – S. Bayram, *Ankara Kültepe Tabletleri II.Sa 33^a*. Ankara 1995.
- Bilgiç – Günbattı 1995 E. Bilgiç – C. Günbattı, *Ankaraner Kültepe-Texte III, Texte der Grabungskampagne 1970*. Deutsche Übersetzung von K. Hecker. Stuttgart 1995.
- Barjamovic 2011 G. Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*. Denmark 2011.
- Çelik 2014 B. Çelik, "Male Figures In The Pre-Pottery Neolithic Period". *Anadolu Kültürlerine Bir Bakış, Armağan Erkanal'a Armağan*. Eds. N. Çınardalı-Karaaslan, A. Aykurt, N. Kolankaya-Bostancı, Y. H. Erbil. Ankara 2014.
- Darga 1992 M.Darga, *Hitit Sanatı*. İstanbul 1992.
- Devecchi 2015 E. Devecchi, *Tarattati internazionali ittiti*. Brescia 2015.
- Ekiz 2012 H. H. Ekiz, M.Ö. 2. Bin Hitit Dönemi İnsan ve Tanrı Heykelcikleri. *Kubaba Arkeoloji-Sanat Tarihi-Tarih Dergisi* (2012) 20.
- Gökçek 2004 G. Gökçek, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da Kervan Güzergâhları ve Taşımacılık". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1.(2004) 151-164.
- Gökçek 2005 G. Gökçek, "Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet". *Archivum Anatolicum* (2005) 8/1. 47-57.
- Hodder 2005 I. Hodder, "Figürünler Hakkında Düşünmek". *Tunç Çağının Gizemli Kadınları* (2005). 7-10
- Klengel 1965 H. Klengel, *Geschichte Syriens im 2. Jahrtausendv.U.Z.Teil 1 Nordsyrien, Deutsche Akademie der Wissenschaftenzu Berlin. Institutfür Orient forschung /40*. Berlin 1965.
- Klengel 1999 H. Klengel, *Geschichte des hethitischen Reiches, Handbuch der Orientalistik Erste Abteilung*. Leiden-Boston-Köln 1999.
- Kuzuoğlu 2004 R. Kuzuoğlu, "M.Ö. II. Bin'de Bir Anadolu Şehri "Aliaşa". *Archivum Anatolicum* (2004) 7/2. 75-89.
- Larsen 2002 M. T. Larsen, *The Aššur-nādā Archive (Old Assyrian Archives, volume 1)*. Leiden 2002.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Larsen 2015 M. T. Larsen, *Ancient Kanesh: A Merchant Colony in Bronze Age Anatolia*. New York 2015.
- Lewy 1950 J. Lewy, "Hatta, Hattu, Hatti, Hattušaand "Old Assyrian" Hattum". *Archiv Orientalní* 18/ 3 (1950) 366-441.
- Miller 2001 J. Miller, "Anum-Hirbi and His Kingdom". *Altorientalische Forschungen* (2001) 28/1. 65-101.
- del Monte–Tischler 1978 G. F. del Monte-J. Tischler, *Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte, Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes 6*. Wiesbaden 1978.
- Öz 2011 E. Öz, "Kültepe Tabletlerine Göre Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'da Üzüm Yetiştiriciliği ve Bağcılık". *Akademik Bakış* 5/9 (2011) 285-294.
- Özcan 2014 E. S. Özcan, "Göbekli Tepe, Dünyanın En Eski ve En Büyük Tapınma Alanı". *TÜBİTAK Bilim ve Teknik* 560 (2014) 30-39.
- Özgüç 2009 N. Özgüç, *Samsat, Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahha, Hahhum, Bir Başkent ve Kalenin Uzun Yaşamının 600 Yıllık Döneminden Kesitler*. Ankara 2009.
- Seeden 1980 H. Seeden, *Prähistorische Bronzefunde, The Standing Armed Figurines in the Levant*. München 1980.
- Singer 2001 I. Singer, "The Treaties between Karkamiš and Hatti". Ed. G. Wilhelm, *Aktendes 4. Internationalen Kongressfür Hethitologie Würzburg*. 4.-8. Oktober 1999. Wiesbaden (2001) 635-641.
- Türk Ansiklopedisi 1976 *Türk Ansiklopedisi*. c. 23. Ankara (1976).
- Wilhelm 2008 G. Wilhelm, "Hurrians in the Kültepe text". in *Anatolia and the Jazira during the Old Assyrian Period*. Ed. J. D. Dercksen. Leiden. (2008) 181-194.
- Yıldırım 2013 N. Yıldırım, "Kültepe Tabletlerinde Geçen Asurlu Tüccarlara Ait Altından Kült Eşyaları". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 53/2 (2013) 327-343.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

RESİMLER

fig. 1) 5-6-93 a, fig. 1) 5-6-93 b, fig. 1) 5-6-93 c / fig. 1) 5-6-93 Yapı-Adak
Çivisi

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

fig. 2) 5-7-93 b, fig. 2) 5-7-93 c, fig. 3) 5-8-93 a / fig. 2) 5-7-93 Yapı-Adak
Çivisi

fig. 3) 5-8-93 b, fig. 3) 5-8-93 c, / fig. 3) 5-8-93 Yapı-Adak Çivisi

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

fig. 4) 1210 a. fig. 4) 1210 b, fig. 4) 1210
c / fig. 4) 1210 Heykelcik

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

fig. 5) Hasancıklı - Kalaycık Mevki

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ASUR KRAL YILLIKLARINDA GURGUM'A YAPILAN SEFERLER

Yr. Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM*

Özet

Anadolu'ya yazının gelmesinden önce Hurri ve Luvi toplumlarının yaşadığı günümüz Kahramanmaraş ve çevresi Asur Ticaret kolonileri ve Hitit Krallığı egemenliğinden sonra Geç Hitit Krallıkları döneminde Gurgum Krallığı ismi ile bağımsız bir şehir devleti haline gelmiştir. Gurgum krallığı, siyasi tarih sahnesinde kaldığı dönem boyunca kuzeydeki Urartu Krallığı ile güneydeki Asur Devleti arasında bir denge politikası izlemiş ve her iki devlet ile de müttefiklikler oluşturmuştur. Geç Hitit Krallıkları döneminde kullanılan Luvi hiyeroglif yazısı ile kayıt tutma geleneği gelişmediği veya günümüze kadar dayanabilen kil tabletler kullanılmadığı için Gurgum krallığının siyasi tarihi hakkında bilgi alınabilecek tek kaynak Asur metinleri olmuştur. Asur krallarının bir gelenek haline getirdiği ve dini bir önem taşıyan yıllıklarında Gurgum'a düzenledikleri seferler hakkında bilgi vermişlerdir. Bu seferler hakkında verilen bilgilerin içerisinde Gurgum kralları ve onların siyasi faaliyetlerine dair anlatımlarda bulunmaktadır. Asur krallarının birçoğunun Geç Hitit topraklarına seferler düzenlediği bilinmesine rağmen özellikle III. Salmanassar ve III. Adad-narari'ye ait yıllıklarda Gurgum krallığına ilişkin anlatımlar yer almaktadır. Bu çalışma, Asur krallarının Gurgum Krallığına yönelik seferlerine dair anlatımları bir araya toplayarak dönemin siyasi hayatı ve Asur Devleti'nin yayılmacı politikası hakkında genel bir değerlendirme vermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gurgum, Asur, Urartu, III. Salmanassar, III. Adad-narari.

Abstract

Before writing came to Anatolia the surrounding which is known as Kahramanmaras in present day where Hurri and Luvi communities had lived become an independent city state known as Gurgum Kingdom in Late Hittite Kingdom after Assyrian Trade Colonies Periods a Hittite Kingdom domination. During the period of political history, the kingdom of Gurgum followed a balance policy between the Urartu Kingdom in the north and the Assyrian State in the south, and formed alliances with both states. The only source of information about the political history of the Gurgum kingdom was the Assyrian texts, since the Luvi did not improve the record keeping tradition by using hieroglyphic writing which was used in the Late Hittite Kingdoms or the clay tablets which could be kept up to daylight. The Assyrian kings gave information about the campaign organized to Gurgum in their traditional religiously important annuals. The information given about these campaign is in the accounts there are information about of the Gurgum kings and their political activities. Although it's known that the Assyrian kings organized a campaign to the Late Hittite lands, especially in the annuals that belong to

---

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: neshali@gmail.com

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Salmanassar III and Adad-narari III. There are narrations about the Gurgum Kingdom. This study aims to give a general summarize about the political life and the spreading policy of the Assyrian State by gathering the accounts of the campaign made to Gurgum Kingdom by the Assyrian kings.

Keywords: *Gurgum, Assyrian, Urartu, Salmanassar III, Adad-narari III.*

GİRİŞ

Ön Asya dünyasının etnik ve siyasi yapısını değiştiren Ege Göçleri'nden sonra Anadolu'nun egemen gücü Hitit Devleti yıkılmış ve "Karanlık Çağ" olarak isimlendirilen dönemde Anadolu, yerel krallıkların yönetimi altında kalmıştır³⁷⁷. Yıkılan Hitit Devleti'nin hanedan ailesi ile akrabalıklarının olduğu bilinen ve Anadolu'nun güneydoğusunu egemenlikleri altına alan krallıkların yönettiği şehir devletlerine "Geç Hitit Krallıkları" ismi verilmiştir. Geç Hitit Krallıkları'nın kurulduğu bölgeye, Ege Göçleri'nin ardından başlayan Arami göçü ile gelen kabileler, bölgede karmaşık bir etnik ve sosyal yapının oluşmasına neden olmuştur³⁷⁸. Hititlerin yüzyıllar boyunca kullandıkları çivi yazısı ve Hitit dili ortadan kalkarak hiyeroglif yazı ile Luvi dili kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu değişim, Hitit Devleti kültürünün yerini Geç Hitit şehir kültürünün alması ile şekillenmiştir. Siyasi olarak ise Geç Hitit Krallıkları'na ait bölge, güneydeki Asur Devleti ile kuzeydeki Urartu Krallığı arasındaki nüfuz mücadelesinin yaşandığı bir coğrafya haline dönüşmüştür³⁷⁹.

Geç Hitit Krallıkları, bir taraftan yayılcı bir politika izleyen Asur ile mücadele ederken bir taraftan da kendi aralarında çatışmalar yaşamaktaydılar. Farklı etnik yapıların bir arada yaşaması ve sürekli devam eden çatışmalar, bu şehir krallıklarının birliktelik oluşturup merkezi bir devlet etrafında örgütlenememesinin temel nedenleri olmalıdır. Bu krallıklar hakkındaki bilgilerimiz arkeolojik kazılardan elde edilen malzemeler ve Asur metinleri dışında çok zayıf olduğu için siyasi tarihleri ve sosyal yapıları hakkında geniş yorumlar yapılamamaktadır. Geç Hitit Krallıkları'ndan biri olan Gurgum ise sahip olduğu stratejik konumu ve ekonomik gücünden dolayı Asur Krallığı'nın sürekli hedefinde olmuştur. Asur kralları III. Adad-narari, III. Salmanassar ve II. Sargon dönemlerinde düzenlenen seferler ile Asur nüfuzuna giren Gurgum, bölgede Geç Hitit kültürünü yansıtan önemli şehir devletlerinden biridir³⁸⁰.

Hitit kaynaklarında Gurgum'a ilişkin herhangi bir kayda rastlanamamasından dolayı bölgenin ismi ile ilgili bir varsayım oluşturulamamaktadır. Buna rağmen yapılan arkeolojik çalışmalar bölgede Hitit yerleşimlerinin olduğunu gösterdiği için bu coğrafyanın komşu kentler ile ortak isimlerle anılmış olduğu ileri sürülebilir. Hititlerin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Luvi dili ile yazılmış olan yazıtlarda "Kurkum" Asur kayıtlarında "Gurgum", "Bit Pa'alla", "Marqasi" gibi isimlerle anıldığı II.

³⁷⁷Sandars 1978.; Margalith 1998.; Robbins 2001.

³⁷⁸Giusfredi 2012, 37-45; Weeden 2013, 1-20; Yıldırım – Pekşen 2013, 31-55.

³⁷⁹Thuesen 2002, 43-55; Sicker 2000, 53-57; Mieroop 2004, 185-187; Liverani 2014, 448-452.

³⁸⁰Porter 2003, 7-16; Bedford 2009, 30-33; Hawkins 2009, 164-173; Bryce 2012, 78-180.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Sargon döneminden sonra ise Marqasi isminin öne çıktığı kabul edilmektedir³⁸¹.

Gurgum'un tarihi ile ilgili Asur metinlerinde M.Ö. 9 – 7. yüzyıllar arasındaki dönemde krallığa ait bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler içerisinde en eskiye giden kayıt II. Asurnasirpal'in (M.Ö. 883 – 859) yaptırmış olduğu Kalhu sarayına davet edilen elçiler arasında Gurgum Krallığı'nın elçisinin de bulunduğunu belirtir metindir. III. Salmanassar (M.Ö. 858 – 824) döneminde Gurgum, Asur'a vergi ödeyen krallıklar içinde sayılırken Gurgum Kralı Mutallu'nun ismine de yer verilmektedir. III. Adad-narari (M.Ö. 811 – 789) döneminde ise Kummuh ve Gurgum krallıklarının sınırlarının Asur kralı tarafından belirlenerek iki krallığın sınırına bir sınır taşının dikildiği yıllıklarda belirtilmektedir. III. Tiglat-pileser (M.Ö. 744 – 727) döneminde Gurgum kralı olan Tarhulara'nın, Urartu Kralı II. Sarduri ile ittifak yaptığı fakat Asur karşısında yenilgiye uğradığı Asur metinlerinde görülmektedir. Sonraki yıllarda Gurgum Krallığı Asur'a vergi ödeyen krallıklar arasında sayılmaya devam ederken II. Sargon, (M.Ö. 721 – 705) Mutallu'nun babası Tarhulara'yı öldürerek krallığını ilan etmesini bahane ederek Gurgum'a bir sefer gerçekleştirmiştir. Bu sefer sonucunda II. Sargon yönetime bir vali getirerek Gurgum'u bir Asur kenti haline dönüştürmüştür. Böylece Gurgum, yeni ismi ile Marqasi, Asur'a bağlı kalmıştır³⁸².

III. Salmanassar Dönemi Seferleri

Tanrı Asur adına savaşmayı bir devlet doktrini olarak devam ettiren II. Asurnasirpal'den sonra tahta geçen III. Salmanassar döneminde de Geç Hitit Krallıkları, Fenike Şehir Devletleri ve Babil üzerine seferler düzenlenerek Asur egemenliğini genişletmek, devletin temel amacı olarak kalmıştır. III. Salmanassar, kılıç ile yönettiği toprakları genişletmek için Mezopotamya'da bulunmayan hammadde kaynaklarını temin edebilmek için uzun mesafeli seferlere çıkmıştır. III. Salmanassar'ın seferleri öncesinde, Urartu'lar siyasi birliklerini sağlamlaştırmakta, Kuzey Suriye'de Hamat Krallığı bölgedeki şehir devletleri ile ittifaklar oluşturmakta, Asur'un geleneksel düşmanı Babil, Asur topraklarını ele geçirmek için askeri faaliyetlerini hızlandırmaktaydı. Etrafı düşmanları ile çevrelenmiş olan III. Salmanassar krallığının ilk yılında Urartu üzerine sefere çıkarak ülkesinin kuzey sınırlarını emniyet altında almaya çalışmıştır. III. Salmanassar, Van Gölü'ne kadar uzanan seferinin dönüşünde Bit-Adini krallığına saldırmış sonrasında Geç Hitit Krallıkları üzerine ilerlemiştir³⁸³.

“(III) Salmanassar, tüm insanların kral, prens, Asur'un naibi, Asur'un güçlü kralı, dört bucağın kralı, tüm insanların güneşi (tanrısı) tüm ülkelerin yöneticisi, tanrıların isteğini gerçekleştiren kral, Tanrı Enlil'in seçtiği, Tanrı Asur'un güvenerek atadığı, büyük tanrılara hediyeler sunan, dindar, Ekur tapınağına sürekli destek sağlayan, Asur insanlarını barış içinde liderlik yapan sadık çoban (...) Bu ilk yılında Amurru ülkesinin denizi olarak isimlendirilen Batı Denizi'ne doğru yol aldım. Yolum üzerindeki (sefer

³⁸¹ Ikeda 1979, 75-87; Kurt 2007, 83-85; Ünal – Girginer 2007, 171.

³⁸² Lipinski 2000, 214-246; Kurt 2009, 1-13; Karlsson 2016, 35-36; Melville 2016, 149-153.

³⁸³ Olmstead 1921, 345-382; Ikeda 1999, 271-301; Collins 2012, 81-86; Gökçek 2015, 143-144.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

esnasında) Bit-Adini'nin adamı olan Ahunu'ya ait Lalatu şehrini ele geçirdim. Habinu'dan Gaunu'nun Til-Abnian'nın dan, Giri-Adad'ın Sarugean'ından vergi olarak altın gümüş, kalay, bronz, öküz koyun ve şarap aldım. (...) Fırat Nehri'ni geçtim. (...) Gurgum şehrinden ayrıldıktan sonra Haiianu'nun şehri Lutibu şehrine, Samalite, Haiianui, Sapalulme, Bit-Adini adamı Ahunu'nun şehri Patinean, Sangara, Kargamış şehirleri birbirlerine güvenerek savaşta hazırlandı. Onlar savaşmak için bana saldırdı. Efendim Asur'un bana verdiği güçlü silahlarla ve benden önce ilahi sembollerin verdiği güç ile savaştım ve onları yendim. Onların savaşçılarını kılıçla biçtim. Onların üzerine sel gibi yağdım hendekleri onların cesetleri ile doldurdum."³⁸⁴

III. Salmanassar'ın iktidarının ilk yılında kuzeydeki Urartu ve Geç Hitit krallıkları üzerine sefer düzenlemiş olması hem bölgeyi elde tutma hem de zengin hammadde kaynaklarına ulaşma isteğini ortaya koymaktadır. III. Salmanassar, yıllıklarında pek çok defa bölgeye seferler düzenlediğini anlatırken binlerce insanı öldürdüğünü veya esir aldığını, ganimet olarak ise bölgede ele geçirdiği hayvanları ülkesine getirdiğinden bahsetmektedir. Geç Hitit Krallıklarını Asur hâkimiyeti altına almaktansa düzenli seferler ile bölgeden fayda sağlamayı amaçladığı görülen III. Salmanassar'ın seferleri Kilikya'ya, Melid'e ve hatta Tabal'a kadar uzanmıştır. Bu seferler esnasında bölgenin tüm zenginliklerinin Asur kentine taşınması ve bölgenin temel geçim kaynağı olan hayvanların bölge insanlarından ganimet olarak alınması Asur'a karşı bir tepkinin oluşmasına neden olduğu ileri sürülebilir. Asur seferleri esnasında antlaşma yapan krallıkların ise yüksek vergi yükü altında ezildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeplerden Geç Hitit Krallıkları, kendi aralarında anlaşabildikleri durumlarda birleşerek Asur'a karşı ayaklanmış ya da Asur topraklarına akınlar düzenlemiştir.

"İyyar ayının on üçüncü gününde Ninova'dan ayrıldım, Dicle Nehri'ni geçtim, Hasamu ve Dihnumu Dağları'nı geçtim ve Bit-Adini adamı (kralı) Ahunu'ua ait olan Lalatu şehrine ulaştım. Efendim Asur'un parlaklığı ile korkudan şaşkına dönerek hayatları kurtarmak için (dağlara) yükseklere kaçtılar. Şehri yaktım, yıktım ve yok ettim. Lalatu'dan ayrılarak Bit-Adini'nin adamı Ahunu'nun tahkimli şehri olan Til-Barsip şehrine ulaştım. Birliklerinin gücüne güvenen Bit-Adini'nin adamı Ahunu savaşmak için savaş çıkarmak için kavgacı davrandı. Efendilerim Asur ve yüce tanrıların desteği ile onunla savaştım ve onu yendim. Onu şehrine hapsettim. Til-Barsip şehrinden ayrılarak Bit-Adini'nin adamı Ahunu'ya ait olan Burmarina şehrine ulaştım, şehri kuşattım ve 300 savaşçı adamını kılıçtan geçirdim. Şehrin önüne kellelerden kuleler diktim. İlerleyişimde Hapinu'dan "Til-abnian" Gaunu'dan "Sarugean" Giri-Adad'dan'dan "Immerinaean" vergi olarak gümüş, altın öküz, koyun ve şarap aldım. Burmarina şehrinden ayrılarak Fırat Nehri'ni keçi derisinden yapılmış sallarla geçtim. Katazilu'dan "Kummuhte" vergi olarak gümüş, altın öküz, koyun ve şarap aldım." (Sonra) yine Fırat Nehri'nin karşı kıyısında olan Bit-Adini'nin adamı Ahunu'ya ait şehirlerden biri olan Bit-Paqarahubunu şehrine ulaştım.

³⁸⁴Grayson 1996, 7-9.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Topraklarını ele geçirdim ve şehirlerini harabeye çevirdim. 1300 savaşçı adamını kılıçtan geçirerek ovalarına cesetlerini serdim. Paqarahubunu şehirden ayrılarak Mutallu'nun şehri olan Gurgumite'ye geldim. Mutallu'nun şehri olan Gurgumite'den gümüş, altın, öküz, koyun, şarap vergi olarak ve zengin çeyizi ile birlikte kızını (da) aldım."³⁸⁵

III. Salmanassar'ın yıllıklarından alınmış olan bu metin incelendiğinde kalabalık Asur ordusu yalnız başlarına çok bir gücü olmayan şehirleri birbiri ardı sıra ele geçirip onlardan vergi alarak azat etmekteydi. Bu esnada şehirlerde yıkımlara neden olmaktaydılar. Fakat Gurgum Kralı Mutallu'nun kızını Asur kralı ile evlendirerek bu yıkımdan şehri kurtardığı iddia edilebilir. Ayrıca Gurgum Kralı Mutallu'nun kızını III. Salmanassar ile evlendirerek Asur'u kendisine müttefik yaptığı ve diğer şehir devletleri arasında konumunu yükseltmeyi amaçladığı iddia edilebilir. Metinde Gurgum Kralı Mutallu'nun kızını zengin bir çeyiz ile vermesi bu evliliğin Mutallu tarafından istendiği ya da III. Salmanassar'ın metinde kendisini yüceltmek için böyle bir ifade kullandığı iddia edilebilir.

*"İyyar ayının on dördüncü gününde Ninova'dan ayrıldım Dicle Nehri'ni geçtim. Balih Nehri kıyısındaki Gimmu'nun şehirlerine yaklaştım. Benim lordumun korkunçluğundan, parlak ve acımasız silahlarından korkmuşlardı ve kendi silahlarıyla efendileri Giammu'yu öldürdüler. Sahlala ve Tilsaturahi şehirlerine girdim, tanrılarımı onun saraylarına soktum ve onun saraylarında kutlama yaptım. Ambarlarını açtım ve hazinelerini gördüm. Onun servetini ve mallarını alarak şehrim Asur'a taşıdım. Sahlala şehirden ayrılarak Kar-salmanassar şehrine ulaştım. Kabarmış olan Fırat Nehri'ni keçi derisinden yapılmış olan sallarla ikinci kez geçtim. Fırat Nehri'nin karşı kıyısında Sagura Nehri kenarında Hatti ülkesinden insanların Pitru diye adlandırdıkları Ana-Asur Uter-asbat şehrinde, Fırat Nehri'nin karşı kıyısındaki Sangara'dan, Kargamış'dan, Kummuhlu Kundaşpu'dan, Bit-Agusi adamı Aramu'dan, Meliteli Lalla'dan Bit-Gabbari adamı Haiianu'dan Patinalı Qalparuda'dan Gurgumlu Qalparuda'dan gümüş, altın, kalay, bronz ve bronz kabı vergi olarak aldım"*³⁸⁶.

III. Salmanassar, Gurgum Kralı Mutallu'dan sonra iktidarı devralan Qalparuda döneminde de bölgeye seferlere yaparak Gurgum krallığından vergiler almıştır. III. Salmanassar döneminde Gurgum kralı olan Qalparuda hakkında vergi kayıtları dışında bir bilgi bulunmamasına rağmen sonraki dönemde Kummuh ve Gurgum arasındaki sınırı belirleyen ve III. Adad-narari'nin himayesinde dikilen stelden bilgi alınabilmektedir.

III. Adad-narari Dönemi Seferleri

III. Adad-narari, V. Şamşi-adad ve III. Salmanassar dönemlerinde yürütülen yayılma politikasını devam ettirmeye çalışmasına rağmen Babil Krallığı ve Kuzey Suriye'de başlayan ayaklanmalardan dolayı Asur askeri ve siyasi açıdan zor bir döneme girmiştir. Ayrıca III. Adad-narari'nin annesi Semiramis oğlunun ilk yıllarında ülke yönetiminde tamamen söz sahibi olmuş, bu durum bir korku imparatorluğu olarak ünlenen Asur'un siyasi

³⁸⁵Grayson 1996, 15-16.

³⁸⁶Grayson 1996, 22-23.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

propagasını zayıflatmış olmalıdır. Bu sebepten dolayı Geç Hitit Krallıkları üzerindeki Asur baskısının zayıflamış, Asur krallarının emredici gücü bir hakem olma sıfatına dönüşmüştür. III. Adad-narari'nin kral yıllıklarında her ne kadar etkileyici ve abartılı sefer anlatımları yer alsa dahi Asur'a tabi olan krallıkların daha rahat hareket ettikleri görülmektedir. Bu dönemde Bit-Agusi ile Hamat krallığı arasında yapılan bir sınır antlaşması ile Gurgum ve Kummuh arasındaki sınırın belirlenmesi için dikilen stelde Asur kralının güvencesi bulunmaktadır³⁸⁷.

“Asur kralı (III) Adad-narari'nin sınır taşı, Asur kralı (V. Şamsi-adad'in) saray kadını (eşi), (III) Salmanassar'ın gelini, (III) Adad-narari'nin annesi, Semiramis ile Asur kralı (V)Şamsi-adad'in oğlu, güçlü kral, Asur kralı, dünyanın dört bucağının kralı. Kummuh Kralı Uspilulume, Asur Kralı (III) Adad-narari ile (onun) saray kadını Semiramis Fırat Nehri'ni geçmesine neden oldu, Arpad şehrinin adamı, Adramu'nun oğlu Atarsumki ve onunla birlikte olan Paqarahubunu şehrinin sekiz kralı ile savaştım. Onları topraklarından çıkardım. (Onlar) hayatlarını kurtarmak için dağıldılar. Aynı yıl Kummuh Kralı Uspilulume ile Gurgum Kralı Palalam'ın oğlu Qalparuda'nın (toprakları arasına) bu sınır taşıyı diktim. Her kim (bu toprakları) Uspilulume ya da onun çocukları ve torunlarından almaya cesaret ederse Tanrılar Asur, Marduk, Adad, Sin ve Şamaş onun işlerinde yanında olmasın. (Bu) efendim Asur'un ve Harran'da bulunan Sin'in yasağıdır.”³⁸⁸

III. Adad-narari'ye ait olan metinde Asur kralları için gelenekselleşmiş olan unvanlar ve tanrısal yüceltmeler kullanılırken kralın annesi olan Semiramis de zikredilmiştir. Bu durum Semiramis'in siyasi gücünün boyutunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Metnin devamında kralın Paqarahubunu şehrinin sekiz kralı ile savaştığı anlatılmış bölgedeki Asur egemenliğinin devam ettiğine vurgu yapılmıştır. Bu anlatımdan sonra Asur yıllıklarının alışagelmış anlatımında alınan vergilerin sıralanması gerekirken, Kummuh Kralı Uspilulume ile Gurgum Kralı Qalparuda'nın toprakları arasında sınırı belirlediğinden bahsedilmiştir. Bu durum, her iki krallığın da Asur himayesinde olduğunu işaret ettiği gibi Gurgum ve Kummuh krallarının arasında bir çatışmanın meydana geldiğini de göstermektedir. III. Adad-narari'nin iki krallık arasındaki bu uzlaştırıcı rolünün temelinde, bu krallıkları ilhak etmek yerine Urartu Krallığı'nın güney imesinin önünde engel olarak bırakmak isteğinin olduğu ileri sürülebilir. III. Adad-narari'nin yıllıklarında ve sonrasında Asur kralı olan III. Tiglat-pileser döneminde bölgeye seferlerin düzenlendiği bilinmektedir.

III. Tiglat-pileser Dönemi Seferleri

“Asur'un askerlerinin dinlenmesine izin vermeden, (onları) yedirmeden ve içirmeden, kamp dahi kurdurmadan, gündüz ve gece (ilerleyerek) yedi fersah yürüdüm, (sonrasında) onları yorgunluktan kurtulmalarına izin verdim. (...) Onlar hayatlarını kurtarmak için kaçtılar ve Urartu ülkesinin Sarduri'si tek başına katıra binerek gece kaçtı. (...) Huti şehrinde ayrıldım. (...) Gurgum ülkesinin Tarhulara'sının 100 şehrini ezip geçtim, Onun

³⁸⁷Lipinski 2000, 214-246; Kuhrt 2013, 148; Siddall 2013, 54-65; Bryce 2014, 128-29.

³⁸⁸Grayson 1996, 205.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

çevresindeki şehirleri de ele geçirdim. Tarhulara (...) (ile birlikte) (onun) ülkesinin önde gelen adamları hediye sepetleri ile birlikte önüme gelip Gurgum ülkesini yok etmemem için ayaklarımı öptüler. Onlardan (hediyeleri) aldım ve Gurgum ülkesinden ayrılıp kampımı kurduğu (...) şehirlerine ulaştım."³⁸⁹

III. Tiglat-pileser dönemine ait olan metin oldukça zarar gördüğü için Asur Kralının seferi hakkında ayrıntılı bilgi edinilememesine rağmen korunan bölümlerinde Urartu Kralı Sarduri'nin Asur ordusunun karşısında tutunamayıp dağlık bölgelere çekilmesi üzerine Gurgum Kralı Tarhulara'nın desteksiz kalmış ve şehrin önde gelenleri ile Asur kralına itaatini bildirip hediyeler sunarak III. Tiglat-pileser'in gazabından kurtulmuş olması anlatılmaktadır. III. Tiglat-pileser'in bu seferi ile Asur'un Geç Hitit Krallıkları üzerindeki nüfuzunun oldukça arttığı görülmektedir. Bu dönemden itibaren Asur Krallığı'nın vassal devletleri statüsü kazanan Gurgum'un da dâhil olduğu Geç Hitit Krallıkları varlıklarını sürdürmek için düzenli şekilde vergi vermeyi sürdürmüşlerdir. II. Sargon'un Asur tahtına geçmesi ile Asur'un kuzey politikası değişmiş, Geç Hitit Krallıkları Asur'a bağlı şehirler haline getirilmiştir³⁹⁰.

II. Sargon Dönemi Seferleri

V. Salmanasar'ı tahttan indirerek Asur kralı olan II. Sargon ile Asur krallığı önlenemez bir yükselişe geçmiştir. Bu yükselişin temelinde yönetim ve askeri alanda yapılan yenilikler bulunmaktadır. II. Sargon döneminde Kıbrıs ve Mısır'a kadar ulaşan seferler düzenlenmiş Asur, Ön Asya'nın tek hâkim gücü haline gelmiştir. Asur'un bu yükselişi üzerine I. Rusa, Tabal ve Muşki (Frig) kralları ile ittifak yapmış Melid'e kadar bir sefer düzenleyip egemenlik alanını geliştirmiştir. Sonrasında güneydeki şehir devletlerinin kralları ile Arami kabilelerini Asur'a karşı ayaklandırmıştır. II. Sargon, saltanatının beşinci yılında (M.Ö. 719) sefere çıkarak I. Rusa'nın kıskırtması ile yıllık vergisini ödemeyen Kummuh Krallığı üzerine ilerlemiş Urartu ve müttefiklerinden oluşan ordu geri çekilmek zorunda kalınca Kummuh ele geçirilerek Asur'a sadık olan Melid Kralı Tarhunazi'nin yönetimine verilmiştir. Bu galibiyetin ardından II. Sargon, Tabal Krallığı üzerine ilerlemiş ve bölgeyi ele geçirmiş, başkent Asur'a dönerken Kargamış Kralı Pisiris'i zincire vurarak beraberinde getirmiştir. II. Sargon, saltanatının yedinci yılında Tabal bölgesine yeni bir sefer düzenlemiş ve ertesi yıl Urartu üzerine düzenleyeceği sefer için bir ön hazırlık yapmıştır. M.Ö. 714 yılında II. Sargon Urartuların başkenti Tuşpa'ya ilerlemiş ve I. Rusa'nın ordusunu hemen hemen yok etmiştir. Ertesi sene II. Sargon, uzun süreden beri Asur'a vergi ödeyerek iktidarını devam ettiren fakat Asur kralları başka bölgelere sefer düzenlediği ya da zayıf düştüğü durumlarda ayaklanan Geç Hitit Krallıklarını ortadan kaldırmak için harekete geçmiştir. Tabal, Que, Melid krallıklarını Asur'a bağlamıştır³⁹¹.

³⁸⁹Tadmor –Yamada 2011, 85.

³⁹⁰Dubovsky 2006, 153-170; Bryce 2012, 261-263; Mutlu 2015, 98-109.

³⁹¹Tadmor 1958, 77-100; Liverani 2014, 452-454; Melville 2016, 149-153; Çiççi 2017, 162; Elayi 2017, 103-106.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

“Dur-Şarrukin, benim şehrim, Asur ülkesinde bakırın değeri gümüşünkine eşitti. İktidarımın on ikinci yılında (...) Gurgum’un Tarhulara’sını oğlu Mutallu silahla öldürdü ve (ülkesini) aldı (...) Ona (Mutallu) karşılığını vermek için tekrar (Gurgum ülkesine) gittim. (...) Tarhulara’nın oğlu Mutallu’nun (...) elleriyle yaptığı (...) onun ışığı görmesine izin veriyorum. (...) (Gurgum’un Tarhulara’sının) oğlu Mutallu’yu Bit-Pa’alla ailesiyle birlikte (ele geçirdim) (onların) altın ve gümüşünü, sarayındaki tüm eşyaları (ganimet olarak) aldım. Gurgum halkını (topraklarına) yeniden yerleştirdim. Asur ülkesinde yaşayanlar ile birlikte yaşamaları için (yönetmesi amacıyla) memurumu görevlendirdim”³⁹².

II. Sargon, yıllığında Gurgum’a düzenlemiş olduğu sefer hakkında bilgi verilmektedir. Metne göre II. Sargon’un amacı, babasını öldüren Mutallu’ya işlemiş olduğu suçun cezasını ödetmek gibi görünse de gerçekte Geç Hitit Krallıklarını Asur’un birer kenti haline dönüştürme stratejisinin devamı olarak Gurgum Krallığını Asur egemenliğe katmak olduğu tahmin edilmektedir. II. Sargon, Tarhulara’nın oğlu Mutallu tarafından öldürülmesini fırsat bilmiş ve M.Ö. 711 yılında Gurgum kentini alarak şehrin adını Marqasi yapıp Asur’un bir şehri haline dönüştürmüştür. Ayrıca metinde Gurgum halkının Asur ülkesindeki insanlarla birlikte yaşayacağını ilan eden II. Sargon, şehri yönetmesi için bir vali atamış ve şehirde kraliyet ailesine ait olan tüm malları beraberinde Asur kentine götürmüştür.

Sonuç

M.Ö. 1. binyılda Ön Asya’nın neredeyse tamamını bir idare altında toplamayı başaran Asur Krallığı, bu başarısını işleyen bir mekanizma haline getirdiği devlet yönetimine, bürokrasi sınıfına ve askeri gücüne borçludur. Bu dönemde Asur kralları her yıl düzenli seferlere çıkarak ele geçirdikleri bölgelerden yağmaladıkları köleleri ve hammaddeyi başkentleri Asur’a getirmeyi hem politik bir amaç hem de dini bir görev haline getirmişlerdir. Asur kralları başkent Asur’da yaptırdıkları görkemli tapınak ve saraylar için gereken köle ve hammaddeyi seferler yolu ile elde ederken seferlerde kazandıkları başarılarını da yıllıklara yazdırarak kayıt altına almışlardır. Asur’un kontrol altında tutmak istediği Anadolu’nun güneydoğusundaki Geç Hitit Krallıklarından biri olan Gurgum’da Asur krallarının düzenli seferler düzenledikleri bölgelerden biri olmuştur. Bu seferler esnasında Asur kralları Gurgum krallarından gümüş, bronz, kalay gibi madenlerin yanı sıra köle ve büyük baş hayvanları da savaş ganimeti ve vergi olarak almış bölgeyi ekonomik bir gelir kaynağı olarak kullanmışlardır.

---

³⁹²Lie 1929, 38-39.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Kaynakça

- Bedford 2009 P. R. Bedford, “*The Neo Assyrian Empire*”. Ed. I. Morris – W alter Scheidel *The Dynamics of Ancient Empires State Power from Assyria to Byzantium*. Oxford (2009) 30- 65.
- Bryce 2012 T. Bryce, *The World of the Neo-Hittite Kingdoms. A Political and Military History*. Oxford 2012.
- Bryce 2014 T. Bryce, *Ancient Syria. A Three Thousand Year History*. Oxford 2014.
- Çifçi 2017 A. Çifçi, *The Socio-Economic Organisation of the Urartian Kingdom*. Boston 2017.
- Collins 2012 B. J. Collins, *The Hittites and Their World*. Boston 2012.
- Dubovský 2006 P. Dubovský, “Tiglath-pileser III's campaigns in 734-732 BC”. *Biblica* 87 (2006) 153-170.
- Elayi 2017 J. Elayi, *Sargon II, King of Assyria*. Atlanta 2017.
- Giusfredi 2012 F. Giusfredi, *Sources for a Socio-economic History of the Neo-Hittite States*. Heidelberg 2012.
- Gökçek2015 L. G. Gökçek, *Asurlular*. Ankara 2015.
- Grayson 1996 A. K. Grayson, *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858 – 745 BC.)*. Toronto 1996.
- Hawkins 2009 J. D. Hawkins, “*Cilicia, the Amuq, and Aleppo. New Light in a Dark Age*”. Near Eastern Archaeology 72 /4 (2009) 164-173.
- Ikeda 1979 Y. Ikeda, “Royal Cities and Fortified Cities”. *Iraq* 41 /1 (1979) 75-87.
- Ikeda 1999 Y. I. keda, “Looking from TilBarsip on the Euphrates. Assyria and the West in Ninth and Eighth centuries BC”. Ed. K. Watanabe. *Priests and Officials in the Ancient Near East*. (1999) 271-301.
- Karlsson 2016 M. Karlsson, *Relations of Power in Early Neo-Assyrian State Ideology*. Uppsala 2016.
- Kuhrt 2013 A. Kuhrt, *Eskiçağlar'da Yakınoğu-II*, (M.Ö. 3000 – 330). Çev.: D. Şendil. İstanbul 2013.
- Kurt 2007 M. Kurt, *Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. I. Binde Mezopotamya - Anadolu İlişkileri*. Ankara 2007.
- Kurt 2009 M. Kurt, “Yeni Asur Devleti'nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası”. *Firat Üniversitesi Doğu Anadolu Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 8 / 1 (2009) 1-13.
- Lie 1929 A. G. Lie, *The Inscriptions of Sargon II, King of Assyria*. Amsterdam 1929

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Lipinski 2000 E. Lipinski, *The Aramaeans. Their Ancient History, Culture, Religion*. Leuven 2000.
- Liverani 2014 M. Liverani, *The Ancient Near East. History, Society and Economy*. New York 2014.
- Margalith 1998 O. Margalith, *The Sea Peoples in the Bible*. Tel-Aviv 1998.
- Melville 2016 S. C. Melville, *The Campaigns of Sargon II, King of Assyria, 721-705 BC*. Oklahoma 2016.
- Mieroop 2004 M. V. Mieroop, *Antik Yakınoğu'nun Tarihi İ. Ö. 3000-323 BC*. Çev.: S. Gül. Ankara 2004.
- Mutlu 2015 S. A. Mutlu, "Kummuh Ülkesi'nin Asur Devleti Açısından Önemi". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 2 / 7 (2015) 98-109.
- Olmstead 1921 A. T. Olmstead, "Shalmaneser III and the Establishment of the Assyrian Power". *Journal of the American Oriental Society* 41(1921) 345-382.
- Porter 2003R. M. Porter, "Dating the Neo-Hittite Kinglets of Gurgum/Maraş". *Anatolian* 29 (2003) 7-16.
- Robbins 2001 M. Robbins, *Collapse of the Bronze Age. The Story of Greece, Troy, Israel, Egypt, and the Peoples of the Sea*. New York 2001.
- Sandars 1978 N. K. Sandars, *The Sea Peoples. Warriors of the Ancient Mediterranean, 1250-1150 B.C*. New York 1978.
- Sicker 2000 M. Sicker, *The Pre-Islamic Middle East*. London 2000.
- Siddall 2013 L. R. Siddall, *The Reign of Adad-nīrārī III. An Historical and Ideological Analysis of an Assyrian King and His Times*. Boston 2013.
- Tadmor – Yamada 2011 H. Tadmor – S. Yamada, *The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744–727 BC) and Shalmaneser V (726–722 BC), Kings of Assyria*. (2011) 131-136.
- Tadmor 1958 H. Tadmor, "The Campaigns of Sargon II of Assur. A Chronological-Historical Study (Conclusion)". *Journal of Cuneiform Studies* 12 / 3 (1958) 77-100.
- Thuesen 2002 I. Thuesen, "The Neo-Hittite City-States.". Ed. M. H. Hansen. *A Comparative Study of Six City-State Cultures*. (2002) 43-55.
- Ünal – Girginer 2007 A. Ünal – S. Girginer, *Kilikya-Çukurova. İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*. İstanbul 2007.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Weeden 2013 M. Weeden, “After the Hittites: the kingdoms of Karkamish and Palistin in Northern Syria”. *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 56 /2 (2013) 1-20.
- Yamada 2000 S. Yamada, *The Construction of the Assyrian Empire. A Historical Study of the Inscriptions of Shalmanesar III relating to His Campaigns in the West*. 2000.
- Yıldırım – Pekşen 2013 E. Yıldırım – O. Pekşen, “Üçüncü Arami Göçü’nün Anadolu’nun Güneydoğusuna Yaptığı Etnik ve Siyasi Etkiler”. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi* 4 / 13(2013) 31 – 55.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ASUR KRALLARINA AİT KAYITLARA GÖRE BAĞIMSIZ GEÇ HİTİT KRALLIĞINDAN ASUR EYALETİNE DÖNÜŞME SÜRECİNDE GURGUM KRALLIĞI VE BU KRALLIĞIN POLİTİK ETKİNLİK ALANI

ACCORDING TO THE RECORDS OF ASSYRIAN KINGS, GURGUM KINGDOM DURING THE TRANSITION PERIOD FROM INDEPENDENT LATE HITTITE KINGDOM TO ASSYRIAN STATE AND THE POLITICAL ACTIVITY AREA OF THIS KINGDOM

Nurgül YILDIRIM*

Özet

Anadolu'nun en büyük merkezi güçlerinden biri olan Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması, Anadolu'da küçük krallıkların kurulmasına neden olmuştur. Bu krallıklar içerisinde günümüz Kahramanmaraş ili ve yakın çevresini içine alan coğrafyada Gurgum Krallığı kurulmuş ve bulunduğu coğrafyada zamanla önemli bir merkez haline almıştır. Gurgum Krallığı, kendisi gibi Geç Hititli Krallıklarla/Demir Çağı Kent Devletleriyle çevrelenmiş; batısında Que (Adana), doğusunda Kummuh (Adıyaman), güneydoğusunda ise Karkamış (Gaziantep) Krallıklarıyla kimi zaman ticari, kimi zaman da siyasi ittifaklar çerçevesinde ilişki içerisinde olmuştur. Gurgum Krallığı ve çevresindeki diğer Geç Hitit Krallıkları kurdukları siyasi ittifakları, Mezopotamya'da gittikçe güçlenen Asur tehlikesinden korunma amacıyla gerçekleştirmişlerdir. Asur krallarının bu dönemde Anadolu'daki kendi ilerleyişine karşı oluşturulan koalisyonları dağıtmak ve egemenliğini kalıcı kılmak adına, Anadolu'ya birçok sefer düzenledikleri görülmüştür. Bu seferlere ait kayıtlar, Geç Hitit Krallıklarının kendi tarihi kayıtları dışında o dönem Anadolu tarihinin aydınlatılmasında önemli kaynaklar olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, Asur Krallarının Anadolu'ya gerçekleştirdikleri seferlere ilişkin kayıtlar ışığında Gurgum Krallığının müstakil bir yapıdan, Asur eyaletine dönüşme sürecinin incelenmesiyle bu süreçte Gurgum Krallığının siyasi duruşunun analizi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Geç Hitit Krallıkları, Yeni Asur Kralları, Marqasi, Qalparunda

Abstract

The collapse of the Hittite Empire, one of the greatest central powers of Anatolia, caused the establishment of small kingdoms in Anatolia. Within these established kingdoms, there was the Kingdom of Gurgum in the geography which includes the present day Kahramanmaraş province and its near surroundings and it became an important center over time in the geography it was in. Gurgum Kingdom, was surrounded by Late Hittite Kingdoms/Iron Age City-States like itself; it had relation sometimes in commercial and sometimes in political alliances frame with Que (Adana) in the west, Kummuh (Adıyaman) in the east, and Karkamış (Gaziantep) in the south-east. The political alliances established by the Gurgum Kingdom and the other Late Hittite kingdoms were carried out, in order to protect

* Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

themselves from the increasingly strong Assyrian danger in Mesopotamia. It was seen that the Assyrian kings organized many expeditions to Anatolia in order to distribute the coalitions against their own progress in Anatolia and make their sovereignty permanent. Apart from the historical records of the Late Hittite kingdoms, the records belonging to these expeditions were evaluated as important sources in the illumination of the Anatolian history of that period. In this study, in the light of the records of the expeditions of the Assyrian kings to Anatolia, it is aimed to study the transition process of the Gurgum Kingdom from an independent structure to the Assyrian state and to analyze the political stance of the Gurgum Kingdom during this process.

Keywords: Neo-Hittite Kingdoms, Neo-Assyrian Kings, Marqasi, Qalparunda

GİRİŞ

Gurgum Krallığı, genel hatlarıyla batısında Amanos Dağları ve doğusunda Gani Dağları ile çevrelenmiş alanı kapsayan bir coğrafya ile sınırlandırılarak, günümüz Kahramanmaraş ili ve yakın çevresini kapsayan alana lokalize edilmiştir (Fig.1-2).Bu krallığın Anadolu, Mezopotamya ve Suriye'nin kuzeyi arasındaki yolların kesişim noktasında yer alması ve bu yolların ticaret için oldukça elverişli bir konumda olması, Gurgum Krallığı'nın hem tarihi, hem de kültürel açıdan öneminin artmasına neden olmuştur.

Gurgum Krallığı ve çevresindeki Geç Hitit ya da Demir Çağı Kent Devletleri olarak anılan krallıkların ortaya çıktığı dönem, Anadolu'nun en büyük merkezi otoritesi olan Hititler'in yıkıldığı ve bu büyük merkezi otoritenin yerine irili ufaklı krallıkların kurulmaya başladığı bir süreci içermiştir. Bu süreçte Anadolu ve Akdeniz coğrafyasına doğru gerçekleşen Deniz kavimleri göçleriyle birlikte, adı geçen coğrafyalar demografik ve sosyo-kültürel açıdan oldukça karmaşık bir yapı sergilemiştir.

Hititler'in yıkılmış olması ve dönemin bir diğer önemli gücü olan Mısır'ın yaşanan göç dalgasına karşı kendini koruma altına almakla fazlasıyla meşgul olması, Mezopotamya'daki Asur devletinin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Merkezi bir siyasi yapıdan yoksun olan Anadolu ve Akdeniz'deki krallıkların tehditlere açık bir hale gelmesi ve Anadolu'da bulunan zengin hammadde kaynaklarının Akdeniz ticaretindeki egemenliği cazip hale getirmesi ile birlikte, Asur'un Anadolu ve Akdeniz coğrafyasına karşı izlediği yayılmacı siyaset şekillenmiştir. Asur'un izlediği yayılmacı politikaya karşı, Anadolu'ya da Akdenizli krallıklar güç birliği içerisinde olma zorunluluğuyla koalisyonlar kurmaya çalışmışlardır. Asur kralları yıllıklarında ve yazıtlı anıtlarında kendilerine karşı oluşturulan koalisyonlarla mücadelelerinden bahsetmiş ve bu krallıklar hakkında daha fazla bilgiye ulaşılmasını sağlamışlardır.

İnceleme konusu olan Gurgum Krallığı ile ilgili Asurca kayıtlara ilk olarak II. Asurnasirpal (M.Ö. 883-859) dönemine tarihlenen metinlerde rastlanmıştır. II. Asurnasirpal M.Ö. 876-875 yılları arasında yaptığı Akdeniz seferinde detaylı olarak belirtmemiş, ancak diğer belgeler Gurgum ve yakın çevresindeki belli özelliklere sahip halkın Kalhu'ya götürüldüğünden söz

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

etmiştir³⁹³. Bu belgelere göre, Kalhu'ya aktarılan nüfus içerisinde sanat ve zanaatte usta kişiler yer almıştır. Dahası, II. Asurnasirpal'in Kalhu'da kuracağı yeni Asur başkenti için, Patina'nın yanı sıra Bit-Adinili, Kargamışlı ve Queli insanların da içinde yer aldığı bir halkın Kalhu'da toplanmak istendiği açıkça gözlemlenmiştir. Yine bu seferi konu eden metinde II. Asurnasirpal'in, Patina, Tyre, Sidon, Gurgum ve Melid'li elçilerin de (LÚ.MAH.MEŞ:šīrāni) davet edildiği, toplam davetli sayısının 69574 olduğu görkemli bir açılış töreni düzenlendiği anlaşılmıştır³⁹⁴ (Fig. 3).

II. Asurnasirpal'in yeni başkenti olan Kalhu'daki (Nimrud) sarayında verilen davetin konukları arasında Gurgum ülkesinin de temsil edildiği şu ifadelerle kayıtlıdır:

Banquet Stele/Şölen Anıtı³⁹⁵Col. IV., (ND 1404-Musul Museum) ¹⁴³
5000 LÚ.MAH.MEŞ LÚ.PA šáp- ra- a- te ša KUR su- hi¹⁴⁴ KUR hi-in- da-
na- a- a KUR hat- ti- na- a- a KUR hat- ta- a- a¹⁴⁵ KUR su- ra- a- a KUR si-
du- ni- a- a KUR gūr-gu- ma- a- a¹⁴⁶ KUR ma- li- da- a- a KUR hub- uš- na-
a- a KUR gil- za- na- a- a¹⁴⁷ KUR ku- ma- a- a KUR mu- sa- si- ra- a-
a...“Suhu ülkesinin, Hindana ülkesinin, Patina ülkesinin, Hatta/Hatti
ülkesinin, Sur/Tyre ülkesinin, Sidunia/Sidon ülkesinin, Gurgum ülkesinin ,
Melida/Melid ülkesinin, Hubuşna ülkesinin, Gilzana ülkesinin, Kuma
ülkesinin, Muşasir ülkesinin (içinde yer aldığı) 5000 ülke temsilcisi...”

II. Asurnasirpal dönemine ait bu kayıta Gurgum, KUR “ülke” belirteciyle kaydedilmişken, bu kraldan sonraki Asur krallarına ait yıllıklarda Gurgum, kimi zaman Sumerce URU “kent” belirteciyle, kimi zaman da KUR “ülke” belirteciyle birlikte yazılmış ve siyasi yapısındaki değişimi de belirginleştirilmiştir.

Asur Krallarına Ait Belgelerde Gurgum Krallığı

II. Asurnasirpal'in ardından Asur tahtına oğlu III. Salmanassar (M.Ö.858-824) çıkmıştır. III. Salmanassar'ın ilk saltanat yılından itibaren Anadolu ve Akdeniz coğrafyasına gerçekleştirilen seferler sıklaştırılmış³⁹⁶ ve Asur'un adı geçen bu coğrafyalardaki krallıklar üzerinde gerek siyasi, gerekse ticari açıdan baskı kurmaya çalıştığı gözlemlenmiştir.

III. Salmanassar

III. Salmanassar 2. görev yılında düzenlediği Akdeniz seferinde, oldukça zengin bir ganimet elde etmiştir. Bu sefere ilişkin kayıta Karkamış ve Patina Krallarından kalay, demir ve çeşitli kumaşları ganimet olarak ele geçirdiğini ve bu ülkeleri yağmaladığını belirtmiştir³⁹⁷. III. Salmanassar'ın düzenlediği sefer sonucunda madenlere ek olarak kumaş ve yün, ayrıca sedir ağacı tohumu, büyük ve küçükbaş hayvanı ganimet olarak aldığını ve Gurgum'un idarecisinin Mutallu olduğunu kayıtlara şöyle aktarmıştır:

(A.0.102.2)⁴⁰... a-naURU.MEŞša^mmu-tal-liURU gur-gu-ma-a-a aq-
ti-ribma-da-tu ⁴¹ša^mmu-tal~liURU gur-gu-ma-a-a KÜ.BABBAR KÜ.Gİ

³⁹³Wiseman 1952, 24-44.

³⁹⁴Khurt 2009, 140-142.

³⁹⁵Wiseman 1952, 24-44.

³⁹⁶Hawkins 2003, 410-411.

³⁹⁷ARAB. II, 216-217; Lemaire 1991, 270.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

GU.MEŞ UDU.MEŞGEŞTİN.MEŞ MUNUS.DUMUış-tu nu-du-ni-ša ⁴⁰⁻⁴¹
Gurgum kenti kralı/beyi Mutallu'nun kentine ulaştım, Gurgum kralı/beyi
Mutalluharaç olarak gümüş, altın, büyük ve küçükbaş hayvan, şarap ve
kadınları vermek zorunda kaldı...”

III. Salmanassar'a ait, Üçtepe'de (Diyarbakır) bulunmuş olan Kurkh
Monoliti/Anıtı, konusu itibariyle ilişki içerisinde bulunulan ülkeler ve kralları
hakkında bilgi vermektedir³⁹⁸. Monolit, Bit-Adini ve Karkamış devletleri
arasındaki savaşı aydınlatmakta ve bu savaş neticesinde meydana gelen siyasi
değişiklikleri belirtmektedir. Monolitin sonlarında ise III. Salmanassar'ın,
kendisine karşı oluşturulan ve içerisinde, Dımaşk (Şam) kralı Adad-idri,
Hama kralı İrhulini ve İsrail kralı Akhab'ında bulunduğu koalisyonla
mücadelesi anlatılmıştır. Literatüre Qarqar Savaşı (M.Ö. 853) olarak geçen bu
savaşta her iki tarafta ağır kayıplar vermiştir³⁹⁹. Bu monolit, savaş sonrasında
bahsi geçen topraklarda oluşturulan yeni düzenlemelerle birlikte, coğrafi ve
idarî olarak bir genel görünüm sunmaktadır.

Sangara Karkamış	(^m Sa-an-ga-raURU Gar-ga-mi-ş-a-a)	
Kundaşpu	Kummuh	(^m Ku-un-da-â-ş-pi URU Ku- mu-ha-a-a)
Arame	Bīt-Agusi	(^m A-ra-me DUMU A-gu-si)
Lalla	Melid	(^m La-liURU Me-li-da-a-a)
Hayani(Hayya) Bit-Gabbari (Sam'al)	(^m Ha-ia-niDUMU Ga-ba-ri)	
Qalparunda	Patina (Unqi)	(^m Qâl-pa-ru-da KUR Pa-ti-na- a)

Qalparunda Gurgum (^mQâl-pa-ru-da KUR Gúr-gu-ma-a-a)
Monolitte kaydedildiği üzere, Gurgum ve Patina'nın(Amik Ovası)
aynı kral tarafından yönetilmesi⁴⁰⁰, yakın coğrafyalar olması da göz önünde
bulundurulurak, Qalparunda'nın⁴⁰¹ Asur'a bağlılık göstermesi sonucunda elde
edilen bir ayrıcalık olarak ya da böylesine geniş bir coğrafyanın Asur
yayılmacı siyasetinin bir uzantısı olarak, tek elden, belki tek bir kralî sülale
tarafından, yönetilmesi için izlenmiş bir siyaset olarak değerlendirilebilir.
Ancak III. Salmanassar'a ait sefer kaydında yer alan Patina Kralı
Qalparunda'nın kızının çeyiziyle birlikte Asur kralına verilmiş olması,
Qalparunda'nın yetki alanının genişlemesini aydınlatır bir nitelik taşımıştır⁴⁰².

III. Salmanassar'ın ölümüyle birlikte Asur, kısa süreliğine de olsa,
Anadolu ve Akdeniz'deki krallıklar üzerinde egemenliğinin zayıflamasına

³⁹⁸Na'aman 1976, 89-106.

³⁹⁹Annalarında detaylı bir biçimde bu konuyu anlatmış olan Salmanassar, “Asi Nehri'ne
onların (ölü) bedenlerini uzattım, tıpkı bir köprü gibi... Onların savaş arabalarını,
süvarilerini, atlarını ve koşum takımlarını aldım...” demiştir. ARAB. 223; RIMA. III,101;
Smith 1938, 46; Olmstead 1921, 354-382.

⁴⁰⁰RIMA III, A.0.102.10; “^mQâl-pa-ru-da KUR Pa-ti-na-a, Gurgum^mQâl-pa-ru-da KUR
Gúr-gu-ma-a-a ...” Monolit hakkında detaylı bilgi için bkz. Na'aman 1976, 89-106.

⁴⁰¹Qalparunda, Patina kralının Asurca tabletlerde geçen adıdır. Tayinat Höyük kazıları
sırasında, saray zemininde ele geçirilen ve yerlilere ait olan hiyeroglif Luwice yazıtlarda bu
kralın adı Halparuntiyas (HALPA-pa-ru-ti-i-ia-sa) olarak kaydedilmiştir. Payne 2010, 79;
Hawkins 2000, 363.

⁴⁰²ARAB. 217.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

engel olamamış, ancak III. Adad-Nirari ile birlikte Asur yeniden bu krallıklar üzerindeki etkinliğini arttırmıştır.

III. Adad-Nirari

III. Adad-Nirari'nin tahtta kaldığı yıllarda (M.Ö. 810-783) birkaç askerî harekâtın dışında, Akdeniz'e ulaşmak adına, Fırat Nehrinden aşağı inerek, Doğu Akdeniz bölgesine girmiş olduğu; Tyre, Sidon ve Filistin'i haraca bağlamış olduğu bilinmektedir⁴⁰³. Bunların dışında III. Adad-Nirari'nin, özellikle, Akdeniz coğrafyasında etkin olmak isteyen Urartu kralı I. Arğişti'ye karşı seferler düzenletmiş olduğu⁴⁰⁴ ve bu kral zamanında seferler ve savaşlarda etkin rolün valiler ve komutanlarca sürdürülmüş olduğu gözlemlenmiştir.

III. Salmanassar döneminden itibaren Akdeniz'in genelinde sürdürülen Asur egemenliğini, literatüre Antakya Steli⁴⁰⁵ ve Pazarcık Steli olarak geçen ve III. Adad-Nirari adına diktirilen stellerden anlamak mümkündür (Fig. 4). Pazarcık stelinin⁴⁰⁶ onayı, kral adına bir idari âmir olan Şamşi-ilu tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁰⁷. Stelin girişi, geleneksel bir biçimde, "Adad-Nirari büyük kral, güçlü kral, dört cihanın kralı" ifadeleri ile başlamış, kraliçe Şammu-ramat da bu girişte anılmıştır. Ardından stelde Kummuh (Adıyaman) kralının Asur egemenliğini bölgede tehlikeye sokacak girişimlerinden dolayı yaşanan savaş ve bu savaşın sonucunda yaşanan sınır belirleme işlemi açıklanmıştır. Bu ifadeler stelde şöyle kaydedilmiştir:

⁷)... ina u₄-me ^muš-pi-lu-lu-me⁸) MAN URU ku-mu-ha-a-a a-na^m10-ERİN.TAH MAN KAL MAN KUR aš-šur⁹)sa-am-mu-ra-mat MUNUS.E.GAL ¹⁰)İdpu-rat-tú ú-še-bi-ru-u-ni¹¹) ma-tar-šúm-ki A ^{mad}ra-a-me URU ár-pa-da-a-a¹²)a-di 8 MAN.MEŠ-nišá KÍ-šúina URU pa-qi-ra-hu-bu-na¹³)si-dir-ta-šú-nuKI-šú-nuam-dah-išuš-ma-na?-šú-nu¹⁴)e-kim-šú-nu-ti a-našu-zu-ub ZÍ-MEŠ-šú-nu¹⁵)e-Ii-ú ina MU.AN.NA šá-a-te¹⁶)ta-hu-mu šú-a-túina bir-ti ^muš-pi-lu-lu-me¹⁷) MAN URU ku-mu-ha-a-a ina bir-ti ^mqa-al-pa-ru-da(?) ¹⁸) A ^mpa-la-lam MAN URU gúr-gu-ma-a-a ú-še-lu-ni... ⁷-¹⁰)Kummuh kralı Uşpilulume Asur kralı Adad-nirari (ve) kraliçe Şammurāmat'akarşı geldiğinde, Fırat Nehri'nde (onunla) karşı karşıya geldik; ¹¹⁻¹⁵) Ben Paqirahubuna kentinde sekiz kralla ve Adramu'nun oğlu Arpad Kralı Atarşumki ile birlikte bir ordu kurdum. Ben onların ordugâhını ortadan kaldırdım. Onlar hayatlarını kurtarmak için, dağıldılar, kaçtılar. ¹⁷⁻¹⁸) Aynı yıl bu sınır taşıni Kummuh Kralı Uşpilulume'nin yönetimindeki Kummuh ve Palalam'ın oğlu Qalparuda'nın idaresindeki Gurgum arasına diktirdim."

III. Adad-Nirari'nin ardından tahta çıkan IV. Salmanassar (M.Ö. 782-773) ve III. Asur-dan döneminde Urartu ile mücadele ve yaşanan iç karışıklıklar Asur İmparatorluğunu yormuştur. Ancak Asur tahtına III. Tiglat-

⁴⁰³Millard –Tadmor 1973, 57-64.

⁴⁰⁴Khurt 2009, 148-149.

⁴⁰⁵Antakya Steli olarak bilinen stel, Samandağ yakınlarında yapılan kazılar sonucunda, sol tarafı ve üst bölümü zarar görmüş halde bulunmuştur. Donbaz 1990, 7-9.

⁴⁰⁶Donbaz 1990, 10-16.

⁴⁰⁷Şamşi-ilu, stelde " ^mŠam-ši-DINGİR LÚ tar-ta-nu" olarak kayıtlıdır. LÚ *tartanum* "şef" komutan olarak tanımlanmıştır. CAD. T489. CAD. T, 489.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Pileser'in (M.Ö. 745-728/7) çıkışı, Asur'un gerek dış siyasetinde gerekse bu siyasetin pratiğinde farklılıkların yaşanması ve Asur'un güçlenmesi adına bir değişim süreci olarak görülmüştür.

III. Tiglat-Pileser

M.Ö. 745 yılında Asur tahtına çıkan III. Tiglat-Pileser, öncelikle gittikçe güçlenen Urartu ve onun Orta ve Güney Anadolu'daki müttefiklerini sindirmek amacıyla seferler düzenlemek zorunda kalmıştır. Bu dönemde kralın yıllıkları dikkatle incelendiğinde, Güney Anadolu'daki Geç Hitit krallıklarının kimi zaman Urartu ile, kimi zaman da müstakil ittifaklar kurarak bölgedeki Asur otoritesinin etkinliğini kırma girişimlerinde buldukları gözlemlenmiştir. III. Tiglat-Pileser bu girişimleri düzenlediği seferlere ek olarak, ele geçirdiği topraklarda uyguladığı ağır vergiler ve zorunlu nüfus aktarımları ile engellemeye çalışmıştır.

III. Tiglat-Pileser, M.Ö. 742'de Urartu kralı Sarduri'nin egemenlik alanını güneye doğru genişletme çabalarına karşı bir sefer düzenlemiş ve burada Urartu yanlısı siyaset izleyen krallıkları cezalandırmıştır⁴⁰⁸. Bu krallıklar içerisinde yer alan Gurgum Krallığı kayıtlarda şu ifadelerle belirtilmiştir:

Col. II-¹)⁴⁰⁹. [...] UN.MEŠ[a-na?KUR? aš-šur.KI?ú?]-ra-[a? ...] ²[... ina3 BALA].MEŠ-ia[aš-šur be-li ú-tak-kil]-an-ni-[ma ...] ³[...] x ba-'a-[...] e? ma [...] ti [...] DİŠ [...] ⁴ [...] ^msu-lu-ma-al KUR.me-lid]-da-a-a ^mta-ar-hu-lara[KUR.gúr-gu]-ma-a-a [...] ⁵ [...] x ma-ti-tan a-na e-muq a-ha-meš[it-tak-lu ...] ⁶[... ina] li-i-ti ú da-na-nišaš-šurEN-ia it-ti-[šú-nu? am-da-hi-iš? di-ik-ta-šú-nu? a-duk? ...] ⁷[... LÚ.qu-ra-di?]-šú-nu a-duk hur-rina-at-bak KUR-i ú-mal-li-šú-nu-ti GİŠ.GÍGİR.MEŠ-[šú-nu ...] ⁸ [...] ^mšú-nu a-na la ma-ni al-qa-a ...¹⁻²⁻³ [...] Ben] (oradaki) insanları [Asur'a ...] top[ladım] 3. görev yılım[da] [efendim, tanrı Aššur beni cesaretlendirdi ve [...]] ⁴⁻⁷ [...] Melid [ülkesi kralı Sulumal], Gurgum ülkesi kralı] Tarhulara...[...]... tüm bu ülkelerde, [onlar birbirlerinin güçlerine güvenmişti...] [...]Efendim] Tanrı Aššur'un gücüyle onlarla [savaşım ve onları yendim...] Onları kendi [silahları] ile öldürdüm ve dağ geçitlerini (onların cesetleriyle) doldurdum. Onların sayısız savaş arabalarını [...] aldım ...”

Yine aynı sefere ait kayıta III. Tiglat-Pileser, Anadolu krallıklardan aldığı ganimetleri şöyle kayıt altına almıştır:

Col II⁷) ^mku-uš-ta-áš-pi KUR.ku-um-muh-hu-[a-a ...] ⁸ KUR.šur-ra-a-a ^mú-ri-ia-ik-ki KUR.[qu-ú-a-a ...] ⁹^mpi-si-ri-is URU.gar-ga-miš-a-a ^mtar-ğu-lara[KUR.gúr-gu-ma-a-a ...] ¹⁰ AN.BAR KUŠ AM.Sİ ZÚ AM.SI SİG.ZA.GİN.SA₅ [...]... “Kummuh Ülkesi kralı Kuštašpi, Tire Ülkesi kralı [Hiram], Que Ülkesi kralı Uriakki, Karkamış Ülkesi kralı Pisiris ve Gurgum ülkesi kralı Tarhulara'dan gümüş, fildişi, kırmızı ve mor yün...”

⁴⁰⁸ARAB. II, 272-273; Luukko 2012,175-208.

⁴⁰⁹Tadmor – Yamada 2011, 86-97.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Aynı yıla ait sefer kaydında bir yerel idareci olan Atarşumki'nin başlattığı bir isyanın, Urartu kralı Sarduri'nin kısmen lehine çevrilmiş olması olasılığına karşı, III. Tiglat-Pileser bahsi geçen coğrafyaya yeniden bir sefer düzenlemiştir. Kummuh, Karkamış, Sam'al ve Gurgum krallıklarından vergi aldığını belirtmiş ve burada sınırlı da olsa egemenliğini sağlamlaştırmıştır. Ancak Asur karşıtı yeni bir siyasi ittifakın varlığı ve bu siyasi ittifakın Asur'a karşı bir savaş hazırlığında olduğu bilgisi krallın yıllığında şu ifadelerle belirtilmiştir:

²¹⁾ ina3-ši BALA-ía^mma-ti-il[DUMU^ma]-tar-šúm-qa bar-tu na-bal-kat-tú²²⁾ a-naKUR.aš-šurDÜ-ma ú-ha-ťa-[a (x)] LUGAL.MEŠšá a-na[x x].MEŠšáKUR.hat-ti²³⁾ x KUR.URİ ze-ratKUR.aš-šur[...]ma ú-šam-[ki-ir] ma-ti-tan^{24)md}İNANNA-du-riKUR.URİ-a-a^m[su-lu-ma]-al KUR.me-[li-da-a-a^m]tar-qú-la-ru²⁵⁾ KUR.gúr-gu-ma-a-a a-na kit-ri-[-šú il-li-ku i-nabi-rit] KUR kiš-tan u KUR.hal-pi²⁶⁾na-ge-e šaKUR.ku-muh-hi a-na[e-muq? a-ha-meš? it]-tak-lu-[ma]... ²¹⁻²⁶⁾ 3. Görev yılımda, Atarşumqa'nın [oğlu] Matī'-ilAsur'a karşı çıkmış ve (Asur'a bağlılık antlaşmasını) ihlal etmiştir. O, ... Hatti ve Urartu coğrafyasındaki krallara Asur aleyhtarı mektuplar yollamıştır ve (böylelikle) onların coğrafyalarında düşmanlığa neden olmuştur. Urartu ülkesi kralı Sardur, Melid ülkesi kralı Sulumal ve Gurgum ülkesi kralı Tarhulara ona (Matī'-il'e) yardım etmişlerdir. Kummuh ülkesine bağlı bölgelerde dâhil, Kiştan ve Halpi (Halep) arasındaki tüm bölgelerde başkasının gücüne güvenerek (Matī'-il ile birlikte) savaş hazırlıklarına başladılar..."

Bu gelişmenin üzerine III. Tiglat-PileserM.Ö. 743'de yeniden Hatti ülkelerine bir sefer düzenlemiştir. Kiştan yakınlarında karşılaşan Asur ve Anadolu'lu müttefiklerin kuvvetlendirdiği Urartu ordusu arasında yaşanan Kiştan Savaşı'nda, Asur ordusunun öncelikle Urartu'lu güçlerle karşılaştığı, Urartu kralının kaçması ile birlikte, III. Tiglat-Pileser' ilerleyerek Gurgum bölgesine kadar ulaşmış olduğu bilinmektedir⁴¹⁰. Bu savaş Urartu ve müttefiklerinin ağır kayıplara uğramasıyla sonuçlanmıştır. III. Tiglat-Pileser Gurgum bölgesine ilerleyişini ve bu bölgedeki gelişmeleri yıllıklarında şöyle belirtmiştir:

³⁷⁾ ...URU.hu-ti-[... at-tu-muş]³⁸⁾ 1ME URU.MEŠšá^mtar-hu-la-riKUR.gúr-gu-ma-a-a ak-tú-[um ...]³⁹⁾a-di URU.MEŠšá si-hir-ti-šú-nu KUR-ud^mtar-[hu-la-ri ...]⁴⁰⁾a-di SAG.KAL.MEŠšáKUR-šú it-ti ku-dur-ru-[-šú-nu a-di mah-ri-ia il-li-ku-nim-ma]⁴¹⁾ú-na-ši-qu GİR.-ia a-na la hu-lu-[uq]KUR.[gúr]-gu-me [...] ⁴²⁾am-hur-šúTA KUR.gúr-gu-me at-tu-muş [...] ⁴²⁾am-hur-šúTAKUR.gúr-gu-me at-tu-muş... ³⁷⁻⁴²⁾... Hutti kentinden ayrıldım, [...]Tarhulara'nın ülkesi Gurgum'un çevresindeki 100 kentini yerle bir et[tim...] ve buralarda egemenliğimi kurdum. Gurgum'daki kentlere zarar vermemem için (Tarhulara'nın) ülkesinin ileri gelenleri ayaklarıma kapandı, yalvardı. Ondan [...] aldım. Gurgum ülkesinden ayrıldım..."

Kral buradan Doğu Akdeniz'e ilerlemiş ve buradaki krallıklardaki Asur'a karşı çıkan isyanları önlemeye çalışmıştır. III. Tiglat-Pileser tüm bu

⁴¹⁰⁾Liverani 2013,428; Elayi 2017, 110.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Hatti-Doğu Akdeniz krallıklarına uyguladığı cezalandırmayı metnin ilerleyen satırlarına şöyle aktarmıştır:

col III, ⁽⁴¹⁾MAN.MEŠšáKUR.hat-ti KUR.a-ri-me šáUŠ tam-tim²⁾šáSİLİM⁴⁾šam-šiKUR.qid-riKUR.a-ri-bi³⁾kuš-taş-pi URU.ku-muh-a-[a]⁴⁾ra-qi-a-nu KUR.šá-ANŠE.NÍTA-šú-a-a⁵⁾mi-ni-hi-im-me KUR.sa-me-ri-i-na-a-a⁶⁾tu-ba-ilURU.šur-a-a⁷⁾ši-bít-ba-ilKUR.gub-la-a-a⁸⁾ú-ri-ikKUR.qu-ú-a-a⁹⁾msu-lu-mal KUR.mi-líd-a-a¹⁰⁾ ú-as-sur-me KUR.ta-bal-a-a¹¹⁾uš-hi-ti KUR.a-tú-na-a-a¹²⁾ur-bal-la-a KUR.tú-ha-na-a-a¹³⁾[^m]tú-ha-me KUR.iš-tu-un-di-a-a¹⁴⁾ú-i-ri-mi KUR.hu-bi-iš-na-a-a¹⁵⁾da-di-ilKUR.kás-ka-a-a¹⁶⁾pi-si-ri-is URU.gar-ga-miš-a-a¹⁷⁾pa-na-am-mu [KUR.sa]-ma-al-la-a-[a]¹⁸⁾tar-hu-la-ruKUR.[gúr]-gu-ma-a-a¹⁹⁾za-bi-bé-e šar-ratKUR.a-ri-bi²⁰⁾bil-túma-da-túKÜ.BABBAR KÜ.GÍ AN.NA AN.BAR²¹⁾KUŠ AM.SÍ ZÚ AM.SÍ ta-kil-tú ar-ga-man-nu²²⁾lu-bul-ti bir-me GADA ANŠE.A.AB.BA.MEŠš²³⁾ANŠE.<a>-na-qa-a-ti UGU-šú-nu ú-kin...¹⁻²³⁾Hatti bölgesi kralları, güneşin battığı kıyı şeridindeki halkların Arami kralları ve Arap kralları (ki onlar şunlardır): Kummuh ülkesi kralı Kuštašpi, Dimašk (Şam) ülkesi kralı Raqiānu, Samaria ülkesi kralı Menahem, Tire kenti kralı/beyi Tuba'il, Biblos kenti kralı/beyi Sibitti-ba'il, Que ülkesi kralı Sulumal, Tabal ülkesi kralı Uassurme, Atuna/Tuna/Tuana ülkesi kralı Ušhitti, İštundi ülkesi kralı Tuhamme, Hubišna/Hupišna ülkesi kralı Urimmi, Kaska ülkesi kralı Dadīlu, Karkamış kenti kralı/beyi Pisīris, Sam'al ülkesi kralı Panammū, [Gur]gum ülkesi kralı Tarhulara (ve) Arab kralı Zabibe üzerine altın, kalay, demir, fildişi, mor-kırmızı yün, renkli kumaşlar, dişi ve erkek devaleri hediye ve haraç olarak koydum..."

III. Tiglat-Pileser Asur'un Anadolu'deki ilerleyişine engel teşkil eden unsurları sindirmeyi başarmış görünse de, Anadolu'daki Urartu ve Frigler'in yeniden diğer krallıklarla birlikte koalisyonlar kurmasını engelleyememiştir. Ancak, Asur'un Anadolu ve Akdeniz'deki mutlak hâkimiyetini sağlamlaştıracak olan kral, kendisinden sonra Asur tahtına çıkan, II. Sargon olacaktır.

II. Sargon

II. Sargon'un (M.Ö. 722-705) tahta geçtiği ilk yılında gerçekleştirdiği Babil baskını ve İsraililer'e yönelik uyguladığı nüfus aktarımı, Asurca kaynaklarda, Hatti/Hitit bölgesi olarak da adlandırılan Suriye ve yakınındaki coğrafyayı demografik açıdan etkilemiştir. Bunun en önemli nedeninin, İsrail'den aktarılan nüfusun bir bölümünün bu coğrafyaya yerleşmesi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. II. Sargon'un ikinci görev yılında Suriye'de çıkan ve Asur egemenliğini ortadan kaldırmayı hedefleyen isyanları bastırmak amacıyla düzenlediği seferlerin başarıyla sonuçlandığı, krala ait yıllıklardan anlaşılmaktadır⁴¹¹.

Urartu ve onun Anadolu'daki destekçilerine, özellikle Frigler'e yönelik kalıcı çözüm arayışlarının hız kazandığı II. Sargon döneminde, Anadolu ve yakın çevresine düzenlenen seferlerin başarıyla sonuçlandırıldığı

⁴¹¹ARAB II, 2-3.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

ve bu seferler sonucunda Asur egemenliğini tehdit eden unsurların ağır vergilerle cezalandırıldığı yine krala ait yıllıklarda kaydedilmiştir.

M.Ö. 713 yılında Tabal, Hilakku, Que, Kummuh (Adıyaman) ve Melid (Malatya) gibi krallıklar üzerinde mutlak Asur hâkimiyetinin sağlanması için Tabal ve Que krallıkları doğrudan Asur eyaleti haline getirilmiştir. Bu yolla M.Ö. 712-711 yılları arasında Melid ve Gurgum da Asur'a bağlanmıştır⁴¹².

Gurgum krallığı özelinde II. Sargon döneminde yaşanan taht değişimi, krala ait yıllıklarda da yer almış, III. Tiglat-Pileser'den bu yana yönetici kadroda herhangi bir değişim olmamasına karşın, II. Sargon'un 17. saltanat yılına ait sefer kaydına göre Gurgum kralı Tarhulara oğlu Mutallu tarafından öldürülmüştür. Tahtın yeni sahibi Mutallu ise II. Sargon tarafından cezalandırılmıştır⁴¹³.

III. Tiglat-Pileser tarafından uygulanmış olan "egemenliği kalıcı hale getirmek için ele geçirilen ülke topraklarının bölünmesi" siyaseti⁴¹⁴, II. Sargon tarafından Gurgum ve yakın coğrafyasında da uygulanmış ve artık Gurgum ile birlikte aynı coğrafya da bir merkez daha ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu merkez Melitene/Malatya krallığına coğrafi açıdan oldukça yakın Marqas⁴¹⁵ olmuştur. II. Sargon Kalhu'dan ulaşılan Prizma stelinde (Fig. 5), Gurgum krallığında Asur egemenliğini kalıcı kıldığını şu ifadelerle aktarmıştır:

Col V⁴¹⁶.

Prizma Stel-⁴¹⁷[(^m)tar-hu-na-zi (^{al}u)[me-li]d-da-a ⁴² [(^m)t]ar-hu-la-ra (^{al}u)[ma]r-qa-sa-a-a⁴³šašarru-šu-nu da-li-ih-tu⁴⁴ú-taq-qi-nu-ma⁴⁵gi-mir mata-ti(MEŞ)-šu-nu rap-ša-a-ti ...⁴⁴⁰⁻⁴⁵ Ülkelerinin geniş arazilerini aldığım ve krali düzenini değiştirdiğim Tarhunzi'nin kenti [Meli]d'de ve [Ta]rhulara'nın kenti [Ma]rqaş'da eski düzeni tesis ettim..."

Gurgum Krallığı ya da Marqasi bu yazıtlı anıtan sonra krallara ait kayıtlarda anılmamış, yalnızca yerel tabletlerde Marqasi adı kaydedilmiştir. Gurgum Krallığı coğrafyası olan günümüz Kahramanmaraş ili ve yakın çevresi, II. Sargon'un ardından Asur İmparatorluğu yıkılıncaya kadar, Asur hâkimiyetinin etkinlik alanını oluşturmuştur. Bu durumu Kahramanmaraş'ta gerçekleştirilen kazılar sonucu ulaşılan köle satışı konulu yerel tabletler destekler niteliktedir⁴¹⁷. Asur krallarına ait yıllıklar ve yazıtlı anıtlar, özellikle Demir Çağı Anadolu ve Akdeniz krallıkları ile ilgili gerek ekonomik ve

⁴¹²Olmstead 1931, 259-280; Yıldırım 2017, 245.

⁴¹³ARAB. II, 51.

⁴¹⁴III. Tiglat-Pileser döneminde Urartular'ın güneyde egemenlik kurma çabalarını engellemek için gerçekleştirdiği seferinde de benzer bir siyaset izlenmiş; Unqi bölgesini tamamen ele geçirmiştir. Bu bölgede yaşanılması olası herhangi bir isyan hareketini önlemek amacıyla da Unqi Krallığı'nı dört politik yapıya bölmüştür. Bu yapılar Unqi, Santal, Yaudi ve Patin olarak belirtilmiştir Na'aman 2005, 148. Bu bölünmüş yapı ile Antakya Bölgesi'nde artık siyasi bir bütünlükten Asurbanipal (M.Ö. 668-631?) dönemine kadar söz edilmemiştir. Luukko 2012, 35-52; Yıldırım 2016, 711-713.

⁴¹⁵Marqas/Marqasi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hawkins 2000, 352-353; Gökçek 2005, 47-57; Jiménez – Adalı – Radner 2015, 153-172.

⁴¹⁶Olmstead 1931, 259-270; Gadd 1954, 173-201; Levine 1972, 38-42; ARAB II, 13.

⁴¹⁷Gökçek 2005, 47-57; Jiménez – Adalı ve Radner 2015, 153-172.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

sosyo-kültürel, gerekse siyasi görünümleri hakkında önemli bilgiler edinilmesini sağlamıştır. Asur Krallarına ait kayıtlar dikkate alındığında, inceleme konusu olan Gurgum Krallığı ile ilgili genel hatlarıyla oluşturulabilecek kral listesi⁴¹⁸ şöyledir:

II. Mutallu	III. Salmanassar	858
II. Qalparunda	III. Salmanassar	853
III. Qalparunda	III. Adad-Nirari	805
Tarhulara	III. Tiglat-Pileser	743
Tarhulara/	III. Mutallu II. Sargon	

71

Sonuç

Asur kral yıllıklarında ilk olarak II. Asurnasirpal (M.Ö. 883-859) döneminde kayıt altına alınmış olan Gurgum Krallığı, tıpkı diğer Demir Çağı Kent Devletleri gibi Asur İmparatorluğu'nun ilerleyişine engel olmaya çalışmıştır. Gurgum Krallığı, Asur İmparatorluğu'nun özellikle III. Salmanassar (M.Ö. 858-824) dönemiyle birlikte izlediği yayılcı siyaset karşısında, daha öncesinde ticari işbirlikleri gerçekleştirdiği bu kent devletleriyle, siyasi ve askeri koalisyonlar kurma yolunu seçmek zorunda kalmıştır. Gurgum Krallığı'nın da içinde yer aldığı bu koalisyonlar III. Salmanassar'ın düzenlediği seferler sonucunda dağılmış ve bu koalisyon içerisinde yer alan krallıklar ağır vergilerle cezalandırılmıştır.

Asur Kralı III. Tiglat-Pileser (M.Ö. 745-728/7) dönemine kadar yaşanmış olan Asur ilerleyişindeki durgunluk süreci, Anadolu'da, kent devletlerinin yanı sıra bir diğer önemli gücün ortaya çıkmasına da zemin hazırlamış, Urartular'ın Doğu Anadolu coğrafyasında başarılı seferlerle topraklarını hızla genişlettikleri görülmüştür. Bu durum III. Tiglat-Pileser döneminde Anadolu ve Akdeniz için izlenen Asur politikasını belirleyen ana etmenlerden biri olarak kabul edilmiş, Asur kendisine karşı Anadolu ve Doğu Akdenizli kent devletlerince oluşturulan koalisyonları dağıtarak, ağır vergilerle cezalandırma yöntemine ek olarak, yönetici kadro değişimlerini, zorunlu nüfus aktarımlarını ve krallıkları kendi içlerinde eyaletlere bölme uygulamasını da bir cezalandırma yöntemi olarak kullanmıştır.

İçlerinde Gurgum Krallığı'nın da yer aldığı Anadolu ve Doğu Akdenizli Demir Çağı kent devletlerinin kendi aralarında kurmuş oldukları siyasi ve askeri koalisyonlar III. Tiglat-Pileser döneminde Urartular tarafından önderlik edilen büyük bir siyasi harekete dönüşmüş, ancak III. Tiglat-Pileser bu ilerleyişi durdurmada başarılı olmuştur. III. Tiglat-Pileser döneminden itibaren II. Sargon (M.Ö. 722-705) dönemine kadar Asur egemenliğini vergilerle tanımak zorunda olan Anadolu Krallıkları, II. Sargon döneminden itibaren mutlak Asur egemenliği altına alınmışlardır. Gurgum Krallığı özelinde incelendiğinde, II. Sargon döneminde ve sonrasındaki kayıtlarda Gurgum ifadesi yerini krallığın merkez yerleşimi/başkenti olan Marqas/Marqaş kentine bırakmıştır.

⁴¹⁸Hiyeroglif yazıtlarda ulaşılan ve yerel dille kral adlarının kronolojik sıralaması şöyledir: Astuwaramanza, Muwatalli (I), Larama (I), Muwizi, Halparuntiya (I), Muwatalli (II) Halparuntiya (II), Larama (II), Halparuntiya (III), Tarhulara, Muwatalli (III), Porter 2003, 8; Bryce 2012, 126.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Genel hatlarıyla ifade edilecek olursa, Gurgum Krallığı bulunduğu konum itibarıyla bir Asur eyaletine dönüşmesi sürecine kadar yaşanan gelişmelerin hem coğrafi, hem de siyasi anlamda tam ortasında yer almıştır. Özellikle sınır komşuları olan Kummuh (Adıyaman) ve Melid (Malatya) kent devletleri ile yakın siyasi ilişkiler kurmuş ve askeri açıdan Asur karşısı oluşturulan koalisyonların çoğunda yer almıştır.

KISALTMALAR

- ARAB II: D. D. Luckenbill, Ancient Records of Assyrian and Babylonian. University of Chicago Press-1927.
CAD: The Assyrian Dictionary of the University of Chicago 1956
RINAP: The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period Project 2011.
RIMA III: K. Grayson, Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC), Toronto 1996.

Kaynakça

- Bryce 2012 T. Bryce, The World of Neo-Hittite Kingdoms. A Political and Military History. New York 2012.
Donbaz 1990 V. Donbaz, "Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaraş Museums". Royal Inscriptions of Mesopotamia Project-ARRIM 8 (1990) 5-20.
Elayi 2017 J. Elayi, Sargon II, King of Assyria. Atlanta (2017).
Gadd 1954 J. C. Gadd, "Inscribed Prisms of Sargon II from Nimrud". Iraq 5 16/2 (1954) 173-201.
Gökçek 2005 G. L. Gökçek, "Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet". Archivum Anatolicum 8/1 (2005) 47-57.
Hawkins 2003 D. J. Hawkins, "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia". The Middle East, The Cambridge Ancient History 3 Part 2 (2003) 410-411.
Hawkins 2000 D. J. Hawkins, "Marqas". Royal Inscriptions of Assyrians 7 (2000) 352-353.
Khurt 2009 A. Khurt, Eski Çağ'da Yakındoğu (M.Ö. 3000-330). İstanbul 2009.
Enrique et al. 2015 E. Jiménez, S. Ferruh Adalı and K. Radner, "Four 7th Century BCE Neo-Assyrian Slave Sale Records from Marqasi (Kahramanmaraş) in the Erimtan Museum (Ankara) and Elsewhere". Altorientalische Forschungen 42/2 (2015) 153-172.
Lemaire 1991 A. Lemaire, "Recherches De Topographie Historique Sur Le Pays De Qué". Anatolia Antiqua I (1991) 270.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Levine 1972 L. D. Levine, Two Neo-Assyrian Stelae from Iran. Royal Ontario Museum Art and Archaeology Occasional Papers 23 Toronto 1972.
- Liverani 2013 M. Liverani, The Ancient Near East. History, Society and Economy. London and New York 2013.
- Lukko 2012 M. Luukko, The Correspondence of Tiglath-Pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud, The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Publications of the Foundation for Finnish Assyriological Research. State Archives of Assyria, 19; PFFAR, 6. Eisenbrauns 2012.
- Millard –Tadmor 1973 A. R. Millard –H. Tadmor, “Adad-Nirari III in Syria. Another Stele Fragment and the Dates of His Campaigns”. Iraq 35/1(1973) 57-64.
- Na’aman 1976 N. Na’aman, “Two Notes on the Monolith Inscription of Shalmaneser III. From Kurkh”. Journal of the Tel Aviv University Institute of Archaeology 3/3 (1976) 89-107.
- Na’aman 2005 N. Na’aman, “Ancient Israel and Its Neighbors: Interaction and Counteraction”. Collected Essays 1 Eisenburg (2005) 148.
- Olmstead 1921 A. T. Olmstead, “Shalmaneser III and the Establishment of the Assyrian Power”. JAOS 41(1921) 354-382.
- Olmstead 1931 A. T. Olmstead, “The Text of Sargon’s Annals”. The American Journal of Semitic Languages and Literatures 47/4 (1931) 259-280.
- Parpola – Porter 2001 S. Parpola – M. Porter, The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period. The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Helsinki 2001.
- Payne 2010 A. Payne, Hieroglyphic Luwian. An Introduction with Original Texts. Subsidia et Instrumenta Linguarum Orientis 2 Wiesbaden 2010.
- Porter 2003 R. M. Porter, “Dating the Neo-Hittite Kinglets of Gurgum/Maraş”. Anatolica 29 (2003).
- Smith 1938 S. Smith, Assyrian Sculptures in the British Museum from Shalmaneser III to Sennacherib. London 1938.
- Tadmor et al. 2011 H. Tadmor-S. Yamada, The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744–727 BC) and Shalmaneser V (726–722 BC), Kings of Assyria, The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP), vol. 1. Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 2011.
- Wiseman 1952 D. J. Wiseman, “The New Stele of Assurnasirpal II”. Iraq 14 (1952) 24-44.
- Yıldırım 2016 N. Yıldırım, “Çivi Yazılı Belgelere Göre Patina Krallığından Unqi Krallığına Antakya ve Amik

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ovasının Tarihsel Süreci”. Belleten 289 (2016) 701-720.

Yıldırım 2017

N. Yıldırım, “II. Sargon’un Aşşur-šarru-uşur’a Mektubu (ND 2759) Kapsamında M.Ö. 8. Yüzyılda Anadolu’nun Siyasi Görünümü Üzerine Bir İnceleme”. Cappadocia Journal of History and Social Science 8 (2017) 243-252.

FİĞÜRLER

Fig. 1. Yeni Asur Dönemi Gurgum Krallığı ve Yakın Çevresi (Parpola-Porter 2001.)

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

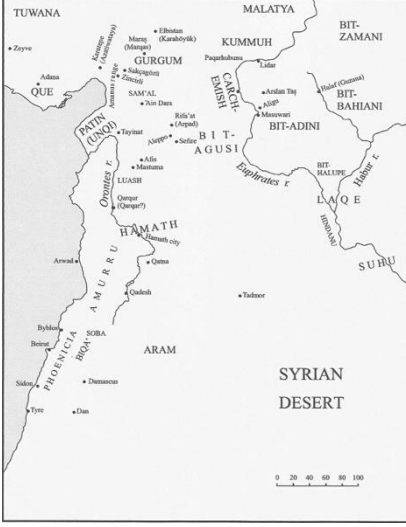

Fig. 2. Demir Çağında Doğu Akdeniz, Anadolu ve Kuzey Mezopotamya'da Kurulmuş Demir Çağı Kent Devletleri (Bryce 2012.)

Fig. 3. Şölen Anıtı Kalhu/Nimrud-II. Asurnasirpal Dönemi (Wiseman 1952.)

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fig 4. Pazarcık Anıtı
Kahramanmaraş Müzesi-III. Adad-Nirari
Dönemi (Donbaz 1990.)

Fig. 5. Prizma Anıtı
Kalhu/Nimrud-II. Sargon Dönemi
(Gadd 1954.)

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

EGE GÖÇLERİNDEN SONRA MARAŞ VE ÇEVRESİ

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ*

Özet

Bilindiği üzere Ege Göçleri, MÖ. 13. yüzyılın son çeyreği ile 12. yüzyılın ilk çeyreği arasında tarihlenen ve yaklaşık 50 yıl süren büyük bir kavimler hareketidir. Bu göçler sonunda, MÖ. 2. Binyıl Ön Asya dünyasında söz sahibi olan Hitit, Mitanni ve III. Babil (Kaslar Sülalesi) devletleri tarih sahnesinden çekilirken, Mısır Devleti, ekonomik olarak neredeyse çökme noktasına gelmiştir. Buna karşılık Asur Devleti, göç yolları üzerinde bulunmadığı için hiçbir zarar görmeden dimdik ayakta kalmayı başarmıştır.

Ege Göçleri başka göç hareketlerine de zemin hazırlamıştır. Bunlardan biri de Arami Göçleridir. Bölgenin süper gücü konumundaki Asur Devleti, yaklaşık 200 yıl Arami kabilelerine karşı mücadele etmek zorunda kalmıştır.

MÖ. 9. yüzyıldan itibaren ortalık durulduğunda Anadolu'da başta Urartu Devleti olmak üzere, Frig Devleti ve Geç Hitit Şehir Devletleri gibi yeni siyasi güçler, tarih sahnesinde boy göstermeye başlamışlardır. Bu şehir devletlerinden biri de bugünkü Kahramanmaraş toprakları üzerinde kurulan Gurgum Krallığı'dır. Gurgum Krallığı ve ona komşu olan bazı şehir devletleri, Asur tehdidine karşı oluşturulan askeri ittifaklarda sık sık görev almışlardır. Bu koalisyon güçlerinin liderliğini genellikle Urartular üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ege Göçleri, Asur İmparatorluğu, Aramiler, Geç Hitit Şehir Devletleri, Gurgum Krallığı.

MARAS AND ITS VICINITY AFTER SEA PEOPLES MIGRATION

Abstract

As it is known, Sea Peoples Migration is a great peoples movement which is dated between the last quarter of 13th century B.C. and this migration has taken time nearly 50 years. In the end of this migration, Hittite Empire, Mitanni Kingdom and Babylonia Kingdom (Kassites Dynasty) have withdrawn from history arena. Egypt Kingdom has nearly come a collapse point as economic aspect. In return Assyrian Kingdom has succeeded to remain standing uprightly because it was not on migration routing.

Sea Peoples Migration has prepared background for the other migration movements too. One of them is Aramean Migration. Assyrian Empire which is the dominant power of Ancient Near East has to struggle against to Aramean tribes nearly 200 years.

From 9th century B.C. the movements have settled down and some new politic powers as Urartian Kingdom, Phrygian Kingdom and Late Hittite City States have begun to appear at the stage of history. One of the city states

---

*Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.E-mail: ememis2010@hotmail.com/ Sinop University Science-Letters Faculty History Department. E-mail: ememis2010@hotmail.com.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

is Gurgum Kingdom which has been established on the ground of Maraş. Gurgum Kingdom and some neighbor states have often participated in military alliances composed again stto Assyrian threat. Urartians have undertaken the leadership of the secoalition Powers usually.

Keywords: Sea Peoples Migration, Assyrian Empire, Arameans, Late Hittite City States, Gurgum Kingdom

GİRİŞ

Bilindiği üzere Ege Göçleri, M.160Ö. 13. yüzyılın son çeyreği ile MÖ. 12. yüzyılın ilk çeyreği arasında tarihlenen ve yaklaşık 50 yıl süren büyük bir kavimler hareketidir. Bu göçler sonunda Eski Yakın Doğu'nun büyük güçleri arasında yer alan Hitit, Mitanni ve III. Babil (Kaslar) devletleri tarih sahnesinden çekilirken, Mısır Devleti, vermiş olduğu uzun ve çetin mücadeleler sonunda ekonomik olarak neredeyse çökme noktasına gelmişti. Buna karşılık Asur Devleti, göç yolları üzerinde bulunmadığı için hiçbir zarar görmeden dimdik ayakta kalmayı başarmıştı.

Ege Göçleri, başka göç hareketlerine de zemin hazırlamıştır. Bunlardan biri de Arami Göçleridir. Asur Devleti, yaklaşık 200 yıl Arami bedevilerine karşı mücadele etmek zorunda kalacaktır.

Ege Göçlerinden sonraki siyasi manzara ana hatlarıyla şöyle idi: Hititlerin yıkılmasından sonra, onların bir zamanlar egemen oldukları bölgenin kuzeybatısında artık Frigler⁴¹⁹ egemendiler. Gerçekten Frigler, Afyon, Eskişehir, Kütahya, Ankara ve Konya illerini içine alan geniş bir sahada yaşıyorlardı⁴²⁰.

Batı Anadolu'ya gelince; Ege Göçleri'nin en çok etkilediği bu bölgenin sahillerinde Grek (Yunan) kolonileri kurulmuştu (MÖ. 8. Yüzyıl). Fakat İzmir ve havalisine merkezi Sardes (Salihli) olmak üzere Lidya Devleti⁴²¹ hâkimdi. İç Batı Anadolu'da ise az önce sözünü ettiğimiz Frigler yaşıyorlardı. Asur vesikalarında Friglere, Muşkiler denilmekte idi⁴²². Bütün bunlar gösteriyor ki, Hitit Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu toprakları yeni birtakım siyasi güçler arasında parsellenmişti. Doğu Anadolu'da Urartular, İç Batı Anadolu'da Frigler, Batı Anadolu'da Lidyalılar egemendiler. Urartu ve Frig devletleri arasındaki topraklarda ise kendilerini Hititlerin bakiyesi olarak kabul eden birtakım şehir devletleri vardı.

Aynı durum, bir zamanlar Hitit İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kabul edilen Kuzey Suriye için de söylenebilir. Burada Suriye Çölü ile Antitoroslar arasında kalan Klasik çağlardaki Kommagene'ye Asurlular Kutmuhi veya Kumukh Memleketi diyorlardı⁴²³. Bu bölgede, günümüzdeki Maraş ile idantifiye edilen Gurgum⁴²⁴, Samal (Zincirli)⁴²⁵ ve eski adını

⁴¹⁹Memiş 2017a, 227.

⁴²⁰Kinal 1987, 233.

⁴²¹Kinal 1987, 260-262.

⁴²²Memiş 2017a, 179.

⁴²³Umar 1982, 193.

⁴²⁴Memiş 2017a, 188.

⁴²⁵Landsberger 1948

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bilmediğimiz Sakçagözü⁴²⁶ ve daha aşağıda Karkamış (Cerablus)⁴²⁷ şehir devletleri yer almışlardır. Ne var ki, Arami Göçleri⁴²⁸ nden sonra, sözünü ettiğimiz Geç Hitit Şehir Devletleri'nden birçoğunun Aramilerin eline geçtiğini, Asur vesikalarından öğreniyoruz⁴²⁹.

Görülüyor ki, Ege Göçleri ve onun tetiklediği bir başka göç hareketi olan Arami Göçleri, Eski Yakın Doğu dünyasını tarumar etmişti. Bölgenin ayakta kalmayı başaran en büyük siyasi gücü konumundaki Asur Devleti, Ege Göçlerinin yıkıcı etkisinden kurtulmayı başarsa da Arami Göçlerine karşı vermek zorunda kaldığı iki asırlık çetin bir mücadeleden sonra nihayet taşlar yerine oturmuştu. Tarihler MÖ. 9. yüzyılın ortalarını gösterirken Anadolu'da başta Urartu Devleti olmak üzere, Frig Devleti ve Geç Hitit Şehir Devletleri gibi yeni siyasi güçler, tarih sahnesinde boy göstermeye başlamışlardı. Bu şehir devletlerinden biri de bildirimizin konusunu teşkil eden ve yukarıda da bahsi geçen Gurgum Krallığı'dır. Bugünkü Kahramanmaraş toprakları üzerinde kurulan Gurgum Krallığı ve ona komşu olan bazı şehir devletleri, Asur tehdidine karşı oluşturulan askeri ittifaklarda sık sık görev almışlardır. Bu koalisyon güçlerinin liderliğini genellikle Urartular üstlenmiştir.

Gurgum Krallığı'nın da içinde bulunduğu bu koalisyon güçlerinin Asur'a karşı verdikleri mücadeleyi, biz ne yazık ki, daha ziyade Asur krallarının yazdırdıkları annallerden takip etmek zorunda kalıyoruz. Elbetteki Asur kralları, kendi zaferlerini kutsamak için yazdırdıkları bu metinlerde taraflı davranmışlardır. Şimdi, III. Salmanassar'dan başlayarak, Asur krallarının, Gurgum Krallığı'nın da içinde yer aldığı muhalif güçlere karşı verdiği mücadeleyi, ana çizgileriyle aktarmaya çalışacağız.

A. III. Salmanassar Devri (MÖ. 859-824):

Babası II. Asur-nasir-pal'in ölümünden sonra tahta geçen III. Salmanassar, Yeni Asur Devleti'nin kan ve ateş üzerine kurulmuş olan dış politikasını uygulamak için gösterdiği enerji ve zulümde, babasından geri kalmamıştır.

III. Salmanassar devrinin siyasi olaylarını kronolojik sırayla takip etmemiz mümkündür. Zira kendisinden kalan pek çok vesika ve arkeolojik malzeme vardır. III. Salmanassar'a ait bütün vesikalar, Ernest Michel tarafından "Die Welt des Orients" Dergisi'nin 1947-1959 yılları arasındaki sayılarında yeniden tetkik ve tercüme edilmiştir. Ayrıca, Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat da, bu devrin olaylarını tek taraflı bir görüşle nakletmektedir⁴³⁰.

III. Salmanassar'ın anallerinden öğrenildiğine göre, Asur kralı, idaresinin ilk yılında (MÖ. 859), kuzeydeki Urartu kralı Arame'ye karşı bir sefer yapmış⁴³¹ ve kendi ifadesine göre, Nairi memleketinin denizine (Van Gölü) kadar gittikten sonra, dönüşte Fırat ve Balık nehirleri arasında yerleşmiş bulunan Arami asıllı Bit- Adini kabilesine hücum etmişti⁴³². Fakat

---

⁴²⁶Umar 1982, 194.

⁴²⁷Kinal 1958, 69-77.

⁴²⁸Memiş – Bülbul 2014, 135-142.

⁴²⁹sMemiş 2017a, 228.

⁴³⁰Tevrat II, Krallar 17.

⁴³¹Luckenbill 1968, 594; Memiş 2017a, 204.

⁴³²Kinal 1987, 250; Gökçek 2015, 143.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Asur kralının batıya döndüğü haberini alan Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'daki şehir devletlerinden Sam'al, Gurgum (Maraş), Hattena (Hatay) ve Que şehir devletleri, Asur tehlikesine karşı Bit-Adini kabilesinin başkanı Akhuni'nin liderliğinde bir koalisyon kurmuşlardı. Salmanassar, Kumukh'tan (Gaziantep ve civarı) Orontos (Asi) nehrine kadar uzanan bölgede, yukarıda sözünü ettiğimiz şehir devletleri koalisyonuna karşı iki savaş vermiş ve her ikisini de kazanmıştı. Bununla beraber, öyle anlaşılıyor ki, karşı tarafın mukavemeti de küçümsenecek gibi değildi.

B. III. Tiglat-Pileser Devri (MÖ. 745-727)

III. Tiglat-pileser'in tahta çıktığı MÖ. 745 yılında Asur Devleti ekonomik anlamda büyük bunalım içerisinde idi. Öldüğü zaman ise, Asur Devleti, o zamanki dünyanın en kudretli devleti haline gelmişti. Bu büyük değişimde, onun yalnız askeri sahada değil, ekonomik bakımdan da birtakım yeni önlemler almasının önemli payı vardır⁴³³. Bugünkü tarihçiler, onun zamanını, "Asur Devleti'nin Altın Çağının başlangıcı" olarak nitelendirirler. Asur tarihinde "Sargonitler Devri" veya "Asur İmparatorluk Devri" denilen ve yaklaşık bir asır süren devir, III. Tiglat-pileser'in attığı sağlam temeller üzerine kurulmuştur⁴³⁴.

III. Tiglat-pileser'in icraatlarını, kendi anallerinden izleme imkânımız vardır. Buna göre, III. Tiglat-pileser evvela Sam'al meselesini halletmiş, ardından da iktidarının 3. yılında (MÖ.743) Urartular'a karşı harekete geçmişti. Ne var ki, Urartu kralı, bu defa yalnız değildi. III. Tiglat-pileser, annelerinde, Urartu kralı ile koalisyonun kuranların isimlerini de vermektedir. Bu koalisyonda, Gurgum (Maraş) kralı Tarhulara ve Kumukh (Gaziantep ve civarı) kralı Kuştaspide yer alıyordu⁴³⁵. İşte burada, III. Tiglat-pileser'in ne kadar uzak görüşlü bir komutan olduğunu görüyoruz. Çünkü o, bu küçük kralların arkalarını dayadıkları asıl gücün başını ezmek gerektiğine inanarak, doğrudan Urartular üzerine yürümüş ve onları firara mecbur etmişti⁴³⁶. Sonra da arkalarını bırakmayarak Urartuların idare merkezi Tuşpa'ya (Van) kadar düşmanı takip etmişti⁴³⁷. Daha sonra Arpatkralı Mati-El üzerine yürüyen III. Tiglat-pileser, Arpat şehrini kuşatmış ve MÖ. 740 yılında bu şehri teslim almıştı. Adet olduğu üzere, şehir evvela yağmalanmış, sonra da yakılıp yıkılmıştı. Şehrin ahali de sürgüne gönderilerek, yerlerine Asurlular yerleştirilmiş ve Arpat şehri, Asur'a bağlı bir eyalet haline getirilmişti.

Arpat Krallığı'nın uğradığı bu felaket üzerine, Gurgum(Maraş), Kumukh (Gaziantep ve civarı) ve Karkamış (Cerablus) krallarından başka, Adana'daki Que, Suriye'deki Damascus(Şam) ve Fenike sahilindeki Tyr (Sur) şehirleri de heyetler göndererek, Arpat'da bulunan Büyük Asur Kralı'na itaatlerini arz etmişlerdi⁴³⁸.

C. II. Sargon Devri (MÖ. 722-705):

⁴³³Kinal 1987, 252; Memiş 2017b, 242-243.

⁴³⁴Kinal 1987, 252; Memiş 2017b, 243.

⁴³⁵Kinal 1987, 253.

⁴³⁶Memiş 2017b, 244.

⁴³⁷Sayce – Litt 1970, 177; Çilingiroğlu 1984, 22.

⁴³⁸Kinal 1987, 253; Memiş 2017, 244.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

III. Tiglat-pileser'in ölümünden sonra yerine evvela büyük oğlu V. Salmanassar(MÖ. 727-722) geçmiş, ardından da küçük oğlu II. Sargon, Asur tahtının sahibi olmuştu.

II. Sargon, yalnız Asur tarihinin değil, dünya tarihinin yetiştirdiği ender şahsiyetlerden biridir. Çünkü o, Asur İmparatorluğu'nun gerçek kurucusudur ve onun zamanı "Asur'un Altın Çağı" olarak kabul edilir⁴³⁹. İktidarı boyunca her yıl sefere çıkmak zorunda kalmış, düşmanlarına korku salmıştır. Bu bağlamda kralın M.Ö. 719 yılında başlattığı Anadolu seferi son derece önemlidir. Gerçekten, sözü edilen tarihte Sargon'u Urartu memleketinde görüyoruz. Bu sırada Urartu Devleti'nin başında bulunan Rusa, Sargon'un Filistin'de meşgul olmasından yararlanarak Malatya'ya kadar ilerlemiş, Güneydoğu Anadolu'daki Asur teb'ası olan Geç Hitit şehirleri ile Arami şehir devletlerini isyana teşvik etmişti. Urartu kralı, bu şehirlere haberciler göndererek, kendisine güvenmelerini, onlara yardım edeceğini söylemişti. Kumukh kralı Gunzianu, Urartu kralına güvenerek, ödemesi gereken vergiyi Asur'a göndermemişti. Sargon, asilerin güvendikleri bu dalı kesmek için, doğrudan Urartu üzerine yürümüştü. Fakat Rusa, Urartu krallarının geleneksel taktiğini uygulayarak, memleketinin uzak ve dağlık bölgelerine çekilmişti. Bu durum karşısında Sargon, sadece yolu üzerindeki Urartu şehirlerini yağmalamış, dönüşte de Kumukh kralını cezalandırmak amacıyla batıya dönmüştü. Kumukh'u yeniden zapt ettikten sonra, onun topraklarını, kendisine sadık olan Malatya kralı Tarhunazi'ye vermişti. Daha sonra Sargon, Anadolu içlerine doğru seferine devam ederek, Muşki kralıyla ittifak eden Tabal Memleketi şehirlerinden Şinakku kralı Kiakki'yi de cezalandırmıştı. Tabal'dan dönüşte güneye inerek, aynı ittifaka girmiş olan Karkamış kralı Pisiriş'i esir etmiş ve zincire vurarak Asur'a göndermişti⁴⁴⁰.

MÖ. 716 yılında Sargon'u tekrar Urartu dağlarında savaşırken görüyoruz. Ama bu defa, dağlara kaçsa bile, Urartu kralı Rusa'yı takip etmeye kararlı idi. Böylece Sargon, Van Gölü ile Ararat Dağları ötesinde yaşayan barbar Mannalar'ın memleketine kadar girmeye mecbur kalmıştı. Ne var ki, yine bir sonuç alamamıştı. İşte bunun üzerinedir ki, Asur edebiyat tarihinde "Sargon'un Sekizinci Seferi"⁴⁴¹ diye ünlenen MÖ. 714 tarihli büyük seferini yapmaya karar vermişti. Asur kralı, bu seferinde tahminen bugünkü Cudi dağı⁴⁴² eteklerinde kurulmuş olan Urartular'ın dini merkezi Musasir şehrini zapt ve yağma etmişti⁴⁴³. Sargon, bu seferden elde ettiği ganimetin dökümünü bütün ayrıntıları ile tabletlere kaydettirmişti. Bu yüzden, Sargon'un ele geçirdiği ganimetin maddi değerini tam olarak biliyoruz. Nitekim Asurlu kâtipler de bu seferi en güzel ifadelerle tasvir etmişlerdi⁴⁴⁴. Kısacası, Sargon'un MÖ.714'de Musasir'in zaptını anlatan metinleri, Asur İmparatorluk Devri edebiyatının şaheserleri arasında sayılır⁴⁴⁵.

⁴³⁹Memiş 2017b, 247.

⁴⁴⁰Kınal 1987, 255; Memiş 2017b, 251; Gökçek 2015, 172.

⁴⁴¹Wright 1943, 173-186; Çilingiroğlu 1977, 235-251.

⁴⁴²Çeçen 2006, 126

⁴⁴³Memiş 2017b, 251; Gökçek 2015, 174.

⁴⁴⁴Memiş 2017b, 212; Gökçek 2015, 174

⁴⁴⁵Memiş 2017, 251-252

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Musasir'in zapt ve tahrip edildiği haberini alan Urartu kralı Rusa, kederinden intihar etmişti⁴⁴⁶. Böyle Urartu Devleti sadece moral yönünden değil, maddi olarak da büyük bir kayba uğramıştı. Urartu Devleti, bu hadiseden sonra, yaklaşık daha yüzyıl varlığını sürdürecektir. Ancak hiç bir zaman o eski güçlü dönemlerine bir daha dönemeyecektir. Dolayısıyla bir zamanlar ona bel bağlayan, güvenen Geç Hitit Şehir Devletleri de Urartu'dan ümitlerini kesecekler ve Asur'a boyun eğmek zorunda kalacaklardır. Konumuzu teşkil eden Maraş'taki Gurgum Krallığı ve başta Kumukh Krallığı olmak üzere, ona komşu olan küçük devletler de Asur'un yüksek hâkimiyetini tanımak zorunda kalacaklardır. Fakat yaklaşık bir asır sonra o günkü dünyanın en büyük siyasi gücü olarak kabul edilen Asur İmparatorluğu, MÖ. 612 yılında Medler ile Babililerin oluşturduğu ittifak karşısında tutunamayacak ve siyaset sahnesinden tamamen çekilecektir. Maraş ve çevresi önce Medlerin ve MÖ. 6. yüzyılın ortalarından itibaren de Perslerin egemenliği altına girecektir. Bölgedeki Pers egemenliği, Makedonya Kralı Büyük İskender'in Anadolu'yu ele geçirmesine kadar devam edecektir.

Kaynakça

- Barnett 1975 R. D. Barnett, "The Sea Peoples". *CAH* 2/2/ 28 (1975) 359-371.
- Çeçen 2006 S. Çeçen, "Kutsal Kitaplar ve Çivi Yazılı Belgeler Işığında Cudi". *Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul (2006). 123-127.
- Çilingiroğlu 1976-1977 A. Çilingiroğlu, "Sargon'un Sekizinci Seferi ve Bazı Öneriler". *Anadolu Araştırmaları* 4-5 (1976-1977) 235-251.
- Gökçek 2015 L. Gürkan, *Asurlular*. Ankara 2015.
- Kınal 1958 F. Kınal, "Karkamış Şehri Tarihi Hakkında". *A.Ü.D.T.C.F Dergisi* 16/3-4 (1958) 69-77.
- Kınal 1987 F. Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara 1987.
- Landsberger 1948 B. Landsberger, *Sam'al*. Ankara 1948.
- Luckenbill 1968 D. D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia*. Vol.1-2 New York 1968.
- Memiş – Bülbül 2014 E. Memiş – C. Bülbül, *Eskiçağda Göçler*. Bursa 2014.
- Memiş 2017a E. Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*. Bursa 2017.
- Memiş 2017b E. Memiş, *Eskiçağda Mezopotamya*. Bursa 2017.
- Sayce – Litt 1970 A. H. Sayce – D. Litt, "The Kingdom of Van (Urartu)". *CAH* 3/8 (1970) 169-183.
- Wright 1943 E. M. Wright, "The Eighth Campaign of Sargon II of Assyria". *JNES* 2 (1943) 173-186.

⁴⁴⁶ Sayce – Litt 1970, 181

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

MAMA KRALI ANUM-HİRBİ'NİN KANIŞ KRALI WARŞAMA'YA
GÖNDERDİĞİ MEKTUBUNUN MUHTEVASININ SOSYAL VE
SİYASİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
A SOCIAL AND POLITICAL EVALUATION OF THE
CONTENT OF THE LETTER SENT TO WARŞAMA, THE KING
OF KANIŞ, BY ANUM-HİRBİ, THE KING OF MAMA

Yusuf KILIÇ*

Özet

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nin geç dönemine tarihlenen mektup, 1955 kazı sezonunda bulunmuş ve Prof. Dr. Kemal Balkan tarafından (Kt.gt. 35) neşredilmiştir. Anadolu'da iki kral arasında yazılmış olan mektup, dönemin Anadolu'sunun siyasi ve sosyal manzarası hakkında önemli ipuçları vermektedir. Nitekim yazışma Kahramanmaraş hudutları içerisinde olduğu kabul edilen Mama şehri kralı Anum-Hirbi ile Kayseri Kültepe (Kaniş) kralı Warşama arasında olmuştur. Mektubun içeriğinden Kaniş kralı Warşama'nın daha önce Anum-Hirbi'ye bir mektup yazarak, iki ülke arasında yeni bir anlaşma yapılmasını ve kervan yollarının açılmasını istemiştir. Anum-Hirbi ise Warşama'ya hitaben Warşama'nın babası İnar zamanında iki taraf arasında barışın hüküm sürdüğünü ve Kaniş'in Harşamna ile yaptığı ve 9 yıl süren savaş boyunca bunu fırsat bilip Kaniş topraklarına herhangi bir saldırıda bulunmadığını ifade ettikten sonra, karşılıklı olarak elçilerin gelip gitmesini teklif ederek yeni bir anlaşmaya gerek olmadığını söylemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mama, Anum-Hirbi, Kaniş, Kral, Warşama, Mektup, Sosyal-Siyasi, Değerlendirme.

Abstract

The letter, dating back to late Assyrian Colony period, was discovered in the excavations of 1955 and was published by Prof. Dr. Kemal Balkan (Kt.gt. 35). The letter, which was written between the two kings of Anatolia, gives considerable clues related to political and social aspects of Anatolia of the time. The correspondence was written by the King Anum-Hirbi of Mama which currently lies within the borders of Kahramanmaraş and by the King Warşama of Kayseri Kültepe (Kaniş). It is understood from the content of the letter that a previous letter had been sent by King Warşama of Kaniş to Anum-Hirbi in which Warşama requested a new treaty between the two countries and new trade routes to be opened. As a response, Anum-Hirbi addressing Warşama stated that these countries had lived in peace during the reign of Inar, the father of Warşama, and added he had not attacked Kaniş country during the war which took 9 years between Kaniş and Harşamna. Thus, he suggested ambassadors of two countries visit each other regularly without the need to sign a new treaty.

Key Words: Mama, Anum-Hirbi, Kaniş, King, Warşama, Letter, Social-Political, Evaluation.

---

* Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi, ykilic@pau.edu.tr.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

GİRİŞ

Kahramanmaraş ili Türkiye'nin güneyinde, Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü'nde, yer almaktadır. Merkez ilçe deniz seviyesinden 568 m. yükseklikte olup, ilin kuzey kesimleri oldukça dağlıktır. Yeryüzü şekilleri genellikle Güneydoğu Torosların uzantıları olan dağlar ile bunlar arasında kalan çöküntü alanlarından oluşmaktadır. Rakımı 350-3000 metre arasında değişmektedir.

Kahramanmaraş, dört ayrı coğrafi bölgenin (Akdeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi) birbirine en çok yaklaştığı alanda yer almaktadır. Coğrafi konumu ve diğer faktörlerinde etkisi ile üç farklı iklim tipi arasında, bozulmuş Akdeniz iklimine daha yakın bir iklim özelliği göstermektedir. Kahramanmaraş merkezinde görülen iklimin aksine kuzeye doğru gidildikçe yükseltiye bağlı olarak tamamen karasal iklim özellikleri görülmektedir. Yıllık ortalama sıcaklıklar güneyden kuzeye, batıdan doğuya doğru gidildikçe yükseltiye bağlı olarak karasallık özelliği nedeniyle bariz bir şekilde azalma göstermektedir⁴⁴⁷. Kahramanmaraş'ın gerek coğrafi konumu gerekse iklimsel özellikleri ve tarıma elverişli geniş ovaları ile su kaynakları bu yörenin bazı kısımlarının tarihin erken devirlerinden insanlar tarafından itibaren mesken tutulmasını sağlamıştır. Nitekim yapılan tarihi ve arkeolojik araştırmalar yöredeki ilk insanlık izlerinin Paleolitik Dönem'e kadar uzandığını göstermektedir. Ardılında Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Dönemi gibi yerleşik hayat düzeninin gelişip genişleyerek sürdüğü uzun zaman sürecinde ise yöredeki insan nüfusunda ve buna paralel olarak yerleşim sayısında büyük artışın olduğu gözlemlenmektedir. Yöredeki ilk yerleşimler Göksun, Afşin, Elbistan, Andırın ilçeleri ile Pazarcık ilçesindeki Mizmilli, Narlı Ovalarındadır. Yerleşimlerin antik isimleri bilinmediğinden Türkçe adlandırılmışlardır. Yöredeki kent yerleşimlerine ait ilk antik isimler ise Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne ait çivi yazılı Kültepe Tabletlerinden öğrenilmektedir. Nitekim söz konusu çivi yazılı belgelerden Kahramanmaraş sınırları içerisinde oldukları düşünülen iki şehir adı tespit edilmektedir. Bunlar Mama ve Luhuzatia şehirleridir. Çalışmamıza konu olan ve *Wabartumadi* verilen küçük pazar alanına sahip Mama şehrinin Kahramanmaraş'ın sınırları içerisindeki lokalizasyonu ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür.

A- Mama Şehrinin Lokalizasyonu İle İlgili Nazariyeler

1-Mama Şehri'nin, Kahramanmaraş'ı Çukurova Bölgesi'ne bağlayan ve coğrafi olarak çok daha girift ve dar geçitlere sahip olan Andırın İlçesi sınırları içerisinde aranması gerektiğidir⁴⁴⁸. Bu görüşün sahipleri, haklı olarak Kültepe Tabletlerinin muhtelif yerlerinde geçen yol güzergâhlarıyla ilgili ifadeleri ve coğrafi betimlemeleri dikkate alarak bu tür bir sonuca varmışlardır. Ancak modern Andırın ilçe yerleşimini Çukurova'ya bağlayan geçitlerin çok daha fazla girift olması kervanların geçişine izin verecek duruma pek uygun görülmemektedir. Ayrıca Andırın-Çukurova üzerinden Gülek Geçidi ile Orta Anadolu'ya bağlanan yolun ikinci bir defa Toros dağ

⁴⁴⁷Dayısoğlu et al. 2017, 81.

⁴⁴⁸Gökçek 2005, 313.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

geçidini aşmak zorunda kalması ve mesafesinin bir hayli uzun olması da bu görüşün zayıf kalmasının etkenlerinden birisidir.

2-Mama Şehri'nin Kahramanmaraş merkez Onikişubat ilçesine bağlı ve Ceyhan Nehri'nin batı kıyısında bulunan Hasancıklı köyü sınırları içerisinde aranması görüşüdür. Bu görüşün sahipleri burada köylüler tarafından bulunmuş olup Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenen “yapı-adak çivisi” biçimli heykelcikler ile yine Hasancıklı'dan ele geçmiş olup, Gaziantep Müzesi'nde korunan ve üzerinde Eski Asur Lehçesi ve çivi yazısı ile kaleme alınmış A-numHi-ir-wi'nin adı bulunan mızrak uçlarını delil göstermişlerdir⁴⁴⁹. Ancak Mama, Kaniş, ve hatta Harsamna arasındaki siyasi ilişkilere dair bilgiler veren çivi yazılı belgelerde geçen ifadeler dikkate alındığında, Mama şehrinin Kaniş ve Harsamna şehir ve krallıklarıyla hudut taş olması ihtimali ağırlık kazanmakta böylece Mama şehrini Kaniş ve Harsamna şehirlerine daha yakın bir mesafede düşünmemiz icap etmektedir. Bu itibarla Mama şehrinin Kahramanmaraş il merkezinden bir hayli uzak mesafede olması akla daha yakın gelmektedir. Ayrıca çivi yazılı belgelerde “*Mama Dağı'nda*” ifadesinin geçmesi de şehir dağlık bir alana lokalize etmemizi gerektirmektedir. Bununla birlikte Mama şehrinin sınırlarının Hasancıklı yerleşim alanına kadar uzanması ve burada da Mama Krallığı'na bağlı bir yerleşimin olması ve böylece Hasancıklı yerleşiminden elde edilen tarihi delillerin Mama ile ilişkilendirilmesi de gözden uzak tutulmamalıdır. Zira özellikle Anum-Hirbi'nin mektubunda kendisine bağlı on iki şehirden söz etmesi de zaten Mama'nın geniş topraklara sahip ve birçok şehri bünyesinde barındıran bir krallık olduğunu göstermektedir.

3-Mama Şehri'nin Elbistan veya Göksun sınırları içerisinde aranması gerektiği görüşü: Genelde kabul gören bu görüşün temelinde CCT 2, 11a, 15 geçen *i ša-dū-im šaMa-a-ma* “*Mama Dağı'nda*” coğrafi betimlemesi yatmaktadır. Böylece Mama'nın dağlık bir alanda olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Göksun ilçe yerleşiminin bulunduğu ovanın 1350 m. yükseklikte olması ve çevresinin yüksek dağlar ve tepelerle çevrili olması söz konusu görüşü desteklemektedir. Nitekim Göksun Ovası'nın kuzeyinde 2733 m. yükseklikte Binboğa Dağları, doğusunda 2470 m. yükseklikte Kandil Dağı bulunmaktadır. Ayrıca ova çevresinde yükseklikleri 1500-2000 m. arasında değişen birçok tepe yer almaktadır⁴⁵⁰. Asur Ticaret Kolonileri Devri'nden kalan çivi yazılı vesikalarda şehrin dağlık bir alanda olduğuna dair başka birçok ima ve ifade geçmektedir.

4-Mama Şehri'nin Kahramanmaraş- Göksun arasında olduğu görüşü⁴⁵¹. Kahramanmaraş- Göksun arasındaki mesafe kuş bakışı 60 km'dir. Bu yüzden şehrin lokalizasyonunu yapmak zordur. Dolayısıyla Mama şehrinin Göksun ilçe sınırları içerisinde olduğunu düşünmekteyiz.

5-Mama Şehri'nin Kaniş-Urşu⁴⁵² arasında Kahramanmaraş Göksun veya Elbistan havalisinde olduğu görüşü⁴⁵³. Bu görüş doğru kabul edilmekte

⁴⁴⁹Akdoğan – Ersoy 2011, 23.

⁴⁵⁰Pekcan 1999, 75.

⁴⁵¹Nashef 1991, 83.

⁴⁵²Urşu şehrinin Birecik-Gaziantep arasında olduğuna dair bkz. Nashef 1991, 130.

⁴⁵³Kuzuoğlu 2007, 107.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

beraber Anadolu'nun iki şehri arasındaki mesafe bir hayli uzak olduğundan alan sınırlandırılması yapılması pek mümkün görülmemektedir.

Tüm bu nazariyeleri değerlendirdiğimizde, Mama Şehri'nin lokalizasyonu ile ilgili şunları söylemek icap etmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne ait çivi yazılı kaynaklardan Yerli-Asurlu ticari münasebetlerinin nasıl cereyan ettiği irdelendiğinde, alış-verişi yapılan ticari malların neler olduğu ve Anadolu'daki hangi pazarlardan elde edildiği meselesi büyük oranda açıklığa kavuşturulduğu gibi, Asur'dan gelen kervanların güzergâhları da nispeten tespit edilmektedir. Nitekim vesikaların yer yer işaret ettiği Mama Şehri'nin kervan güzergâhı üzerinde ve dağlık bir alanda olduğu temel gerçektir. Ancak Asurlular Kaniş'e gelirken iki ana yol güzergâhını takip etmişlerdir⁴⁵⁴. Asur'dan Kaniş'e giden yollar şebekesi modern isimlendirmeye şu şekilde geçmektedir. Birinci yol; Dicle, Habur, Balih vadileri üzerinden Şanlıurfa'ya oradan Birecik'e buradan Fırat Nehri'ni geçerek Gaziantep topraklarından Kahramanmaraş'a ulaşıktan sonra birkaç kola ayrılmaktadır. Kuzeye doğru uzanan kol Doğu Toros geçitlerindeki zorlu yolculuktan sonra, Göksun-Sarız-Pınarbaşı yolundan Kaniş'e ulaşmaktadır⁴⁵⁵. İkinci yol ise Asur'dan çıktıktan sonra batı yönünde ilerleyerek Habur ve Balih ırmaklarının kaynaklarından, Anadolu-Suriye sınırı yakınlarındaki Şubat-Enlil (Tel Leilan)-Guzana (Tel Halaf)- Haran-Kargamış ve Halep hattını izleyerek Doğu Akdeniz kıyılarına varmaktadır⁴⁵⁶. Anadolu ile bağlantıda kullanılan bu yolun batı bölümü de Fırat Nehri üzerinden Kargamış ve Samsat'a ya da Mardin yakınlarından kuzeye dönerek Diyarbakır-Ergani-Maden Toros Geçidi ve Elazığ Malatya'dan Orta Anadolu'ya yani Kaniş'e uzanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle "Kuzey Yolu", Diyarbakır-Elazığ ve Samsat'ta Fırat'ı geçerek Malatya'ya ulaşmakta, oradan ise Gürün ve Pınarbaşı üzerinden Kaniş'e varmaktadır⁴⁵⁷.

Görüldüğü üzere Mama şehrinin lokalize edilmeye çalışıldığı Göksun yöresi Asur'dan Kaniş'e uzanan ana yollardan "Güney Yolu" üzerinde önemli bir istasyondur. Zira Kültepe Tabletlerinde Mama şehrinde *wabartum*(küçük pazar) alanı bulunduğu dair ifadelerin geçmesi ve ayrıca TC 1, 43, 4'te *pi-ri-kà-nişama-a-ma*⁴⁵⁸= *Mama Pirikannu*⁴⁵⁹'su ibaresi ve Kt.

⁴⁵⁴Özgüç 2005, 24.

⁴⁵⁵Gökçek 2004, 153.

⁴⁵⁶Koroğlu 2011, 19.

⁴⁵⁷Veenhof 2008, 6-7.

⁴⁵⁸Nashef 1991,82.

⁴⁵⁹Pirikannu, determinatifsiz yazıldığı gibi, TÜG determinatifi ile de yazılmaktadır. Metinlerde *pi-ra-kà-nu* ve *pà-ra-kà-nu* gibi değişik yazılışlarla karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Bilgiç 1953, 49. Ayrıca bu kumaşın Asur'dan getirildiğine dair iddialar ortaya atılmış olsa da *pi-ri-kà-nişama-a-mave* farklı metinlerde Kaniş başta olmak üzere Luhuzatia, ve Tişmurna gibi diğer Anadolu şehir isimleriyle geçmesi ayrıca Kaniş'ten Asur'a gönderildiğine dair ifadelerin var olması onun Mama'nın da içinde olduğu Anadolu şehirlerinde dokunduğuna dair önemli ipucu oluşturmaktadır. Yine metinlerdeki ifadelerden pirikannu kumaşının diğer dokumalardan daha ucuz olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin metinlerde 4 pirikannu 15 şeşel iken, 1 kutanum 26 2/3 gümüşür. Doğal olarak bu dokuma türlerinde kendi içinde kalite farklarına göre fiyatları değişmektedir. Bkz. Çelik 2014, 57-58.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

h/k 76 nolu metin 15-19. satırlarda “*Mama'nın Pirikanu kumaşını Şalatuwar'a tüccarın adresine benim için yollayınız*”⁴⁶⁰ ifadeleri burada canlı bir pazarın olduğunu ve dokuma imalatının yapıldığını göstermektedir. Diğer taraftan Kt n/k 32, 21-23'te *lu i-naMa-a-malu i-naKà-ni-işluKÛ.BABBARlu KÛ-GI lukà-sá-tim ša KÛ.AN* “*Mama ve Kaniş'teki gümüş olsun, altın olsun veya amütum'dan yapılmış kâsum'lar (kadehler) olsun*”,⁴⁶¹ şeklindeki ifadeler, Mama şehrinde altın, gümüş ve kıymetli taşlar işlemeciliğinin yapıldığını göstermektedir. Ayrıca CCT III, 18b, 4-6'da geçen; *zi-ra-am iş-tü 20 ma-na ü ša-âpli-işšaMa-ma*, “*20 mana veya daha az Mama sitili zirum'u*”⁴⁶² (kaza) ifadesi burada bakır işletmeciliğinin yapıldığının kanıtıdır. “*Şehrin bir kârum'a değil de, wabartum'a sahip olması ise, coğrafi konumu ile alakalı olmalıdır*”⁴⁶³.

B-Mama Kralı Anum-Hirbi Tarafından Kaniş Kralı Waršama'ya Gönderilen Mektubun Tahlili

K. Balkan tarafından yayımlanan ve Mama kralı Anum Hirbi tarafından Kaniş kralı Waršama'ya gönderilen meşhur mektup, 1955 kazı sezonunda Kültepe'de saraya 50 m. uzaklıktaki bir odanın zemininde bulunmuş ve Kt. g/t 35 envanter numarası ile kaydedilmiştir. Mektup dönemin Anadolu'sunun iki kralı arasındaki yazışmaya dair tek örnek⁴⁶⁴ olup, Anadolu'nun şehir devletleri arasındaki siyasi olaylara büyük oranda ışık tutmaktadır. Ayrıca Kahramanmaraş sınırları içerisinde olduğu konusunda fikir birliği olan Mama şehri kralı tarafından yazılmış olması da Kahramanmaraş bölgesinin yazılı tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu vesile ile metnin tercümesinin tümünü aktararak dönemin Anadolu ve özelinde Kahramanmaraş Bölgesi'nin siyasi ve sosyal yapısı hakkında çikarımda bulunmak arzundayız.

Metnin tercümesi:

1-3) *Mama rubā'u'su şöyle söyler: Kanişrubā'u'Su Waršama'ya de ki: 4-6) “sen bana mektup gönderdin ve (bu mektubunda) dedin ki: ‘kölem Taišama'lıyı ben teskin edeceğim. 6-8) Fakat sen kölen Sibuha'lıyı teskin ediyor musun?’ 8-12) Mademki Taišama'lı senin köpeğindir, ne için başka šarru'larla münakaşa ediyor? 13-15) Benim köpeğim Sibuha'lı diğer šarru'larla münakaşa ediyor mu? 15-18) Taišama'lı bir rubā'u bizim aramızda üçüncü bir rubā'u olmalı mı? Düşmanım beni ‘öldürür öldürmez’ (yener yenmez, yendiği zaman) 19-21) Taišama'lı memleketime akın edip on iki şehrimi tahrip etti. 22-23) (Bu şehirlerin) sığırlarımı ve koyunlarımı alıp götürdü. 23-24) O şöyle dedi: ‘rubā'um ‘ölmüştür’. Bu sebepten (benim kuş) avcı (sı)nın tuzağını kaldırdım.’ 25-29) O, memleketimi koruyacak ve bana ‘kalp verecek’ (beni cesaretlendirecek) yerde memleketimi yalnız yakmakla kalmadı, fakat dumanı da pis kokuttu. 29-34) Baban İnar, Harsamna şehrini*

⁴⁶⁰Karaduman 1994, 13.

⁴⁶¹Gökçek 2003, 73.

⁴⁶²Gökçek 2003, 86.

⁴⁶³Gökçek 2004, 314.

⁴⁶⁴Günbattı 2014, 5.

⁴⁶⁵Burada “šarru” sözcüğü vasal prens anlamında kullanılmış olmalıdır.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

dokuz yıl boyunca muhasara ettiği zaman benim memleketim (benim halkım) senin memleketine akin edip 33) tek bir sığır veya tek bir koyun öldürdü mü? 34-36) Bugün sen bana mektup yazıyorsun ve şöyle diyorsun: 'Ne için yolu benim için serbest bırakmıyorsun?' 36-37) Yolu, senin için serbest hale getireyim (=getireceğim). Şahitler (=elçiler) [. . . . .] 38) [. . . . .] sinler. Şehri [. . . . .] 39) ve [. . . . .] yolu [. . . . .] 40) ... [. . . . .] yolu [. . . . .] 41) [serbest hale] getireyim. [. . . . .] 42) 17 adamla [buraya gel]si[nler]. 43) . . . [. . . . .] 44) . . . [. . . . .] onların [. . . . .] 45) buraya [. . . . .] 46) memleketin [. . . . .] 47) buraya getirdikleri . . . [. . . . .] 48) [. . . . .] ve 49) [. . . . .] Sen] bana [bir mektup gönderdin] 50). ve şöyle dedin: 'yemin edelim'51) Önceki yemin kâfi değil mi? 52-53)) Senin habercin (=elçin) bana gelsin, 54-55) ve sonra benim habercim sana muntazaman gitsin. 56-57) Tarikutana gümüş yerine taşları mühürleyip (burada) bıraktı. Bu (hareketler) tanrılara (=tanrılar nazarında) iyi midir?"⁴⁶⁶

Mektubu Mama Şehri'nin siyasi ve sosyal yapısı açısından değerlendirdiğimizde ise şu sonuçları elde etmekteyiz:

- 1) 1-4. satırlarda geçen "Mama rubā'u'su şöyle söyler: Kanişrubā'u'su Warşama'ya de ki: "sen bana mektup gönderdin" hitap şekli Anum Hirbi'nin kendisini siyasi güç açısından Kaniş kralı Warşama ile eşit statüde bir yönetici olarak gördüğünü göstermektedir.
- 2) 5-8. satırlardan ise Taişama'nın Kaniş'invasalı, Sibuha'nın ise Mama'nın vasalı olduğunu anlamaktayız.
- 3) 8-29 satırlarda da Anum-Hirbi, Kaniş'in vasalı olan Taişama'nın Mama ve çevresindeki krallıklara karşı olan saldırgan davranışlarından yakınarak⁴⁶⁷, Taişama'nın kendisini büyük krallıklar arasında görmeye çalıştığını ve Mama kralını yok saydığını, ancak Mama'nınvasalı olan Sibuha'nın böyle davranışlardan kaçındığını söylemektedir. Ayrıca Anum-Hirbi ismini vermediği bir düşmandan Mama'nın büyük yenilgi aldığını ve Taişama'nın bunu fırsat bilerek topraklarına saldırdığını ifade etmektedir. Nitekim ilgili satırlarda "Mademki Taişama'lı senin köpeğindir, ne için başka şarru'larla münakaşa ediyor? Benim köpeğim Sibuha'lı diğer şarru'larla münakaşa ediyor mu?Taişama'lı bir rubā'u bizim aramızda üçüncü bir rubā'u olmalı mı? Düşmanım beni 'öldürür öldürmez' (yener yenmez, yendiği zaman)Taişama'lı memleketime akin edip on iki şehrimi tahrip etti (Bu şehirlerin) sığırlarını ve koyunlarını alıp götürdü. O şöyle dedi: 'rubā'um'ölmüştür'. Bu sebepten (benim kuş) avcı(sı)nın tuzağını kaldırdım.'O, memleketimi koruyacak ve bana 'kalp verecek' (beni cesaretlendirecek) yerde memleketimi yalnız yakmakla kalmadı, fakat dumanı da pis kokuttu." Burada 19-21. satırlarda geçen "Taişama'lı memleketime akin edip on iki şehrimi tahrip etti" ifadeleri Mama krallığının çevresindeki en

⁴⁶⁶Balkan 1957, 8-9.

⁴⁶⁷Orlin 2007, 98.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

az 12 şehre hükmeden bölgesel bir krallık olduğunu göstermektedir. Ayrıca metnin bu kısmında küçük krallıkların büyük krallar arasındaki hudut alanlarında oynadıkları politik davranışlardan söz edilmektedir. Bununla birlikte 23-24. satırlarda geçen "... bu sebepten (benim kuş) avcısı'nın tuzağını kaldırdım" ifadesini Taişama'nın Anum-Hirbi'yi küçümseyip sınır karakollarını bile kaldırdığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Ayrıca 25-29. satırlarda geçen "O, memleketimi koruyacak ve bana 'kalp verecek' (beni cesaretlendirecek) yerde memleketimi yalnız yakmakla kalmadı, fakat dumani da pis kokuttu" ifadeleri ile Taişama'nın Mama'ya saldırısının kötü haberinin tanrılara kadar ulaştığını (tanrıların hoşuna gitmediğini) ve komşu memleketlere de hızla yayıldığını anlatmak istemiştir.

- 4) 29-34. satırlarda geçen "*Baban İnar, Harsamna⁴⁶⁸ şehrini dokuz yıl boyunca muhasara ettiği zaman benim memleketim (benim halkım) senin memleketine akın edip, tek bir sığır veya tek bir koyun öldürdü mü?*" ifadeleri de Warşama'nın babası İnar zamanında Mama kırallığı ile yapılan bir antlaşmanın mevcudiyetine ve Harsamna kentinin tarafların hudut komşusu olduğuna işaret kabul edilmelidir.
- 5) 34-37. satırlarda geçen "*Bugün sen bana mektup yazıyorsun ve şöyle diyorsun: 'Ne için yolu benim için serbest bırakmıyorsun?' 36-37) Yolu, senin için serbest hale getireyim (=getireceğim)*" ifadelerinden ise oluşan siyasi kargaşadan dolayı Anum-Hirbi'nin Mama-Kaniş yolunu kapattığını ve tüccarların geçişlerine izin vermediğini, Kaniş Kralı Warşama'nın ise bu konuda ricacı olduğunu tespit etmekteyiz.
- 6) Metnin 37-49 satırları arasındaki bölümü büyük oranda kıraktır. Ancak sağlam kalan kısımlarından iki ülke arasında yolların açılması ile ilgili ifadelerin olduğu anlaşılmaktadır.
- 7) 50-51. satırlarda geçen "*ve şöyle dedin: 'yemin edelim önceki yemin yeterli değil mi?'*" ifadelerinden yine iki krallık arasında daha önce yapılmış bir antlaşmanın olduğu açıktır.
- 8) 52-55. satırlarda geçen "*Senin habercin (=elçin) bana gelsin, ve sonra benim habercim sana muntazaman gitsin*" ifadelerinden de Anum-Hirbi'nin Kaniş yolunu açacağına dair karara vardığını öğrenmekteyiz.

---

⁴⁶⁸Harsamna Kralığı hakkında geniş bilgi için bkz. C. Günbattı, 2014. Burada neşredilen mektup bir Anadolu şehir devleti ile Asur arasında yaşanan diplomatik olayla ilgili elimizdeki tek örnektir. Bu açıdan mektup Asur Ticaret Kolonileri Devri'nin siyasi tarihi için son derece önemli bir belgedir. Şimdi, Asur Ticaret Kolonileri Devri'nin geç döneminde Anadolu'da, Eski Asur Devri'nin kudretli kralı I. Şamşı-Adad'a denk bir büyük kralın hüküm sürdüğünü öğreniyoruz. M.Ö. 1800 civarında Mari'yi de ele geçirdikten sonra Kuzey Mezopotamya'nın rakipsiz kralı Şamşı-Adad'ın, Hurmeli'yi kastederek, elçileri "biz büyük kralların arasına girmeyin" diye uyarması (st.47-49) son derece anlamlıdır.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- 9) 56-57. satırlardaki geçen “*Tarikutana gümüş yerine taşları mühürleyip (burada) bıraktı. Bu (hareketler) tanrılara (=tanrılar nazarında) iyi midir?*” ifadeleri ise taraflar arasındaki güvenin (antlaşmanın) Warşama’nın elçisi Tarikutana’nın yaptığı ticari hileler yüzünden bozulduğunun ipuçlarını vermektedir.
- 10) 57. satırda ise Anum Hirbi bu tür politik manevraların tanrılar nazarında hoş karşılanmayacağını söyleyerek, bir nevi tanrıların bu tür hareketleri cezasız bırakmayacaklarını ima etmektedir. İlgili satırın tercümesi şöyledir: “*Bu (hareketler) tanrılara (=tanrılar nazarında) iyi midir?*” Ayrıca bu ifadeden ortak tanrılara tapındıkları sonucunu çıkarmak da mümkündür.

Sonuç

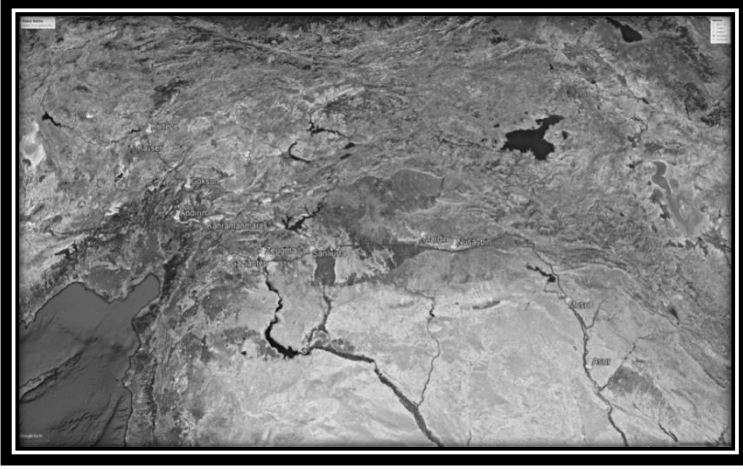
K. Balkan tarafından neşredilen (Kt.gt. 35) numaralı mektup, 1955 kazı sezonunda Kültepe’de saraya 50 m. uzaklıktaki bir odanın zemininde bulunmuştur. Anadolu’lu iki kral arasında yapılan diplomatik yazışmaya ait tek örnek olan mektup, Anadolu şehir devletleri ve özellikle Mama ve Kaniş şehirleri arasındaki siyasi ilişkilerin anlaşılması açısından büyük öneme sahiptir. Bu noktada Mama şehri Kahramanmaraş sınırları içerisinde kabul edildiğinde, tarihi geçmişi Paleolitik Çağ’a kadar uzanan Kahramanmaraş ve çevresinin yazılı tarihine ışık tutması açısından da son derece önemlidir. Nitekim mektubun muhtevası irdelendiğinde dönemin Anadolu’sunun şehir devletleri sisteminin ve söz konusu şehirlerarası siyasi, sosyal ve özellikle ticari münasebetlerin ortaya konulmasına büyük oranda ışık tutmaktadır. Netice olarak Mama ve Kaniş krallıkları ile onların vasalları arasındaki ilişkilerin bir nebze de olsa gün yüzüne çıkarılmasına kaynaklık etmektedir. Bu noktada mektubun muhtevasında, Mama şehri kralı Anum-Hirbi’nin Kaniş kralı Warşama’nın vasalı olan Taişama’nın saldırgan hareketlerinden rahatsız olduğu ve Mama’nın mektupta ismi belirtilmeyen başka bir düşmanın mağlubiyetine uğramasını fırsat bilerek Mama topraklarını işgal ettiği, ayrıca Warşama’nın elçisi olan Tarikutana’nın ticari hile yaptığı bu hareketin tanrılar nezdinde iyi karşılanmayacağı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Mama şehrinin Kaniş ve Harsamna şehirleri ile sınırdaş olduğu anlaşılmaktadır.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kaynakça

- Akdoğan – Ersoy 2011 R. Akdoğan – A. Ersoy, “Kahramanmaraş Müzesi’nde Bulunan Yapı-Adak Çivilerinin Işığında Mama Şehrinin Lokalizasyonu”. *Proceedings of the Eight International Congress of Hittitology*. (2011) 20-32.
- Balkan 1957 K. Balkan, *Mama Kralı Anum Hirbi’nin Kaniş Kralı Warşama’ya Gönderdiği Mektup*. Ankara 1957.
- Bilgiç 1953 E. Bilgiç, *Kapadokya Metinlerinde Geçen Yerli Appellatifler ve Bunların Eski Anadolu Dilleri İçerisinde Yeri*. Ankara 1953.
- Çelik 2014 H. Çelik, *Eskiçağ’da Anadolu’da Dokuma (1974-1719)*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi. Denizli 2014.
- Dayısoğlu et al 2017 K. S. Dayısoğlu – T. Yörükoğlu – T. Ayçel, “Kahramanmaraş Coğrafi İşaretli Ürünleri ve İlin Potansiyel Durumu”. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi* 20/1 (2017) 80-88.
- Gökçek 2003 L. G. Gökçek, “Kültepe Metinlerinde Geçen Kaplar”. *Archivum Anatolicum* 6/2 (2003) 73-87.
- Gökçek 2004 L. G. Gökçek, “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu’da Kervan Güzergâhları ve Taşımacılık”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2004) 151-154.
- Gökçek 2005 L. G. Gökçek “Kültepe Tabletlerinde Maraş Bölgesi”. 1. Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 mayıs 2004.Kahramanmaraş (2005) 309-318.
- Günbattı 2014 C. Günbattı, *Harsamna Kralı Hurmeli’ye Gönderilen Mektup ve Kaniş Kralları*. Ankara 2014.
- Karaduman 1994 A. Karaduman, *1956 Yılında Bulunan Kültepe Vesikalarında Anadolu’nun Tarihi, İctimai ve İktisadi Meseleleri Hakkında Çıkan Neticeler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 1994.
- Köroğlu 2011 K. Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*. İstanbul 2011.
- Kuzuoğlu 2007 R. Kuzuoğlu, *Eski Asurca Metinlerde Geçen Coğrafya Adları*. Yayınlanmamış Doktra Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara 2007.
- Nashef 1991 K. Nashef, *Réperoire Géoghiques Textes Cunéformes 4*. Wiesbaden 1991.
- Orlin 2007 L. L. Orlin, *Life and Thought in the Ancient Near East*. USA 2007.
- Özgüç 2005 T. Özgüç, *Kültepe (Kaniş/Neşa)*. İstanbul 2005.
- Pekcan 1999 N. Pekcan (Yalçiner), “Göksun Ovası ve Yakın Çevresinin (Kahramanmaraş) Yapısal ve Jeomorfolojik Özellikleri”. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi* 7(1999) 75-86.
- Veenhof 2008 K. R. Veenhof, “Acroos the Euphrates”. *Anatolia end Jazira During Old Assyrian Period*. Nederlands (2008) 329.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

ANADOLU VE PERS İLİŞKİLERİNDE KAHRAMANMARAŞ
ANADOLU-PERS İLİŞKİLERİNDE KAHRAMANMARAŞ'IN YERİ
VE ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL*

Dr. Nezahat CEYLAN**

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARAGEÇİ***

Özet

Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Maraş'ın yapılan araştırmalar sonucunda Paleolitik çağlardan beri yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır. Mezopotamya ve Anadolu arasında tarihi ve ticari yolların üzerinde bulunması nedeniyle hem kültürlerin geçişini sağlamış hem de geçiş noktasında olması nedeniyle kültürlerin kaynaştığı ve yaşandığı coğrafya olmuştur. Tarih öncesi çağlardan beri yerleşime açık olan Maraş civarından yazılı kaynaklarda bahseden ilk uygarlık Asurlular olmuştur. Mezopotamya-Anadolu arasında yüzyıllar süren iktidar çalışmalarında, yol üstünde olması nedeniyle Maraş'ın etkinliği oldukça fazladır. Bu nedenle yazılı tarihlerde takip edebildiğimize göre, Hititler, Medler, Persler, İskender'in Devleti, Romalılar Eskiçağ tarihi boyunca Maraş'a hâkim olmak için çatışmaktan geri durmamışlar. Bölgeye hâkim olan güçlerin zaman zaman şehri imar ettikleri ve bu sayede şehrin canlılığını koruduğunu görmekteyiz. Özellikle M.Ö. VI. yy ile IV. yy arasında Anadolu'da hâkimiyet kuran ve satraplıklar ile Anadolu yarımadasına hükmeden Persler, Kahramanmaraş ve çevresinde de yoğun siyasi ve ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Mezopotamya merkezli son hâkim güç olan Asur'u tarih sahnesinden atan Medler'in kısa süren hâkimiyetlerine son veren Persler'in yeni bir rejimle Anadolu'ya dolayısıyla bölgeye hâkim oldukları yazılı ve arkeolojik kaynaklardan bilinmektedir. Bu bildiride Kahramanmaraş ve çevresindeki Pers hâkimiyetinin yazılı ve arkeolojik izleri irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Med, Pers, Kahramanmaraş

**THE PLACE AND IMPORTANCE OF KAHRAMANMARAŞ IN
ANATOLIAN-PERSIAN RELATIONS**

Abstract

As a result of the researches, it is understood that Maras, which takes place in Mediterranean Region, has been a settlement since Paleolithic ages. By the reason of its location on the historical and commercial roads between Mesopotamia and Anatolia, both Maras has led the cultures to pass through and has been a geography where the cultures merged and lived because of taking place in the transit point. In written sources, the first civilization to mention about Maras and its neighborhood which has been

* Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. akinbing@hotmail.com

** Milli Eğitim Bakanlığı Sabancı İlköğretim Okulu. ceylanerzurum@hotmail.com

*** Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. mkarageci@hotmail.com

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

open to settlement since prehistoric times has been the Assyrians. In the age long power struggles between Mesopotamia and Anatolia, the effectiveness of Maras is quiet extensive because of being in the transit point. That's why, as far as we can follow in the written history, the Hittites, the Meds, The Persians, the state of Alexander and the Romans never refrained from conflicting to rule over Maras during prehistoric times. We see that the forces that ruled over the region reconstructed the city from time to time and thus the city maintained its vitality. Particularly between 6th century B.C. and 4th century, The Persians who gained dominance in Anatolia and ruled over Anatolian Peninsula with satrapies, involved in intensive political and economic activities in Kahramanmaraş and its neighborhood.

It is known by the written and archeological sources that, The Persians who terminated the short-term dominance of The Meds that erased The Assyrians -the last Mesopotamia centered ruling force- from the scene of history, dominated Anatolia and accordingly the region with a new regime. In this paper, written and archaeological traces of Persian domination in Kahramanmaraş and its neighborhood will be tried to examine.

Keywords: Anatolia, Med, Persian, Kahramanmaraş

GİRİŞ

Kahramanmaraş, Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin arasında yer aldığından ilin güneyinde Akdeniz iklimi, kuzeyinde Karasal iklim görülür. Paleolitik çağlardan beri yerleşim gören Maraş, Mezopotamya ve Anadolu arasında tarihi ve ticari yolların üzerinde bulunması nedeniyle hem kültürlerin geçişini sağlamış hem de kültürlerin kaynaştığı ve yaşandığı coğrafya olmuştur.

Yazılı tarihlerde takip edebildiğimize göre Maraş'a, Hititler, Medler, Persler, İskender'in Devleti, Romalılar hâkim olmak için mücadele etmişlerdir. Bu nedenle şehrin canlılığını koruduğunu görmekteyiz.

İran coğrafyası, birçok yayladan ve yaylaları çevreleyen yüksek sıradağlardan oluşan büyük bir coğrafyadır⁴⁶⁹.

M.Ö. 7. yy.'ın başlarından itibaren siyasi ve askeri organizasyonunu üst düzey bir seviyeye ulaştırmış olan Med Krallığı'nın en başarılı kralı Kyaksares'tir.

Kyaksares, tahta geçtiği zaman İskitler, Kafkaslardan aşağı inerek Medlerle Urmiye Gölünün batısında karşılaşmışlardır. İlk karşılaşmada Medler yenilgiye uğramış, ancak Kyaksares'in akıllı politikaları sonucu İskitler, Assur'a ve Urartu'ya musallat olmuşlar, sınır ve rakip tanımayan bu kabilelerin tazyiki sonucunda adı geçen devletler zayıf düşmüşlerdir. Kyaksares, ittifak kurduğu İskitler ve Babil Kralı Nabopolassar ile Assur üzerine büyük bir sefer düzenleyerek bu büyük ve köklü devlete son vermiştir⁴⁷⁰. Med kralı, bu süre içerisinde Persler üzerine yürümüş ve onları egemenliği altına almıştır. Batıya doğru genişlerken önüne çıkan Urartu engelini yine İskit ittifakıyla yıkmış, bunun sonucunda Medlerin batı sınırı, dönemin en güçlü devleti Lidya Krallığı'na kadar ulaşmış, dolayısıyla Lidya

⁴⁶⁹Özey 2012, 142 vd.

⁴⁷⁰Rollinger 2012, 174-184.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

devleti ile komşu olmuştu⁴⁷¹. Kurduğu ittifaklarla Assur ve Urartu devletlerine son veren Lidya kralı Kyaksares, devletin sınırlarını, batıya doğru genişleterek Kappodokia Bölgesine kadar ilerleyerek devletin sınırları Kızılırmak nehrine kadar ulaştırmıştır. Sonuçta o dönemin iki önemli gücü karşı karşıya gelmiştir. Ancak uzun yıllar süren savaşın bir anında meydana gelen güneş tutulmasını⁴⁷² iki tarafın da tanrıların barış için bir işareti sayması nedeniyle iki ülke arasında, Kızılırmak sınır kabul edilmek şartıyla barış imzalanmıştır⁴⁷³.

Kyaksares'in ölümünden (M.Ö.585) sonra tahta çıkan Astyages, Medlerin son kralıdır. M. Ö. 550'de Persler üzerine yapmış olduğu sefer hem kendisinin hem de krallığın son seferi olmuştur. Perslerin başında bulunan genç Kyros (Kyros II) Med saldırılarını püskürttüğü gibi Medlerin üzerine yürüyerek kraliyet şehri Ekbatana'yı da ele geçirmiş ayrıca birçok ganimet alarak ülkesine götürmüş, böylece gücünün doruğundayken Med devletini yıkmayı başarmıştır⁴⁷⁴.

Kyros II, Pers'e kral olduğunda, Medler ve Lidyalılar Önasya'nın iki büyük gücü olarak hüküm sürüyorlardı. İran platosundan Kızılırmak kavsine kadar olan alan Med Kralı Astyages, Kızılırmak'tan Akdeniz'e kadar olan bölgeye de Lidya Kralı Kroisos hükmediyorlardı. M.Ö. 585 yılında yaptıkları antlaşma iki devletin egemenlik sınırlarını çizdiğinden Medler, doğuya özellikle Babil'e karşı yaptığı seferlerde rahat davranırken, Lidyalılar'da aynı şekilde Yunanlılarla ve Kızılırmak'ın batısındaki yerli kabilelerle olan mücadelesinde serbest hareket ediyordu⁴⁷⁵.

Med ve Lidyalılar ile gücünü kaybetmeye başlayan Babil Krallıklarının arasında kalan bir coğrafyada tahta geçen Kyros II, kısa sürede çevresinde bulunan bütün kabileleri egemenliği altında almıştır. İç karışıklıklarla uğraşan Babil'in müdahale edemeyeceği bir ortamda Med Kralı Astyages karşı giriştiği isyan sonucunda Kyros II büyük Med Krallığı'nın hâkimi olmuştur⁴⁷⁶.

Med devletinin ortadan kalkmasıyla M.Ö. 585 yılında yapılan Med-Lidya anlaşması da kendiliğinden sona ermiştir. Böylelikle Lidya'nın doğuya doğru yayılmasına hazırlıksız yakalanmak istemeyen Kyros II, doğu sınırları Kızılırmak'a kadar uzanan Lidya'yı tarih sahnesinden silmek için sefer hazırlıklarına başlamıştır⁴⁷⁷. Amaç, Akdeniz'in liman kentlerine ve Anadolu'ya ulaşan kervan yollarına sahip olmaktır⁴⁷⁸. Kral Kroisos'un Batıda izlediği politikalarla gelişen ve zenginleşen Lidya da devamlı olarak kendi aleyhlerinde gelişme gösteren Persler'den rahatsızlık duyuyordu.

İki ordu Pteria bugünkü Yozgat bulunan Kerkenes Dağı önlerinde karşılaştılar. Yapılan savaş, galibi belli olmadan kış mevsimine kadar sürdü.

---

⁴⁷¹Sevin 1979, 14-20; 1982a, 245-266.

⁴⁷²Herodotos *Historia*. 1.79. Herodotos'a göre M.Ö. 28 Mayıs 585 tarihinde gerçekleşen bu meşhur güneş tutulmasını Miletoslu ünlü filozof Thales önceden haber vermiştir.

⁴⁷³Sevin 2013, 285.

⁴⁷⁴Roberts 2011, 163.

⁴⁷⁵Sevin 1982a, 287; Casabonne 2012, 184-200.

⁴⁷⁶Wiesehöfer 2001, 7; Kuhrt 2010, 368; Casabonne 2012, 184-200.

⁴⁷⁷Tekin 2007, 53; Kuhrt 2012, 24-37.

⁴⁷⁸Memiş 2013, 216.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kışın gelmesi ve Kyros'un kendisini takip etmeyeceği düşüncesiyle gaflette bulunarak Sardes'e geri dönen Lidya Kralı, tarihi bir yanlış yaparak ordusundaki bütün paralı askerleri terhis etti⁴⁷⁹. Kroisos'un bu yanlışını değerlendiren Kyros II, Sardes'i muhasara etti ve zorlu bir mücadeleden sonra ele geçirdi. Kral Kroisos teslim olmak zorunda kaldı. Kyros II, ilk önce Lidya Kralı'nın ölümü için emir veriyse de sonradan bu karardan vazgeçerek kralı yanına almıştır⁴⁸⁰. Herodotos'a göre Kyros II, Kroisos'un tutsaklığı esnasında onun kişiliğinden ve zekâsından oldukça etkilenmiş ve danışmanlığından yararlanmıştı⁴⁸¹.

M.Ö. 547/6 kışında Sardes'in ele geçirilmesi nedeniyle Batı Anadolu'daki Yunan kentleri Pers egemenliğini kabul etmeye mecbur kaldılar. Karia ve Lykia bölgelerinin de ele geçirilmesiyle Pers İmparatorluğu Küçük Asya'ya tamamen egemen olmuştur⁴⁸² ve Anadolu'da, Kappadokia, Büyük Phrygia, Lydia ve İonia, Aiolia ve Hellespontos Phrygia, ve yarı özerk Kilikia satraplıklarını kurmuştur⁴⁸³.

Pers Kralı Kyros II öldüğü zaman, doğuda Seyhun boylarından, Batıda Akdeniz'e, kuzeyde Hazar kıyılarından güneyde Basra Körfezine, güney batıda Mısır sınırlarına kadar uzanan büyük bir imparatorluk bırakmıştır⁴⁸⁴. Daha sağlığında Babil'de kendisine ortak kral yaparak büyük oğlu Kambyses'i yerine velihaht göstermiş, küçük oğlu Bardiya'yı da Doğu eyaletlerinin idaresine atamıştır⁴⁸⁵.

Kambyses'in Mısır'ı ele geçirmesinden sonra ilk defa olarak eski dünya, tek bir imparator idaresi altına girmiş oluyordu⁴⁸⁶. Ancak kendisi Mısır seferinden dönerken yolda öldü.

Darius I, tahta çıktığında Ön Asya'nın o güne kadar gördüğü, Seyhun Nehrinden, Nil nehrinin ötelere, Hindukuş'tan, Akdeniz'e kadar uzanan geniş memleketleri içine alan, en büyük imparatorluktu. Araplar dışında bütün Asya Ulusları bu devletin egemenliği altına girmişti⁴⁸⁷. Ancak Afrika Seferleri'nin felaketlerle sonuçlanmasını takip eden Kambyses II'nin ölümü, Gaumata İsyanı ve buna karşı yapılan ihtilâl, devlet otoritesini sarsmıştı. Devletin başına geçen kudretli ve azimli bir hükümdar olan Darius I, dağılmak üzere olan imparatorluğu yeniden toparlayacak ve eski gücüne kavuşturacaktır. Bu nedenle birlik fikrini yeniden yerleştirmek için büyük gayretler sarf etmiş ve hatta çok fazla kan akıtmak zorunda kalmıştır.

Darius Babil ile uğraşırken imparatorluğun diğer bölgelerinde de isyanlar patlak veriyordu. Bunlardan biri de Lidya Satrapı Oroites Batı Anadolu'da çıkardığı isyandır⁴⁸⁸.

⁴⁷⁹Sevin 1982a, 290; Sevin 2013, 285; Kılıç 2011, 20.

⁴⁸⁰Cahill 2010, 341.

⁴⁸¹Herodotos *Historia* 1. 86- 90.

⁴⁸²Herodotos *Historia* 1. 175-176; Briant 2002, 38; Alkan 2006, 9; Kuhr 2010, 369.

⁴⁸³Ksenophon *Anabasis* VII. 6, 7-8; Kılıç 2011, 112.

⁴⁸⁴Farrokh 2007, 51.

⁴⁸⁵Briant 2002, 51; Brosius 2006, 13.

⁴⁸⁶Günaltay 1948, 149; Farrokh 2007, 51.

⁴⁸⁷Young 1988, 53 vd.; Farrokh 2007, 52.

⁴⁸⁸Lidya Satrapı Oroites, önce Samos Adası tiranı Polykrates'i Menderes Magnesiası kentine çağırarak tuzağa düşürmüştü ve öldürmüştü. Sonra planlarına engel olan Daskyleion satrapı

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Darius I, iç savaşlar esnasında ya ordunun başında bulunmak veya güvendiği komutanlar idaresinde kuvvetler göndermek suretiyle 17 savaş kazanarak imparatorluk sınırları içerisinde barış ve huzuru sağlamıştır. Kendilerini kral ilan etmiş olan dokuz kralı mağlup ederek, Kyros II'nin kurduğu ve Kambyses II'nin büyüttüğü imparatorluğu yeniden tesis etmiştir⁴⁸⁹.

Başarılı Mısır ve Hindistan seferlerinden sonra yönünü Ege denizine çevirecektir. Darius I, Yunanistan Greklerinin ırkdaşlık vesilesiyle her an Asya'daki tebaasının işlerine karışmalarına son vermek ve Yunanistan'daki Greklere kesin bir darbe indirerek onları da egemenliği altına almak istiyordu⁴⁹⁰.

Grek Dünyasının hemen hemen üçte birine hâkim olan Darius I, Yunanistan'ı zapt ederek, Ege'nin Asya kıyılarında olduğu gibi Avrupa kıyılarında ve Yunanistan'da satraplar hâkimiyetini kurduktan sonra bu kavimlerin isyan etme girişimlerine son vereceğini düşünüyordu⁴⁹¹.

Pers kralı Darius I, Susa'dan Sardes'e kadar kolayca ulaşabilmek için, daha sonraları Kral Yolu diye anılacak, bir yol inşa etti⁴⁹². Kral Yolu, Efes'ten başlamakta ve Sardes, Gordion, Hattuşaş üzerinden Kayseri'ye varmakta ve Gülek Boğazı'ndan Maraş'ın güneyinden geçerek Susa'ya ulaşmaktaydı. Zaman içerisinde Hattuşaş'ın önemini kaybetmesiyle Kral Yolu Tuz Gölü'nün güneyinden geçmeye başlamıştır. Sardes'e vardikten sonra denizden yapılacak saldırıların zorluğu nedeniyle Darius I, karadan Yunanistan üzerine yürümeye karar verdi. Ancak Trakya ve Makedonya sahillerinden giden bu uzun yolda da pek çok zorluk vardı. Bu yoldan Yunanistan'a gidebilmek için Traklarla ve İskitlerle çarpışmak lazımdı⁴⁹³.

Asıl amacı İskitya'yı değil, Yunanistan'ı fethetmek olan Darius I, bu seferle Yunanistan'ın hayati ihtiyaçlarını karşılayan ülke ile Yunanistan arasındaki bağlantıyı kesecekti. Çünkü Yunanistan'ın kereste ve buğday gibi önemli ihtiyaçlarını karşılayan ülke İskitya idi. Darius I, bu seferle birlikte İskitlerin sahip oldukları altın stoklarını da ele geçirmiş olacaktı⁴⁹⁴.

İskitya'da Uzun süren kovalamaca Pers askerlerini oldukça yıpratmış gibi Perslere ait hayvanlar da yem sıkıntısı çekiyorlardı⁴⁹⁵. Darius I birkaç kez bu tuzağa düştükten sonra geri çekilmeye karar vermiştir⁴⁹⁶.

Darius I, geri çekilirken Tuna Nehrini üzerine yaptırdığı ve yıkmaktan sonradan vazgeçtiği köprüden geçmiş ve büyük bir felaketten

---

Mitrobates ile oğlunu ortadan kaldırarak bu satraplığı da ele geçirmiştir. Oroites'in imparatorluğun durumunu elverişli görerek bağımsızlık mücadelesine kalkışması imparatorluk için tehlike arz edeceğinden, Oroites M.Ö. 519 yılında öldürülmüştür. Herodots *Historia* 3. 127-128; Olmstead 1938, 399; Vogelsang 1998, 204.

⁴⁸⁹Bum 1984, 108; Kuhrt 2010, 382.

⁴⁹⁰Bum 1984, 128; Durmuş 2007, 89.

⁴⁹¹Mansel 1995, 255.

⁴⁹²Tekin 2010, 99.

⁴⁹³Bauer 2013, 541.

⁴⁹⁴Memiş 2005, 50; Tekin 2010, 99.

⁴⁹⁵Herodots. *Historia*. 4. 127; Durmuş 2007, 90.

⁴⁹⁶Herodots *Historia*. 4. 130; Durmuş 2007, 91.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kurtulmuştur. Bir daha da Kuzey Avrupa içlerine girmeye cesaret edememiştir⁴⁹⁷.

Bu seferin sonucunda, İskit ülkesinden istenilenler elde edilmemişse de Karadeniz kıyılarından Makedonya sınırlarına kadar uzanan topraklar Pers egemenliğine girmiştir.

İonya Satraplığı'nın içine giren Yunan kentleri bağımsızlığın elden gitmesinden ziyade ekonomilerinin bozulması nedeniyle bir krizin içine düştüler. Boğazların, Thrakia'nın, Kuzey Marmara'nın, Karadeniz'in batı kıyılarından Pers Devleti'nin denetimine girmesi, Atina'nın Aiol ve İon koloni kentlerinin yoğun bulunduğu Çanakkale Boğazı'na doğru genişlemesi, İon ekonomisinin kötüleşmesine sebep oluyordu. İon kent devletleri, genişlemek, denizşırı ülkelerde yeni koloniler kurmak olanağından da yoksun kalmışlardır. Bütün bu siyasal, ulusal ve ekonomik nedenlerden ötürü M.Ö. 6. yy'ın sonlarında Batı Anadolu ve kıyı bölgesinde bir kıpırdanma zaten başlamıştı⁴⁹⁸.

Artık Yunanlılarla Persler arasında hakimiyet mücadelesi de başlamış oluyordu. Öncelikle İonya, Karia ve Ailos bölgeleri boyunca yayılan bu isyan hareketi daha sonra Hellespontos kıyılarına kadar genişlemiştir⁴⁹⁹.

İsyanın başlamasıyla yakın satraplıklardan bölgeye ulaşan Persler, Sardes'i harabeye çeviren İonyalıların peşine düşmüşlerdir. İonyalılar Ephesos'ta yenilgiye uğramıştır. Pek çoğu ölmüş, sağ kalanlarda kendi kentlerine dönmüşlerdir⁵⁰⁰.

Bütün bu olaylara rağmen İonyalılar başladıkları işten, yani Pers hâkimiyetine son verme isteğinden asla vazgeçmemişlerdir. Uzun süren mücadeleler sonucunda oldukça çok kayıp verilmiş ancak isyan başarıya ulaşamamıştır. Hatta Didyma'daki kutsal yapıları ve Apollo tapınağı da yıkılmıştır⁵⁰¹.

Oysa Persler, Batı Anadolu'yu ilk ele geçirdiklerinde ve egemenlikleri süresince bölgedeki halkların dinlerine ve kutsal alanlarına son derece saygılı bir tavır takınmışlardı. Ancak isyanlar nedeniyle bu hoşgörüyü kaybettikleri görülmektedir⁵⁰².

İonya İsyanının genel olarak sonucuna bakılacak olursa Anadolu'daki Yunanlıların birleşerek tam anlamıyla bir ittifak oluşturamadıklarından bu noktaya geldikleri söylenebilir⁵⁰³.

İonya isyanının bastırılmasından sonra Darius I, isyancılara yardım eden Atina ve Eretria kentlerini cezalandırmak amacıyla Yunanistan seferinin

⁴⁹⁷Rice 1958, 48; Memiş 2005, 52; Durmuş 2007, 91.

⁴⁹⁸Kılıç 2011, 35-37; Yıldızhan 2012, 146-151.

⁴⁹⁹Balcer 1984, 314.

⁵⁰⁰Olmstead 1948, 154; Murray 1989, 483.

⁵⁰¹Ancak bu yıkım tartışmalıdır. Herodotos, Darius I, Strabon ve Pausanias, Kserkses tarafından yakıldığını kaydederler. Fakat Kserkses zamanında gerçekleşmiş olma ihtimali zordur. Darius I zamanında Apollon Tapınağı'nın yakılıp yağmalanması ise oldukça ilginçtir. Geniş bilgi için bkz. Mansel 1995, 265-269; Alkan 2006, 10-12.

⁵⁰²Kılıç 2011, 44.

⁵⁰³Tekin 2008, 100.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

emrini vermişti⁵⁰⁴. Atina'nın içinde bulunduğu iç karışıklıklardan ve donanmasının da zayıflamasından yararlanmak isteyen Persler için Atina alındıktan sonra orta Yunanistan'ı hatta tüm Yunanistan'ı ele geçirmek daha kolay olacaktı⁵⁰⁵. Sonuçta Maraton Ovası'nda Pers ordusu bozguna uğradı⁵⁰⁶. Bu yenilgiye rağmen Persler, düzenli bir şekilde kıyıya doğru geri çekilerek, gemilere binmeyi başarmışlardı. Yenilmez sanılan bir ordunun yenilmesi ile bu bölgedeki Pers hâkimiyeti geçici olarak son bulmuştur⁵⁰⁷.

Darius I, başarısızlığa rağmen ikinci Yunanistan seferi için 10 yıllık bir hazırlık süresince hazırlanmaya çalışmış, bu sürede ülke içerisinde zaman zaman ortaya çıkan ayaklanmaları da bastırmakla uğraşmıştır.

Darius'un ölümünün ardından yerine tahta çıkan Kserkses I⁵⁰⁸, Mısır isyanına öncelik verdiği için Atina seferi için hiç de acele etmemiştir. Yunanistan'ın alınmasından sonra buraya satrap olmak isteyen eniştesi ve ordu komutanı olan Mardonios, Kserkses'i ikna etmek için çok uğraşmak zorunda kaldı⁵⁰⁹.

Kserkses, ilk olarak Mısır'da devam eden isyanı ve M.Ö. 484 yılında Babil'de çıkan bir ayaklanmayı da bastırdıktan⁵¹⁰ sonra Yunanistan'a karşı yapacağı seferin hazırlıklarına başladı⁵¹¹. Ancak bu sürede başta Atina olmak üzere bütün Yunan şehir devletleri, kendilerini toparlayarak güçlenmişlerdir⁵¹².

Kserkses, Çanakkale Boğazı'na kurulan köprülerle Avrupa topraklarına girdi⁵¹³. Bu arada Pers Kralı'nın Sparta ve Atina birlikteliğini ayırma teşebbüsü başarılı olmamıştır.

Trakya ve Makedonya üzerinden devam eden ordu, Teselya'ya dayandılar. Bunun üzerine Atinalılar Termopilai ve Artemision'a çekildiler⁵¹⁴.

Termopilai geçidi, Teselya ile Orta Yunanistan'ı birbirine bağlayan tek askeri yoldu. Bu geçidin güvenliğini, Sparta Kralı Leonidas'ın komutasında bulunan 4.000 kadar Peloponnesli ile 3.000 kadar da çeşitli Yunan askerlerinden oluşan zayıf bir ordu sağlamaktaydı⁵¹⁵.

Denizde ise Persler, Atinalıları şehirlerine kadar kovaladılar. Hemen hemen bütün Atinalılar şehri terk etmişlerdir. Donanma da Atina ile Salamis arasında demir almıştır. İlk Yunan-Pers karşılaşması denizde olmuştur.

---

⁵⁰⁴Burn 1984, 222; Mieroop 2012, 289. Gerçekten de Darius, ayaklanmaya destek veren Atina'ya karşı aşırı derecede öfkelenmişti. Hatta günde üç kez masaya oturduğunda kendisine "Efendimiz, Atinalıları unutmayınız" diye seslenmeleri için hizmetçi tayin etmiştir. Herodotos *Historia* 6, 105.

⁵⁰⁵Herodotos *Historia* 5. 44; Levi 1987, 131; Martin 2012, 183.

⁵⁰⁶Herodotos *Historia* 5. 94-120; Burn 1984, 257; Levi 1987, 131; Cline – Graham 2011, 91; Martin 2012, 183.

⁵⁰⁷Günaltay 1948, 185; Souza 2003, 27-31; Martin 2012, 184.

⁵⁰⁸Herodotos *Historia* 7. 2, 5; Burn 1984, 313; Balcer 1995, 223

⁵⁰⁹Herodotos *Historia* 7. 5-6.

⁵¹⁰Herodotos *Historia* 7. 7; Kuhrt 1988, 53-79.

⁵¹¹Herodotos *Historia* 7. 8-19.

⁵¹²Levi 1987, 132; Kılıç 2011, 1 vd.

⁵¹³Herodotos *Historia* 7. 36; Sevin 1982, 320; Burn 1984, 319-321; Mansel 1995, 281.

⁵¹⁴Souza 2003, 53; Tekin 2010, 103.

⁵¹⁵Levi 1987, 138; Mansel 1995, 282; Souza 2003, 62-65.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Herodot'a göre üç gün süren Artemision deniz savaşında, Yunanlılar kendilerinden kat kat üstün olan düşman donanmasına başarıyla karşı koymuşlardır. Her iki tarafta büyük kayıplar vermekle birlikte tam bir sonuca varılamamıştır⁵¹⁶.

Euripos koyuna sahip olamayan Persler, Termopilai geçidi gerilerine çıkarma yapamayınca Kserkses geçidi karadan zorlamaya karar verdi. Leonidas ise komutasındaki az sayıdaki askerle geçidi Perslere karşı savunuyordu. Bu çarpışmada büyük kayıplar veren Persler galip gelmiş, Leonidas ise savaş meydanında ölmüştür⁵¹⁷.

Bu suretle Termopilai'den geçen Persler, Boiotya'yı işgal etmişler, Thebai kenti teslim olmuştur. Orta Yunanistan'ı ele geçiren Persler Atina'ya girmiş, İonya ihtilalinde yıkılmış olan Sardes'in intikamını almak için Atina'yı tamamen yakıp yıkmışlardır⁵¹⁸.

Termopolia kara savaşlarının ardından, Yunan donanması Euboa'dan geri çekilerek Pire'nin ilerisinde, Attika ile Salamis adası arasında bulunan Ambelaki Koyu'na demir atmışlardır.

M.Ö.480 yılında yapılan Salamis deniz savaşında Pers donanması ağır kayıplar verdi⁵¹⁹. Persler, boğazı boşaltarak daha fazla kayıp vermekten kurtuldular⁵²⁰. Pers Kralı Kserkses, bu hezimet sonrası Yunanistan'ı terk edecek, önce Sardes'e oradan da Babil'de başlayan ayaklanmaya⁵²¹ müdahale etmek üzere ülkesine gidecektir. Mardonios komutasındaki Pers ordusu Teselya'ya çekilerek kışı orada geçirdi⁵²².

M.Ö. 479 kışını Teselya'da geçiren Mardonios, ilkbaharda ordusuyla Atina'ya geldi. Atina'yı tekrar yaktıktan surları ve tapınakları yıktıktan sonra Boiotia ovasının Plate mevkiine çekildi. İki ordu ovada savaşa tutuştular. Pers ordusu savaşı kaybetti. Savaşın sonunda Pers ordusu geri çekilerek Yunanistan'ı boşalttı⁵²³.

Plate ve Mykale Savaşları, Pers-Yunan Savaşlarının dönüm noktası olmuştur. Bu savaşlardan önce taarruz gücü Perslerde iken savaşların kazanılmasıyla, taarruz gücü Yunanlılara geçmiştir⁵²⁴.

Beklenmedik bir şekilde ve peş peşe gelen mağlubiyetler, imparatorluk sınırlarında doğuya doğru daralmayı da beraberinde getirdi. Teselya, Makedonya, Boiotya ve Trakya, Kserkses'in hâkimiyet alanından çıkmıştır⁵²⁵.

İmparatorluğun büyük itibar kaybetmesinden sonra Kserkses fazla yaşayamayarak, Pers tahtına, bir saray entrikası sonucu Artakserkes I

⁵¹⁶Burn 1984, 383; Mansel 1995, 282; Menteşe 2011, 34-41.

⁵¹⁷Farrokh 2007, 79; Tekin 2010, 103; Martin 2012, 187.

⁵¹⁸Mansel 1995, 282; Martin 2012, 188.

⁵¹⁹Roaf 1990, 213; Farrokh 2007, 80; Diakov – Kovalev 2008, 199; Tekin 2010, 103; Menteşe 2011, 43-47; Martin 2012, 189; Bauer 2013, 557.

⁵²⁰Aiskhylos 1968, 22.

⁵²¹Kuhrt 1988, 55-79; Kuhrt 2010, 386; Bauer 2013, 557.

⁵²²Tekin 2010, 103; Bauer 2013, 557.

⁵²³Roaf 1990, 213; Farrokh 2007, 82; Diakov – Kovalev 2008, 199; Kuhrt 2010, 387; Bauer 2013, 559.

⁵²⁴Mansel 1995, 294; Memiş 2003, 82; Tekin 2010, 103.

⁵²⁵Microop 2012, 289.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

geçmiştir. Artakserkes I, batı cephesinde giderek daha çözülmeye hale gelen sorunlara yönelmiştir.

Pers İmparatorluğu'nun yayılmacı politikası gereği sınırları Ege Denizine kadar ilerlemişti. Ege ve Akdeniz'in deniz ticareti için önemli iki bölge olması sebebiyle Pers İmparatorluğu bu toprakları ele geçirmek için seferlerini bu bölgede yoğunlaştırmıştı.

Batı Anadolu'da Perslerin kurdukları satraplıklar da, Yunan kentleri için rahatsız edici bir durum haline gelmişti. Pers hâkimiyetinin, Yunan kent devletlerinin yönetim kadrosunun belirlenmesinde de etkisi görülmektedir. Batı Anadolu'da İonya bölgesindeki bazı kentler, özellikle Miletos, Pers egemenliğinden rahatsızlık duyarak Perslere karşı ayaklanmışlardı. Miletos'u tekrar hâkimiyeti altına alan Darius I, isyana katılan diğer Batı Anadolu kentlerinin vergilerini düzenli ödemeleri şartıyla cezalandırmamıştı.

M.Ö. 490-479 yılları arasında meydana gelen, Pers Yunan Savaşları sonucunda Perslerin mağlubiyetiyle Yunan kentleri rahat bir nefes almıştı. Fakat yine de Pers tehlikesi devam etmektedir. Pers akınlarını durdurmanın tek yolu Perslere karşı bir araya gelmekti.

Kurulacak olan birlik için hazırlık aşaması kutsal kent Delos'ta başlamıştır. Birliğin başkanlığı için iki güçlü aday vardı ki, bunlar, Sparta ve Atina'dır. Sparta daha önce oluşturulan Yunan Birliği olan Peloponnesos Birliği'nin başında bulunmaktaydı. Donanma deneyimi iyi olmayan bir kent olan Sparta, denizasıırı seferlerin yükünü kaldırmaya uygun değildi. Bu nedenle birliğin başına Atina'nın gelmesi daha uygun görülmüştü⁵²⁶.

M.Ö. 478/77 yılında Atina önderliğinde kurulan birliğin merkezi, Kyklad takımadalarının merkez adası ve Apollon'un Ege'deki en kutsal yeri sayılan, Delos Adası'ydı ve "birlik meclisi" (Sinodos) toplantıları burada yapılmaktaydı⁵²⁷. Birlik, adalar ve Anadolu'daki Yunan kentlerinin bağımsızlığını sağlamak ve Perslerin bölgede yaptıkları tahribatın intikamını alarak Pers tehlikesini ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Kısa bir sürede sayıları üç yüzü bulan üyeler Perslere karşı yapılacak savaş için gerekli olan tüm deniz ve kara kuvvetlerinin idaresini Atina'ya bırakmışlardır.

Birliğin örgütlenmesi, Themistokles yardımıyla, Atinalı devlet adamı Aristides tarafından yapılmıştır⁵²⁸.

Atina'nın müttefiklerine oranla daha fazla askeri ve ekonomik güce sahip olması birlik meclisinde oldukça güçlü bir şekilde teslim edilmesini sağlıyor, bu sebeple siyasi ve ekonomik hegemonyayı elinde bulunduruyordu⁵²⁹.

Birlik hazinesinin sonraki dönemlerde Delos'tan Atina'ya getirilmesi Atina'nın gücünü daha da arttırmıştır. Bu nedenle Delos Birliği aynı zamanda Attika-Delos Deniz Birliği olarak anılmaya başlanmıştır⁵³⁰.

⁵²⁶Olmstead 1948, 262-264; Levi 1987, 140; Mansel 1995, 299.

⁵²⁷Diodoros *Bibliothēke Historike* 11. 47; Thukydides *History Of The Peloponnesian War* 1. 96; Mansel 1995, 299.

⁵²⁸Mansel 1995, 299; Souza 2003, 96.

⁵²⁹Mansel 1995, 299.

⁵³⁰Thukydides *History Of The Peloponnesian War* I. 96; Diodoros *Bibliothēke Historike* 11. 47; Mansel 1995, 299.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Atina'nın giderek güçlenmesi, müttefik kentler üzerinde hegemonyasını arttırması sonucunda başta Sparta ve Korint olmak üzere Peloponnes Birliği üyesi kentler üzerinde huzursuzluklara yaşanmasına, ortaya çıkan rekabet sonucunda yaklaşık 27 yıl sürecek olan iç savaş, Peloponnes Savaşları'nın temelinin atılmasına sebep olacaktır⁵³¹.

Birlik donanması ilk önce Karadeniz ile Yunanistan arasındaki ticaret yolunun açık tutulması için Trakya kıyılarını Perslerden temizlemiştir. Eurymedon (Köprüçay) Irmağında, Pers Donanmasını mağlup etmiştir. Attika-Delos Deniz Birliği'nin ilk büyük zaferi, Pers donanmasını bozguna uğratarak Persleri Güney Anadolu kıyılarından çıkarmasıdır⁵³².

M.Ö. 460/59 yılında 200 gemiden oluşan bir Atina donanması önce Kıbrıs'a, ardından Delta bölgesinde Perslere karşı çıkan isyan eden İnaros'u desteklemek üzere Mısır'a gitti⁵³³. Perslerle yaptıkları çarpışmayı kazanan Atinalılar, Nil'den ilerleyerek satraplık başkenti Memsis'i kuşattılar. Artakserkses, Megabizos komutasındaki büyük bir Pers ordusunu Mısır'a göndererek Memfis'i kuşatmadan kurtardı.

M.Ö. 449 yılında yapılan "*Kallias Barışına* göre Atina, Kıbrıs ve Mısır'dan kesin olarak vazgeçmiştir. Fakat Pers İmparatorluğu, İonya'nın bağımsızlığını resmen tanımamıştır. Persler, kara ordusunu Batı Anadolu'ya üç günlük mesafede konuşlandırabilecektir. Böylece M.Ö. 490 yılında Maraton Savaşıyla başlayan Pers-Yunan savaşlarının ilk aşaması sona ermiştir.

Kallias barışı gerginliği bir süre azaltmışsa da Persler buna uzun süre bağlı kalmamışlardır. Sparta ile Atina arasındaki Peloponnes savaşlarında azami derecede faydalanmak isteyecektir⁵³⁴.

Saltanatlık zamanı daima karışıklık içinde geçen Artakserkses I, M.Ö. 424/3 kışında karısı ile birlikte Babil'de öldürüldü⁵³⁵. Yerine geçen oğlu Kserkses II de 45 gün sonra kardeşi Sogdianos tarafından öldürülmüştür. Bu olaydan altı ay sonra ise Darius II, Sogdianos'u öldürerek Pers tahtına geçti⁵³⁶.

Atina'nın mağlubiyetiyle sona eren ve 27 yıl süren Yunan iç savaşı (Peloponnes Savaşları) hem galipler hem mağlupları oldukça yıpratmıştı⁵³⁷. Arada imzalanan Nikias Barışı da sorunu çözmemişti⁵³⁸. Persler, Peloponnes savaşı sırasında Sparta ve müttefiklerini desteklemiş, karşılığında Batı Anadolu kıyılarına egemen olmuştur⁵³⁹.

Darius II'nin iki oğlu vardır, Artakserkses ve Kyros. Yaş itibarıyla babasından sonra tahta çıkma hakkı Artakserkses'indir. Fakat Kyros her ne pahasına olursa olsun tahta çıkmak istiyordu. Bu kararını gerçekleştirebilmek

⁵³¹Tekin 2010, 104; Kılıç 2011, 74.

⁵³²Xenophon *Hellenika* 3. 4; Diodoros *Bibliothèque Historique* 14, 80; Pluta. *Cimo*. 13. 4.; Thukydides *History Of The Peloponnesian War* 1. 100; Olmstead 1948, 267-68.

⁵³³Thukydides *History Of The Peloponnesian War* 1. 103. 2.

⁵³⁴Kuhr 2010, 388.

⁵³⁵Stolper 1983, 223-236.

⁵³⁶Llewellyn – Robson 2010, 192-193.

⁵³⁷Friedell 1999, 190; Erten 2005, 1.

⁵³⁸Erten 2005, 4; Martin 2012, 264; Bauer 2013, 573.

⁵³⁹Thukydides *History of the Peloponnesian War* 8. 29; Keen 1993, 101.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

için Yunanlılarla anlaşmayı planlayan Kyros, babası Darius tarafından “Karanos” unvanıyla Anadolu’ya gönderildiğinde, Kapadokya, Frigya, Lidya satraplıkları da kendisine verilmiştir⁵⁴⁰. Babasının ölümü üzerine Artakserkses II tahta çıkınca⁵⁴¹ Kyros, Kendisine bağlı askeri birlikler ve Yunan kentlerinden gelen askerlerle M.Ö. 401 yılında Sardes’ten doğuya doğru hareket etmiştir⁵⁴². Babil’in birkaç mil doğusunda, bugünkü Bağdat yolu üzerinde İskenderiye Hanı’nın bulunduğu yerdeki Kunaksa’da kardeşi Artakserkses II’nin büyük ordusuyla karşılaşmıştır⁵⁴³. M.Ö. 3 Eylül 401 tarihinde, iki kardeş arasındaki büyük savaşı Artakserkses II, kazanmış, isyankâr Kyros ise savaş meydanında ölmüştür.

Kyros’un talihsiz isyanını, orduyu gönüllü olarak takip eden Ksenefon adlı bir Yunanlı yazdığı eserde anlatmıştır. Savaş sonrasında sağ kalan Yunanlı askerlerin Ksenophon komutasında geri dönüşünü anlatır. Tarihte “*Onbinlerin Dönüşü*” adıyla anılan bu askeri hareket bizzat kumandan tarafından “*Anabasis*” adlı eserde anlatılmıştır.

İsyanda Kyros’u destekleyen Yunan kentleri, Sparta’dan yardım istemişlerdir. Peloponnes Savaşı’ndan sonra kendisini tüm Yunan devletlerinin koruyucusu olarak gören Sparta, Persler’e savaş açarak Anadolu’ya ordu göndermiştir⁵⁴⁴. Persler, Yunan kentlerini, Sparta’ya karşı kışkırtarak birleşmelerini sağlamıştır.

Genelde Sparta’nın üstünlüğünde geçen savaş sırasında Sparta donanmasını Knidos’ta Pers donanması büyük bir bozguna uğrattı. Böylece Sparta’nın denizlerde ki hâkimiyetine son verilmiş, bu sayede Persler, Anadolu kıyılarında ki Yunan kentlerine bağımsızlık vaat ederek kendi taraflarına çekmişlerdir⁵⁴⁵.

Ancak, Atina’nın giderek güçlenmesi Perslerle yeniden mücadelenin başlamasına sebep olmuştur. Perslere karşı isyan eden Kıbrıslıları ve Mısırlıları destekleyen Atina’ya karşı Persler de Spartalılara destek vermiştir. M.Ö.386 yılında Antialkidas isimli Spartalı diplomatın aracılığıyla Pers Krallığı ve Yunan kent devletleri arasında barış yapılmıştır. “Kral Barışı” ya da “Antialkidas” barışı olarak isimlendirilen antlaşmaya göre, Anadolu’da ki tüm Yunan kentleri Kıbrıs adası da dâhil olmak üzere Perslere bırakılacak, diğer bütün Yunan kentleri ise bağımsız ve otonom olarak kalacaklardı. Böylece Persler hem Anadolu’daki Yunan kentlerini egemenliklerine almış, hem de Yunanistan’da bulunan yerel siyasi güçleri birbirlerine karşı kışkırtarak Yunanistan’ın birleşmesini engellemiştir. Barış şartlarının yerine getirilmesinde Sparta görevlendirilmiştir⁵⁴⁶.

⁵⁴⁰Ksenophon *Anabasis* 1. 1-6; Ksenophon *Hellenika* 1. 4; Sekunda 1988, 69-79; Balcer 1993, 85-86.

⁵⁴¹Kılıç 2011, 91.

⁵⁴²Ksenophon *Anabasis* 1. 1; Ksenophon *Hellenika* 3 1; Briant 2002, 649 Vd.

⁵⁴³Ksenophon *Anabasis* 1. 7; Diodoros *Bibliothèque Historique* 14. 19-21; Martin 2012, 300.

⁵⁴⁴Ksenophon *Anabasis* 7. 8; Martin 2012, 300

⁵⁴⁵Tekin 2007, 94; Diakov – Kovalev 2008, 366.

⁵⁴⁶Ksenophon *Hellenika* 5. 1, 31.; Diodoros *Bibliothèque Historique* 12. 26.; Plut. *Ages*. 23’de “*Bu bir barış değil bir ihanetti ve Hellas’a hakaret.*” der. Diakov – Kovalev 2008, 367; Menteşe 2011, 61.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Antialkidas Barışı imzalandığı sırada Pers İmparatorluğu'na karşı Kıbrıs'ta, Mısır'da ve Anadolu'da ardı ardına isyanlar çıkmıştır. Kıbrıs isyanı güçlükle bastırılmış, Evagoras, hükümdar olarak kalacak Pers Kralı'na vergi vermek şartıyla anlaşmaya razı olmuştu⁵⁴⁷.

M.Ö. 404 yılında başlayan isyan sonunda Mısır, Perslerden kopmuştu. Persler açısından çok ciddi bir kayıptı ve sonraki yarım yüzyıl boyunca egemenlik için uğraşılacaktı. Üstelik Suriye ve Filistin'in elde tutulması için ayrıca mücadele edilecekti. Bu başarısızlıkta çıkan iç isyanların payı büyüktü⁵⁴⁸.

Mısır seferi sonuçsuz kalmasına rağmen, Artakserkses II'nin Yunanlılar üzerindeki nüfuzunu sarsmamıştır. Yunan kentleri arasındaki rekabet onları Pers İmparatorluğunun dostluğunu korumaya sevk etmekteydi. Artakserkses II, Atina, Sparta gibi Yunan kentlerinin gözünde hakem olarak görülüyor, aralarında çıkan anlaşmazlıklar ona götürülüyordu.

Artakserkses II, Mısır'a yaptığı seferin sonucunu göremeden ölmüştür. Oğlu Artakserkses III tahtını sağlamlaştırdıktan sonra Pers hâkimiyetini Nil boylarında yeniden kurmak için ordunun başına geçerek Mısır seferine çıktı. Mısır birlikleri, Pers kralını bozguna uğrattı⁵⁴⁹. Anadolu'nun Akdeniz kıyıları isyan etmek için bu durumu çok müsait buldular.

Artakserkses III, bu isyanları bastırabilmek için çok uğraşmıştır. Önce Kıbrıs isyanı bastırılmış ve Kıbrıslılar teslim olmuştur⁵⁵⁰.

Fenike'de ise Sidon şehri yakıldı. Fenike'nin diğer siteleri Sidon'un akıbetinden dehşete düşerek direnmeksizin kapılarını açtılar⁵⁵¹.

Suriye işlerine düzenledikten sonra amacı Mısır'ı yeniden imparatorluk sınırlarına katmak olan Artakserkses III, Mısır'a doğru harekete geçti⁵⁵². Perslerin ordusu karşısında, Mısır şehirleri Sidon'un akıbetine uğramaktan korkarak kapılarını Perslilere açtılar. Nektenabo II ise hazinelerini alarak Habeşistan'a kaçtı⁵⁵³. Böylece Mısır, tekrar Perslerin eline geçmiştir. Bu defaki Mısır hâkimiyeti sekiz yıl sürecektir⁵⁵⁴.

Böylece Artakserkses III'ün tahta çıkışından beri imparatorlukta sarsılmış olan otorite kısa bir süreliğine de olsa yeniden kurulmuştur⁵⁵⁵.

Artakserkses III halk arasında Akemenidlerin büyük kralları Kyros, Kambyses ve Darius gibi büyük bir kral şöhreti kazanmıştı. Fakat Artakserkses III, Fenike ve Mısır zaferlerine rağmen despot bir kraldı. Bu özellik ona çökmeye yüz tutmuş olan imparatorluğu kısa bir zaman içinde olsa ayakta tutma gücü vermişti. Bu sayede isyan eden ülkeleri, asi satrapları

---

⁵⁴⁷Weiskopf 1989, 20; Kılıç 2011, 97.

⁵⁴⁸Diodoros *Bibliotheca Historike* 15. 90-92; Kuhrt 2010, 390; Vercoutter 2010, 112.

⁵⁴⁹Desplancques 2006, 113; Vercoutter 2010, 114.

⁵⁵⁰Briant 2002, 685.

⁵⁵¹Farrokh 2007, 95.

⁵⁵²Desplancques 2006, 113; Vercoutter 2010, 114.

⁵⁵³Farrokh, 2007, 95.

⁵⁵⁴Desplancques 2006, 113; Vercoutter 2010, 114.

⁵⁵⁵Briant 2002, 687.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

sindirmiştir. Ancak satrapların eziyetlerine tahammül edemeyen halk imparatorlukla olan bağlarını koparmak için fırsat kolluyordu⁵⁵⁶.

Darius I tarafından kurulmuş olan satraplıklar sadece ismen vardı. Kuzeyde bulunan satraplıklar Pers egemenliğini tanıyorken, Gordiyık, Taok, Kalip gibi kavimler hiçbir otorite kabul etmiyorlardı. Bitinya, Paflogonya ve Pont kralları arasında vergilerini veriyorken Misyalılar, Pisidyalılar, Likaonyenler ise artık büyük kralı tanımıyorlardı. Dicle'nin ötesinde de kargaşa çıktı. Hazar Denizi Dağlarına dayanan Kaduslar, Amardlar, Tapurlar, Pers egemenliğinden kurtulmak için çarpışıyorlardı. Pencap bölgesi halkı Türkistan Sakaları, büyük kralın egemenliğinden çıkmışlardı⁵⁵⁷.

Artakserkses III ve ailesinin birçok üyesi Bagoas adındaki bir hadım ağasının önyak olup yönettiği bir katliamda öldürülünce, önce Artakserkses IV sonrada, Darius III (M.Ö. 336-330) olarak tahta çıktılar⁵⁵⁸.

Pers dünyasında taht kavgaları olurken, batıda Yunanistan ile Balkanlar arasında yer alan Makedonya'da, Büyük Aleksander III ya da namı diğer İskender'in iktidarı ele almasıyla birlikte hem doğuda hem de batıda çok şeyin değişeceğini kimse tahmin edemezdi.

Philip II'ye (M.Ö. 359-336) kadar Makedonlar, İlyrler, Odrysler, Khalkidike'de bulunan Yunan kentleri, Atinalılar, Spartalılar ve Perslerle sürekli mücadele etmişlerdir. Yunan soyundan geldiklerine inanan Makedonlar, sonraki dönemlerde ortak düşman olan Perslere karşı birleşeceklerdir⁵⁵⁹.

Sparta, Korintos Birliği olarak anılan birliğin dışında kalmıştır. Philip II ve oğlu Aleksander (Büyük İskender), Perslere karşı büyük bir sefer yapmayı kararlaştırmışlardır⁵⁶⁰.

Philip II'nin kızı Kleopatra'nın düğünü sırasında bir suikast sonucunda öldürülmesiyle Korinthos Birliğinin başına, oğlu İskender geçmiştir⁵⁶¹. İskender ilk iş olarak iç karışıklıkları ortadan kaldırarak Pers seferi hazırlıklarını yoğunlaştırmıştır. Bu seferin Philip II dönemindeki amacı Anadolu kentlerini Pers hâkimiyetinden kurtarmak iken, İskender döneminde hedef büyütülerek Pers İmparatorluğunu ortadan kaldırmak ve Persleri Helenleştirmek olmuştur⁵⁶².

Makedon Kralı İskender hâkimiyetini tanımayan Atina ve Thebai kentlerini ele geçirdikten sonra tüm düşüncesini Persler üzerine yapacağı Doğu Seferine yoğunlaştırdı⁵⁶³.

Büyük İskender, M.Ö. 334 yılı ilkbaharında öncü kuvvetlerin Çanakale Boğazına kurdukları köprü sayesinde Anadolu'ya geçmiştir. Granikos Irmağı (Biga Çayı) yakınlarında yapılan mücadele ile Perslerle ilk

---

⁵⁵⁶Briant 2002, 688.

⁵⁵⁷Günaltay 1948, 213.

⁵⁵⁸Diodoros *Bibliothèque Historique* 17. 5-6; Özsait 1982, 335; Dandamaev 1989, 312-313; Brosius 2006, 31.

⁵⁵⁹Wilcken 1967, 22-49; Özsait 1982, 337; Freeman 2010, 300.

⁵⁶⁰Stoneman 1997, 13-15; Memiş 2009, 81; Martin 2012, 323.

⁵⁶¹Wilcken 1967; Hammond 1980; Özsait, 1982, 338; Stoneman 1997; Martin 2012, 325.

⁵⁶²Erzen 1984, 8-9; Memiş 2009, 81.

⁵⁶³Özsait 1982, 338; Bosworth 2005, 50; Memiş 2009, 82; Freeman 2010, 302.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

karşılaşma gerçekleşti. İskender'in uyguladığı bu taktik sonucunda Persler kesin bir yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kaldılar⁵⁶⁴.

Gronikos Savaşı ile Anadolu'nun kapısı İskender'e açılmıştır. Korinthos Birliğinin başkanı olarak Anadolu'ya geçen İskender, artık Makedon Kralı gibi hareket etmeye başlamıştır. İskender komutanlarından Parmenion'u Daskyleion teslim alması için görevlendirmiştir. Frigya başkenti Daskyleion, hiçbir karşı koyma olmadan alınmıştır. İskender, batı Anadolu'da ele geçirdiği kentlerin idaresine Makedon subayları getirerek, satraplık sistemini aynen devam ettirmiştir. Perslere verdikleri verginin aynısını kendilerine vermelerini istemiştir⁵⁶⁵.

Gronikos Savaşı'ndan sonra İskender, Pers hâkimiyetindeki Anadolu satraplıklarından Lydia, İonia, Karia, Lykia, Pamphylia, Pisidia, Phrygia, Kilikya'yı alarak Anadolu içlerine kadar ilerlemiştir. Kilikya'dan Suriye sınırına kadar olan bölge tamamen Makedon egemenliği altına alınmıştır⁵⁶⁶. İskender, Pers imparatoru Darius III üzerine sefer hazırlıklarına devam ederken Darius III de boş durmuyordu. İskender'e karşı savaşıacak büyük bir ordu hazırlıyordu.

M.Ö. 333 yılının Eylül ayında İssos Körfezi'nde karşı karşıya gelen her iki orduda savaş düzeni aldıktan sonra, Pers ordusunun manevra yeteneğini ortadan kaldığı bir coğrafyada savaşa başladılar⁵⁶⁷. İskender, sayıca fazla olan Pers ordusuna karşı konumunun kazandırdığı üstünlükle taarruza başlamıştır. Sağ ve sol kanatlardan Pers ordusunu çevreleyen İskender, ilerleyerek Darius III'ün bulunduğu Pers ordusu merkezine yaklaşmıştır. Bunun üzerine paniğe kapılan Darius III, savaş alanını terk etmiştir. Darius III bütün ağırlıklarını geride bırakarak kaçtı⁵⁶⁸. Bu zaferden sonra kendi adını taşıyan Aleksandreia (İskenderun) kentini kurdu⁵⁶⁹.

Büyük İskender, İssos Savaşı'ndan sonra Asya içlerine kadar ilerleyerek Perslerin hâkimiyetine tamamen son vermeden önce, kıyı bölgelerini ele geçirmek için buralara yönelmiştir. Suriye üzerine ilerleyerek, Perslerin en önemli donanmasının bulunduğu Fenike'yi daha sonra ada şehri olan Tyros'u (Sur) M.Ö. 332 yılında ele geçirmiştir⁵⁷⁰. Böylece Fenike ve Kıbrıs gemilerinden oluşan Pers donanması Makedonların eline geçmiştir⁵⁷¹. Bu adımdan sonra İskender'in hedefi, Mısır olmuştur⁵⁷².

Mısır'ın ele geçirilmesi İskender için oldukça önemliydi. Çünkü Perslerin son deniz üssü olan Mısır'ın kaybedilmesi sonucunda Pers ordusu

---

⁵⁶⁴Arrianos 2. 15-16; Diodoros *Bibliothēke Historike* 17. 20; Bengston 1968, 308; Özsait 1982, 339; Bosworth 2005, 53-62.

⁵⁶⁵Quintus 1971, 15-18, Arrianos *İskenderin Seferi* 2. 3; Mansel 1995, 439; Bosworth 2005, 75; Ayrıca Bkz. Bakır 2007, 167-176.

⁵⁶⁶Arrianos *İskenderin Seferi* 1. 6; Özsait 1982, 339; Bosworth 2005, 75-86; Tekin 2007, 109-117.

⁵⁶⁷Arrianos *İskenderin Seferi* 2. 8; Özsait 1982, 340; Bosworth 2005, 84.

⁵⁶⁸Quintus 12; Levi 1987, 179; Bosworth 2005, 84.

⁵⁶⁹Wilcken 1967, 117; Tekin 2007, 120.

⁵⁷⁰Levi 1987, 179; Bosworth 2005, 89; Martin 2012, 327.

⁵⁷¹Mansel 1995, 443; Tekin 2007, 120; Freeman 2010, 308.

⁵⁷²Desplancques 2006, 115; Vercoutter 2010, 115.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

yalnızca kara ordusu ile kalacak ve hareket alanı daralacaktı⁵⁷³. Uzun süreden beri Pers egemenliğinde bulunan Mısır, hiçbir itirazda bulunmadan İskender'e teslim oldu. Nil deltasında kendi adını taşıyan Aleksandreia (İskenderiye) kentini kurmuştur⁵⁷⁴. İskender kendisini Mısır tanrısı Amon ile özdeşleştirerek, Apis öküzüne kurbanlar kesmiştir. Din alanında gösterdiği hoşgörü Mısır'da çok iyi karşılanmasına sebep olmuştur⁵⁷⁵.

İskender, Gaza (Gazze) şehrini yeniden yapılandırmak için çalışmalar yaptırmıştır. Gaza (Gazze), Mısır yolunu koruyan bir kale haline getirilmiştir.

İskender, Mısır'ı ele geçirip burada İskenderiye kentini kurmasıyla seferin ilk aşamasını tamamlamıştır. Seferin bu ilk aşamasında Akdeniz kıyılarını eline geçirmiş olan İskender, Pers Devleti'nin tümüyle ele geçirmesiyle sonuçlanacak olan yeni bir saldırı hazırlıklarına başlamıştır⁵⁷⁶.

Eskiçağın bu son asırlarında Mısır ülkesi ayrı bir siyasi varlık olmaktan çıkmış, tam bir gerileme içinde eski medeniyetinin gölgesine sığınmıştır. Böylelikle gerçek kimliğini kaybeden Mısır'ın eskiçağ tarihi yabancıların hâkimiyetleri altında sona erecektir⁵⁷⁷.

İskender, Mısır'ı fethettikten sonra Pers İmparatorluğuna son vermek üzere hazırlıklara başlamıştır. Bu arada İssos Savaşı'nda mağlup olan Darius III, İskender ile diplomatik ilişkiler kurmak için girişimlerde bulunmuştur. Fakat İskender uzlaşmaz tavırları nedeniyle yeni bir ordu hazırlamaya başlamıştır. Darius III, İssos Savaşında esir düşen ailesine karşılık fidye olarak Hellespontos ile Halys (Kızılırmak) arasında bulunan Lidya Krallığı'nı vermeyi teklif etmiştir. Bu teklif İskender'in ilgisini çekmemiştir. Zira İskender'in istediği toprak değil, Pers İmparatorluğudur⁵⁷⁸.

Sonuçta iki ordu üçüncü ve son kez olarak, dört tanrı kenti anlamına gelen, bereket tanrıçası İştâr'ın tapınağı ile başka kültlere de ev sahipliği yapan Arba-ilu (Erbil) civarında deve hörgücünü andırdığı için Gammalu, Makedonların değiştirdiği, isimlerle Arbela ve Gaugamela denilen yerde karşılaştılar⁵⁷⁹.

M.Ö. 1 Ekim 331 de gerçekleşen savaşta, Makedon Kralı İskender'in Darius III'ü ele geçirme isteği ile atak davranması sonucu Pers kralı paniğe kapılarak savaş alanını terk etmiştir. Başsız kalan Pers ordusu ise safları bozarak geri çekilmiştir⁵⁸⁰.

Savaşın ardından İskender, "Asya Kralı" ilan edilmiştir⁵⁸¹. Persler bir daha toparlanamamışlardır.

İskender, Gaugamela Savaşı'nın ardından Pers İmparatorluğu'nun ova şehirlerini ele geçirmek üzere güneye doğru ilerleyerek, Babil'e varmıştır. Burada hiçbir direnişle karşılaşmadan hatta bir kurtarıcı gibi

⁵⁷³Mansel 1995, 443; Bosworth 2005, 94.

⁵⁷⁴Bosworth 2005, 94-95; Martin 2012, 327.

⁵⁷⁵Bosworth 2005, 96; Roberts 2011, 216.

⁵⁷⁶Wilcken 1967, 132; Mansel 1995, 445.

⁵⁷⁷Desplancques 2006, 113; Vercoutter 2010, 114.

⁵⁷⁸Arrianos *İskenderin Seferi* 2. 15; Bosworth 2005, 99.

⁵⁷⁹Bosworth 2005, 109; Tekin 2010, 136.

⁵⁸⁰Bosworth 2005, 110; Diakov – Kovalev 2010, 376.

⁵⁸¹Wilcken 1967, 149; Hammond 1980, 151; Mansel 1995, 445.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

karşlanmıştır. İskender, hemen saray ve hazineye el koyarak rahiplerin gösterdiği şekilde şehrin baş tanrısı Marduk'a kurbanlar adamıştır. Babil Kralı olarak Pers idaresindeki büyük tapınağın da yöneticisi olmuştur.

Gaugamela Savaşı'ndan sonra Susa, direnmeden teslim olmuşken Persepolis'i almak diğer şehirleri almak kadar kolay olmamıştır. Büyük kayıplar sonunda şehre giren İskender, Makedonya'nın savaş gerekçesini hatırlatarak Kserkses'in Yunan kentlerine yaptıklarının misillemesi olarak şehri askerlerine bıraktı⁵⁸². Başkent, sıradan bir şehir statüsüne indirilerek satraplığa dönüştürülmüştür. Merkezi Babil olan Makedon Kralı'nın imparatorluğunun bir şehri olmuştur. Eski başkentlerden olan Pasargat'a giren İskender, 6.000 talentten oluşan hazineye el koymuştur. Persepolis'in aksine bu şehirdeki anıtlara, özellikle büyük Kyros'a ait olan mezara dokunulmamıştır.

Makedon Kralı İskender, M.Ö.330 İlkbaharında İran'ın kuzeyine doğru ilerleyerek Ekbatana şehrini ele geçirdi. Darius III'ün hazinelerinden çok miktarda ganimeti askerler arasında dağıtarak intikam savaşının resmen bittiğini ilan etmiştir. Bu tarihten sonra artık Asya Kralı olarak fetihlere başlamıştır. Darius III'ün kendi generali tarafından öldürülmesini bahane ederek meşru Pers Kralı'nın intikamını alacak kişi ve tek mirasçısı rolüne soyunması da bunda etkindir⁵⁸³.

İskender'in yaptığı en büyük yeniliklerden birisi de para sisteminde olmuştur. Pers İmparatorluğunun başkentlerinin (Susa, Ekbatana, Babil, Persepolis) alınmasından sonra ele geçirilen altın ve gümüş külçelerden para bastırılmış, egemenliğindeki her noktada bu paraların kullanılmasını sağlamıştır. İskender'in Pers İmparatorluğunun başkentlerini almasıyla birlikte Pers İmparatorluğu tarih sahnesinden silinmiştir. İskender artık imparatorluğun yegâne kralı olmuştur.

Sonuç

Geç Hititler döneminde Gurgum olarak anılan bölge, 6. Yüzyılda, Kilikya olarak anılıyordu, Assur ve Urartu'nun yıkılması sebebiyle güçlenen Babil Krallığı'nın kontrolü altındadır.

Pers döneminde, Anadolu'da kurulan Kappadokia, Büyük Phrygia, Lydia ve Ionia, Aiolia ve Hellespontos Phrygia gibi satraplıkların yanında, Persler tarafından Babil ve Assur ülkelerinin geri kalan yerleri olarak adlandırılan ve yarı özerk Kilikia satraplığının içinde yer almıştır.

Pers İmparatorluğu'nun yayılcı politikası gereği sınırları Ege Denizine kadar ilerlemişti. Ege ve Akdeniz'in deniz ticareti için önemli iki bölge olması sebebiyle Pers İmparatorluğu bu toprakları ele geçirmek için başlattığı seferlere anılan bölgeden başlıyorlardı. Bu maksatla yapılan ve Darius I, zamanında faaliyete geçen Kral Yolu, Susa'dan başlamakta Maraş'ın güneyinden Gülek Boğazı'ndan geçerek Hattuşaş üzerinden Kayseri'ye varmakta ve Gordion, Sardes ve Efes'e ulaşmaktaydı. Zaman içerisinde Hattuşaş'ın önemini kaybetmesiyle Kral Yolu Tuz Gölü'nün

⁵⁸²Mansel 1995; 446; Bosworth 2005, 118.

⁵⁸³Arrianos *İskenderin Seferi* 3. 23; Bosworth 2005, 123-125; Diakov – Kovalev 2010, 378.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

güneyinden geçmeye başlamıştır. Zaman zaman Batı Anadolu'ya seferler düzenleyen Perslerin kullandıkları yoldur.

Batı Anadolu'da kurulan Pers hâkimiyeti Yunan kentleri için rahatsız edici bir durum haline gelmişti. Bu nedenle Yunan kentleri, Delos Birliği'ni kurdular. Ancak birlik içerisinde Atina'nın güçlenmesi, başta Sparta ve Korint olmak üzere Peloponnes Birliği üyesi kentler üzerinde huzursuzluklar yaşanmasına, ortaya çıkan rekabet sonucunda yaklaşık 27 yıl sürecek olan iç savaş, Peloponnes Savaşları'nın temeli atılmasına sebep olacaktır. Bu da Persler karşısında güçlenen Yunanlıların yeniden zayıflamasına sebep olmuştur.

Prens Kyros'un talihsiz isyanına destek veren Yunan ordusunda yer alan, Ksenefon adlı bir Yunanlı asker mağlubiyet sonrası geri dönüşü *Anabasis /Onbinlerin Dönüşü* adlı eserde anlatmıştır.

Gronikos Savaşı'ndan sonra İskender, Pers hâkimiyetindeki Anadolu satraplıklarından Lydia, İonia, Karia, Lykia, Pamphylia, Pisidia, Phrygia, Kilikya'yı alarak Anadolu içlerine kadar ilerlemiştir. Kilikya'dan Suriye sınırına kadar olan bölge tamamen Makedon egemenliği altına alınmıştır. M.Ö. 333 yılının Eylül ayında İssos Körfezi'nde yapılan savaş sonucunda Pers ordusu yenilip kaçınca bölge tamamen İskender'in hakimiyetine girdi.

Mısır'ın ele geçirilmesi İskender için oldukça önemliydi. Uzun süreden beri Pers egemenliğinde bulunan Mısır, hiçbir itirazda bulunmadan İskender'e teslim oldu. Nil deltasında kendi adını taşıyan Aleksandreia (İskenderiye) kentini kurmuştur. İskender kendisini Mısır tanrısı Amon ile özdeşleştirerek, Apis öküzüne kurbanlar kesmiştir. Din alanında gösterdiği hoşgörü Mısırdaki çok iyi karşılanmasına sebep olmuştur.

İskender'in gerek Gordion gerek Mısır'da yaptırdığı törenler gerekse ele geçirdiği yerlerdeki halka tavrı Pers krallarının tavrıyla benzerlik göstermektedir.

Kilis yakınlarında Süngütepe Köyü civarında Kyrros adlı bir yerleşim yeri vardır. Pers Kralı Kyros ile isim benzerliği rastlantı olmasa gerektir⁵⁸⁴.

Kaynakça

Aiskhylos 1968	Aiskhylos, <i>Persai</i> , Çev.: H. W. Smyth. Cambridge 1968.
Alkan 2006	M. Alkan, <i>Akhamenidler Dönemi'nde Perslerin Anadolu'da Tapınak İlişkileri</i> . Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2006.
Arrianos 2005	F. Arrianos, <i>İskender'in Seferi</i> . Çev.: F. Akderin. İstanbul 2005.

---

⁵⁸⁴Erdemir 2013, 41 vd.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Arslan 2010 Y. Arslan, *Perslerin Yönetim Politikası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya 2010.
- Atalay 2011 İ. Atalay, *Dünya coğrafyası*. İstanbul 2011.
- Badian 2009 E. Badian, "The Peace Of Callias". *Journal Of Hellenic Studies* 107 (2009) 1-38.
- Bahar 2009 H. Bahar, *Eski Çağ Uygarlıkları*. Konya, 2009.
- Bakır 2007 T. Bakır, "Auswertung Der Keramik Für Relative Chronologie Im Perserzeitlichen Daskyleion". *The Achaemenid Impact On Local Populations And Cultures In Anatolia*. İstanbul (2007) 167-176.
- Balcer 1984 J. M. Balcer, *Sparda By The Bitter Sea: Imperial Interaction In Western Anatolia*. Chico 1984.
- Balcer 1989 J. M. Balcer, "Ionia And Sparda Under The Achaemenid Empire The Sixth And Fifth Centuries B.C. Tribute, Taxation And Assessment". *Le Tribut Dans L'empire Perse*. Actes De La Table Ronde De Paris 12-13 Decembre 1986. Paris (1989) 1-27.
- Balcer 1993 J. M. Balcer, "The Ancient Persian Satrapies And Satraps In Western Anatolia". *Archäologische Mitteilungen Aus Iran* 26 (1993) 85-86.
- Balcer 1995 J. M. Balcer, *The Persian Conquest Of The Greeks*. Konstanz 1995.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Baran 2012 A. Baran, “Karya Bölgesinde Persler”. *Aktüel Arkeoloji* 25 (2012) 90-103.
- Barron 1964 J. P. Barron, “Religious Propaganda Of The Delian League”. *Journal Of Hellenic Studies* 84 (1964) 35-48.
- Bauer 2013 S. W. Bauer, *Antik Dünya Tarihi*. Çev.: Mehmet Moralı. İstanbul 2013.
- Bedii 1983 R. Bedii, *Coğrafyay-1 Müfassal-1 İran 1-2*. Tahran 1983.
- Bengston 1968 H. Bengston, *The Greeks And The Persians*. New York 1968.
- Boardman 2000 J. Boardman, *Persia And The West*. London 2000.
- Bosworth 2005 A. B. Bosworth, *Büyük İskender’in Yaşamı ve Fetihleri*. Çev.: H. Çalışkan. Ankara 2005.
- Briant 2002 P. Briant, *From Cyros To Alexander A History Of The Persian Empire*. Indiana 2002.
- Brosius 2006 M. Brosius, *The Persians*. London and New York. 2006.
- Burn 1984 A. R. Burn, *Persia and The Greeks*. London 1984.
- Cahill 2010 N. Cahill, “Sardest’te Pers Tahribi”. *Lidyalılar ve Dünyaları.The Lydians And Their World*. İstanbul (2010) 339-362.
- Cameron 1941 G. G. Cameron, “Darius and Xerxes in Baylonia”. *American Journal Semitic Languages And Literatures* 58 (1941) 319-321.
- Cameron 1975 G. C. Cameron, “Darius The Great And His Scythian (Saka) Campaign”. *Acta Iranica* 4 (1975) 77-88.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Casabonne 2012 O. Casabonne, “Akamenid İmparatorluğu Büyük Kral ve Persler”. *Arkeo-Atlas* (2012) 184-200.
- Cernenko 1983 E. V. Cemenkoo, *The Scythians 700-300 BC*. London 1983.
- Cline – Graham 2011 E. H.Cline – M. W. Graham, *Ancient Empires From Mesopotamia To The Rise Of Islam*. New York 2011.
- Cook 1983 J. M. Cook, *The Persian Empire*. London 1983.
- Çilingiroğlu 1994 A. Çilingiroğlu, *Urartu Tarihi*. Bornova 1994.
- Dandamaev 1989 M. A. Dandamaev, *Political History Of Thechaemenid Empire*. Leiden 1989.
- Desplancques 2006 S. Desplancques, *Antik Mısır*. Çev.: İ. Yerguz. Ankara 2006.
- Diakov – Kovalev 2010 V. Diakov – S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi*. Çev.: Ö. İnce. Cilt 1. İstanbul 2010.
- Diodoros 1952-1957. Diodoros Scilus, *Bibliothèque Historique*. Çev.: C. H. Oldfather. London 1952-57.
- Durmuş 2007 İ. Durmuş, *İskitler*. İstanbul 2007.
- Erdemir 2013 H. Palaz Erdemir, “Roma Döneminde Cyrrhus (Kilis) Ve Çevresinin Askeri Ve Jeopolitik Önemi - The Military And Geopolitical Importance Of Cyrrhus (Kilis) And Its Environs In Roman Period”, 1. *Uluslararası Muallim Rıfat, Kilis Ve Çevresi Sempozyumu*. Kilis, 16-18 Mayıs (2013) 41-70.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Erten 2005 E. Erten *Atinalı Komutan ve Devlet Adamı Alkibiades*. İstanbul 2005.
- Erzen 1984 A. Erzen, *Eskiçağ Tarihi Hakkında 4 Konferans*. İstanbul 1984.
- Evans 2006 J. Evans, "Freedom in Conflict Herodotus Warning Tothe Athenians In The Aftermath Of The Persian Wars". *Journal Of Postgraduate Research* 5 (2006) 104-117.
- Farrokh 2007 K. Farrokh, *Shadow In The Desert Ancient Persia At War*. 2007.
- Freeman 2010 C. Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma*. Çev.: S. K. Angı. Ankara 2010.
- Friedell 1999 E. Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*. Çev.: N. Aça, Ankara 1999.
- Friedell 2006 E. Friedell, *Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi*. Ankara 2006.
- Georges 1994 P. B. Georges, *Barbarian Asia And The Greek Experience (From Archaic Period To The Age Of Xenophon)*. Baltimore, Maryland 1994.
- Georges 2000 P. B. Georges, "Persian Ionia Under Darius: The Revoltreconsidered". *Historia* 49 (2000) 1-39.
- Grayson 1990 A. K. Grayson, "Assyria; Ashur-Dan II To Ashur-Nirari V (934-745 B.C.)". *Cambridge Ancient History* 3/1 (1990) 238-281.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Grayson 1993 A. K. Grayson, "Assyria; Sanharib And Esarhaddon (704-669)". *Cambridge Ancient History* 3/2 (1993) 103-142.
- Greenewalt 2010 C. H. Greenewalt, "Giriş". *Lidyalılar ve Dünyaları*. İstanbul 2010.
- Günaltay 1948 M. Ş. Günaltay, *İran Tarihi (En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar) 1*. Ankara 1948.
- Hammond 1980 N. G. L. Hammond, *Alexander The Great, King, Commander And Statesman*. London 1980.
- Herodotos 2014 Herodotos, *Historia. (Tarih)*. Çev.: M. Ökmen. İstanbul 2014.
- Herzfeld 1941 E. Herzfeld, *Iran in the Ancient East*. London 1941.
- Hinz 1976 W. Hinz, *Darius Und Die Perser*. Baden 1976.
- İnan 1992 A. İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*. Ankara 1992.
- İren – Atay 2012 T. İren – Ç. Atay, "Pers Satrabının Gölgesinde Çok Kültürlü Bir Kent Daskyleion". *Aktüel Arkeoloji* 25 (2012) İstanbul 70-75.
- Johandi 2012 A. Johandi, "Mesopotamian Influences On The Old Persian Royal Ideology And Religion. The Example Of Achaemenid Royal Inscriptions". *Estonian National Defence College Proceedings* 16 (2012) 159-179.
- Keen 1993 A. G. Keen, "Athenian Campaigns In Karia And Lykia During The Peloponnesian War". *Journal Of Hellenic Studies* 113 (1993) 152-157.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Kılıç 2011 S. Ö. Kılıç, *Pers Hakimiyeti Altında Anadolu*. Yayınlanmaış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul 2011.
- Köroğlu 2012 K. Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi*. İstanbul 2012.
- Ksenehon 1971 Ksenophon, *Hellenika*. Trans.: C. L. Brownson. London 1961-1971.
- Ksenophon 1998 Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*. Çev.: T. Gökçöl. İstanbul 1998.
- Ksenophon 2007 Ksenophon, *Kyroupaideia (Kyros'un Eğitimi)*. Çev.: F. Akderin İstanbul 2007.
- Ktesias 2008 Ktesias, *Persika*. Trans.: A. Nichols. Florida 2008.
- Kuhrt 1988 A. Khurt, "Babylonia From Cyrus To Xerxes Lecturer In Ancient Near History". *The Cambridge Ancient History 4* 53-79 (1988) Cambridge 112-135.
- Kuhrt 2010 A. Khurt, *Eskiçağ'da Yakındoğu I*. Çev.: D. Şendil. İstanbul 2010.
- Kuhrt 2012 A. Khurt, "Pers İmparatorluğu Anadolu'da Persler". *Aktüel Arkeoloji* 25 (2012) İstanbul 24-37.
- Levi 1987 P. Levi, *Eski Yunan*. Çev.: N. Erdilek İstanbul 1987.
- Llewellyn-Jones-Robson 2010 L. Lewellyn – L. Jones and J. Robson, *Ctesias' History Of Persia Tales Of The Orient*. London – New York 2010.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Luckenbill 1926 D. D. Luckenbill, *Ancient Records Of Assyria And Babylonia I*. Chicago 1926.
- Mansel 1995 A. M. Mansel, *Ege ve Yuna Tarihi*. Ankara 1995.
- Martin 2012 T. R. Martin, *Eski Yunan*. Çev.: Ü. H. Yolsal. İstanbul 2012.
- Memiş 2003 E. Memiş, *Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*. Konya 2003.
- Memiş 2005 E. Memiş, *İskitlerin Tarihi*. Konya 2005.
- Memiş 2012 E. Memiş, *Eskiçağda Mezopotamya*. Bursa 2012.
- Memiş 2013 E. Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*. Bursa 2013.
- Menteşe 2011 H. Mentşe, *Arkaik Dönemden Roma Dönemine Kadar Önemli Donanma Savaşları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya 2011.
- Mieroop 2012 M. V. D. Mieroop, *A History Of The Ancient Near East Ca. 3000-323*. Blackwell Publishing 2012.
- Murray 1989 O. Murray, "Ionian Revolt". *Cah* 4 (1989) 461-490.
- Oberlander 1965 T. Oberlander, *The Zagros Streams*. New York 1965.
- Olmstead 1938 A. T. Olmstead, "Darius And His Behistun Inscription". *American Journal Semitic Languages And Literatures* 55 (1938) 392-416.
- Olmstead 1948 A. T. Olmstead, *History Of The Persian Empire*. Chicago 1948.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Özey 2012 R. Özey, *Asya Coğrafyası*. İstanbul 2012.
- Özsait 1982 M. Özsait, “Anadolu’da Hellenistik Dönem”. *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi Cilt. 2*. (1982) İstanbul 333-378.
- Pausanias 1918 Pausanias, *Periegesis Hellados*. Çev.: W. H. S. Jones. London 1918-1933.
- Plutarkhos 1954 Plutarkhos, *Aratus, Artaxerxes, Galba And Otho*. Trans.: B. Perrin. London 1954.
- Plutarkhos 1967 Plutarkhos *Cimon-Lucullus*. Trans.: B Perrin. London 1967.
- Plutarkhos 2015 Plutarkhos, *Agesilaos-Pompeius*. Çev.: N. T. Önen. Antalya 2015.
- Quintus 1971 Quintus Curtis Rufus, *The History Of Alexander*. Trans.: J. C. Rolfe. London 1971.
- Reisnia 1958 R. H. Reisnia, Azerbaycan Der Seyri Tarihi İran. *Ez Ağaz Ta İslam I* Tebriz 1989.
- Rice 1958 T. T. Rice, *The Scythians*. London. 1958.
- Roaf 1990 M. Roaf, *Cultural Atlas Of Mesopotamia And The Ancient Near East*. New York 1990.
- Roberts 2011 J. M. Roberts, *Dünya Tarihi I*. Çev.: İ. Erman. İstanbul 2011.
- Rollinger 2012 R. Rollinger, “Med Krallığı Hayalet İmparatorluk”. *Arkeo-Atlas 8* (2012) 174-184.
- Sekunda 1988 N. V. Sekunda, “Achaemenid Military Terminology”.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Sevin 1979 *Archäologische Mitteilungen Aus Iran* 21 (1988) 69-77.
V. Sevin, “Lydia Devletinin Ana Hatları”. *Arkeoloji Ve Sanat Dergisi* 6-7 (1979) 14-20.
- Sevin 1982a V. Sevin, “Lydia’lılar”. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi* 2, 245-266.
- Sevin 1982b V. Sevin, “Anadolu’da Pers Egemenliği”. *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi Cilt. 2* İstanbul, 309- 332.
- Sevin 2013 V. Sevin, *Eski Anadolu Ve Trakya*. İstanbul 2013.
- Souza 2003 Souza P. De, *Essential Histories, The Greek And Persian Wars 499-386 B.C.* Oxford 2003.
- Stolper 1983 M. W. Stolper, “The Death Of Artakserkes I”. *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran* 16 (1983) 223-236.
- Stoneman 1997 R. Stoneman, *Alexander The Great*. New York 1997.
- Sweeney 2008 E. J. Sweeney, *The Ramessides, Medes And Persians*. New York 2008.
- Tekin 2007 O. Tekin, *Eski Anadolu Ve Trakya, Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu’nun İkiye Ayrılmasına Kadar (M.Ö 12.- M.S 4. Yüzyıllar Arası)*. İstanbul 2007.
- Tekin 2010 O. Tekin, *Eski Yunan Ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul, 2010.
- Thukydides 1956 Thukydides, *History Of The Peloponnesian War*. Trans.: C. F.Smith. London 1956.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Thureau-Dangin 1912 *Thureau F.-N. Dangin. La Huitieme Campagne De Sargon. Paris 1912.*
- Togan 1987 *Z. V. Togan, "Sakalar 5". Belgelerle Türk Tarihi Dergisi 1987 3034.*
- Tuplin 1996 *C. Tuplin, "Achaemenid Studies". Historia 99 (1996) 1-224.*
- Vercoutter 2010 *J. Vercoutter, Eski Mısır. Çev.: E. Çaykara. İstanbul 2010.*
- Vogelsang 1992 *W. Volgesang, The Rise And Organisation Of The Achaemenid Empire Eastern Iranian Evidence. Leiden 1992.*
- Vogelsang 1998 *W. Vogelsang, "Medes, Scythians And Persians. The Rise Of Darius In A North-South Perspective". Iranica Antiqua 33 1998.*
- Walker 1972 *C. B. F. Walker, "A Recently Identified Of The Cyrus Cylinder". Iran 10 (1972) 158-159.*
- Weiskopf 1989 *M. Weiskopf, "The So-Called Great Satraps Revolt, 366-360 B.C.". Historia 63 (1989) 129-132.*
- Wiesehöfer 2001 *J. Wiesehöfer, Ancient Persia. London-New York 2001.*
- Wilcken 1967 *U. Wilcken, Alexander The Great. New York-London 1967.*
- Yıldırım 2011 *R. Yıldırım, Eskiçağ Tarihi Ve Uygarlıkları. İzmir (2011)*
- Yıldızhan 2012 *H. Yıldızhan, "İonya'da Persler". Aktüel Arkeoloji 25 İstanbul (2012) 146-151.*
- Young 1988 *T. C. Jr. Young, "The Consolidation of the Empire And Its Limits of Growth Under Darius And Xerxes". The Cambridge Ancient History 4 (1988) 53-111.*

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

M.Ö I. BİNDE KAHRAMANMARAŞ'IN SOSYO-POLİTİK COĞRAFYASI

Yrd. Doç. Dr. Sırrı TİRYAKI*

Özet

Kahramanmaraş-Hatay Grabeni Yöresinin en önemli yerleşim alanlarından biri olan Kahramanmaraş kenti, 2301 m. yüksekliğindeki Ahır Dağı'nın güney eteklerindeki alçak tepeler üzerinde kurulmuştur. Ahır Dağı'nın hemen güneyinde Ceyhan Irmağı'nın kuzeyden ve kuzeydoğudan gelen kollarının bir araya gelmesi Maraş Ovası için büyük bir sulama potansiyelini ortaya çıkarmıştır. Kahramanmaraş Ovası'nın sahip olduğu sulama imkânı ve sürdürülebilir tarım potansiyeli kent coğrafyasında tarih öncesi dönemlerden modern Cumhuriyette kadar geçen süreler boyunca ve özellikle modern Cumhuriyet sonrasında da yoğun bir nüfus hareketliliğine neden olmuştur. Bütün bunlar Kahramanmaraş coğrafyasının ciddi bir kültür ve uygarlık birikimine ev sahipliği yapmasına neden olmuştur. Kentin yerleşme tarihinin Paleolitik Çağ'a kadar inmesi Maraş coğrafyasının ciddi bir kültür ve uygarlık birikimine ev sahipliği yaptığı şeklindeki düşüncemizi kanıtlayan bir örneklem olmuştur. M.Ö I. Binde Kahramanmaraş'ın Sosyo-Politik Coğrafyasını Yakınoğu coğrafyasının en önemli askeri ve ekonomik gücü konumunda olan Asur'un, Kahramanmaraş'ın da içerisinde yer aldığı kuzey bölgelerine sefer düzenlemesi sonucunda bu bölgelerdeki Urartu, Gurgum, Sam'al ve Tabal gibi politik güçler tarafından yurt savunması anlamında kurulan Asur karşıtı koalisyonlar oluşturmuştur. Elbette ki bölgedeki yerel politik güçlerin oluşturduğu Asur karşıtı koalisyon ile Asur arasında yoğun mücadeleler gerçekleşti.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş, Gurgum Kent Devleti, Asur kralları, Asur karşıtı ittifaklar

THE SOCIO-POLITICAL GEOGRAPHY OF KAHRAMANMARAŞ AT FIRST MILLENNIUM B.C

Abstract

One of the most important residential areas of Kahramanmaraş-Hatay Graben Region, Kahramanmaraş city is built on the low hills in the southern skirts of the Ahır Mountain that is 2301 m. in height. Irrigation possibilities of the Kahramanmaraş plain and the potential of sustainable agriculture have caused intensive population mobilization throughout the period from prehistoric times to the modern republic, especially after the modern republic. All of these things have caused Kahramanmaraş geography to host a serious accumulation of culture and civilization. The landing of the city dates back to the Palaeolithic period, and this sample proves our thought that Maraş geography has been a home to a serious accumulation of culture and civilization. The Socio-Political Geography of Kahramanmaraş in the First Millennium BC was shaped by an anti-Assyrian coalition -the political forces like Urartu, Gurgum, Sam'al and Tabal- established by the forces to defend the country from the most important military and economic power of

---

* Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-sirri_tiryaki@hotmail.com

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

the Near East region Assyrian that made an expedition to the northern regions where Kahramanmaraş is located. Certainly, there had been intense struggles between the Assyrian and the Assyrian coalition formed by local political forces in the region.

Keywords: Kahramanmaraş, Gurgum City State, Assyrian kings, anti-Assyrian alliances

Kahramanmaraş-Hatay Grabeni Yöresinin en önemli yerleşim alanlarından biri olan Maraş kenti 2301 m. yüksekliğe sahip Ahır Dağı'nın güney eteklerindeki alçak tepeler üzerinde kurulmuştur. Ahır Dağı'nın hemen güneyinde Ceyhan Irmağı'nın kuzeyden ve kuzeydoğudan gelen kollarının ile bir araya gelmesi Maraş Ovası için büyük bir sulama potansiyelini ortaya çıkarmıştır. Kahramanmaraş Ovası'nın sahip olduğu sulamalı tarım potansiyeli tarım öncesi dönemlerden modern cumhuriyette kadar geçen süre boyunca ve hatta modern cumhuriyet kurulduktan sonra da bölgede yoğun bir nüfus hareketliliğine sahip olmuştur⁵⁸⁵. Kahramanmaraş'ın güney bölgeleri, batıda Amanos Dağları, doğuda ise Kurt, Sof ve Gani dağları arasında uzanan ovalar dizisinin oluşturduğu dar bir geçitle Amuk Ovası'na ve kuzey Suriye düzlüklerine açılır. Bu yönüyle Kahramanmaraş kent coğrafyası, kuzey Suriye ve Türkiye toprakları arasındaki sınırların belirlenmesinde önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca bu noktada ortaya çıkan güneydoğu Toros dağları Mezopotamya ve Anadolu arasındaki bağlantının kesilmesine neden olmaktadır⁵⁸⁶.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Kahramanmaraş şehrinin⁵⁸⁷ üzerinde kurulduğu coğrafyanın stratejik konumu⁵⁸⁸ kent için hayati bir önem arz etmiştir. Çünkü şehrin kurulduğu saha hem Kahramanmaraş için itici bir güç olmuştur hem de şehrin yerleşme tarihinin çok eskilere gitmesini sağlamıştır. Şehrin yerleşme tarihinin çok eskilere gitmesi beraberinde kent için önemli bir kültür ve uygarlık birikimini ortaya çıkarmıştır. Günümüzde Kahramanmaraş için “yüzüne bakılacak şehir” kavramını kullanabiliyor olmamız kentin kurulduğu coğrafyanın stratejik konumu ile doğru orantılıdır. Bu anlamda Kahramanmaraş, kurulduğu coğrafyanın kentin gelişimine katkısı itibarıyla modern cumhuriyetin en şanslı kentlerinden biridir. Örneğin Maraş Ovasının sulanabilme potansiyelinin yüksekliği, tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik aktivitelere kolaylık sağlaması ve yerleşmelere uygun olması kentin prehistorik geçmişini Paleolitik Çağ'a kadar götürmüştür. Kalkolitik Çağ'da Halaf kültürü ile birlikte bölgede bürokratik yapıya sahip büyük yerleşmeler ve bunun çevresinde yer alan köy niteliği taşıyan aydu yerleşmelerin oluşturduğu bir düzen ortaya çıkmıştır⁵⁸⁹. Örneğin Kahramanmaraş Ovası'ndaki Domuz Tepe⁵⁹⁰ yerleşim alanı, Kalkolitik

---

⁵⁸⁵Arıncı 2014, 168.

⁵⁸⁶Konyar 2008, 60.

⁵⁸⁷Koç 2009, 311-326.

⁵⁸⁸Atalay 2008, 192-220.

⁵⁸⁹Konyar 2010, 125-155.

⁵⁹⁰Eker 2013, 25-38.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Çağ'da kentin coğrafyasında ortaya çıkan bürokratik yapılara ait en önemli örneklerden biridir⁵⁹¹.

Kentin İlk Tunç Çağı'na baktığımızda dönemin imkânlarının bir gereği olarak yerleşmeler genelde ovalık sahalarda ve küçük yerleşme alanları şeklinde gelişmiştir. Bu çağda Yakındoğu coğrafyasının genelinde olduğu gibi Kahramanmaraş coğrafyasındaki yerleşmelerde de tarım ve hayvancılık faaliyetleri günlük hayatta sürdürülen yoğun ekonomik aktiviteler arasında yer almıştır. Kent coğrafyasının önemli bir yükseltiyeye sahip olması ve otlak verimi açısından avantajlı olması burada yarı göçebe pastoral grupların ortaya çıkmasını sağladı. Ayrıca Kahramanmaraş Ovası'nda yerleşmelerde, kendilerinden çok daha güçlü olan bir otoriteye ya da beylik merkezine bağlı olarak sosyal yaşantılarını devam ettirme şeklinde bir anlayış bulunmaktaydı⁵⁹².

İlk Tunç Çağı'nda M.Ö 3100 yıllarına doğru Doğu Anadolu bölgesi kuzeydoğudan muhtemelen Aras ırmağı yönünden gelen bir göç dalgası etkisi altına girdi. Gelen bu göçler sonucunda doğu Transkafkasya'dan İran Azerbaycanı'nda ki Urmiye Gölü'ne; batıda Divriği-Kangal bölgelerinden Malatya'ya; güneyde de Kahramanmaraş ve Amik Ovası'na kadar yayılan⁵⁹³ ve Karaz adı verilen bir kültür bölgesi ortaya çıktı⁵⁹⁴. Karaz kültürü ile birlikte Erken Transkafkasya kültürüne ait çanak çömlek gibi maddi buluntular⁵⁹⁵ Kahramanmaraş kent coğrafyasında da görülmeye başlandı⁵⁹⁶. Orta Tunç Çağı'nda, Asur Ticaret Kolonileri döneminde ise⁵⁹⁷ Kahramanmaraş sahip olduğu stratejik konumu ile bölgelerarası ticari ve kültürel ilişkilerde aktif rol oynamış ve bölgede insani faaliyetlere dair bir yoğunluk görülmüştür. Örneğin Asurlu tüccarlar, Gaziantep'e kadar ilerledikten sonra kuzeye dönerek Pazarcık, Kahramanmaraş üzerinden Elbistan'a, oradan da Sarız, Kuruçay üzerinden Pazarviran'a ve Erciyes Dağı'nın eteklerinden⁵⁹⁸ Kaniş'e ulaşmıştır⁵⁹⁹.

M.Ö. 2. binli yıllarda ise⁶⁰⁰, günümüzdeki Elbistan-Karahöyük'e⁶⁰¹ lokalize edilen Lawazantiya kenti ön plana çıktı. Bu kente dair ön plana çıkan

---

⁵⁹¹Carter 1995, 289-306.

⁵⁹²Konyar 2010, 125-155.

⁵⁹³Sevin 2003, 143-144.

⁵⁹⁴İşıklı 2011, 50-63.

⁵⁹⁵Ceylan 2001, 32-33.

⁵⁹⁶Konyar 2010, 125-155.

⁵⁹⁷Şahin 2004, 1-111.

⁵⁹⁸Asur Ticaret Kolonileri döneminde Anadolu ve Mezopotamya arasında sürdürülen ticari ilişkilerde Karum ve Wabartumlar önemli birer figür konumundaydı. Söz konusu Karum ve Wabartumlar, Asur tüccarların Kaniş'e ulaşmak için kullandığı güzergâhlar üzerinde bulunmaktaydı. Ancak yerlerini tam olarak tespit etmek oldukça zordur. Ayrıca bazı yollar Kaniş'e ulaştıktan sonra buradan farklı coğrafyalara doğru devam etmekteydi. Örneğin Kültepe ticaret merkezinden kuzey bölgelerine doğru devam eden yol güzergâhı olasılıkla Amasya kent coğrafyası üzerinden Karadeniz kıyılarında bulunan Karum Zalpa'ya ulaşmaktaydı. Bütün bunlarla birlikte Karum ve Wabartumlar dışında Asur Ticaret Kolonilerine ait çivi yazılı belgelerden kervanların konakladıkları bit wabartum adını verdiğimiz tesislerin varlığından haberdar oluyoruz. Bkz. Alparslan 2011, 13.

⁵⁹⁹Alparslan 2011, 13.

⁶⁰⁰Yıldırım 2012, 1385-1406.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bilgiler ise Hitit kralı III. Hattuşili'nin eşi Puduhepa'nın⁶⁰² memleketi olması ve bu döneme ait Yakın Doğu'daki nadir kutsal kentlerden biri olmasıydı⁶⁰³. III. Hattuşili, Mısır seferi sonrasında bu kente uğramış ve adakta bulunmuştur. M.Ö. 2. binli yılın sonlarında Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte Anadolu ve Kuzey Suriye coğrafyaları yeni politik ve askeri gelişmelere sahne olmuştur. Bahsettiğimiz bu politik ve askeri gelişmeler söz konusu coğrafyalardaki tarihsel olayların akışını etkileyen önemli faktörler oldu. Örneğin merkezini Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Doğu Akdeniz coğrafyalarının oluşturduğu bölgelerde Geç Hitit Krallıkları denilen yerel politik güçler ortaya çıktı. Bu güçler yukarıda belirttiğimiz üzere söz konusu coğrafyalardaki tarihsel olayların yönlendirilmesinde etkili olan aktörler arasında yer almıştır. Üzerinde durduğumuz Geç Hitit Krallıklarından biride Kahramanmaraş il sınırları içerisinde lokalize edilen Gurgum Krallığı'dır. Günümüzde modern Maraş kenti sınırları içerisinde ortaya çıkarılan yazıt ve stel gibi buluntular bunu doğrulamıştır⁶⁰⁴.

Gurgum ismi, Asur yazıtlarında kimi zaman bir kent kimi zaman ise bir bölge adı olarak geçmiştir. Asur kralı yazıtlarında Gurgum ülkesi ile ilgili farklı tanımların kullanılmış olması muhtemelen Asur krallarının bu coğrafya ile ilgili politik algılarının kendi dönemlerine göre değişmesinden kaynaklanmıştır⁶⁰⁵. Kuzeyde Ahır Dağı, batıda Amanos Dağları ve Doğuda Gani Dağları, Gurgum'un doğal sınırlarını belirlemiştir⁶⁰⁶. Batıda Que (Çukurova)⁶⁰⁷, doğuda Kummuh (Adıyaman ve çevresi)⁶⁰⁸, güneydoğuda Kargamış (Gaziantep-Nizip)⁶⁰⁹, güneyde Sam'al (İslâhiye-Zincirli)⁶¹⁰ gibi yerel politik güçlerle komşudur. Söz konusu yerel politik güçlerle var olan bu komşuluk ilişkisi Asur karşıtı koalisyonlarda Gurgum Krallığına stratejik üstünlük sağlamıştır.

Gurgum Krallığı'nın⁶¹¹ konumlandırıldığı Maraş bölgesi⁶¹², Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Anadolu arasında önemli bir konuma sahipti ve ticaret yolları üzerinde bulunuyordu⁶¹³. Bu coğrafyanın sahip olduğu stratejik

---

⁶⁰¹Van Den Hout 2013, 43.

⁶⁰²Yiğit 1997, 1-14.

⁶⁰³Savaş 2001, 125-155.

⁶⁰⁴Konyar 2010,125-155.

⁶⁰⁵Konyar 2010, 125-155.

⁶⁰⁶Konyar 2008,60-62.

⁶⁰⁷Kurt 2007, 103-104.

⁶⁰⁸Summers 2005, 25.

⁶⁰⁹Peker 2011, 394-401.

⁶¹⁰Özyar 2005, 18-22.

⁶¹¹Demirel 2015, 48-49.

⁶¹²Kaya 2011, 25.

⁶¹³Kahramanmaraş kenti ekonomik ve idari anlamda Akdeniz Bölgemizde yer almasına rağmen coğrafi anlamda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizin coğrafyalarına dâhil olmuştur. Kahramanmaraş bu özelliği ile stratejik bir anlam ve konum kazanmıştır. Çünkü coğrafi konumu anayolların buradan geçmesini sağlamış ve elbette ki bu durum şehrin ekonomisine olumlu katkı sağlamıştır. Bütün bu örneklerden yola çıkıp Eski Çağ'da Kahramanmaraş coğrafyasına baktığımızda kentin Kuzeybatısında Kültepe-Kaniş, batısında Kadiri-Karatepe, güneybatıda İslâhiye-Yesemek, güneydoğusunda Gaziantep-Zeugma, Kargamış, Adıyaman-Samsat, Nemrut ve doğusunda Malatya-Arslantep gibi önemli arkeolojik yerleşmeler bulunmaktadır. Önemli arkeolojik kalıntılar veren yerleşim alanları

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

konumu ve hammadde kaynakları açısından zenginliği özellikle Asur gibi dönemin önemli bir askeri ve politik gücün Demir Çağ'da Maraş kent coğrafyasına sürekli olarak askeri seferler düzenlemesine neden olmuştur⁶¹⁴. Neredeyse bütün Geç Hitit Krallıklarında olduğu gibi⁶¹⁵, Gurgum tarihiyle ilgili yazılı bilgileri büyük ölçüde Asur kaynaklarından öğreniyoruz⁶¹⁶. Gurgum Devleti'nin adı⁶¹⁷, Asur kaynaklarında ilk kez II. Assurnasirpal Dönemi'nde (M.Ö. 883–859) kaleme alınan sefer kayıtlarında geçmiştir⁶¹⁸.

II. Assurnasirpal⁶¹⁹ bugün Nimrud olarak anılan⁶²⁰ Kalhu'daki sarayının açılış törenine⁶²¹ dostane ilişkiler kurduğu Pattina, Kargamış, Tyros, Sidon, Meliddu, Kummuh, Hubuşkia, Gilzanu, Suhu, Hindanuve Muşaşir ülkelerinden yüksek memur ve elçiler davet etmiştir⁶²². Elbette ki davetliler arasında sahip olduğu hammadde kaynakları açısından Asur'un için "sömürü hedef kitesinin" gözde üyeleri arasında yer alan Gurgum ülkesinin temsilcileri de bulunmaktaydı⁶²³. Asur kralının açılış törenine bölgedeki birçok ülkenin temsilcisini davet etmesinin en önemli nedeni muhtemelen Asur'un gücünü ve ihtişamını bu ülkelere gösterip bölgedeki caydırıcılığını daha da artırmak içindi⁶²⁴.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Asur'un "sömürü hedef kitlesi" olarak tanımladığımız yerel politik güçlerin temsilcilerini Başkent Kalhu'ya davet etmesi kendisi için oldukça önemliydi. Çünkü Asur'un bulunduğu Mezopotamya coğrafyası hammadde kaynakları açısından dışarıya bağımlıydı⁶²⁵. Her ne kadar Asur vahşi sömürü politikaları sonucunda zenginleşse de⁶²⁶ Mezopotamya coğrafyasının hammadde kaynakları açısından zayıflığı Asur ekonomisinin hammadde kaynakları ve insan gücü açısından dışarıya bağlı olmasına neden olmuştur. Nitekim Asur'un kuzey bölgelerine düzenlediği seferler sonunda ülkesine kereste ve taş götürmesi Asur ekonomisinin ciddi anlamda hammadde gereksinimi olduğunu ortaya koymuştur⁶²⁷.

---

ile çevrilen Kahramanmaraş belirtilen yerlerin ortasında yani ticari ve askeri güzergâhların geçtiği kavşakta yer almıştır. Yukarıda bahsettiğimiz bu merkezlerin gerek birbirleriyle ve gerekse Mezopotamya uygarlığını temsil eden devletlerin Anadolu coğrafyasıyla kurduğu ticari ve kültürel münasebetleri Kahramanmaraş coğrafyası üzerinden sağlanıyordu. Kahramanmaraş'ın bu coğrafi özellikleri kente dair Eski Çağlardan modern cumhuriyetimize kadar olan süre boyunca kültürel birikimin şekillenmesinde önemli bir faktör olmuştur. Bkz. Eker 2013, 26.

⁶¹⁴Konyar 2008, 60-66.

⁶¹⁵Memiş 2011, 180-186.

⁶¹⁶Alparslan 2005, 15.

⁶¹⁷Kaya 2011, 23-30.

⁶¹⁸Alparslan 2005, 15.

⁶¹⁹Yıldırım 2017, 116-119.

⁶²⁰Memiş 2012, 223-224.

⁶²¹Radner 2015, 53-55.

⁶²²Khurt 2010, 137-142.

⁶²³Van De Mierop 2006, 272.

⁶²⁴Khurt 2010, 137-142.

⁶²⁵Çevik 2005, 41.

⁶²⁶Salvini 2006, 72-133.

⁶²⁷Konyar 2008, 62-63.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Asur'un Anadolu ve Kuzey Suriye coğrafyasındaki yerel politik güçlerin temsilcilerini⁶²⁸ Kalhu'ya davet etmesi yukarıda ifade ettiğimiz gibi Asur için önemliydi⁶²⁹. Çünkü Yerel politik güçler açısından Asur gücünün farkındalığı, bir Doğu despotluğu olan Asur için hayati bir konuma sahipti ve bu şekilde söz konusu yerel politik güçlerden sürekli olarak Asur merkezine hammadde akışı sağlanabilirdi⁶³⁰. Demir Çağlarda Asur için gücünün farkındalığını oluşturmak adına uygulayabileceği iki yöntem bulunmaktaydı. Birincisi Asur her yıl askeri sefer düzenleyecekti ancak bölgede kış şartlarının erken bastırması ve yaşanan zorlu kış şartlarından dolayı Asur'un hareket kabiliyeti birkaç ay ile sınırlıydı. İkincisi ise Asur, yerel politik güçlerin temsilcilerini törenler bahanesiyle Asur merkezine davet edecekti ve gücünün ihtişamını gösterecekti ve bir farkındalık oluşturacaktı. Söz konusu törenlere davet edilen misafirleri her ne kadar Asur kralları, onları yedirip içirdiğini, banyo yaptırıp güzel kokular sürdürdüğünü ve onları onurlandırdığını ifade etse de aslında bu törenler Asur için gücünün farkındalığını oluşturma adına aba altında sopa gösterme seanslarıydı. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Kalhu'daki sarayın açılış törenlerine Gurgum ülkesinin temsilcileri de davet edilmişti. Gerek davet edilen yabancı misyon temsilcileri ve gerekse sarayın açılış töreni esnasındaki ağırlama durumu II. Assurnasirpal'e ait yazıtlara şu şekilde yansımıştır:

*'Bütün ülkelerden gelenler ve Kalhu halkıyla birlikte 69.574 kişiyi on gün boyunca yedirdim, içirdim, banyo yaptırım, kutsal yağlar sürdüm. Onları (böyle) ağırladım (ve) huzur ve neşe içinde ülkelerine geri gönderdim.'*⁶³¹.

Asur kaynakları dışında Gurgum tarihine dair bilgi alma konusunda bizlere yardımcı olabilecek diğer kaynaklar ise bu dönem için Geç Hitit Krallıklarıyla askeri ve siyasi ilişkiler kuran Urartu Krallığına aittir. Urartu Krallığı hiçbir zaman bölgedeki yerel politik güçlere karşı Asur'un uyguladığı sert sömürü politikalarını uygulamamıştır. Aksine bu beyliklerle dostane ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Sanırım işin doğası da bunu gerektiriyordu. Çünkü sizden çok daha güçlü olan bir politik güce karşı ittifak arayışları içerindeyseniz rakibinizin yaptığı gibi sert politikalar uygulayamazsınız. Aksine dostane ilişkiler geliştirirsiniz. Bu tarz politikaları sadece Urartu'mu uyguladı hayır devletlerin siyasi tarihine baktığımızda tarihin farklı dönemlerinde sürekli olarak bu tarz politikalar uygulanmıştır⁶³². Asur ve Urartu kaynakları dışında Gurgum ülkesine ait hiyeroglif yazıtlar, bu krallığa dair önemli bilgiler içeren bir diğer önemli yazılı kaynağımızdır. Kahramanmaraş kent merkezinde ele geçirilen bu hiyeroglif yazıtlar, diğer kent devletlerinde olduğu gibi Gurgum Kent Devleti'nin kronolojisi konusunda son derece kayda değer eserlerdir⁶³³. Maraş kent merkezinde bulunan Maraş Kalesi ve Höyüğü ile yakın çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucunda ele geçirilen stel, kabartma ve heykeller

⁶²⁸Radner 2014, 101-120.

⁶²⁹Khurt 2010, 137-142.

⁶³⁰Diakov – Kovalev 2010, 181-183.

⁶³¹Khurt 2010, 137-142.

⁶³²Radner 2011, 734-751.

⁶³³İşıklı 1998, 60.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Gurgum'un sosyo-politik coğrafyası ve yöneticileri hakkında önemli bilgiler verir⁶³⁴. Örneğin III. Halparuntaş (M.Ö 810-783) dönemine ait⁶³⁵, Maraş kalesinde ortaya çıkarılmış olan yazıtlı kapı aslanı ("Maraş 1" steli) ve heykel parçası üzerindeki hiyeroglif yazıtlar⁶³⁶, Gurgum ülkesini yöneten kralların soy ağacıyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca III. Halparuntaş aslanı olarak tanımlanan "Maraş 1" steli üzerindeki hiyeroglif yazıttan, aslanın bulunduğu yerin tanrılara adanmış kutsal bir alan olduğu da anlaşılmaktadır⁶³⁷.

"Maraş 8" ve⁶³⁸ "Maraş 4" stelleri, daha çok Gurgum Krallığı'nın erken dönemlerindeki siyasi gelişmelerle ilgili bilgi sağlarken, "III. Halparuntias Aslanı" olarak da bilinen "Maraş 1" steli, Gurgum'un yönetiminde bulunan yedi soydan oluşan bir hanedanlık dizisi hakkında bilgiler vermiştir⁶³⁹. Söz konusu Gurgum ülkesi yazıtlarına göre⁶⁴⁰ bu ülkeyi yöneten kralların soy ağacı şu şekilde sıralanmıştır: I. Laramaş, Muwiziş, I. Halparuntaş, Muwataliş, II. Halparuntaş, II. Laramaş, III. Halparuntaş⁶⁴¹. "Maraş 1" stelinde, dönemin M.Ö 850 civarında sona erdiği tahmin edilen "Muwataliş" adlı kralın öncesindeki dört soya dair bilgiler ve dönemin siyasi gelişmeleri ile ilgili veriler bulunmuştur. Kısacası "Maraş Stelleri" gerek Gurgum Krallığıyla ilgili askeri ve siyasi konularda gerek bu krallığı yöneten hanedanlar silsilesiyle ilgili son derece hayati bilgiler vermiştir⁶⁴².

III. Salmanasar Dönemi'nde⁶⁴³ Yakınoğu'daki en önemli⁶⁴⁴ askeri gücü haline gelen Asur'un⁶⁴⁵, Gurgum Krallığı'nın da bulunduğu kuzeydoğu Akdeniz Bölgesi'ne (Çukurova, Antakya, Kahramanmaraş) gerçekleştirdiği seferlerin sayısında önemli artışlar görülmüştür. III. Salmanasar, düzenlediği bu seferlerle bölge beylerinden haraç toplamış ve aynı zamanda Amanos Dağlarından kereste temin etmiştir; ayrıca Gurgum ülkesi, Salmanasar Dönemi'nde Asur'un kereste ihtiyacını temin ettiği ülkelerin başında gelmekteydi. Dönemin beylikleri üzerinde genel bir değerlendirme yaptığımızda elde ettiğimiz sonuçlardan biri de; ekonomik olarak iyi bir durumda olmak ve önemli hammadde kaynaklarına sahip olmak çok daha fazla Asur saldırılarına maruz kalmak ve Asur'a daha fazla vergi ödemek anlamına gelmekteydi⁶⁴⁶. Örneğin M.Ö. 858 yılında ise Gurgum kralı Mutallı⁶⁴⁷, Asur kralı III. Salmanasar'a haraç ödemiştir⁶⁴⁸. Asur kralına haraç ödeyen Mutallı'nın aslında Hitit İmparatorluk Dönemi'nde kullanılan

⁶³⁴Konyar 2010, 125-155.

⁶³⁵Hawkins 2000, 250-270.

⁶³⁶Payne 2012, 7-8.

⁶³⁷Konyar 2010,125-155.

⁶³⁸Payne 2012, 7-8.

⁶³⁹İşıklı 1998, 60.

⁶⁴⁰Hawkins 2000, 250-270.

⁶⁴¹Konyar 2010,125-155.

⁶⁴²İşıklı1998, 60.

⁶⁴³Macqueen 1999, 170-172.

⁶⁴⁴Zimansky 2011, 109.

⁶⁴⁵Yıldırım 2010, 119-135.

⁶⁴⁶Konyar 2008,62-63.

⁶⁴⁷Dinçol 1982, 121-134.

⁶⁴⁸Grayson 2002, 16.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

Muvatalli isminin değişime uğramış bir formu olduğu genel anlamda kabul edilen bir durum olmuştur⁶⁴⁹. III. Salmanasar'ın bölgeye düzenlediği⁶⁵⁰ seferleri anlatan ve M.Ö. 853 yılına tarihlendirilen yazıtta, Asur kralının altın, gümüş ve bronz gibi çeşitli madenleri haraç olarak aldığı ve bu seferi anlatan kayıtlarda Qalparunda adında yeni bir Gurgum kralı karşımıza çıkmıştır. Asur kralının bölgeden haraç olarak aldığı madeni eşyalar aslında bölgenin madencilik potansiyelini ortaya koyması bakımından oldukça önemliydi. Ayrıca bölgenin sahip olduğu bu madencilik potansiyeli, Demir Çağlarda bu coğrafyanın sürekli olarak dönemin önemli güçlerinin çekişme alanı olmasına neden olmuştur⁶⁵¹.

Asur kralı III. Salmanasar döneminde⁶⁵² Asur'un temel politikası⁶⁵³ kuzey bölgelerinde gücünü ve otoritesini daha da artırmaktı⁶⁵⁴. Bunun için kuzey bölgelerine yoğun askeri seferler düzenlemeye başladı. Nasıl ki Asur'un düzenlediği yoğun seferler Doğu Anadolu'nun yüksek yaylalarında bulunan aşiretlerin bir araya gelip devlet kurmasına imkân sağlandıysa Salmanasar döneminde gerçekleştirilen yoğun Asur baskısı, Asur karşıtı ittifakları hızlandırdı. Bu ittifaklarda Urartu büyük güç konumundaydı ve özellikle ittifakların organizasyonu ile ilgiliydi. Asur'un kuzey bölgelerine düzenlediği seferler genel anlamda Anadolu ve Kuzey Suriye coğrafyaları için yenilgi, haraç, yıkım ve vergi demektir. Ancak Asur saldırılarının Anadolu ve Kuzey Suriye coğrafyaları için olumlu yönleri de bulunmaktaydı. Çünkü bu saldırılar Demir Çağlarda Anadolu ve Kuzey Suriye coğrafyalarında kurumsallaşma geleneğini ortaya çıkardı ve geliştirdi. Nasıl ki Asur saldırıları Doğu Anadolu'daki yerel aşiretleri bir araya getirip Urartu adında siyasi, askeri, politik ve ekonomik bir güç organize ettiyse Asur baskısının zirve yapması başta Urartu olmak üzere Yakınoğu coğrafyasının politik güçlerini kendi aralarında işbirliğine itti⁶⁵⁵.

Ancak söz konusu Anadolu ve Kuzey Suriye coğrafyalarında bulunan yerel politik güçler arasında⁶⁵⁶ Asur karşıtlığı konusunda her zaman için bir fikir birliği söz konusu değildi. Örneğin bu dönemde Gurgum ülkesiyle ilgili farklı bir not ortaya çıkarılmıştır. Şimdiye kadar Asur karşıtı oluşumların içinde yer alan Gurgum ülkesi III. Salmanasar Dönemi'nde, Kummuh ve Bit Agusi gibi Asur'a kafa tutan bu devletlerin arasına girmeyip Asur'a destek vermesi yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu bölgede bulunan krallıklar arasında fikir birliği olmadığını kanıtlamıştır. Asur karşıtı bu ittifakın başını çeken, Asur topraklarına en yakın konumdaki ve II. Assurnasirpal tarafından topraklarının büyük bir kısmı işgal edilip, ekonomisi önemli darbeler alan Bit Adini ülkesiydi. III. Salmanasar tarafından bölgeye düzenlenen sefer sonunda Asur karşıtı koalisyon ağır bir yenilgiye uğratıldı

⁶⁴⁹Alparslan 2005, 15.

⁶⁵⁰Bahar 2011, 221.

⁶⁵¹Grayson 2002, 2-23.

⁶⁵²Kaya 2011, 52-53.

⁶⁵³Van De Mierop 2006, 279-285.

⁶⁵⁴Yıldırım 2012, 1-9.

⁶⁵⁵Khurt 2010, 142-143.

⁶⁵⁶Memiş 2011, 180-199.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

ve Bit Adini, Asur'a bağlı eyalet haline getirildi. Bu sefer sonunda Fırat'ın geçiş yolunda yer alan ve Kargamış'a yalnızca 21 km uzaklıktaki başkenti Til Barsip'in adı "Salmanasar Limanı" olarak değiştirildi, daha batıdaki Pitru şehri ise Salmanasar'ın batıya doğru çıktığı seferlerin başlangıç noktası oldu⁶⁵⁷.

Kahramanmaraş'ın güneydoğusundaki Pazarcık'ın 7 km güneyinde bulunan Pazarcık Ovası'nı doğu yönünden çevreleyen Kazankıran Dağı'nın güney eteklerinde, Kızkapanlı Köyü-Gözlügöl obasında Asur çivi yazısıyla yazılmış ve aynı zamanda bu bölgedeki krallıklar arasındaki sınır hattını belirleyen bir taş bulunmuştur. Gaziantep, Adıyaman, Kahramanmaraş il sınırları arasında yer alan Gani Dağlarının güneye uzanan dağ sıraları üzerindeki yaylada, muhtemelen ilk olarak dikildiği yerde bulunan bu sınır taşı, içeriği bakımından Asur ve bölgedeki krallıklar çerçevesinde dönemin siyasi olaylarının değerlendirilmesinde oldukça önemlidir⁶⁵⁸. Asur kralı III. Adad-Nirari Dönemi'ne (M.Ö 810-783)⁶⁵⁹ ait olan bu stel 140 cm yüksekliğinde, 44 cm genişliğinde ve 16,5 cm kalınlığındadır ve söz konusu yazıt günümüzde Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenmektedir⁶⁶⁰.

M.Ö 810-783 Asur tahtında oturan III. Adad-Nirari⁶⁶¹, annesi Semiramis ile birlikte ülkeyi yönetmiştir⁶⁶². Kummuh Kralı Uşpilulume'nin, Arpad kralı karşısında zor durumda kalıp yardım çağrısında bulunması üzerine III. Adad-Nirari, olasılıkla M.Ö. 805 yılında Fırat Nehri'ni geçti ve Arpadlı Atarşumik'e karşı askeri güç uyguladı⁶⁶³. Bu tarihlerde kuzey sınırında yeniden Asur karşıtı bir ittifak belirlendi. Bunun üzerine Asur kralı III. Adad-Nirari, sekiz kralın oluşturduğu ittifaka karşı harekete geçti ve kendisine başkaldıran krallara boyun eğdirdi. Bu sefer esnasında Asur kralı, Kummuhu Kralı Uşpilulume (bu ismin Hitit İmparatorluk Dönemi'nde kullanılan Şuppiluliuma adının bozulmuş şekli olduğu düşünülmektedir) ile Gurgum kralı Palalam'ın oğlu Qalparunda arasındaki sınır anlaşmazlığında hakem

---

⁶⁵⁷Khurt 2010, 143.

⁶⁵⁸Konyar 2008, 62.

⁶⁵⁹Köroğlu 2011, 163.

⁶⁶⁰Konyar 2008, 62.

⁶⁶¹III. Adad-Nirari'nin Asur tahtına çıktığında henüz küçük yaşta olması Asur Krallığı'nın genişleme ve gelişmesinde olumsuz etkileri olmuştur. Asur kralının yönetimdeki yetersizliği annesi Semiramis'in Asur yönetiminde etkili olmasına neden olmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Asur'un askeri, siyasi ve ekonomik olarak zayıfladığı bu süreçte Urartu Yakınoğu coğrafyasında etkili bir güç haline gelmiştir ve Doğu Anadolu coğrafyasında güçlü bir hâkimiyet kurmuştur. Anadolu coğrafyasının yanı sıra Kuzeybatı İran'daki Urmiye Gölü'nün batı ve güney kıyıları da Urartu'nun yayılım alanları arasında yer almıştır. Fırat Nehri'nin batı kıyılarındaki Melid (Malatya) ve Kummuh (Kommagene-Adıyaman) gibi Geç Hitit Krallıklarıyla güçlü bir iletişim sağlanmıştı. Hatta II. Sarduri Dönemi'nde Melid ve Kummuh gibi krallıkların yanı sıra Gurgum ve Arpad gibi krallıklarla da ittifaklar yapılmıştır. Bütün bu gelişmeler Asur için ordusunun at ihtiyacını karşılayan bölgelerle birlikte başta maden ve kereste olmak üzere önemli oranda hammadde ihtiyacını giderdiği Doğu Akdeniz ve Toros bölgelerinin de hâkimiyetini Urartu'ya kaptırması anlamına gelmekteydi. Bkz. Köroğlu 2011, 163-164.

⁶⁶²Memiş 2012, 231-232.

⁶⁶³Konyar 2008,62.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

rolünü üstlendi ve durumu Kummuh kralının lehine yeniden düzenledi⁶⁶⁴. III. Adad-Nirari'nin, Kummuh ülkesi kralının yanında yer alması Gurgum Kralı Qalparunda'nın Asur kralına karşı ayaklanan sekiz kraldan biri olduğu sonucuna varmamıza neden olmuştur. III. Adad-Nirari'nin, Kummuh ve Gurgum ülkeleri arasındaki sınır anlaşmazlığında hakem rolünü üstlenmesi aslında Asur'un bölgedeki askeri ve siyasi konulardaki etkinliğini ortaya koymuştur⁶⁶⁵.

Yukarıda değindiğimiz Pazarcık-Kızkapanlı steli üzerinde, M.Ö. 773'lü yıllarda yazılmış olan ikinci bir stel daha bulunmuştur. Söz konusu bu stel, III. Adad-Nirari'den sonra Asur tahtına geçecek olan oğlu IV. Salmanasar'a aittir. Bu kral, babası III. Adad-Nirari'nin kuzey sınırlarına yönelik sürdürdüğü Asur askeri politikalarını devam ettirmiştir. Bu amaçla Kuzey Suriye seferlerini sürdüren IV. Salmanasar, Şam'a yaptığı bir seferden dönüşünde babasının diktiği taşta yeni bir yazıt eklemiştir. Asur kralları tarafından dikilen bu steller, dönemin beyliklerinin tarihiyle ilgili yapacağımız kronolojik sıralamalarda oldukça önem arz etmiştir⁶⁶⁶. Bu seferin dikkat çekici bir başka özelliği de IV. Salmanasar bu sefer ile Kummuh kralı Uşpilulume'nin Yakınoğu coğrafyasındaki askeri ve politik sınırını teyit etmiştir⁶⁶⁷.

III. Tiglat-Pileser'in⁶⁶⁸ (M.Ö. 744–727) Asur tahtına geçtiği dönemlerde⁶⁶⁹ Urartu kralı II. Sarduri⁶⁷⁰, Asur karşıtı yeni koalisyonlar için aktif siyaset yürütmüştür⁶⁷¹. III. Tiglat-Pileser'in saltanatının üçüncü yılına ait bir başka Asur belgesinde, Asur'a karşı oluşturan ittifakın başını Urartu Kralı II. Sarduri'nin çektiği ve Melid ve Kummuh gibi diğer Geç Hitit krallıklarının da birliğin içerisinde yer aldığı ifade edilmiştir⁶⁷². Bahsi geçen bu ittifakta⁶⁷³ Gurgum'un o dönem için başında bulunan Tarhulara'da ordusuyla birlikte yer almıştır⁶⁷⁴. Bu birlik, Asur tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır⁶⁷⁵. Ancak M.Ö. 738 ile 732 yıllarına ait vergi listelerine göre Gurgum Kralı Tarhulara, Asur kralı tarafından affedilmiştir. III. Tiglat-Pileser'in, Gurgumlu Tarhulara'yı affetmesinin nedeni bu bölgede zirve yapan Asur karşıtı oluşumlara karşılık olasılıkla kendisine bağlı bir üs oluşturup daha sonra

---

⁶⁶⁴ Dönemin yazılı belgelerinden yola çıktığımızda Asurluların, III. Adad-Nirari döneminde kuzey bölgelerine düzenlediği askeri seferlerin Asur'un bu bölgelerdeki varlığı adına eskisi kadar çok fazla etkili olamadığını, ancak Asur'un hala devletlerarası çekişmelere müdahale edebilecek bir gücünün olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda kuzeydeki yerel politik güçlerin her zaman böyle bir beklentisi de olmuştur. Nitekim kuzey bölgelerindeki yerel politik güçler arasındaki kavgaları Asur kendi çıkarları için kullanmıştır. Bkz. Khurt 2010, 148.

⁶⁶⁵ Alparslan 2005, 15.

⁶⁶⁶ Konyar 2008, 62.

⁶⁶⁷ Grayson 2002, 2–23.

⁶⁶⁸ Bauer 2013, 394–395.

⁶⁶⁹ Duymuş – Florioti 2016, 193–197.

⁶⁷⁰ Payne 2006, 208–274.

⁶⁷¹ Kaya 2011, 53.

⁶⁷² Konyar 2008, 62.

⁶⁷³ Güngör 2014, 88–89.

⁶⁷⁴ Luckenbill 1926, 269–282.

⁶⁷⁵ Güngör 2014, 88–89.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

buralara düzenleyeceği seferlerde Gurgum ülkesinden yararlanmayı hedeflemekteydi. Ancak M.Ö. 711 yılından muhtemelen kısa bir süre önce Tarhulara, oğlu Mutallu tarafından öldürülüp tahtı gasp edilmiştir⁶⁷⁶.

II. Sargon Dönemi (M.Ö. 722–705) ile birlikte⁶⁷⁷ Asur ile Gurgum arasındaki siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler⁶⁷⁸ daha net bir biçimde ortaya çıkmıştır⁶⁷⁹. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi ve II. Sargon Dönemi'ne ait yazıtlardan anlaşıldığı üzere⁶⁸⁰ M.Ö. 711 yılında Tarhulara oğlu Mutallu tarafından öldürülmüştür. Bu olay üzerine Asur kralı II. Sargon bizzat Gurgum'a gelip Mutallu'yu tahttan indirmiş ve⁶⁸¹ Gurgumu'yu Asur Devleti'ne bağlı bir eyalet haline getirmiştir⁶⁸². II. Sargon Dönemi'ne ait olan bu yazıtta, Marqaşti (Maraş) ismi ilk defa geçmiştir⁶⁸³.

‘‘Oğlu Mutallu, Gurgumlu Tarhulara’yı kılıçla öldürüp, benim iznim olmadan tahta kendisi geçti ve ülkesini yönetti; yüreğimin kızgınlığı ile hiçbir tehlikeli bölgede benim yanından ayrılmayan savaş arabam ve süvarim ile birlikte son hızla Marqaşti şehrine gittim. Mutallu’yu, onun oğlunu, ailesini, Bit-Pa’llu ülkesindeki her şeyi, altın, gümüş ve saraydaki tüm varlığı ile birlikte ganimet olarak aldım. Gurgum halkını en uzak sınırına kadar bağışladım, onların başına kendi memurumu yerleştirdim; Asur halkı ile bir tuttum’’⁶⁸⁴.

Marqaşti adından günümüzdeki Maraş kent isminin türetildiği düşünölmektedir. Ancak bu konuya dair dikkat çekici olan gelişme ise, Marqaşti isminin sadece II. Sargon Dönemi'ne ait Asur belgelerinde geçmesidir. Alparslan'a göre Hitit hiyeroglif yazıtlarında bu isme rastlamak mümkün değildir⁶⁸⁵. M.Ö. 1. binyıl buluntuları açısından zengin olmasına rağmen, Maraş bölgesinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları hala yeterli seviyelere ulaşmadığı için detaylı veriler mevcut değildir. Buna rağmen özellikle Maraş civarında bulunan çok sayıda yazıt ve yazıt parçaları Gurgum tarihine ilişkin önemli bilgiler içermektedir. Maraş dışında İskenderun, Kurtul, Karaburçlu ve Hacıbekli'deki Hitit hiyeroglif yazıtlarında hem Gurgum Kralları, hem de bazı özel kişilerin adlarının geçmesi bu krallığın siyasi ve askeri tarihiyle ilgili sağlıklı değerlendirme yapabilmemiz için oldukça önemlidir. Burada adı geçen Gurgum kral isimlerinin okunuşları Asurcadır. Bu durum bu bölgelerde bulunan krallıklar üzerindeki Asur'un kültürel egemenliğini de ortaya koymaktadır⁶⁸⁶. Bu

⁶⁷⁶Alparslan 2005, 15.

⁶⁷⁷Reyhan – Cengiz 2015, 42.

⁶⁷⁸Dinçol 1982, 121-134.

⁶⁷⁹Konyar 2008, 62-63.

⁶⁸⁰Ürkmez 2014, 67-95.

⁶⁸¹Konyar 2008, 62-63.

⁶⁸²Bahar 2011, 221.

⁶⁸³Gökçek 2005, 47-57.

⁶⁸⁴Konyar 2008, 63.

⁶⁸⁵Alparslan 2005, 15.

⁶⁸⁶Bu durum sadece Asur'a özgü değildi. Devletlerin siyasi tarihlerine baktığımızda modern çağlar dâhil olmak üzere tarihin bütün dönemlerinde başka coğrafyalarda askeri ve siyasi olarak var olan devletler aynı zamanda kültürel olarak da bu coğrafyalarda var olma yoluna gitmişlerdir.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

bölgede bulunan Hitit hiyeroglif yazıtları sayesinde bazı kralların isimlerinin yerel okunuşları da bilinmektedir. Asurca kaynaklarda geçen Mutalli ve oğlu Qalparunda, Maraş'ta bulunan bir yazıtta göre Muvatalis ve Halparuntiyas ile eşitlenebilir⁶⁸⁷.

Korsabad'da bulunmuş bir başka Asur yazıtında⁶⁸⁸, II. Sargon'un Marqaştılı Tarhulara'nın bütün topraklarını yağmaladığını ve ülkesinin tamamını kendi egemenliği altına aldığını ifade etmiştir. Yine Korsabad'da bulunmuş bir döşeme yazıtında, II. Sargon icraatlarını ve niteliklerini ifade ederken, "*Marqaşti şehrinde Tarhulara Krallığı'na son veren; Gurgum'un tamamını Asur sınırları içine katan...*" ifadesini kullanmıştır. Söz konusu yazıtlardan, II. Sargon Dönemi'nde Kuzey Suriye'deki Asur etkisinin zirve yaptığı, Gurgum'un Asur'un etki alanı içinde olduğu ve bu krallığın Asurlu yöneticiler tarafından yönetildiği anlaşılmıştır⁶⁸⁹.

Sonuç

Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Kahramanmaraş kentinin coğrafi konumu itibarıyla Anadolu, Mezopotamya ve Kuzey Suriye coğrafyalarını birbirine bağlayan ticaret yolları üzerinde yer alması, kent coğrafyasının Kalkolitik Çağ'dan itibaren Anadolu, Mezopotamya ve Kuzey Suriye coğrafyaları arasında sürdürülen ticari ve kültürel ilişkilere ev sahipliği yapan bölgelerden biri olmasını sağlamıştır. Ancak Maraş Ovası'nın beşerî faaliyetler için uygun ortamlar sunması kentin prehistorik geçmişinin Paleolitik Çağ'a kadar inmesine neden olmuştur. İlk Tunç Çağı ile birlikte bölgedeki yaşamsal faaliyetlerde çok daha farklı dönüşümler yaşanmıştır. Çünkü bu dönemde bazı politik yapılanmaların ortaya çıkması sonucu güçlü bir otoriteye ya da beylik merkezine bağlı olarak günlük hayatı devam ettirme anlayışı ortaya çıktı. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ise Elbistan Ovası'nın ulaşım imkânlarına elverişli olması bu bölgenin Asurlu tüccarlar tarafından sık kullanılan güzergâhlar arasında yer almasına neden olmuştur. Hititlerin Yakınoğu coğrafyasında önemli bir aktör haline gelmeye başlamasıyla birlikte Anadolu coğrafyasının önemli bir kısmında olduğu gibi Kahramanmaraş kent coğrafyasındaki politik hareketlilik çok daha artmıştır. Çünkü bu kentin coğrafyası Hititler için Kuzey Suriye ile sürdürülen askeri, siyasi ve ekonomik münasebetlerde geçiş noktalarından biriydi. Hitit sonrası ortaya çıkan ve Geç Hitit Krallıkları olarak tanımladığımız yerel politik güçlerle birlikte Anadolu ve Mezopotamya coğrafyaları arasındaki askeri, siyasi ve ekonomik münasebetler çok daha farklı bir boyut kazanmıştır. Çünkü Mezopotamya kökenli olup ve sürekli olarak hammadde arayışında olan Asur gibi dönemin en önemli asker ve politik gücün Anadolu coğrafyasına yönelik tutumu artık çok farklıydı. Asur dönemine kadar Anadolu ve Mezopotamya coğrafyaları arasındaki münasebetler daha çok ticari ilişkiler şeklinde gelişmiştir. Ancak Asur'la birlikte bu ilişkiler artık savaşa ve sömürüye dayalı politikalar şeklini almıştır. Kahramanmaraş coğrafyasında kurulan Gurgum gibi Anadolu ve Kuzey Suriye kökenli yerel

⁶⁸⁷Alparslan 2005, 15.

⁶⁸⁸Duymuş – Florioti 2016, 131.

⁶⁸⁹Konyar 2008, 63.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

politik güçler, Asur baskısı ve işgalleri karşısında vatan savunması adına ittifaklar kurmak zorunda kalmıştır. Ancak başta Urartu Krallığı olmak üzere Anadolu ve Kuzey Suriye’deki diğer yerel politik güçlerin kendi aralarında kurduğu ittifakların Asur’un uyguladığı vahşi emperyalist politikaları karşısında çok fazla başarı şansları olmamıştır.

GÖRSELLER

Resim 1: Geç Hitit Krallıklarına Ev Sahipliği Yapan Kahramanmaraş ve Çevresindeki Komşu İller (Eker 2013, 27.)

Resim 2: Gurgum Krallığı ve Yayılın Alanları (Kurt 2007, 197.)

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 3: Gurgum Ülkesini Yöneten ve Yedi Soydan Oluşan Bir Hanedanlık Dizisini Ortaya Koyan III. Halparuntias Aslanı (Konyar 2008, 61.)

Kaynakça

- Alparslan 2005 M. Alparslan, “Gurgum Krallığı”. *Arkeo Atlas* 4 (2005)15.
- Alparslan 2011 M. Alparslan, *Eski Anadolu'da Ticaret (M.Ö. II. Binyıl)*. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul 2011.
- Arınç 2014 K. Arınç, *Doğal, Beşerî, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri*. *Biyosfer Araştırmaları Merkezi Erzurum* 2014.
- Atalay 2008 B. Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*. *Kahramanmaraş* 2008.
- Bahar 2011 H. Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*. Konya 2011.
- Bauer 2013 S. W. Bauer, *Antik Dünya. İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına*. Çev.: M. Morali. İstanbul 2013.
- Carter 1995 E. Carter, “The Kahramanmaraş Archaeological Survey Project. A Preliminary Report On The 1994 Season”. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 13/1 (1995) 289-306.
- Ceylan 2001 A. Ceylan, *Sarıkamış. Tarih ve Arkeolojik Araştırmalar*. Erzurum, 2001.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Çevik 2005 Ö. Çevik, *Arkeolojik Kanıtlar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci. Kuramsal Bir Değerlendirme*. İstanbul 2005.
- Demirel 2015 C. Demirel, *Geç Hitit Şehir Devletleri'nden Sam'al (M.Ö. 1200-600)*. Kayseri 2015.
- Diakov – Kovalev 2010 V. Diakov – S. Kovalev, *İlçâğ Tarihi*. Fransızcadan Çev.: Ö. İnce. İstanbul 2008.
- Dinçol 1982 A. M. Dinçol, "Geç Hititler". *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, Cilt.1 (1982) 122-131.
- Duymuş-Florioti 2016 H. H. Duymuş Florioti, *Eski Yakınoğu Üzerine Notlar*. İstanbul 2016.
- Eker 2013 F. Eker, "Kahramanmaraş'ın Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2013) 25-38.
- Gökçek 2005 L. G. Gökçek, "Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet". *Archivum Anatolicum-ARM* 8/1 (2005) 47-57.
- Grayson 2002 A. K. Grayson, *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858–745BC). The Royal Inscriptions of Mezopotamia Assyrian Periods*. Vol. 3. London 2002.
- Güngör 2014 Y. Güngör, *İlk Çağ Anadolu Medeniyetleri*. Kocaeli 2014.
- Hawkins 2000 J. D. Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Inscriptions of Iron Age*. New York 2000.
- Işıklı 2011 M. Işıklı, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü. Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi*. İstanbul 2011.
- Işıklı 1998 M. Işıklı, *Yeni Asur Döneminde Asur Devleti'nin Kuzey Yayılımı ve Bu Yayılımın Siyasi ve Ekonomik Nedenleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir 1998.
- Kaya 2011 M. A. Kaya, *Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları. Demir Çağı Pers Hâkimiyetine Kadar*. Cilt. 2. İzmir 2011.
- Khurt 2010 A. Khurt, *Eski Çağ'da Yakınoğu. M.Ö. 3000-330*. Cilt 2 . Çev.: D. Şendil. İstanbul 2010.
- Koç 2009 K. Koç, "Tarih Boyunca Maraş Şehri'nin Gelişmesini Etkileyen Faktörler". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (2009) 311-326.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Konyar 2010 E. Konyar, “İlk Tunç Çağı’ndan Orta Demir Çağı’na Kahramanmaraş”. *Dağların Gazeli Maraş*. İstanbul (2010) 125-156.
- Konyar 2008 E. Konyar, “M.Ö. I. Binyılda Kahramanmaraş Gurgum Krallığı”. *Toplumsal Tarih Dergisi* 180/30 (2008) 60-66.
- Köroğlu 2011 K. Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi. Başlangıçtan Perslere Kadar*. İstanbul 2011.
- Kurt 2007 M. Kurt, *Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. I. Binde İlişkileri*. Ankara 2007.
- Luckenbill 1926 D. D. Luckenbill, *Ancient Record of Assyrian and Babylonia*. Vol. 1. Chicago 1926.
- Macqueen 1999 J. G. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*. Çev.: E. Davutoğlu. Ankara 1999.
- Memiş 2011 E. Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*. Bursa 2011.
- Memiş 2012 E. Memiş, *Eskiçağda Mezopotamya. En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu’nun Yıkılışına Kadar*. Bursa 2012.
- Özyar 2005 A. Özyar, “Geç Hitit Krallıkları”. *Arkeo Atlas* 4 (2005) 10-26.
- Payne 2012 A. Payne, “Iron Age Hieroglyphic Luwian Inscriptions”. Ed. T. J. Lewis, *Society of Biblical Literature & Writings from the Ancient World*. Atlanta Georgia 2012.
- Payne 2006 M. R. Payne, *Urartu Çiviyazılı Belgeler Kataloğu*. İstanbul 2006.
- Peker 2011 H. Peker, “Karkamış Krallığı”. *Arkeo Atlas Özel Sayısı* Cilt. 1 (2011) 394-401.
- Radner 2011 K. Radner, “Assyrians and Urartians”. Ed. S. R. Steadma – G. McMahon, *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*. Oxford 2011.
- Radner 2015 K. Radner, *Ancient Assyria. Avery Short Introduction*. New York 2015.
- Radner 2014 K. Radner, “The Neo-Assyrian Empire”. Ed. M. Gehler – R. Rollinger. *Imperien und Reiche in der Weltgeschichte. Epochenüber greifende und globalhistorische Vergleiche*. Wiesbaden 2014.
- Reyhan – Cengiz 2015 E. Reyhan – T. B. Cengiz, *Eski Çağ Tarihi ve Uygarlığı*. Ankara 2015. Salvini 2006 M. Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü*. İstanbul 2006.
- Savaş 2001 S. Ö. Savaş, “Kizzuatnalı Büyük Hitit Kraliçesi Puduḥapa’nın Evlilik Anıtı ve Ölüm Anıtı”. *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux Actes de la Table Ronde Internationale/ Kilikia. Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö. II. Bin yıl – M.S. 4. yüzyıl)*, *Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı*

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Bildirileri, İstanbul 1999, Ed. E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül. İstanbul, (2001) 125-155.
- Sevin 2003 V. Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul 2003.
- Summers 2005 G. Summers, “Kummuhu Krallığı”. *Arkeo Atlas* 4 (2005) 25.
- Şahin 2004 H. A. Şahin, *Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Devri M.Ö. 1975-1725*. Kayseri 2004.
- Ürkmez 2014 Ö. Ürkmez, “Eski Çağ’da Maraş ya da Marqaşti Germanicia”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 112 (2014) 67-95.
- Diakov – Kovalev 2014 V. Diakov – S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi: Ortadoğu - Uzakdoğu - Eski Yunan*. Cilt. 1.Çev.: Ö. İnce. İstanbul 2010.
- Van De Mieroop 2006 M. V. D. Mieroop, *Antik Yakındoğu’nun Tarihi İÖ 3000-323*.Ankara, 2006.
- Van Den Hout 2013 T. P. J. Van Den Hout, “Hitit Krallığı ve İmparatorluğun Kısa Tarihi”.Ed. M. Doğan Alparslan-M. Alparslan. *Hititler. Bir Anadolu İmparatorluğu*. İstanbul (2013) 22-47.
- Yıldırım 2017 E. Yıldırım, *Eskiçağ Mezopotamya’sında Liderler Krallar Kahramanlar*. İstanbul, 2017.
- Yıldırım 2012 E. Yıldırım, “M.Ö. II. Binyılda Paylaşılmayan Topraklar. Kuzey Suriye”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 5/8 (2012) 1385-1406.
- Yıldırım 2010 N. Yıldırım, “Anadolu’da Bulunan Yeni Asurca Belgeler”.*Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* 29/ 48 (2010) 119-135.
- Yıldırım 2012 N. Yıldırım, “Yeni Asurca Belgelerde Geçen Amēdi Şehri”.*Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* 52/2 (2012) 1-9.
- Yiğit 1997 T. Yiğit, “Eski Anadolu Kentlerinden Luhuzatia/Lawazantiya’nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine”. *Belleten* 41/230(1997) 1-14.
- Zimansky 2011 P. Zimansky, “Urartu ve Çağdaşları”. Ed. K. Köroğlu – E. Konyar.*Urartu. Doğu’da Değişim*. İstanbul (2011) 106-125.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

MARQAŞTI/MARAŞ'IN NEO-HİTİT HEYKELTRAŞLIĞINDA
DİNSEL/TANRISAL FİGÜRLER
RELIGIOUS/DIVINE FIGURE IN NEO-HITTITE SCULPTURE OF
MARQAŞTI/MARAŞ

Özden ÜRKMEZ*

Özet

Geç Tunç Çağı'nın sonunda, Büyük Hitit Krallığı'nın yıkılmasının ardından, onun kültürel mirasını yeni Hitit devletleri sürdürmüşlerdir. Lokalizasyonu Maraş'a yapılan Gurgum, bu Neo-Hitit krallıklarından biridir. Demir Çağı Maraş'ını diğer Neo-Hitit devletlerinden ayıran en önemli sanatsal özelliği çok sayıda mezar steli üretmiş olmasıdır. Mezar taşları dışında kentte ve çevresinde bulunan diğer heykeltıraşlık örnekleri, Fırtına Tanrısı figürleri ve Kral heykelleridir. Tüm bu heykeltıraşlık ürünlerinin ikonografik açıdan ortak özellikleri, dinsel imgeler olmalarıdır. Fırtına Tanrısı'nın Maraş ve çevresinde ele geçen örnekleri, kentin Demir Çağı'ndaki inanç ve kültür hayatının en önemli izleridir. Muhtemelen Gurgum krallarına ait olan az sayıda serbest yontunun en önemli ortak özelliği, bunların dinsel bir jest içinde olmasıdır. Bu heykellerin üzerindeki Luvice yazıtların söyledikleri de bu durumu destekler. Özellikle, dinsel anlamda Maraşlı Kral ve aristokratlarla Fırtına Tanrısı arasında güçlü dinsel ilişkilerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu dini inanış içinde, Kubaba figürünün gösterdiği üzere Tanrıça'nın da bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Çalışmada, Gurgum/Marqaşti'ye ait tüm bu dinsel figürler kısaca incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Marqaşti, Gurgum, Fırtına Tanrısı, Kral Heykelleri, Kubaba.

Abstract

At the end of the Late Bronze Age, following the collapse of the Great Hittite Kingdom, the cultural heritage continued by the new Hittite states. Gurgum, which is localized to Maraş, is one of these Neo-Hittite kingdoms. The most important artistic difference of Ancient Maraş city from other Neo-Hittite cities is that it has many grave stones. Not only grave stones but also Storm God/Tarhunzas reliefs and King sculpture are other examples of sculpture in Maraş. The common characteristics of all these sculptural products are their religious significance. The figure of the Storm God found in Maraş and its surroundings show the religious belief in the Iron Age of the city. Also, some of the sculpture belonging to the Kingdom were depicted in a religious pose in the city. Their religious situation is also supported by the Luwian writings on them. In particular, it is understood that there is a religious relationship between the kings, other aristocrats and the Storm God. Moreover, a Kubaba relief discovered in Maraş proves that Goddess is also involved in this religious belief. In this study all these religious figure of Gurgum/Marqaşti were evaluated briefly.

Keywords: Maraş, Marqaşti, Gurgum, Storm God, King Sculpture, Kubaba.

Maraş'ta bir yüzyılı aşkın sürede tümü sistematik kazılar dışında bulunan yaklaşık 60 serbest ya da kabartma heykel, Neo-Hitit demir çağı

* Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edeb. Fak., Arkeoloji Bölümü,
ozdenurkmez@gmail.com

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

heykeltraşlığı içindeki önemli yaratılardır. Bu heykellerden %65'nin mezar stelleri olarak karşımıza çıkması ve bu stellerin Maraş dışındaki diğer Neo-Hitit merkezlerinde neredeyse hiç görülmemesi, tüm ilgiyi haklı olarak *Gurgum Stelleri* olarak onların çekmesine sebep olmuştur. Geriye kalan %35'lik kısmı oluşturan yaklaşık yirmi adet heykeltraşlık ürünü ise, serbest ya da kabartma olarak yontulmuş kral, tanrı, tanrıça, aslan ve sphinx betimlemeleridir. Bu çalışmada, Gurgum'un mezar stelleri dışında kalan örneklerinden, yalnızca dinsel mesajı olanlar değerlendirmeye alınmıştır. Bunlar karşımıza, özellikle Fırtına Tanrısı kabartmaları, Ana Tanrıça/Kubaba kabartması, kralların/aristokratların serbest ya da stel heykelleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir Neo-Hitit krallığı ya da kent devleti olarak *Gurgum* adına ilk kez Assur kaynaklarında rastlanmaktadır. *Gurgumite* olarak ilk kez MÖ IX. Yüzyılda II. Assurnasirpal'den itibaren Assur yıllıklarında ara ara zikredilen kent devleti, MÖ 711 yılında II. Sargon tarafından tam olarak Assur devletine bağlanmıştır. Assurnasirpal dönemine ait yıllıklarda, Gurgumlular da diğer birçok komşu halk gibi Nimrud Sarayı'nın açılışına davet edilmişlerdir. Daha sonraki yıllıklarda da buna benzer daha birçok bilgi, Gurgum'un MÖ IX ve VIII. yüzyılda, iki yüz yıl boyunca Assur Krallığı ile iyi ya da kötü sürekli siyasi bir ilişki ve iletişim içinde olduğunu gösterir⁶⁹⁰. Bu durumda aslında eski Hititli kökenleri olan Gurgum'un, sanatsal açıdan Assur ve dolayısıyla Mezopotamya'dan etkilenmemesi mümkün değildir. Bununla birlikte, bölgeye ait tüm yazıtların Luwice olması, Luwili kültür özelliklerinin irdelenmesini gerektirmektedir. Fakat Luwice, Luwilik ya da Luwiya gibi konular hala çok tartışmalıdır. Buna karşın Gurgumlular şu anki verilere dayanarak, belki kesin olarak bir Luwi halkı olarak tanımlanamaz ama heykelleri üzerine yazdıkları yazıtların hiyeroglif Luwicesi olduğu aşikârdır. Bu konuyla ilgili olarak, Assurca'da Gurgum olarak okunan ismin Luwice orijinali *Kurkum*'dur. Kurkum'un da I.Şuppiluliuma (XIV. Yüzyıl) dönemi Hitit kaynaklarında geçen *Uru Kar-kum-ma* sözcüğünden evrimleştiği düşünülmüştür⁶⁹¹. Bölgeyle ilgili karşımıza çıkan diğer önemli isim ise *Marqas*'dır. Yalnız bu isim Assur kaynaklarında Gurgum'dan çok daha sonra telaffuz edilmeye başlanmıştır. II. Sargon zamanında (722-705) telaffuz edilen Marqas'ın artık bir Assur eyaleti olan bölgenin yani Gurgum'un başkenti olduğu anlaşılır⁶⁹². Günümüzde Maraş Kalesi'nde kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkan ve hemen sonrasında yayınlanan Assurca tabletin verdiği bilgiler, hem kent isminin tam olarak *Marqašti* ya da *Marqalti* olarak okunması gerektiğini göstermiş, hem de Gurgum'un başkenti Marqašti ile ilgili lokalizasyon tartışmalarını ortadan kaldırmıştır⁶⁹³. Marqašti ismi yüzyıllar içinde evrimleşerek bu günkü Maraş'a dönüşmüş olmalıdır⁶⁹⁴.

⁶⁹⁰Luckenbill 1926, 215; Pritchard 1969, 277; Grayson 2002, 9-16, 293; Bryce 2012, 122-124.

⁶⁹¹Hawkins 2000, 249.

⁶⁹²Luckenbill 1927, 31; Hawkins 2000, 249; Dinçol 2000, 127.

⁶⁹³Gökçek 2005, 50-51.

⁶⁹⁴Ürkmez 2014, 71-74.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bilinen en eski adıyla Gurgum'a, yani sonrasında Maraş'ın onomastik kökeni olan Marqasti'ye ait olan çalışma konusu heykeltraşlık eserleri, Maraş/Kale merkez olmak üzere, kuzey-batıdaki Kürtül ve Hasancıklı, doğudaki Pazarcık ve güneydeki Türkoğlu bölgelerinde bulunmuştur. Bu buluntu merkezlerinden Kürtül ve Hasancıklı'nın, Maraş'ın iç Anadolu yani Hatti/Tabal topraklarına açılan yol üzerinde, Pazarcık'ın Mezopotamya'ya açılan yol üzerinde, Türkoğlu'nun ise Patin, Que krallıkları ve bunlar üzerinden Levant'a açılan yol üzerinde olması da oldukça anlamlıdır. Yalnız söz konusu buluntu yerlerinin Demir Çağı yerleşimleri olduklarını söylemek mümkün değildir. Buluntuların çoğunluğu XX. Yüzyıl'ın başlarında fark edilmiş ve sonrasında çeşitli müzelere taşınmışlardır.

Fırtına Tanrısı/Tarhunzas Figürleri

İlk fırtına Tanrısı inancının kuru tarım yapılan bölgelerde, toprağın verimliliğiyle ilgili yağmur gibi hava olaylarına bağlı olarak ortaya çıktığı düşünülmüştür. Toprağın verimliliğinin Fırtına Tanrısı'nın yağmur yağdırmasına bağlı olması ile, tarım ülkesi Anadolu'da zamanla en önemli Tanrı konumuna yükselmiştir. Tanrı'nın başka bir özelliği de propagandist bir anlayışla cezalandırıcı ve savaşçı vasfıdır. Bu nedenle Demir Çağı örneklerinde elinde yıldırım ve baltayla daha çok saldırı pozisyonunda karşımıza çıkmaktadır. Fırtına tanrısı savaşçı özelliğinin yanı sıra, dünyadaki düzenin koruyucusudur ve yaşamın sürmesi ona bağlıdır. Yasal düzeni sağlayan da fırtına Tanrısı'dır ve krallar ülkeyi onun adına yönetir. Fırtına Tanrısı bölgelere göre değişiklikler gösterse de, genel özellikleri açısından aslında aynı tanrıdır, sadece adı veya bazı ikonografik özellikleri farklı olmuştur. Çeşitli kabartma, heykel, mühür gibi buluntularda bir elinde balta veya topuz, diğer elinde yıldırım tutarken gösterilmektedir.⁶⁹⁵

Fırtına Tanrısı'nı Mezopotamya'da Sümerler: *İşkur*; Akkad, Assur ve Babilliler: *Adad ya da Baal* isimleri ile adlandırmıştır. Fırtına tanrısı inancı ve betimlemeleri Mezopotamya'da MÖ III. binyıla kadar gitse de, Tanrı burada baş Tanrı konumunda olmamıştır. Özellikle Levant bölgesindeki Ugarit'de MÖ II. binyılda yoğun tapım gördüğü anlaşılmaktadır. Buradaki tapımı Demir Çağı'nda da aynı yoğunlukta devam etmiştir⁶⁹⁶. Anadolu'da Hititler'den önceki dönemlerde Hatti/Neşa hanedanının kurucuları tarafından baş Tanrı olarak benimsenen, Hititlere de "*Hatti'nin Büyük Fırtına Tanrısı*" olarak geçmiş olan Tanrı'nın, Anadolu'da MÖ III. binyıldan itibaren kentlerinin yerel kültüründe yer almış olabileceği düşünülmektedir. Fakat yine de Tanrı'nın Anadolu'da ortaya çıkışına dair net bir yargıya ulaşılmamıştır. Tanrı Anadolu'da: Hattiler tarafından *Taru*; Hurriler tarafından *Teşup*; Luviler tarafından *Tarhu*, *Tarhunt*, *Tarhunzas* ve sonraları da Urartular tarafından *Teişeba* gibi isimlerle adlandırmıştır. Hitit metinlerinde Fırtına Tanrısı yerine zaman zaman Hava Tanrısı veya Gök Tanrısı tanımı da kullanılmaktadır. Bu Anadolu Tanrısı'nın Mezopotamyalı hemsinden en büyük farkı, baş tanrı

⁶⁹⁵Akurgal 1988, 106; Gurney 2001, 120; Schwemer 2008a, 121-122; Schwemer 2008b, 3-36.

⁶⁹⁶Schwemer 2008a, 122-168; Schwemer 2008b, 1.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olarak tapınılmıştır⁶⁹⁷. Fırtına Tanrısı Anadolu'da en erken dönemlerde yalnızca bir boğa olarak karşımıza çıkarken, sonraları bir geyiğin üzerinde ya da baş Tanrı olarak küçük dağ tanrılarının üzerinde betimlenirken de görülür⁶⁹⁸. Tanrı, Demir Çağı'nın başında en erken olarak Melit/Malatya ve Halep'te XI ve X. yüzyıllarda görülür⁶⁹⁹. Bu ilk örneklerde, Tanrı'nın sağ elinde orak ya da belki de orak ve kılıcın bir karışımı olan savaş aleti kopeş tuttuğu görülmektedir. X. yüzyıldan sonra ise neredeyse tamamen sağ elindeki balta ve sol elindeki yıldırım demeti ile saldırı pozisyonundaki kanonik şeklini kazanmıştır. Baltalı Fırtına Tanrısı'nın bu en erken örnekleri, özellikle Tell Barsip'te sıkça karşımıza çıkmaktadır⁷⁰⁰. Gurgum topraklarında bu güne kadar bulunmuş Fırtına Tanrısı figürü altı tanedir. Bunlardan hepsi steller üzerinde kabartma figürler olarak karşımıza çıkar.

Maraş'ın güney doğusunda Mezopotamya'ya açılan yol üzerindeki Pazarcık dolaylarındaki Karaçayköy'de bulunan⁷⁰¹ 1 metre yüksekliğindeki bazalt stelde, figür boynuzlu başlığı, boğa üzerinde durması ve başının üzerindeki tanrılık sembolü kanatlı güneş kursuyla fırtına tanrısı, yani Tarhunzas olduğunu belli eder. Sağ elindeki çift yüzlü baltayla saldırı pozisyonundayken, sol elindeki yıldırım demeti korunmamıştır. Stel bugün Kahramanmaraş müzesinde sergilenmektedir (Fig.1)⁷⁰².

Kürtül'den gelen ve Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenen yarı korunmuş 64x64cm. boyutlarındaki bazalt stelde, Fırtına Tanrısı yine benzer bir biçimde çift yüzlü balta, şimşek demeti ve beline asılı kılıçla birlikte savaşçı kimliğiyle karşımıza çıkar. Başının üzerindeki güneş kursuyla tanrılığı pekiştirilen figürün plastik ayrıntılarına ve daha yüksek kabartma oluşuna bakıldığında, onun pazarcık figüründen daha geç olduğu düşünülebilir. MÖ VIII. yüzyıla ait olduğu düşünülen stelin arka tarafındaki Luvice yazıt, Gurgum yani Maraşlı bir aristokratın bu steli Fırtına Tanrısı Tarhunzas için yaptırdığını göstermektedir: "*Ben Laras'ın oğlu Las'ım, Tarhunzas'ın kölesiyim, Tarhunzas gökyüzünden inecek ve benim için bu eve gelecek, ben bunu kendi gözlerimle gördüm...*"(Fig.2)⁷⁰³.

1908 yılında Maraş'ta bir evin ön bahçesinde duran 31x42cm. boyutlarındaki bazalt stel, fark edildikten sonra İstanbul müzesine götürülmüştür. Alt yarısı korunmuş steldeki figür, diğer örneklerde olduğu gibi kısa bir tunik giymiştir. Ayrıca bacak ve korunan kolların hareketine bakıldığında, onun da bir Tarhunzas figürü olduğu anlaşılır. Figür etrafındaki Luvice hiyerogliflerden, Tanrı'ya koyun ve öküz gibi hayvanların kurban edildiği ve hatta belki de etlerinin yakılarak duman vasıtası ile tanrıya gönderildiği anlaşılmaktadır: "*...Onlar yakmalılar ve gelecekte dokuz öküz sunmalılar...*"(Fig.3)⁷⁰⁴.

⁶⁹⁷Güterbock 1950, 88-89; Gurney 2001, 119; Schwemer 2008b, 4-8, 31.

⁶⁹⁸Darga 1992, 134, fig.138; Akurgal 2000, 161, 170, res.65, 84.

⁶⁹⁹Orthmann 1971, 521, Taf.41; Bunnens vd.2006, 125, fig.95.

⁷⁰⁰Bunnens vd.2006, 111, fig. 56, 58.

⁷⁰¹Bunnens vd.2006, 111, fig. 57.

⁷⁰²<https://www.hittitemonuments.com/maras/maras44.jpg>

⁷⁰³Hawkins 2000, 271-72, Lev.122-23.

⁷⁰⁴Hawkins 2000, 269-70, Lev.118-19; Orthmann 1971, Taf.44, B/4.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

1930'larda Maraş'tan Adana Müzesi'ne taşınan 1 metre boyundaki stel üzerinde, çift yüzlü balta, yıldırım demeti ve başının üzerindeki kanatlı güneş kursuyla kısa tunik giymiş bir Tarhunzas yani fırtına tanrısı figürü yer alır. Diğer örneklerde olduğu gibi stelin arkasında Luvice bir dua yazıtı olmasına karşın, bu hiyeroglifler çok kötü korunmadan dolayı okunamamıştır (Fig.4)⁷⁰⁵.

Maraş'ın güneyinde antik Que ve Patin yolu üzerinde, bu günkü Türkoğlu ilçesine bağlı Hacıbebekli köyünde bir değirmen içinde 1911 yılında Garstang ve Wilkin adlı araştırmacılar tarafından not edilen bir stel, daha sonra 1932 yılında Adana Müzesi'ne taşınmıştır. Stelin üzerindeki figür, Maraş'ın diğer Fırtına Tanrısı figürlerinden daha farklıdır. Fakat Fırtına Tanrısı'nın boğa üzerinde, başının üzerindeki Tanrı simgesiyle ve avcı kimliğiyle betimlendiği örnekler Neo-Hitit heykeltraşlığında yabancı değildir. Hacıbebekli stelinde Tanrı, oku, yayı ve sol elinde avlamış olduğu muhtemel tavşanı tutarken betimlenmiştir. Buradaki mesaj çok hızlı bir hayvan olan tavşanın Tanrı'nın okundan kaçamaması olmalıdır ve mesaj aslında yaşayan insanlar içindir (Fig.5)⁷⁰⁶.

Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenen ve üzerinde çok kötü korunmasına karşın, duruş pozisyonu, çiftli baltası, şimşek demeti ve tanrısal güneş kursu ile Tarhunzas'ın betimlendiği anlaşılan stel, ilk kez 1992 yılında Jacobs ve Messerschmidt tarafından *Maraş Steli* adı altında değerlendirilmiştir⁷⁰⁷. Stelin yan tarafında nispeten adorant bir vaziyette duran figür ise Tanrıya gösterilen saygının ve tapmanın bir ürünü olmalıdır. Tip olarak diğer Tarhunzas stellerinden daha farklı olan kare blok şeklindeki stelin üst kısmı ovaldır. Ayrıca stelin arka tarafında görülen Hellenice kitabe, stelin yaklaşık 700 yıl sonra Geç Hellenistik Dönem'de, yine dinsel amaçlarla tekrar kullanıldığını göstermektedir⁷⁰⁸ (Fig.6)⁷⁰⁹.

Tanrıça Kubaba? Figürü

Avrupa ve Anadolu'da daha Paleolitik çağda görülmeye başlayan kadın figürinleri, Ana Tanrıça olarak insanoğlunun dinsel yaşamına en başından beri etki etmiştir. Epipaleolitik Dönem'de Maraş Direkli Mağarası ve Neolitik Dönem'de Konya Çatalhöyük, Anadolu'daki Tanrıça inancı ile ilgili önemli ilk bulguları verir. Bununla birlikte, Tanrıça'nın tam bir kimlik kazanması daha sonraları Mezopotamya'da olmuş gibidir. Sümer kökenli bir Tanrıça olan Kug-bau, daha sonra Karkamış'ın baş Tanrıçası Kubaba'ya dönüşmüştür. Bu Tanrıça aynı zamanda Hititler'in baş tanrıçası olan Hepat'dır. Hepat Hitit panteonunda Fırtına Tanrısı Teşup'un eşidir. Tanrıça *Kubaba*, daha sonra *Kybele* adıyla Frigler üzerinden tüm Anadolu'ya yayılmıştır. Tanrıça Anadolu'da Klasik Dönem'de Artemis ve Roma Çağ'ında Magna Mater olarak varlığını her zaman güçlü bir biçimde sürdürmüştür.

⁷⁰⁵Hawkins 2000, 270-71, Lev.120-21; Orthmann 1971, Taf.44, B/5

⁷⁰⁶Orthmann 1971, 90, 258-261, 360, 484; Hellenkemper ve Wagner 1977, 167-173; Hawkins 2000, 277, Lev.129.

⁷⁰⁷Jacobs – Messerschmidt 1992, 105-107.

⁷⁰⁸Şahin 1991, 112, Taf.11, Abb.9, 10, 11, Nr.5.

⁷⁰⁹<https://www.hittitemonuments.com/maras/maras45.htm>

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenen 70cm yüksekliğindeki bir stel üzerine yontulmuş kadın figürü, çoğunlukla mezar stellerinin içinde değerlendirilse de Karkamış'ın Kubaba figürlerine çok benzemektedir⁷¹⁰. Tanrıça'nın sağ elinde tuttuğu bitki, tomurcuk halindeki açmamış bir afyon çiçeği, sol elindeki nesne ise büyük bir aynadır. Maraş steli üzerinde görülen yuvarlak betimlemeler ise daha sonraki dönemlerde Kybele, Artemis ve Magna Mater'in yanında sıklıkla görülen tympanon yani vurmali bir çalgı olan def olmalıdır⁷¹¹. Bununla birlikte, hem Karkamış hem de Maraş Kubabası'nın uzun törensel elbisesi, bellerindeki kemer ve başlarındaki polos da türdeştir (Fig.7)⁷¹².

Dinsel Kral Heykelleri

Maraş ve çevresinde aslında tam ya da yarım 6 adet Kral betimlemesi mevcutken bunların yalnızca ikisi dinsel niteliktedir. Adorant yani saygı ya da tapınım pozisyonunda betimlenen bu kral figürleri diğer Demir Çağı örneklerinden farklı olarak serbest heykeller olarak karşımıza çıkar. Bu tip adorant pozisyonundaki ilk örnekler MÖ. III. binyıldan itibaren görülen Sümerler'deki rahip-krallardır⁷¹³. Bunlar arasındaki en iyi örnekler belki de Lagash Kralı Gudea'nın III. binyılın sonlarına ait heykelidir⁷¹⁴. Gudea tüm tasvirlerinde, ellerinin göbek hizasında bağlanmasıyla dinsel bir jest içinde gösterilmiştir. Benzer bir şekilde bu sefer II. binyıl Babil döneminde Mari kenti valisi *Puzur* tören giysileri içinde aynı tapınma ya da saygı jestinde görülür⁷¹⁵. I. binyılın başlarında da III. Shalmeneser örneğinde olduğu gibi, Assur krallarının aynı dinsel pozisyonda betimlendikleri görülür⁷¹⁶. Mezopotamya'daki bu kralların hepsi Tanrı'nın kulları olmakla beraber, aynı zamanda diğer tüm kullardan farklı olarak yeryüzünde onu temsil ederler ve tüm yaptıkları ve yapacakları aslında Tanrı'nın iradesidir. Anadolu'da Hititler'de de durum farklı değildir. Hatta bir Hitit kralı ya da kraliçesi öldüğünde onun için öldü kelimesi zikredilmez, Tanrı oldu denir. Yani ruhu tanrılar katına yükselmiştir⁷¹⁷.

Maraş merkezin hemen batısında, Ceyhan Nehri'nin kenarındaki Hasancıklı'da bulunmuş olan 110cm uzunluğundaki heykel de, Mezopotamya örnekleri ile çok benzer bir biçimde, ellerini tapınma ya da saygı jesti içinde göbek hizasında birbirine bağlanmıştır (Fig.8)⁷¹⁸. Ayrıca sol omuzdan aşağıya çapraz bir biçimde inen bant şeklindeki kabartma, figürün sağ göğüs kısmını açıkta bırakan törensel bir elbise giyme olasılığını ortaya koymaktadır. Söz konusu elbisenin bacak kısmındaki bitişi yatay bir kazımayla verilmiştir. Heykelin özellikle bacak gövde oranına bakıldığında son derece problemli bir proporsiyona sahip olduğu görülür. Ayrıca plastik açıdan sert ve düzensiz konturlara sahiptir. Bu haliyle son derece primatif bir görüntü sergileyen

⁷¹⁰Akurgal 2000, 214, res. 96; Şentürk 2006, 81-83, res.70-71.

⁷¹¹Cahill 2010, 438, Kat.no:35.

⁷¹²<https://www.hittitemonuments.com/maras/maras33.jpg>

⁷¹³Frankford 1970, 46-58, fig. 39-58.

⁷¹⁴Frankford 1970, fig. 97-100.

⁷¹⁵Frankford 1970, fig. 129.

⁷¹⁶Sevin 2010, 213-214, fig. 253-254.

⁷¹⁷Hoffner 1967, 34; Savaş 2000, 101.

⁷¹⁸<https://www.hittitemonuments.com/maras/maras29.jpg>.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

heykeli, Maraş'ın bilinen en erken heykeli olarak görmek yanlış olmaz. Fakat onun ne kadar erken olduğunu söylemek kolay değildir. Mezopotamya örnekleriyle bir kıyaslama yapıldığında onu Erken Tunç Çağı'na dahi yerleştirmek mümkündür. Özellikle Lokalizasyonu hala çok tartışmalı olan Mama'nın, tam olarak heykelin bulunduğu yerde olma olasılığı⁷¹⁹, onu II. binyılın ilk yarısına koymayı da mümkün kılmaktadır. Gurgum/Marqaşti'nin tüm Neo-Hitit/Demir Çağı heykellerine bakıldığında, Hasancıklı heykelinin onlara göre çok primatif özellikler sergilediğini söylemek gerekir. Yine de, Hasancıklı heykelinin bu heykeltraşlık silsilesinin bilinen ilk örneği olma olasılığı da kuvvetlidir. Öyleyse onu XI. yüzyılın sonu ya da X. yüzyıla tarihlenmek mümkün olabilir. Bu anlamda heykelin Maraş'ın bilinen ilk kralı Astuwaramansa⁷²⁰ ya da ardılları I. Muwattali ve I. Larama gibi krallara ait olma olasılığı da vardır⁷²¹.

İlk kez 1906 yılında Maraş Kalesi'nde olduğu not edilen ve sonrasında İstanbul Müzesi'ne taşınan alt yarısı korunmuş 1m. yüksekliğindeki granit heykel, aynı zamanda yoğun Luvicede hiyerogliflerle çevrilidir (Fig.9)⁷²². Bacakların bulunduğu bu alt kısım aslında bir heykelden çok kare bir stel şeklinde yontulmuştur. Heykelin önündeki uzun ve muntazam saçaklar, onun törensel bir elbisesi giydiğine işaret eder. Ayrıca yanlarda ellerin görülmemesi, kayıp üst kısımda ellerin adorant pozisyonunda bağlı bir biçimde betimlenmiş olması olasılığını yükseltir. Heykelin etrafına işlenmiş Luvicede hiyeroglifler de, kral ve tanrı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır: "*Ben Halparuntiyas, Gurgum Kralığı'nın yöneticisi ve Kral Muwatalis'in oğlu. Hirika şehrini yıktığım yılda, oraya Tarhunzas'ı/Fırtına Tanrısı'nı oturttum(heykelini koydum?)...*". Buradaki Hirika şehrinin Assur metinlerinde geçen ve bir Klikya kenti olduğu anlaşılan Hilakku şehri ile aynı olduğu düşünülmektedir. Adorant heykelin üzerindeki yazıt, aslında Gurgum kralı Halparuntiyas'ın, Hirika şehrini yıkışını Tanrı katında meşrulaştırmasıdır. Bunun için belki de hemen aynı yıl kente Fırtına Tanrısı'nın heykelini yaptırıp koyarak, aslında kenti onun adına aldığını simgeleştirir.

Sonuç

Maraş ve çevresinde mezar stelleri dışında ele geçmiş hatırı sayılı sayıdaki Tarhunzas kabartması, Hitit Devri'nde de baş Tanrı olan bu figürün Gurgum topraklarındaki önemini göstermektedir. Aslında bu Fırtına Tanrısı sadece Gurgum için değil, tüm Neo-Hitit krallıkları için önemlidir. Neo-Hitit ve ona bağlı Gurgum Maraşlıları'nın dini inançlarının özellikle bu Fırtına Tanrısı etrafında şekillendiği bellidir. Bu durumu yalnızca yeterli sayıdaki Fırtına Tanrısı figürü değil, aynı zamanda üzerinde yer aldıkları stellerdeki Luvicede hiyerogliflerin söyledikleri de ortaya koyar. Tanrıya tapınmanın göstergesi, sadece onun için yapılmış stellerde değil, bazı kral ya da aristokrat heykellerinde de karşımıza çıkar. Gurgumlu/Marqastili yöneticilere ait bu heykeller, hem adorant/saygı/tapınım jesti içindeki görüntüleri, hem de yine

⁷¹⁹Ürkmez 2014, 70.

⁷²⁰Ürkmez 2016, 354.

⁷²¹Bryce 2012, 122; Ürkmez 2014, 73.

⁷²²Hawkins 2000, 255-58, Lev.108-109.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

üzerlerindeki Luvice ifadelerle Tanrı ile ilgili inançlarını ortaya koyar. Bu inancın merkezinde, özellikle bereket, ölümden sonrası ve savaş-zafer olgularının olduğu anlaşılmaktadır. Gurgum örnekleri arasındaki muhtemel bir Kubaba figürü ise, bu inanç sisteminin içinde eril tanrılarla birlikte diğil tanrıçaların da rol oynadığını göstermektedir.

Kaynakça

- Akurgal 1988 E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul 1988.
- Akurgal, E. 2000 E. Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara 2000.
- Bryce 2012 T. Bryce, *The World of the Neo-Hittite Kingdoms A Political and Military History*. New York 2012.
- Bunnens vd. 2006 G. Bunnens, J. D. Hawkins, I. Lairesns, *Tell Ahmar II. A New Luwian Stele and the Cult of the Storm –God at Til Barsib-Masuwari*. Leuven 2006.
- Cahill 2010 N. D. Cahill, *Lidyahlar ve Dünyaları/The Lydians and Their World*. İstanbul 2010.
- Darga 1992 A. M. Darga, *Hitit Sanatı*. İstanbul 1992
- Dinçol 2000 A. M. Dinçol, "Geç Hititler". *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi 1 (2000)* 128.
- Frankford 1970 H. Frankford, *The Art and Architecture of the Ancient Orient*. London 1970
- Gökçek 2005 L. G. Gökçek, "Kahramanmaraş'ta Bulunmuş İki Yeni Asurca Tablet". *Archivum Anatolicum* (2005) 8/1 47-57.
- Grayson 2002 A. Grayson, *Assyrians Rulers of The Early First Millennium BC II (858-745 BC), The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods*, Vol. 3. Toronto-Buffalo-London 2002.
- Gurney 2001 O. R. Gurney *Hititler*. çev.: P. Arpaçay. Ankara 2001.
- Güterbock 1949 H.G. Güterbock, "Hittite Religion". *Forgetting Religions*. Ed. V. Ferm. New York (1949) 83-109.
- Hawkins 2000 J. D. Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions- Inscriptions of the iron age Vol:1, introduction, Karatepe, Karkamis, Tell Ahmar, Maraş, Malatya, Commagene*. Berlin-New York. 2000
- Hellenkemper–Wagner 1977 H. Hellenkemper – J. Wagner, "The God on the Stag: A Late Hittite Rock-Relief on the River Karasu". *AnSt* (1977) 27. 167-173.
- Jacobs –Messerschmidt 1992

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- B. Jacobs – W. Messerschmidt “Eine (Provinzial-) Assyrische Stele Für Jupiter Dolichenus”. *Epigraphica Anatolica* 19 (1992) 105-114.
- Luckenbill 1926 D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonis-Historical Records of Assyria, From The Earliest Times to Sargon*, Vol.1. Chicago-Illinois 1926.
- Orthmann 1971 W. Orthmann, *Untersuchungen zur spathethitischen kunst.* Rudolf Habelt Verlag. Bonn 1971.
- Pritchard 1969 J. Pritchard, *Ancient Near Eastern Text-Relating to the Old Testament.* Princeton-New Jersey 1969.
- Sevin 2010 V. Sevin, *Assur Figim Sanatı.* Ankara 2010
- Schwemer 2008a D. Schwemer, "The Storm-Gods of the Ancient Near East. Summary, Synthesis, Recent Studies, Part 1" *JANER* 7/2 (2008) 121-168.
- Schwemerb 2008b D. Schwemer, "The Storm-Gods of the Ancient Near East. Summary, Synthesis, Recent Studies, Part 2" *JANER* 8/1(2008) 1-44.
- Şahin 1991 S. Şahin, "Forschungen in Kommagene I. Epigraphik". *Epigraphica Anatolica* 18 (1991) 99-113.
- Şentürk 2006 G. A. Şentürk, "Tunç Çağı'nın Sonu". *Tunç Çağı'nın Gizemli Kadınları/Mysterious Women of the Bronze Age.* İstanbul. 81- 85
- Ürkmez 2014 Ö. Ürkmez, "Eski Çağ'da Maraş ya da Marğaşti Germanicia". *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2014) 67-95.
- Ürkmez 2016 Ö. Ürkmez, "Astuwaramanza". *Kahramanmaraş Ansiklopedisi.* C.1 (2016) 354-355.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ-GERMANICIA KURTARMA KAZILARI Ahmet DENİZHANOĞULLARI⁷²³ - Safnaz AKBAŞ⁷²⁴

Özet: Kahramanmaraş şehir merkezi Dulkadiroğlu İlçesi, Şeyhadil, Bağlarbaşı, Namık Kemal ve Dulkadiroğlu Mahallelerinde, Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Başkanlığında 2001, 2009, 2010, 2014 ve 2015 yıllarında yapılan kurtarma kazılarında Germanicia Antik Kentine ait taban mozaikleri meydana çıkarılmıştır. Bu makalenin konusunu anılan mozaiklerin tanıtılması oluşturmaktadır. Mozaiklerin bulunduğu bölgede, Kahramanmaraş Müzesi tarafından kurtarma kazılarına devam edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş, Germanicia Antik Kenti, Mozaik.

THE RESCUE EXCAVATIONS IN KAHRAMANMARAŞ- GERMANICIA

Abstract: Floor mosaics belonging to Germanicia Antique City, were excavated in the rescue excavations in 2001, 2009, 2010, 2014 and 2015 under the Presidency of Kahramanmaraş Museum Directorate in Kahramanmaraş city center, Dulkadiroğlu District, Şeyhadil, Bağlarbaşı, Namık Kemal and Dulkadiroğlu Quarters. The topic of this article is the introduction of the mosaics mentioned above. In places where mosaics are found, rescue excavations are being continued by Kahramanmaraş Museum.

Keywords: Kahramanmaraş, Germanicia Antique City, Mosaic.

1. ASMA DALLARI VE HAYVANLAR MOZAIĞI

Kahramanmaraş'ta ilk mozaik 2000 yılında emniyet güçlerinin Dulkadiroğlu Mahallesinde bir evin bahçesindeki odunlukta mozaik olduğunu bildirmesi üzerine tespit edilmiştir. Anılan mozaikler, Merkez Dulkadiroğlu İlçesi, Dulkadiroğlu Mahallesi, 461 ada, 4 parselde Müze Müdürü Ahmet DENİZHANOĞULLARI Başkanlığında Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü tarafından 2001 yılında kurtarma kazısı yapılarak, Kahramanmaraş Müzesine taşınmıştır. Restorasyonu yapılan mozaik, Kahramanmaraş Müzesi'nde teşhir edilmektedir (Fotoğraf 1).

⁷²³ Müze Müdürü, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi, Kahramanmaraş-Türkiye.

⁷²⁴ Arkeolog, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi, Kahramanmaraş-Türkiye, E-posta: safnaz.akbas@kultur.gov.tr

*Sorumlu Yazar İletişim E-posta: ahmet.denizhan@kultur.gov.tr

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 1

Düz siyah çizgiyle çerçevelenen panoda çift kulplu bir kaptan çıkan kıvrık uzun asma dalları arasında uysal ve vahşi hayvanlar betimlenmiştir. Beyaz fondaki bu hayvanlar üzüm salkımı ve asma yaprağını yerken görülür. Üst sahnede sırasıyla yavru ayı, su kuşu, iri ayı, hörgüçlü bir boğa, alt sırada kuş ve çift toynaklı hayvan yer alır. Sahnede, hayvanların dizilişi iki sıra halindedir. Sahne sağa dönmektedir. Beyaz, siyah, kahverengi, yeşil ve gri tesseralar yaklaşık 5mm ölçüsündedir.

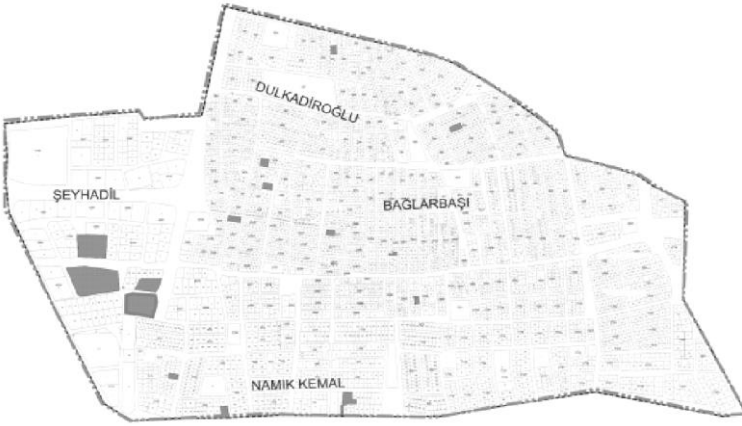
Fotoğraf 2. Üzüm yiyen ayının görünümü.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 3. Yayılan çift toynaklı hayvan.

Harita 1. Germanicia Antik Kenti Sit Haritası ve Tescil edilen Mozaikli Alanlar.

2. GÜNLÜK YAŞAM MOZAIĞI

Dulkadiroğlu Mahallesi, 461 ada, 4 parselde, Kahramanmaraş Müze Müdürü Ayşe ERSOY Başkanlığında Müze Müdürlüğü tarafından 2009 ve 2010 yıllarında yapılan kurtarma kazıları neticesinde, bir evin salonuna ait olduğu düşünülen taban mozaığı meydana çıkarılmıştır.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 4 Taban mozaïği, dikkörtgen bir pano, mücevher görünümlü bir kuşak ve geniş bir bordürden oluşmaktadır.

Pano: Kırmızı zeminde mücevher etkisi yaratan oval ve kare şeklinde boncuk dizili kuşakla çerçeveslenen panoda iki yatay bantla bölünen üç sahne yer alır (Fotoğraf 4). Meyve yüklü iki ağaçla sınırlanan üst sahnenin ön planında ortada havuzdan su içen bir geyik ve etrafında horoz, köpek ve tavuk, solda kucağında tuttuğu iki keklikle havuza yaklaşmakta olan kırmızı pelerinli, kısa tunikli ve çizmeli bir erkek figürü, sağda ise elindeki uzun sopayla ağaçta tüneyen kuşları avlayan bir avcı, geri planda iki adet çiftlik evi görülür. Bu evlerin soldakinin yakınında **MAPA□/ONA** yazısı bulunur.

Ortadaki sahnenin tam merkezinde iki ağaç arasında kısa gri tunik giyimli ve kahverengi çizmeli bir erkek figürü ayakta durur. Elinde sopa tutar. Solda birbirine sırtı dönük iki boğa, sağda kayalara oturan tahrip olmuş bir figür ve önünde yayılan bir boğa yer alır. Geri planda iki adet çiftlik evi görülür. Soldakinin üstünde Yunanca **MANXICI**, sağdakinin üstünde ise **ANZIC** yazıları yer almaktadır.

Alt sahnenin tam merkezinde, ağaç etrafında başlarını dala uzatan iki koyun, sahnenin her iki tarafında da başlarını geriye döndürerek ağaçtan dal koparmaya çalışan iki keçi görülür. Arka planda ise, diğer sahnelerde de görülen çiftlik evlerinin benzeri iki adet çiftlik evi yer almaktadır. Evlerin yakınında Yunanca **KOCP□□A** ve **KA□□□** yazıları mevcuttur.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bordür: Panonun dışındaki bordürde kıvrık asma dalları arasında beyaz fonda kuşlar ve çeşitli hayvanlar koşarken, yürürken veya yayılırken görülmektedir.

Mozaik, panonun üç sahneye bölünmesi, avcılık gibi günlük işlerin konu olarak verilmesi, kır sahneli olması, sahnenin ön ve arka plandan oluşması, figürlerde ayrıntının verilmesi gibi teknik özellikleri göstermesiyle, tarih olarak M.S. 4.-5. yüzyılı işaret etmektedir.

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

3. AV SAHNELİ MOZAIK

Daha önceki yıllarda Kahramanmaraş ili, Dulkadiroğlu ilçesi, Şeyhadil Mahallesi, 2424 ada, 2-3 parsellerde tespiti yapılmış olan söz konusu mozaikli alan 2014-2015 yıllarında Müze Müdürü Ahmet DENİZHANOĞULLARI Başkanlığında Müze Arkeologları Safinaz AKBAŞ, Ahmet ERZURUMLU ve Sanat Tarihçisi İdris AKGÜL tarafından kazılarak ortaya çıkartılmıştır (Fotoğraf 9).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 9

Kamulaştırıldıktan sonra kaldırılan beton binanın altında tabanı mozaikle kaplı ev kısmen meydana çıkarılmıştır. Mevcut planı, apsisle sonlanan dikdörtgen geniş salon şeklindedir. Anılan salonlarda kıvrık kenger yaprakları arasında Eros figürleri ve maskelerin yer aldığı geniş bir bordürle çerçeveselenen iki pano görülür. İlk panoda av sahnesi betimlenmiştir (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 10

Panoların etrafını üç bordür çevirmektedir (Fotoğraf 11). En dışta iç içe geçmiş sekizgenlerden oluşan geometrik desenli bordür, ikinci sırada, bitkisel desenli, asma yaprakları arasında, eros motifleri ile kuş, dağ keçisi,

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ördek, tavşan vb. hayvanlardan oluşan bordür, en içte üçüncü sırada ise mitolojik sahneli, kenger bitkisi yaprakları arasında, masklar, eroslar kuş ve hayvan motifleri bulunan bordür yer almaktadır. En iç bordürde her panonun köşesinde mask bulunmakta, aralarında ise kenger yaprakları arasında hayvanlarla mücadele eden eroslar yer almaktadır.

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 13

Birinci ana panoda, üç sıra av sahnesi bulunmaktadır. 2 adedi atlı olmak üzere 9 adet insan figürü, çeşitli hayvanlar ve azda olsa bitki figürleri yer almaktadır. Mozaik Ustası mozaik üzerinde, gücün temsil edildiği çeşitli av sahnelerini işlemiştir.

1.Sırada (Fotoğraf 10, 14-15)

Av sahnesinin kuzeybatı köşesinde kısa tunikli ve pelerinli ata binmiş bir avcı bulunmaktadır. Atın yönü doğuya dönük olup, atın arka kısmında bir ayı, ayının arkasında bir köpek bulunmakta, avcı mızrağını üstten ayağına saplamak üzeredir. Bu atlı avcının önünde, yaya bir avcı resmedilmiştir. Ancak mozaik burada tahrip olduğu için avcının başı, ayağının birisi ve pelerini görülebilmektedir. Avcı hamle yapar vaziyettedir. Devamında ise panonun kuzey doğu köşesinde atın üzerinde kısa tunikli, pelerinli elinde kılıcı saldırır vaziyette bir avcı resmedilmiştir. Yönü doğuya doğru olup atın önünde mızrak saplanmış bir ayı can çekişmektedir.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 14

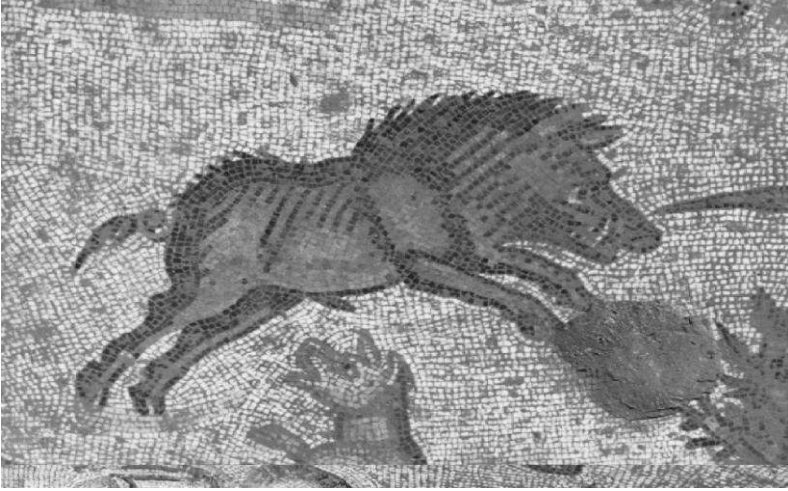
Fotoğraf 15

2.Sırada (Fotoğraf 16-18) Av sahnesinde batı kısmında, kısa tunikli, pelerinli,sol elinde kalkan tutan sağ eli havada ve elinde taş, hamle yapar vaziyette ayakta bir avcı ,onun önünde yönü doğuya dönük yaban domuzu, yaban domuzunun tam karşısında altta ve üstte iki köpek yaban domuzuna saldırır vaziyettedir. Yine yaban domuzunun karşısında yönü yaban domuzuna dönük ayakta bir avcı elinde mızrakla yaban domuzuna saldırmaktadır. Bu avcının da büyük bir kısmı tahrip olduğundan sadece ayaklar ve başı görülmektedir. Devamında sırtına ve doğuya dönük, pelerinli

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ve kısa tunikli bir avcı ile yine kısa tunikli bir başka avcının omuzlarında sopaya bağlı ağ içerisinde taşınan bir hayvan resmedilmiştir.

Fotoğraf 16

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

3.sırada (Fotoğraf 19-21)

Av sahnesinde ise, güneybatı köşede kısa tunikli, pelerinli, elindeki mızrağı önünde bulunan aslana saplayan ayakta bir avcı bulunmaktadır. Avcının yönü aslana doğuya, aslanın yönü ise avcıya dönüktür. Aslanın geniş yeleleri vardır. Aslandan sonra kısa tunikli, pelerinli, yönü doğuya dönük, ayakta bir avcı, onun önünde iki köpek iki geyiği kovalar vaziyette,

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

geyiklerin önü ise yarım daire şeklinde çit ile kapatılmıştır. Panodaki av sahnelerinin aralarına ve etraflarına çeşitli ağaçlar serpiştirilmiştir. Avcıların tamamının ayaklarında çizme bulunmaktadır.

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Birinci ana panonun batısında ikinci orta pano bulunmaktadır (Fotoğraf 22). Bu panoda kafası doğuya dönük, bacaklarını dört bir tarafa açmış gerilmiş vaziyette, karın üstü yatmış aslan resmedilmiştir. Ancak bu pano döneminde çok tahrip olmuş ve döneminde orijinal olmayan taşlarla kötü bir onarım geçirmiştir. Bu nedenle aslanın büyük kısmı

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

seçilememektedir. Aslanın baş kısmı, dört bacağı, ayak tırnakları ve dişi olduğunu belirten memeleri görülmektedir.

Fotoğraf 21

Fotoğraf 22

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bu panonun batısında ise kazısı tamamlanmamış üçüncü bir pano daha bulunmaktadır. Bu panoda ise yarım olarak, elini havaya kaldıran bir bayan (Fotoğraf 23) ile lir çalan bir erkek görülmektedir (Fotoğraf 24).

Fotoğraf 23

Fotoğraf 24

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Alanın doğusunda bulunan yarım dairevi apsis ise, kare rozetlerden oluşan geometrik motiflerle bezelidir (Fotoğraf 26).

Fotoğraf 25

Fotoğraf 26

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 27

Fotoğraf 28

Her panoyu üçüncü sıradaki kenger yapraklı ve mitolojik sahnelerin yer aldığı en içteki bordür bölmektedir.

Av sahneli mozaikler Antiocheia mozaiklerinde, Urfa-Edessa mozaiklerinde ve Tunus Bardo Müzesi'nde teşhir edilen mozaiklerde de görülmektedir. Bordürlerde verilen kenger yapraklar içindeki kadın başı tasvirleri de Roma ve Doğu Roma mozaiklerinde yaygın olarak kullanılmıştır.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Yukarıda tanıtılan mozaikler Kahramanmaraş-Germanicia'nın da çevresindeki diğer antik kentlerde olduğu gibi mozaik sanatında önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Cimok 2000** =F.Cimok, a corpus Antioch Mosaic, İstanbul. A-Turizm Yayınları.
- Décore I**=C. Balmelle, M.Blachard-Lemee, J.Christophe, J.Pierre-Darmon, A.M.
Guimier Sorbets, H.Lavagne, R.Prudhomme, H.Stern, **La Décore**
Géométrique de la Mosaïque Romaine I, Paris 1985.
- Dunbabin 1999**= K.M.D. Dunbabin, Mosaics of the Greek and Roman World, Cambridge.
- Karabulut-Önal-Derivoğlu 2012** =H.Karabulut, M.Önal, N. Derivoğlu, Haleplibahçe
Mozaikleri, Şanlıurfa/Edessa, İstanbul: s. 1-171, Arkeoloji Sanat Yayınları
ISBN: 978-605-396-181-9.
- Levi 1971** = D. Levi, Antioch Mosaic Pavment Vol 1-II
- Önal 2017** = M. Önal, Urfa-Edessa Mozaikleri, 2017: 1-146
- Önal 2009** = M.Önal, A Corpus of Zeugma Mosaics (İstanbul 2009)
- Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Arşivi.**

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ İLİ, AFŞİN İLÇESİ, ALİMPINAR MAHALLESİ, 288 PARSEL MOZAİKLİ ALAN KURTARMA KAZISI Mehmet GÜRİÇİN^{725*}, Yakup ÜNLÜ⁷²⁶

Özet: Kahramanmaraş İli, Afşin İlçesine yaklaşık 5 km uzaklıkta Alımpınar Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kazı çalışmaları sonucunda doğu-batı yönlü, 21,70 x 11,40 ebatlarında, orta mekanda dört paye ile üçe ayrılan 3 nefli, doğuda apsisi bulunan apsisin kuzeyinde ve güneyinde kare pastaforium hücreleri olan, tabanı mozaikli kilise kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Kilisenin mimari özellikleri ve ortaya çıkarılan mozaikler ışığında kilisenin Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi MS 6. yüzyıla ait olduğu, çalışmalar sırasında ortaya çıkarılan buluntular (sikke) ışığında kilisenin M.S. 10-11 yüzyıla kadar iki evreli olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş, Mozaik, Kilise, Bizans Dönemi.

MOSAIC AREA RESCUE EXCAVATION AT 288 PARCEL, IN ALİMPINAR NEIGHBOURHOOD, AFSIN DISTRICT, KAHRAMANMARAŞ PROVINCE

Abstract: It is located within the boundaries of Alımpınar Neighbourhood about 5 km away from the Afsin District in Kahramanmaraş Province. As a result of the excavation works, the ruins of a Basilica with mosaic basement have been revealed in the east-west direction, in 21,70 x 11,40 size, with three naves divided into three with four piers at middle section, with an apse in the east and having square pastaforium cells at the north and south of the apse. In the light of architectural features of the Basilica and the mosaics revealed, the Basilica belongs to the period of the Eastern Roman Empire 6th Century AC and in the light of remainings (coin) revealed during the excavation works, the Basilica is thought to have been used as two phases up to 10-11th century AC.

Keywords: Kahramanmaraş, Mosaic, Basilica, Byzantine Period.

Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Başkanlığında 2017 yılında gerçekleştirilen mozaikli alan kurtarma kazısı; Kahramanmaraş İli, Afşin İlçesine yaklaşık 5 km uzaklıkta, Alımpınar Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kazı çalışmasına kaçak kazı çukurları esas alınarak başlanılmış, zeminde kaçak kazıda ortaya çıkan duvar kalıntısı yönünde devam ettirilerek yapıyı oluşturan mekanların ortaya çıkarılması çalışmalarının ardından yapılan çalışmalar sonucunda çalışma yapılan alanın doğu-batı yönlü, 21,70 x 11,40 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı bir kilise ortaya çıkarılmıştır. Yapının iç mekanı kuzey nef, orta nef ve güney nef olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerden kuzey ve güney nefler aynı yükseklikte olup orta

⁷²⁵ Arkeolog, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi, Kahramanmaraş-Türkiye

⁷²⁶ Arkeolog, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi, Kahramanmaraş-Türkiye, E-posta: yakup.unlu@kultur.gov.tr

* Sorumlu Yazar İletişim E-posta: mehmet.guricin@kultur.gov.tr

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

nef 20 cm daha alt koda yapılmıştır. Apsisin beden duvarları ile çevrenmesi sebebiyle apsinin kuzeyinde 3,10 x 2,70 metre, güneyinde 3,30 x 2,70 metre ölçülerinde olmak üzere simetrik 2 adet apsise bitişik pastoforium ortaya çıkarılmıştır. Güneyde 2 kuzeyde 2 ayakla ana mekan üç nef bölünmüştür. Kilisenin iç mekânları zemin seviyesine kadar indirilerek zeminde mozaiklere rastlanmıştır. Yapının narteks kısmı ana mekandan bağımsız yapı malzemesi farklı horasan harcı kullanılmadan yapılan 3 mekan tespit edilmiştir. Bu mekanlar kaba yonu taşla yapılmış olup toprak harç kullanılmıştır. Bu mekanların ölçüleri kuzeyden güneye doğru 2,85 x 2,80 m orta mekan 3.70 x 285m güney mekan 3.80 x 3,7 0 m ölçülerinde yapılmıştır. Güney mekanın zemininde mezar ve mezarın üst kısmında kaçakçılar tarafından kırılmış mezar steli ortaya çıkmıştır. (**Resim 1**)

KUZEY (YAN) NEF:

Kuzey nef olarak adlandırılan 1. nef doğu batı yönlü olup yaklaşık 2,75 x 14,6 m ölçülerindedir. Bu mekan orta neften iki adet paye ile ayrılarak oluşturulmuştur. Bu mekandaki mozaikler orta nefteki mozaik panosundan beyaz tesselalardan boşluk oluşturularak birbirinden ayrılmıştır. Bu mekandaki mozaikler beyaz zemin üzerine siyah ve kırmızı tessera kullanılmak suretiyle dıştan içe doğru; Doğu batı yönünde 2 testere dışı motifi arasında örgü motifinden oluşan dikdörtgen bordür içerisinde alt alta sıralanmış su kuşları yer almaktadır. Kuşların bir kısmı doğu yöne bakarken bazı kuşlar kuzey yöne bakmaktadır. Ara boşluklarda çiçek motifi kullanılarak boşluklar doldurulmuştur. Bu mekandaki mozaiklerin de büyük kısmı tahrip olmuştur. (**Resim 2**)

ORTA (ANA) NEF:

Orta nef yaklaşık olarak kuzey nefle aynı ölçülerdedir 2,75 x 14,6 m ölçülerinde apsise paralel olarak dikdörtgen planlı yapılmıştır. Bu mekandaki mozaikler oldukça tahrip olmuştur. Ele geçen mozaik kalıntılarında mozaik örgü şeklinde birbirine geçen dal motiflerinden bordür oluşturulduğu görülmüştür. Ana mekanda asma dalları arasında sepet figürü ve sepet içerisinde üzüm motiflerine yer verilmiştir. Orta nefte bulunan mozaiklerin oldukça tahrip olmasından dolayı mozağin ana teması hakkında herhangi bir kaniya varılamamıştır. Ancak bitki motiflerinden ana temanın bağ bozumu temasının işlendiği söylenebilir. Tesselalar beyaz zemin üzerinde siyah kırmızı ve mavi ve turuncu renklerin kullanıldığı ana panoda ara boşluklar dal motifleriyle doldurulmuştur. (**Resim 3**)

GÜNEY (YAN) NEF:

Güney nef yaklaşık 2,75 x 14,6 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Bu mekandaki mozaikler de dıştan içe doğru iki dalga motifi arasında ikili örgü motifi kullanılarak oluşturulmuş bordür içerisinde ana motif olarak birbirine geçmiş daire şeklinde geometrik motiflere yer verilmiştir. Daire motiflerinin içerisinde kırmızı ve siyah tesselalardan oluşan kare şeklinde motiflere yer verilmiştir. Bu nefteki mozaığı oluşturan tesselalar beyaz zemin üzerine siyah, mavi, kırmızı ve turuncu renkler kullanılmıştır. (**Resim 4**)

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

APSİS: Doğu yöndeki apsis platformu ana mekanla aynı seviyede olup ön kısmı kuzey- güney yönünde bir duvarla sınırlanmıştır. Burada bulunan mozaikler kaçak kazılar sonucu oldukça tahrip olmuştur. Ele geçen mozaik kalıntılarında apside uygun yarım daire şeklinde yapılmış mozaığın dıştan içe doğru; iki testere dişi motif arasında ikili örgü motifini kullanarak oluşturulmuş bordür motifine yer verilmiştir. Ana pano kaçak kazı sonucunda oldukça tahrip olduğundan ana panonun temasının ne olduğu konusunda herhangi bir sonuca varılamamıştır. (**Resim 5**)

MEZARLAR

1 NOLU MEZAR : kilisenin güneybatısında iç mekanda 90 cm derinlikte stel parçalarına rastlanmış olup kırık olan mezar stelinin kaldırılmasından sonra stelin altında mezar olduğu tespit edilmiştir. Yaklaşık 160 cm boyutunda olan mezarın iç kısmında iskelete rastlanmıştır. (**Resim 6**)

2 NOLU MEZAR: Apsisin doğusunda kilisenin dış duvarına yakın bölgede ortaya çıkarılmıştır. 2x2 m ebadında açılan sondaj çukurunda tespit edilmiş olup kaba taşla oluşturulmuş mezar yapısı içerisinde iskelet bulunmuştur. Mezarın üst kısmında çatı kremidi ile kapatılan mezarın ebatları 190 x 55 cm'dir. Söz konusu mezar kaldırılarak müzeye nakledilmiştir. (**Resim 7**)

3 NOLU MEZAR : Apsisin kuzey bölümünde kuzeyde bulunan bölümde zemine doğru yapının temel kısmı açılarak zemine doğru inilmiştir. Bu bölümde temel zeminine yakın seviyede, bölümün güneybatı köşesinde doğu-batı yönünde uzanan bir mezar yapısı ortaya çıkartılmıştır. Mezar yapısının kaçakçılar tarafından açılarak tahrip edildiği görülmüştür. Herhangi bir iskelete rastlanmamıştır. (**Resim 8**)

BULUNTULAR : Mozaikli alanın kazılması sonrasında ortaya çıkan kilise kalıntısında bazı arkeolojik buluntulara rastlanmıştır bu buluntular kaçak kazı sonucunda oldukça tahrip olmuş ya da kırılmıştır. Bunlar çatı kremidi parçaları seramik parçaları stel parçaları 2 adet Doğu Roma dönemine tarihlenen bronz sikke ve çok sayıda çivilerdir. Ortaya çıkan 2 adet iskelet ise Kahramanmaraş Müze Müdürlüğüne nakledilmiştir.

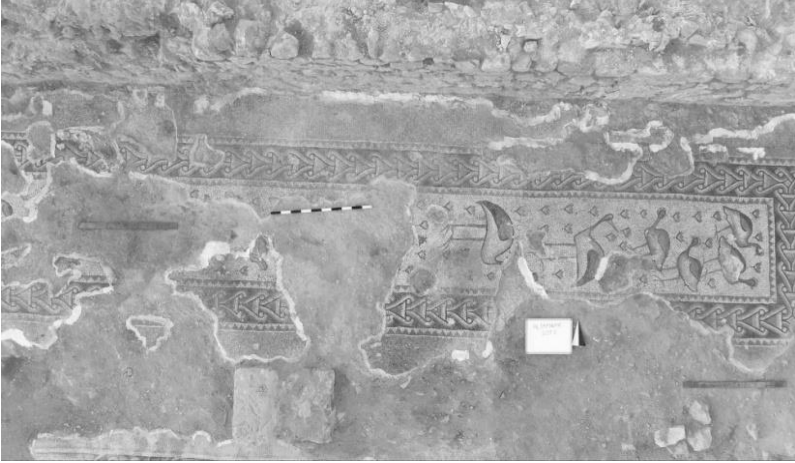
SONUÇ:

Kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan mozaiklerde işlenen temalar ışığında kilisenin 6. Yüzyıla ait olacağı kanaatine varılmıştır. Ancak çalışmalarda ortaya çıkarılan sikkelerin tarihi, (**Resim 9-10**) mimari yapıda kullanılan moloz taşlardan harçsız örgü duvarlarının yapılması, yapının daha sonra 10 - 12. Yüzyıla kadar kesintisiz olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Afşinde bulunan Eshab-ı Kehf külliyesinin buraya kuş uçuşu 7 km kuzeydoğusunda bulunması ve buraya yakın olmasından dolayı, ayrıca bu boyuttaki büyük bir kilisenin Eshab-ı Kehf Külliyesinde bulunan kilise ile ilintili olabileceği kanaatine varılmıştır. Afşin İlçesi ve çevresinin Roma ve Doğu Roma Dönemine ait araştırmaların oldukça kısıtlı olmasından dolayı bu kazıda ortaya çıkan kilise ve kalıntıların ileride yapılacak olan çalışmalara ön ayak olacağı temennisiyle... (**Resim 11**)

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim: 1

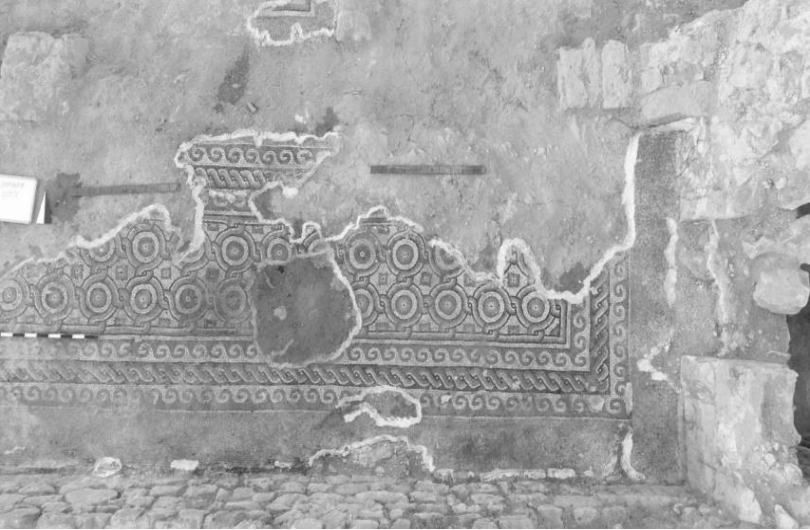
Resim: 2

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim: 3

Resim: 4

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim: 5
Resim :6

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim :7

Resim:8

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

ANONİM KONSTANTİN IX(1042-1055)

ANONİM KONSTANTİN IX(1042-1055)

ANONİM Michael IV (1034-1041)

Resim 9-10

Resim:11

KAYNAKÇA: Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Arşivi

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ İLİ, DULKADİROĞLU İLÇESİ, ÇOKYAŞAR MAHALLESİ MOZAIKLİ ALAN KURTARMA KAZISI

Gülşen BAŞPINAR^{727*}, İlhami KILINÇKAYA⁷²⁸, Cansu ÇERÇİ⁷²⁹

Özet: Kurtarma kazısı alanı, Kahramanmaraş İli, Dulkadiroğlu İlçesine yaklaşık 30 km uzaklıkta, Çokyaşar Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kazı çalışmaları sonucunda doğu-batı yönlü, 16, 20 cm x 13 m ebatlarında, orta mekânda dört paye ile üç bölüme ayrılan 3 nefli, doğuda apsisi ve 2,40 x 2, 60 cm ölçülerinde kare pastophorion (pastaforium-pastaforion) hücreleri olan tabanı mozaikli kilise kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Kilisenin mimari özellikleri ve ortaya çıkarılan mozaikler ışığında kilisenin Bizans Dönemine MS 6. yüzyıla ait olduğu, çalışmalar sırasında ortaya çıkarılan buluntular ışığında Kilisenin MS 10-11. yüzyılda düzenlenerek tekrar kullanıldığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş, Mozaik, Kilise, Bizans Dönemi.

KAHRAMANMARAŞ PROVINCE, DULKADIROĞLU DISTRICT, COKYASAR NEIGHBOURHOOD MOSAIC AREA RESCUE EXCAVATION

Abstract: The rescue excavation area is located in approximately 30 km away from Dulkadiroglu district, Kahramanmaras Province, within the boundaries of Cokyasar Neighbourhood. As a result of the excavation works; east-west directed, in 16, 20 cm x 13 m size, divided into 3 section with 4 piers at middle room, with 3 naves, having 3 square pastophorion (pastaforium-pastaforion) cells in 2,40 x 2,60 cm size, Basilica remains with floor mosaic have been revealed. In the light of the architectural features and revealed mosaics, the Basilica were found to have been made during the Byzantine period 6th centuries (AD) and in the light of remains revealed during excavation work it is appeared that the Basilica was reused in 10th-11th centuries (AD) after arrangement.

Keywords: Kahramanmaraş, Mosaic, Basilica, Byzantine Period.

Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Başkanlığında 2017 yılında gerçekleştirilen mozaikli alan kurtarma kazısı; Kahramanmaraş İli, Dulkadiroğlu İlçesine yaklaşık 30 km uzaklıkta, Çokyaşar Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kazı çalışmasına kaçak kazı çukurları esas alınarak başlanılmış zeminde mozaiklere ulaşılması ile çalışmalar mozaikler yönünde devam ettirilerek tamamlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda çalışma yapılan alanın doğu-batı yönlü, 16, 20 cm x 13 m ebatlarında, orta mekânda

⁷²⁷ *Arkeolog, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi, Kahramanmaraş-Türkiye,

⁷²⁸ Müze Araştırmacısı, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi, Kahramanmaraş-Türkiye, E-posta: ilhami.kilincaya@kultur.gov.tr

⁷²⁹ Arkeolog, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi, Kahramanmaraş-Türkiye, E-posta: cansu.cerci@kultur.gov.tr

* Sorumlu Yazar İletişim E-posta: gulsen.baspinar@kultur.gov.tr

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

dört paye ile üçe ayıran 3 nefli, doğuda apsisi ve 2,40 cm x 2, 60 cm ölçülerinde kare pastophorion (pastaforium-pastaforion) hücreleri olan tabanı mozaikli kilise kalıntısı olduğu görülmüştür. (**Levha 1, Resim 1**) Orta nefte 60 cm x 62 cm ölçülerinde 2 adet nefleri ayıran kare paye ayağı, diğer 2 ayağın ise bulunmakta olup bu paye ayakları ana mekânı üçe bölmüştür. Yine kilise mimarisine izleri bağlı koridorlu alan ve mezarlık alan ortaya çıkarılmıştır. Mozaiklerde genel olarak beyaz, siyah, kırmızı, kiremit rengi, mavi, yeşil ve bej renkler kullanılmıştır. Ortaya çıkarılan mozaikler; kaçak kazı, çökme, tarımsal faaliyete bağlı şişme ve çökme, bitki kökleri gibi nedenlerle yoğun bir tahribatla karşı karşıya kalmıştır.

ORTA (ANA) NEF:

Orta nef yaklaşık 12 x 5, 35 m ölçülerinde dörtgen planlıdır. Bu mekânda bulunan mozaikler dıştan içe doğru;

Beyaz tesseralardan oluşturulan zemin üzerine siyah tesseralarla bir hat oluşturulmuştur. Bu bordür kuşağında dörtgen panolar oluşturulmuştur. Bu panoların içerisine eşkenar dörtgenler asimetric yerleştirilmesiyle derinlik sağlanmıştır. Arada kalan boşluklara farklı renklerle üçgen motifi ve tek örgü motifi yerleştirilmiştir. Bu bordür kuşağının arasında beyaz tesseralardan oluşan boşluk bırakılarak diğer panoya hazırlık sağlanmıştır. (**Levha 1, Resim 2-3**)

Siyah, kiremit, kırmızı, bej rengi kullanılarak düz hatlı geniş meander motifi işlenerek bu meanderlere asimetric yer yer köşe noktalarında üzerinden geçirilen iki halatlı örgü motifi ile gamalı haç yerleştirilmiştir. (**Levha 1, Resim 4-5**) İki halatlı örgü ve düz hatlı meanderlerin asimetric yerleştirilmesi ile oluşturulan meanderlerin arasında kalan boşluklara iki çerçeveli dörtgen pano oluşturulmuştur. (**Levha 2, Resim 6**) Dörtgen panoların betimlendiği mozaikler büyük oranda tahrip olmuştur. Bu panolarda ise farklı türlerde tek balık veya ikili hareket halinde yunus balıkları betimlenmiştir. (**Levha 2, Resim 7-8-9-10-11-12, Levha 3, Resim 13**)

Ana mekânın bulunduğu mozaik panosu ise yine beyaz zemin üzerine siyah dış çizgi arasında kiremit ve kırmızı tesseralardan oluşturulan bir hat ile çevrelenmiştir. Ana mekândaki mozaikler de büyük oranda tahrip olmuştur. Ana mekân ortada 5 satırlık Grekçe yazıt ile iki ayrı pano olarak betimlenmiştir. (**Levha 3, Resim 15-16**) Üstteki panoda dizlerini kırarak oturan koyun (?) motifi, beyaz zemin boşlukları çiçek motifi ile doldurulmuştur. (**Levha 3, Resim 14**) Panoyu ayıran 5 satırlık Grekçe yazıt da büyük oranda tahrip olmuştur. Yazıttan günümüze kalan kısımları

KA .....π.....CB
CK.....BA..(Δ)NIHΔOY
.....NINΔ.....
.....
.....O.....

Grekçe yazıtın alt kısmında sadece bir hayvanın uzun kuyruk kısmı (**Levha 4, Resim 20**) diğer karşısında ise gövde kısmından anlaşıldığı

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kadarıyla bir boğa ve arada kuş motifi bulunmaktadır. (**Levha 3, Resim 17, Levha 4, Resim 18-19**)

KUZEY (YAN) NEF:

Kuzey nef olarak adlandırılan 2. nef doğu batı yönlü olup yaklaşık 2,70 x 12 m ölçülerindedir. Bu mekân orta neften iki adet paye ile ayrılarak oluşturulmuştur. Bu mekândaki mozaikler orta nefteki mozaik panosundan beyaz tesseralardan boşluk oluşturularak birbirinden ayrılmıştır. Bu mekândaki mozaikler dıştan içe doğru;

Beyaz zemin üzerine siyah tesseralarla iki kontur oluşturulmuş olup iki siyah kontur çizgi arasına siyah konturlu bir baklava dilimi ve içerisine dört yapraklı bitkisel motifin yerleştirildiği kafes motifi bu mekânı çevrelemektedir. İçteki siyah kontur kuşağının arasında beyaz tesseralarla boşluk bırakılmıştır. Bu mekânda aradaki beyaz tessera ve siyah kontur kuşağından anlaşıldığı üzere iki panodan oluşmaktadır. Üstteki panoda kare ve eşkenar dörtgenlerin asimetrik yerleştirilmesiyle ortada yıldız, kenar boşluklarda üçgen motifleri oluşturulmuştur. Kare motiflerin içerisine kırık dalga motifi verilerek hareketlilik sağlanmıştır. Alta yer alan ikinci pano da yine üstteki gibi dörtgen pano içerisinde yuvarlak hatlı daire içerisinde iki halatlı örgü motifi kullanılmıştır. Bu mekândaki mozaiklerin de büyük kısmı tahrip olmuştur. (**Levha 4, Resim 21-22**)

GÜNEY (YAN) NEF:

Güney nef olarak adlandırılan bu nef yaklaşık 12 x 2, 45 m ölçülerinde dörtgen planlıdır. Bu mekândaki mozaikler de dıştan içe doğru;

Siyah konturlu hat içerisinde iki halatlı örgü motifi mozaik çevrelemektedir. Bu bordür kuşağının iç kısmında beyaz tesseralarla boşluk bırakılarak ana mekân mozaigine geçilmiştir. Buradaki mozaikler dört adet eşkenar dörtgenin uç kısımlarının bir noktada birleştirilmesiyle dört kollu yıldız motifi oluşturulmuştur. Eşkenar dörtgenlerin içerisi ikili sarmaşık dalı motifi ile doldurulmuştur. Yıldız kollarında kalan boşlukta daire şeklindeki madalyonların iç kısmında stilize çiçek motifi ile tamamlanmıştır. Yıldız motifleri bu mekânda da tekrarlanarak derinlik verilmiştir. (**Levha 5, Resim 23**)

Bu yıldız motiflerinin ara kısmında 5 satırlık yazıt büyük oranda tahrip olmuştur.

...ABTA...ΔΕΛ φΕC
.....ΟΡΕΠ...ΑΙΑΡΧΙ
.....ΟΥ...ΚΑΠΟΥ...
.....ΟΩΤΙ
.....ΟΥ

yazıtları bulunmaktadır. (Levha 5, Resim 24-25) Bu yazıtların altında üst kısımda görülen yıldız ve madalyonlardan oluşan geometrik desen tekrarlanmıştır. Yan nefler ve orta nefin mozaiklerinin bitiminde siyah konturlu bordür kuşağı içerisinde yine dış hattı siyah konturlu sekizgen motifi birbirini tekrarlamaktadır. Bu sekizgenlerin iç kısmı bir beyaz bir kiremit

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

renginde olup ortasında küçük kare motifi bulunmaktadır. Sekizgenlerin boşluğu ise dört yapraklı çiçek motifi ile doldurulmuştur.

Ana nef ve yan nefte taban mozağında çok fazla tahrip olan yazıtlar İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. M. Hamdi SAYAR tarafından “orada görev yapan kilise personelinin rütbeleri ve isimlerini içerdiği ancak bu isimlerin tam okunamadığı, bunlardan birinin Horepiskopos rütbesi taşıdığı, bu da kırsal kesimde görev yapan bir piskopos anlamını taşıdığı “ şeklinde tercüme edilmiştir.

APSİS:

Doğu yöndeki apsis platformu dolguyla orta neften 15 cm yükseltilmiştir. Apsisteki moloz taşların basit olarak tek sıra, yer yer de iki sıra halinde dizilişinden, apsisin yarım daire olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. 3.60 m ölçülerinde, yarım yuvarlak planlı olup apsis dıştan yapının beden duvarı ile çevrelenmektedir. Apsisin içteki duvarının büyük kısmı tahrip olmuş olup doğu yöndeki yuvarlak mekânı moloz taşların basit olarak örülmesiyle yapılmıştır. **(Levha 5, Resim 26)**

Apsisin zeminin mozaikle kaplı olup bu mozaikler büyük oranda tahrip olmuştur. Apsisteki mozaikler dıştan içe doğru sıralanacak olursa;

Büyük oranda tahrip olmuş dış bordür mozağında 4 kenarlı bir yamuk içerisinde iki yana ayrılmış sarmaşık dalı ve tomurcuğu betimlenmiştir. **(Levha 6, Resim 30)**

Bu bordürün bitiminde beyaz tesselalarla boşluk bırakılmış ve devamında siyah tesselalarla dış kontur hatları verilen bordür içerisine iki halatlı örgü motifi işlenmiştir. Bu bordür kuşağının içerisine yine beyaz tesselalarla boşluk dış konturlu siyah bir hatla devam etmektedir.

Apsisin içerisindeki mozaiklerde; ortada vazo içerisinde iki tarafa yayılan asma ağacı ve üzüm salkımları bulunmaktadır. **(Levha 5, Resim 27)** Asma ağacının arasında bir geyik, etrafında farklı türlerden kuş motifleri ve tavus kuşu betimlenmiştir. **(Levha 5, Resim 28, Levha 6, Resim 29)** Apsisin etrafını Bu açmada bulunan mozaiklerin tesselaları yapının diğer mekânlarında ortaya çıkarılan mozaiklerin tesselalarından daha küçüktür. **(Levha 6, Resim 31)** Bu mekândaki mozaikler 5 cm'ye 7-8 adet tessera düşmektedir. Apsisin iki tarafında kare planlı pastophorion (pastaforium-pastaforion) hücresi bulunmaktadır. Bu mekânlardaki mozaiklerin duvar diplerindeki tesselalardan ve harç izlerinden bu mekânın da mozaikli olması düşünüldükten tahribattan dolayı hiçbir motif ögesine ulaşılamamıştır.

Kilise mimarisindeki nartekse ait yapı kalıntısı bulunamamıştır. Yapılan çalışmalar sırasında yapının güneybatı duvarına bitişik yaklaşık 2,5 m uzunluğunda moloz taşlardan arası harçsız iki duvar sırası ortaya çıkarılmıştır. Bu harçsız duvar sırası yapının narteksinin ikinci dönem kullanımında yeniden düzenlenerek tekrar kullanıldığı düşüncesini akla getirmektedir. Bu harçsız duvar sırasının bitiminde yapının güneybatı köşesinde 50 cm derinlikte moloz taşların harç kullanılmadan düzenli olarak yerleştirilmiş zemin döşemesi olarak kullanıldığı düşünülen bir mekân bulunmaktadır. **(Levha 6, Resim 32)** Bu mekânın çalışmalarla ortaya

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

çkarıldığı kadarıyla 4. 30 m x 6. 15 m. ölçülerinde olup bu mekânın yapıya dışarıdan giriş kısmı veya atrium olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

DOĞU-BATI YÖNLÜ KORİDOR MOZAIĞI VE MEZARLIK

ALAN:

Kilisenin güney duvarında doğu-batı yönlü uzanan bu duvarda iki adet 50 cm genişliğinde açıklık bulunmuştur. Bu açıklıktan yaklaşık 2,05 m genişliğinde, 8 m uzunluğunda bir koridora geçilmektedir. Bu mekânın zemini de mozaikle döşeli iken büyük orandan tahrip olmuştur. Bu mekândaki mozaikler kilisenin güney duvarına bitişik olanlar kısmen sağlam ortaya çıkarılırken diğer kısımları büyük oranda tahrip olmuştur.

Koridor Mozaığı: En dıştaki beyaz teseseralarla oluşturulan zeminin devamında siyah konturle bir hat çekilmiştir. Bu hat içerisine yarım daire ve üçgen motifleri yerleştirilmiştir. Üçgen motifinin içerisi kırık hatlarla hareketlendirilirken yarım daire de farklı renklerdeki konturlerle hareketlendirilmiştir. Arada kalan boşluklar üçgen ve eşkenar dörtgen motiflerle doldurulmuştur. Ortaya çıkarıldığı kadarıyla parça tesseralardan bu alandaki mozaiklerin de geometrik motifli olduğu kanaatine varılmıştır. **(Levha 6, Resim 33-34)**

Bu alanda 7 adet mezar tespit edilmiştir. Bunlardan 1-2-3- ve 4'ü aynı özellikte olup 5-6-7 nolu mezarlar diğer mezarlardan tamamen farklılık göstermektedir. İlk dört mezar in-situ şekilde ortaya çıkarılmış olup diğer üçü geçmiş yıllarda açılmıştır. **(Levha 7, Resim 35)**

1 Nolu Mezar (M1): 60 x 60 cm ölçülerinde kare formlu, betondan ve demir tutamaklı günümüz rögar kapaklarını anımsatan kapak bulunmuştur. Bu kapak kaldırılarak işlevinin ne olabileceğinin anlaşılması amacı ile içerisindeki toprağın boşaltma çalışmasına başlanılmış, boşaltma çalışmaları sırasında yaklaşık 15 cm derinliğe inildiğinde iç mekanın doğu batı yönü genişlediği tespit edilmiştir. 1. 30 cm derinlikte zemine ulaşılmıştır. Zeminde doğu-batı yönlü in-situ mezar ile karşılaşmış olup herhangi bir mezar buluntusuna rastlanılmamıştır. Mezar 1. 90 cm uzunluğunda, 62 cm genişliğinde, zemini tuğla döşeli, iç kısmı sıvalıdır. **(Levha 7, Resim 36)**

2 Nolu Mezar (M2): 60 x 60 cm ölçülerinde kare formlu, demir tutamaklı kapak kaldırılarak içerisindeki toprak boşaltılmıştır. Yaklaşık 15 cm derinliğinde alanın doğu-batı yönlü genişlediği görülmüş olup 1. 30 cm derinlikte zemine ulaşılmıştır. Zeminde doğu-batı yönlü in-situ mezar ile karşılaşmış olup herhangi bir mezar buluntusuna rastlanılmamıştır. Mezar 1. 90 cm uzunluğunda, 62 cm genişliğinde, zemini ve iç kısmı sıvalıdır. **(Levha 7, Resim 36)**

3 Nolu Mezar (M3): Kare formlu, demir tutamaklı kapak kaldırılarak içerisindeki toprak boşaltılmıştır. Yaklaşık 15 cm derinliğinde alanın doğu-batı yönlü genişlediği görülmüş olup 95 cm derinlikte zemine ulaşılmıştır. Zeminde doğu-batı yönlü in-situ mezar ile karşılaşmış olup herhangi bir mezar buluntusuna rastlanılmamıştır. Mezar 2. 02 cm uzunluğunda, 62 cm genişliğinde, zemini tuğla döşeli olup iç kısmı sıvalıdır. **(Levha 7, Resim 37)**

4 Nolu Mezar (M4): Kare formlu, demir tutamaklı kapak kaldırılarak içerisindeki toprak boşaltılmıştır. Yaklaşık 15 cm derinliğinde

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

alanın doğu-batı yönlü genişlediği görülmüş olup 1 m derinlikte zemine ulaşılmıştır. Zeminde doğu-batı yönlü in-situ mezar ile karşılaşmış olup herhangi bir mezar buluntusuna rastlanılmamıştır. Mezar 1.85 cm uzunluğunda, 62 cm genişliğinde, zemini tuğla döşeli olup iç kısmı sıvalıdır. (**Levha 7, Resim 38**)

5 Nolu Mezar: Kilisenin dış duvarı olan güneydoğu duvarına bitişik duvar seviyesinde kuzey- güney yönlü bu mezar yaklaşık 1. 72 m x 60 cm ölçülerinde, 40 cm derinliğindedir. Mezarın zemini pt tuğla ile kaplı olup içi sıvalıdır. Büyük oranda sağlamdır. Mezarlarda çok küçük kemik parçalarına rastlanılmış olup herhangi bir mezar buluntusu yoktur. (**Levha 7, Resim 39**)

6 Nolu Mezar: Kilisenin dış duvarı olan güneydoğu duvarına bitişik duvar seviyesinde kuzey- güney yönlü bu mezar yaklaşık 1. 72 m x 60 cm ölçülerinde, 40 cm derinliğindedir. Mezarın zeminin bir kısmı tuğla ile kaplı olup zeminin tuğla kısımları tahrip olmuştur. Büyük oranda sağlamdır. Mezarlarda çok küçük kemik parçalarına rastlanılmış olup herhangi bir mezar buluntusu yoktur.

7 Nolu Mezar: 5 ve 6 nolu olarak adlandırılan kuzey-güney yönlü mezara bitişik doğu-batı yönlü bir adet mezar ortaya çıkarılmış olup bu mezarlarla aynı formdadır. Ancak bu mezarın zemini ve duvarı büyük oranda tahrip olmuştur. Herhangi bir mezar buluntusuna rastlanılmamıştır.

KUZEY-GÜNEY YÖNLÜ KORİDOR MOZAIĞI:

Mezarlık alandan geçilen koridor mekânı yaklaşık 7,80 cm uzunluğunda, 2,5 m genişliğindedir. Çalışmalarda koridora girişin olduğu geçiş kısmı ve bu mekâna ait güney yönde temel seviyesinde duvar ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşık 50 cm derinlikte zemin mozaiklerine rastlanılmıştır. Koridor duvarının batı duvarına bitişik kuzey-güney yönlü devam eden mozaığın sadece bordür kısmı sağlam olarak ortaya çıkarılmış olup diğer kısımları tahrip olmuştur. Ortaya çıkarılan mozaiklerde; Beyaz zemin siyah kontur ile hat oluşturulmuştur. Bu kontur üzerine dörtgen yamuk yerleştirilmiş olup içerisine iki yana açılan sarmaşık yaprağı ve tomurcuğu işlenmiştir. İki yamuk arasına küçük kare pano yerleştirilerek tek bir düğüm motifi işlenmiştir. Yamukların merkeze olan yönüne altıgen pano yerleştirilerek her pano içerisine farklı bir kuş motifi işlenmiştir. Altıgen panoların arasına Süleyman düğümü (?) işlenmiştir. (**Levha 8, Resim 40-41**)

Kazı - sırasında ortaya çıkarılan mozaiklerde işlenen temalar ve yazıtlar ışığında kilisenin 6. Yüzyıla ait olduğu kanaatine varılmıştır. Ancak çalışmalarda ortaya çıkarılan Basil II - Constantine VIII (MS 976-1028) tarihli sikke (**Levha 8, Resim 47**), mimari yapıda kullanılan moloz taşlardan harçsız örgü duvarlarının yapılması yapının daha sonra 10-11. Yüzyıla kadar düzenlenerek tekrar kullanıldığı düşünülmektedir. (**Levha 8, Resim 42-43-44-45-46**)

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ İLİ, DULKADİROĞLU İLÇESİ, ÇOKYAŞAR
MAHALLESİ,
931 PARSEL KURTARMA KAZISI
LEVHA 1

Resim 1: Kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan Kilisenin planı ve mozaikler.

Kuzey (yan) Nef

Orta (ana) Nef

Apsis

Güney (yan) Nef

Resim 2-3: Ana (orta) nefi çevreleyen geometrik bordür kuşağı ve detayı.

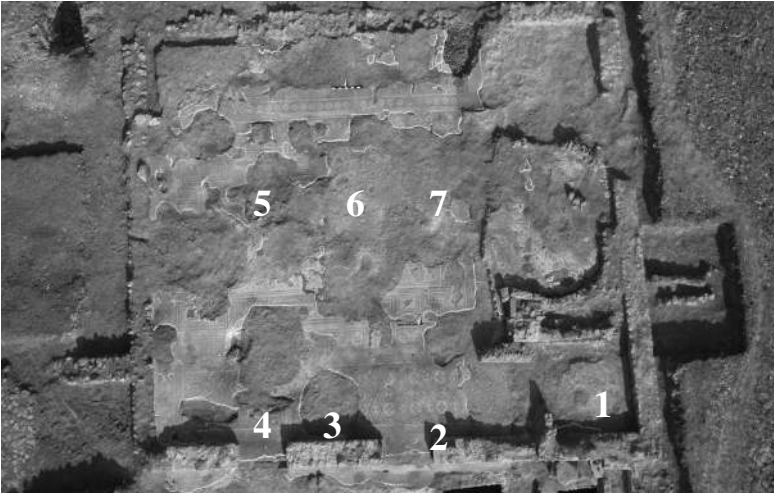
ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 4-5: Ana (orta) nefi çevreleyen gamalı haç bordür kuşağı.

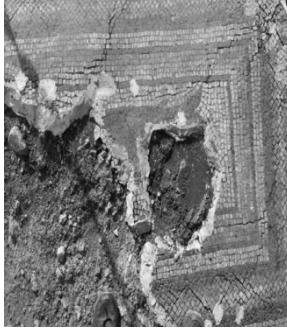
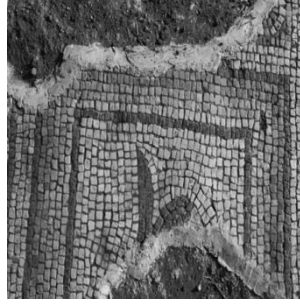
KAHRAMANMARAŞ İLİ, DULKADİROĞLU İLÇESİ, ÇOKYAŞAR
MAHALLESİ,
931 PARSEL KURTARMA KAZISI

LEVHA 2

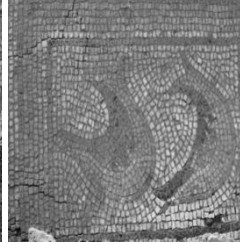
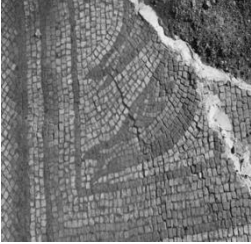

Resim 6: Orta nefte gamalı haç arasında oluşan panolardaki hayvanların plan üzerinde gösterimi.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 7-8-9: Orta nefteki 1 nolu panodaki kuş,
2 ve 3 nolu panodaki balık motifi.

Resim 10-11-12: Orta nefteki 4 -5-6 nolu panodaki balık ve ikili yunus
balıkları motifi.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ İLİ, DULKADİROĞLU İLÇESİ, ÇOKYAŞAR
MAHALLESİ,
931 PARSEL KURTARMA KAZISI

LEVHA 3

Resim 13: Orta nefteki 7 nolu panodaki balık.

Resim 14: Orta nefteki orta nefte üst panoda oturan koyun.

Resim 15-16: Orta nefteki ana panoyu ikiye ayıran yazıt.

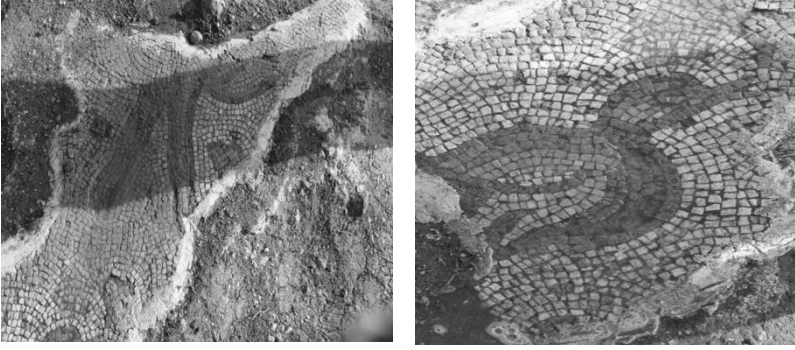

Resim 17: Orta nefteki orta nefte alt panoda ayakta duran boğa.

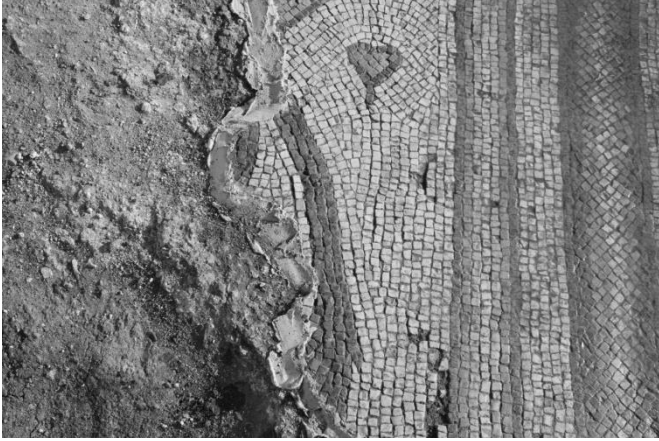
ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ İLİ, DULKADİROĞLU İLÇESİ, ÇOKYAŞAR
MAHALLESİ,
931 PARSEL KURTARMA KAZISI

LEVHA 4

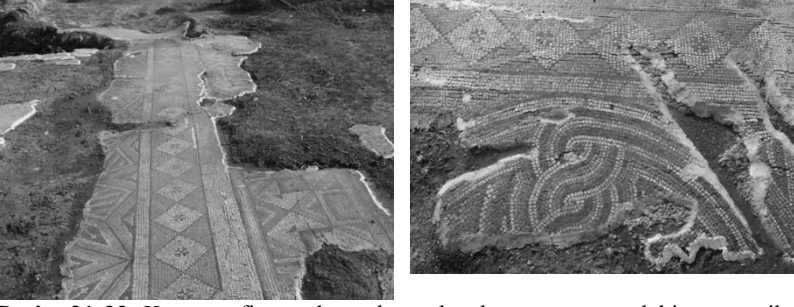

Resim 18-19: Orta nefteki orta nefte alt panoda ayakta duran boğa ve kuştan detay.

Resim 20: Orta nefteki orta nefte alt panoda ayakta duran boğanın karşısındaki hayvan (sadece kuyruk kısmı mevcut).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 21-22: Kuzey nefi çevreleyen kenar bordür ve ana panodaki geometrik bordür kuşağı.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ İLİ, DULKADİROĞLU İLÇESİ, ÇOKYAŞAR
MAHALLESİ,
931 PARSEL KURTARMA KAZISI

LEVHA 5

Resim 23: Güney nefteki geometrik bordür kuşağı.

Resim 24-25: Güney nefteki yazıt kuşağı.

Resim 26: Doğudaki apsis.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

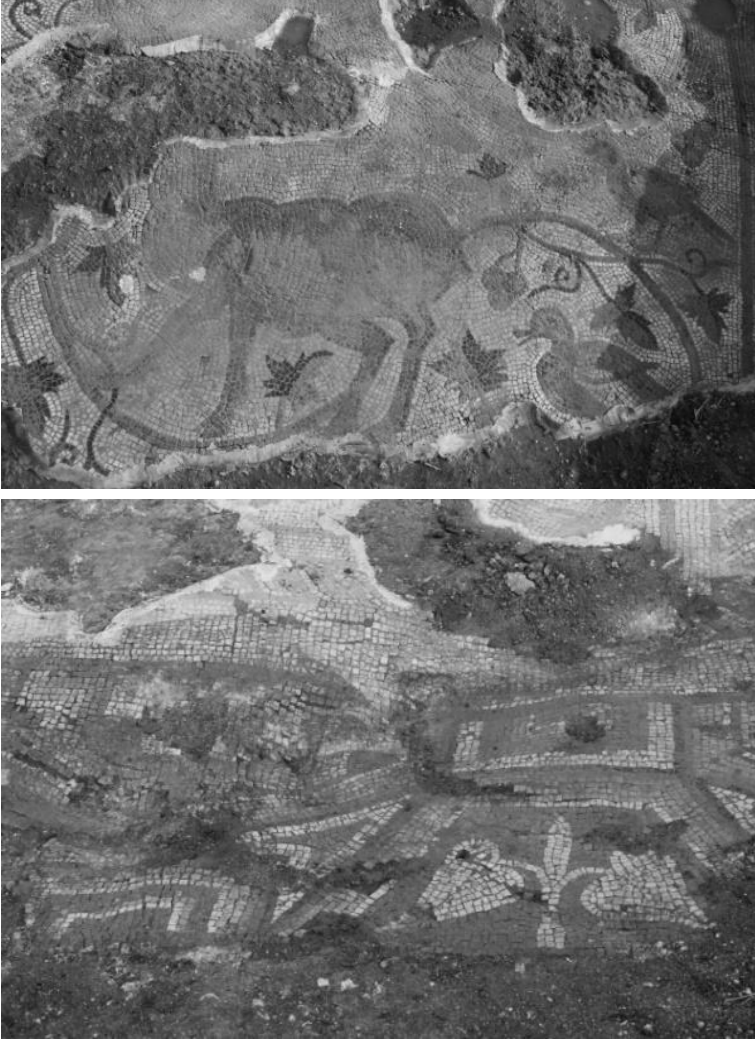

Resim 27-28: Apsisteki kuş figürleri.

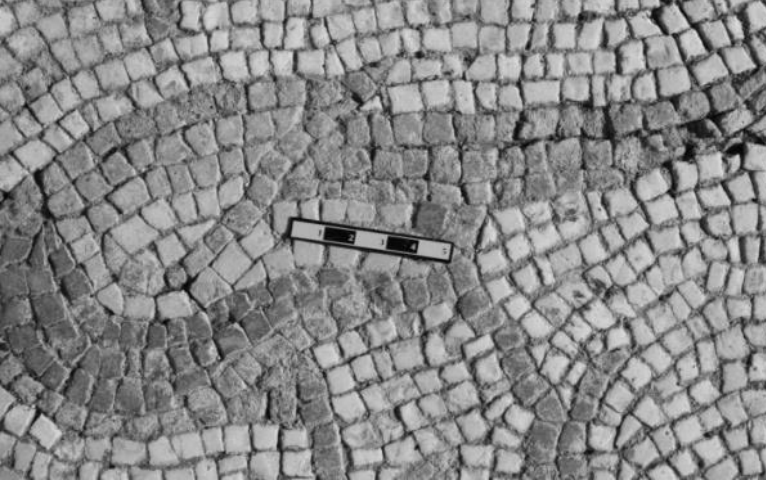
ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ İLİ, DULKADİROĞLU İLÇESİ, ÇOKYAŞAR
MAHALLESİ,
931 PARSEL KURTARMA KAZISI
LEVHA 6

Resim 29-30: Apsisteki geyik figürü ve etraflındaki sarmaşık yaprağı.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 31: Apsisteki tesseraların boyutu.

Resim 32: Batıdaki zemin döşemesi.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 33-34: Doğu-Batı yönlü Mezarlık Alan koridor mozaïği ve detay.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ İLİ, DULKADİROĞLU İLÇESİ, ÇOKYAŞAR
MAHALLESİ,
931 PARSEL KURTARMA KAZISI

LEVHA 7

Resim 35: Alandaki sondaj açmaları, mezarlık alan ve planın gösterimi.

Resim 36: Doğu-Batı yönlü Mezarlık Alandaki kapaklı alan ve kapak açıldıktan sonraki mezarların durumu.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 37-38-39: M3- M4-M5 mezarı.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ İLİ, DULKADİROĞLU İLÇESİ, ÇOKYAŞAR
MAHALLESİ,
931 PARSEL KURTARMA KAZISI

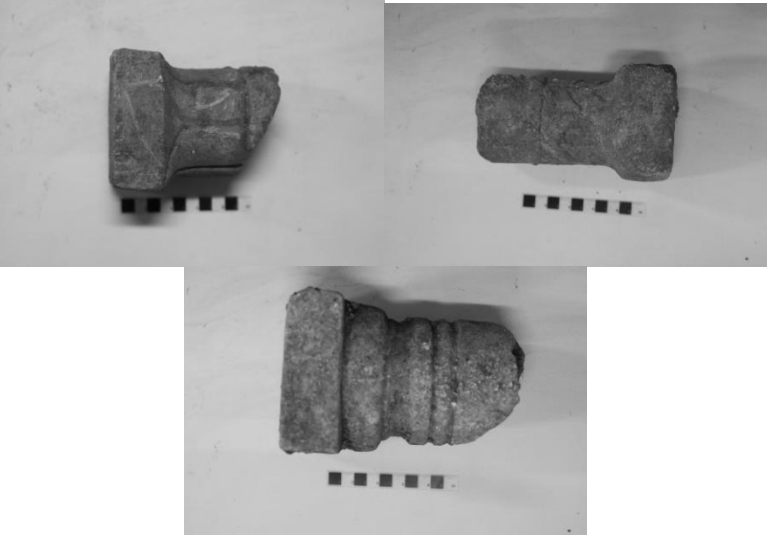
LEVHA 8

Resim 40-41: Kuzey-güney yönlü koridor mozaïği ve detay.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 42-43-44-45-46-47: Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan buluntular.

KAYNAKÇA: Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Arşivi⁷³⁰.

⁷³⁰ Kazı çalışmalarında bizlere her konuda yardım eden Kahramanmaraş Müzesi Uzmanları, Arkeolog Esra IŞIK, Arkeolog Kübra CANBOLAT, Arkeolog Sadi CANBOLAT'a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca bizlere çalışmalarımızda maddi ve manevi destek sağlayan Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesine, Dulkadiroğlu Belediyesine, Dulkadiroğlu İlçe Jandarma Karakol Komutanlığında görev yapan Köy Koruyucuları, Çokyaşar Köy Halkına ve Kazıda çalışan tüm ekip arkadaşlarıma teşekkür ederim. Ayrıca kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan mozaikler üzerindeki yazıtları çözümleyen İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. M. Hamdi SAYAR'a teşekkür ederim.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

GEÇ ROMA VE ERKEN BİZANS DÖNEMİNLERİNDE MARAŞ BÖLGESİNİN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

İlyas GÖKHAN*

Özet

Bu bildiriye Geç Roma ve Erken Bizans Dönemlerinde Maraş Bölgesinin Tarihi üzerinde durulacaktır. Geç Hititler ve Asurilerin hâkimiyeti sonrası Pers İmparatorluğunun topraklarına dâhil olan Maraş bölgesi M. Ö. 330'larda İskender İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. Bu imparatorluğunun parçalanmasından sonra Selefkosların idaresine girmiş ve M. Ö 58'lerde Maraş'ta Roma hâkimiyeti başladı. Bu dönemde şehir hakkında bilgilerimiz çok az olup Maraş'ın adı Roma İmparator Caligula (Gaius Casar Germanicus) onuruna Germanika (Germanicia) adına çevrilmiştir. Maraş'ı Roma İmparatorluğuna bağlayan komutanın adı da Pompeius'tur. Roma İmparatorluğuna bağlı Komagene Krallığı topraklarına bağlı olan Maraş bölgesi önemli bir merkez haline gelmiştir. Çevresinde bulunan Antakya, Adata, Düllük ve Samsat gibi şehirlerle irtibatı olmuştur. Maraş'ın kuzeyinde bulunan Arabissos'un (Afşin) ve Plasta (Elbistan) Roma ve Bizans dönemlerinde önemli birer merkez durumundadır. Roma İmparatorluğunun merkezinin İstanbul olmasından sonra daha da önem kazanan Maraş M. S. 395'te İmparatorluğun ikiye ayrılmasından Doğu Roma İmparatorluğunun hâkimiyeti altına girmiştir. Bu dönemde Hristiyanlığın yayıldığı şehir zaman zaman Ermenilerin saldırıları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Eskiçağ, Roma, Bizans, Germanika

Germanicia'nın Yeri: Maraş'ın Hititler zamanında kurulduğu bilinmektedir. M. Ö. VIII. Yüzyıl kaynaklarında Geç Hititlerin Gurgum şehir devletinin merkezi olduğu bilinen şehir Markasi olarak yazıt ve kil tabletlerde geçmektedir. Hititlerin kurduğu ve en azından geliştirdiği Markasi'nin günümüzde Maraş Kalesi ve çevresinde olduğu bilinmektedir. Maraş'taki Pers hâkimiyetinin sona erip Makedonyalıların bölgeyi ele geçirmesi sonrası Antakya merkez olmak üzere kurulan Selefkoslar İmparatorluğu zamanında Markasi yakınlarında Antiochia ad Taurum kurulmuştur. Burası Markasi'nin üzerine mi yoksa yakın bir yerde mi inşa edilmiş hala tespit edilememiştir. 1835'te Maraş'a gelen Fransız gezgin Charles Texier, Taurum'u Bizans kaynaklarında geçen bir yer olarak Kilikya Antiochesi olarak ifade eder. O, Maraş'ta bu eski Taurum'dan hiçbir iz kalmadığını yazar. Bunun nedeni bölgenin hareketli ve eski eserlerin yıkılması olarak görür⁷³¹. İngiliz araştırmacı Ramsay ise Maraş'ı Bizans kaynaklarında Marasin veya Marasion olarak geçtiğini yazar⁷³².

XIX. Yüzyıl batılı müsteşrikler Roma ve Bizans kaynaklarında geçen Germanicia şehrinin mevkiini tespit etmeye çalışırlar. Texier, 1835'te uğradığı Maraş'ta kaynaklarda okuduğu görkemli Roma ve Bizans eserlerini göremeyince Germanicia olarak geçen şehrin muhtemelen yakın bir mesafede

*Prof. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

⁷³¹Texier 2002, 141-142.

⁷³²Ramsay 1961, 345.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olduğunu söyler⁷³³. Germanicia'nın neresi olduğu konusunda en ayrıntılı ve doğru tespiti Ramsay yapar. O, Germanicia'nın Kilikya, Suriye ve Kapadokya arasında olduğunu, Toros dağının yanında olan şehir olarak önceki yazarların ifadelerini de belirterek şimdiki Maraş'ın yanında olduğunu belirtir⁷³⁴. Gerçekten de günümüzde Karamaraş denilen mevkide çıkan Bizans mozaikleri Germanicia'nın orası olduğunu ispat eder.

Makedon- Pers Mücadelesi

Makedon Kralı Büyük İskender, M.Ö. 333–323 arasındaki Asya seferi sırasında Maraş'ı hâkimiyet sahasına katar. O, M.Ö. 333'te 35 bin askerle Kapadokya'dan ilerleyerek Kilikya geçitlerinden geçmiş ve Tarsus-Adana ve Misis üzerinden İssos'a ulaşarak burada Pers hükümdarı III. Darius'u mağlup etmiştir. Perslere bağlı Kapadokya Satraplığı hâkimiyetinde olan Maraş, bundan sonra İskender'in hâkimiyet alanına girer⁷³⁵. Helenizm uygarlığı etkisi altına giren Maraş, M.Ö.323'de İskender'in ölümü üzerine komutanlarından Selefkus'un hissesine düşer.

Selefkoslar (M.Ö. 323-M.Ö. 64).

İskender'in ölümünden sonra komutanları arasında devam eden uzun mücadelelerden sonra Seleucus Nikator (Selefkos) Anadolu, Suriye ve Irak'ı içine alan ve merkezi Antakya olan bir devlet kurdu. Kilikya bölgesi de bu devletin toprakları içindeydi. Bu devlet zamanında Maraş'ın merkez Antakya'ya yakın olmasından dolayı önemli bir şehir olduğu tahmin edilmektedir⁷³⁶. Süryani tarihçisi Abu'l-Faraç, Selefkos'un bölgede Antakya, Urfa gibi şehirlerin yanında Maraş'ı da yani Germanicia'yı da kurduğunu yazmaktadır⁷³⁷. Selefkos'un kurduğu şehrin adı Antiochia ad Taurum'du. Yukarıda belirttiğimiz üzere burası günümüz Maraş'ının yayıldığı alanların altında bir yerdi. Selefkos şehri korunaklı bir yer olan Ahır Dağının etekleri ve kalenin çevresinde kurmuş olmalıdır. Suriye'yi içine alan Asya krallığı topraklarından sayılan Maraş, bir süre sonra Kapadokya Krallığı'na yeniden bağlandı. Gerek Selefkoslar gerekse Romalılar zamanında Maraş önemli stratejik yollar üzerinde bulunmasından dolayı ehemmiyetini muhafaza etti⁷³⁸. Selefkos İmparatorluğunun hâkimiyetinin sonlarında M.Ö. I. yüzyılda Maraş bölgesi Trakya'dan gelen Galatlar ile doğudan gelen Ermenilerin saldırılarına uğradı. Ermeni Kralı Dikran Maraş bölgesine kadar gelerek yağma ve katliamlarda bulundu. Ermenilerin bölgedeki nüfuzunu kıran Romalılar Maraş bölgesini ele geçirmeyi başardılar⁷³⁹.

Germanicia Stratejik Önemi

Roma İmparatorluğu zamanında Efes'ten başlayıp Anadolu'yu boydan boya geçerek doğuya giden kral yolunun mühim bir kısmı Maraş'ın kuzeyinde bulunan ve askeri karargâh olan Arabissos'tan (Afşin) geçmekteydi. Arabissos'tan Cocusos- Komana (Comana-Tufanbeyli-Şar),

---

⁷³³Texier 2002, 140.

⁷³⁴Ramsay 1961, 16.

⁷³⁵Günaltay 1987, 50; Abu'l-Farac 1999, 108.

⁷³⁶Köseoğlu

⁷³⁷Abu'l-Farac 1999, 110

⁷³⁸Ramsay 1961, 309

⁷³⁹Balcı 2001, 18

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Ariarathia (Pınarbaşı) ve Sabastia'ya uğrayarak Kızılırmak tarafına geçmekteydi. Cocusus(Kokkousos Göksun) Arabissos-Ptanadaris (Afşin-Tanır) yolu Sabastia tarafına gitmekteydi. Yine bu yol Arabissos'tan Aristil, Hurman, Kaşanlı, Elmalı ve Gürün üzerinden Sabastiya'ya geçirdi⁷⁴⁰. Roma döneminde yine Göksun'dan Kemer, Köyyeri, Sarız-Pınarbaşı (Aziziye) ve Şarkışla (Tenos) üzerinden Sivas'a ulaşan bir yol daha vardı. Bu yol aynı zamanda Pınarbaşı'ndan Kayseri'ye de ulaşırdı⁷⁴¹.

Toroslardan Komagene'ye açılan iki yol vardı. Bunlardan biri Malatya üzerinden diğeri de Cucusus'tan (Kokussos) Germanicia'ya açılan boğazdan geçirdi. Bu ikinci yol M. S. IX. Yüzyıldan itibaren işlek hale gelmişti. Torosların doğusundan geçerek Komagene'ye ulaşan üç yolun izleri bulunur. Bunlardan birisi Cucusus'tan Germanicia'ya, ikincisi Arabissos'tan Germanicia'ya, üçüncüsü de Melitine'den (Malatya) Samsat'a giden yoldu. Bu üç geçit de yakın zamanlara kadar kullanılmıştır. Eski ismi Arabissos olan, günümüzde Afşin adı verilen Maraş'ın bu ilçesi yolların keşişme noktasındaydı⁷⁴². Germanicia'dan Adata, Delük ve Samsota taraflarına giden yollar da vardı. Bir yol da Germanicia üzerinden Kastabala ve Ayn-ı Zerbe'ye geçmekteydi. Ayrıca Göksun- Geben üzerinden Ayn-ı Zerbe ve Misis ve Ayas'a (Yumurtalık) inen bir yol daha bulunmaktaydı. Maraş bölgesinden geçen yollar ile ilgili dikkat çeken hususun bu yolların günümüzde de kullanılmasıdır.

Germanicia'da Hıristiyanlığın Yayılması

M.Ö. 300'lerde Kilikya'nın kuzey doğusunda ve Kapadokya'nın doğusunda Komana (Şar-Tufanbeyli- Mağara) şehri putperest Pagan dininin merkeziydi. Bu şehri ziyaret eden dönemin müellifi Amasyalı Strabon burada 6000 rahip olduğunu yazmaktadır⁷⁴³. Bu dinî anlayışa inanan insanlar Göksun, Maraş, Elbistan ve Arabissos (Efsus) gibi yörelerde yaşamaktaydılar. Helenistik dönemde (M.Ö. 330-M.Ö. 58) yöreye hâkim olan Makedonyalılar da kendi inançlarını bölgeye yaydılar. Arkasından da Romalıların bölgeyi işgali ile bu defa Eski Yunan putperestliği burada yayıldı. Neticede Pagan, Yunan ve Roma din anlayışları Arabissos (Efsus-Afşin) ve çevresinde yaşayan halk üzerinde etkili oldu. Hz. İsa sonrası havariler ve onların ardılları tarafından Hıristiyanlık Roma topraklarında yayılmaya başladı. Kudüs'ten sonra Antakya Hıristiyanlığın ikinci önemli merkezi oldu. Maraş da buraya yakın olması sebebiyle Anadolu'da Hıristiyanlığın ilk yayıldığı bölgelerden biri oldu. Bölgeye Hıristiyanlığın yayılması ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de geçen ve daha sonra kaynak eserlere yansıyan Ashabü'l-Kehf (Mağara arkadaşları) hadisesi Maraş bölgesinde yaşandı. Bu olay tahmini olarak M.S. 200'li yıllarda gerçekleşmiştir. Hıristiyanlığın yayılmasını engellemek isteyen Romalılar, eski putperest inançlarını bırakarak Hıristiyanlığı kabul eden ahaliye zulüm uyguladılar. İmparator Decius (Dakyus-Dakyanus) (249-251) zamanında Efsus'ta Yedi genç eski dinlerini bırakarak Hıristiyan oldular. Bölgede bulunan Roma Tema

⁷⁴⁰Ramsay 1961, 50,56

⁷⁴¹Ramsay 1961, 302

⁷⁴²Ramsay 1961, 305

⁷⁴³Strabon 1991, 4-6.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

(Eyaleti) valisi bu gençleri cezalandırmak amacıyla hareket geçince onlar da bir mağaraya sığındılar. Kur'an- Kerim'de Kehf süresinde belirtildiği üzere bu gençler söz konusu mağarada yanlarında köpekleriyle birlikte 309 yıl uyumuşlardır. Bu geçen süreçte Büyük Roma İmparatorluğu batı ve doğu (Bizans) olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Gençler uyandıklarında Afşin yöresine Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu hâkimdi ve Hıristiyanlık resmi devlet dini olmuştu. Dönemin Bizans İmparatoru II. Teodosios (408–451) bu olayı duyunca karısı ile birlikte Efsus'a kadar gelerek mağarayı ziyaret etmişti. Bundan sonra Hıristiyanlar tarafından kutsal bir yer olarak kabul edilen Efsus'la ilgili kaynaklarda çeşitli bilgiler, efsaneler ve rivayetler yer almaya başlamıştır. Bu konu ile ilgili VII. Yüzyıl Süryani kaynaklarında bilgiler bulunmaktadır.

Hıristiyanlığın en önemli vaaz risalelerini yazan İstanbul patriği İonnes (Jean) Khrysostomos 404 yılında Göksun'a sürgün edilmiştir. Bu şahıs Bizans İmparatoriçesi Eudokia ile anlaşmazlığa düşünce yetmiş gün yürüyerek Göksun'a (Kukusus-Cucusus) ulaşmış ve 404–407 yılları arasında burada sürgün hayatı yaşamıştır. Onun Göksun'dan İstanbul'daki taraftarlarına gönderdiği dini mektupları vardır⁷⁴⁴. Bu şahıs daha sonra Arabissos üzerinden Doğu Karadeniz bölgesine gönderilmiştir.

Nasturi mezhebini kuran Nestorius (380-451) Germanicia'da doğmuştur. Hıristiyanlıktaki teslisi inancını kabul etmeyen bu şahıs Hz. İsa'nın tek tabiatlı bir varlık olduğunu iddia etmiş ve bu yüzden de Mısır'a sürgün edilmiş ve orada ölmüştür.

Bizans döneminde Anadolu'nun doğu ve orta bölgesinde ortaya çıkan heretik akımlardan biri olan Pavlikan hareketi Germanika bölgesinde etkili olmuştur. Aziz Pavlos'un öğretilerini yaymak isteyen bir cemaat Ruhani Lider Silvanos'un liderliğinde Göksun- Arabissos- Divriği taraflarında etkili oldu⁷⁴⁵. VI- IX. Yüzyıllar arasında varlığını sürdüren bu akımın mensupları IX. Yüzyılda Bizans İmparatoru I. Basil tarafından etkisiz hale getirildiler. Divriğ'i merkez olmak üzere bağımsız bir siyasi teşekkül de kuran Pavlikan hareketi Hıristiyanlığın resmi kabul gören inanç sistemine karşı çıktıklarından dolayı ilk Protestanlar olarak kabul edildiler⁷⁴⁶. İmparator V. Konstantinos zamanında Pavlikanlar, dağıtılmak ve asimile edilmek amacıyla Trakya'ya doğru sürülürken bir kısmını da Germanicia ve Melitine taraflarına yerleştirdiler. 969'da İmparator John Zimisces (Ioannes Çimiskes) (969–976) Pavlikanları, Antakya tarafından Trakya'ya sürgün etti⁷⁴⁷. Haçlı seferleri sırasında bu mezhep mensupları hâlâ Maraş ile Antakya arasında varlıklarını sürdürmekteydiler⁷⁴⁸. Katolik Haçlılar bunlarla karşılaştıklarını kaydederler.

Roma Dönemi (M.Ö. 64 - M.S. 395)

Maraş, Selekosların idaresinin sonra M.Ö. 58'de Roma İmparatorluğu hâkimiyetine girdi. Bu dönemde bazen müstakil bazen de

⁷⁴⁴Texier 2002, 132, 140.

⁷⁴⁵Texier 2002, 132.

⁷⁴⁶Özışık 2007, 1-3.

⁷⁴⁷Özışık 2007, 95.

⁷⁴⁸Komnena 1996, 470; Francorum 1962, 27.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Roma İmparatorluğuna bağlı olan Komagene Krallığı'na tabi olan Maraş, krallığın en batı ucunda yolların kesiştiği bir noktadaydı. Romalılar bölgeyi ele geçirince Maraş'ın adı Germanicia'ya çevrilmiştir. Ermeni, Süryani ve Roma kaynakları bu isim değişikliğini doğrulamaktadır. Hatta Süryani tarihçisi Abu'l-Farac Maraş'a Romalıların Germanicia dediklerini belirtir. Urfalı Mateos ise şehri Germanicia olarak anar⁷⁴⁹. Maraş adının Germanicia'ya çevrilmesi konusunda çeşitli rivayetler vardır.

Maraş'ın adı Romalılar zamanında Kayseria Germanicia biçiminde değiştirilir. Roma imparatoru Kaligula zamanında, yani M.S 37-41 yılları arasında bu isim değişikliği olmuştur. Tam adı Gaius Caesar Augustus Germanicus olan bu şahsın ismindeki Germanicus'tan alınan Germanicia ve imparator kenti anlamındaki Kaiseria sözcükleri birleştirilerek Maraş'a Kaisereia Germanicia denmiştir. Bazı kaynaklar ise Maraş'a bu adı M.S. 17' de Kaligula'nın ricasıyla İmparator Tiberius'un (M.S.14-37) verdiğini ileri sürmektedir. Tiberius'un yeğeni Germanicus öldürülmüştü. Tiberus ölünce yerine öldürülen yeğeni Germanicus'un oğlu Gaius (Caligula) getirilir. Onun öldürülmesinden sonra da yerine amcası Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus (M. S.41-54) getirildi. Romalılar tarafından Germanicia, Melitine, Samsat ve Dülük arasında bulunan Komagane bölgesinin krallığı IV. Antiokhos'a verilmişti. Bazı kaynaklara göre de Maraş'a asıl bu adı veren kişi IV. Antiokhos olup, Roma imparatoru Caius'un (M. S.37-41) (Kaligula) gözüne girmek amacıyla şehrin adını değiştirmiştir. Bazı tarihçiler ise IV. Antiokhos'un dedesi olup Nemrut Tümülsüsü'nde gömülü bulunan I. Antiokhos'un (M.Ö. 54-M.Ö 37) Maraş'a kendi adını verdiği ileri sürülmektedir. Buna göre Maraş, Antiokheia yani Antakya olarak anılmış ve diğer Antakya'dan ayırmak içinde Toroslardaki Antakya (Antiokheia Pros Tauro) denmiştir⁷⁵⁰. Bir imparatorun adına kurulması ya da isminin onun adına değiştirilmesinden dolayı büyük önem verilen Germanicia'ya imparatorluğun üst düzey yöneticileri ve halk yerleştirilmiştir. Germanicia M.S. II. yüzyılda Ptolemaios'un eserinde geçmektedir. Bu dönemde Roma İmparatoru adına şehirde para basılmıştır. Bu paraların üzerinde Kent tanrıçası Tykhe ve ayaklarının dibinde İrmak tanrısının figürü vardır. Bu ırmak Ceyhan (Pyramos) olmalıdır. Bu sikkeler imparator Marcus Aurelius, Lacijs ve Commodus dönemlerinde basılmıştır. Roma İmparatorluğu döneminde M.S.341'de Germanicia yeni kurulan Komagene topraklarında Fırat'ın batısında merkezi Herapolis olan Syria Cuele eyaletine bağlıydı⁷⁵¹. Bizans kaynaklarında ise şehrin adı Marasin veya Marasion olarak da görülmektedir⁷⁵².

Maraş, Suriye ve Kapadokya sınırına yakın dağların güney eteklerinde iyi sulanan bir düzlüğe uzanan kısımda kurulmuş olup güney ve batıyla kolay ulaşım sağlayacak bir noktadadır. Germanicia'nın doğusunda bulunan Samsato ve Zeugma ile irtibatı vardı⁷⁵³. M.S. 71'de Komagene Krallığının

⁷⁴⁹Mateos 1987, 299; Honigmann 1997, 312; Abu'l-Farac 1999, 258.

⁷⁵⁰Darkot 1997, 31; Zoroğlu 2005, 305-306.

⁷⁵¹Tekin 2010, 173.

⁷⁵²Ramsay 1961, 345.

⁷⁵³Magie 1950, 549.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Roma'dan ayrılıp, İranlılara bağlanma eğilimi üzerine, bu krallık tamamen kaldırılarak Germanicia Suriye eyaletine bağlanmış ve bölgeye Rome Lejyonları yerleştirilmiştir⁷⁵⁴..

Germanicia'nın doğusunda Adata (el-Hades) bulunmaktaydı. Bu şehir günümüzde tamamen yıkılmış olup harabeleri üzerinde Bozlar Kasabası kurulmuştur. Germanicia ve Adata Orta Çağ İslâm ve Hıristiyan kaynaklarında birlikte geçer. Araplar Germanicia'ya Maraş demektedirler. Maraş hakkında bilgi veren ilk İslam müellifi el-Belâzuri'dir. Yazar, Fütûhu'l-Büldân adlı eserinde Maraş'ın Müslümanlar tarafından nasıl, kim tarafından ve ne zaman fethedildiğini açıklar, bu bölgelerde Müslümanlar ile Hıristiyanların mücadelelerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar⁷⁵⁵.

Germanicia'nın (Maraş) ilk defa nerede kurulduğu hep tartışma konusu olmuştur. Maraş'ın Hititler tarafından bugünkü bulunduğu yerde kurulduğu, bilhassa da kalenin çevresinde olduğu, daha sonra ise Mağaralı Mahallesi'ne doğru genişlediği de iddialar arasındadır⁷⁵⁶. Germanicia'nın neresi olduğu sorusu bugün artık cevap bulmuştur. Ancak Germanicia'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra onların kurduğu şehrin neresi olduğu tam aydınlatılamamıştır. Germanicia'nın terk edilmesi ne zaman nasıl olmuştur. Bu tartışma günümüze kadar devam edip gelmiştir. Müslümanlar Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika'yı aldıkları zaman ele geçirdikleri şehirlerin kenarlarına bir askeri üs kurdular. 637'de Germanicia'yı aldıktan sonra da bunu yapmışlardır. Bu bilgiler ışığında Germanicia'nın VII. yüzyılın ortalarında terk edildiğini söyleyebiliriz.

Ermeni, Süryani, Bizans, Haçlı ve Arap kaynaklarının tamamı 1114'de Maraş'ta büyük bir deprem olduğunu ve 40.000 kişinin öldüğünü yazarlar. Bu depremin Maraş'ın altını üstüne çevirdiği, bütün binalarını yıktığı, içinde yaşayan insanları ve hayvanları telef ettiği kayıtlıdır. Hatta deprem öyle şiddetli olmuş ki, dağların (muhtemelen Ahırdağ) yamaçlarında bulunan Hıristiyanlara ait Manastırlar dahi yıkılmış ve içinde bulunan din adamları ölmüştür. Bu depremle Germanicia'nın üzerinin örtüldüğünü söyleyebiliriz.

Başka bir iddiaya göre ise; Ahır dağından gelen bir sel baskını Maraş'ı çamur deryası altına alarak yıkmıştır⁷⁵⁷. Bu sel baskını sırasında mozaiklerin bulunduğu Karamaraş denilen (Namık Kemal Mahallesi) bölge toprak altında kalmıştır. Bunun üzerine Dulkadir Bey'i Alaüddevlle Maraş'ı şimdiki yerinde yeniden kurmuştur. Maraş'ın Kuyucak Mahallesinde Şekerli Camii'nde bulunan Selçuklulara ait 1240'lı yıllara ait bir kitabe yeni yorumlara sebep olmaktadır.

Maraş M.Ö. 64 yılına kadar Selefkuslara bağlı kalmıştı. Bu tarihte bu krallığın merkezi Antakya'nın Romalılar tarafından alınmasıyla birlikte Maraş da onların eline geçti. Maraş'ı Roma'ya bağlayan komutan Pompeius'tu. Yukarı Suriye ve Maraş civarında oturan Komagenler, Romalıları bir hayli

⁷⁵⁴Tekin 2010, 65-167.

⁷⁵⁵el-Belâzuri 1987, 270.

⁷⁵⁶Canpolat 1945, 30.

⁷⁵⁷Canpolat 1945, 15.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

uğraştırarak ayaklanmalar çıkardılar⁷⁵⁸. Bazen bağımsız bazen de Roma'ya bağlı olan Komagene Krallığı, Maraş bölgesini de yönetti. Bu dönemde Sasanilerin Maraş'a kadar akınlar yaptığı görülmektedir.

Bizans İmparatorluğu: (M.S. 395- 1086)

Doğu Roma İmparatorluğu hissesine düşen Germanicia bu dönemde de önemini korudu. Bizans İmparatoru I. Justinianus döneminde Maraş toprakları Bizans-Sasani çatışmalarına sahne oldu. 544 yılında Sasani kirası Kısra b. Kavad Antakya'yı tahrip edip Maraş yakınlarına kadar geldi⁷⁵⁹. Bu yazarın belirttiğine göre Bizans imparatoru Tiberius (578–582) ölmeden önce kızı Augusta'yı Arabisos (Efsus-Afşin) kökenli Mauricius'a (Mavrikus) (582–602) verdi. Kayın pederinin ölümünden sonra bu şahıs 20 yıl Bizans İmparatorluğunu yönetti⁷⁶⁰. Bir süre Sasaniler Maraş'ı Bizanslılardan aldılar. 605–611 yılları arasında Sasanilerin elinde kalan kent tekrar Bizans'ın eline geçti.

İmparator Tiberius tahta geçtiğinin dördüncü yılında hastalanmış ve öleceğini zannederek kızı Augusta'yı Kapadokya'daki Arabissos'tan gelen Mauricius'a (582-602) verdi. Tacı onun başına geçirdi ve İmparator üç gün sonra öldü. Ondandı sonra Mauricius 20 yıl hüküm sürdü. Karısı bir oğlan doğurdu ve adı da Theodosius du. “*Taht üzerinde doğan*” anlamına gelmektedir⁷⁶¹.

Sasanilerle Bizanslar arasında 624-625 yılları arasında devam eden savaşlarda iki taraf arasında şiddetli muharebeler oldu. 625 yılının Mart ayında Sasani komutanı Sarbaros ile Bizans İmparatoru Heraklios arasında devam eden savaşlarda İmparator Maraş'a ulaştı. Bizans müellifi Thepanos kroniğindeki bilgilere göre; İmparator Heraklios, Nymphios (Batman Çayı) nehrini geçerek Fırat'a ulaştı. Burada dokuma iplerden ve sandallardan yapılan bir köprü vardı. Fakat Pers Komutanı Sarbaros kıynın bir tarafındaki ipleri koparmış ve köprüyü diğer tarafa taşımıştı. İmparator vardığında köprüden geçemeyeceğini anladı. Daha ileriye doğru gidip nehirde geçebileceği sığ bir yer buldu. Mart ayı olmasına rağmen tehlikesiz bir şekilde Fırat'ı geçti ve Samsat'a geldi. Daha sonra dağlardan (Güneydoğu Toroslar) geçerek Germanicia'ya ulaştı ve buradan Adana'ya gelip Seyhan (Saros)nehrine vardı. Sarbaros ise Fırat üzerindeki köprüyü tekrar uzatıp Fırat'ı geçti ve Heraklios'u takip etti. Sarbaros, Seyhan'ı geçen Heraklios'u takip ederek onun kurduğu ordugâhın yanına geldi. Romalıların köprü kalelerini yaptıkları yerde karargâh kurdu. Birçok Romalı, Sasanilere saldırmak için düzensiz şekilde köprüyü geçti. Onlardan birçoğunu katleden Sarbaros pusu kurdu ve kendisini kaçıyor gibi göstererek Romalı askerleri üzerine çekti ve ordu Heraklios'a itaat etmedi ve Sarbosu bunların etrafını sardı ve bozguna uğrattı. İmparator, Sasanilerin bu askerlerini dağıtıp öldürdüklerini gördükten sonra Sasanilere karşı yeni bir harekete geçti⁷⁶². Bu

⁷⁵⁸Köseoğlu 3

⁷⁵⁹Abu'l-Farac 1999, 161.

⁷⁶⁰Abu'l-Farac 1999, 164.

⁷⁶¹Abu'l-Farac 1999, 164.

⁷⁶²Theponas 20-21

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

pasajdan da anlaşıldığı gibi Maraş bölgesi VII. Yüzyılın ilk çeyreğinde Bizans ve Sasaniler arasında savaş alanlarından biri olmuştur.

Germencia Üzerinde İslam-Bizans Çatışmalarının Başlaması (637-962)

Halife Hz. Ömer devrinde, İslam ordularının büyük komutanlarından olan Halid b. Velid 636-637'de Suriye'de Minas komutasındaki Bizans ordusunu hezimete uğratmıştı. Bu mağlubiyet karşısında çaresiz kalan İmparator Herakleios artık Suriye'yi elinde tutamayacağını anlamış ve Urfa'dan Samsat'a çekilmişti. Hatta bir rivayete göre yüksekçe bir tepe üzerine çıkarak Suriye tarafına dönmüş ve hüzünlü bir şekilde "*Ey Suriye! Artık seninle bir daha buluşmamak üzere elveda! Ebediyen elveda!*" diyerek bölgeyi terk etmişti⁷⁶³.

Hız. Ömer, Suriye'den Hâlid b. Velid Maraş'a gönderir. İslâm orduları Maraş'a girdiğinde şehir halkının bir kısmı kaçmış, bir kısmı da kaleye çekilerek direnişe geçmişti. Maraş'ın Hıristiyan ahalisi direnişlerinin nafile olduğunu görün yapılan bir anlaşmayla şehri 637 tarihinde Hâlid b. Velid'e teslim ettiler⁷⁶⁴. Bir halk inanışına göre ise Sahabî Mikdâd b. Esved, Cimcime adlı Bizans valisinin Maraş'ı aldı⁷⁶⁵. Maraş fethedildiği sıralarda bölgenin kuzeyinde bulunan Arabissos da(Afşin) İslam askerleri tarafından tahrip edildi⁷⁶⁶. Müslümanlar Maraş'ı sulhla fethettikleri için Hıristiyan halka dokunmadılar. Yapılan teslim anlaşması ahalinin can ve mallarına dokunulmayacağı şartını taşımaktaydı. Maraş'ta bulunan Hıristiyanların şehri serbestçe terk etmeleri sağlanmış, yerlerine Müslüman ahali yerleştirilmişti. Müslümanlar Maraş'ta bir askeri garnizon kurarak Anadolu içlerine yapılacak seferler için bir üs haline getirdiler.⁷⁶⁷ Maraş'ın alınmasıyla birlikte bölgede bulunan Dülük (Antep), Raban (Araban), Hades (Adata-Göynük- Bozlar) gibi yerler de fethedildi. Maraş yakınlarında olan Hades, İyaz b. Ganım'ın gönderdiği Habib b. Mesleme el-Fihri tarafından ele geçirildi⁷⁶⁸. Kısa bir süre sonra Maraş Bizanslılar tarafından geri alınsa da Hz. Osman zamanında, 651'de Süfyan b. Avf el-Amidi yeniden fethetti. Bu sırada Şam valisi olan Muaviye 650-51'de, çatışmalarda tahrip olan şehri imar ettirip, Hıristiyanların Suriye hudutlarına girişini engellemek ve Anadolu'da yeni yerler fethetmek için buraya asker yerleştirip tahkim etti. Maraş, Muaviye'nin Şam valiliği sırasında Müslümanların Anadolu içlerine yapacakları seferler için askeri bir üs yapıldı⁷⁶⁹.

⁷⁶³İbnü'l-Verdi 1996, 137; Ebû'l-Fidâ 1997, 224; Abu'l-Farac 1999, 177.

⁷⁶⁴el-Belâzurî, 1987, 270; İbnü'l-Adım 1988, 235; Ebû'l-Fidâ 1997, 224.

⁷⁶⁵Bu halk inanışını Maraş'a yaptığı seyahatinde duyan Evliya Çelebi eserine kaydetmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1985, 135.

⁷⁶⁶Yinanç 1997, 243.

⁷⁶⁷Evliya Çelebi Seyahatnamesinde geçen rivayetlere göre, Halep üzerinden Ayıntab ve Maraş bölgesine yaklaşan Hz. Ali, Maraş Kayzeri (Maraş Valisi) olan Cimcime ve ahaliyi İslâm'a davet eden bir mektup yazarak Mikdâd b. Esved ile gönderir. Bunun üzerine mektubu alan Maraş valisi ve ahalişi Şir Dağma doğru kaçarlar. Boşaltılan şehre giren Mikdâd b. Esved kalesini yıktırır. Atalay 1339, 21; *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 1985, 135.

⁷⁶⁸Belâzurî 1987, 273; Demirci 2005, 320; Hades 1997, 42.

⁷⁶⁹el-Belâzurî 1987, 270-271; Honigmann 1997, 313; Yinanç 1340, 283.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

667-668 yılları arasında Muaviye zamanında İslam Orduları Arabissos'a kadar ulaşıp Bizanslılarla karşılaşmışlardır⁷⁷⁰. Bizans zamanında sık sık kaynaklarda Elbistan da geçer. Ablastin şeklinde geçen bu şehri diğer adını da Abul'-Faraç Bhasipolis olarak kaydeder⁷⁷¹.

Müslümanların Dört Halife döneminde Maraş'ı Bizans'tan almalarının ardından Emeviler (661-750)zamanında şehrin iki taraf arasında birkaç defa el değiştirdiği görülmektedir. Abbasiler Devrinin (750-1258) devrinin başlarında Maraş tekrar Bizans idaresine girmiştir. Ancak Ebu Cafer Mansur (753-775), Halife Mehdi (786) Harun Reşit (786-809 ve oğulları Emin (809-813), Memun (813-833) ve Mutasım (833-842) zamanlarında Maraş bölgesi tamamen İslam egemenliğine girdi. Halife Mehdi (775-776) Maraş'ın doğusunda bulunan Hades şehrini imar ettirip kalesini sağlamlaştırıp içine askerler yerleştirdi. Harun Reşid ise Maraş'ın batısında bulunan Haruniye (Düziçi) kalesini inşa ettirip tahkim etti. Böylece Maraş hem doğudan hem de batıdan emniyet altına alındı. Ancak Abbasilerin zayıfladığı X. Yüzyılın başlarında Bizans ordusu Maraş ve çevresini ele geçirdi. Bir süre sonra Hamdaniler Avasım denilen bölgeyi ele geçirip Abbasiler adına idare ettiler. Maraş da 944'te Hamdanilerin Halep kolunun emiri Seyfüddevle'nin eline geçti. Maraş'ı yeniden imar eden Seyfüddevle burada önemli bir garnizon oluşturdu. Maraş'taki üstün hareketle ordularını Anadolu içlerine sevk etti. Hamdaniler ile Bizanslılar arasında mücadele 20 yıldan fazla sürdü. Seyfüddevle Avasım bölgesi denilen Tarsus'tan Diyarbakır'a kadar olan yerleri Bizans'a karşı korudu. Maraş ve çevresindeki Bizans hâkimiyetine son verdi. Ancak 962'de karşı saldırıya geçen Bizans orduları Maraş'ı ele geçirdiler. Seyfüddevle 967'de ölünceye kadar Avasım bölgesini korumaya çalışsa da başarılı olamadı. Bölgede tekrar Bizans hâkimiyeti kuruldu. 1071 Malazgirt Zaferine kadar Maraş da başta olmak üzere Avasım şehirleri Hıristiyanların elinde kaldı.

Sonuç

Anadolu'daki Hitit hâkimiyeti zamanında kurulan Maraş'a ilk defa bu ismi Asurluların verdiği kabul edilmektedir. Şehrin adı Roma ve Bizans dönemlerinde Germanicia'ya çevrilmiştir. 637'de Araplar Maraş'ı fethedince yeniden eski ismini kullanmaya başladılar. XIX.Yüzyıl araştırmacıları Germanicia'nın Maraş'tan farklı bir şehir olduğunu zannettiler. Bu şehri, Maraş'ın yakınlarında aramaya başladılar. Oysaki deprem, sel felaketi veya istilalarla Germanicia terk edilerek şehir şimdiki bulunduğu yerde kurulmuştu. Zaten kelenin bulunduğu yer de Geç Hititlerin kurduğu Gurgum'un merkeziydi. Maraş'ın geniş bir alana yayıldığını söyleyebiliriz. Geç Roma ve Erken Bizans dönemi ile tarihlendirilen mozaikler de şehrin Müslümanların eline geçmesinden önce yapılmıştı. Maraş bölgesinde Roma ve Bizans dönemlerine ait birçok tarihi kalıntıya rastlamak mümkündür. Büyük Roma sonrası Bizanslılar tarafında yönetilen Efsus'ta, Ashabü'l-Kehf mağarasında eserler inşa edilmiştir. Her iki medeniyete ait birçok eser Maraş merkez, Zeytun, Yenicekale, Çukurhisar, Pazarcık, Andırın ve Afşin gibi yerleşim yerlerinde görülmektedir.

⁷⁷⁰Theophaes 49.

⁷⁷¹Abu'l-Faraç 1999, 191.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Kaynakça

- Abu'l-Farac 1999 Gregory, Abu'l-Farac Tarihi. C.I-II Süryancadan çev.: R. A.W. Budge. Türkçe çev.: Ö. R. Doğrul. Ankara 1999.
- Atalay 1973 B. Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*. İstanbul 1973.
- El-Belâzurî 1987 El-Belâzurî, *Fütühu'l-Buldân*. çev.: M. Fayda. Ankara 1987.
- Canbolat 1945 S. Canbolat, *Etiler Zamanında Maraş*. Maraş 1945.
- Darkot 1997 B. Darkot, *Maraş*. Eskişehir 310-312.
- Darkot 1997 B. Darkot *Tarsus*. Eskişehir 19-24.
- Demirci 2005 M. Demirci, “İslam-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri”. C.I, Maraş'der 1. Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004 – Kahramanmaraş İstanbul (2005) 319-331.
- Ebü'l-Ferec 1990 Ebü'l-Ferec Yahyâ b. Saîd b. Yahyâ el-Antakî, Tarihü'l- Antakî. Tahk.: Ö. A. Tedmurî. Trablus 1990.
- Ebü'l-Fidâ 1997 Ebü'l-Fidâ, el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer. C.1, neşr. M. Deyyub. Beyrut 1997.
- Evlîya Çelebi 1985 Evlîya Çelebi, Seyahatname. C. 9-10 Sadeleştiren. M. Çevik. İstanbul 1985.
- Francorum 1962 G. Francorum, *The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem*. Ed. R. Hill. Reader in History in The University of London 1962.
- Grousset 2005 R. Grousset, *Başlangıçtan 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi*. çev.: S. Dolanoğlu. İstanbul 2005.
- Günaltay 1987 Ş. Günaltay, *Yakın Şark IV I. Bölüm Perslerden Romalılara Kadar Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları*. Ankara 1987.
- Hades 1997 Hades, *İA. C. /1*, (1997) 42.
- Hitti 1957 P. K. Hitti, *History of Syria*. Macmillan-Co Ltd, London 1957.
- Honigmann 1970 E. Honigmann, *Ernest, Bizans Devletinin Doğu Sınırı*. Çev.: F. Işıltan. İstanbul 1970.
- Honigmann 1997 E. Honigmann, *Maraş*. İA, C.7 Eskişehir (1997) 312-315.
- İbnü'l-Adim 1988 İbnü'l-Adim, *Bugyetü't-Taleb Fi Tarih-i Haleb*. C.1, 10, neşr. S. Zekkar Darü'l-Fikr. Dımaşk 1988.
- Köseoğlu C. Köseoğlu, “*Maraş İlinin Uygarlık Tarihi*”. Kahramanmaraş Müze Müdürünün Yayınlanmamış Maraş Tarihiyle İlgili Notları
- Ostrogorsky 1999 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*. çev.: F. Işıltan. Ankara 1999.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Özdemir 2006 A. Özdemir, *el-Mütenebbi'nin Şiirinde Maraş, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006) 159-185.
- Özışık 2007 S. Özışık, Ortaçağ Hıristiyan Heresi Gruplarından Pavlikanlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi. 2007.
- Ramsay 1961 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. çev.: M. Pektaş. İstanbul 1961.
- Strabon 1991 Strabon, *Coğrafya Anadolu* (Kitap:12-13-14). çev.: A. Pekman. İstanbul 1991.
- Sümer 1993 F. Sümer, *el-Hades (Göynük) Şehri. Türk Dünyası Tarih Dergisi* (1993) 4-8.
- Tekin 2010 O. Tekin, "Pers İmparatorluğundan Türk-İslam Egemenliğine Kahramanmaraş Tarihi". *Kültür ve Para. Dağların Gazeli Maraş* (2010) 157-184.
- Texier 2002 C. Texier, *Küçük Asya*. çev.: A. Suat. C.3 Ankara 2002.
- Urfalı Mateos 1987 Urfalı Mateos, *Vekâyinâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*.Çev.: H. D. Andreasyan. Notlar: E.Dulaurer, M. H. Yinanç. Ankara 1987.
- Yinanç 1997 M. H. Yinanç, *Elbistan.- İA, C.6, Eskişehir* (1997) 243-230.
- Zoroğlu 2005 K. L. Zoroğlu, 2005, "Kahramanmaraş'ın İlkçağdaki Yeri". *Maraş'der 1. Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004 – Kahramanmaraş İstanbul* (2005) 303-307.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAYIP KENT GERMANİCİA: LOKALİZASYON PROBLEMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Oktay DUMANKAYA*

Özet

Germanicia, Antik Çağlardan beri birçok medeniyete ev sahipliği yapan; Doğu, Güneydoğu ve Akdeniz Bölgesi'nin kesişme noktasında yer alan Kahramanmaraş ilinde yer almaktadır. Lokalizasyonu tam olarak yapılamasa da kentin, 2339 metre yüksekliğindeki Ahır Dağı'nın güney eteklerinde yer aldığı tahmin edilmektedir. Günümüze kadar tespit edilen arkeolojik bulgular doğrultusunda Kahramanmaraş'ın doğusunda yer alan ve halk tarafından "Kara Maraş" olarak adlandırılan Dulkadiroğlu ilçesi, Dulkadiroğlu, Bağlarbaşı, Namık Kemal, Şeyh Adil ve Kanuni mahallelerini kapsayan 146 hektarlık alanda yer alan kalıntıların Germanicia Antik Kenti'ne ait olduğu düşünülmektedir. Söz konusu mahalleler içerisinde 2017 yılı itibari ile farklı ada ve parsellerde, otuz yakın noktada mozaik taban, su sarnıcı, çeşitli mimari yapılara ait kalıntılar gibi birçok taşınamayan arkeolojik kültür varlığı tescillenecek kayıt altına alınmıştır.

Ancak, günümüzde söz konusu mahallerde yer alan yoğun kent dokusu arkeolojik alanların tahribata uğramasını hızlandırmış ve antik kentin bu bölgede yer aldığını gösteren önemli arkeolojik kanıtların günümüze kadar ulaşmasını engellemiştir.

Günümüze kadar yapılan arkeolojik kazılar ve kaçak kazılarla ortaya çıkartılan arkeolojik kalıntılar ışığında antik kentin lokalizasyonu yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roma, Bizans, Kahramanmaraş, Antiochia ad Taurum, Germanicia.

Abstract

Germanicia has hosted many civilizations since Antiquity and is located in the province of Kahramanmaraş, which is at the crossroads of East, Southeast and Mediterranean regions. It is estimated that the city was located on the southern foothill of Ahır Mountain, 2339 meters high, although the localization could not be done completely. According to the archaeological remains that have been determined up to date, the city is located in the east of Kahramanmaraş and is called "Kara Maraş"; Dulkadiroğlu, Bağlarbaşı, Namık Kemal, Şeyh Adil and Kanuni neighborhoods are thought to belong to the ancient city of Germanicia. By the year of 2017, many building remains such as mosaics in the area, water cisterns, and various architectural remains were identified. However, nowadays the intensive housing texture in the mentioned places has accelerated the destruction of the archaeological sites. It has prevented the arrival of important archaeological evidence that shows archaeological finds in this region. Archaeological excavations and illegal excavations are; the geographical region of the region and the hydrological models made by us were tried to localize the possible ancient city.

---

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Keywords: Roman, Byzantine, Kahramanmaraş, Antiochia ad Taurum, Germanicia.

Kentin Bilinen Kısa Tarihi

Kahramanmaraş, Anadolu'nun güneydoğusu ile Orta Anadolu arasındaki stratejik öneminden dolayı tarih boyunca önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Nitekim Döngel Mağarası⁷⁷² ve Domuztepe⁷⁷³ gibi arkeolojik alanlarda yapılan çalışmalar, günümüz Kahramanmaraş'ının tarihsel geçmişinin Prehistorik Çağlara kadar uzandığını göstermektedir.

Kahramanmaraş Bronz Çağı'nda, Asur Ticaret Kolonileri'ne, Demir Çağı'ndaise Neo-Hitit Krallıkları'ndan birisi olan, Gurgum Krallığı'na ev sahipliği yapmıştır⁷⁷⁴. Hellenistik Dönem'de Antiochia ad Taurum (Toroslardaki Antiokya);Roma Dönemi'nde ise Kommagene Krallığı'na bağlı Germanicia isminde bir kente sahip olduğu bilinmektedir.

Makalemizin konusunu oluşturan Germanicia'nın “*İmparator Şehri*” anlamına gelmekte olup (Yun. Kaisereia Germanikeia/Lat. Caesarea Germanicia); Kommagene Kralı IV. Antiokhos tarafından M.S. 38 yılında⁷⁷⁵ imparatorluk onuruna kurulduğu bilinmektedir⁷⁷⁶. Kentin tarihine ve lokalizasyonuna ışık tutacak çok az kaynak tespit edilmiştir. M.S. II. yüzyılda yaşamış coğrafyacı Ptolemaios'un Coğrafya (Geographica V.15.10) adlı eserinde kentin ismi “Γερμανικεών / Germanikeia” olarak geçmektedir⁷⁷⁷. M.S. III. yüzyıl Antik Çağ yazarlarıGaius Asinius Quadratus'un *Parthikası*'nda⁷⁷⁸ ve Stephanus Byzantinus'un *Ethnica*'sında⁷⁷⁹ da kentin ismine yer verilmiştir. Cyrrhus / Kyrros⁷⁸⁰ piskoposu Theoderet'in⁷⁸¹ (M.S. c.393 c.466) *Historia Ecclesiastica*'sında ise Germanicia Piskoposu Eudoxius ve kentin bulunduğu bölge hakkında bilgilere yer verilmiştir⁷⁸². M.S.161-180 yılları arasındaki Roma İmparatorları Marcus Aurelius, Lucius Verus ve Commodus döneminde (İS. 161-180) adına sikkeler basılmış olan kentin⁷⁸³, lokalizasyonu hakkında detaylı bilgiler veren bir kaynak tespit edilememiştir. Bu sebeple kentin lokalizasyonu hakkındaki değerlendirme ve görüşler yapılan araştırma ve kazılardan elde edilen bilgilerden yola çıkılarak yapılmaya çalışılmıştır.

---

⁷⁷²Erek 2010, 97 vd.

⁷⁷³Campbell 2010, 113 vd.; Tekin 2017, 179 vd.

⁷⁷⁴Yıldırım – Pekşen 2013, 43.

⁷⁷⁵Magie 1950, 549; Millar 1993, 228-229; Zoroğlu 2005, 303-304.

⁷⁷⁶Millar 1993, 228-229. Kentin kuruluş tarihi olduğu bilinen M.S. 38 yılında Roma İmparatorluğu Gaius Iulius Caesar Augustus Germanicus (Caligula) tarafından yönetilmekte idi. Gaius tarafından Kommagene Krallığına getirilen IV. Antiokhos'un, İmparator Gaius'a şükran ifadesi olarak kentin ismini Germanicia koyduğu ağırlıklı olarak kaynaklarda belirtile de kentin kuruluş tarihi ve isminin kime ithafen verilmiş olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir bk. Ürkmez 2014, 79- 81; Dumankaya 2018, (Baskıda).

⁷⁷⁷Millar 1993, 228; Zoroğlu 2005, 305-306; Tekin 2010, 167.

⁷⁷⁸Millar 1993, 229.

⁷⁷⁹Billerbeck 2006, FGrHist 97 F 10.

⁷⁸⁰Halep'in kuzeyinde bir kent

⁷⁸¹Clayton 2007, 32.

⁷⁸²Theodoret *HE* II, 20.

⁷⁸³Tekin 2010, 173.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kazılar

Kahramanmaraş'ta son yıllarda yapılan arkeolojik araştırma ve kazılardan önce Germanicia'nın, sadece Mezopotamya, Suriye, Kapadokya ve Kilikya'dan gelen ticaret yollarını birbirine bağlayan Anti-Toroslardaki güzergâh üzerinde yer aldığı bilinmekteydi. Bu bilgilere istinaden bazı araştırmacılar tarafından Germanicia'nın Kahramanmaraş'ta olabileceği fikri öne sürülmüş olsa da lokalizasyonu tam olarak yapılamamıştır⁷⁸⁴.

2000'li yılların başında Kahramanmaraş il merkezinin doğusunda yer alan Dulkadiroğlu ilçesinde⁷⁸⁵ kaçak kazılarla ve modern yapıların temellerinde ortaya çıkan kalıntıların Germanicia Antik Kenti'ne ait olabileceği düşünülmüştür. Roma Dönemi'nden Osmanlı Dönemi'ne kadar birçok arkeolojik kültür varlığının gözlemlendiği bu bölge halk tarafından "**Kara Maraş**" olarak adlandırılmaktadır. Ancak Dulkadiroğlu ilçesinin yoğun modern konut dokusuna sahip olması kamulaştırmanın yavaşlamasına sebep olmuş ve arkeolojik kazıların yapılmasını geciktirerek bilimsel verilerin elde edilmesini engellemiştir (Fig.1).

Olumsuz süreçlere rağmen, ilk arkeolojik kazılar Kahramanmaraş Müzesi başkanlığında Dulkadiroğlu Mahallesi 461 numaralı ada içerisinde 2001, 2009, 2010, 2016, 2017 yıllarında; Şeyh Adil mahallesinde ise 2424 numaralı ada içerisinde 2017 yılında gerçekleştirilmiştir (Fig. 2).

Yukarıda belirtilen alanlarda gerçekleştirilen arkeolojik kazılar neticesinde temel seviyesinde korunmuş duvarlara sahip, mozaik tabanlı yapı kalıntıları ortaya çıkartılmıştır. Yapıların temel seviyesinde korunmuş olması ve arkeolojik buluntuların azlığı doğru tanım ve tarihlendirmelerin yapılmasını engellemiştir. Bu sebeple yapıların tarihlendirmesi mozaiklerde gözlemlenen köy yaşamı, doğa, insan, hayvan, yapı, geometrik desenler, mitolojik öğeler ve bitki betimlemeleri üzerinden yapılmıştır. Yapılan değerlendirme ve karşılaştırmalar ile 461 ve 2424 numaralı adalarda tespit edilen mozaiklerin M.S. IV-V. yüz yıl arasında kullanım gördüğü sonucuna varılmıştır⁷⁸⁶ (Fig. 3-4).

Anadolu'da benzer ikonografilerin görülmeye başlaması bölgedeki siyasi etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim bu etkileşim M.S. IV-V. yüzyıl içerisinde Bizans ve Sani Devleti arasında yapılan antlaşmalarla⁷⁸⁷ daha ileri bir boyuta taşınmıştır⁷⁸⁸. Kültürel iletişim üzerinde etkili olan siyasi olayların mozaik sanatına da yansımış olduğunu ilçe genelinde ortaya çıkan mozaiklerde görülebilmektedir.

⁷⁸⁴Texier 2002 141-142; De Giorgi 2016; 114-115. Diğer görüş ve öneriler için bkz. Dumankaya 2018 (Baskıda).

⁷⁸⁵Arkeolojik kültür kalıntıları Dulkadiroğlu ilçesi, Dulkadiroğlu, Bağlarbaşı, Namık Kemal, Şeyh Adil ve Kanuni mahallelerinde gözlemlenmiştir.

⁷⁸⁶Eraslan 2013, 227; 2014, 448. Mozaiklerde gözlemlenen köy yaşamı, doğa, insan, hayvan ve bitki betimlemelerinin M.Ö. I. yüzyıldan itibaren Roma resim sanatında önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bu sahnelerin (*Emblemata*) mozaikler üzerine yansımaları Kuzey Afrika'da M.S. II. yüzyılda; Anadolu da ise M.S. IV. yüzyıl ve sonrasında mozaikler üzerinde görülmeye başlamıştır. Kondeleon 1995, 254-258; Dunbabin 1978:109; Hales 2003; Heintz 2003, 159-160; Eraslan 2013, 227; 2014, 448; Ersoy 2017, 238-239.

⁷⁸⁷Malalas *Chron.* XIV. 23; Bahadır 2011, 689 vd.

⁷⁸⁸Eraslan 2013, 227.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

2018 yılı itibari ile Dulkadiroğlu ilçe merkezinde kazısı tamamlanan hiçbir yapı bulunmamaktadır. Bu sebeple mozaiklerin yer aldığı yapıların niteliğine dair bilgilerimiz arkeolojik kazıların tamamlanamaması sebebiyle yetersizdir. Aynı zamanda Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne ait mozaiklerdeki bu betimlemeler yapıldığı dönemin ve bölgenin sosyal yaşamını yansıtır⁷⁸⁹ olsa da ortaya çıkartılan birkaç yapı kalıntısı ile kent tümü hakkında bilgilerin elde edilmesi mümkün değildir. Ayrıca ilçe genelinde Germanicia'nın kuruluş dönemine (M.S. I. yüzyıl) işaret eden hiçbir yapı kalıntısı tespit edilememiştir. Tespit edilen en erken buluntu örnekleri 2016 yılı kazı sezonunda yukarıda bahsi geçen 461 numaralı adadaki mozaikli yapının çevresinde ele geçmiştir. Yapının çevresinde ortaya çıkartılan bir grup mezarda, mezar hediyesi olarak konulmuş, toplamda 5 adet cam ve pişmiş toprak unguanterium'un benzer erken örnekleri M.S. I. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁷⁹⁰ (Fig. 5).

Unguanteriumların erken örnekleri temel alındığında, M.S. IV-V.yüzyıl aralığına tarihlendirilen mozaikli yapılar ile I. Yüzyıl mezarları arasında yaklaşık400-500 yıllık bir zaman farkının olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkıldığında 461 numaralı ada içerisinde ortaya çıkartılan mozaikli yapının inşa edildiği dönemde yukarıda bahsi geçen mezarlardan haberdar olunmadığı ve bu bölgenin yerleşim öncesinde bir nekropol alanı olduğu ihtimali ortaya çıkmaktadır. Tarafımızca tespit edilen mezarlar, 1992 yılında tespit edilen ve halk tarafından "Öksürük Mağaraları" olarak isimlendirilen nekropol alanına⁷⁹¹ oldukça yakındır. Coğrafi yakınlık dikkate alındığında öksürük mağaraları ile 461 numaralı ada ve çevresinin tek bir nekropol alanı olduğu, ancak yoğun konut dokusunu vermiş olduğu tahribatlardan dolayı diğer kalıntılara ulaşamadığını kanaatindeyiz (Fig. 6).

Yukarıda bahsi geçen mahallelerin dışında Kahramanmaraş Müzesi tarafından 2017 yılında Dulkadiroğlu ilçesi Çokyaşar Mahallesi sınırlarında M.S. IV-VI. yüzyıla tarihlendirilen bir kilise⁷⁹² ile Öksüzlü Mahallesi'nde niteliği tam olarak tespit edilememiş bir yapının kazıları tamamlanmıştır. Söz konusu yapıların ilçe genelinde ortaya çıkartılan diğer arkeolojik kültür varlıkları ile aynı yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Fig. 7). Bu yapılarda tespit edilen mozaiklerin teknik ve kompozisyonları ilçe genelindeki diğer mozaiklerle benzerlik göstermektedir. Hem kompozisyonlardaki yakınlık hem de yapıların inşa tarihleri dikkate alındığında, kalıntılar aynı kent dokusuna sahip veya Germanicia ile etkileşimde olan kültür varlıkları olduklarını işaret etmektedir. Bu kalıntılar konumları ve yapı karakteristikleri itibari ile ister dini yapılar ister Villa Rustica veya Villa Urbana olsunlar buldukları konumlar dikkate alındığında bu yapı kalıntıları, Geç Roma-

⁷⁸⁹Ersoy 2010, 190; 2017, 81-282.

⁷⁹⁰Cam unguanteriumların benzer örnekleri: Von Saldern 1962; Plat. 6, Fig. 9; Gürler 2000, 33-40, Fig.20-34; Caron – Zoitopoulou 2008, 76, Fig. 68; Gençler 2009, 139, Res. 90, Lev. II/84. Pişmiş toprak unguanteriumların benzer örnekleri: Anderson – Stojanović 1987, 112. Fig. 7; Dündar 2008, 24, Fig. U134-135.

⁷⁹¹Ersoy 2017, 104-105.

⁷⁹²Başpınar et al. (Baskıda), Res. 2, 3, 5. Öksüzlü kazısı fotoğrafı paylaşımı için Kahramanmaraş Müzesi'nden Arkeolog Safınaz Akbaş'a teşekkürü borç bilirim.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Erken Bizans Kahramanmaraş'ının oldukça geniş bir alana yayılmış olabileceğini işaret etmektedir (Fig. 8).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Oldukça geniş bir alanda kültür varlığı gözlemlenen Dulkadiroğlu ilçesinde Germanicia'nın M.S.I. yüzyıl ve öncesine ait bir yapı kalıntısına rastlanmamış olması birçok soru ve varsayım ortaya çıkartmaktadır. Örneğin, Germanicia'nın erken dönem yerleşim alanı aynı bölgede olmayıp; yol güzergâhlarındaki değişim, deprem, kıtlık, savaş vb. doğal ve beşerî etkenlerden dolayı kent terk edilerek yeni yerleşim alanı olarak belirlenen Dulkadiroğlu ilçesi sınırlarına kaydırılmış olabilir. Nitekim bu düşüncüyü destekleyen araştırmalar da bulunmaktadır. Narlı ve Türkoğlu ilçesi sınırlarında yüzey araştırmaları yapan E. Carter, A. Asa Eger ve D. Whitcomb Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenen birçok seramik parçasını Danişment Höyük⁷⁹³ çevresinde tespit etmişlerdir⁷⁹⁴. Bu araştırmalarda tespit edilen buluntuların Hellenistik Dönem Kahramanmaraş Antik Kenti Antiochia ad Taurum ve Germanicia'ya ait olabileceği kanaati oluşmuştur. Araştırma yapılan alanda Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinde Antiochia ad Taurum veya Germanicia'ya ait olabilecek taşınmaz arkeolojik kültür varlıklarının yer almaması kesin bir yargıya ulaşılmasını engelliyor olsa da küçük buluntuların tespit edilmiş olması, bu varsayımların göz ardı edilmemesi gerektiğini işaret etmektedir.

Antiochia ad Taurum ve Germanicia'nın kurulduğu bölgeler hakkında farklı görüşlerde ileri sürülmektedir. Örneğin, Charles Texier'e göre Antiochia ad Taurum ve Germanicia aynı yerde kurulmuştur. Ancak tahribatlardan dolayı eski eserlerden hiç iz görülmediğini belirterek kentin tam lokalizasyonunu hakkında bilgiler vermemiştir⁷⁹⁵. Coğrafyacı Heinrich Kiepert tarafından yapılan haritalarda ise Germanicia Kahramanmaraş il merkezinde, Antiochia ad Taurumise Pazarcık ilçesine lokalize edilmiştir (Fig. 9). Coğrafyacı Richard Kiepert tarafından yapılan haritalarda ise Germanicia Kahramanmaraş il merkezine lokalize edilmiş ancak Antiochia ad Taurum Bertiz civarına konumlandırılmıştır⁷⁹⁶ (Fig. 10). Her iki coğrafyacı da Germanicia'yı aynı koordinatlarda göstermiş olmasına rağmen Antiochia ad Taurum'un hangi araştırma ve arkeolojik buluntulara göre farklı noktalarda göstermiş oldukları tam olarak anlaşılamamaktadır. Gölerebileceği üzere Antiochia ad Taurum ve Germanicia hakkında antik kaynaklarda yeterli verilere ulaşılamaması, arkeolojik kazıların yetersizliği gibi sebeplerden dolayı lokalizasyonlar konusunda ortak bir paydada buluşulamamıştır.

Gaziantep Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinde Kahramanmaraş genelinde birçok Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi

⁷⁹³Bilim dünyasında Danişment höyük olarak bilinmekte olan höyük, Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.11.2001 Tarih ve 4460 sayılı kararı ile Kılılı Höyük olarak tescillenmiştir.

⁷⁹⁴Whitcomb 2001, 8-11; Asa Eger 2008, 160, 181, 184, Fig 34, KM 55; 2014, 43, Fig. 7, 195, 196.

⁷⁹⁵Texier 2012, 141-142.

⁷⁹⁶Kiepert 1903; Kiepert 1908.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

arkeolojik kültür varlığı tescil edilmiştir. Ancak bu yapı kalıntıları üzerinde Antiochia ad Taurum veya Germanicia özelinde herhangi bir arkeolojik araştırma veya kazı günümüze kadar yapılmamıştır. Bu sebeple kentlerin kuruluşundan günümüze kadar nasıl bir gelişim izledikleri belirlenememektedir.

Dulkadiroğlu ilçesindeki yapı kalıntılarının Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Germanicia'sına ait olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Antiochia ad Taurum ve Germanicia'nın aynı yerde kurulmuş olduğu hususunda görüşler belirtiliyor olsa da Dulkadiroğlu ilçesi sınırlarında bu iki kentin aynı yerde olduğuna işaret eden herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır.

Dulkadiroğlu ilçesi genelinde tespit edilen arkeolojik kültür varlıklarının çoğunluğu ya kaçak kazılar neticesinde ya da meskenlerin temellerinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ilçedeki yoğun konut dokusu kamulaştırmanın önünde büyük bir engel teşkil etmekte ve arkeolojik kazıların yavaşlamasına sebep olmaktadır. Ayrıca Germanicia ile ilgili bilgileri kesinleştirecek yazıt, sikke veya yazılı herhangi bir arkeolojik bulgu veya belge henüz tespit edilememiştir. Yetersiz bilgi ve arkeolojik veriler doğru tanım, tarihlendirme ve stil kritiklerin yapılmasını engellemektedir.

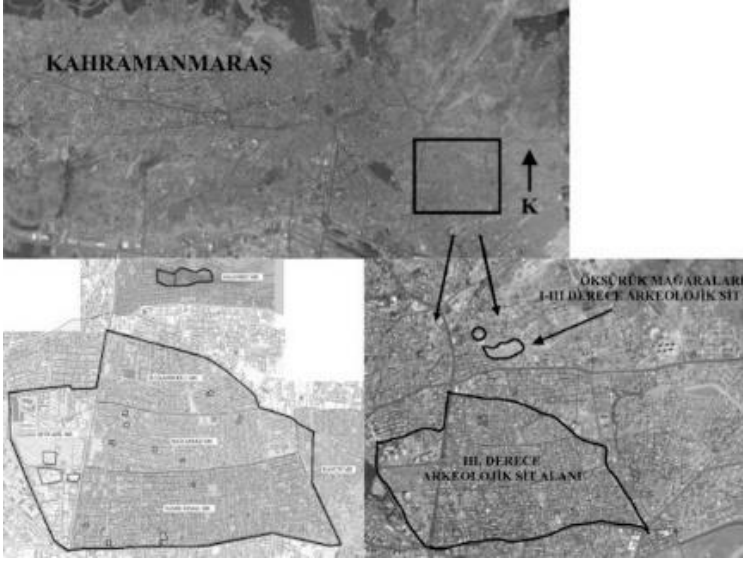
Bu sebeple 1992 yılında tespit edilen Dulkadiroğlu ilçesi Aslanbey Mahallesi Öksürük Mağaraları Nekropolü'nün,2016 yılında 461 numaralı adada tespit edilen nekropol alanının, Doğukent Mahallesi'nde (Köftül Höyüğü'nün yakını) yer alan kaya mezarlarının Aslanbey Parkı çevresindeki oyu mezarların Germanicia ile etkileşimlerinin belirlenmesi öncelikli bir araştırma olarak görülmelidir. Kent dokusunun ve yayılım alanının belirlenebilmesi için yapı kalıntılarının nitelik ve niceliklerinin belirlenerek bir kompleks halinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca Antiochia ad Taurum ve Germanicia özelinde Kahramanmaraş genelinde tespit edilen bütün arkeolojik kültür kalıntılarının tanım, tarihlendirmeleri yapılarak kentlere dair bilgi birikiminin artırılması, kentlerin lokalizasyonunda önemli bir aşama olarak görülmeli ve bu araştırmalar ilk hedefler arasına alınmalıdır.

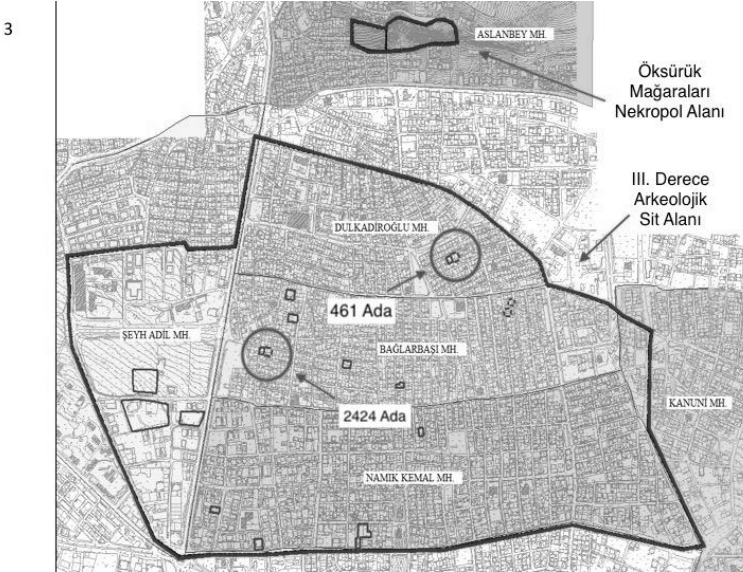
Yukarıda bahsi geçen araştırmalara öncelik verilmesi, gerek Germanicia olduğu düşünülen Dulkadiroğlu ilçesindeki yapı kalıntıları gerekse yukarıda bahsedilen nekropol alanları üzerinde yapılacak araştırma ve kazıların önemli sorulara cevap bulmak üzere planlanması ve yapılması, bilimsel verilerin daha hızlı erişilmesine katkı sağlayacağı kuşkusuzdur.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

RESİMLER

Resim 1: Dulkadiroğlu İlçesinden Genel Görünüm.

Resim 2: III. Derece Arkeolojik Sit Alanı ve Kazı Alanlarının Konumu.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Germanicia Taban
Mozaiklerinden Detay

Resimler A. Ersoy, 2014,
2017 yılı yayınlarından
alınmıştır.

Resim 3: Germanicia Taban Mozaiklerinden Detaylar

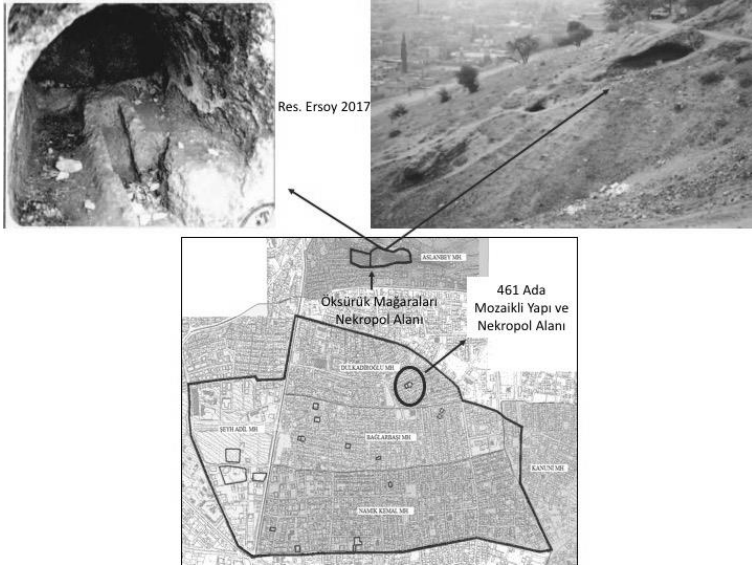

Resim 4: 2424 Numaralı Ada Mozağinden Genel Görünüm.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Resim 5: 461 Ada Nekropol Buluntularından (Unguanterium) Görünüm.

Resim 6: Öksürük Mağaraları Nekropolünden Detay.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

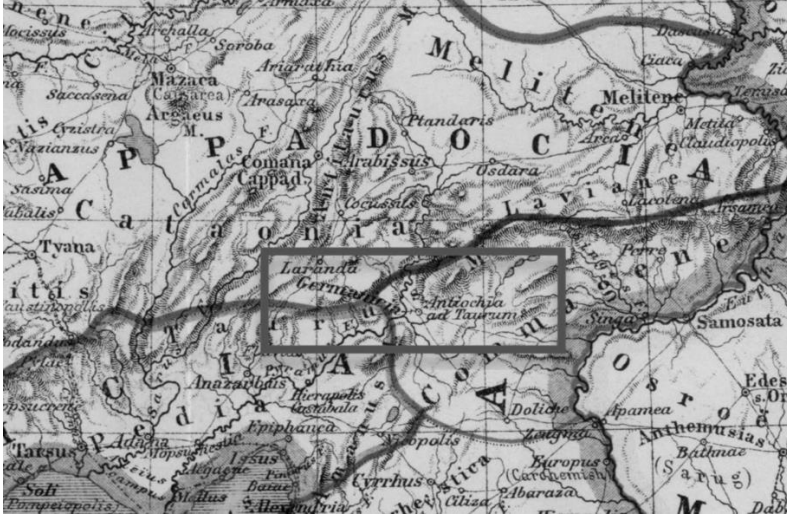

Resim 7: Çokyaşar Mahallesi Yapı Kalıntısından Görünüm (Fot. Safinaz Akbaş)

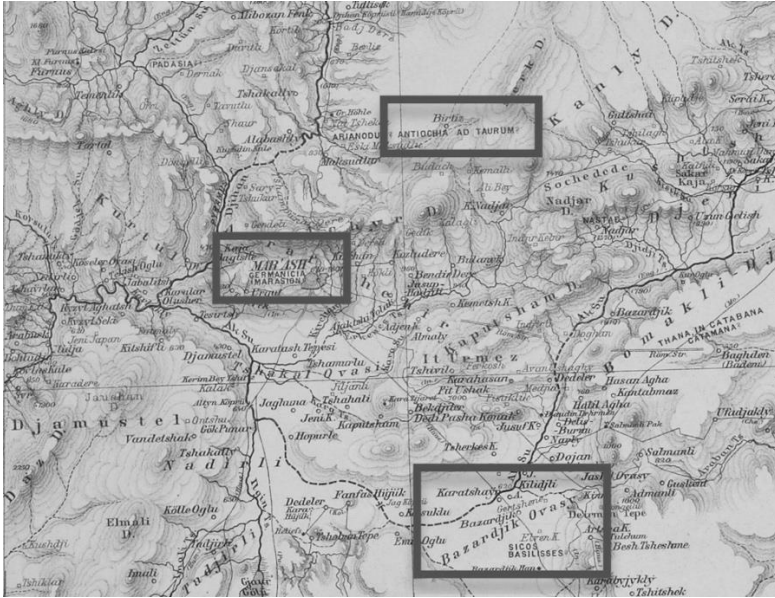

Resim 8: Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Yapı Kalıntılarının Konumları

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

Resim 9: Heinrich Kiepert'in Haritasında Antiochia ad Taurum ve Germanica'nın Konumu

Resim 10: Richard Kiepert'in Haritasında Antiochia ad Taurum ve Germanica'nın Konumu

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kaynakça

- Anderson – Stojanović 1987
V.R. Anderson-Stojanović, “The chronology and function of ceramic unguentaria”. *American Journal of Archaeology* (1987) 105-122.
- Asa Eger 2008
A. Asa Eger, *The spaces between the teeth. environment, settlement, and interaction on the Islamic-Byzantine frontier*. Doctoral dissertation, Department of Near Eastern Languages and Civilizations University of Chicago. Chicago-Illinois 2008.
- Asa Eger 2014
A. Asa Eger, *The Islamic-Byzantine frontier. Interaction and exchange among Muslim and Christian communities*. New York 2014.
- Bahadır 2011
G. Bahadır, “Anadolu’da Bizans-Sasani Etkileşimi (4-7. Yüzyıllar)”. *Turkish Studies* 6/1 (2011) 685-703.
- Başpınar et al. (Baskıda)
G. Başpınar, İlhami Kılınçkaya, Cansu Çerç, “Kahramanmaraş İli, Dulkadiroğlu İlçesi, Çokyaşar Mahallesi Mozaikli Alan Kurtarma Kazısı”, *Uluslararası Sempozyum. Antik Çağda Maraş*, 16-17 Kasım 2017. Kahramanmaraş, (Baskıda).
- Billerbeck 2006
M. Billerbeck, *Stephani Byzantii Ethnica Volumen 1: A-Γ. Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Consilio Societatis Internationalis Studii Byzantini Provehendis Destinatae Editum*. Walter de Gruyter. Berlin-New York 2006.
- Campbell 2010
S. Campbell, “Çanakları, Mühürleri ölüm Çukurlarıyla Domuztepe”. Ed. F. Özdem. *Dağların Gazeli Maraş*. İstanbul (2010) 113-124.
- Caron – Zoitopoulou 2008
C. Beaudoin – E.P. Zoitopoulou, *Montreal Museum of Fine Arts, Collection of Mediterranean Antiquities, Vol. 1, The Ancient Glass: Musée des beaux-arts de Montréal, La collection des antiquités méditerranéennes, Vol. 1, La verrerie antique*. Brill 2008.
- Clayton 2007
P. B. Clayton Jr, *The Christology of Theodoret of Cyrus: Antiochene Christology from the Council of Ephesus (431) to the Council of Chalcedon 451* Oxford 2007.
- De Giorgi 2016
A.U. De Giorgi, *Ancient Antioch*. Cambridge 2016.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

- Dumankaya 2018 O. Dumankaya, “Germanicia/Germanikeia”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*. 3. Cilt/DEFG. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* (Baskıda).
- Dunbabin 1978 K. M. D. Dunbabin, *The Mosaics of Roman North Africa: Studies in Iconography and Patronage*. Oxford 1978.
- Dündar 2008 E. Dündar, *Patara Unguanteriumları*. Patara IV.1 İstanbul 2008.
- Eraslan 2013 Ş. Eraslan, “Germanicia Mozaiklerinde Av Sahneleri: Doğu ve Batıdan Örneklerle İkonografik Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Türk ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyumu*. Kahramanmaraş (2013) 225-234.
- Eraslan 2014 Ş. Eraslan, “İstanbul Büyük Saray Mozaiklerindeki Grifon Betimlemeleri: Roma Döneminin Benzer Örnekleriyle İkonografik ve Sanatsal İlişkisi”. *Cedrus* 2 (2014) 443-451.
- Erek 2010 C. M. Erek, “Kahramanmaraş Paleolitik Prehistoryası”. Ed. F. Özdem, *Dağların Gazeli Maraş*. İstanbul (2010) 97-112.
- Ersoy 2010 A. Ersoy, “Mozaiklerle Adım Kent Germanikeia’ya”. Ed. F. Özdem. *Dağların Gazeli Maraş*. İstanbul (2010) 185-212.
- Ersoy 2017 A. Ersoy, *Mozaiklerler Yeniden Doğan Kent Germanicia*. Ed. F. Eker. Berlin 2017.
- Gençler 2009 Ç. Gençler, *Elaiussa Sebaste Antik Yerleşimi Cam Buluntuları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 2009.
- Gürler 2000 B. Gürler, *Tire Müzesi Cam Eserleri*. Ankara 2000.
- Hales 2003 S. Hales, *The Roman House and Social Identity*. Cambridge 2003.
- Heintz 2003 F. Heintz, “Antioch. City and Imperial Administration”. Ed. C. Kondoleon in *Antioch. The Lost Ancient City*. Princeton University press and Worcester Art Museum 2003.
- Kiepert 1903 H. Kiepert, *Asiaciterior*. Auctore Henrico Kiepert Berolinensi. Geographische Verlagshandlung Dietrich Reimer E. Vohsen. Berlin Wilhelmstr 29. 1903.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Kiepert 1908 R. Kiepert, *Kartevon Kleinasien in 24 Blatt. Massstab 1:400,000*. Dietrich Reimer (Ernst Vohsen). Berlin 1904-1907.
- Kondeleon1994 C. Kondeleon, *Domestic and Divine. Roman Mosaics in the House of Dionysos*. Ithaca 1994.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of Third century After Christ*. Princeton 1950.
- Malalas Chron. J. Malalas, (*Chronographia*), *The Cronicle of John Malalas* Translated by E. Jeffreys, M. Jeffreys and R. Scott, *Australian Association Byzantine Studies*. Melbourne. 1986.
- Millar1993 F. Millar, *The Roman Near East. 31 BC-AD 337*. Vol. 6. 1993.
- Ptolemaeus Geog. Claudius Ptolemaeus, *Geography of Claudius Ptolemy*, Translated by Stevenson, E. Luther. New York. 2011.
- Tekin 2010 O. Tekin, "Pers İmparatorluğu'ndan Türk-İslam Egemenliğine Kahramanmaraş'ta Tarih, Kültür ve Para". Ed. F. Özdem. *Dağların Gazeli Maraş*. İstanbul (2010) 157-183.
- Tekin 2017 H. Tekin, "Domuztepe. Türkiye Doğu Akdeniz'inde Bir Mezopotamya Geç Neolitik Yerleşimi". 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara (2017) 179-190.
- Texier *Asie Min.* F. M. C. Texier, (*Asie Mineure*) *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. C. III. Çev.: A. Suat. Latin harflerine aktaran: K. Y. Koprıman. sadeleştiren.: M. Yıldız. Ankara 2002.
- Theoderet HE Theodoret, *The Ecclesiastical History of Theodoret*. Ed. Aeterna. 2016.
- Ürkmez 2014 Ö. Ürkmez, "Eski Çağ'da Maraş ya da Marqaşti Germanicia" *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2014) 67-95.
- Von Saldern 1962 A. von Saldern, "Glass from Sardis". *American Journal of Archaeology* 66/1 (1962) 5-12.
- Whitcomb 2001 D. Whitcomb, "Letters from the Field: In Search of Lost Mar'ash", *The Oriental Institute News and Notes* 171 (2001) 8-10.
- Yıldırım – Pekşen 2013 E. Yıldırım – O. Pekşen, "Üçüncü Arami Göçü'nün Anadolu'nun Güneydoğusuna Yaptığı Etnik ve Siyasi Etkiler". *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi* 4/13 (2013) 31-55.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Zoroğlu 2005

K. L. Zoroğlu, “Kahramanmaraş’ın
İlkçağdaki Yeri”. 1. *Kahramanmaraş
Sempozyumu*. 6-8 Mayıs 2004. Cilt 1.
İstanbul (2005) 303-307.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ROMA DEVRİNİN ÖNEMLİ BİR İDARİ MERKEZİ OLARAK GERMANICIA CAESAREA (KAHRAMANMARAŞ)

Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR*

Doç. Dr. Halil ERDEMİR**

Özet

İnsan eliyle kurulan şehirler, yine kendisini kuran insana benzerler. Doğup büyüdüğü aile ve çevre nasıl insanı şekillendiriyorsa, şehrin kurulduğu bölge ve yeryüzü üzerinde bulunduğu alan da ona kimlik kazandırır. Bu genel ölçüler içerisinde, Antikçağ Roma dönemindeki adıyla Germanicia Caesarea da merkezî bir şehir olma kimliğini öncelikle bulunduğu coğrafi, jeopolitik ve jeostratejik konumuna borçludur.

Antikçağ'da Cilicia, Cappadocia ve Syria arasında bulunan ve Commagene bölgesinin dört önemli şehri içerisinde merkezî bir konuma sahip olan Germanicia Caesarea; Kuzey Suriye, Mezopotamya ve İç Anadolu'yu birbirine bağlayan önemli yolların kavşak noktasında yer almaktaydı. Bu konumu sebebiyle birçok farklı medeniyetle tanışan ve bunlar tarafından şekillendirilen şehir, ekonomik ve ticarî kalkınması yanında idarî anlamda da değer kazanmıştır. Günümüzde olduğu gibi Antik dönemde de ulaşım ve iletişimin yoğun bir şekilde gerçekleşebildiği Germanicia Caesarea, bölgedeki insan ve eşya hareketliliği bakımından da özel ve önemli olmuştur. Bu hareketlilik, şehrin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısında kendisini göstermiştir ve ele geçen buluntularla ve yaşayan kültürle birlikte halen de göstermektedir. Şehrin kolay ulaşılabilen bir konumda olması, bazen başına bela olabilmiş; istila, göç ve askerî durumlarda da daha fazla etkilenmesine sebep olmuştur.

Bahsi geçen hususlar başta olmak üzere, bu çalışmada, Roma devrinin önemli idarî şehri Germanicia Caesarea'nınyerel, bölgesel ve genel anlamda durumu ele alınmaya çalışılacaktır.

GERMANICIA CAESAREA (KAHRAMANMARAŞ) AS AN IMPORTANT ADMINISTRATION CENTER OF ROMAN EMPIRE

Abstract

Cities founded by human hands also resemble human beings. How the family and the environment person was born, shape the human personality, the area where the city is founded on the earth also give it an identity. Within these general measures, which named in the Roman period as Germanicia Caesarea, owes its geographical, geopolitical and geostrategical position in antiquity primarily as a central city.

Germanicia Caesarea, was located inthe conflux of Cilicia, Cappadocia and Syria in Antiquity and which is centrally located in four major cities of the Commagene region; Northern Syria, Mesopotamia and

---

*Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı. Cep: 0505 807 61 29.

**Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Central Anatolia. Due to this position, the city, which has met many different civilizations and shaped by them, has gained an administrative sense as well as economic and commercial development. As it is today, Germanicia Caesarea, where transportation and communication can be carried out intensely in antiquity, has also become special and important in terms of human and material trafficking in the region. This mobility has shown itself in the socio-cultural and socio-economic structure of the city and it is still present with the finds and the living culture. The fact that the city is in an easily accessible location can sometimes be a problem; infestation, migration and military situations.

In this study, especially the subjects above will be dealt about the situation of the Germanicia Caesarea, the important administrative city of the Roman period, the local, regional and general sense.

ROMA DEVRİNİN ÖNEMLİ BİR İDARİ MERKEZİ OLARAK GERMANICIA CAESAREA (KAHRAMANMARAŞ)

Kahramanmaraş, Kuzey Suriye, Mezopotamya ve İç Anadolu'yu birbirine bağlayan önemli yolların kavşak noktasında yer almaktadır⁷⁹⁷. Bilindiği kadarıyla ilk kez Asurlular tarafından Markasi (Maraj)⁷⁹⁸ adıyla kurulduğu düşünülen şehir, bulunduğu konum itibarıyla tarihin farklı evrelerinde, farklı medeniyetlerle tanışmıştır. Bölge ve şehir daha sonar sırasıyla Perslerin, Macedonluların, Seleukosların ve Commagene⁷⁹⁹ hükümdarlarının hakimiyeti altında varlığını sürdürmüştür.

Antikçağ'da güneyinde Cilicia, kuzeyinde Cappadocia ve güney doğusunda Syria bulunan Commagene bölgesinin doğuda tabii sınırını Euphrates (Fırat) nehri oluşturmuştur. Commagene Büyük İskender'in ölümünden sonra Seleukosların hâkimiyetinde kalmıştır. Bölgenin Torosdağları çevresindeki çeşitli yolların kavşak noktasında bulunması, Commagene devletine, Roma İmparatorluğu ve Parth Devleti arasında stratejik bir konum kazandırmıştır. Commagene Devleti, MÖ 162'de, yıkılmak üzere olan Seleukos Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir devlet olmuştur. Samosata (Samsat) bu küçük devletin başkentiydi. Parthlara karşı Romalılardan destek alan Commagene hükümdarı I. Antiokhos⁸⁰⁰ döneminde (MÖ 69-MÖ 34) devletin gücü doruğuna ulaşmışsa da, Romalı komutan Lucullus'a boyun eğmek zorunda kalmıştır⁸⁰¹.

Şehrin Roma dönemindeki siyasî ve idarî konumunu ortaya koyabilmek için öncelikle Roma'nın Anadolu'ya müdahalesi ile başlayan Anadolu hâkimiyetine kısaca bir göz atmak gerekir. Roma hâkimiyetinin

⁷⁹⁷Ramsay 1890, 76-77 vd. bu bölgedeki yolların istikametleri hakkında bkz. Brijder 2014, 50 vd.; Palaz Erdemir 2013, 41-70.

⁷⁹⁸Şehrin günümüzdeki adının kaynağı olduğu düşünülen eski adları hakkında bkz. Jones 1937, 265; Gökhan 2014, 17 vd.

⁷⁹⁹Asur kaynaklarında ve son dönem Hititlerin sonuna doğru Commagene, *Kummuh* olarak adlandırılmıştır. Brijder 2014, 52.

⁸⁰⁰Bu müreffeh dönemde I. Antiokhos adını yaşatmak için Nemrut Dağı'na abidevi heykellerle süslü görkemli bir mezar tepesi yaptırmıştır. Collar 2013, 85.

⁸⁰¹Plut. *Luc.*, 31. 3; Redgate 1998, 71-78; Mayor 2009, 318-322; Brijder 2014, 50; Palaz Erdemir 2015, 1-17.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Maraş'a uzanması, Anadolu yarımadası ve Syria'nın Roma yönetimi altına alınma girişimlerinin bir parçasıdır⁸⁰². Romalıların sınırlarını İtalya yarımadası dışında genişletme ve ele geçirdikleri yeni bölgeleri "Romalılaştırma" girişimleri çerçevesinde, Anadolu da MÖ 133'te Pergamon hükümdarı III. Attalos'un ölümüyle adını Roma hakimiyetine girmiştir⁸⁰³. Yerine varis bırakacak çocuğu olmayan III. Attalos rivayete göre topraklarını Romalılara bırakmıştır. Pergamon toprakları her ne kadar doğrudan Romalıların bir fetih hareketiyle ele geçirilmemiş izlenimi verilmeye çalışılmışsa da bunun Roma'nın genişleme politikalarının gereği olduğu açıktır⁸⁰⁴. Romalılar benzer bir meşru zemin oluşturarak MÖ 75-74'te Bithynia ve MÖ 25'te de Galatia'yı hakimiyetleri altına alarak buraları Roma *provincia* ları haline getirmişlerdir. Roma'nın Anadolu'da ilerleyişi her adımda aynı formülle gerçekleşmemiş, bölgenin ve dönemin siyasi şartlarına bağlı olarak Roma'nın genişlemesi devam etmiştir⁸⁰⁵.

Anadolu'da diğer bazı bölgelerin ele geçirilerek Roma yönetimine tabi olması, daha çok askeri usullerle gerçekleşmiştir⁸⁰⁶. Bunlar arasında, özellikle Maraş'ın dahil olduğu Commagene bölgesi Seleukos hükümdarı III. Antiokhos'un ölümü üzerine, 17 yılında Roma imparatoru Tiberius döneminde zaptedilerek Roma'nın vassal devleti haline getirilmiştir. Tutarsız ve aşırı tavırlarıyla tanınan Roma imparatoru Gaius Iulius Germanicus Caligula,⁸⁰⁷ IV. Antiokhos'u Commagene tahtına oturtunca, Antiokhos da bölgenin yönetim merkezi olan, şehrin adını imparatorun gerçek adı olan Germanicus'a izafeten "Germanicia Caesarea" olarak değiştirmiş olmalıdır⁸⁰⁸. Şehir Roma yönetimi altında ilk sikkesini 38 yılında bastırmıştır⁸⁰⁹. Bir süre sonra IV.

---

⁸⁰²O dönemde bölge Syria'daki Seleukosların hakimiyeti altındaydı. Seleukos hükümdarı III. Antiokhos da topraklarını Asiae Minoris'e (Küçük Asia) doğru genişletmeye çalışmaktaydı. Bu konuda bkz. Benek 2016, 127-144.

⁸⁰³Palaz Erdemir 1999, 55-61.

⁸⁰⁴MÖ 129'da Pergamon'da ortaya çıkan Aristonikos isyanı, Romalıların bölgeyi ince bir siyasetle ele geçirmelerine karşı bir tepki olmalıdır. Palaz Erdemir 1999, 55-61.

⁸⁰⁵Kaya 2005, 12-15.

⁸⁰⁶Kaya 2005, 11-30.

⁸⁰⁷Iulio-Claudius hanedanına mensup, Roma imparatorluğunun üçüncü imparatoru olan Gaius Iulius Caesar Germanicus (Caligula), 37-41 yılları arasında sadece 4 yıl boyunca imparatorluk yapmıştır. Ancak bu kısa hükümlük süresince aşırı savurganlığı, deliliği, sapkınlığı, ahlaksızlığı, acımasızlığı ve işkenceleriyle ve despotluğuyla tanınmıştır. Psikolojik sorunları ve aşırı davranışlarıyla toplumun her kesimini çileden çıkaran imparator, muhafız birliği komutanı Cassius Chaerea tarafından 41 yılında öldürülmüştür. Campbell 1996, 40; Brijder 2014, 71-72.

⁸⁰⁸Millar, imparator Claudius ve Nero'nun gerçek isimlerinin de Germanicus olması sebebiyle, şehrin hangi imparatoru onurlandırmak için Germanicia adıyla anılmış olabileceğinin kesin olmadığı kanaatindedir. Ancak bu adın 18/19 yılında sadece Augustus'u şahsen onurlandırmak için değil, onun şahsında Roma imparatorluğunu onurlandırmak için verildiği gibi düşüncesindedir. Bkz. Millar 1993, 228.

⁸⁰⁹2. Yüzyıl da Roma İmparatoru tarafından büyük şehirlere verilen sikke basma hakkı o dönemde büyük ve önemli bir şehir olan Germanicia şehrine de tanınmıştır. Germanicia şehrinin 180'de imparator Commodus döneminde, Macrinus ve Philippus dönemlerinde sikke bastığı anlaşılmaktadır. Urban 1835, 374-375. Sikke basan şehirler hakkında ayrıca bkz. Millar 1993, 228, 257.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Antiokhos, Caligula tarafından tahttan indirilmiş ve Claudius imperator olunca 41 yılında IV. Antiokhos'u tekrar Commagene'de tahta çıkarmıştır. IV. Antiokhos, 72 yılına kadar bölgeyi yönetmiştir. Ancak Roma imparatoru Vespasianus, IV. Antiokhos'u Parthlara yakın davrandığı gerekçesiyle Commagene'yi ele geçirmiştir⁸¹⁰. Bu tarihten sonar Commagene, Roma'nın Syria *provincias* ına⁸¹¹ bağlı bir idare merkezi olmuştur.

Septimius Severus'un 193'te imparator olmasından sonra Parthia seferi sırasında Syria *provinciası*, kuzeyde Syria *Coele* ve güzeyde *Phoenice* olmak üzere iki ayrı bölümde yönetilmeye başlanmıştır. Commagene, tabii olarak kuzeydeki Syria *Coele kısmında kalmaktaydı*. Septimius Severus döneminden kalan ve Gaziantep Doliche (Dülük)'de *Ponte Chabinas*'da (Cendere Köprüsü) bulunmuş olan imparatorluk devri yazıtından anlaşıldığı kadarıyla Commagene; Samosata,⁸¹² Caeserea Germanicia,⁸¹³ Doliche⁸¹⁴ ve Perrhe⁸¹⁵ olmak üzere dört önemli şehirden oluşmaktaydı⁸¹⁶. Bunlardan Samosata, MÖ II. Yüzyılın ortalarında Ptolemaios'un oğlu Samos tarafından kurularak devletin merkezi olmuştu. Roma yönetimi altında Syria *provincial* sına bağlanmış olan Commagene'nin, adı geçen bu dört önemli şehirden her birinin yönetim bakımından birbiriyle aynı konumda birer yönetim merkezi oldukları düşünülmektedir. Esasen Commagene'nin dört şehri olan Samosata, Caeserea Germanicia, Doliche ve Perrhe'de bir Syria *strategusunun* bulunduğu dair bilgilerin yer alması, bu dört şehrin ayrı birer yönetim bölgesi olduğunu göstermektedir. Yerel ve bölgesel yönetimde çevrenin seçkin ve güvenilir insanların *strategiae* olarak görevlendirilmeleri eski bir gelenek olarak görülmektedir⁸¹⁷. Ancak Caeserea Germanici'a şehrinin diğer üç şehri de içine alan bir yönetim merkezi haline getirilmesi, eski bir uygulama olmayıp, Roma'nın bir uygulaması olarak görülmektedir⁸¹⁸.

---

⁸¹⁰Jones 1937, 265; Collar 2013, 84.

⁸¹¹*Provincia* terimi ve sistemin çalışması hakkında bkz. Demircioğlu 1967, 443-459; Brijder 2014, 71-76.

⁸¹²Adıyaman'da Samsat.

⁸¹³Kahramanmaraş.

⁸¹⁴Dolicheşehri, günümüzde Gaziantep sınırları içerisinde bulunan Dülük'tedir. Collar, Doliche şehrinin bölgede eski bir dinî merkez olduğunu ve Roma döneminde de bu özelliğini devam ettirdiğini açıklamaktadır. Collar 2013, 84 vd.

⁸¹⁵Adıyaman'da Karadağ eteklerinde bir yerleşimdir.

⁸¹⁶Jones 1937, 265; Collar 2013, 84.

⁸¹⁷Hoyos 1944, 288.

⁸¹⁸Jones 1937, 266.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Kaynakça

- Benek 2016 M. S. Benek, "III. Antiokhos'un Dış Siyasi Politikası (MÖ 223- 190)". *Mavi Atlas, Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi* 7 (2016) 127-144.
- Brijder 2014 A. G. H. Brijder, Nemrud Dagi. Recent Archaeological Research and Preservation and Restoration. Boston Berlin 2014.
- Campbel 1996 J. B. Campbel, *The Emperorand the Roman Army 31 BC-AD 235*. Oxford 1996.
- Collar 2013 A. Collar, *Religious Networks in the Roman Empire. The Spread of New Ideas*. Cambridge 2013.
- Demircioğlu 1967 H. Demircioğlu, "**Roma Devletinin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında**". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 8/5 (1967) 443-459.
- Gökhan 2014 İ. Gökhan, "Maraş ve İlçelerinin İsimlerinin Oluşması". *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş* (2014) 17-21.
- Hoyos 1944 D. Hoyos, *A Companion to Roman Imperialism*. Brill 1944.
- Jones 1937 A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford 1937.
- Kaya 2005 M. Ali, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve RomaYönetimi". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 24-38 (2005) 11-30.
- Mayor 2009 A. Mayor, *The Poison King. the Life and Legend of Mithradates, Rome's Deadliest Enemy*. Princeton and Oxford 2009.
- Millar 1993 F. Millar, *The Roman Near East. 31 BC-AD 337*. London 1993.
Palaz-Erdemir 1999

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Palaz-Erdemir **2013**
- H. Palaz-Erdemir, “Roma İmparatorluğu’nun Anadolu’ya İlk Müdahalesi ve Manisa Savaşı (MÖ. 189)”. *Manisa Dergisi* 18 (1999) 55-61.
- H. Palaz-Erdemir, “Roma Döneminde Cyrrhus (Kilis) ve Çevresinin Askeri ve Jeopolitik Önemi- The Military and Geopolitical Importance of Cyrrhus (Kilis) and Its Environs in Roman Period”. H. Şener, 1. Uluslararası Muallim Rifat, Kilis ve Çevresi Sempozyumu. Kilis Yedi Aralık Üniversitesi, 16-18 Mayıs 2013. Kilis (2013) 41-70.
- Palaz-Erdemir 2015
- H. Palaz-Erdemir, “Antikçağ’da Politik Bir Arena Yada “Armenia””. *Ermeni Meselesi Özel Sayısı* 60 (2015) 1-17.
- Plut.*Bioi.Paral.*
Lives. B. Perrin.
Ramsay 1890
- Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*. Çev.: *Plutarch’s*
Cambridge, MA and London 1923
W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*. New York 1890.
- Redgate 1998
Urban 1835
- A. E. Redgate, *The Armenians*. Oxford 1998.
S. Urban, *The Gentleman’s Magazine*
vol 3 new series. London 1835.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ESKİÇAĞ'DA MARAŞ'TAN KAYSERİ'YE UZANAN YOLLAR Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN*

Özet

Kahramanmaraş'ın tarih boyunca Suriye ve Mezopotamya üzerinden gelerek Orta Anadolu'ya uzanan askeri ve ticarî yollar üzerinde yer alması stratejik olarak bölgeyi önemli kıldıği gibi ticarî yönden de büyük imkânlar sunmuştur. M.Ö. II. bin yılın başlarından itibaren Anadolu'yu Mezopotamya'ya ve Suriye'ye bağlayan yollar üzerinde yer alıyordu. Asurlu tüccarların kervanları, Musul'un güneyinde bulunan Asur şehrinde kuzeye ilerleyip sonra batıya dönüp Fırat'ı aşarak Kargamış'a gelmekteydi. Kargamış'tan itibaren yollar, kuzey, kuzey-batı ve batı yönünde ayrılarak ilerlemekteydi. Kuzeye ilerleyen yol Fırat'ı takip ederek, Samsat civarında olacağı belirtilen Hahhum şehrinde hareketle, Timelkiya, Şalahşuwa, Hurama üzerinden Kaniş'e ulaşıyordu. Daha kuzeyden ise, Darende-Gürün-Pınarbaşı'ndan Kaniş'e bir başka yolun ulaştığını görmekteyiz. Kuzey-batı yönünden ilerleyen yol, Maraş-Göksun-Kemer-Pazarören üzerinden Kaniş'e ulaşıyordu. Kahramanmaraş civarında olacağı anlaşılan Mama ülkesinin Kaniş ile komşu olduğu ve Kaniş-Asur kervan yolu üzerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Asur'dan gelen kervanların Hahhum yolu tehlikeli olduğu zaman Mama üzerinden gitmeleri istenmektedir. Yolun Kaniş krallığı için önemini Kültepe kazılarında ortaya çıkan ve önemli bir siyasi belge olan Anum-Hirbinin mektubundan öğrenmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Kervan Yolları, Mama, Timelkiya, Hurama, Zalpa

THE ROADS FROM MARASH TO KAYSERİ IN THE ANCIENT AGES

Abstract

The fact that Kahramanmaraş has been on military and commercial roads coming from Syria and Mesopotamia through Central Anatolia throughout the history has made strategic importance to the region as well as providing great opportunities in the commercial side. From the beginning of the second millennium B.C., Kültepe was located at the intersection of the roads connecting Anatolia to Mesopotamia and Syria via the Euphrates. The caravans of Assyrian merchants travelled north from Asur city south of Mosul and then returned to the west and crossed the Euphrates to Kargamish. The way to the north was following the Euphrates, and in the city of Hahhum, which was said to be around Samsat, reaching Timelkiya, Şalahşuwa, Hurama and Kaniş. It is understood that the Mama country, which seems to be around Kahramanmaraş, is adjacent to Kaniş and is located on Kaniş-Assur caravan road. Caravans from Assyria are asked to go through Mama when the Hahhum way is dangerous. We learn from the letter of Anum-Hirbinin, an important political document that emerged in the Kültepe excavations, that the importance of the province Kaniş is for the kingdom.

* Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Kayseri, hasahin@erciyes.edu.tr.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

Keywords: Caravan Roads, Mama, Timelkiya, Hurama, Zalpa

GİRİŞ

Kayseri Şehir merkezinin kuzeyinde yer alan eski Kaniş şehri harabelerinde 1948 yılından beri yapılan kazılarda ortaya çıkarılan tabletler sayesinde, M.Ö. II. bin yılın ilk çeyreğinde Anadolu'da şehir devletlerinin varlığından haberdar olmaktadır. Şu ana kadar yapılan kazılarda, Kaniş krallığı ile Hattuş krallığının merkezi dışında diğer krallık merkezlerinin yerleri henüz bulunamamıştır. Ancak, Kültepe metinleri sayesinde bu krallıkların siyasi, iktisadi ve sosyal durumları hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Bu dönemde, krallıkların yapısını, krallık yanında kraliçe ve veliahdın durumunu, ayrıca saraydaki diğer görevlilerin fonksiyonlarını anlayabiliyoruz. Asurlu tüccarların M.Ö. II. binyıl başlarında Anadolu'ya gelerek ticaretle uğraşmaları sayesinde, Anadolu tarihi devirlere girmiş olmaktadır. Bunlardan kalan çivi yazılı eski Asurca tabletlerden Anadolu'nun siyasi iktisadi ve sosyal yapısını öğreniyoruz.

Anadolu-Mezopotamya ilişkilerine ışık tutan ilk belgeler, şartamhari metinleri adı verilen Akadca vesikalardır. Bu belgelere göre, Akad Kralı Sargon (M.Ö. 2334-2279), Anadolu'ya bir sefer yapmıştır. Anadolu'da Puruşanda şehrinde oturan Akadlı tüccarların yerliler tarafından taciz edilmesi sonucu Sargon'dan yardım istemeleridir. Bu olayın anlatıldığı belgeler Mısır'daki Tell el-Amarna arşivinde bulunmuş olup, bunun bir kopyası da Boğazköyde ortaya çıkmıştır. Boğazköy nüshası Hititçe yazılmış olup, M.Ö. 14. yüzyıla aittir. Sargon'un batı seferini anlatan bir belge de Kültepe'de 1958 kazı mevsiminde ortaya çıkmıştır. Bu belge son zamanlarda yayımlanmış olup⁸¹⁹, Hattum, Kaniş, Hutura, Kilarie, Hahhum, Luluwa gibi Anadolu şehirlerinden bahsetmektedir.

Sargon'dan sonra torunu Naram-Sin (M.Ö. 2254-2218) Anadolu'ya bir sefer düzenlemiştir. Naram-Sin'in savaştığı krallar arasında Kaniş kralı Zipani, Kursaura kralı Tişkenpi, Hatti kralı Pampa, Turki kralı İlşu-nail sayılmaktadır⁸²⁰.

Anadolu-Mezopotamya ilişkilerine ışık tutan bir diğer belge ise, Lagaş Beyi Gudea'nın (M.Ö. 2144-2114) yazdırmış olduğu silindir kitabesidir. Sumerlerin son kez tarih sahnesinde gördükleri dönem olan III. Ur Devri'nde Lagaş şehrinin beyi olan Gudea'nın Tanrı Ningirsu adına bir tapınak yaptırdığı ve bu tapınağı süslemek için, Magan ve Meluhha'dan kereste, Amanos dağlarından güzel kokulu sedir ağacı, Hahhum'dan ise, altın tozu getirttiği anlatılmaktadır⁸²¹. Böylece, Anadolu-Mezopotamya arasındaki ilişkilerin M.Ö. 2400'lerde Akad Devleti zamanında başlayıp, bu devletin yıkılmasından sonra, III. Ur Devri'nde de devam ettiği ve Koloni Devri'ne gelindiğinde ise, daha sistemli ve daha kapsamlı bir ticari ilişkiye girildiği görülmektedir.

Asur'dan itibaren kervanların kuzeye doğru ilerleyerek, Şadduatum'a ulaştıkları oradan hareketle Razamaya vardıkları görülür. Sonra

⁸¹⁹Günbattu 1998, 261-279.

⁸²⁰Memiş 2002, 16.

⁸²¹Tosun – Yalvaç, 1976, Gudea Statüsü B, 34-35.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Tell Rimahla eşimsenen Qattara'ya ulaşıyor ve oradan Karana'ya varılıyordu. Daha sonra Uhakim ve Sirwunum'da Haburatum ve Burulum istasyonları bulunuyordu. Azuhinum'dan Ašihum'â oradan Šubat-Enlil'e ulaşıp oradan güney-batıya hareket edilip İlan-sura'ya varılırdı. Sonra Habur'un kolları üzerinde yer alan Amaz, Nahur, Admum, Mardaman ve Eluhtum'a ulaşıldı⁸²². Burası yaklaşık olarak Türkiye-Suriye sınırırđ. Burullum'u Viranşehir'e lokalize etmemiz halinde, Šimala'yı Siverek'e yerleştirip buradan itibaren yol batıya dönerek Fırat'ı geçip Hahhum'a ulaşıyordu. Hahhum'dan itibaren bir yol batıya doğru ilerleyip, Timelkiya üzerinden, Huram'a geçilerek, diğer bir yol ise, kuzeye ilerleyip Darende civarında olması gereken Zalpa üzerinden Gürün-Pınarbaşı yolundan Kaniş'e varılıyordu. Fırat'ın doğusundaki önemli bir merkez Haqa olup, Elaziğ'in güneyinde yer almış olmalıdır. İster Šubat-Enlil ile eşimsenen Apum'dan, ister Yukarı Dicle bölgesinde olacağı söylenen Nihriya'dan isterse Habur üçgeninde Asur'dan itibaren 15. istasyon olan Eluhut'tan gelen yolda ikinci önemli merkezin Haqa olduğu görülür. Haqa'dan sonra Fırat ırmağı geçilerek, kuzeye ve batıya doğru yolun devam etmiş olması gerekir. Uršu-Mama –Kaniş Yolu

Mama Şehri

Mama Şehrinin yeri konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Uršu ile Kaniş arasında bir yerde bulunduğu, Zalpa ve Tegamma üzerinden buraya ulaşılabilceği ve dağlık bir yerde bulunması dolayısıyla Kemal Balkan tarafından Afşin civarına yerleştirilmiştir⁸²³. Kahramanmaraş şehir merkezinin yaklaşık 15 km. batısında yer alan Hasancıklı köyünde bulunan bir mızrak ucu üzerinde "Anum-Hirwi" isminin yazıyor olması oldukça manidardır. Anum-hirwi, hem Waršama'ya mektup yazan Mama kralı hem de, Mari metinlerinde geçen Haššum kralı Aniş-hurbi ile benzerdir. Mari metinlerinde Aniş-hurbi Haššum ve Zalwar kralı olarak birkaç yerde geçmekte ve iki krallığın birleşik olduğu kabul edilmektedir⁸²⁴.

Mama kralının yazdığı mektuba göre, Mama kralı Anum-hirbi bilemediğimiz bir düşmanla savaşırken, Kaniş kralının vasalı olan Taišama kralı Mama ülkesine saldırarak bazı şehirleri yağmalamıştır. Bu dönemde vasal kralların kendi adına dış siyaset takip etme yetkileri bulunmadığından Taišama kralının bu hareketinden Kaniş kralı sorumlu tutularak, Kaniş ile Mama devletlerinin arası açılmıştır. Bunun üzerine, Mama krallığı Kaniş'ten gelen ticaret kervanlarına yolu kapamıştır⁸²⁵. Ayrıca, Mama kralının vasalı olan Sibuha kralı da Kaniş krallığına karşı düşmanca hareketlerde bulunmuştur. Daha sonra Kaniş kralı Waršama, Mama kralına bir mektup yazarak, yeniden dostluk temin etmek gayesiyle bir antlaşma yapmak istemiştir. Ayrıca, iki ülke arasındaki düşmanlığa son vererek, yolun açılmasını ve esirlerin serbest bırakılmasını talep etmektedir. Anum-hirbi buna cevaben yazdığı mektupta, sitemli cümlelerle önceki antlaşmanın yeterli

⁸²²Heimpel 2005, 23.

⁸²³Balkan 1957, 36.

⁸²⁴Donbaz 1998, 180.

⁸²⁵Balkan 1957, 8.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olduğunu belirterek, yeni bir antlaşmaya gerek olmadığını, esirleri salacağını ve yolun da açılacağını bildirmiştir. Ayrıca, elçilerin devamlı olarak gidip gelmesini istemektedir.

Mama şehriden bahseden ve yerini tayine yarayan belgede Asurlu tüccar Aşşur-ıdī, oğlu Aşşur-nādā'ya yazdığı mektupta diyor ki *“Lütfen dikkat et. Şayet korkuyorsan Hahhuma gitme onun yerine Urşu'ya git. Lütfen yalnız git. Kervanla Mamaya girme, Asur Şehir Meclisi'nin isteklerine göre, kardeşinin kervanı 3 parçaya bölündü. Birincisi Mama'dan yola çıkacak, Kanişe ulaştığında ikincisi Urşu'dan yola çıkacak. Üçüncüsü de aynı şekilde yola çıkacak”*⁸²⁶. Bu belgeden hareketle Hahhum-Kaniş yoluna alternatif bir Urşu-Mama-Kaniş yolu olduğu görülür.

Mama kralı Anum-Hirbi'nin büyük bir kral olup bölgede hâkimiyet kurması Hititler tarafından onu bir efsane kahramanı yapmıştır. Hititçe metinlerde Anum-Hirbi'nin kundaktayken kırlara bırakıldığı, vahşi hayvanlar arasına terk edildiği ve yırtıcı kuşlar tarafından parçalanacak bir balıkçı tarafından bulunup büyütüldüğü efsanesi geçer. Bu efsane Akadlı Sargon, Romanın kuruluşu efsanesindeki Remus ve Romulus ile Pers kralı Darius için anlatılanlara benzer⁸²⁷. Yeni Asur Devri krallarından III. Salmanassar'ın (M.Ö. 859-824) Adalur Dağı'nda Anum-Hirbi'nin heykelini gördüğünü belirtmesi de bu kralın ününün M.Ö. I. binde dahi önemini koruduğunu gösterir.

Mama krallığı Asur ticaret Kolonileri Çağı'nda önemli bir mevkide bulunuyordu. Zira, Kaniş-Asur transit yolu üzerinde bulunduğundan son derece önem arz etmekteydi. Asurlu tüccarlar, krallık sarayının ihtiyacı olan malları temin ederek, bunun karşılığında ise, burada dokunan kumaşları alıp diğer şehirlere taşımışlardır. Böylece, Mama krallığı bu dönemde önemli şehirlerden biri haline gelmiştir diyebiliriz.

Mama krallığı, Koloni Çağı'nda Hurrilerle meskun bir yer olmalıdır. M.Ö. III. binyıldan itibaren bölgede Hurrilerin yaşadığını biliyoruz. Mama krallığında Hurri kültürünün yoğun olduğunu söylemek zor olmasa gerektir. Şehir de ismini tanrıça Mama'dan almıştır. Kültepe metinlerinden bildiğimiz, Hurri tanrıların hepsinin burada kutsandığını söyleyebiliriz.

Urşu Şehri

M.Ö. III. binyıla ait Ebla ve III. Ur Devri belgelerinden Urşa'um hakkında bilgi sağlanır. Ebla'nın yıkılmasından önce iki şehir uzun süre aynı sınırı paylaşmışlardır. İki şehir arasında antlaşma ve dostluk hakim olmuştur bu yüzden Ebla'nın müttefiklerinden biri olarak biliniyordu. III. Ur belgelerinden öğrendiğimize göre, Urşu Kuzey Suriye'de Mari, Tuttul ve Ebla yanında önemli bir siyasi güçtür⁸²⁸.

Lagaş kralı Gudea'nın (M.Ö. 2144-2124), Tanrı Ningirsu için inşa ettirdiği tapınakta kullanılan ağaçları getirttiği yer olarak bildiğimiz bu şehrin, Ebla civarındaki dağlık bölgede yer aldığından Naram-Sin'le ilgili belgelerde Amanos dağlarında olacağı söylenmiştir. Urşu Belen geçidinin batı kıyısındaki Arsuz ile de eşimsenmek istenmiştir. Ayrıca, Urşu isim

⁸²⁶TC 1, 18.

⁸²⁷Ünal 1996, 26.

⁸²⁸Barjamovic 2011, 200-201.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Biraz önce bahsettiğimiz belgeden hareketle, Maraş civarında olacağı görülen Mama şehrinin güneyinde önemli bir yer olan Tilmen höyük Urşu şehri için uygun görülür. Islahiye Ovasında yer alan Tilmen Höyük bölgenin en önemli yerleşmelerinden birisidir. M.Ö. II. binyılın ilk yarısına tarihlene Tilmen II yerleşmesi etkili bir savunma sistemiyle korunmuştur. Höyükte sarayların bulunmuş olması buranın bir kraliyet merkezi olduğunu gösterir. Sur sistemi ve şehir kapılarının bölgedekilere hemen hiç benzemediği de iddia edilmektedir⁸²⁹.

I. Hattuşili dönemi belgelerinde geçen bu şehirle ilgili kayıtlardan, yıllıklarda Urşu'ya sefer yapıldığının anlatıldığı yer ve Urşu kuşatması metni yardımcı olabilir. Bu yıllıklara göre kral Tel Açına'da yerleştirilen Alalah'a olan seferden sonra sırasıyla Warşuwa (Urşu ile aynı olduğu genellikle kabul edilir), İkakala ve Taşhinya üzerine sefer düzenlenmiştir. Herhalde bu şehirler Alalah'tan Hattuşa'ya dönüş istikametindeydiler. Çünkü, bu üç şehrin yağmalandığı anlatıldığından, Urşu, Alalah (Tel Açına)'dan kuzeye doğru bir yerde olmalıydı. Urşu Kuşatması Metni'nde ise, Urşu'nun lokalizasyonuna yardımcı olacak kayıtlarda, bu kuşatmanın kral tarafından Luhuzantiya'dan (Lawazantiya) yönetiliyor olması ve Urşu'nun kuşatma sırasında Kargamış ve Halep şehirleriyle ilişkide olduğunun bilinmesidir. Burada Kargamış ve Halep şehirleri Urşu'nun müttefiki izlenimi vermektedir. Çünkü kuşatmanın komutanı Şanda Kargamışlı adamın kölesi hakkında bilgi almak üzere Luhuzantiya'ya yanına çağırılmaktadır⁸³⁰.

Urşu şehri Kültepe metinlerinde geçmektedir. Bilhassa I-b tabakası döneminde güçlü bir krallık olmalıdır. Zira Eski Hitit krallarından I. Hattuşili burayı muhasara etmiş ve ele geçirmek için bir hayli zorlanmıştır. Urşu kuşatmasını anlatan belge Hitit edebiyatının ve tarihçiliğinin en eski ürünlerinden biri sayılır. I. Hattuşili'nin generalleriyle yaptığı konuşmalar bu belgede önemli yer almaktadır. Bunlardan birisi olan Şanda bir mesaj getirmiştir. Kral ise Ona şehrin üzerine yürümesini ve şehre girmesi halinde oranın harabeye döneceğini belirtmiştir. Sen gidersen şehir harabe olacak, tetikte ol, şehri harabeye çevir. Savunma savaşı verirken koç başının kırılması kralı kızdırmıştır. Kral onlardan gevşek durmamalarını ve Hurri tipinde bir koç başı yapıp yerleştirmelerini istiyor. Savunma savaşı için Haşşu şehrinin dağlarından büyük koç başları kesin ve araziye biriktirmeye başlayın. Onların stratejisini şaşırtın demektedir.

Urşu Şehri'nde Asurlu tüccarların bir kolonisi bulunmaktaydı. Kolonilerdeki tapınaklarda tanrı Aşşur'un kılıcı yanında, adaletin sembolü olan terazinin de bulunduğunu Urşu kârumunun, Kaniş kolonisine gönderdiği bu belgeden öğreniyoruz⁸³¹. Mektupta, hırsızların Tanrı Aşşur'un tapınağına girdikleri, altından güneş kursunu, tanrı Aşşur'un hançerini çaldıkları ve teraziyi parçaladıkları anlatılmaktadır.

⁸²⁹Duru 1978, 42-43.

⁸³⁰Yiğit 2006, 45, n. 5.

⁸³¹Bablonica VI, No.7, 6-13.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Hahhum- Timelkiya-Hurama-Kaniş Yolu Hahhum Şehri

Hahhum şehri Hitit kralı I. Hahtuşili yıllıklarında geçer. I. Hattuşili kendisinden önce hiç kimsenin Mala (Fırat) ırmağını geçmediğini, ancak kendisinin bu ırmağı yaya olarak geçtiğini ve ordusunun da arkasından geçtiğini belirtir. Akadlı Sargon'un bu ırmağı geçtiğini ve Hahhum ordusunu yendiğini ancak Hahhum şehrini yakıp yıkmadığını, halbuki kendisinin Hahumu yakıp yıkarak dumanını Göğün fırtına tanrısına yükselttiğini yazar. Metinde, “*ben büyük kral Tabarna Haşu(wa) ve Hahha'yı yakıp yıktım, Haşuwa kralını ve Hahha kralını arabaya koştum*” demektedir⁸³².

Hahhum adı Sumer kralı kitabelerinde geçmektedir. Lagaş Beyi Gudea (M.Ö. 2144-2124) tanrısı Ningirsu için yaptırdığı tapınakta kullanılmak üzere Hahhum'dan altın tozu getirtmiş olduğundan bahsetmektedir⁸³³. Yeni Sumer Devleti zamanında henüz Asur kolonileri kurulmadan önce, Hahhum'un Sumerliler tarafından bilindiğini ve bu şehirle ticari ilişkilerin olduğunu görmekteyiz. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ise, Hahhum çok önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Burası bir krallık merkezidir⁸³⁴ ve krallık sayının varlığını da biliyoruz⁸³⁵.

Kervan yollarını gösteren bir belgede Asur'dan itibaren Zalpa'ya kadar yapılan yolculuk anlatılmaktadır. Asur'dan itibaren Tell Rimah olacağı kabul edilen Qattara'ya ve oradan itibaren Burullum'a ve Şimala'ya gelinmektedir. Sonra Hahhum'a ve oradan Zalpa'ya yolun devam ettiği görülür⁸³⁶.

Hahhum'un yeri konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Adıyaman ili Kahta ilçesinin sınırları içerisinde yer alan, Fırat nehri kenarındaki Samsat'a⁸³⁷ ya da kuzeyinde bulunan Lidar höyüğe yerleştirilmiştir⁸³⁸. Hahhum'dan Puruštatum'a harran-suqinnum denilen yoldan malların sevk edildiği anlaşılmaktadır⁸³⁹. Hahhum-Asur arasında yapılan antlaşma metninde gemilerden bahsedilmesi şehrin Fırat ırmağı üzerinde olacağını göstermiştir. Bu yüzden Sammat/Sumesat'ın eski Hahhum olma ihtimali oldukça artmıştır.

Bir diğer Kültepe metninde aynı bölgede yapılan harcamalardan şu şekilde bahsedilir: “*12 şeqel gümüşü Eluhut'tan Haqa'ya kadar, 5 şeqel gümüşü Asur'dan Burallum'a kadar, 7 şeqel gümüşü Eluhut'ta Aşşur-taklaku ile bıraktım. 4 şeqel gümüşü Zalpa'dan Kaniş'e kadar merkeplerin kirası. Eluhut Asur'dan itibaren kuzeye doğru devam edip batıya dönen kervan yolu üzerinde Habur üçgeninde yer alır*”⁸⁴⁰. Bu yol güzergâhında Fıratın doğusundan kuzeye yönelip dağlık bir bölge olan Haqa'dan sonra ırmak geçilerek Zalpa'ya ve oradan Kaniş'e doğru yolun gittiği görülür. Haqa ile

⁸³²Guterbock 1964, 1-6.

⁸³³Tosun – Yalvaç, 1976, Gudea Statüsü B, 34-35.

⁸³⁴Kt. b/k 12.

⁸³⁵POAT 17.

⁸³⁶Günbattı 2002, 83.

⁸³⁷Salvini 1998, 497-504.

⁸³⁸Nashef 1991, 46-47.

⁸³⁹Kt. m/k 75.

⁸⁴⁰TC 3, 164; Barjamovic 2011, 110.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Zalpa arasında bir direkt yol olduğu anlaşılıyor. Bir belgede; “Zalpa’ya geçtiğin günde Aşşur-idī’nin tabletini al ve Haqa’ya götür” deniliyor⁸⁴¹.

Haqa ve Şimala şehirlerinin alternatif yol olabileceği ve Şimala’nın Zalpa’dan ziyade Hahhum ile yakınlığı gözlenir. Haqa’nın ise Zalpa’ya Hahhumdan daha yakın olduğu anlaşılıyor. Kanişten itibaren Timelkiya ve Zalpa şehirleri birlikte anılmaktadır. Timelkiya şehrinde hem Zalpa’ya hemde Hahhum’a yol ayrıldığı görülür. Bir belgede şunlar yazılıdır. “21 adet merkep içerisinden 1 adedi Aşşur-şad-ili Timelkiya’ya sevk etti. İki eşek Zalpa’da öldü. 18 eşekle Kaniş’e girdim”⁸⁴². Bir diğer belgede ise; “Timelkiya’dan çıktığımda 15 şeqel gümüşü handa ödedim. Onları Zalpa’ya götürdüm ve 5 şeqel gümüşü harcadım”⁸⁴³ denilmektedir.

Timelkiya şehri

Timelkiya krallığı hakkında Kültepe metinlerinden bilgi ediniyoruz. Bu krallığın merkezi olan Timelkiya şehri, Kaniş-Hahhum arasında Kaniş’in doğusunda yer almaktadır. Timelkiya’dan itibaren ticari malların iki ayrı yoldan Puruṣhattum’a sevk edildiği bilinmektedir⁸⁴⁴. Timelkiya, Kaniş’in güneyinde önemli bir istasyon olmuştur. Buraya gelen mallar, belki de gereksiz yere vergi ödememek için Kanişe sokulmadan Timelkiya üzerinden kervanlarla kuzey yönüne gidiyordu. Timelkiya’nın Hahhumla komşu olduğunu Asur-Hahhum krallıkları arasında yapılan antlaşma metinden öğrenmekteyiz⁸⁴⁵. “Şayet siz Timelkiya kralına veya Badna kralına düşman olursanız” ifadelerinden bu iki krallığın Hahhum ile komşu oldukları anlaşılır. Hahhum şehri Adıyaman İli Kahta İlçesi yakınlarında yer alan Sumeysat/Samsat’a lokalize edildiğine göre, Hahhum krallığı bu vilayeti içine almış olmalıdır. Öte yandan Badna Şanlıurfa’nın Suruç ilçesinin eski ismi olup, Badna krallığı da Urfa yöresinde yer almıştır diyebiliriz. Bu durumda Timelkiya’nın Hahhum’un kuzeyinde olması ihtimali kuvvetlenmektedir. Timelkiya şehrinin Elbistan Ovasında yer alması muhtemel olup, krallığın da Elbistan civarını içermesi gerekir. Timelkiya şehri kuzeye ve kuzey-batıya doğru yolların ayrıldığı bir kavşak noktasını oluşturmaktaydı. Bir masraf listesinde geçen şu ifadeler bu tezimizi daha da kuvvetlendirmektedir: “1 1/3 mina elçi/haberci için Kuşşara’da ödedim. 1/3 mina 3 şeqel Timelkiya’da haberci için ödedim. 1/4 şeqel yağ için Hahhum’da ödedim. 2 1/2 şeqel uşak için 3 şeqel Timelkiya’da (ödedim)”⁸⁴⁶.

Timelkiya -Kaniş kervan yolunu gösteren bir belgede şu ifadeler geçer⁸⁴⁷: “Dağ arasından 10 şeqel kalayı bir merkep yükü için, Hazu’ya kadar ödedim. Lalka’dan Hazu’ya kadar bir merkep yükü için 5 1/2 şeqel kalayı ödedim. Hazu’dan Timelkiya’ya kadar 2 işçi için 5 şeqel kalayı ödedim. Timelkiya’dan Hurama’ya kadar 2 şeqel gümüş 2 şeqel kalayı ödedim. Hurama’dan Kaniş’e kadar 6 şeqel gümüş merkebin kirası”.

⁸⁴¹Kt. c/k 591.

⁸⁴²Barjamovic 2011, 112. Kt. c/k 337.

⁸⁴³Kt. c/k 235.

⁸⁴⁴BIN 4, 48.

⁸⁴⁵Günbatı 2005, 774.

⁸⁴⁶Kt. k/k 5.

⁸⁴⁷CCT 6, 40B.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bir masraf listesinde çeşitli şehirlerde yapılan harcamalar ele alınmıştır. Ayrıca kervan güzergâhını öğrenmemize yarayan önemli bir belge sayılır. Buna göre,⁸⁴⁸ 2 /3 mina kalay 10 mina onun awitumu Hahhum'dan Timelkiya'ya kadar Timelkiya'dan Şalahşuwa'ya kadar 2 ½ şeqel Şalahşuwa'dan Hurama'ya kadar ödenmektedir.

Timelkiya'dan itibaren iki ayrı yoldan ticari eşyanın taşındığını bunlardan birinin harran-suqinnum diğzerinin ise Hurama üzerinden Kaniş'e ulaşılan yol olduğunu öğrenmekteyiz. Aşağıda tercümesini vereceğimiz belgede bu yollar konusunda bilgi sunulur: “*Buzazu, Puzur-Aşşur, Tab-silla-Aşşur Aşşur-bani ve İkupaşa diyor ki, burada kalayı bakırla değiştirmek mümkün değil. Belgeyi okuduğumuz zaman eğer Aşşur-bani orada oturuyorsa, gelsin eşyaların başına Timelkiya'ya geçsin. Şayet harran-suqinnum uygun ise kalayı ve kumaşları buradan geçirsin, ulakla gitsin şayet harran-suqinnum uygun değilse kalayı Hurama'ya taşınsınlar. İster yerli isterse Huralı kalayı 1 talent girdirsinler. ....Timelkiya'nın eşyasını senden rica ediyorum. Haberlerime dikkat et. Kalayı ister harran-suqinnumdan isterse pazurtumdan girdirsinler. Bana yardımcı olurlarsa ben de onlara yardımcı olacağım*”⁸⁴⁹.

Kaniş'in doğusunda Kaniş-Hahhum yolu üzerinde bulunan şehirlerin geçtiği belgede şunlar yazılıdır: “*Luhuşatiya'ya geçsin, Timelkiya'ya girerse onun emirlerini bana getirsin. Kervanı Azu ile gitsin.... Huralı ve Şalahşuvalı nishatumu almadılar*”⁸⁵⁰.

Timelkiya kralına Asurlu tüccarların getirmiş oldukları hediye konusunda bilgi veren tablette şu ifadeler geçer: “*5 şeqel altın Timelkiya kralı için, 3 şeqel altın annesi için, 1 ½ şeqel altın kervan başı için, 5 2/3 şeqel onların 2 ½ şeqel gümüş onların eşyalarıdır. 2 mina kalay 10 mina bakır onların eline bunları vermek üzere İdi-Abum ve Kukuwa Timelkiya'ya taşıyorlar*”⁸⁵¹.

Timelkiya-Durhumit arasında ticari eşyaların harran-suqinnum denilen bir yoldan taşındığını gösteren metinlerin tercümelerini sunarak konuyu etraflıca ele almak istiyorum. Bir Kültepe metinde şöyle deniliyor: “*Şayet İdi-Kubum'un kervanı oraya ulaşmıyorsa benim direktiflerim doğrultusunda Timelkiya'dan harran-suqinnuma benim ticari malım güvenlik içinde girsin. Şayet onlar isterse Kuburnat'ta Hanaknak'ta ve Durhumit'te kumaşları yarım mina üzerinden satsınlar*”⁸⁵².

Bir diğer belgede şunları okuyoruz: “*2 talent kalay 4 iyi kalitede kumaş, 3 adet elden düşme kumaş ve kara eşeği Pilah-İstar'ın olup, Hahhum'dan bize gönderdiler. Şayet 8 şeqel kalayı 1 şeqel gümüşe çevirebilirsen kalayı sat ve bize haber ver. Ancak bu fiyata satamazsan o zaman gümüşe çevirme. Kalayı Şalahşuwa yoluyla gönderme, kalayın*

⁸⁴⁸LB 1283.

⁸⁴⁹BIN 4, 48.

⁸⁵⁰KTK 64.

⁸⁵¹TMH 1 24e.

⁸⁵²Barjamovic 2011, 170; Kt. 94/k 441.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

güvenliği için Onlar kalayı Timelkiya yoluyla Durhumit'e göndersin. Şayet Kuburnatlılar orada oturuyorlar ise, kalayı onlara verin"⁸⁵³.

Hurama Şehri

Koloni Çağı'nda Anadolu'da kurulmuş olan krallıklardan birinin merkezi olan, Hurama şehrinin Kaniş ile Fırat arasında bulunduğu söylenmektedir. Yol güzergahlarını gösteren bir belgede⁸⁵⁴, "*Ben ticari mallarım için Hahhuma gittiğim zaman Hurama'dan Hahhum'a kadar senin iki uşağının ve eşeğinin Hahhuma kadar onların tatum vergisi ve yiyecekleri, Hahhum'dan itibaren senin 7 talent 32 mana malına karşılıktır. Hahhum'dan Timelkiya'ya kadar 1/3'er mana üzerinden tatum vergisi tuttu. Timelkiya'dan Kaniş'e kadar 1/3 mana 5 şeşel tatum vergisi tuttu*" denilmektedir. Belgeden anlaşıldığına göre, Kaniş ile hahum arasında yapılan yolculukta, iki şehir arasında Hurama ve Timelkiya şehirleri sayılmaktadır. Bir başka belgede ise⁸⁵⁵, Luhuşatiya, Hurama ve Şalahşuwa ile birlikte geçmektedirler, ancak bu sıralamanın yönünü tayin etmemiz mümkün gözükmemektedir. Sadece, bu şehirlerin birbirine sınır olduklarını anlıyoruz. Son araştırmalarda Hurama şehri Hurmankale ve Hurman Çay ile alakalı görülmekte ve bu havalideki Yeşilhöyüğe yerleştirilmektedir.⁸⁵⁶

Hurama şehrinin yerini bulmamıza yardımcı olacak belgeler bulunmaktadır. Genellikle baktığımızda, Hahum-Timelkiya-Şalahşuwa-Hurama üzerinden Kaniş'e ulaşılmaktadır. Masraf listesi olarak adlandırdığımız belgelerden birinde⁸⁵⁷, "*2/3 mana kalay 10 mana Onun awitumu olarak Hahhum'dan Timelkiya'ya kadar, Timelkiya'dan Şalahşuwa'ya kadar. 2 ½ şeşel Şalahşuwa'dan Hurama'ya kadar. 2 ¼ şeşel qaqqadatun*" ifadeleri geçer.

Hurama krallığı ile ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. *Hurama* sarayının diğer krallıklar gibi kalay ve kumaş ve diğer ithal ürünlerini Asurlu tüccarlardan temin etme yoluna gittiklerini görmekteyiz. Hurama kralının bizzat Asurlu tüccar *Manuki-Aşşur'dan* 10 top kumaş almış olduğunu biliyoruz⁸⁵⁸.

Abia'nın Ataya ve Nuhşatum'a yazdığı mektupta diyor ki; *orada oturduğün zaman babamın firmasının meselesinden sana bahsettim. Ben diyorum ki, gideceğim Hurama'da babamızla temizleyeceğim. Şayet gümüşün satış bedeli olan 5 mana elinde tutarsan döndüğünde Nuhşatuma 10 şeşeli niqum (kurban parası) olarak vereceğim*⁸⁵⁹.

Puzur-Aşşurun İmdilum, Şu-Belum ve Aşşur-sululi'ye yazdığı mektupta Zalpa ve Hurama'ya gidecek kumaşların gümrük kaçakçısı ile kendisine gönderilmesini istiyor. Benim için satın alacağınız şulhum kumaşları ile birlikte bana gönderiniz demektedir⁸⁶⁰.

⁸⁵³Barjamovic 2011, 171Kt. 91/k 416.

⁸⁵⁴Karaduman 1994, 56.

⁸⁵⁵ATHE 62, 86-88.

⁸⁵⁶Forlanini 1985, 45-67.

⁸⁵⁷LB 1283.

⁸⁵⁸Kt. n/k 1024.

⁸⁵⁹AKT 3, 105.

⁸⁶⁰AKT 1, 26.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Hurama'nın Anadolu'da ticaretle uğraşan tüccarlar için son derece önemli bir istasyon olduğu anlaşılmaktadır. Tüccarların ticari mallarını buraya kadar getirdikleri ve buradan yolun ikiye ayrıldığı, birinin *harran-suqinnum* diğeri ise, *pazurtum* diye adlandırıldığı görülmektedir. Tüccarların yazışmalarında, *Timelkiya'dan Puruštattum'a* kadar iki yolun uzandığı görülmektedir. Bunlardan biri *harran-suqinnum* diğeri ise, *pazurtum* olup, bu yol *Hurama* yolu olmalıdır⁸⁶¹. *İmdilum* isimli tüccarın *Pušuken'e* yazdığı mektupta, *Zalpa'nın* kumaşlarını ve *Hurama'nın* bakırını *Tawiniya* yoluyla *harran-suqinnumdan Wahšuşana'ya* girdirdim demektedir⁸⁶². Bu şekilde, *Hurama'dan* itibaren kuzeye doğru uzanan yolun *harran-suqinnum* olarak, *Kaniş'in* güneyinden geçen yolun ise, *pazurtum* şeklinde adlandırıldığını söyleyebiliriz. *harran-suqinnum* adı verilen yoldan geçen tüccarların *kārum* dairesine *šadduatum vergisi* ödedikleri anlaşılmaktadır.

Şalahşuva şehri

Kültepe metinlerinde geçen Şalahşuva şehri *Hurama* ile *Timelkiya* arasında önemli bir istasyon durumundadır. Belgelerimizde kralından, sarayından bahsedilir. Asurlu tüccarların burada yerleşerek bir *kārum* kurdukları anlaşılmaktadır. Belgelerimizde tüccarların bu şehirden altın ve gümüş madeni temin ettikleri görülür. Bu konuları daha etraflıca açıklayalım.

Kervan güzergahını gösteren bir belgede şunlar yazılıdır⁸⁶³: “2 /3 mana kalay 10 mana onun awitumu Hahhum'dan Timelkiya'ya kadar Timelkiya'dan Şalahşuva'ya kadar 2 1/2' şeqel Şalahşuva'dan Hurama'ya kadar ödenmektedir.

Kaniş'in doğusunda *Kaniş-Hahhum* yolu üzerinde bulunan şehirlerin geçtiği belgede şunlar yazılıdır. “*Luhušatiya'ya geçsin, Timelkiya'ya girerse onun emirlerini bana getirsin. Kervanı Azu ile gitsin.... Huramalı ve Şalahşuvalı nishatumu almadılar*”⁸⁶⁴.

Alişar'da *Kaniş* *kārumunun* *Ib* tabakasıyla çağdaş belgeler bulunmuştur. Özellikle burada oturan Asurlu tüccar *Nabi-Enlil'e* gönderilen mektuplar önemlidir. Bunlardan biri *Enna-Aššur'un* *Nabi-Enlil'e* gönderdiği mektup olup, 5 gün içerisinde *Zalpa'ya* gideceğini bildiriyor. Ona bir çırpıcı göndereceğini ve oradan 20, 10, 5 ve 3 litrelik meşe palamudu alıp göndermesini istiyor. Şalahşuva sarayının hapiru adamlarının hapisanede bulduklarını belirterek; “*Orada, kraliçe ve rabi-simmiltimin sözünü araştır ve bana kraliçe ve rabi-simmiltimin meyletmesi konusunda yaz. Bu adamlar konusunda sarayın ne düşündüğünü bana bildir. Bunların salıverilme paraları büyük yekum tutar*” demektedir⁸⁶⁵. Hapiru tabiri *Hahhum-Asur* arasındaki antlaşma metninde geçer. “*Yalancı ve kötü olan bir göçebeye (hapiru) (Asurluya ait olan) gemiyi batırması ve yükünün kaybına sebep olması için emir vermeyeceksin*”⁸⁶⁶ şeklindeki ifadeden hapiruların kralın

⁸⁶¹BIN 4, 48.

⁸⁶²KTS 2, 4.

⁸⁶³LB 1283.

⁸⁶⁴KTK 64.

⁸⁶⁵OIP 27, 5, Dercksen Studie Veenhof, 43.

⁸⁶⁶Günbattu 2005, 773.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

emrinde çalışan kimseler olacağı görülür. Şalahşua sarayının hapiruları da benzer şekilde kralın hizmetinde bulunan kimseler olmalıdır.

Asurlu tüccarların Hurama ile Şalahşua arasında ticaret yaptıkları ve bu iki şehrin birbirine yakın ve bağlantılı olduğunu öğrenmekteyiz. Şumalibi-ilima Ahuwaqar'a yazdığı mektupta 20 gün içinde Hurama'ya gelip oradan altın almak üzere Şalahşuaya geçeceğini ve tekrar Huramaya döneceğini bildiriyor⁸⁶⁷.

Bir belgede Buruddum'dan Kaniş'e kadar gelen kervanın hangi şehirlerde kime ne kadar mal teslim ettikleri yazılıdır. Belgenin 15. satırından itibaren deniliyor ki; "*Adad-bani'nin oğlu Dudu'nun borcu olan 8 ½ şeqel gümüşle ilgili tableti mupazzirum Hanu'ya Şim-beli'nin kervan sürücüsü Şalahşua'da teslim etti. Kuluma onu Kaniş'e taşıyor*"⁸⁶⁸.

Çeşitli yer ve şahıs adlarının sıralandığı bir Kültepe tabletinde, Arşenahşu Şalahşua şehrinde ifadeleri yer alır. Kaniş çevresinde olacağı görülen pek çok yer ismi yanında Şalahşua isminin de geçmesi bu şehrin Kaniş'ten fazla uzakta olamayacağını gösterir⁸⁶⁹.

Asurlu tüccarların mektuplarında sıkça bu şehirde bırakılan kalay ve kumaşlardan söz edilir. Böylece Şalahşua şehrinde hangi tüccarların bürosu bulunuyordu, hangi tüccarlar buraya mal sevk etmişlerdir öğrenmekteyiz. Bir belgede, 18 kutanu elbisesi DAM.GAR adına konulup, Şalahşua'da Adada'nın bürosunda bıraktım. Şalahşua'da kumaşları Aşşur-nişu alacak⁸⁷⁰ deniliyor.

Şalahşua kârumu tarafından sonuçlandırılan bir davan anlaşıldığına göre, Amur-İstarın kızı ve Aşşur-nādā Şamaş-bani için şahitler tutarak dava açmıştır. ½ mana gümüş İli-dan'ın kölesinin parası olup onun babası babama borçludur. İli-dan'ın kölesinin parası bana aittir diyerek bu parayı istemektedir. İli-dan'ın kızı rahibe (gubabtum) tüccar evinden bu köleyi çıkarıyor. Sonuçta Şalahşua Kârumu bu konuda hüküm veriyor⁸⁷¹. Kududu'nun oğlu, Adada Naram-Suen'in oğlu Şu-Belum ve Alahumun oğlu Aduki burada şahitlik yapıyorlar. Bu şahısların da Şalahşua'da bulunuyor olmaları gerekir.

Zalpa-Tegamma-Kaniş yolu

Zalpa Şehri

Koloni devrinde Anadolu'da varlığından haberdar olduğumuz krallıklardan biri de Zalpa Krallığı'dır. Zalpa'nın yeri konusunda pek çok teklifler ileri sürülmüştür. Kaniş kraliçesi efsanesine dayanılarak, Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü yerde olacağı ifade edilmiş, daha sonra iki adet Zalpa şehrinin bulunduğu birinin Bafra yakınlarında İkiştepe diğerinin ise, Orta Anadolu'nun güneyinde olacağı ifade edilmiştir. Mari

⁸⁶⁷TMH 1 3 B.

⁸⁶⁸TC 1 81.

⁸⁶⁹Günbattu 1987, 3.

⁸⁷⁰Kt. n/k 198.

⁸⁷¹Kt. m/k 148.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

metinlerinde geçen, Zalwar şehri ile aynı tutularak, Tilmen Höyüğe yerleştirilmektedir⁸⁷².

Zalpa'nın yerini tayin konusunda pek çok belge yayınlamıştır. Bu belgelerde Zalpa şehriyle bağlantılı olan kentleri ele alarak yerin tayine çalışalım. Bir belgede şu ifadeler geçer, *yolun ağzında Zalpa'da nehrin kıyısında*, buradan hareketle Zalpa'nın ırmak kıyısında bir yer olacağı anlaşılır⁸⁷³. Aşşur-rei İnnaya'ya yazdığı mektupta şöyle demektedir: Sizin haberiniz Zalpa'ya ulaştığında orada bekleme dedin, klavuz orada sizinle görüşecek ve ben endişeleniyorum. Tegaramma'ya git ve orada bekle, zor günlerdeyiz. Şu-Suen ve cariyeye Zalpa'da kaldı⁸⁷⁴.

Belgelerimizde sırasıyla; Apum-Haqa-Tegaramma; Nihraya-Haqa-Zalpa, Asur-Qattara-Burullum-Şimala-Hahhum-Zalpa, Asur-Hamişanum-Şimala-Zalpa yolu görülür.

Bir masraf listesinde çeşitli şehirlerde yapılan ödemeler kayıtlıdır. Belgede şu ifadeler geçer: “3 mina 5 şeşel kalayı kaşşum memuruna adedim. 1 ½ mina 5 şeşel sizin haberciniz için Kaniş'e kadar ödedim. 1 mina 1/6 sıla iyi kalitede yağı Nihriya'da sizin habercinize ödedim. ½ mina kalayı bizim kervan başımız Şu-Aşşur'a her bir kumaş için 5/6 mina kalayı Haqa'da verdim. Zalpa'ya gittiğimde 1/2 mina 1 şeşel kalayı harcadım. 1 şeşel kalayı da handa ödedim”⁸⁷⁵.

Bir diğer Kültepe metinde aynı bölgede yapılan harcamalardan şu şekilde bahsedilir: 12 şeşel gümüşü Eluhut'tan Haqa'ya kadar, 5 şeşel gümüşü Asur'dan Burallum'a kadar, 7 şeşel gümüşü Eluhut'ta Aşşur-taklaku ile bıraktım. 4 şeşel gümüşü Zalpa'dan Kaniş'e kadar merkeplerin kirası. Eluhut Asur'dan itibaren kuzeye doğru devam edip batrya dönen kervan yolu üzerinde Habur üçgeninde yer alır⁸⁷⁶. Bu yol güzergâhında Fıratın doğusundan kuzeye yönelip dağlık bir bölge olan Haqa'dan sonra ırmak geçilerek Zalpa'ya ve oradan Kaniş'e doğru yolun gittiği görülür. Haqa ile Zalpa arasında bir direkt yol olduğu anlaşılıyor. Bir belgede; Zalpa'ya geçtiğin günde Aşşur-idî'nin tabletini al ve Haqa'ya götür deniliyor⁸⁷⁷.

Bir diğer belgede ise, şu anda Haqa'da bulunuyorum. Senden rica ediyorum. Mesajlarımı bana Zalpa'da ulaştır ve ben kendim Asur yoluna girdim⁸⁷⁸ denilerek, iki şehrin bir biriyle yakın bağlantısı görülür.

Haqa ve Şimala şehirlerinin alternatif yol olabileceği ve Şimala'nın Zalpa'dan ziyade Hahhum ile yakınlığı gözlenir. Haqa'nın ise Zalpa'ya Hahhumdan daha yakın olduğu anlaşılıyor. Kanişten itibaren Timelkiya ve Zalpa şehirleri birlikte anılmaktadır. Timelkiya şehriden hem Zalpa'ya hemde Hahhum'a yol ayrıldığı görülür. Bir belgede şunlar yazılıdır. 21 adet merkep içerisinde 1 adedi Aşşur-şad-ili Timelkiya'ya sevk etti. İki eşek

⁸⁷²Forlanini 1985, 45-67.

⁸⁷³ICK 2, 1 56, Donbaz –Joannes 1982, 33: i-na ba-ab ha-ra-ni-šu i-na ša- pa-at na-ri-im i-na Za-al-pa.

⁸⁷⁴CCT 5, 36.

⁸⁷⁵Barjamovic 2011, 110, 86/k 192.

⁸⁷⁶TC 3, 164; Barjamovic 2011, 110

⁸⁷⁷Kt. c/k 591.

⁸⁷⁸ATHE 41.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Zalpa'da öldü. 18 eşekle Kaniş'e girdim⁸⁷⁹. Bir diğer belgede ise; Timelkiya'dan çıktığımda 15 şeşel gümüşü handa ödedim. Onları Zalpa'ya götürdüm ve 5 şeşel gümüşü harcadım⁸⁸⁰ denilmektedir.

Tegaramma şehri

Belgelerimizde Tegaramma'nın kralından ve sarayından bahsedilmektedir. Bir masraf listesinde⁸⁸¹, Tegaramma'da kumaşları saraya götürdük ifadesi yer almaktadır. Tegaramma şehri, Tilgarimmu ya da Togarmah isimlerine benzerliğinden dolayı bugünkü Gürün şehrine lokalize edildiği gibi⁸⁸², Yeni Asur Devri krallarından II. Şarru-ken (M.Ö. 721-705) ve Sin-ahhe-eriba(M.Ö. 704-681) ya ait kitabelerden hareketle Elbistan ovasına yerleştirileceği iddia edilmektedir⁸⁸³.

Asur'dan itibaren Tegaramma'ya kadar yapılan yolculuğu anlatan bir belgeden Tegaramma şehrinin neresi olabileceğini tahmin etme imkanı bulunur. Belgede şu ifadeler yer alır. 3 talent 28 mana İli-alum'un awitumu, 10 mana Amur-Aşşurun, 10 mana İddin –Amurru'nun toplam 3 talent 48 mana'dır. Asur'dan Apum'a kadar her bir talent bana 2 mana ikişer şeşele mal oldu. Kafa vergisi olarak 15'er şeşel üzerinden 7 5/6 mana 8 ½ şeşel ödedim. Apum'dan Haqa'ya kadar 3 talent 40 mana onun awitumudur. Her bir talent bana 2 ½ mana 2'şer şeşele mal oldu. Kafa vergisi olarak 5'er şeşel üzerinden 9 1/3 mana 2 şeşel ödedim. Haqa'dan Tegaramma'ya kadar onun awitumu 3 talent 30 mana'dır⁸⁸⁴.

Adana Arkeoloji Müzesinde bulunan bir tablette, Kaniş'ten kaçan üç kişinin yakalanması için emir verilmektedir. Kaçaklar eğer Mama'ya gitmişlerse yakalayacak olan kimsenin onları Zalpa veya Tegaramma yoluyla Mama'ya gidip bulabileceği kaydedilmiştir⁸⁸⁵.

Şalim-Aşşur temsilcileri olan Ali-ahum ve Enam-Aşşura yazarak diyorki, şu anda Tegaramma'da bulunuyorum. Mektubu okuduğunuz günde Ali-ahum benimle Hurama'ya veya Kuşşara'ya görüşmeye gelsin⁸⁸⁶.

Tegaramma'da Asurlu tüccarların konakladıkları bir han bulunuyordu⁸⁸⁷. Tüccarların burada kalmaları şehrin ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlamış olmalıdır. Kaniş kârumundan Tegaramma'ya kârumun direktiflerini bildiren belgelerin götürüldüğünü öğrenmekteyiz⁸⁸⁸.

Sonuç

Kahraman Maraş ili, M.Ö. II. bin yılın başlarından itibaren Anadolu'yu Mezopotamya'ya ve Suriye'ye bağlayan yollar üzerinde yer alıyordu. Asurlu tüccarların kervanları, Musul'un güneyinde bulunan Asur şehrinden kuzeye ilerleyip sonra batıya dönüp Fırat'ı aşarak Kargamış'a

⁸⁷⁹Barjamovic 2011, 112. Kt. c/k 337.

⁸⁸⁰Kt. c/k 235.

⁸⁸¹CCT V 30 a.

⁸⁸²Veenhof 1980, 42'de Gürün ile tanıflıy etmektedir. Nashef 1991'de Buruddum-*Tegaramma-Mama- Kaniş* güzergahını göstermektedir.

⁸⁸³Hawkins 1993, 273-279; 1998, 281-295.

⁸⁸⁴Günbattı 2002, 81.

⁸⁸⁵Balkan 1957, 35.

⁸⁸⁶Larsen 2010, 263; Kt. 94/k 1238.

⁸⁸⁷CCT 5, 27 C.

⁸⁸⁸TPAK 1, 198.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

gelmekteydi. Kargamış'tan itibaren yollar, kuzey, kuzey-batı ve batı yönünde ayrılarak ilerlemekteydi. Kuzeye ilerleyen yol Fırat'ı takip ederek, Samsat civarında olacağı belirtilen Hahhum şehrinden hareketle, Timelkiya, Şalahşuwa, Hurama üzerinden Kaniş'e ulaşıyordu. Daha kuzeyden ise, Darende-Gürün-Pınarbaşı'ndan Kaniş'e bir başka yolun ulaştığını görmekteyiz. Kuzey-batı yönünden ilerleyen yol, Maraş-Göksun-Kemer-Pazarören üzerinden Kaniş'e ulaşıyordu. Kahramanmaraş civarında olacağı anlaşılan Mama ülkesinin Kaniş ile komşu olduğu ve Kaniş-Asur kervan yolu üzerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Asur'dan gelen kervanların Hahhum yolu tehlikeli olduğu zaman Mama üzerinden gitmeleri istenmektedir. Kahramanmaraş çevresinde Mama, Zalpa, Timelkiya ve Hurama gibi şehirlerin varlığı görülür. Bu şehirlerin başında *rubaum* denilen bir yönetici yer almaktadır. Şehir beylerinden izin alarak kenar mahalleye yerleşen Asurlu tüccarlar başta sarayın ihtiyacı olan kalay ve kumaşlar olmak üzere günün moda ürünü olan çeşitli süs eşyalarını da getirip satmışlardır. Yerli halkla birlikte aşağı şehirde oturan tüccarlar onların kültüründen etkilenmişlerdir. Bölgede yaşayan Hurri/Subar adı verilen ve Kafkaslardan Orta Anadolu'ya ve oradan Filistin'e kadar geniş bir coğrafyada oturan bu insanların iki ülke arasındaki ticaretin de bir tür sigortası olmuşlardır, zira bu insanları kendi şehirlerine kabul ederek yaklaşık 250 yıl barış içerisinde yaşamışlardır diyebiliriz. Asurluların yerleştikleri coğrafya çoğunlukla Hurrilerin yaşadığı bölgedir ve bunların Hurri kültürüne yabancı olmadıkları da görülür.

Kaynakça ve Kısaltmalar Listesi

- AKT I E. Bilgiç – H. Sever – C. Günbattı – S. Bayram, *Ankara Kültepe Tabletleri 1*. Ankara 1990.
- AKT II E. Bilgiç-S. Bayram, *Ankara Kültepe Tabletleri 2*. Ankara 1995.
- AKT III E. Bilgiç-C. Günbattı, *Ankaraner Kültepetafeln*, (FAOS B-3) Stuttgart 1995.
- ATHE B. Kienast, *Die Altassyrischen Texte des Orientalischen Seminars der Universität Heidelberg und der Sammlung*. Erlenmeyer-Basel, Berlin 1960.
- Balkan 1957 K. Balkan, *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*. Ankara 1957.
- Barjamovic 2011 G. Barjamovic *A Historical Geography of Anatolia in the Assyrian Colonial Period*. Carsten Niebuhr Institute Publications 38 Copenhagen 2011.
- BIN IV A. T. Clay, *Letters and Transactions from Cappadocia, Babylonian Inscriptions in the Collection of J.B. Nies 4*. New Haven 1927.
- BIN VI F. J. Stephens, *Old Assyrian Letters and Business Documents, Babylonian Inscriptions*

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- in the Collection of J.B. Nies 6. New Haven 1944.*
- CCT *Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum.*
- Dercksen 2001 J. G. Dercksen, "When we Met in Hattuš. Trade According to Old Assyrian texts from Alishar and Boğazköy". *Veenhof Anniversary Volume* (2001) 39-66.
- Donbaz 1998 V. Donbaz, "Inscribed Spear Heads and Some Tablets at the Gaziantep Archaeological Museum". *Altorientalische Forschungen* 25 (1998) 73-85.
- Donbaz – Joannes 1982 V. Donbaz – Johannes, "Nouvelles Lectures de Textes Cappadociennes". *Memorial Atatürk* (1982) 27-41.
- Duru 1978 R. Duru, "İslahiye Bölgesinde M.Ö. II. Bine Ait Olan En Önemli bir Kent: Tilmen Höyük". *Anatolia (Anadolu)* 21 (1978) 37-45.
- Forlanini 1985 M. Forlanini, "Remarques Géographiques sur les Textes Cappadociens". *Hethitica* 6 (1985) 45-67.
- Günbattı 1987 C. Günbattı, "Yeniden İşlenen Bir Kültepe Tablet'i". *Belleten* 199 (1987) 1-9.
- Günbattı 1998 C. Günbattı, "Kültepe'den Sargon'a Ait bir Tablet". 3. *Uluslararası Hititoloji Kongresi* Çorum, 1996. Ankara (1998). 261-279.
- Günbattı 2002 C. Günbattı, "2000 ve 2001 Yılı Kültepe Kazıları'nda Ele Geçen Bazı I-b Katı Tabletleri". 5. *Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*. Çorum, 02-08 Eylül 2002. Çorum (2002) 445-451.
- Günbattı 2005 C. Günbattı "Kültepe'de Bulunmuş İki Antlaşma Metni". *Belleten C.* 69 256 (2005) 759-784.
- Guterbock 1965 H. G. Guterbock, "A Votive Sword with Old Assyrian Inscriptions". *Assyriological Studies* 16 (1965) 197-198.
- Hawkins 1993 J. D. Hawkins, "Historical Significance of the Karahöyük (Elbistan) Stele". *N. Özgüç'e Armağan*. (1993) 273-279.
- Hawkins 1998 J. D. Hawkins, "The land of İšuwa. The Hieroglyphic Evidence". 3. *Hititoloji Kongresi Bildirileri* (1998) 281-295.
- Heimpel 2005 Wolfrang Heimpel, *Letters to the Kings of Mari*.
- Eisenbrauns 2005.
- ICK I B. Hrozný, *Inscriptions Cuneiformes du Kültepe*
1. Praha 1952.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

ICK II	L. Matouš, <i>Inscriptions Cuneiformes du Kültepe 2</i> . Praha 1962.
Karaduman 1994	A. F. Karaduman, <i>1956'da Bulunan Çeşitli Kültepe Vesikalarından Anadolu'nun Tarihi, İctimai ve İktisadi Meseleleri Hakkında Çıkan Neticeler</i> . Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. 1994.
KKS	L. Matouš – M. Matoušova-Rajmova, <i>Kappadokische Keilschrift tafeln mit Siegeln aus den Sammlungen der Karisuniversitat in Prag</i> . Praha 1984.
KTB1	J. Lewy, <i>Die Kültepetexte der Sammlung Rudolf Blanekertz</i> . Berlin 1929.
KTH	J. Lewy, <i>Die Kültepetexte aus der Sammlung Frida Hahn Berlin</i> . Leipzig 1930.
KTK	N. B. Jankowska, <i>Klinopisnye Teksty iz Kjultepe Sobraniyah</i> . SSSR Moskova 1968.
KTP	F. J. Stephens, <i>The Cappadocian Tablets in the University of Pennsylvania Museum</i> .
KTS I	J. Lewy, <i>Keilschrifttexte in den Antiken-Museen zu Stanbul</i> . İstanbul 1926.
KTS II	V. Donbaz, <i>Keilschrifttexte in den Antiken-Museen zu Stanbu</i> . Stuttgart 1989.
KUG	K. Hecker, <i>Die Keilschrifttexte der Universitätsbibliothek Giessenunter Benetzung nachgelanesser vor arbeiten von J. Lewy</i> . Giessen 1966.
Larsen 2010	M. T. Larsen, <i>Kültepe Tabletleri VI-a</i> . Ankara 2010.
LB	<i>Leiden, Sammlung Böhl, Teilweise Mitteilung</i> . K.R. Veenhof.
Memiş 2002	E. Memiş, <i>Eskiçağ Türkiye Tarihi</i> . Konya 2002.
Nashef 1991	H. Nashef, <i>Die Orts-und Gewässernamen der Altassyrischen Zeit (RGTC IV)</i> Wiesbaden 1991.
OIP XXVI	I. J. Gelb, <i>Inscriptions from Alishar and Vicinity, Oriental Institu Publications 27</i> . Chicago 1935.
POAT	W. C. Gwaltney, Jr. <i>The Pennsylvania Old Assyrian Text</i> . HUCA, Supplement 3. Cincinnati 1983.
Salvini 1998	M. Salvini, "New Documents for the History of Anatolia and Assyria in the Old Hittite Period". <i>3. Uluslararası hititoloji Kongresi Bildirileri</i> . Ankara, 1998. Ankara (1998) 497-504.
TC I	G. Conteneau, <i>Tablettes Cappadociennes, Musee de Louvre</i> . Paris 1920.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- TC II Fr. Thureau-Dangin, *Tablettes Cappadociennes, deuxieme serie Musee de Louvre*. Paris 1928.
- TC III J. Lewy, *Tablettes Cappadociennes troisieme serie Musee de Louvre*. Paris 1935.
- TMH 1 J. Lewy, *Die Keilschrifttexte aus Kleinasien, Texte und Materialien der Frau*. Leipzig 1932.
- TPAK 1 C. Michel-P. Garelli, *Tablettes paleo-cappadociennes de Kültepe*. vol.1 (Kt.90/k) Paris 1997.
- Tosun –Yalvaç 1975 M. Tosun – K. Yalvaç, *Sumer Babil Aşşur Kanunları ve Ammi-şaduka Fermanı*. Ankara 1975.
- Ünal 1996 A. Ünal, “Hurriler, Hurri Tarihi, Kültürü ve Arkeolojisiyle İlgili Yeni Gelişmeler”. *1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları* Ankara 11-35.
- Veenhof 1980 K. R.Veenhof, “Een Oldassyrische Brief te Brussel”. *Akkadica* 18 (1980) 31-44.
- Yiğit 2006 T. Yiğit, “Urşu Kuşatması Metni’nin Yeniden Değerlendirilmesi”. *Anatolia/Anadolu* 31 (2006) 43-55.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ FOLKLORUNUN MİTOLOJİK KÖKLERİ
THE MYTHOLOGICAL ROOTS OF FOLKLORE OF
KAHRAMANMARASH

Fidan GASIMOVA*

Özet

Her bir halk hakkında fikir elde etmek için onun kültürünü tanımak gerekir. Etnik kültür anlayışı halkın yaşamının tüm alanlarını kapsamaktadır. Maddi kültür emek aletlerinde ve ev eşyalarında, çiftlik faaliyetleri yöntemlerinde ve tecrübesinde, ev yapımında ve meskensalma biçimlerinde yansır. Etnosun manevi kültürü ise onun dilinden, folklorundan, dini inançlarından, etnik kendini derkinden oluşur. Halk geleneklerini, göreneklerini, inançlarını, törenlerini vb. kapsayan folklor bugün de faaliyetini devam ettiriyor ve halk kültürü, milli değerlerine ait yeni konular, metinler oluşturur. Sosyal hayattaki değişiklikler kültürde de yansımıştır.

Bu anlamda Kahramanmaraş'ın kültürünü, tarihi geçmişi, etnografyasını, dilini, edebiyatını öğrenmek için bu ilin folklor örneklerini incelenmek gerekir. Buraya ait folklor örneklerinde eski Türklerin kosmogonik, zoomorfik, etnogonik, animistik tasavvurlarına rastlanmaktadır. Biliyoruz ki, folklor mitolojiden yazılı edebiyata kadar uzun ve karmaşık bir gelişim yolu geçmiştir. Kahramanmaraşa ait folklor örneklerinde de mitolojinin izleri kendini göstermektedir. Bu folklor ürünleri içerisinde masallar, maniler, atasözleri, deyimler, inançlar vs. önemli yer tutmaktadır. Kahramanmaraşta eski türk kültürünün izlerini koruyup saklamış birçok gelenek, görenek, adet, töre ve tören şimdi de var olmakta devam ediyor.

Bu ile özgü doğum, sünnet, evlenme, ölümle ilgili adet ve inançlar da türk kültürü, mitolojisinin izlerini taşımaktadır. Örneğin, bazen Kahramanmaraşta kötü güç olan kimselerin özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala, mülke, canlı ve cansız varlıklara nazar ettiği inandır. Bunu engellemek için bir takım çalışmalar yapılıyor. Öncelikle belirtmek isteriz ki, Türk halklarının çoğunda nazardan korunmak için kullanılan dua, muska, hemayil bu halklarda zamanla mevcut olmuş eski dini inançların da karakteristik çizgilerini taşıyor. Bu "kötü gözden", "kötü nazardan" korunmak gibi mitolojik inancın, demonik tasavvurun izleri ise Kahramanmaraşta da bu veya başka şekilde son zamanlara kadar yaşamaktadır.

Makalede, Kahramanmaraşa ait folklor örnekleri, onların mitolojik kökleri ve eski türk folkloru, mitolojisi ile mukayeseli araştırılması, bilimsel karşılaştırmalı analizinin verilmesi öngörülmüyor.

Anahtar kelimeler: Kahramanmaraş, folklor, mitoloji, inanç, Türk.

Abstract

In order to get information about a nation it is necessary to know its culture. The conception of the ethnic culture covers all spheres of the life of the people. The material culture is reflected in the tools and household

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Bakü,
gasimovafidan@yahoo.com

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

items, in the methods of housing activity and practice, in housing and settlement constructions. But the spiritual culture of the ethnos consists of its language, folklore, religious beliefs. Folklore containing folk customs, traditions, beliefs, ceremonies and others continues its activity today and creates new texts and topics about the folk culture, the national values. The changes in the social life are also reflected in the culture.

In this case in order to study the culture, historical past, ethnography, language, literature of Kahramanmaraş it is necessary to investigate the folklore samples of this region. In the folklore samples belonging to the region one can meet the ancient Turks' cosmogony, zoomorphic, ethnogeny, animistic thoughts. It is known that folklore has passed a long and difficult development way from the mythology to the written literature. In the folklore samples belonging to Kahramanmaraş the mythological signs show themselves, too. Among these folklore samples tales, lullabies, proverbs, sayings, beliefs, etc. take the important place. Now many traditions, customs, rituals kept the signs of the ancient Turkic culture exist in the region of Kahramanmaraş.

The customs, traditions and beliefs about the birth, marriage, death belonging to this region also bears the signs of Turkic culture, mythology. For example, in Kahramanmaraş it is believed that there is an evil spirit doing bad things to especially children, domestic animals, houses, properties, alive and lifeless creatures. In order to prevent it some work is done. First of all, we would like to note that in many Turkic nations the things used to prevent from the bad evil such as "prayer", "muska", "hemayil" carry the characteristic features of the ancient religious beliefs existed in these nations from time to time. But the signs of the mythological belief, demonic thought such as to protect from the "bad eye", "evil eye" somehow live in Kahramanmaraş.

In the article the folklore samples belonging to the region of Kahramanmaraş, their mythological roots and the ancient Turkic folklore, comparative investigation of its mythology, its scientific comparative analyses are carried out.

Keywords: Kahramanmaraş, folklore, mythology, beliefs, Turkic.

Giriş

İlkel insan toplumunun manevi yaşamının birinci aşaması mitoloji sayılır. Mitoloji hem de ilkin inançlar sisteminin temelini oluşturur. İlkel insan doğa olaylarının doğal nedenlerini iyice kavrayamaması, baş verenleri mahiyetçe anlayamaması nedeniyle, bu veya diğer doğa olaylarını ve eşyaları canlı varlıklar gibi benimseyerek, onlara olağanüstü özellikler yakıştırmıştır. Kendi yaşamı için uygun ve yararlı olayları iyi, açlık, hastalık ve ölüm getiren olayları ise kötü güçler sanmıştır. Daha sonraları – toplumun kısmen geliştiği devirlerde bu güçler ruh ve iblislere dönüştürülmüştür.

İlkel insan için bulunduğu coğrafi ortam büyük önem taşırdı. Beklenmedik bir şekilde baş veren doğa olayları savunmasız insanları eziyor, büsbütün kendi merhametine muhtaç bırakıyordu. Bu olaylar

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

karşısında aciz kalan insanda çeşitli olaylara tapma ve doğa cisimlerine sitayiş kültü ortaya çıkıyordu. Şöyle ki, bazı doğa olayları – deprem, volkan püskürmeleri, fırtına, tufan, yıldırım vs kutsallaştırılır, Aya, Güneşe, Toprağa, Suya vs sitayiş şekilleri kullanılırdı. Bunun yanı sıra, insanın yaşamsal faaliyeti (avcılık, ekincilik, hayvancılık vs) ile ilgili çeşitli meslek kültürleri de yaygınlaşmaktaydı. İlkel insan inançlarından en eskisi ise kuşkusuz, fetişizm ve totemizm idi. Bunlara daha sonralar büyücülük de eklenmişti. İlkel insan inançlarının en yüksek ve son aşamasını animizm, yani ruhlara secde oluştururdu. Eski insan, çevresindeki bütün canlı ve cansız varlıkların – hayvanların, bitkilerin, doğa cisimlerinin ve olaylarının ruhunun varlığına inanıyordu. Gelişmiş kabile düzeni, özellikle de ataerkil düzen için cet kültü karakteristik idi. Ata ruhunun kuşakların yaşamını etkileyebileceğine inanır, bu nedenle cet ruhuna sitayiş etmek gerektiğini zannediyorlardı.

Doğa güçleri konusunda oluşmuş tasavvurlar, ilkel insanların yarattığı mitlere aynen yansıyor. İnsanlığın kültürel gelişimi tarihinde mit yaratıcılığı oldukça önemli bir olaydı. Ayrıca, mit yaratıcılığı dünyayı idrak usulüydü, mit ortaya çıktığı devirde yaşamış insanların dünyayı nasıl düşündüğünün ifadecisiydi.

Genel olarak, mitoloji zor durumlarda insana yardım amacıyla yaratılmıştır. Eski dönemlerde mitoloji, insanlara dünyada kendi yerini ve sıkıntılardan çıkış yolu bulmaya yardım etmiştir. Genel olarak, mitlerde gerçek alemin faktörlerinin açıklaması çok basit şekilde ve halkın fantezisi temelinde veriliyor.

Türk halkları mitolojisinde diğer halklarda olduğu gibi çeşitli öykülere rastlıyoruz. Rengarenk konulu mitler arasında dünya, onun oluşması, ilk insanların meydana gelmesi önemli yer tutmaktadır. Ayrıca farklı tanrılar, çeşitli bölgelerin coğrafi adları, aşiret, kabile isimleri hakkında, dinlerle ilgili vb. konulu mitlerle karşılaşırız.

Tüm bu anlatılanlar Karahanmaraş folklorunda da kendini gösteriyor. Araştırınca belli oluyor ki, Kahramanmaraş'ta da sözlü halk edebiyatı örnekleri eski tarihe, köke sahiptir. Çeşitli tarihi şartlarda oluşmuş, zamanla bazı değişikliğe uğrayarak nesilden nesile aktarılan bu folklor örnekleri halkın maneviyatını, dünya görüşünü, tarihini, arzu ve isteklerini, kültürünü birleştiriyor.

Önce şunu belirtelim ki, şu anda dünya halklarının folklorunda yer alan bazı inanç, gelenek, atasözleri, deyim vb. kökleri mitolojiden geliyor. Çünkü mitolojik metinler önce folklor metinlerine, daha sonra ise yazılı edebiyata aktarılmıştır. Bunun için de herhangi bir halkın folklorunu anlatırken öncelikle mitolojiye, dünya mitolojisine bakmak gerekir.

Mitolojide mitolojik inançlar önemli bir yer tutuyor. Bilindiği gibi mitolojik düşüncenin gelişmesinde ilk inançların farklı şekilleri oluşmuştur. Bu mitolojik inançlar da ilkel insanın dünyayı anlamak yöntemlerini, ilk bakış açısını ifade etmiştir. Bu gibi inançların izlerine Türkiye'nin ayrı-ayrı bölgelerinde olduğu gibi Kahramanmaraş folklorunda da rastlıyoruz. Burada evlilik, doğum, ölüm vs. gibi geleneklerde bir takım inanışlar mevcuttur. Bu inançlar ilk bakışta sadece Türkiye'nin, Azerbaycan'ın, genel

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olarak Türk devletlerinin birçoğunda rastlanan, bazen aynı, bazen de azıcık farklarla kendini gösterdiğinin şahiti oluyoruz. Bazen de üzerinde hiç durmadan doğum vakti bunu yapmalıyız, ölüm sırasında bunu yapmalıyız vs. deyip üstünden geçiyoruz. Tabii bu inançlar öncelikle bizim eski kültürümüzden, tarihimizden haber vermektedir. Çünkü onların ciddi şekilde araştırılması eski Türk halklarının mitolojisi, ilk bakış açısı hakkında önemli bilgiler elde etmeye olanak sağlayacaktır. Bu nedenle Kahramanmaraş yöresi folklorunda mühim yeri olan bu inançların araştırılması da büyük önem taşımaktadır. Nitekim Kahramanmaraş'ta rastladığımız, kökü ta eskilere dayanan inançlardan bazıları şu şekildedir. Örneğin, “*Akşam bir evden bir eve siyah renkli bir şey götürülmesi uğursuzluk sayılır*”⁸⁸⁹ inancında yer alan siyah renk mitolojide çeşitli anlamları ifade etmektedir. Nitekim birçok halkların mitolojisinde siyah renk kara güçleri ifade ediyor. Bazı halklarda ise iyilik, temizlik anlamlarına sahiptir. Siyah rengin sembolü ölüm, ayrılık, gece, keder, gam ve diğerleridir. Magik sembolü magiya, demonizm, büyücülüktür⁸⁹⁰.

Magiya ağırlıklı olarak bir insanın diğer insanları, hayvanları, bitkileri, hatta doğa olaylarını etkileme yeteneğine güvendir. Gözlemlenen olguların gerçek ve karşılıklı ilişkilerini anlamayan ve rastlantı uygunluğu tersine anlayan insan düşünüyordu ki, özel hareket ve sözlerle o, insanlara yardım veya kötülük yapabilir, önceden görme ile başarısını veya başarısızlığını sağlayabilir. Magiyanın genellikle "beyaz" (koruyucu) ve "siyah" (kötülük eden) çeşitleri mevcuttur. Magiyanın diğer türleri ise onun neye etki etmesinden asılıdır⁸⁹¹.

Magik yöntemler amacından asılı olarak tedavi, mutsuzluk getiren (siyah) askeri, aşk, hayvancılık, çiftçilik, meteoroloji vb. magiyaya ayrılır⁸⁹².

Kahramanmaraş inanışlarında da siyah rengin başarısızlık olarak anlaşılmasının eski mitolojik kökü vardır. Gece de siyah olduğundan onunla ilgili halk inançları meydana gelmiştir: *Akşam çok gülmek iyi sayılmaz. Bunu yapanın başına bir felaket geleceğine inanılır; Akşam tırnak kesmek, ömrün kısalmasına sebep olur; Akşamları peri çocuklarının yanacağına inanıldığından beton yüzeylere su dökülmez vs.*⁸⁹³

Elbistan ilçesinde rastlanan “*Kara kedi görmek uğursuzluktur denir*”⁸⁹⁴ inanışı bir çok halklarda vardır. Siyah renkle ilgili olarak bu renkli kedi de uğursuz sayılmıştır. Aynı zaman da mitolojide kara kedi büyücülerle ilgili olmuş, onlara hizmet ettiği belirtilmiştir. Çeşitli ülkelerin mitolojisinde bu konuda farklı yaklaşımlar vardır. Mitolojik görüşlerde kedi cin, şeytanla özdeşleştiriliyor. Hatta inanılıyordu ki, kara kedi büyü ve büyücülük sırasında yardım ediyor. Eski druidler böyle düşünüyordular ki, bu renkli kediler önceki hayatlarında insan olmuşlar, bazı kötü, doğru

⁸⁸⁹ Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş, 2014.

⁸⁹⁰ Символика цвета.

⁸⁹¹ Алексеев, Першиц 1990.

⁸⁹² Токарев 1990, 436.

⁸⁹³ Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş 2014, 339.

⁸⁹⁴ Güllü 2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olmayan davranışlarından dolayı kediye dönüşmüşlerdir. Almanya'da orta çağlarda düşünülüyordu ki, eğer kara kedi hasta insanın karyolasına atlıyorsa, o zaman bu insan ölecek. Bir zamanlar Finlandiya'da düşünüyorlardı ki, kara kedi ölenlerin ruhunu ahiret dünyasına götürüyor vs. İlginçtir ki, İngiltere'de, İskoçya'da ve Avustralya'da bugün eğer önünden kara kedi geçerse, o zaman bu başarı getirir. Ama İrlanda'da, Avrupa'nın kalan kısmında, Hindistan'da ve Amerika'da bu başarısızlık sayılıyor⁸⁹⁵.

Kahramanmaraş'ta yaşamın her alanına ait inançlara rastlamak mümkündür. Ocak, ateşle ilgili inançlar burada da Türkiye'nin, Azerbaycan'ın neredeyse tüm Türk halklarının folklorunda olduğu gibidir: *Ateşe su dökülürken besmele çekilmesi gerekir, aksi takdirde döken kişiyi şeytan çarpar*⁸⁹⁶. *Ateşe tükürmek, ateşe sövmek, ateşe tırnak atmak, ateşe su dökmek uğursuzluk getirir. Ateşi söndürmek için su dökülmez, ateş toprakla örtülür*⁸⁹⁷. Bu inançlar eski türk halklarında sırayla var olmuş mitolojik görüşlerin izlerini taşıyor. Çünkü türk halklarında ateş, onun kutsallığı ile ilgili hayli örnekler, mitolojik metinler vardır. Bu konuda araştırma yapan araştırmacıların fikirlerini genelleyerek söyleyebiliriz ki, eskiden de kutsal sayılan ateşte bir ruh olduğuna inanılmıştır. Ateşin temizleyici, kötü ruhlardan ve hastalıklardan koruyucu bir unsur olduğu kabul edilmişti. Ateşle bağlı olduğu için kül de kutsal sayılmıştır. Bu mitolojik inanışın izleridir ki, şimdi de Kahramanmaraş'ta da kendini göstermektedir.

Ayna ile bağlı inançlar da burada geniş yayılmıştır: *Aynanın ve resim çerçevesinin kırılması kötü sayılır; Aynaya çok bakan hamile kadının çocuğunun kendisine benzeyeceğine inanılır; Gece aynaya bakılmaz. Çok bakan kişinin aklını kaybedeceğine, gurbete gideceğine veya ömrünün kısılacacağına inanılır*⁸⁹⁸.

Folklorlarda ayna genellikle magik özelliklere sahiptir. Bazen aynayı diğer dünyaya, yani ahiret dünyasına kapı olarak kabul ediyorlardı. Ayrıca, aynaya manevi gücü ve enerjiyi biriktirmek, saklamak ve dönüşüm etmek kabiliyeti de ait ediyorlardı. Sanılıyordu ki, kırık ayna mutsuzluk getirir. Bu inanc yalnız Kahramanmaraş'ta değil türk halklarının, dünya halklarının çoğunda mevcuttur.

Dünya halkları mitolojisinde merdivenle ilgili birçok inançlara rastlanmaktadır. Nitekim dünyanın birçok halklarında merdiven çeşitli anlamları ifade etmiş, belli bir sembol anlamını taşımıştır. Elbistan ilçesinde de "*Merdiven altından geçmek uğursuzluk sayılır*"⁸⁹⁹ inanışı mevcuttur.

Çeşitli mitolojik ve folklor metinlerini inceledikten sonra öncelikle söyleyebiliriz ki, merdiven iki dünya arasındaki ilişkinin simgesidir. Hatta mitolojide ölmüş insanın merdivenle yukarıya gittiği de gösterilmiştir. Şunu da belirtelim ki, şamanizmde merdiven rolünü ağaç oynuyor ve ağaç

---

⁸⁹⁵Черные кошки: мифы и факты.

⁸⁹⁶Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş 2014, .339.

⁸⁹⁷Güllü 2017.

⁸⁹⁸Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş 2014, 339.

⁸⁹⁹Güllü 2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

merdiven aracılığıyla yukarı dünya sakinleri ile ilişki kuruluyordu. Halk tasavvuruna göre, kutsal ağaç şamanın mistik seyahatinin esas başlangıcıdır.

Tüm bu söylenenler bazında söyleyebiliriz ki, Kahramanmaraş'ta, aynı zamanda birçok Türk halklarında merdivenle ilgili inanışlar onun özellikle yeraltı dünyası ile bağlantılı olmasıdır. Görüldüğü gibi, bundan endişe eden halkın hafızası hala bu inançların izlerini taşımaktadır.

Adnan Güllü merdivenle ilgili yazmıştır ki, "bir merdiven, ister iki ayaklı biçimde açılmış olsun, ister duvara dayalı olsun, asla onun altından geçilmemelidir, derler. Uğursuzluk getirdiğine inanılan bu davranışın geçmişi iki nedene dayanır: Açık ya da kapalı bir merdiven üçgen ise Doğu ve Batı inanç sistemlerinde kutsallığı simgeler. Bu üçgenin içerisine bir biçimde giren kişinin, orada oluştuğu düşünülen kutsallığı bozduğuna inanılır"⁹⁰⁰.

Henüz daha eskiden var olan inanca göre insan gözler ile bir çok şeyi etkileyebilir. Ruhların varlığına inanan ibtidai insan bir bakışla kötülük yapabilir, yaşamın doğuş, hastalık, ölüm gibi alanlarını kontrol edebilir inancına sahib idi. Bu gün de Kahramanmaraş'ta devam eden nazar inancı eski dinlerin izlerini kendinde taşıyan bir inanıştır. Kökü ibtidai dinlere dayanan nazar etme halk arasında çok yaygın bir inançtır. Öncelikle belirtmek isteriz ki, Türk halklarının çoğunda nazardan korunmak için kullanılan boncuk, dua, muska bu halklarda zamanla mevcut olmuş eski dini inançların da karakteristik çizgilerini taşıyor. Bazen Kahramanmaraş'da kötü güç olan kimselerin özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala, mülke, canlı ve cansız varlıklara nazar ettiğine inanılır. Bunu engellemek için bir takım çalışmalar yapılıyor: *Delinip evin bir köşesine asılan keçiboynuzu nazarı engeller. Evin girişine asılan at nalının nazarı engelleyeceğine inanılır*⁹⁰¹.

Kahramanmaraş'ta nazar değmemesi için türlü nazarlıklar kullanılır. Bunlardan gök boncuk başta gelir. Diğer nazarlıklardan bazıları şunlardır: İğde Çekirdeği, Göz Boncuğu, Şap, Yılan Kemiği, Küçük Kaplumbağa Kabuğu, Küçük Çakı, Makas, Karaçalı dalından muska şeklinde kesilmiş bir parça, Hayvan Boynuzu, Öküz, At, Karaca gibi hayvanların kafa tasları, At Nalı vs. Bunlardan taşınabilecek küçüklükte olanlar çocukların omuzlarına ve beşiklerine asılır. Hayvanlara ait kafa taşı, boynuz ve nal gibi cisimler göz degeceğinden korkulan dükkân, ev ve benzerlerinin gözler görülebilecek uygun yerlerine asılır. Ayrıca araba ve görünüşü etkili olan binaların ön cephelerine "Maşallah" yazılır. Taksilerde, kamyonların şoföre yakın yerlerinde gök boncukla birlikte bir parça şap asılı olduğu çok görülmektedir⁹⁰².

C. Beydilinin belirttiği gibi Eski çağlarda ölülerin ruhları, perilerin ve cinlerin yaşadıkları bir alemin varlığına inanıldığı gibi bu mövhumi denilen, aslında ise gelenek taşıyıcılarının birçok durumda gerçek olarak kabul ettikleri bu alemle bağlı olan kişilerin, özellikle büyücülerin, kötü niyetli ruhların yerleştiğine ve bu yüzden de onların bakışlarının, nazarlarının çok güçlü ve zararlı olduğuna inanılmıştır. Bu "kötü gözden" - acı "kötü

⁹⁰⁰Güllü 2017.

⁹⁰¹Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş 2014, 340.

⁹⁰²Gelenek.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

nazardan" korunmak gibi mitolojik inancın, demonik tasavvurun izleri ise bu veya başka şekilde son zamanlara kadar yaşamaktadır⁹⁰³.

Öncelikle belirtmek isteriz ki, Türk halklarının çoğunda nazardan korunmak için kullanılan dua, muska, hemayil bu halklarda zamanla mevcut olmuş eski dini inançların da karakteristik çizgilerini taşıyor. Orta Asya halklarında dua, muska, büyüü inceleyen N.Q.Borozna yazıyor ki, bunlar önemli etnografik kaynaktır ve Orta Asya halklarının geleneksel kültürünün birçok çizgilerini daha iyi anlamaya yardımcı olur, ayrıca bu bölgelerin sakinlerinin kayıp dini inançlarını yeniden toparlanması için malzeme verebilir⁹⁰⁴. Kahramanmaraş'a özgü bu gözden korunmak işlemleri de eski Türk dini inancının izlerini yansıtıyor.

Kahramanmaraş inançlarından örnek verdiğimiz, totemizmə dayanan bu inanış hayvanların sakral özelliklerinin göstergesidir. Çeşitli Türk halklarında farklı hayvanşekilli amuletler, nazar koruyucularına rastlanır. Örneğin, Orta Asya'da özellikle koyun, ve dağ keçisine rastlanmaktadır. Bundan başka bazı kuşlar - sülün, horoz, tavus, güvercin de sakral özelliklere sahiptir⁹⁰⁵.

Öyle ki, at Türk kültüründe, önemli bir yer tutmuştur. Bu konuda araştırma yapan V.Habiboğlu yazıyor ki, Türk halklarının bakış açısında at ile ilgili zoomorfik tasavvurlar önemli yer tutmaktadır. Atın doğüstü bir güce sahip olması ve tanrı tarafından insanlara hizmet için gönderilmesi eski dönemlerden başlayarak Türk halkları tarafından kabul edilmiştir. Örneğin, Yakutlar'da yaygın inanca göre at güneş aleminden gelmiştir. Folklorda at ile ilgili oluşmuş birçok bayatılar, atasözleri ve deyimler, inançlar, rivayet ve efsaneler, masallar bu kutsal hayvanın türk halklarının dünyagörüşünde, özellikle zoomorfik tasavvurunda nasıl önemli yer tuttuğunu açıkça gösteriyor⁹⁰⁶. Kahramanmaraş'ta atla bağlı folklor örnekleri de söylenilen bu görüşleri doğrulamaktadır.

Kahramanmaraş'ta doğumla ilgili inanışlar da mitolojinin izlerini taşımaktadır. Burada demonoloji tavassurlar kendini gösteriyor. Örneğin Türk halklarının mitolojik tasavvurunda büyük yer tutan al inancından ilave burada cinlerle bağlı inanışlar da kendini göstermektedir. Bu inanışlar türk halklarının mitolojik tasavvurunda o kadar geniş yer edinmiştir ki, şimdi de onun varlığına inanılıyor. Mesela, "*Yeni doğan çocuk kırkı çıkana kadar yalnız bırakılmaz. Cinin kendi çocuğu ile değiştireceğine inanılır*"⁹⁰⁷. Azerbaycan folklorunda da bununla aynı, ve ya buna benzer inançlara çok rastlanıyor. Halk arasında yeni doğan çocuk güzel olursa onun cin tarafından kendi çirkin yavrusu ile değiştirileceğinden korkular ve bu konuda hayli hikayeler anlatılıyor. Bunlardan birinde şöyle deniyor: "Kırklı çocuğu yalnız bırakmazlar. Çünkü cin onu kendi çocuğu ile değiştirir. Cinin değiştirdiği çocuğa cin değişeği diyorlar. Onu mezarlığa götürüb, altı mezar geçip yedincide vücudunun yarısından azını gömmek gerekir. Eğer

⁹⁰³Bəydili 2003, 138.

⁹⁰⁴Борозна 1975, 281.

⁹⁰⁵Борозна 1975, 282.

⁹⁰⁶Həbiboglu 1996, 145-151.

⁹⁰⁷Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş 2014, 340.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

çocuk ağlasa bil ki, kendi çocuğundur. Eğer ağlamasa, bil ki, cin değiştirdiğidir. Öyleyse gerek bekleyesin ki, cin değişeceği ağlasın, cin de dayanamayıp gelip kendi çocuğunu alsın, seninkini de geri versin"⁹⁰⁸.

Kahramanmaraş'ta halk arasında çok yayılmış inanışlardan biri de astana (kapı ağzı) ile ilgilidir. Örneğin, "*Kapı eşiğinde oturmak iyi değildir, oturanın kısmeti kapanır*"⁹⁰⁹.

İncelediğimizde kökü eski mitolojik görüşlere uzanan bu inanç hem Azerbaycanda, hem de Türkiyede sık sık rastlanır. Örneğin,

Azerbaycan: *Astanadan çıktığında besmeleyle çıkıp, besmeleyle girmelisin. Ora uğursuzdur. Orada cin olur. Gece vakti astanada adamı çarparlar*⁹¹⁰. *Şer vakti kapı ağzında oturmazlar. Çünkü bu zaman cinler geçiyor buradan, kişiye şepeleri değer*⁹¹¹. *Astana'da durup konuştuktan sonra mutlaka üç kez elini eline vurmalsın. Aksi taktirde evde kavga düşecek. Astanayı murdarlamak olmaz. Çünkü bizden yeyler (cinler) orada yaşıyor*⁹¹².

Türkiye: *Kapının önünde oturan kişi iftiraya uğrar. Kapı eşiğinde oturulmaz, insan yoksul olur. Kapı eşiğinde oturulmaz, insan bekar kalır. Kapı eşiğinde oturulmaz, çünkü orada şeytan bulunduğu inanılır*⁹¹³.

Bu inanca dünyanın birçok halklarında da rastlanıyor. Örneğin, slavlar da kapı ağzı ile ilgili aynı inançlara sahiptirler. Slavlarda bu inançla ilgili belirtiliyor ki, mitolojik düşüncede kapı ağzı evle dış dünya arasında sembolik sınır gibi özel bir yer tutuyordu. İnanıyorlardı ki, kapı ağzı cin için ortadan kaldırılı bilinmeyen engel yaratıyor. Kapı ağzı birçok aile-meişet töreninde başlangıç ve son olarak hizmet ediyordu. Eski zamanlarda kapı ağzının alt kısmında kremasiyadan sonra ecdatların külünü defnediyorlardı. Daha sonralar ise kapı ağzına nesil ruhlarının yaşadığı yer gibi bakılmaya başladı. Günlük hayatta kapı ağzında oturmak veya dayanmak, selamlaşmak veya vedalaşmak, bir şeyi vermek yasak ediliyordu. Biz de şu anda bunları yapmamaya çalışıyoruz⁹¹⁴.

Halk arasında yaygın olan ağaçlarla ilgili inançların da mitolojik kökü oldukça ilginçtir. Eski türk halklarında eskiden kutsal sayılan, dokunulmayan, medet umdukları ağaçlar vardır.

Bilindiği gibi, animizimde doğanın genel canlanmasına, yani ruhunun olmasına inanç mevcuttur. Bu inanca göre ağaç da kutsal sayılır, çünkü ruhu olduğu düşünülüyor. Bunun içindir ki, ağaçlarla ilgili hayli inançlara rastlanır. Örneğin, Nahçıvanın Şerur bölgesinden topladığımız inançlarda denir ki, *Söğüt ağacıdır, nalbænd ağacıdır kutsaldır. Ceviz ağacının kapıda olması iyi değildir. Ceviz ağacının altında yatılmaz. Bizden yeyler ceviz ağacına yığılır. İncir ağacını yandırmazlar. Çınar ağacı kutsaldır. Ona balta vurmamak olmaz. Söğüt ağacı sonsuzdu. vb.*⁹¹⁵ Türkiyenin ayrı ayrı

⁹⁰⁸ Azerbaycan folkloru antologiyası 1994, 51.

⁹⁰⁹ Güllü 2017.

⁹¹⁰ Şerur folklor örnekleri 2016, 116.

⁹¹¹ Azerbaycan mifoloji metnleri 1988, 154.

⁹¹² Azerbaycan folkloru antologiyası 2000, 100-105.

⁹¹³ Halk inanışları.

⁹¹⁴ Переезд и новоселье.

⁹¹⁵ Şerur folklor örnekleri 2016, 115-120.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

illerinde de bu gibi inançlara rast gelinmektedir. Örneğin, *iğde ağacı kutsal sayılır. Gebeyken ayva yiyen kadının çocuğu güzel olur. Ceviz ağacının gölgesinde yatılmaz, hasta eder. Hamile kadınlar elma yerse çocuğu güzel olur. İncir uğursuzdur*⁹¹⁶.

Kahramanmaraş'ta ise İncir ağacı ile ilgili “*İncir ağacının altında uyuyanları şeytan alır götürür*”⁹¹⁷ vb. inanışlara rastladık.

Eski Türk ve birçok başka halkların mitolojisinde kutsal ağaçlar vardır. Genellikle, ister İncir, gerekse de diğer ağaçlarla ilgili inançların kökeninde mitoloji duruyor. Mitolojiye göre ağaç türk düşüncesinde yaratılış aktının temel motiflerinden biridir. Bunu bir dizi araştırmalar doğruluyor. Sayan-Altay folklorunda ağaç Ulu Annenin yaşadığı, bahadırlara süt verdiği yerdir. Türk halklarının geleneksel bakışında ağaç insanların birbirleriyle, doğanın toplumla bağlılığının bir sembolik ifadesiydi⁹¹⁸.

Kahramanmaraş folkloru, kültürü, tarihi ile bir tam halindedir. Örneğin, burada tarihi, kültürel, aynı zamanda manevi değeri olan Eshab-ı Kehf dikkat çekmektedir. “Afşin’in 8 km kadar batısında yüksek bir tepe üzerindeki yapı topluluğudur. Afşin için ayrı bir öneme sahip bu bölge Tarihi, kültürel bir ziyaret alan olması yanında, manevi değeri (Kuran’da Kehf Suresi’nin 9 ile 26. ayetleri arasında geçen Mağara arkadaşları manasına gelen, Ashab-ı Kehf efsanesine göre yedi gencin 309 yıl saklandıkları kutsal mağaranın bu külliye içinde olduğu inancı) nedeni ile de ayrıca önemlidir. Tarihte de bu değer kabul görmüş olacak ki ecdat bölgeyi camii, çeşme, han/kervansaray, medrese yapıları ile adeta insanların uğrak merkezi haline getirmiştir. Bugün de üslup ve özellikleri ile **Eshab-ı Kehf Külliyesi** ve **Kutsal Mağara** ziyaretçilerini beklemektedir”⁹¹⁹. Aynı mağaradan Nahçıvanda da vardır. Eshab-i Kehf Nahçıvan şehrinden yaklaşık 12 km uzaklıkta, Yılan dağ ile Nehecir arasındaki doğal mağarada ziyaretgahtır. Arap dilinde "mağara sahipleri" demektir. Kur'an'da "Kehf" suresinin 9-26 ayetlerinde Allahdan başkasına inananlardan ayrılıp mağaraya sığınan gençlerden, onların 300 yıldan fazla bulduklarını, uyandıktan sonra başlarına gelenlerden bahsedilir. Kur'an-ı Kerimde mevcut olan olay belli değişikliklerle Nahçıvan'daki Öshabi-Kehfle ilgili rivayetlerde de yansımıştır⁹²⁰.

Kahramanmaraş'a ait folklor örneklerinde dünya mitolojisini ile de ortak motiflere rastlanıyor. Örnek olarak mifolojisi ile her zaman dikkat çekmiş kelt topluluklarını götürelim. Onların da mitolojisinde türk halklarının mitolojisi ile benzer motifler oldukça çoktur. Eski türk folklorunun mitolojik izlerini taşıyan Kahramanmaraş folklorunda da kelt mitolojisi ile aynı, benzer süjetler vardır. Örneğin, Kahramanmaraşta olduğu gibi keltlerde de ateş, su, ağaç vs. motifi yaygındır. Yukarıda da verdiğimiz gibi od, ateş burada da kutsal sayılmıştır. Eski metnlerden de görülüyor ki, Türk ve Kelt kültüründe oda tapınma özel yere sahipti. Örneğin, Türklerin Nevruz bayramında olduğu

⁹¹⁶Halk inançları.

⁹¹⁷Güllü 2017.

⁹¹⁸Bâyılı 2003, 17.

⁹¹⁹Eshab-i-kehf-kulliyesi.

⁹²⁰Nahçıvan ensiklopediyası 2005, 196.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

gibi, keltlerde de Belteyn ve Samheyn bayramlarında ateş yakılırdı. Onlar da ateşte güneşin elemetlerini görüyorlardı. Nevruz bayramı şimdi de Kahramanmaraşta kutlanılır. Bu bayram zamanı Nevruz'un en önemli simgelerinden biri olan demir dövme merasimi de icra edilmektedir. Bu da aslında eskiden demirin türklere mükaddes sayılması ile alakalıdır. Kahramanmaraşta demirci ile ilgili bir anlatıya rastladık. Burada anlatılır ki, *“eski zamanlarda Maraş'ta bir demirci yaşamaktaydı. Bu demirci demir doverken ezan okunmaya başlayınca balyozunu yukarı kaldırmışsa aşağı indirmez, ezan bitinceye kadar bekler. Ezan bittikten sonra balyozu indirip tekrar demir dövmeye devam eder. Bu demirci hayatı boyunca hep böyle yapmıştır. Nihayet eceli gelir, vefat eder. Cenazesi camiye götürülürken, o sırada ezan okunmaya başlar. Tabutu taşıyan kişiler yururken adım atamaz olmuşlar. Cenazeyi taşıyanlar ezan okunup bitinceye kadar, oldukları yerde kala kalırlar. O sırada bir seda duyulur: “Ey demirci! Sağlığında hareketsiz kalıp dinlediğin ezanı, şimdi de cenazeni durdurarak dinledin.” der. Bu sesi cenazede bulunan herkes duyar.”*⁹²¹.

Söylediğimiz gibi, Eski Türk halklarının dünyagörüşünde demir'in önemli bir yeri olmuştur. Hatta demirle ilgili olarak demirciler de özel saygı sahibi idiler. Mitolojide demiurg olarak tezahür eden karakterlerden biri olan demirci karakteri ateşle bağlı olan, doğaüstü yaratılış gücü ile seçilen bir karakterdir. O, tanrılardan birinin yardımcısı, medeni kahraman veya ecdatdır. Demirci sadece çeşitli metallere istenilen aletleri, hatta kahramanların sihirli silahlarını da (topuz, kalkan, kılıç vs) yaratabilirdi⁹²². Demir ve demircilikle ilgili inanışların izleridir ki, Kahramanmaraşta da bayram, doğum vs. zamanı demirle ilgili uygulamalara rastlanıyor.

Kahramanmaraş folklorunun mitolojik köklerinin araştırılması sonucunda söyleye biliriz ki, buraya ait çeşitli folklor türlerinin temel özelliği eskiliği ile birlikte, ortak türk kültürü, mitolojisi, dünya görüşünden haber vermesidir, tarihi gerçekliklerle ilgili örneklerinin var olmasıdır. Burada Kahramanmaraş ait bazı folklor örnekleri, inançlar eski türk ve dünya folkloru, mitolojisi ile mükayeseli şekilde araştırılmış, bilimsel karşılaştırmalı analizi verilmiştir.

⁹²¹ Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş 2014, 347.

⁹²² Мифы народов мира 1982, 21.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Kaynakça

- Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş 2014 *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş.* T.C. Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm müdürlüğü. 2014.
- Azərbaycan folkloru antologiyası 1994 *Azərbaycan Folkloru Antologiyası. Naxçıvan Folkloru.* Bakı, Sabah. 1994.
- Azərbaycan folkloru antologiyası 2000 *Azərbaycan Folkloru Antologiyası.* 3 kitab (Göyçə folkloru), Bakı, Səda. 2000.
- Azərbaycan mifoloji mətnləri 1988 *Azərbaycan Mitoloji Mətnləri.* Tərtib edəni, ön sözü və şərhlərin müəllifi: A.Acalov. Bakı, Elm. 1988.
- Bəydili 2003 *C.Bəydili, Türk Mitoloji Sözlüğü.* Bakı, Elm. 2003.
- Həbibəoğlu 1996 *V.Həbibəoğlu, Qədim Türklərin Dünya Görüşü.* Bakı. Qartal. 1996.
- Naxçıvan ensiklopediyası 2005 *Naxçıvan ensiklopediyası.* Naxçıvan. 2005.
- Şərur folklor örnəkləri 2016 *Şərur Folklor Örnəkləri.* I kitab. Bakı, Elm və təhsil, 2016.
- Алексеев, Першиц 1990 *В.П.Алексеев, А.И.Першиц. История первобытного общества.* Москва,

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Борозна 1975
- Высшая школа.
1990.
Н.Г.Борозна,
Некоторые
материалы об
амулетах –
украшениях
населения
Средней Азии
(с. 281). //
Домусульманс
кие верования
и обряды в
Средней Азии.
Москва, Наука.
1975.
- Мифы народов мира 1982
- Мифы народов
мира.
Энциклопедия
(В 2 томах) /
Гл. ред. С.А.
Токарев.
Москва,
Советская
энциклопедия,
Т. 2, К – Я,
1982.
- Токарев 1990
- С.А.Токарев,
Ранние формы
религии.
Москва,
Политиздат.
1990.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Güllü 2017
A.Güllü,
Elbistan ve
Yöresinde Halk
İnanışları (batıl
inanışlar). 2017.
Kaynak:
[http://www.elbi
staninsesi.com/e
lbistan-ve-
yoresinde-halk-
inanislari-batil-
inanislar-
makale.4081.ht
ml](http://www.elbi
staninsesi.com/e
lbistan-ve-
yoresinde-halk-
inanislari-batil-
inanislar-
makale.4081.ht
ml)
Eshab-i-kehf-
kulliyesi.
Kaynak:
[https://kahrama
nmaras.bel.tr/ke
sfedin/eshab-i-
kehf-kulliyesi](https://kahrama
nmaras.bel.tr/ke
sfedin/eshab-i-
kehf-kulliyesi)
- Eshab-i-kehf-kulliyesi
- Gelenek
Gelenek.
Kaynak:
[http://www.kahr
amanmarasdefte
rdarligi.gov.tr/
ilimiz/gelenek.h
tml](http://www.kahr
amanmarasdefte
rdarligi.gov.tr/
ilimiz/gelenek.h
tml)
- Halk İnanışları
Halk İnanışları.
Kaynak:
[http://www.mu
h
sinkokturk.com/
gelenek-ve-
gorenekler/halk-
inanislari-3](http://www.mu
h
sinkokturk.com/
gelenek-ve-
gorenekler/halk-
inanislari-3)
- Переезд и новоселье
Переезд и
новоселье,
Kaynak:
[http://mifijslavy
an.ru/stories4/2
16.htm](http://mifijslavy
an.ru/stories4/2
16.htm)
- Halk inançları
Halk İnançları.
Kaynak
[http://www.uzu
mlu.dostweb.co
m/hlk.htm](http://www.uzu
mlu.dostweb.co
m/hlk.htm)

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Символика цвета

Символика
цвета. Каунак:
http://mironovcolor.org/theory/humans_and_color/symbolism/
Черные кошки:

Черные кошки: мифы и факты
мифы и факты. Каунак:

<http://koshka.by/articles/chernye-koshki-mify-i-fakty>

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

MEZAR TAŞLARININ PROTOTİPİ MEZAR STELLERİ; KAHRAMANMARAŞ ÖRNEKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ebru ELPE*

Özet

Anadolu tarih boyunca birçok yerleşime sahne olmuş, çeşitli devlet beylik hanedanlara ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'da yaşamış olan toplulukların çeşitli dil din ırk kültür mozağinden geçerek yeni mozaikler oluşturduğu ile bilinen bir gerçektir. Komşu medeniyetler devletlerin etkileri gerek savaş gerek ticaret ve diğer iletişim şekilleri ile halkların kültürleri, yaşayış tarzları etkileşim halinde olmuştur. Kahramanmaraş'ta da diğer Anadolu şehirlerinde olduğu yerleşim ilk çağda başlamıştır. Burada yaklaşık olarak M.Ö 6. Binden önce yerleşimin başladığı bilinmektedir. Yaklaşık olarak M.Ö. 3. Binden itibaren ise köy yerleşimlerinin başladığı bilinen ilde, diğer şehirlerde de olduğu gibi bu yeni hayatın getirdiği yenilikler mesela ticaret vasıtası ile çevre topluluklar ile kültürel ilişkiler kurulmuştur. Hititlerin yıkılmasından sonra topluluklar, Geç Hitit Krallıkları adı altında yeni oluşumlar meydana getirmişlerdir. Kahramanmaraş'ta kurulmuş olan Gurgum Krallığı da bunlardan biridir. Canlı hayatının fiziki olarak zona ermesi, nefesin bitmesi, bedeninin ölümü olarak tanımlanabilir. Ölüm tüm canlılar için kaçınılmaz sondur. Bu önemli durum halklar üzerinde birkaç yönden etkili olmuştur. En önemlileri ise sevilen birinin bir daha görülemeyecek olması ve ölen bedeninin ortadan kaldırılması meselesidir. Bu ikinci meselenin uygulanmasında halklar arasında ya da aynı halk içinde farklı yöntemler denenmiştir. Kremasyon, gömme, ağaçta asılma kum üzerinde bırakma gibi yöntemler denenmiştir genelde tercih edilen ise gömme yöntemidir. Beden çeşitli törenler düzenlenerek toprak altına görülmektedir. Öte dünya inancının etkisi ile de ölümlerin rahat etmesi için yanına çeşitli eşyalar, yiyecek içecek maddeleri konulmuştur. Gömme merasimlerinde önemli olan bir unsur da ölen kişinin kimliğini hatırlatacak gelecek nesile aktaracak bir yöntemin belirlenmesi olmuştur ve mezar taşı uygulaması buna çözüm olarak düşünülmüştür. Tarih boyunca bu yöntem en sık tercih edilmiştir. Mezar taşlarının ilkçağdaki karşılığı olan mezar stelleri de ölen kişinin kimlik belgesi olma işlevi açısından önemlidir. Genelde tek parça halinde dikdörtgen tipli taşlar olan stellerde insan figürleri, inançları gereği tanrıya sunulan içki ya da öte âlemde rahat etmeleri için gerekli olan yiyecek içecek maddeleri ile tasvir edilmiştir. Aramilerde ilk olarak görüldüğü bilinen mezar stelleri Geç Hitit krallıkları tarafından da benimsenmiştir. Gurgum krallığı da bu yöntemi benimsemiştir. Biz bu bildiriye, mezar taşlarının prototipi olarak düşünülen mezar stelleri ve bunların Kahramanmaraş'taki örnekleri hakkında kısa bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Kahramanmaraş, Mezar, Stel, Gurgum

---

* Batman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi. Resim Bölümü Öğretim Üyesi

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

PROTOTYPE MEZAR STELLIES OF GRAVES; KAHRAMANMARAŞ SAMPLES

Abstract

Throug hout history, many settlements have been established in Anatolia, and they have been the owners of various state dynastic dynasties. It is a known fact that the communities that lived in Anatolia formed new mosaics by passing through various langua gereligion race culture mosaics. Neighboring civilizations have been interacting with tnhein fluences of the states, witht he forms of war, trade and other forms of communication, witht he cultures of the people, the way of life. Kahramanmaraşta'da other Anatoliantcities in the settlement began in the first age. It is known that the settlement began approximately before 6th BCE here. Approximately BC. 3. As from the beginning, it is known that the village settlements have be gunto be found in the other cities, as well as the innovations brought about by this new life, for example, cultural relations witht hetradecirclesand the surrounding communities. After the collapse of the Hittites, the communities brought new formations under the name of the Late Hittite Kingdoms. The Gurgum Kingdom, which was founded in Kahramanmaras, is one of them. Physical life of your life as zona, termination of breath, can be defined as the death of the body. Death is inevitable for all living things. This important situation has influenced the public in a number of ways. The most important thing is that a love done will never be seen again and that the dead body will be removed from the center. Different met hods have been tried among the people sor with in the same people in the implementation of this second question. Cremation, embedding, hanging in the tree, dropping on the sand have been tried methods such as embedding is usually preferred. The body is seen under the ground by organizing various ceremonies. Various goods, food and beverage items have been placed beside him forth comfort of living with the effect of the otherworld belief. An important factor in the burial ceremonies was the determination of a method to transfer the next generation to keep the identity of the deceased persona live, and the tomb stone application was thought of as a solution to this. Throughout history, this method has been the most preferred. Grave stellar ties of the tombs in the early ages are also important in terms of the function of being the identity document of the deceased. Interstellar body, which is generally a single piece of stones, human figures are depicted as food items that are necessary for beliefs to be presented to Godorto be comfortable in the otherworld. The tomb stalls known for the first time in the Aramaic were also adopted by the Late Hittite kingdoms. The king of Gurgum adopted this method. In this report, we tried to make a short evaluation about the grave stell as considered as the prototypes of the tomb stones and their examples in Kahramanmaraş.

Keywords: Anatolia, Kahramanmaraş, , Grave, Stel,Gurgum

MARAŞ MEZAR STELLERİ

Bu bildiride mezar taşlarının proto tipi olduğunu kabul ettiğimiz mezar stellerinden bahsedilmeye çalışılacaktır. Doğan Hasol'un Ansiklopedik

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mimarlık Sözlüğü adlı eserinde stel , “*Genellikle dinsel bir yazıtı taşıyan kesik sütun. Ölünün portresini taşıyan mezar sütunu ya da taş levha*” şeklinde tanımlanmaktadır⁹²³. Bu anlamda mezar taşlarının ilk hali olarak düşünülen mezar stelleri üzerlerinde yer alan kabartmalar ve yazıtı ile ölen kişinin kimliğini belirten taşlar olarak ayrıca önemlidir.

Maraş ve civarı Geç Hitit Krallıkları döneminde önemli bir konuma sahip idi. Mezopotamya ile bağlantısı olan bir yer idi. Hititler yıkıldıktan sonra Maraş'ta Gurgum Krallığı kuruldu bu civarda bulunan kalıntılar bunu desteklemektedir⁹²⁴. Maraş ve çevresinde bulunan mezar stellerinde Hitit, Asur, Arami, Fenike unsurları zamanla karışıp seçmeci bir üsluba dönüşmüştür. Mezar tellerinde tasvirlerde tek kişi olabileceği gibi iki ya da üç kişiden oluşan tasvirler de vardır⁹²⁵.

Geç Hitit Krallıkları ve beylikleri zamanla Asurluların birer eyaleti olmuşlardır, sanatlarındaki Asur etkisi bununla açıklanabilir. Geç Hitit döneminde hiyeroglif yazı kullanımında artış olmuştur. Geç Hitit döneminde sık görülen mezar stelleri bir ölünün hatırası için dikilmekteydi Bu stellerde kabartma tasvirler ve yazıtlar vardır⁹²⁶.

Bildiri konumuz olan Kahramanmaraş Stelleri, Geç Hitit Dönemine ait örneklerdir. Geç Hitit Krallıklarından biri olan Gurgum' a ait buluntular Maraş ve civarında ele geçirilmiştir. Maraş Kalesi ve civarında ortaya çıkarılan hiyeroglif yazılı stel örnekleri Gurgum hakkında bilgiler içerir ve hiyeroglif yazıtlar ise yaklaşık olarak M.Ö 9. Yüzyıla tarihlenmektedir⁹²⁷. Gurgum stellerinde konu olarak ölü yemeği, ziyafet sahnesi ağırlıktadır. Masa başında insan tasvirleri karakteristiktir. Ayrıca ölen kişinin mesleğini belirten semboller ve kimlik bilgilerini içeren yazıtlar da yer almaktadır. Gurgum stellerinde duygular yüz ifadesine yansıtılmıştır. Bu durum ise Aram özelliği olarak bilinir⁹²⁸.

Maraş Yörükselim'de bulunmuş ve Adana Arkeoloji Müzesinde sergilenen bir mezar steli ölen kişinin mesleğini belirtmesi açısından önemlidir. Geç Hitit döneminde, M.Ö 8. yüzyıl- 7. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen bazalt taşından yapılmış olan bu stel üzerinde bir kadın ve erkek figürü kabartma olarak tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerin karı-koca oldukları biliniyor. Burada erkeğin elinde yer alan üzüm salkımı onun şarap tüccarı olduğunu gösterir kadının giysileri ve takıları da bu kişilerin varlıklı zümreye mensup olduklarını göstermektedir⁹²⁹ (fig 1).

Şu anda Adana Müzesi envanterinde kayıtlı olan bir başka Hitit mezar steli, bazalttan yapılmıştır. Bu stel üzerinde yer alan kompozisyonda solda erkek, sağda ise kadın figürü yer alır. Erkek figürünün omzunda yay, sol elinde kuş, kadın figürünün elinde ise ayna vardır ve kadın oturur vaziyettedir. 84 x 79 cm ölçülerindedir (fig 2).

⁹²³Hasol, 1993, 415.

⁹²⁴Konyar 2008, 60- 62.

⁹²⁵Konyar 2008, 64.

⁹²⁶Desti 2005, 108-111.

⁹²⁷Uslu – Ateş, 6.

⁹²⁸Uslu – Ateş, 7.

⁹²⁹Uslu – Ateş, 8.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Kahramanmaraş müzesinde yer alan bir başka mezar stelinde, bir kadın figürü ve bir kapı figürü görülmektedir. 60x50 m boyutlarındadır (fig 3,4).

Dikdörtgen anıtın bir tarafında kadın figürü ve başka bir tarafta kabartma gibi sahte bir kapı vardır. Şehir kalesinden müzeye getirildi. Parça, 60 cm yüksekliğinde ve 50 cm genişliğindedir. Halen Kahramanmaraş Müzesi'nde sergilenmektedir.

Maraş'ta bulunan ve günümüzde Louvre Müzesinde sergilenen, Geç Hitit dönemine ait olan stel, bazalt taşından yapılmıştır ve M.Ö 7. yüzyıla tarihlenir. Ön yüzündeki tasvirde, iskemleye oturmuş bir kadın vardır bu kadın dizleri üstünde duran bir erkeği tutmaktadır. Bu tasvirin üstündeki yazıtta da tasvirde yer alanların kim oldukları açıklanmıştır. Yazıtta genç yaşta ölen erkek ile annesinin tasvir edildiği ifade edilir tasvirlere bakıldığında bu kişilerin varlıklı zümreye mensup olduğu anlaşılmaktadır⁹³⁰. Bu örneklerin yanı sıra başka mezar stelleri de vardır biz sadece az örnek aldık.

SONUÇ

Mezar taşlarının prototipi olan mezar stelleri ölen kişinin ve ailesinin kimliğini kısa bir aile soyağası vermesi açısından önemli örneklerdir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çeşitli dönemlere ait mezar stelleri bulunmaktadır. Bu mezar stelleri genelde ölen kişinin tasvir edildiği bir tasvir alanı ve yine ölen kişi hakkında kimlik bilgilerinin yer aldığı yazıt alanından oluşmaktadır. Tasvir alanında ölen kişinin, ailesinin kabartma tasvirleri yer almaktadır ayrıca ölen kişinin mesleğini ve mensup olduğu sosyal sınıfı temsil eden motifler de yer almaktadır.

Kahramanmaraş örnekleri dışında çeşitli bölgelerde mezar steli örnekleri bulunmaktadır. Bunlara bir örnek olarak, Paphlagonia Hadrianoupolis antik kentinde bulunmuş mezar steli verilebilir. Bu bölge, Karabük ili Eskipazar İlçesine yakın bir yerdir⁹³¹. Bu mezar stelinin sadece ön yüzü işlenmiş, arka yüzü sade bırakılmıştır. Bu stelde kapı, tema olarak işlenmiştir⁹³². Kapı temalı mezar stellerinin Friglere ait bölgelerde ilk olarak bulunmasından dolayı, köken olarak Frigler ile ilişkilendirilmektedir. Bunda mezar ikonografisi devreye girer Friglere göre mezar, ölülerin evi olarak kabul edilmektedir. Bu stelde ön yüz dört panoya ayrılmıştır. Panolarda ölen kişinin mesleğini anlatan ipucu niteliğinde tasvirler vardır. Bu panolarda kapı tokmağı, anahtar aynası, yüz sureti ve amphora tasviri vardır⁹³³. Bu tasvirlerde yüz suretinin erkeğe ait olduğu ve amphora tasvirinin ise bu kişinin mesleğinin şarap ile ilgili bir mesleğe sahip olduğu ve bu mezar stelinin de M.S 2-3. yüzyıllara ait olduğu düşünülmektedir⁹³⁴.

Konya Koyunoğlu Müzesinde yer alan, Hellenistik döneme ait olan bir mezar steli, Manisa, Salihli'de bulunmuştur beyaz mermerden yapılmış olan bu

⁹³⁰Desti 2005, 111.

⁹³¹Keleş – Çelikbaş 2013, 366.

⁹³²Keleş – Çelikbaş 367.

⁹³³Keleş – Çelikbaş 368.

⁹³⁴Keleş – Çelikbaş 370-371.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

mezar steli aşağıdan yukarıya doğru daralan türde dikdörtgen tiptedir. Bu örnek üzerinde yer alan kompozisyonda bir aile tasvir edilmiştir. Bu aile kompozisyonunun çevresinde stelin en üst, orta ve sağ yan kısmında akroter tasvirleri vardır. Süsleme kompozisyonunda khiton üzerinde solda erkek sağda kadın figürü yer alır. Erkek figürünün solunda hizmetçi figürü, kadın figürünün solunda ise kız hizmetçi figürü vardır. Bu mezar steli, M.Ö II. Yüzyıla tarihlenmektedir⁹³⁵.

Bursa Arkeoloji Müzesinde sergilenen iki stel, iri kristalli mermerden yapılmışlardır. Bu stel örnekleri de tıpkı Maraş mezar stelleri gibi ölen kişinin kimliğini tasvirini belirtir ve bunlarda kline sahnesi de vardır. Maraş stellerinden farklı olan kısmı budur. Bu mezar stelleri Nikaia, Kyzikos atölyelerinde yapılmış olup, tarih olarak da biri M.Ö II. yüzyıla tarihlenir⁹³⁶.

Mezar stellerinde yer alan tasvirli kısım, resim alanı, günümüzde Hristiyan Gürcülerin resimli mezar taşları ile işlevsel açıdan benzerlik göstermektedir. Her ikisi de ölen kişinin hatırasını yad etmek için tasarlanmıştır. Gürcü örneklerinde sadece ölen kişinin fotoğrafı yer alırken stellerdeki kabartma tasvirlerde ise birden fazla kişinin, ölen kişi ve aile bireyleri, tasvirleri yer almaktadır. Üslup olarak fark olmasına karşın işlev olarak ortak amaca hitap etmektedirler.

Kaynakça

- Abay 2016 N. Abay, “Hellenistik Döneme Ait Bir Mezar Steli”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 36 (2016) 152-160.
- Hasol 1993 D. Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. 5. Baskı, İstanbul. 1993.
- Keleş – Çetinbaş 2013. V. Keleş – E. Çelikbaş,” Paphlagonia Hadrianoupolis’in’da Bulunmuş Kapı Temalı Mezar Steli”. *Turkish Studies* 8/6 (2013) 365-376
- Konyar 2008 E. Konyar, “M.Ö I. Binyılda Gurgum Krallığı. *Toplumsal Tarih Dergisi* 180 (2008) 60-66.
- Şahin 2008 M. Şahin, “Bursa Arkeoloji Müzesinden Yeni Bulunmuş İki Tane Mezar Steli”. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 18/74 (1996) 21-29.
- Uslu-Ateş, Uslu-Ateş, “ Gurgum Kent Devleti ve Maraş Stelleri.http://www.academia.edu/30545779/Gurgum_Kent_Devleti_Ve_Mara%C5%9F_Stelri

⁹³⁵Abay 2016, 152.

⁹³⁶Şahin 1996, 21-29.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

GÖRSELLER

Fig 1: Yörükselim’de Bulunmuş, Adana Arkeoloji Müzesinde Sergilene Mezar Steli(Resim, <https://www.hittitemonuments.com/maras/maras03-t.htm> den alınmıştır.

Fig 2: Şu anda Adana Müzesi Envanterinde Bulunan Bazalt Mezar Steli .
(Resim, /www.hittitemonuments.com/maras/maras55.htm dan alınmıştır.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fig3: Maraş Müzesindeki Mezar Stelindeki Kadın Figürü. (Resim, www.hittitemonuments.com/maras/maras30.htm den alınmıştır.

Fig 4: Aynı Steldeki Kapı Figürü, (Resim, www.hittitemonuments.com/maras/maras30.htm den alınmıştır.)

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

GERMANİCİA'NIN COĞRAFI KONUMU VE ROMA İMPARATORLUĞU'NUN İÇ POLİTİKASINDAKİ ÖNEMİ

Dr. Aytül KAPLAN*

Özet

Germanicia Antik Kenti, günümüzde Kahramanmaraş'ın şehir merkezinin altında bulunmaktadır. Batısında Amanoslar, doğusunda Toroslar'ın uzantıları olan Kurt Dağı ve Kartal Dağı, kuzeyinde de Ahır Dağı bulunur. Roma İmparatorluğu döneminde Karasu çayının kenarında kurulmuş, geniş ve ihtişamlı bir kentti. Kentin kurulduğu yer, Amik ve İslâhiye ovalarının en kuzeyinde, suyu bol bir düzlüktür. İklim ve kültürel yapı olarak çeşitlilik gösterir. Roma İmparatorluğu döneminde Kapadokya ve Kilikya Eyaletleri ile Komagene Krallığı'nın ortasında bulunmaktadır. Mezopotamya, Suriye, Kapadokya ve Kilikya'yı bağlayan ticaret yollarının merkezindedir. Bu durum kentin ekonomisinin gelişmesini ve zenginleşmesini sağladığı gibi stratejik önemini de artırmıştır. 2007 yılında keşfedilen Germanicia, M.Ö 64 yılında Roma hâkimiyetine girmiştir. Roma hükümeti, uzak ülkelerde uyguladığı yerel yönetim politikasına uyarak, bölgeyi Komagene Krallığı kontrolüne bırakmıştır. Komagene Kralı IV. Antiokhos da, kente İmparator Gaius Caesar Augustus Germanicus (Kaligula)'tan dolayı Germanicia adını vermiştir. Kente aynı zamanda imparator kenti anlamına gelen Kaisereia Germanicia da denmiştir. Kent ve halkı, Roma uygarlığına bağlı kaldığı dönemlerde, bulunduğu coğrafi konumun etkisiyle ve bir imparatorun adını taşımasından dolayı ayrıcalıklı bir statü kazanmıştır. Roma hukukundaki kent yönetimi uygulamaları incelendiğinde Germanicia'daki yönetim ve ihtişamın çağdaşı olan birçok kentten daha üst düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'yu ve Suriye'yi hâkimiyetine almaya çalıştığı ve iç savaşların yaşandığı dönemlerde, Germanicia'nın öneminin arttığı da görülmektedir. Bu çalışmanın amacı kentin coğrafi konumunu inceleyerek, Roma iç politikasındaki önemini ve Roma hukukundaki kent yönetimi doğrultusunda Germanicia'nın ayrıcalıklı ve ihtişamlı bir kent olmasının sebeplerini ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Germanicia, coğrafi konum, kent yönetimi, Roma iç politikası.

The Geographical Position of Germanicia And The Importance In The Domestic Policy of The Roman Empire

Abstract

The ancient city, Germanicia, is under the city centre of Kahramanmaraş nowadays. There are the Amanos Mountains in the west, the mounth Kurt and Kartal which are the probes of the Taurus Mountains in the east and the mounth Ahır in the north. In the term of Roman Empire it was founded near Karasu Brook and it was large and deluxe. The place of the city is a plateau which has a lot of water. It took part in the North of Amik and

* Yüreğir Mehmet Akif İnan Anadolu Lisesi PTT Evleri Mahallesi 3629 Sokak Yüreğir-
ADANA aytulkaplan_01@hotmail.com, GSM: 05442718034

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Islahiye Plateaus. It varied in climate and cultural structure. It was between Capadocia and Cilicia in the term of Roman Empire. It was in the centre of trade routes which connected Mesopotamia, Syria, Capadocia and Cilicia. This position both helped the city's economy to develop and enrich and increased its strategic importance. Germanicia, which was discovered in 2007, entered under Roman's rule in B.C. 64. The Roman Government transferred the management of the zone to Kommagene Kingdom. The king of the Kommagene IV. Antiochos, gave the name of Germanicia to the city because of the imperial Gaus Caesar Augustus Germanicus (Kaligula). It was also called Kaisereia Germanicia which means imperial city. The city and the public gained a footing because of the geographical position and the bearing the name of the imperial in the Roman Empire terms. When we observe the city management and activation in Roman law, the management and magnificence of Germanicia was senior. When the Roman Empire tried to domineer Anatolia and Syria and the term of civil war, Germaniciaincreased in importance. The purpose of this study is to examine the geographical position of the city, to exhibit the importance in the Roman policy and to exhibit how it was favored and magnificence.

Keywords: Germanicia, the geographical position, city management, in the domestic policy of the Roman Empire.

GİRİŞ

Tarihi çok eskilere dayanan Maraş'ın doğal afetler sebebiyle yeri birkaç defa değişmiştir. Roma İmparatorluğu döneminde Maraş, Karasu çevresinde kurulmuş ihtişamlı bir kenttir ve adı da Germanicia'dır. Kentin kurulduğu yer, Amik ve İslâhiye ovalarının en kuzeyinde, suyu bol bir düzlüktür. İklim ve kültürel yapı olarak çeşitlilik gösterir. Roma İmparatorluğu döneminde Kapadokya ve Kilikya Eyaletleri ile Komagene Krallığı'nın ortasında bulunmaktadır. Mezopotamya, Suriye, Kapadokya ve Kilikya'yı bağlayan ticaret yollarının merkezindedir. Bu durum kentin ekonomisinin gelişmesini ve zenginleşmesini sağladığı gibi stratejik önemini de artırmıştır⁹³⁷

1.Maraş'ın Coğrafi Konumu

Günümüz coğrafyasına göre Maraş'ın büyük bir kısmı, Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü sınırlarında, Elbistan ve Afşin ilçeleri ise Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü içindedir. Maraş en eski zamanlardan bu yana iki bölüm şeklinde incelenir. Güney bölüm Maraş merkez, Pazarcık ve Türkoğlu, kuzey bölüm ise Elbistan, Afşin ve Göksun'dan oluşur⁹³⁸. Bölgenin geneli Antitoroslar'ın uzantıları olan yükseltiler ve bunların arasındaki çöküntü alanlarından oluşur. Maraş'ın çevresinde yer alan en önemli dağlar; Çimen ve Düldül Dağı (kuzey Amanoslar), Nurhak, Binboğa, Engizek, Hezanlı, Dibek ve Ahır Dağı'dır. Bu dağlar arasında da Sağlık Ovası, Maraşaltı, Göksun, Elbistan-Afşin, Andırın,

⁹³⁷Eker 2013, 25-40, 26.

⁹³⁸Konyar 2010, 125-157, 130; Eker 2013, 28.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Mizmilli ve Narlık ovaları bulunur. Akarsuların en önemli bölümünü Ceyhan Nehri ve kolları oluşturur.⁹³⁹

Akarsular ve açtıkları vadiler, bölgenin içerdeki ve bölge dışına giden yolları açısından çok değerlidir. Maraş gibi engebeli bir bölgede yollar mecburen vadileri takip eder. Birçok yol güzergâhı geçilmesi zor eğimli arazi ve uçurumların kenarlarından geçer. Hatta Ceyhan Nehri'nin Maraş ve Çukurova arasında açtığı vadi hiçbir dönem ulaşma imkân vermemiştir.⁹⁴⁰

Maraş'ın bulunduğu yer, Toros sıradağlarının doğu-batı yönündeki paralelliğinin dışında farklı yönlerden gelen dağ silsilesi üzerindedir. Bundan dolayı sadece Maraş – Antakya yolunun seyahate elverişli olduğu görülür. Bunun dışında Maraş ve ilçelerinden hangisi olursa olsun çevredeki büyük yerleşimlere giden yolların tamamı dağlık alanlardan geçer. Yollar dağların aralarındaki vadilerin açtığı geçitlerden ilerler. Maraş ve ilçelerinden geçen yollar, bir veya birden fazla geçitlerden geçmek zorundadır. Mesela Maraş – Adana arasındaki yolun üzerinde Aslanlı Bel, Hacı Bel ve Hodu Bel, Maraş – Andırın yolu üzerinde Hacı Bel, Andırın – Kadirli yolu üzerinde Akarca Bel, Andırın – Göksun yolu üzerinde Meryemçil Bel ve Mazgaç Bel, Maraş – Göksun yolu üzerinde Seğ Bel, Saraycık Bel ve Eğer Bel, Maraş – Elbistan yolu üzerinde İncebel ve Belen, Göksun – Kayseri yolu üzerinde de Gezbel, Kurubel, Kuruçaybel ve Kabaktepe Bel vardır.⁹⁴¹

İklim yüzünden bölgede bulunan yolların yazlık ve kışlık güzergâhları vardır. Kışın kar yağışı ve soğuktan değişen güzergâhlar yazın da bunaltıcı sıcaklar ve bataklıklardan dolayı değişir.

Dağların aralandığı havza ve ovaların mevcudiyeti tarih boyunca jeopolitik yönden büyük değer taşır. Bölgedeki en önemli ovalardan biri Elbistan Ovasıdır. Dağlar arasında rakımı yüksek ve bataklığı olmadığı için tarih boyunca, her yönden yapılan istila hareketinde orduların toplanma ve dinlenme alanı olduğu gibi meydan savaşlarına da sahne olmuştur. Yollar üzerinde bulunan bölge yerleşimleri, mevcut siyasi yönetim altında bulunuyorsa buralar güvenli geçiş bölgesi olarak kullanılmışlardır. Antik Roma döneminde yollar; kaleler ve gözetleme kuleleri ile korunduğu gibi akarsular da taşköprüler inşa edilerek geçilmiştir.

2. Roma İmparatorluğu Döneminde Yollar ve Yol İnşası

Antik Roma'da hiçbir şey tesadüfen veya gelişigüzel değildir. Romalılar kentleri ve yolları planlayarak yapmışlardır. Romalılar, kurdukları dünya imparatorluğunun idaresini, orduların hareket kolaylığını, ticaretin gelişmesini sağlamak amacıyla, geniş, dayanıklı ve güvenli mükemmel yol ağı inşa etmişlerdir.

Roma karayolları ağı, su yolları ve denizyolları ile uyumlu bir ulaşım sistemi oluşturuyordu. Devlet yollarına 1000 çift adım aralıklarla(takriben 1,5 km), bölgedeki en önemli kente uzaklığı gösteren- mil taşları dikilmişti. Yollarda yolcuların gecekalmaları için bir günde ulaşılacak aralıklarla konaklama merkezleri (*mansiones*) yapılmıştı. *Mansiones*ler öyle uygun inşa edilmişlerdi ki, ihtiyaç durumunda buralarda

⁹³⁹Toroğlu – Alparslan 2016, 12.

⁹⁴⁰Toroğlu – Alparslan 2016, 15.

⁹⁴¹Toroğlu – Alparslan 2016, 17.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

askeri birliklerde kalabiliyor ve bunların her türlü ihtiyaçları karşılanabiliyordu. İki mansiones arasında yolculara at değiştirme imkânı sağlayan küçük merkezler *mutationes*ler yapılmıştı.

Roma yolları çakıl, kırma taş, çimento, kaldırım veya parke taşlarından yapılırdı. Üst satıh, yolun iki tarafındaki şevlere doğru hafif kavisli yapılarak yolların yağmur ve sel suların akarışı yüzeysel drenajı sağlanırdı. Ayrıca yol boyunca yolun sağında ve solunda hendekler açılarak yolun ana drenajı sağlanırdı. Yol güzergâhları daha çok akarsulara paralel olarak veya vadilerde inşa edilmişlerdir⁹⁴².

Roma İmparatorluğu M.Ö.64 yılında Antakya ile birlikte Maraş'a da hâkim olmuştur. Bu dönemde oldukça gelişen Maraş, Kayseri-Göksun yolu üzerinden Kapadokya'yı Suriye'ye bağladığı için önemli bir ticaret merkeziydi. Ayrıca Maraş üzerinden geçen İran ve Suriye bağlantısını sağlayan başka bir yol da kentin önemini arttırmaktaydı. Bunlardan başka Afşin-Elbistan üzerinden geçen diğer bir güzergâh Malatya ve Samsat'a ulaşmaktaydı⁹⁴³.

3. Roma İmparatorluğu'nda Kent Yönetimi

Roma İmparatorluğu, bütün Akdeniz havzasına hâkim olduktan sonra, yönetimindeki bölgeleri elinde tutmak için hukuk sistemini geliştirmek mecburiyetinde kalmıştır. Böylece evrensel hukuk sistemi anlayışı ortaya çıkmıştır. Hukuk sistemi kent yönetimini de düzenlemektedir. Buna göre Roma İmparatorluğu esasen, "*civitas*" adı verilen, örgütlenmesi çok sağlam ve güçlü şehirlerin federasyonuydu. Bu federasyon, şehirlerin kendi rızası ile değil, Roma'daki merkezi otoritenin zorlaması ile gerçekleşiyordu. Roma civitaslarına çeşitli büyüklükte kırsal yerleşimler, bir bakıma kasaba ve köyler bağlıydı. *Civitas*lar, gelişmiş karar organları ve kendi içinde ekonomik ve siyasi bütünlüğü olan birer küçük cumhuriyetti⁹⁴⁴. Roma kentlerinde, sadece güçlülerin siyaset yapabildiği seçkinci bir Cumhuriyet yönetimi uygulanırdı. Her kentin seçimle oluşan ve üye sayısı nüfusuna göre değişen bir yerel senatosu vardı. Yargıçlar ve yüksek dereceli kamu görevlileri senato tarafından tayin edilirdi. Roma kentlerinde sadece zenginler siyaset yapar, yasalarda belirtilen miktarda zenginliği olmayanlar siyasi ve idari görev alamazdı⁹⁴⁵.

*Civitas*lar iki temel unsur üzerine inşa edilir. Bunlar; kent alanının yönetimi ve kamusal işlerin yönetimidir. Kamusal işlerin yönetimi, yürütmeye yetkili iki yargıçtan oluşan yerel meclislere verilirdi. Bu yargıçlar merkezden atanırlardı. Bunlar kentin belediye hizmetlerinin yapılmasını, vergilerin toplanmasını ve kentin güvenliğini sağlamakla yükümlüydüler. Toplanan vergiler Roma'ya gönderilirdi ve *civitas* yönetimi doğrudan vergi koyamazdı.

*Civitas*larda genelde halkın yararına ve halkın ortak kullandığı binalar inşa edilmiştir. Roma mimarisinin en gösterişli eserleri tiyatrolar ve

⁹⁴²Korkmaz 2009, 60-62, 60-61.

⁹⁴³Ramsay 1961, 24; Eker 2013, 34; Gökhan 2014, 76-87.

⁹⁴⁴Benevolo 1995, 21.

⁹⁴⁵<https://www.yenisafak.com/yazarlar/sukrukaratepe/batida-chir-ve-siyaset-40838>, Erişim Tarihi 22 Eylül 2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

hamamlar bunlar arasındadır. Kemer ve kubbenin kullanılması roma mimarisinin başlıca özelliklerindedir. Bu özellikler Romalılar'a çok katlı ve büyük iç mekânlara sahip anıtsal yapılar inşa etme imkanını vermiştir.

4.Bir Roma Kenti olan *Germanicia*

Yakın zamana kadar Roma kaynaklarında geçen *Germanicia* Kenti'nin nerede olduğu bilinmiyordu. 2007 yılında, kaçak kazılar neticesinde, Maraş'ın Karasu çevresindeki kentin *Germanicia* olduğu tespit edilmiştir. Burası şehir merkezinin doğusunda yer alan Dulkadiroğlu, Bağlarbaşı, Namık Kemal ve Şeyhadil Mahallelerini kapsayan geniş alanın altındadır.

Germanicia'da ortaya çıkarılan mozaiklerden ve yamaç villalarından anlaşıldığı üzere, kent çağdaşlarına oranla oldukça büyük ve ihtişamlı bir kenttir. Çıkarılan mozaikler M.S.4. ve 5. yüzyıllara tarihlenmiştir. *Germanicia* her anlamda bir civitastır.

Maraş, Persler zamanında Kapadokya Satraplığı'na bağlıydı. Makedonya kralı Büyük İskender ile Pers Kralı III. *Darius* arasında yapılan, M.Ö. 333 yılındaki İssos Savaşı'ndan önce Maraş, İskender İmparatorluğu'na bağlandı⁹⁴⁶. Bundan sonra Maraş, Helenizm uygarlığı içine girdi. M.Ö.323'de İskender'in ölümünden sonra *Seleukos Nikhator* (Selefkos) Anadolu, Suriye ve Irak'ı içine alan ve merkezi Antakya olan bir devlet kurdu. Kilikya bölgesi de bu devletin toprakları içindeydi. Bu devletin zamanında Maraş'ın başkent Antakya'ya yakın olmasından dolayı önemli bir şehir olduğu düşünülmektedir. Asya krallığı topraklarından sayılan Maraş, bir süre sonra Kapadokya Krallığı'na yeniden bağlanmıştır. *Seleukoslar* ve Romalılar zamanında Maraş stratejik yollar üzerinde bulunmasından dolayı önemini korumuştur⁹⁴⁷.

M.Ö. II. yüzyılın sonunda Anadolu'nun Karadeniz kıyısındaki Pontus'un büyük kralı VI. *Mithridates*, *Seleukoslar*'a bağlı olan yerel krallıkların çoğundan daha güçlüydü. VI. *Mithridates* ile eşit güce sahip olan tek kral *Armenia* Kralı *Tigranes*'ti. Bu iki güçlü kral ittifak kurarak *Seleukos Hanedanlığı*'nın sonunu hazırlamaya başladılar. VI. *Mithridates*'in Anadolu krallıklarına karşı giriştiği istila hareketi üzerine M.Ö. 93 yılında Anadolu'ya gelen *Praetor* rütbeli bir Roma senatörü olan *Cornelius Sulla*, VI. *Mithridates*'in müttefiki *Armenia* Kralı *Tigranes*'i yenilgiye uğratmış ve doğudaki *Parthlar* ile görüşmüştü. Euphrates (Fırat)'ın Roma Cumhuriyeti ile Parth Krallığı arasındaki sınırı olarak kabul edilmesi, resmi olmasa da fikren bu zamanda belirlenmiş ve böylece bu ırmağın batısında kalan *Kommagene Krallığı*, fiilen Roma nüfuz bölgesinde kalmıştır⁹⁴⁸. M.Ö 83 yılında *Armania* Kralı *Tigranes*, o zaman için sahip olduğu büyük bir askeri kuvvetle Maraş bölgesine ve *Syria*'ya kadar gelerek yağma ve katliamlarda bulunmuştur. Bu savaş sonunda *Seleukoslar*'ın başkenti *Antiokheia*'yı alan *Tigranes* bölgedeki bütün yerel krallıkları da kendine bağlamıştır⁹⁴⁹. *Seleukos İmparatorluğu*nun

⁹⁴⁶Günaltay 1987, 50.

⁹⁴⁷Ramsay 1961, 309; Gökhan 2014, 77.

⁹⁴⁸Taşdöner-Özcan 2015, 104.

⁹⁴⁹Gökhan 2014, 77.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

hâkimiyetinin sonuna doğru, Maraş bölgesi Trakya'dan gelen Galatlar'ın da saldırısına uğramıştır.

Maraş bölgesi, M.Ö 64 yılında VI. *Mithridates*'e karşı ezici bir zafer kazanan Roma hâkimiyetine girmiştir. Roma hükümeti, uzak ülkelerde uyguladığı yerel yönetim politikasına uyarak, bölgeyi Komagene Krallığı'na bağlamıştır. Roma İmparatorluğu merkezden uzak kentlerin ve eyaletlerin yönetimini, Roma kanunlarına ve imparatora bağlı kalma şartıyla, yerel yönetimlere bırakırdı. Komagene Kralı IV. *Antiochos* da, kente İmparator *Gaius Caesar Augustus Germanicus (Kaligula)*'tan dolayı *Germanicia* adını vermiştir. Kente aynı zamanda imparator kenti anlamına gelen *Kaisereia Germanicia* da denilmiştir. Kent ve halkı, Roma uygarlığına bağlı kaldığı dönemlerde, bulunduğu coğrafi konumun etkisiyle ve bir imparatorun adını taşımasından dolayı ayrıcalıklı bir statü kazanmıştır. Kente üst düzey yöneticiler ve imtiyazlı halk yerleştirilmiştir. Başka bir görüşe göre de Komagene Kralı IV. *Antiochos*'un dedesi I. *Antiochos* Maraş'a kendi ismini vermiştir. Buna göre Maraş, *Antiokeia* olarak anılmış ve diğer Antakya'dan ayrılması için Toroslardaki *Antiokeia* anlamında "*Antiokeia Pros Tauro*" denilmiştir⁹⁵⁰. Komagene kralı I. *Antiochos*, *Pompeius* ile *Caesar* arasındaki iç savaşta Anadolu'nun diğer bağımlı kralları gibi kendisini kral olarak tayin etmiş olan *Pompeius*'un tarafında yer almıştır. Ancak savaşı *Cesar*'ın kazanması üzerine I. *Antiochos* doğudaki Parthlar'ın desteğini almaya çalışmıştır. Çünkü "*Roma'ya bağımlı olan bir kral, bir Roma iç savaşında taraf olmak ve kazanacak tarafın da kim olacağını doğru tahmin etmek zorundaydı. Aksi halde iç savaşın galip tarafı olan Romalı general tarafından Roma düşmanı bir kral gibi cezalandırılıyordu*"⁹⁵¹. İşte bu süreçte Komagene Krallığı ile Parth Hanedanlığı arasında evlilik yoluyla akrabalıklar da kurulmuştur. Komagene Krallığı'nın Parth taraftarlığında bu akrabalıkların rolü büyüktür. M.Ö. 38'de Roma komutanı *Marcus Antonius* zamanında ise Komagene Krallığı Roma tarafına dönmüştür⁹⁵². Menfaat icabı Komagene Krallığı'nın Roma İmparatorluğu ve Parthlar arasında taraf değiştirmeleri sebebiyle Roma İmparatorluğu M.S.71 yılında, Komagene yönetimine son vererek, *Germanicia* kentini Suriye Eyaleti'ne bağlamıştır. M.S. II. yüzyılda kent yönetimi, Roma imparatorları *Marcus Aurelius*, *Lacius* ve *Commodus* adına para basmıştır⁹⁵³.

Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldığı 395 yılında Maraş, Doğu Roma yönetiminde kalmıştır. Bu dönemde de kentin adı *Germanicia* olarak devam etmiştir⁹⁵⁴.

5. Germanicia ve Roma Politikası

---

⁹⁵⁰Gökhan 2014, 77; Ancak bölgede yapılan kazı ve sondaj çalışmaları bu görüşün geçerliliği üzerinde tartışma yaratmıştır. Zira *Germanicia* mozaiklerinin çevresinde yapılan çalışmalarda Hellenistik döneme ait bir bulguya rastlanmamıştır. Bkz. Oktay Dumankaya'nın "Kayıp Kent Germanicia: Lokalizasyon Problemleri üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı bildirisi, 17-18 Kasım 2017 Antik Çağda Maraş Sempozyumu.

⁹⁵¹Taşdöner-Özcan 2015, 111.

⁹⁵²Taşdöner 2012, 216.

⁹⁵³Gökhan 2014,78.

⁹⁵⁴Eker 2013, 34-35.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Türkçe'de yönetim bakımından kendine göre bağımsızlığı olan büyük bir bölgeyi ifade eden *eyalet* teriminin Latince karşılığı *provincia*' dir. M.Ö. 63 yılından M.S. 270 yılına kadar Roma eyaleti olarak kalan Suriye, Roma'nın doğuya Parth ülkesine doğru yayılmasında büyük bir rol oynamıştır. Suriye, bir Parth eyaleti olan Mezopotamya'ya karşı hareket eden Roma birliklerinin toplandığı merkezdir. Buna karşılık Parth tehdidinin sürekli arttığı dönemlerde Suriye, Roma'nın doğu sınırında Parthlara karşı bir kalkan konumundadır. Yine de bu askeri öneminin yanında muhtemelen Roma topraklarının bir parçası olarak düşünülmemiş olan Suriye Eyaleti, Doğu Akdeniz'i elde tutmak için önemli bir merkez olup, stratejik önemini özellikle coğrafi konumuna borçlu olmuştur. Çünkü Suriye; Mısır, Afrika ve Asya arasında bir köprü durumundadır⁹⁵⁵.

Germanicia, M.S. 71'de Roma'nın Suriye Eyaleti'ne bağlanmıştır. *Provincia Syria*, M.Ö. 44 yılında Caesar'ın yaptığı düzenleme ile Kilika Pedias (Ovalık Kilikya)'ı da kapsayan geniş bir eyalettir. M.S. 72 yılında İmparator *Vespasianus*'un düzenlemesi ile *Kilikia Pedias*, *Provincia Kilikia* 'ya bağlanmıştır⁹⁵⁶. Suriye Eyaleti'nin doğu sınırı *Euphrates* (Fırat) ırmağı ve batı sınırı Kilikya kapısı olan Belen Geçidi (*Pyleia Kilikia*)'dir. Kuzeyde ise *Germanicia* Suriye Eyaleti içinde yer alır.

Suriye Eyaleti kurulunca Roma İmparatorluğu ile Parth Hanedanlığı arasında doğrudan bir sınır hattı meydana gelmiştir. Bu durum çoğunlukla iki devlet arasında sonu çatışmalara varan ihtilafların oluşmasına sebep olmuştur. Eyaletin kurulmasından itibaren ilk otuz yıl içinde ihtilafların çoğunlukla Romalılardan kaynaklandığı görülür⁹⁵⁷.

Augustus Dönemi'nde Anadolu'nun hiçbir eyaletine imparatorluğun sınırlarını savunma görevi verilmemişti. Çünkü Augustus, Suriye Roma eyaleti olduktan sonra, Euphrates sınırının savunmasını Suriye Eyaleti'ne emanet etmişti. M.Ö. 55 yılında Kapadokya Eyaleti'nin valiliğini yapan *Domitius Corbulo*, Parthlar ile yapılacak savaşlar için asker toplamış ve Euphrates sınırına yerleştirmiştir. *Domitius Corbulo*'nun emrine tahsis edilen ilk lejyonlar, İmparator Nero'nun emriyle *Provincia Syria* 'dan temin edilen *Ferrata* adlı VI. Lejyon ile *Galliea* adlı III. Lejyonu⁹⁵⁸. *Domitius Corbulo*, bu lejyonları *Syria Eyaleti* valisi *Quadratus*'tan *Kilikia*'da teslim almıştı. M.Ö.55 yılından itibaren *Melitine* (=Malatya) ve *Armenia* savaş bölgesine yakın yerlere konuşlandırılmış olan diğer lejyonlara da Anadolu kentlerinden asker kaydedilmiştir⁹⁵⁹.

M.Ö. 55 yılında *Gabinus*, başarısızlıkla sonuçlanan bir Parth seferi gerçekleştirmiştir. *Gabinus*, Parth gücünü hafife almış ve seferi için gerekli hazırlıkları tam anlamıyla yapmamıştır⁹⁶⁰. Bu yenilgiden hemen sonra, Roma'daki I. *Triumvirliğin* yöneticileri *Ceaser*, *Pompeius* ve *Crassus*, Parth Savaşlarını tartışmaya açmışlardır. Bu isimlerden üçüncüsü *Crassus*, diğer iki

⁹⁵⁵Kurt 2015, 152.

⁹⁵⁶Kaya 2005, 19.

⁹⁵⁷Edwell 2008, 9.

⁹⁵⁸Kaya 2005, 89.

⁹⁵⁹Kaya 2005, 93.

⁹⁶⁰Kurt 2015, 153.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

ortağı *Caesar* ve *Pompeius* gibi büyük askeri başarılar kazanmamış ve onlar kadar namlı bir isim olamamıştır. *Crassus*, Parthlar ile yapacağı bir savaşta zafer kazanması durumunda bu eksikliğini tamamlamış olacaktır. Bunun için M.Ö. 55 yılında kendisinin Suriye valiliğine atanmasını sağlamıştır. Suriye'ye gelince de Parthlar'ın üzerine yürümüştür. İlk olarak Zeugma'dan *Euphrates* ırmağını geçip Parth topraklarına girmiştir. Ancak *Crassus*, bu mücadelesinde yerel yönetimlere güvenememiştir. Yeterli askeri tecrübesi ve bilgisi de olmayınca M.Ö. 53'de yapılan Carhai Savaşı'nı kaybetmiştir⁹⁶¹.

M.Ö. 53'de *Crassus*'un yenilgisiyle sonuçlanan Parth Savaşları'ndan sonra, Marcus Antonius, M.Ö.36 yılında kalabalık bir ordu ile Euprates'i geçip Parth ülkesine girdi. Bu savaşta *Marcus Antonius*, *Armenia*, *Olba* ve *Tarkhondimos* gibi yerel krallıklardan destek almıştır. Ancak savaşı kaybedip Mısır'a dönmüştür⁹⁶². Kayıtlarda rastlanan, Augustus döneminde Roma lejyonlarında görevli askerlerden oluşan atlı birliklerden biri, "*Ala Augusta Germanica*" adını taşımaktadır. Bu birliğin garnizonu *Germanica*'dadır ancak *Antiocheia*'da veya kolonilerde de görevli olarak bulunduğu düşünülmektedir. *Ala Augusta Germanica* yol güvenliğini sağlayan bir askeri birliktir⁹⁶³. *Germanica*, Roma iç politikasında ve Parthlar ile yapılan mücadelelerde, merkezi rol oynamıştır. Bölgede ve çevresinde Roma'nın doğu seferlerinde ve iç güvenliği sağlamada kullanılan lejyonlar ve garnizonlar bulunur⁹⁶⁴.

Sonuç

Roma döneminde Karasu çevresinde kurulan ve her anlamıyla civitas özelliği gösteren *Germanica* kenti, Kapadokya, Kilikya ve Suriye Eyaletleri'nin arasında olup, Roma ile Parth sınırına yakın bir mevkidedir. *Armenia* ve Pontus krallıklarının faaliyet sahalarına da yakındır. Önceleri Komagene krallığı yönetimindeyken M.S. 71'de tamamen Roma yönetimine girmiş ve Suriye Eyaleti içinde yer almıştır. Çevresinde Anti Toroslar'ın yüksek zirveleri bulunur. Sadece güneye Antakya'ya açılan tarafı ovalık olup ulaşımı kolaydır. Engbeli ve dağlık arazilerden diğer bölgelere geçiş, dik ve uçurumlu geçitlerden sağlanmaktadır. Bu geçitler ticaret için uygun olsa da orduların geçişlerine uygun değildir. Bulduğu coğrafi konum açısından, Roma-Parth mücadelelerine katılan lejyonları ve garnizonları misafir etmiş, savaş alanlarına yakınlığı ve ticaret yollarının kavşağında olmasından dolayı asker sevkiyatlarının merkezi olmuştur. *Germanica*, lejyonların yerleştirildiği kentlere yakındır ve kendisine bağlı garnizonlar da çoğu zaman yol güvenliğini sağlama görevini üstlenmiştir.

İklimin uygunluğu ve suyun bolluğu *Germanica* kentinin cazibesini arttırmıştır. 2000 yılında bulunan ve çıkarılmaya devam edilen mozaiklerden de anlaşılacağı üzere, hayvan ve bitki çeşitliliği yönünden zengin bir çevreye sahiptir. Ticaret yollarının üzerinde olması kentin ekonomik yapısına avantaj sağlamıştır.

⁹⁶¹Kurt 2015, 164-165.

⁹⁶²Taşdöner 2012, 228.

⁹⁶³Kaya 2003, 89.

⁹⁶⁴Tekin 2010, 167.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAYNAKÇA

- Benevolo 1995 L. Benevolo, *The European City*. Wiley-Blackwell 1995.
- Edwell 2008 P. M. Edwell, *Between Rome and Persia. the middle Euphrates, Mesopotamia, and Palmyra under Roman Control*. London 2008.
- Eker 2013 F. Eker, "Kahramanmaraş'ın Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2013) 25-40.
- Gökhan 2014 İ. Gökhan, "Roma ve Bizans Döneminde Germanicia (Maraş)". *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2014) 76-87.
- Günaltay 1987 Ş. Günaltay, 1987, *Yakın Şark 4, 1. Bölüm Perslerden Romalılara Kadar Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları*. Ankara 1987.
- Kaya 2003 M. A. Kaya, "Anadolu'daki Roma Garnizonları". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 18/2 (2003) 83-94.
- Kaya 2005 M. A. Kaya, "Roma Lejyonerleri ve Anadolu". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 24/37 (2005) 87-98.
- Konyar 2010 E. Konyar, "İlk Tunç Çağı'ndan Orta Demir Çağı'na Kahramanmaraş". *Dağların Gazeli Maraş*. (2010) 125-157.
- Korkmaz 2009 N. Korkmaz, "Antik Roma Çağında (M.Ö. 30-M.S. 395) Yollar ve Mühendislik-Mimarlıkta Etik". *TMH* 457/5 (2009) 60-62.
- Kurt 2015 M. Kurt, "Marcus Licinius Crassus (M.Ö. 112-53)'un Suriye Valiliği ve Bölgesel Güçler". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2015) 151-196
- W.M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. çev.: M. Pektaş. İstanbul 1961
- Taşdöner 2012 K. Taşdöner, "Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 31/51 (2012) 209-256.
- Taşdöner-Özcan 2015 K. Taşdöner-Özcan, "Hellenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı. Komagene". *Tarih Okulu Dergisi* 8/23 (2015) 97-118.
- Tekin 2010 O. Tekin, "Pers İmparatorluğu'ndan İslam Egemenliğine Kahramanmaraş'ta Tarih, Kültür ve Para". *Dağların Gazeli Maraş*. (2010) 157-183.
- Toroğlu-Alparslan 2016 E. Toroğlu-Y. Alparslan, *Kahramanmaraş'ın Tarihi Coğrafyasında Yollar*. Ankara 2016
<https://www.yenisafak.com/yazarlar/sukrutaratepe/batida-ehir-ve-siyaset-40838> Erişim Tarihi: 22Eylül 2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KAHRAMANMARAŞ'TA GERÇEKLEŞTİRİLEN ARKEOLOJİK KAZILAR

Ahmet DENİZHANOĞULLARI*
Merve GÜLGÖNÜL PAKSOY**

Özet

Kahramanmaraş yaklaşık on dört bin yıllık geçmişi ile bugüne kadar birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İlkçağlardan beri Suriye, Mezopotamya ve İç Anadolu'yu birbirine bağlayan ticaret yollarının kavşak noktasında bulunmasından dolayı arkeoloji dünyasında da önemli bir yere sahiptir. Hazırlanan çalışmada Kahramanmaraş'ta yapılan ve antik çağa ışık tutan arkeolojik kazı çalışmalarına dair bilgiler kronolojik sıralama ile ele alınmıştır. Böylece, il kapsamında bugüne kadar yapılan arkeolojik kazılar ve çıkan mozaikli alanlar, mimari ya da arkeolojik buluntular hakkında mevcut durum ortaya konularak ildeki arkeolojik gelişmeler hakkında genel bir tablo çizilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş, Arkeolojik Kazı, Mozaik, Antik Çağ.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS HELD IN KAHRAMANMARAŞ FROM PAST TO PRESENT

Abstract

Kahramanmaraş has been home to many different civilizations with its history of about 14,000 years. It has an important place in the world of archaeology because it is located at the crossroads of commercial roads linking Syria, Mesopotamia and Central Anatolia since ancient times. In the prepared work, the information about the archaeological excavations which were made in Kahramanmaraş Province and which shed light on the antique age, were handled in chronological order. Thus, a general picture about the archaeological developments in the province will be drawn by presenting the current situation about archaeological excavations made, up to now within the province and the resulting mosaic areas, architectural or archaeological finds.

Keywords: Kahramanmaraş, Archaeological Excavation, Mosaic, Ancient Age.

Oniki şubat İlçesi, Avşar Mahallesi, Hopaz Höyüğü Kurtarma Kazısı (1987)

Hopaz Höyüğü Onikişubat ilçesi, Avşar Mahallesinde merkeze 15 km mesafede, bir kısmı Sır Barajı göl alanında kalan bir höyüktür. Hopaz

---

* Müze Müdürü, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi, Kahramanmaraş-Türkiye, E-posta: ahmet.denizhan@kultur.gov.tr

** Kültür ve Turizm Uzmanı, Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi, Kahramanmaraş-Türkiye

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Höyüğü'nde, 1987 yılında Sır Barajı göl alanında kaldığından Müze Müdürlüğü Başkanlığında kurtarma kazısı yapılmıştır.

Kazı 1987 yılında, 10x10 m²'lik 4 açma ile toplam 400 m²'lik alanda yapılmıştır. Kazı sonucunda Prehistorik, Orta Tunç, Hitit ve Demir Çağına ait mimariler ile bol miktarda pişmiş topraktan çanak, çömlek, çakmak taşı kesiciler, taş ve toprak ağırşaklar, pişmiş topraktan sapan taşları, bazalt taşından kaplar, pişmiş toprak kapçıklar çıkartılmıştır. Kazının en önemli eseri ise Orta Tunç Çağına ait olduğu düşünülen pişmiş topraktan insan figürin başıdır (Fotoğraf 1-11)⁹⁶⁵.

Fotoğraf 1: Kazı alanındaki açmadan görünüm.

Fotoğraf 2: Kazı çalışmalarından görünüm.

⁹⁶⁵ Müze Arşivi 1987 (Fotoğraf 1 - 11 arası).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 3: Kazı alanındaki açmalardan görünüm

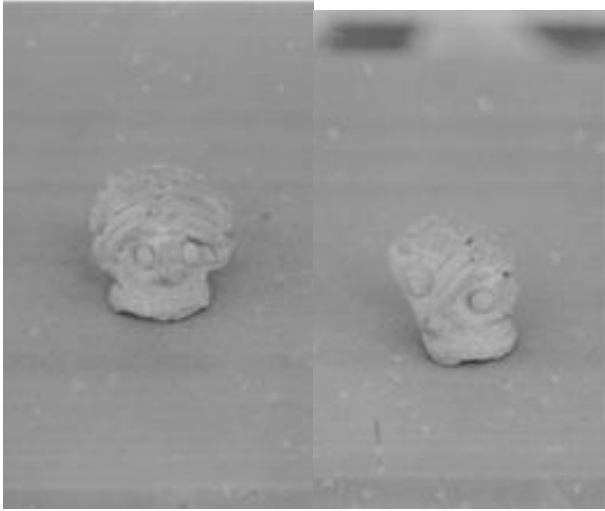

Fotoğraf 4: Kazı alanındaki açmalardan görünüm.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

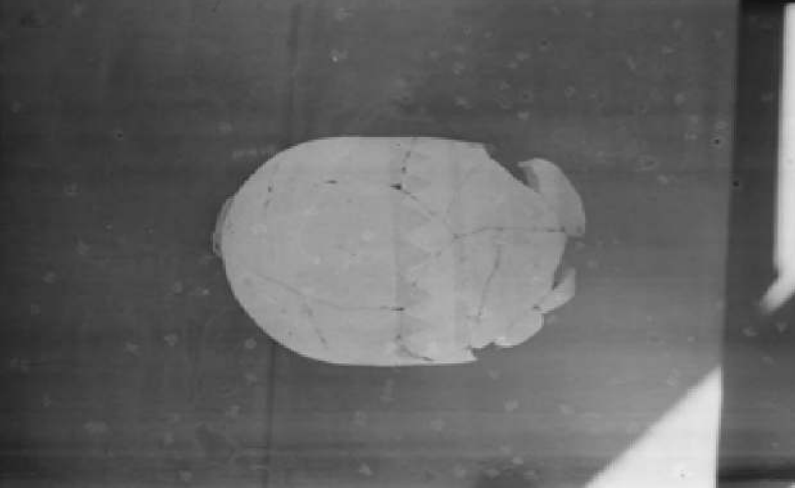

Fotoğraf 5: Çakmaktaşı kesiciler.

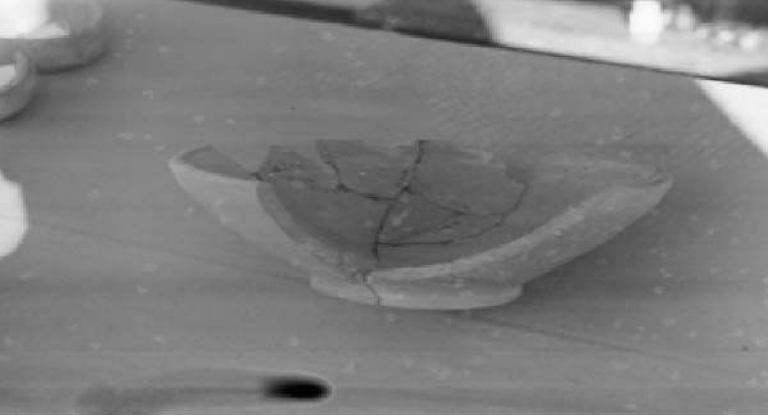

Fotoğraf 6-7: Pişmiş toprak figürin başı.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

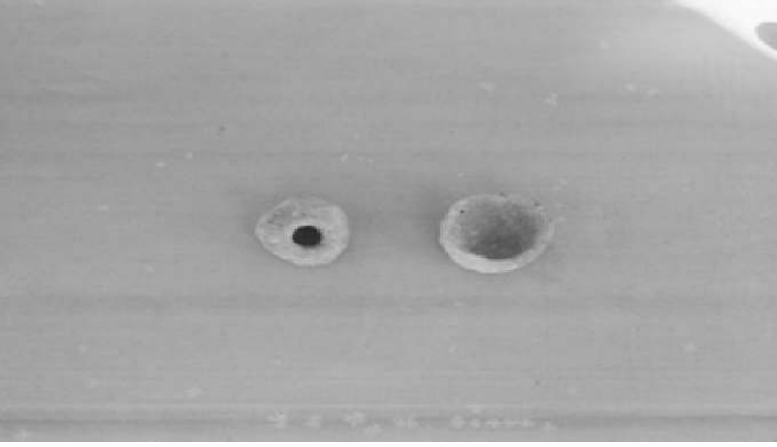

Fotoğraf 8 : MÖ Birinci bin olduğu düşünölen pişmiş toprak kap.

Fotoğraf 9: Hitit Dönemine ait olduğu düşünölen pişmiş toprak kap.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 10: MÖ Birinci bin olduğu düşünülen pişmiş toprak minyatür kap.

Fotoğraf 11: Hitit dönemine ait olduğu düşünülen bronz fibula.

1. Pazarcık İlçesi, Kelibişler Mahallesi, Domuztepe Kazısı (1995-2017)

Domuztepe höyüğü, Kahramanmaraş İlinin 30 km güneydoğusunda, Pazarcık ve Türkoğlu İlçelerinde, Emiroğlu, Kelibişler, Yeniköy ve Demirciler mahallelerinin yakınında bulunmaktadır. Domuztepe'nin bazı alanlarına Roma ve Bizans dönemlerinde de yerleşilmiştir ancak yerleşimin en geniş alana yayıldığı Geç Neolitik Dönemde yerleşimin büyüklüğü 20

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

hektara ulaşmıştır⁹⁶⁶ (yaklaşık MÖ 7000-5400) ve bu yönüyle Domuztepe, şehirlerin ortaya çıkışından önce Orta Doğu'da bilinen en büyük yerleşimdir. Burada 2000'den fazla insan yaşamış olduğu tahmin edilmektedir.⁹⁶⁷

Domuztepe'deki kazılar 1995 yılında Müze Müdürlüğü Başkanlığında Amerika Birleşik Devletleri California Üniversitesinden Prof. Dr. Elizabeth CARTER bilimsel danışmanlığında katılımlı kazı olarak başlatılmış, daha sonra Elizabeth CARTER ve Stuart CAMELL Başkanlığında Bakanlar Kurulu kazısı olarak 2012 yılına kadar devam ettirilmiştir. 2013-2014 yıllarında ise yine Müze Müdürlüğü Başkanlığında Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Halil TEKİN'in Bilimsel danışmanlığında katılımlı kazı olarak yürütülmüştür. 2015 yılından itibaren ise Doç. Dr. Halil TEKİN'in Başkanlığında Bakanlar Kurulu Kazısı olarak devam etmektedir.⁹⁶⁸

Höyük üzerinde bugüne kadar, M.S. 1000 yıllarına kadar kullanılmaya devam etmiş büyük bir Roma yapısının kalıntıları ve küçük bir Hristiyan mezarlığı da ortaya çıkarılanlar arasındadır.⁹⁶⁹ Ancak kazı çalışmaları özellikle Neolitik kalıntılar üzerine yoğunlaşmaktadır. Diğer arkeolojik alanlarda tarih öncesi tabakalar çok derinlerde, daha yeni arkeolojik tabakaların altına gömülmüşken Domuztepe'de bu kalıntıların yüzeye bu kadar yakın olması nedeniyle kazı çalışmalarında çok sayıda arkeolojik buluntuya rastlanılmaktadır. (Fotoğraf 12-14)

Müzemizde bulunan *Domuztepe Höyük Canlandırma ve Kazı Sergi Salonu*, Domuztepe Höyüğündeki bulgular ışığında kazı alanının canlandırmasının yapıldığı bir salon olarak Manchester Üniversitesi'nden Dr. Stuart Campell'in başkanlık ettiği kazı ekibi tarafından tasarlanmıştır.

Fotoğraf 12:Kazıda bulunan ve Patologlar tarafından etlendirilerek sergilenen kafatası.

⁹⁶⁶Carter1997, 173; Tekin 2017, 186.

⁹⁶⁷Aktaran Tekin 2016, 72.

⁹⁶⁸Tekin 2016, 57; Tekin 2017, 179.

⁹⁶⁹Campbell 2010, 123.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 13: İnsan biçimli törensel kap.

Fotoğraf 14: Amulet (tılsım kolyesi)⁹⁷⁰.

---

⁹⁷⁰Müze Arşivi, Domuztepe Kazı ve Canlandırma Salonu 2013 (Fotoğraf 12-14 arası).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

2. Dulkadiroğlu İlçesi, Germanicia Antik Kenti Mozaikli Alan Kazıları

3.1. Dulkadiroğlu Mahallesi, 461 Ada, 4 Parsel Mozaik Kurtarma Kazısı (2001)

Bu alanda ilk mozaik, 2000 yılında emniyet güçlerinin Dulkadiroğlu İlçesi, Dulkadiroğlu Mahallesiinde bir evin bahçesinin odunluğunda mozaik olduğunu bildirmesi üzerine tespit edilmiştir. Dulkadiroğlu Mahallesi, 461 ada, 4 parselde Müze Müdürlüğü Başkanlığında 2001 yılında kurtarma kazısı yapılarak evin kömürlüğünde ortaya çıkarılan taban mozaikleri Kahramanmaraş Müzesine taşınmıştır. Bir villanın koridoruna ait olduğu anlaşılan mozağin Geç Roma Erken Bizans Dönemine, MS 4-6. yüzyıllara tarihlendiği düşünülmektedir (Fotoğraf 15)⁹⁷¹.

Fotoğraf 15: Koridor mozağinden görünüm⁹⁷².

3.2. Dulkadiroğlu Mahallesi, 461 Ada, 4-5 Parseller Mozaik Kurtarma Kazısı (2009-2010)

Dulkadiroğlu İlçesi, Dulkadiroğlu Mahallesi, 461 ada, 4-5 parselde bulunan iki katlı bir evin zemin katında kaçak kazı yapıldığı ihbarı üzerine, yerden 65 cm derinlikte bulunan taban mozaikleri Kahramanmaraş Müzesinin ve Emniyet güçlerinin çalışmaları sayesinde yakalanarak kurtarılmıştır. Mozaiklerin yer aldığı evler Kültür ve Turizm Bakanlığınca kamulaştırılmış, 2009-2010 yılları içerisinde Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Başkanlığında yürütülen kurtarma kazısıyla Antik Kente ait Mozaikler gün ışığına çıkartılmıştır (Fotoğraf 16)⁹⁷³.

MS. 4-5. yüzyıl Geç Roma Dönemine ait 2 katlı bir villanın salonuna ait zemin döşemesi olan mozaikte o günün sosyal yaşamı

⁹⁷¹Gülgönül-Paksoy 2012, 70; Ersoy 2014, 70.

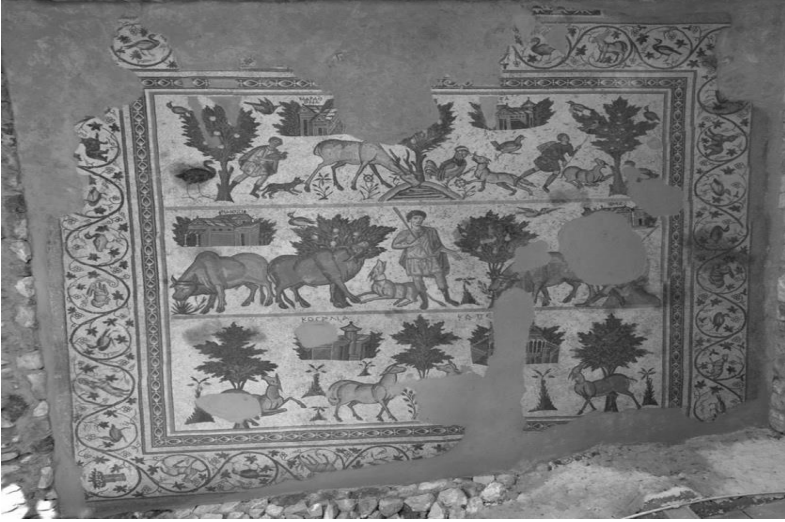
⁹⁷²Gülgönül-Paksoy 2012, 71; Ersoy 2014, 251.

⁹⁷³Ersoy 2010, 190.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

anlatılmaktadır. 42 m²'lik mozaik üzerinde yer alan tasvirler sayesinde Kentin kültürel, sosyal yapısını, kentnin mimari yapılarını, faunasını, florasını, kentteki günlük yaşam tarzını öğrenebilmek mümkündür. Bu bölgede gelen diğer ihbarlar ve vatandaşların bilgi vermesi üzerine, alanda bulunan diğer mozaikli alanlar da sit alanı olarak ilan edilmeye başlanmıştır⁹⁷⁴.

Günümüzde halkın Karamaraş olarak adlandırdığı Namık Kemal, Şeyhadil, Dulkadiroğlu ve Bağlarbaşı Mahallelerini içine alan bölgede, 20'den fazla alanda daha kalıntılar-mozaikler tespit edilmiştir. Yapılan kurtarma kazısı ve günümüze ulaşan kalıntılar-mozaikler ışığında bölgenin Germanicia Antik Kentinin yerleşim sahası olduğu bilinmektedir^{975_976}. Germanicia Antik Kentinin yerleşim sahası içerisinde kalan Namık Kemal, Şeyhadil, Dulkadiroğlu ve Bağlarbaşı Mahallelerini içine alan bölge III. Derece Arkeolojik Sit Alanı ve bölge içerisinde tespit edilen mozaikli alanlar I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilerek koruma altına alınmıştır. Önümüzdeki yıllarda bölgede yapılacak olan Bilimsel Kazılarla Germanicia Antik Kentinin villalarına ait taban mozaikleri ve kentın kalıntılarını açığa çıkarılarak kalıntıların yerinde korunması ve ziyarete açılması planlanmaktadır⁹⁷⁷. Bölgede bu amaçla bir Arkeopark projesinin uygulanması hedeflenmektedir⁹⁷⁸.

Fotoğraf 16: Bir villanın salon döşemesine ait taban mozaığı⁹⁷⁹.

⁹⁷⁴Ersoy 2012, 104-105; Gülgönül-Paksoy 2012, 79; Ersoy 2013, 254; Denizhanoğulları-Akbaş 2016, 75.

⁹⁷⁵Ersoy 2010, 211.

⁹⁷⁶Lokalizasyon için bkz. Zoroğlu 2004, 303; Ersoy 2010, 185.

⁹⁷⁷Ersoy 2012, 106; Ersoy 2013, 260.

⁹⁷⁸Sonuç Bildirgesi 2011; Küçükdağlı 2012, 101; Gülgönül-Paksoy 2012.

⁹⁷⁹Gülgönül-Paksoy 2012, 75; Ersoy 2014, 231.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAS SEMPOZYUMU

3.3. Seyhadil Mahallesi, 2424 Ada, 2-3 Parseller Mozaik Kurtarma Kazısı (2014-2015)

2014-2015 yıllarında yürütülen kazı çalışmalarında, üç ana pano ve apsisten oluşan, Geç Roma Erken Bizans Dönemi MS 4-6. yüzyıllara ait olduğu düşünülen 137 m²'lik taban mozaïği açığa çıkartılmıştır (Fotoğraf 17)⁹⁸⁰.

Mozaikteki tasvirlerde üç ana panonun etrafını üç bordür çevirmektedir. En dışta iç içe geçmiş sekizgenlerden oluşan geometrik desenli bordür, ikinci sırada, bitkisel desenli, asma yaprakları arasında, eros motifleri ile kuş, dağ keçisi, ördek, tavşan vb. hayvanlardan oluşan bordür, en içte üçüncü sırada ise mitolojik sahneli, kenger bitkisi yaprakları arasında, masklar, eroslar kuş ve hayvan motifleri bulunan bordür yer almaktadır. En iç bordürde her panonun köşesinde mask bulunmakta, aralarında ise kenger yaprakları arasında hayvanlarla mücadele eden eroslar yer almaktadır⁹⁸¹. Germanicia Antik Kentindeki kazısı yapılan bu mozaikli alan Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 21.03.2018 tarihinde Kahramanmaraş Müzesi Müdürlüğüne bağlı Ören Yeri olarak ziyarete açılmıştır. (Fotoğraf 18-19)

Fotoğraf 17: Taban mozaïğinden görünüm⁹⁸².

Fotoğraf 18: Ziyarete açılan alandan görünüm⁹⁸³.

⁹⁸⁰Denizhanoğulları – Akbaş 2016, 76; Akbaş – Erzurumlu 2016, 278.

⁹⁸¹Akbaş 2013, 15-17; Denizhanoğulları – Akbaş 2016, 76; Akbaş – Erzurumlu 2016, 279.

⁹⁸²Akbaş – Erzurumlu 2016, 282.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 18: Ziyarete açılan alandan görünüm⁹⁸⁴.

3.4. Dulkadiroğlu Mahallesi, 461 Ada, 2,3,17,16,15,14,13,19,22 Parseller Kurtarma Kazısı (2016)

2016 yılında yapılan kurtarma kazıları sonucunda diğer alanlarda ortaya çıkartılan mozaiklerden yaklaşık iki yüzyıl daha geriye tarihlendirilen Roma Dönemine ait mezarlara rastlanılmıştır (Fotoğraf 20-21). Mezarların içerisinden insan kemikleri, pişmiş toprak ve cam hediyelik kaplar çıkartılmıştır. Bu da Germanicia Antik Kentine sadece Geç Roma Erken Bizans Döneminde değil, Roma İmparatorluk döneminde de yerleşildiğini göstermektedir. Özellikle kazı alanındaki bir mezarda bir erkek ve bir kadın iskeletinin üst üste gömülü olduğu göze çarpmaktadır⁹⁸⁵.

Fotoğraf 20: 2016 Kazı çalışmalarından genel görünüm⁹⁸⁶.

⁹⁸³Gülgönül-Paksoy Kişisel Fotoğraf Arşivi 2018.

⁹⁸⁴Gülgönül-Paksoy Kişisel Fotoğraf Arşivi 2018.

⁹⁸⁵Müze Arşivi 2016.

⁹⁸⁶Müze Arşivi 2016.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 21: 2016 Kazı çalışmalarından genel görünüm⁹⁸⁷.

3.5. Dulkadiroğlu Mahallesi, 374 Ada, 14 Parsel Kurtarma Kazısı (2017)

2017 yılı kazı çalışmaları sonucunda, Erken Bizans dönemine ait olduğu düşünülen (MS. 5-6 yüzyıl) yaklaşık 100 m2 alana sahip ağırlıklı geometrik desenlerden oluşan ancak az oranda çiçek motifleri ve hayvan figürleri barındıran taban mozaikleri ve duvar kalıntıları ortaya çıkartılmıştır. Mozaiklerin oldukça tahrip olduğu gözlemlenmiştir⁹⁸⁸. (Fotoğraf 22-23)

Alandaki mozaiklerin ve yapı kalıntılarının üzeri sac ile kapatılarak yerinde koruma altına alınmıştır. Önümüzdeki yıllarda restorasyon, konservasyon ve çevre düzenleme çalışmalarının yapılarak alanın ören yeri olarak ziyarete açılması hedeflenmektedir.

⁹⁸⁷Müze Arşivi 2016.

⁹⁸⁸Müze Arşivi 2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 22: 2017 Kazı Çalışmasında Ortaya çıkarılan taban mozağinden görünüm⁹⁸⁹.

Fotoğraf 23: 2017 Kazı Çalışması Yapılan Alandan Genel Hava Fotoğrafi⁹⁹⁰.

3. Çağlayancerit İlçesi, Küçükcerit Mahallesi, Mozaik Kurtarma Kazısı (2002)

Kahramanmaraş İli, Çağlayancerit İlçesi Küçükcerit köyünde bir inşaat yapılırken mozaiklerin çıktığı ihbarının ardından kurtarma kazısı Müze Müdürlüğü Başkanlığında, 2002 yılında yapılmıştır. Kazı çalışmasında ortaya çıkarılan mozaikler Geç Roma Erken Bizans dönemine (MS 5-6. yy) tarihlendirilmiş olup oldukça tahrip olduğu gözlemlenmiştir⁹⁹¹ (Fotoğraf 24).

Söz konusu mozaik restoratörlerce biraraya getirilerek Kahramanmaraş Müzesi Mozaik Salonunda duvarda sergilenmektedir.

⁹⁸⁹Müze Arşivi 2017; marasgundem.com 10.05.2018; marasbugun.com 10.05.2018.

⁹⁹⁰Müze Arşivi 2017; milliyet.com 16.12.2017.

⁹⁹¹Ersoy 2014, 123.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 24: Mozaik Salonunda sergilenen mozaikten görünüm⁹⁹².

4. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Kurtarma Kazıları

5.1. Andırın İlçesi, Minnetpınarı Kazısı (2003)

Bakü - Tiflis - Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı kapsamında, Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi (ARÇED), BOTAŞ ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı arasında yapılan protokol sonucu, boru hattı güzergâhında yapılan yüzey araştırmasında tespit edilen Kahramanmaraş ili, Andırın ilçesi, Başdoğan Köyü, İnekçiler Mahallesi, Minnetpınarı mevkiinde arkeolojik kazı yapılmasına karar verilmiştir. Kazı, 2003 yılında, Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü başkanlığında, Gazi Üniversitesi ARÇED adına Prof. Dr. Halit Çal'ın bilimsel başkanlığında yürütülmüştür. Yapılan kazı çalışmalarında açılan açmalarda erken evre mimari yapı kalıntıları, üç evreli kilise kalıntıları, nekropol alanı, (mezarlıklar) yapı taşları, seramik buluntular, çatı kiremidi parçaları, sikkeler, pişmiş toprak, taş, kemik, metal ve cam olmak üzere arkeolojik küçük buluntulara rastlanılmıştır. (Fotoğraf 25-29)

---

⁹⁹²Ersoy 2014, 281

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Bulunan Sikkelerden 4 tanesi Roma İmparatorluk Çağına, 28 tanesi Kilikya Ermeni Krallığı'na, 4 sikke İslami döneme ve 10 adet sikke ise büyük ihtimalle Ortaçağ'a ait olarak tespit edilmiştir. Çok katmanlı bir yerleşim söz konusudur⁹⁹³.

Fotoğraf 25: Kazı çalışmalarından görünüm⁹⁹⁴.

Fotoğraf 26: Mimari yapı kalıntılarından görünüm⁹⁹⁵.

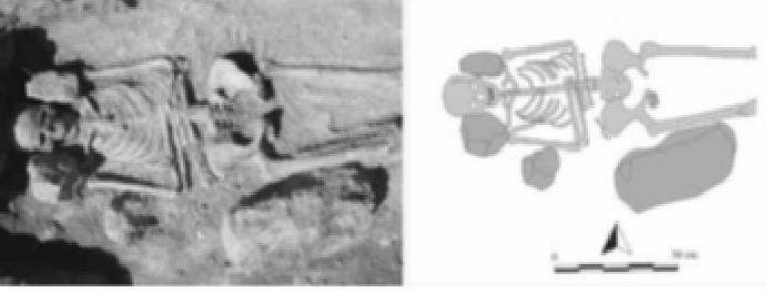
---

⁹⁹³Tekinalp 2005, 1-139.

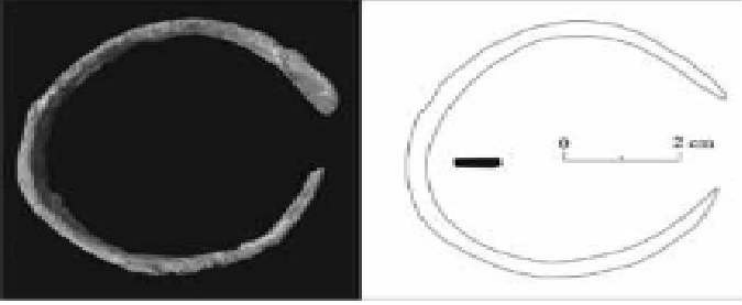
⁹⁹⁴Tekinalp 2005, 15.

⁹⁹⁵Tekinalp 2005, 27.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 27: Mezardan görünüm⁹⁹⁶.

Fotoğraf 28: Demir bilezik⁹⁹⁷.

⁹⁹⁶Tekinalp 2005, 39.

⁹⁹⁷Tekinalp 2005, 117.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 29: Sikkeler⁹⁹⁸.

5.2. Andırın İlçesi, Kayranlıkgözü Kazısı (2004)

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı inşaat faaliyetleri sırasında, Kayranlık Gözü Mevkii'nde mimari oluşturabilecek birtakım buluntulara, taşlara rastlanması üzerine, inşaat faaliyetler durdurulmuş ve gerekli incelemeler sonrasında burada kazı yapılması gerektiğine karar verilerek çalışmalara başlanmıştır. Kayranlık Gözü Mevkii kurtarma kazısı, Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattında yer alan arkeolojik değerlerin kurtarılması ve belgelenmesi projesi kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü başkanlığında, Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi (G.Ü-ARÇED) tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Görür'ün bilimsel başkanlığında 2004 yılında yürütülmüştür (Fotoğraf 30-32).

Kazı alanı; hemen hemen her dönemde konumu itibariyle önemini koruyan ve özellikle Ortaçağ'da ticari açıdan oldukça önemli olan Geben Kalesi'nin güneybatı yamacında, Kayranlık Dağları'nın doğusundan çıkan bir gözün hemen altında yer almaktadır. Kayranlık Gözü Kurtarma Kazısı çalışmaları sonu büyük bir kısmı tahrip olmakla birlikte genel planı

⁹⁹⁸Tekinalp 2005, 113.

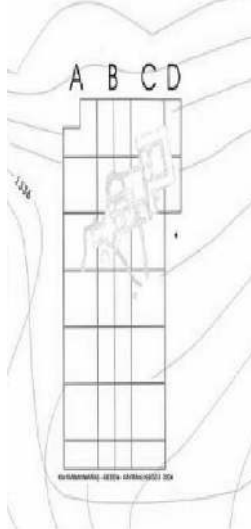
ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

algılanabilen bir hamam kalıntısı ortaya çıkarılmıştır (Çizim 1-2). Mimari özelliklerinden dolayı Geç Roma Erken Bizans dönemine yani 3-4. yüzyıl hamam örneklerine benzemektedir. Yapı içindeki bazı tamirat izleri ve takviyeler daha sonraki dönemlerde de yapının kullanıldığını göstermektedir.

Yapının daha sonraki dönemlerde de en azından Ortaçağ'da kullanıldığı, kazıda çıkan sırlı seramikler ve sikkeden hareketle söylenebilmektedir. Küçük buluntu olarak ikisi Roma biri Kilikya Ermeni prensliğine ait etütlük nitelikteki üç sikke en önemli buluntulardır⁹⁹⁹.

Fotoğraf 30: Kayranlık gözü mevki¹⁰⁰⁰.

Çizim 1: Hamam kalıntısı¹⁰⁰¹.

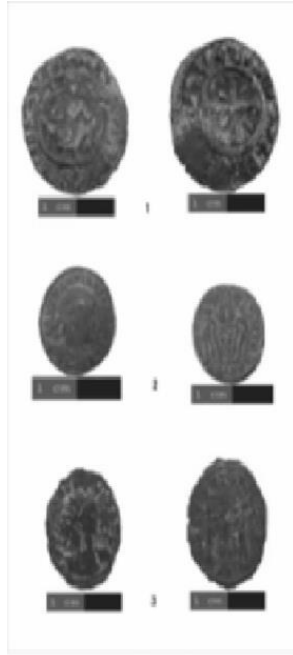
⁹⁹⁹Görür 2005, 1-93.

¹⁰⁰⁰Görür 2005, 17.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Çizim 2: Hamam-Rölöve planı¹⁰⁰².

Res./Fig.31

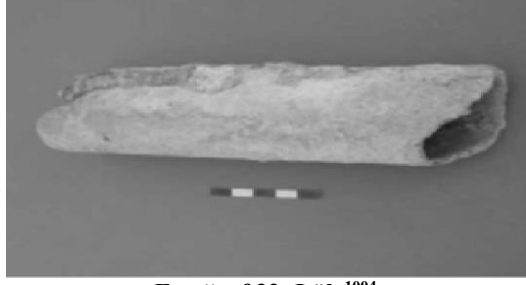
Fotoğraf 31: Sikkeler¹⁰⁰³.

¹⁰⁰¹Görür 2005, 22.

¹⁰⁰²Görür 2005, 55.

¹⁰⁰³Görür 2005, 70.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 32: Lüle¹⁰⁰⁴.

5. Onikişubat İlçesi, Döngel Mahallesi, Direkli Mağarası Kazısı (2007-2017)

Direkli Mağarası 1959 yılında Prof. Dr. Kılıç KÖKTEN tarafından keşfedilmiş prehistorik dönem yerleşimlerindedir¹⁰⁰⁵. 2007-2009 yılları arasında Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Başkanlığında ve Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Dr. Öğr. Üyesi Cevdet Merih EREK bilimsel danışmanlığında yapılmış olup 2010 yılından itibaren de Bakanlar Kurulu Kararlı kazı statüsüne geçerek Dr. Öğr. Üyesi Cevdet Merih EREK başkanlığında devam ettirilmektedir.

Mağarada 2007 yılından günümüze kadar gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda üç kültürel aşama saptanmıştır. En üst tabakalarda erken orta çağa ait demirden yapılmış çakı ağzı, ok uçları, çanak-çömlek parçaları bulunmuştur. Ağırlıklı silah materyalleri saptanması nedeniyle bu çağda mağaranın askeri gözetleme birimi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu tabakanın altında, çanak-çömleksiz neolitik A evresine ait çakmaktaşından yontulmuş ok uçlarının bulunduğu tabaka ve daha alta inildiğinde ise “Anadolu’nun son avcı-toplayıcılarının” yarattığı ve Epi-Paleolitik olarak adlandırılan tabaka gelmektedir¹⁰⁰⁶. MÖ 12540 ile MÖ 9500 arası olarak kabul edilen bu dönem mağaranın incelendiği asıl dönemi oluşturmakta olup boyları ortalama 1 cm’lik yontmataş alet grubu ile bilinir. Mağaranın en önemli buluntusu 2,6 cm boyundaki Anadolu ve Ön Asya’nın bilinen en eski pişmiş toprak “Ana tanrıça” heykelciğidir¹⁰⁰⁷. Ayrıca obsidyen taşının varlığı bölgeler arası hareket kabiliyetini göstermektedir (Fotoğraf 33-36).

Müzemizde bulunan *Direkli Mağarası Kazı Sergi Salonu*, Mağaranın canlandırmasının yapıldığı bir salon olarak ziyarete açılmıştır.

¹⁰⁰⁴Görür 2005, 76.

¹⁰⁰⁵Erek 2010, 103.

¹⁰⁰⁶Erek 2010, 103-110.

¹⁰⁰⁷Erek 2010, 110.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 33: Direkli Mağarası Kazı ve Canlandırma Salonu.

Fotoğraf 34: Ana Tanrıça.¹⁰⁰⁸

---

¹⁰⁰⁸Müze Arşivi, 2013 (Fotoğraf 33-34); Kahramanmaraş Müzesi Direkli Mağarası Kazı ve Canlandırma Salonundan Fotoğraflar.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 35: Kazı çalışmalarından görünüm¹⁰⁰⁹.

Fotoğraf 36: “Bız” adlı kemik aletten görünüm¹⁰¹⁰.

6. Göksun İlçesi, Temurağa Mahallesi, Hamam ve Mozaikli Alan Kazısı (2011)

2010 yılında, Kahramanmaraş İli, Göksun İlçesi, Temurağa Köyü, Kurudere Mevkiinde bir Kaçak define kazısı ihbarı ile bir taban mozaiği bulunmuştur. Kurtarma kazısına esas olmak üzere, 2011 yılında bölgenin

¹⁰⁰⁹Arkeolojihaber.net 24.07.2017.

¹⁰¹⁰Arkeolojihaber.net 24.07.2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

arkeoloji dünyasına kazandırılmasını sağlamak için Göksun Kaymakamlığı ve Müzemiz ortaklığı ile Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansına (DOĞAKA) ‘‘Bir Şehir Yeniden Doğuyor’’ isimli Proje hazırlanmıştır¹⁰¹¹.

Proje kapsamında Bölgede 2011 yılının Temmuz ayında dört ay süre ile bir kurtarma kazısı başlatılmıştır. Kazı alanında öncelikle alan üzerindeki otlar temizlenerek çevre temizliği yapılmış ve kazı alanının güvenliğini sağlamak amacı ile alanın etrafı tel örgü ile çevrilmiştir. Kurtarma çalışması sonucunda alanda iki evreli bir yapı kalıntısı ortaya çıkartılmıştır (Fotoğraf 37)¹⁰¹².

Yapının I. Evresi moloz taşlardan örölmüş bir yapıya ait temel duvarlarından oluşmaktadır ve bu yapı katı MS 1-2. yy’a tarihlendirilmektedir. Yapının II. Evresi ise horosan harcı ile kesme blok taşlardan örölmüş Roma Hamamına aittir ve bu yapı katının da MS 3-10.yy’a kadar yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır¹⁰¹³.

Sonuç olarak, kazı çalışmasının sonucunda Roma Dönemine ait bir hamam kalıntısı ortaya çıkartılmıştır. Hamamın kuzeyinde bulunan havuza ait mozaikli bölümde, geometrik desenli 2 pano ve 5 satırlık Grekçe yazıt yer almaktadır. (Fotoğraf 38) Mozaik üzerindeki 5 satırlık Grekçe yazıt, Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı tarafından tercüme edilmiştir. Yazıtta; *‘‘Eşin Hedia ve çocuklarıyla burada sağlıklı banyo yap, Ey Iphikrates düşmanlarına karşı müşfik dostlarına karşı kararlı ol, tek başına olsan bile kendini büyük bir kalabalık gibi sunarak en güzel şekilde yaşa, benim için ne istiyorsan Tanrı sana iki katını versin.’’* yazmaktadır¹⁰¹⁴ (Fotoğraf 39).

Kazı sonucunda ortaya çıkartılan sikkeler ve kazı alanının güneybatısındaki tepelik alan üzerinde bulunan tümölüsler ve çevrede yapılan yüzey araştırmasından elde edilen bulgular ışığında bu bölgenin Antik bir yerleşim sahası olduğu ve 1-10. yy’a kadar kesintisiz iskan gördüğü sonucuna ulaşılmıştır. Önümüzdeki dönemde bu alanın Açık Hava Müzesine dönüştürölerek ziyarete açılması planlanmaktadır¹⁰¹⁵.

¹⁰¹¹Gölgönöl-Paksoy 2012, 102; Ersoy 2014, 124; Ersoy 2017.

¹⁰¹²Gölgönöl-Paksoy 2012, 102; Ersoy 2014, 124.

¹⁰¹³Gölgönöl-Paksoy 2012, 102; Ersoy 2014, 124.

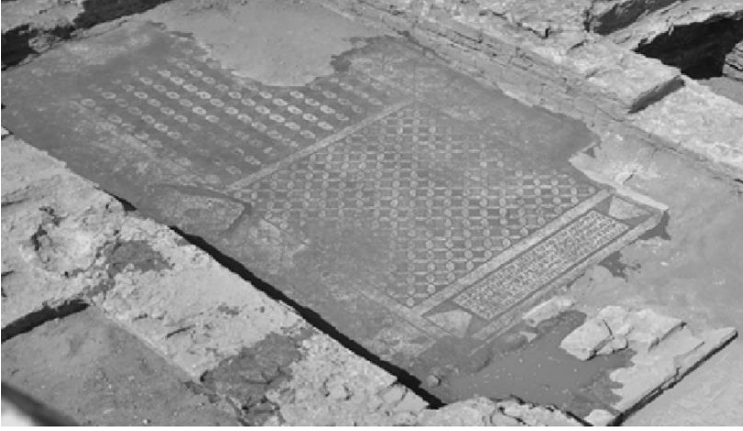
¹⁰¹⁴Gölgönöl-Paksoy 2012, 102; Ersoy 2014, 125.

¹⁰¹⁵Gölgönöl-Paksoy 2012, 103; Ersoy 2014, 125.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 37: Hamam kalıntısından görünüm¹⁰¹⁶.

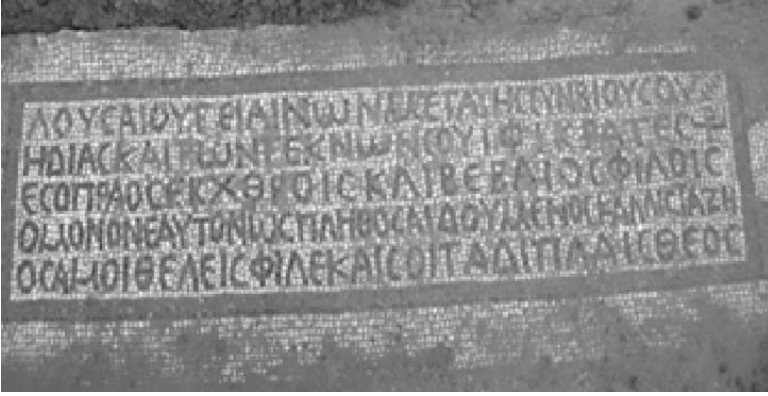

Fotoğraf 38: Hamamın havuza ait taban mozağinden görünüm¹⁰¹⁷.

¹⁰¹⁶Gülgönül-Paksoy 2012, 103; Ersoy 2014, 283.

¹⁰¹⁷Gülgönül-Paksoy 2012, 103; Ersoy 2014, 283.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 39: Grekçe Yazıttan Görünüm¹⁰¹⁸.

7. Elbistan İlçesi, Keçe Mağarası Kazısı (2015-2017)

Kahramanmaraş ili Elbistan ilçesinin 40 km kuzeydoğusundaki Keçe Mağara Mahallesi sınırları içerisinde bulunan Keçe Mağarası, köyün kuzeybatısında yer alan kalkerli kayalardan oluşan bir tepede ağzı güney-güneydoğuya bakan oldukça geniş bir mağaradır.

Keçe Mağarası yüzey araştırmaları sırasında, paleolitik döneme ait aşı boyasıyla yapıldığı düşünülen insan yaşamına ilişkin tasvirlerin yer aldığı **panoramik resimler** ile yontma taş ürünleri bulunmuştur. Bu nedenle; Keçe Mağarasında bilimsel kazı çalışmaları 2015 yılından itibaren Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Başkanlığında ve Gazi Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi Cevdet Merih EREK bilimsel danışmanlığında başlatılmıştır. 2017 yılından itibaren Aksaray Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi İrfan Deniz YAMAN söz konusu çalışmalarda kazı sorumlusu olarak görev yapmaktadır¹⁰¹⁹.

2015-2017 yılları arasında gerçekleştirilen kazılardan 2015 yılında çakmaktaşı, Geç Roma Erken Bizans Dönemine tarihlendirilebilecek seramik parçaları ve kemik parçalarına rastlanılmıştır. 2016 çalışmalarında, çakmaktaşı, hayvan kemiği, cam ve boncuk gibi amorf nitelikte arkeolojik materyaller ele geçmiştir. Ayrıca Selçuklu Dönemine tarihlenebilen iki parça halinde seramik parçalar ele geçmiştir. 2017 yılı kazı çalışmaları neticesinde ise, çakmaktaşıdan üretilmiş yontma taş parçaları, irili ufaklı fauna kemikleri, değişik boyutlarda pişmiş toprak seramik parçaları yanı sıra metal objeler ve cam parçalar ele geçirilmiştir. Kazılarda iki adet sikke bulunmuş olup sikkelerden biri Roma Dönemine tarihlenmektedir. Kazıda bulunan diğer sikke İslami Dönem sikkesi olup oldukça silik durumdadır¹⁰²⁰.

¹⁰¹⁸Müze Arşivi 2011.

¹⁰¹⁹Müze Arşivi, 2015-2017.

¹⁰²⁰Müze Arşivi, 2015-2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 40: Keçe Mağarasından görünüm¹⁰²¹.

Fotoğraf 41: Kazı Çalışmalarından görünüm¹⁰²².

---

¹⁰²¹ Arkeoloji TV 27.07.2017.

¹⁰²² Arkeoloji TV 27.07.2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 42: Mağara duvarındaki resimlerden görünüm¹⁰²³

8. Elbistan İlçesi, Karahöyük Kazısı (2015-2017)

Kahramanmaraş İli, Elbistan İlçesi, Karahöyük Mahallesi sınırları içerisinde bulunan Elbistan Karahöyük, ilk kez 1900'li yılların başında Alman arkeolog Hugo GROTHE tarafından keşfedilmiştir.¹⁰²⁴ Daha sonra 1947 yılında Tahsin ÖZGÜÇ ve Nimet ÖZGÜÇ tarafından¹⁰²⁵ kazılmıştır. Bu çalışmalar sonucu höyüğün Hitit dönemlerinden başlayarak Roma Devri'ne kadar iskân edildiği anlaşılmıştır.¹⁰²⁶ Elbistan Karahöyük'te 2014 yılında Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü başkanlığında bir yüzey araştırması yapılmış, 2015 yılında ise yine müze müdürlüğü başkanlığında ve Dr. Öğr. Üyesi Bora UYSAL'ın bilimsel danışmanlığında tekrar kazılmaya başlanmıştır¹⁰²⁷. Yapılan son çalışmalar höyükteki yerleşim sürecinin Erken Tunç Çağı'na kadar uzanabileceğini göstermektedir.¹⁰²⁸

İkinci dönem kazıları höyüğün Kuzeybatı yamacı ve Kuzey düzlüğü olarak adlandırılan bölgelerinde yürütülmektedir. Basamaklı açmalar şeklinde çalışılan Kuzeybatı yamacında daha çok Geç ve Orta Demir Devri tabakaları kazılmıştır¹⁰²⁹ (Fotoğraf 43).

¹⁰²³Ntv.com 25.07.2017.

¹⁰²⁴Grothe 1911, CCLXXXIII-CCLXXXIV.

¹⁰²⁵Özgüç 1948; Özgüç – Özgüç 1949.

¹⁰²⁶Özgüç 1948, 230-231; Özgüç – Özgüç 1949, 20-21, 34-36.

¹⁰²⁷Uysal 2017; Uysal – Çifçi 2017.

¹⁰²⁸Uysal 2017, 255; Uysal – Çifçi 2017, 37.

¹⁰²⁹Uysal 2017, 255-256, Res. 4-5; Uysal – Çifçi 2017, 37-39, Res. 3-7.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 43: Elbistan Karahöyük Kuzeybatı yamacı.

Kuzey düzlüğünde ise Geç, Orta ve Erken Demir Devri tabakalarının ardından Hitit İmparatorluk dönemine kadar inilmiştir¹⁰³⁰. (Fotoğraf 44) Bu bölgede yapılan kazılar sırasında, Erken Demir Devri'ne ait tabakadan ele geçen Luwi hiyeroglif yazılı silindir mühür, ikinci dönem kazılarında bulunan ilk yazılı belge olması bakımından önemlidir¹⁰³¹.

Fotoğraf 44: Elbistan Karahöyük Kuzey düzlüğü¹⁰³².

¹⁰³⁰Uysal 2017, 256, Res. 6-8, 10-11; Uysal – Çifçi 2017, 39-40, Res. 8.

¹⁰³¹Uysal 2017, 256, Res. 9.

¹⁰³²Uysal Kişisel Fotoğraf Arşivi, 2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Elbistan Karahöyük 2017 yılı çalışmaları sırasında, höyüğün batısında yer alan Hamza Tepe’de de kazılmaya başlanmıştır. (Fotoğraf 45) Tespit amaçlı sondaj kazılarında, ilk seviyelerden itibaren urneler (mezar) ve yanmış insan kemiklerinin bulunmaya başlaması tepe üzerinde bir mezarlık alanının bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle, ilerleyen yıllarda Elbistan Karahöyük ve höyüğün mezarlık alanı olan Hamza Tepe’nin birlikte kazılması planlanmaktadır¹⁰³³.

Fotoğraf 45: Hamza Tepe mezarlık alanı¹⁰³⁴.

Andırın İlçesi, Kabağağaç Mahallesi, Mozaikli Alan Kurtarma Kazısı (2016)

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izinleri doğrultusunda Müze Müdürlüğü Başkanlığında, Andırın İlçesi, Kabağağaç Mahallesi, Kartallı (Ören) Mevkii, 124 ada 13 nolu parselde bulunan Mozaikli Alan Kurtarma Kazısı 2016 yılında gerçekleştirilmiş olup kazı sonucunda ortaya çıkartılan mozaikler kaldırılarak Kahramanmaraş Müze Müdürlüğüne nakledilmiştir (Çizim 3 - Fotoğraf 46).

Çalışmalar sonucunda Geç Roma Erken Bizans Dönemine ait bir yapı kalıntısı ve bu yapıya ait yaklaşık 130 m² mozaik ortaya çıkarılmıştır. Mozaik genellikle geometrik desenlidir, oldukça tahrip edilmiştir ve bazı hayvan motifleri de içermektedir. Ayrıca kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan seramik buluntuları genellikle kaba hamurlu, yoğun kireç katkılı ve iyi fırınlanmıştır. Çoğunlukla devetüyü renginde pişmiş toprak çatı kiremiti parçaları ve pithos parçaları bulunmuştur. Geniş bir yayılım sahası gösteren alanın yapılan kurtarma kazısı neticesinde antik yerleşim alanının çok az bir

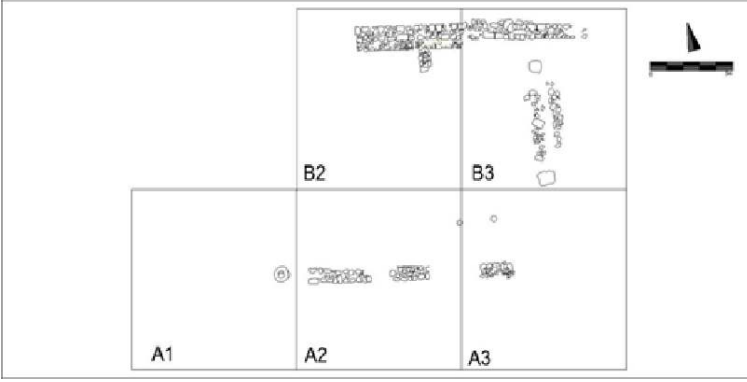
¹⁰³³Müze Arşivi, 2017 ve B. Uysal’dan alınan bilgiler 2017-2018.

¹⁰³⁴Uysal Kişisel Fotoğraf Arşivi, 2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

kısının ortaya çıkarılması nedeniyle önümüzdeki yıllarda Bilimsel kazılara devam edilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir¹⁰³⁵.

Çizim 3: Kazı alanının mimari çizimi.

Fotoğraf 46: Kazı alanından ve mozaikten görünüm¹⁰³⁶.

9. Andırın İlçesi, Gökahmetli Mahallesi, Mozaikli Alan Kurtarma Kazısı (2017)

Andırın İlçesi, Gökahmetli Mahallesi, 1242 parselde, Müze Müdürlüğü Başkanlığında 2017 yılında kurtarma kazısı yapılmıştır. Alanda yapılan çalışmalarda, mimari yapı elemanları ve duvar kalıntıları, çatı kiremitleri ile

¹⁰³⁵Müze Arşivi, 2016.

¹⁰³⁶Müze Arşivi 2016. (Çizim 3 ve Fotoğraf 46).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

birlikte kaçak kazılar ve doğal tahribat sonucu tahrip edilmiş geometrik desenlerden oluşan Roma dönemine tarihlendirilen taban mozaïği açığa çıkarılmıştır. Ağırlıklıla geometrik desenlerden oluşan mozaïğin oldukça tahrip olduğu gözlemlenmiştir. Kazı, restorasyon, çizim, belgeleme ve fotoğraflama çalışmaları tamamlanmış olup mozaikler kesilerek paletler halinde Kahramanmaraş Müze Müdürlüğüne nakledilmiştir¹⁰³⁷ (Fotoğraf 47-49).

Fotoğraf 47: Kazı Alanından Görünüm.

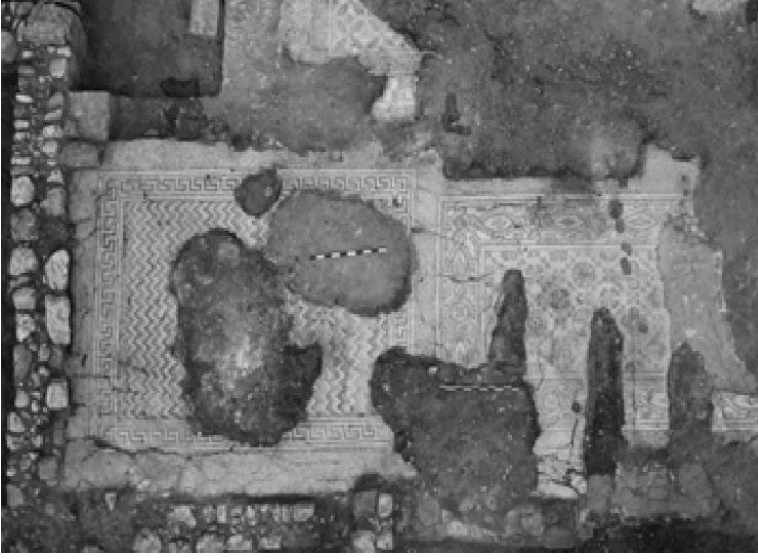

Fotoğraf 48: Taban mozaïğinden görünüm.

---

¹⁰³⁷Müze Arşivi 2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 49: Taban mozağinden genel görünüm¹⁰³⁸.

10. Afşin İlçesi, Alımpınar Mahallesi, Mozaikli Alan Kurtarma Kazısı (2017)

Afşin İlçesi, Alımpınar Mahallesi, 288 parselde bulunan mozaikli alanda, Müze Müdürlüğü Başkanlığında 2017 yılında kurtarma kazısı yapılmıştır.

Kazı çalışmalarında alanda bulunan kaçak kazı çukurlarında açılan açmalarda yapının doğu yönünde yarım yuvarlak apsis duvarının açığa çıkarılması ile yapı kalıntısının Bizans Dönemine ait bir kilise kalıntısı olduğu görülmüştür. Kilise 21,70 x 11,40 metre ölçülerinde dikdörtgen planlıdır.

Kilisenin bazı bölümlerinde taban mozaiklerine rastlanılmış olup mozaiklerin oldukça tahrip edildiği görülmüştür. Mozaik panolarında kuş figürleri, asma dalları arasında üzüm sepeti, dalga motifi, dairesel motifler gibi tasvirler yer verilmiştir. Kazı çalışmalarının tamamlanmasına müteakip mozaik kaldırma işlemi tamamlanmış ve Kahramanmaraş Müzesine nakledilmiştir¹⁰³⁹ (Fotoğraf 50 - 52).

¹⁰³⁸Müze Arşivi 2017. (Fotoğraf 47-49 arası).

¹⁰³⁹Müze Arşivi 2017.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

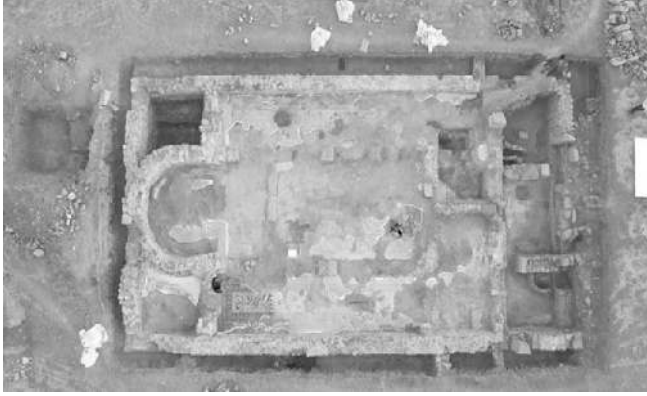

Fotoğraf 50: Kazı çalışmalarından görünüm.

Fotoğraf 51: Mozaik sağlama çalışmaları.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 52: Kilise ve taban mozağinden görünüm¹⁰⁴⁰.

11. Dulkadiroğlu İlçesi, Öksüzlü Mahallesi, Mozaikli Alan Kurtarma Kazısı (2017)

Dulkadiroğlu İlçesi, Öksüzlü Mahallesi, 101 ada, 75 parselde bulunan alanda Müze Müdürlüğü Başkanlığında, 2017 yılında mozaik kurtarma kazısı yapılmıştır. Kazı sonrasında ortaya çıkarılan Geç Roma Erken Bizans dönemine ait olduğu düşünülen taban mozaikleri Restoratörlerce yerinden kaldırılarak Kahramanmaraş Müzesine taşınmıştır¹⁰⁴¹. (Fotoğraf 53-56).

Fotoğraf 53: Kazı alanından ve taban mozağinden görünüm¹⁰⁴².

¹⁰⁴⁰Müze Arşivi 2017. (Fotoğraf 50-52 arası).

¹⁰⁴¹Müze Arşivi 2017.

¹⁰⁴²Müze Arşivi 2017. (Fotoğraf 53-56 arası).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 54: Kazı çalışmasından görünüm.

Fotoğraf 55-56: Mozaiklerden detay görünüm.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

12. Dulkadiroğlu İlçesi, Çokyaşar Mahallesi, Mozaikli Alan Kurtarma Kazısı (2017)

Dulkadiroğlu İlçesi, Çokyaşar ve Güzelyurt Mahalleleri arasında kalan 179 ada, 1 parselde bulunan mozaikli alanda Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü Başkanlığında 2017 yılında kurtarma kazısı yapılmıştır.

Yapılan kazıda planlı yapıya rastlanılmış olup bir Bizans Dönemi kilise kalıntısı olduğu düşünülmektedir. Yapı içerisinde yaklaşık 60 cm derinlikte tahrip olmuş durumdaki mozaiklere rastlanmıştır. Mozaikler kazı sonrasında Restoratörlerce yerinden kaldırılarak Kahramanmaraş Müzesine taşınmıştır¹⁰⁴³ (Fotoğraf 57-59).

Fotoğraf 57: Kazı yapılan alandan görünüm¹⁰⁴⁴.

Fotoğraf 58: Açmalardan görünüm.

¹⁰⁴³Müze Arşivi 2017.

¹⁰⁴⁴Müze Arşivi 2017. (Fotoğraf 57-59 arası).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf 59: Taban mozaiklerinden görünüm.

Sonuç:

Burada on dört başlık altında derlenen arkeolojik kazılardan elde edilen verilere göre, Kahramanmaraş'ta gerçekleştirilen kazılardan sekizi mozaikli alan kurtarma kazıları, üçü höyük kazıları, ikisi mağara kazıları ve biri kamu yatırımı amaçlı kurtarma kazısı olarak gerçekleştirilmiştir. İlçelerde, ilçe merkezlerine dahi belli uzaklıktaki yerleşimlerde tespit edilen taban mozaiklerinin kurtarma kazısı yapıldıktan sonra yerinde korunmasındaki güçlük göz önünde bulundurularak mozaikler Müzeye nakledilmiş olup sergileme için yeterli potansiyele ulaşıldığı takdirde İlimizde bir Mozaik müzesi kurulması hedeflenmektedir. Ancak Germanicia Antik Kentinin şehir merkezindeki konumu da dikkate alındığında antik kente ait taban mozaiklerinin yerinde korunması önem kazanmaktadır. Bu bölgede bir mozaikli alan ören yeri statüsünde ziyarete açılmış olup kazısı yapılan diğer alanlarda da önümüzdeki yıllarda ören yeri olarak ziyarete açmak üzere çalışmalar devam etmektedir. Diğer alanlardaki kazılar da kentin Paleolitik çağdan itibaren saklı kalmış arkeolojik mirasının açığa çıkarılmasında büyük katkılar sunmaktadır. Böylelikle Kahramanmaraş'ın tarihsel geçmişi ve bölgelerarası kültürel etkileşimi daha iyi aydınlatılmış ve arkeolojik mirası hak ettiği önemi kazanmış olacaktır¹⁰⁴⁵.

¹⁰⁴⁵Kazı çalışmalarında emeği geçen ancak şu anda Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesinde görev yapmayan Sanat Tarihiçi Ayşe ZÜLKADİROĞLU, Arkeolog Ömer AVCIBAŞI, Arkeolog Ahmet ERZURUMLU, Arkeolog Süleyman CAN, Arkeolog Murat KIRBAŞ, Müze Araştırmacısı Kader AVCIBAŞI, Arkeolog Özgür HACIKERİMLİ, dönemin Müze Müdürleri Hadi BOZKURT ve Ayşe ERSOY ile Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesinde halen görev yapmakta olan Müze Müdürü Ahmet DENİZHANOĞULLARI, Arkeolog Mehmet GÜRİÇİN, Arkeolog Gülşen BAŞPINAR, Arkeolog Safnaz AKBAŞ, Arkeolog Yakup ÜNLÜ, Arkeolog Cansu ÇERÇİ, Müze Araştırmacısı İlhami KILINÇKAYA, Sanat Tarihiçi Aysel KORKMAZ, Müze Araştırmacısı Idris AKGÜL, Müze Araştırmacısı Emine TOPALOĞLU ve Mimar

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Kaynakça:

- Akbaş 2013 S. Akbaş, “Germanicia Antik Kentine Ait Şeyhadil Mahallesi, 2424 Ada, 1-2-3 Parsellerdeki Taban Mozaikleri ve Kente Ait Diğer Mozaikler ve Sit Alanları”. *Uluslararası Türk ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyumu*, 18-20 Nisan, 2013, Ankara (2013) 13-21.
- Akbaş – Erzurumlu 2016 S. Akbaş – A. Erzurumlu, “Germanicia Antik Kenti 2015 Yılı Mozaikli Alan Kazısı”. 25. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve II. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı. 11-15 Nisan 2016, Antalya (2016) 277-287.
- Campbell 2010 S. Campbell, “Çanakları, Mühürleri, Ölüm Çukuru’yla Domuztepe”. *Dağların Gazeli Maraş* (2010) 113-125.
- Denizhanoğulları – Akbaş 2016 A. Denizhanoğulları – S. Akbaş, “Kahraman Kentin Antik Değeri Germanicia”. *12 Şubat’ta Edik Dergisi* 2 (2016) 75-77.
- Erek 2010 C. M. Erek, “Kahramanmaraş Paleolitik Prehistoryası”. *Dağların Gazeli Maraş* (2010) 97-111.

Emine ÇAYLIOĞLU ŞİRİKÇİ’ye teşekkür ile... Ayrıca Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesine, İlçe Kaymakamlıkları, Belediyeleri ve Jandarma Karakol Komutanlıklarına verdikleri destek için ve yine ilimizde kazı çalışmalarını yürüten Dr. Öğretim Görevlisi Bora UYSAL, Doç. Dr. Halil TEKİN, Dr. Öğretim Görevlisi Oktay DUMANKAYA ve Dr. Öğretim Görevlisi C. Merih EREK’e yürüttükleri çalışmalar ve makaleye sundukları katkı için teşekkürlerimizi sunarız.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Ersoy 2010 A. Ersoy, “Mozaiklerle Adım Adım Kayıp Antik Kent Germanikeia’ya”. *Dağların Gazeli Maraş* (2010) 185-211.
- Ersoy 2012 A. Ersoy, “Kahramanmaraş, Merkez, Germanicia Antik Kenti Mozaikli Alan, 2009-2010 Yılı Kurtarma Kazısı”. *20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu* (2012) 97-117.
- Ersoy 2013 A. Ersoy, “Germanicia Antik Kenti Mozaikleri ve Kenti Anlatan Yaşam Mozaığı”. *Uluslararası Türk ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyumu, 18-20 Nisan, 2013, Ankara* (2013) 247-261.
- Ersoy 2014 A. Ersoy, *Germanicia Antik Kenti ve Mozaikleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi. Adana 2014.
- Ersoy 2017 A. Ersoy, *Mozaikleri ile Yeniden Doğan Kent. Germanicia*. Ed.: F. Eker. Republic of Moldova 2017.
- Görür 2005 M. Görür, “Kayranlıkgözü: Doğu Kilikya’da Bir Roma Hamamı”. *Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Arkeolojik Kurtarma Kazıları Proje Dokümanları 6* (2005) 1-93.
- Grothe 1911. H. Grothe, *Meine Vorderasien Expedition 1906 & 1907, I. Die fachwissenschaftlichen Ergebnisse*. Leipzig 1911.
- Küçükdağlı 2012 S. Küçükdağlı, “Kahramanmaraş Germanicia Mozaikleri”. *Kommagene/Syria Mosaic and their Relations with the*

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

- Kahramanmaraş Mosaics, Uludağ University Mosaic Research Center, Journal of Mosaic Research, Vol 5 (2012) 97-101.*
- Müze Arşivi 1987-2017 *Uzman Raporları, Kurtarma Kazısı Sonuç Raporları, Tespit Tescil, Fotoğraflama ve Envanter Çalışmaları, Müze Müdürlüğü Arşivi: Kahramanmaraş 1987-2017.*
- Özgüç 1948. T. Özgüç, “Elbistan Ovası’ndaki Tetkik Gezileri ve Karahöyük Kazısı”. *Belleten* 12/45 (1948) 226-232.
- Özgüç – Özgüç 1949 T. Özgüç – N. Özgüç, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Karahöyük Hafriyatı Raporu 1947. Ausgrabungen in Karahöyük, Bericht über die im Auftrage der Türkischen Geschichts-Kommission im 1947 durchgeführten Ausgrabungen.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tekin 2017 H. Tekin, “Domuztepe. Türkiye Doğu Akdeniz’inde Bir Mezopotamya Geç Neolitik Yerleşimi” 38. *Uluslararası Kazı, Yüze Araştırması ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı* (2017) 179-190.
- Uysal 2017 B. Uysal, “Elbistan Karahöyük’te Yapılan Yeni Kazılar Hakkında Genel Bir Değerlendirme.” S. Özkan, H. Hüryılmaz ve A. Türker (eds.), *Samsat’tan Acemhöyük’e Uygarlıkların İzinde, Aliye Öztan’a Armağan. From Samosata to Acemhöyük Trailing the Ancient Civilizations, Studies*

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

*Presented to Honour of Aliye
Öztan (2017) 255-263.*

Uysal – Çifçi 2017

B. Uysal – A. Çifçi, “Elbistan
Karahöyük Kazısı 2015.” 38.
Kazı Sonuçları Toplantısı 2
(2017) 35-46.

Uysal, B. 2017.

B. Uysal, Kişisel
Fotoğraf Arşivi, 2015
2017;B.Uysal’dan
alınan bilgiler, 2017-
2018.

Kaynak:

<http://arkeolojihaber.net/2017/07/24/kahramanmarastaki-direkli-magarasinda-12500-yillik-yuvarlak-yapilar-bulundu/>

“Kahramanmaraş Mozaikler Şehri Olma Yolunda.”, *marasbugun.com*,
10.05.2018. Kaynak: <http://www.marasbugun.com/yazarlar/ali-avgin/kahramanmaras-mozaikler-sehri-olma-yolunda/60809/>

“Kahramanmaraş Mozaikler Şehri Olma Yolunda.”, *marasgundem.com*,
10.05.2018., Kaynak: <https://www.marasgundem.com/kahramanmaras-mozaikler-sehri-olma-yolunda-16137yy.htm>

“Germanicia Bölgenin Efes’i Olma Yolunda.”, *milliyet.com*, 16.12.2017.,
Kaynak: <http://www.milliyet.com.tr/germanicia-bolgenin-efes-i-olma-ekonomi-2573854/>

“Kahramanmaraş’ta Eski Taş Çağı’na Ait Mağara Resimleri Bulundu.”,
Kahramanmaraş İli, Elbistan İlçesi, Keçe Mağarası hakkında *Dr. Öğr. Üyesi*
Cevdet Merih EREK’le yapılan röportaj, *ntv.com* 25.07.2017.,
Kaynak: <https://www.ntv.com.tr/sanat/kahramanmarasta-eski-tas-cagina-ait-magara-resimleri-bulundu,0J0hpDhxbEqUeI075MXQjA>

“Kahramanmaraş’ta Taş Devri Mağara Resimleri Bulundu.”, Kahramanmaraş
İli, Elbistan İlçesi, Keçe Mağarası hakkında *Dr. Öğr. Üyesi Cevdet Merih*
EREK’le yapılan röportaj, *arkeoloji TV*, 27.07.2017. Kaynak:
<https://www.youtube.com/watch?v=E7bWNxu6pk4>.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

GURGUM KRALI HALPARUNTIYA'NIN (QALPARUNDA)
ADAK/STEL HEYKELİ
VOTİVE/ STELE SCULPTURE OF THE KING OF GURGUM
HALPARUNTIYA (QALPARUDA)

Çağlar AKDAĞ*

Özet

Gurgum, Anadolu'da Hititlerden sonra kurulmuş Neo-Hitit kent devletlerinden biridir. Günümüz de Kahramanmaraş ve çevresinde kurulan krallığın başkenti ise Marqasti'dir. Bu isim aynı zamanda bu günkü Maraş isminin kökenidir. Kentte günümüzde yaklaşık altmış kadar heykeltraşlık örneği tespit edilmiştir. Bunların çok büyük bir kısmını mezar stelleri ya da Tarhunzas betimlemelerinin yer aldığı adak sitelleri oluşturmaktadır. Tespiti yapılan Heykeltraşlık ürünleri içerisinde çok az sayıda serbest heykel günümüze kadar ulaşmıştır. Bu heykeller içerisinde özellikle Gurgum Krallarına ithafen bir adak mahiyetinde yapılmış İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmekte olan Kral Halparuntiya'ya ait Stel/heykel, Gurgum'un diğer heykeltraşlık eserleri içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle "Adak Heykeli" tarzında yapılmış üzerinde Luwice Hiyeroglif yazıtın bulunduğu bu tarz heykellere Neo-Hitit Kent devletlerinde nadiren rastlanılmıştır. İncelenen bu tip heykeller üzerinde yapılan çalışmalar, bunların büyük olasılıkla Kralın ölümünün ardından halkı tarafından tanrılaştırıldığı ve kült amaçlı diktilirdiği anlaşılmıştır. Heykel Gurgum'un İnançına açıklık getirmesi açısından da önem arz etmektedir. Aynı zamanda Heykelin üzerinde yer alan Luwice hiyeroglif yazıtın Gurgum kral listesine de ulaşılmış, bu bakımdan Gurgum'un soyağacı hakkında da önemli bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan stilistik değerlendirmeler heykelin M.Ö. 9 Yüzyıl'a ait olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu dönemden itibaren Gurgum örneklerinin üzerinde yoğun bir Assur etkisi görülmeye başlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neo-Hitit, Gurgum, Adak,Stel, Heykel, Kral.

Abstract

Gurgum is one of the Neo-Hittite city states established after the Hittites in Anatolia. Marqasti, the capital of the kingdom established in and around Kahramanmaraş today. This name is also the origin of this day's Maras name. Today around sixty sculptural examples have been identified in the city. The majority them grave steles or offering steles in which of Tarhunzas descriptions included. Within the sculptural the detected products, very few free sculptures have reached to the day. Stel / sculpture belonging to King Halparuntiya exhibited at the Istanbul Archeology Museum, which was made especially for the Gurgum Kingdoms within these sculptures, has a very important place among other sculptural works of Gurgum. These sculptures, especially in the form of the "Sculpture of offering", on which the Luwice Hieroglyph inscription was found, were rarely encountered in the Neo-Hittite city states. Studies on these types of sculptures that were examined revealed

*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Mail: caglarakdag.mku@gmail.com.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

that they were probably sanctified by the people after the King's death and erected to for cult purposes. The sculpture is also important in terms of clarifying the faith of Gurgum's. At the same time, the Luigian hieroglyphic inscription on the statue was also reached on the list of Gurgum king, and in this respect important information has also been obtained about the political chain of the city of Gurgum. Additionally, stylistic evaluations made on the sculpture, its reveals that must belong to the BC 9th century. From this period, an intense Assyrian influence is beginning to appear on Gurgum specimens.

Keywords: Neo-Hittite, Gurgum, Offering, Stele, Sculpture, King.

GİRİŞ

Neo-Hitit Kent devleti Gurgum'un heykeltıraşlık eserlerinin büyük çoğunluğu Kahramanmaraş'ın merkezinde yer alan kale ve çevresinde ortaya çıkarılmıştır. Bugüne kadar tespit edilen eserlerin çoğu önceleri geleneksel Hitit sanatı özellikleri gösterirken daha sonraları M.Ö. 9. Yüzyıl'ın başlarından itibaren bölgeyle yoğun kültürel bağı olan Assur, Arami ve Fenike kültürlerinin etkisi altına girdiği gözlemlenmiştir¹⁰⁴⁶. Gurgum'da ele geçen kabartmalı sanat eserleri içerisinde orthostadlar, mezar stelleri, Fırtına Tanrısı'nın konu edildiği adak stelleri, kapı aslanları, sfenksler, ve kral ya da yöneticilere ait heykeller yer almaktadır. Bunlar arasında Kral Halparuntiya'a ait olan heykel parçası diğer örnekler arasında Adak/Stel heykel tipindeki ender örneklerden biridir. Kralın ölümünün ardından halkı tarafından tanrılaştırıldığı ve kült amaçlı diktirildiği anlaşılmıştır¹⁰⁴⁷. Heykel Gurgum'un İncancına açıklık getirmesi açısından da önem arz etmektedir. Aynı zamanda Heykelin üzerinde yer alan Luvice hiyeroglif yazıttan Gurgum kral listesine de ulaşılmış, bu bakımdan Gurgum Kentinin siyasi silsilesi hakkında da önemli bilgiler edinilmiştir. Ayrıca yapılan stilistik değerlendirmeler heykelin M.Ö. 9 Yüzyıl'a ait olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Günümüze kadar yapılan çalışmalarda Neo-Hitit heykeltıraşlığının krallara ait heykelleri yeteri kadar önem görmemiş ve bu heykeller üzerinde detaylı araştırmalar yapılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Kral Halpurintiya'ya ait heykel parçasını Gurgum tarihini göz önünde bulundurarak Neo-Hitit Heykeltıraşlığı içerisinde değerlendirmektir.

Gurgum Kralları

Gurgum krallarından ilk kez Assur kaynaklarında söz edilmektedir. Grayson'un çalışmalarına göre Assur kaynaklarında ismi geçen ilk Gurgum Kralı (M.Ö. 858) Mutallu'dur¹⁰⁴⁸. Bununla birlikte Luvice yazıtlı stellerden de Gurgum hanedanının kronolojisine ulaşılabilmektedir. Bryce, tarafından transkripsiyonu yapılan MARAŞ 8 stelinde yer alan Luvice metinden Mutallu dan önceki krallar hakkında da bilgiler edinilmiştir. Bu krallar Astuwaramanza, Larama ve Muwatallidur¹⁰⁴⁹. Gurgum tahtına MARAŞ 4

¹⁰⁴⁶Darga 1992, 308; Akurgal 2005, 195-246.

¹⁰⁴⁷Sevinç 2007, 214-225, 239-250.

¹⁰⁴⁸Grayson 2002, 16.

¹⁰⁴⁹Bryce 2012, 122.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Stelinden edilinen bilgilere göre Kral Larama'dan sonra yüksek ihtimalle oğlu olan Kral Muwizi geçmiştir¹⁰⁵⁰. Kral Muwizi den sonra ise Gurgum tahtına Oğlu I. Halparuntiya geçer¹⁰⁵¹. Tahta I. Halparuntiya'dan sonra II. Muwatalli'nin geçtiği, oğlu olan II. Halparuntiya'nın Maraş 4 stelindeki: "*Ben Muwizi'nin torunu, Kral Muwatalli'nin oğlu Gurgum Kralı Halparuntiya'yım*" sözlerinden anlaşılmaktadır¹⁰⁵². Hakkında çok daha geniş bilgiler edindiğimiz kral ise çalışmamızda anlattığımız Stel heykeli de bulunan Larama II/Palam oğlu II. Qalparunda/ II. Halparuntiyas'tır¹⁰⁵³. Assur Kralı III. Salmanasar'ın seferlerinin geçtiği "Kurkh Anıtında", Fırat'ın batı yakasından altın, gümüş, bronzun ve kalayı haraç olarak alındığını haraç alınanlar arasında Gurgum Kralı II. Halparuntiyas/Qalparunda'nın da olduğundan bahsedilir¹⁰⁵⁴.

Assur kralları Sargon ve III. Tiglatpileser'in saltanat yıllarında (M.Ö. 744-727) Gurgum Kralı Tarhulara'dır¹⁰⁵⁵. Assur karşıtı bir tutum içerisinde olan kral, Urartu Kralı II. Sarduri'nin öncülük ettiği Kummukh (Adıyaman) ve Melid (Malatya) gibi Neo-Hitit krallıklarının da yer aldığı bir ittifaka katılmıştır. Söz konusu ittifak M.Ö. 743 yılında Assur tarafından dağıtılmıştır¹⁰⁵⁶. Daha sonra ki yıllarda Kral Mutallu babası Tarhulara'yı öldürerek Gurgum tahtının bilinen son kralı olmuştur¹⁰⁵⁷. Assur Kralı II. Sargon M.Ö. 721-705 yılları arasında Neo-Hitit Kent Devletlerine seferler düzenlemiş ve diğer devletler gibi Gurgum'u Assur eyaleti olarak Marqas/Marqasti¹⁰⁵⁸ ismiyle doğrudan imparatorluğa katmıştır¹⁰⁵⁹. Böylece Astuwaramanza ile başlayan Gurgum taht soyu, Mutallu ile sona ermiştir¹⁰⁶⁰.

Kral II. Halparuntiya (Qalparunda) Adak/Stel Heykeli

Kahramanmaraş, Neo-Hitit Kent Devleti Gurgum'un bulunduğu yerde kurulmuştur¹⁰⁶¹. Sistematik bir kazı yapılmamış olmasına rağmen çok sayıda Neo-Hitit heykeltraşlık eseri kentin sanatına ışık tutmaktadır. Bu buluntular içerisinde önemli bir yere sahip olan ve adını Assur yıllıklarından bildiğimiz Gurgum Kralı II. Halparuntiya/II. Qalparunda'ya (M.Ö. --853--) ait granitten yapılmış "Stel Heykel" (Fig 1), 1906 yılında Alman Pastör Brunnemann tarafından bulunmuş ve bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir¹⁰⁶². Bir blok halinde işlenen yüksekliği 1 m, her bir kenarı ise 60 cm. genişliğinde olan heykelin sadece belden dizlere kadar olan bölümü korunabilmiştir ve Zincirli, Karkamış örneklerinden bildiğimiz aslan ya da boğa kabartmalı bir kaidenin üzerine koyulduğu düşünülmektedir. Kral

¹⁰⁵⁰Bryce 2012, 122-123.

¹⁰⁵¹Bryce 2012, 123-125.

¹⁰⁵²Bryce 2012, 123.

¹⁰⁵³Grayson 2002, 18, 37, 47; Giusfredi 2010, 56; Bryce 2012, 126.

¹⁰⁵⁴Grayson 2002, 18.

¹⁰⁵⁵Luckenbill 1926, 272-287; Luckenbill, 1927, 13, 31, 46.

¹⁰⁵⁶Anspacher, 1912, 36-38; Hawkins, 2000, 250.

¹⁰⁵⁷Olmstead, 1923, 225; Hawkins, 2000, 250.

¹⁰⁵⁸Marqas/Marqasti ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hawkins 2000, 352-353.

¹⁰⁵⁹Winckler 1907, 252; Hawkins 1990, 352; Stiebing 2009, 277.

¹⁰⁶⁰Bryce 2012, 122-123; Ürkmez 2014, 73.

¹⁰⁶¹Kuhrt 2010, 41; Ürkmez 2014, 71.

¹⁰⁶²Hawkins 2000, 255.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

olasılıkla vücudun tamamını örten uzun bir tören elbisesi giyiyordu, belinde bir kemer bulunan elbisenin kemerden dışarıya sarkan püskül parçası görülmektedir. Heykelin sol kenarında muhtemelen omuzdan asılı bir kemerle tutturulmuş, başı yarım ay biçimli sivri uçlu kılıç, sağ kenarında ise selamlama pozisyonunda aynı zamanda Luwice "ben" anlamına geldiği belirtilen bir insan figürü yer almaktadır¹⁰⁶³. Bu figür başlıksızdır ve saçları enseden omuza doğru inip bir saç topuzuyla sonlanıp, alın üzerinde de bant motifleriyle sınırlandırılmıştır. Figürün düz şekilde inen sakalı küt şeklinde göğüs üzerinde kesilmiştir. Figürün üzerinde kısa kollu uzun sade bir tören elbisesi bilek üzerinde püsküllü olarak sonlanmaktadır. Belinde ise ince iki kuşakla sınırlandırılmış kemer bulunmakta ve her iki el bileğinde de bilezikler yer almaktadır. Ayaklarında ise ucu kalkık bir çizme bulunmektedir.

Heykelin korunabilen yüzeyi üzerinde altı satırlık bir Luwice yazıt eteklerin üç yanını saracak şekilde işlenmiştir. Yazıtta Gurgum Krallarının yedinci sırasında bulunduğu anlaşılan ve kendisini tanıtan kral verdiği bilgilere göre II. Halparuntiya olmalıdır. Assur yazılı belgelerinde ise Halparuntiya ismi Qalparunda olarak geçmektedir. Ayrıca bugüne kadar tespiti yapılan Gurgum kralları arasında üç tane Halpurantiya isimli kralın olduğu görülmüştür¹⁰⁶⁴.

Yazıtta II. Halparuntiya/II. Qalparunda: *"Ben Halparuntiya, Gurgum Kralı Muwatalis'in oğlu, Hirika kentini cezalandırdığım yıl Tarhunzas UPATITASIS oturdum, Iluwasi kentini ele geçirdim ve ben... uzak dağ (?), Atursaliyanza ve Hirika topraklarını TARPA yaptım? Ve bizim için iki ülke HALA (-) yapmadım. Babam ve büyükbabam için orada yetkili oldum ama ne babam ne de büyükbabam "kendilerine izin vermedi", ama ben Halparuntiyas "kendime izin verdim", Mutawaliş'in oğlu, Muwizis'in büyük torunu. Ben babamı, büyükbabamı, büyük büyük babamı ve atalarımı yücelttim."* ifadeleriyle hem kendisi hakkında hem de Gurgum Kent Devleti'nin kralı soy ağacı hakkında bilgiler vermektedir. Yazıtın Hawkins tarafında yapılan çevirisiyle Gurgum devletinin ve dolayısıyla Kahramanmaraş kentinin siyasi tarihinin bir bölümü aydınlatılabilmektedir. Gurgum krallarının soy ağacının tespitinde ayrıca, Maraş Kalesi'nde tespit edilmiş olan Maraş Aslanı (Fig. 2)¹⁰⁶⁵ ve yine Maraş'ta bulunan bugün Metropolitan Müzesi'nde sergilenmekte olan Kral Larama I steli¹⁰⁶⁶ üzerindeki yazıtlardan faydalanılabilmektedir. Bu eserler üzerinde de Halparunda/Qalparunda ismine rastlanılmaktadır¹⁰⁶⁷. Heykelin tarihlendirilmesine yardımcı olan bu eserlerin dışında Assur Kralı III. Salmanasar dönemine ait yıllıklarda babası II. Muwatalli'nin adının da geçtiği Qalparunda ile aynı kral olduğu yapılan filolojik incelemeler sonucunda

¹⁰⁶³Darga 1992, 333.

¹⁰⁶⁴Giusfredi 2010, 56; Bryce 2012, 123.

¹⁰⁶⁵Konyar 2010, 147.

¹⁰⁶⁶Hawkins 2000, 252-253.

¹⁰⁶⁷"Maraş 8" ve "Maraş 4" diye adlandırılan steller, Gurgum Krallığı'nın erken dönemlerindeki siyasi olayları anlatırken "Maraş Aslanı", Gurgum'un krallığının yedi soydan oluşan hanedanlığı hakkında bilgiler vermiştir.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

ortaya çıkarılmıştır. Bu yazıtlar kral heykelinin tarihini yaklaşık olarak M.Ö 850-800 yılına yerleştirmemize olanak sağlamıştır. Böylece Neo-Hitit Dönemine ait Gurgum kral heykelinin en yakın benzeri Zincirli kral heykeli ve Kargamış kral heykeline ait Louvre Müzesi'ndeki heykel başıyla da aynı tarihe tarihlenmiş olmaktadır¹⁰⁶⁸. Adı geçen bu heykeller için tarihsel değerlendirmeler M.Ö. yaklaşık 850-800 dolaylarını işaret etmektedir¹⁰⁶⁹.

Sonuç

Gurgum kentinde çok sayıda Neo-Hititlere ait kabarmalı sanat eseri ortaya çıkarılmıştır. Bunlar içerisinde büyük çoğunluğu mezar stelleri oluşturmakta, bunun dışında ortostadlar ve serbest heykellere az sayıda olsa da rastlanılmıştır. Serbest heykeller içerisinde ele alınan Kral Halparuntia'ya ait olan heykel Gurgum tarihi ve inancı hakkında bilgi edinmemize olanak sağlamıştır. ikonografik değerlendirmelerinden ve Luvise yazıttan yola çıkarak, Heykelin Gurgum kralı II. Halparuntiya/ Qalparunda'ya ait olduğu anlaşılmıştır. Heykelin olasılıkla Kralın ölümünden sonra anısını yaşatmak ve onurlandırılmak amacıyla diktirildiği düşünülmektedir. Yine heykeli üzerinde yer alan yazıt ve kralın kıyafeti tören atrübütleri kült amaçlı saygı pozisyonunda ya da koruyucu anlamda diktirildiğini de akla getirmektedir. Geleneksel Hitit kültürünün de hala varlığını koruduğunu göstermektedir. Bu manada ele geçirilmiş nadir örneklerden olması bakımında da Kahramanmaraş'ın önemini ortaya koymaktadır. Heykel Gurgum topraklarının territoriumunu belirlemede da yardımcı olabilecek niteliktedir.

---

¹⁰⁶⁸Hawkins 1974, 309.

¹⁰⁶⁹Darga 1992, 308.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

Kaynakça

- Akurgal 2005 E. Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara. 2005.
- Anspacher 1912 A. S. Anspacher, *Tiglath Pileser III*. New York. 1912.
- Bryce 2012 T. Bryce, *The World Of The Neo-Hittite Kingdoms A Political And Military History*. New York. 2012.
- Giusfredi 2010 F. Giusfredi, *Sources For A Socio-Economic History Of The Neo-Hittite States*. Universitätsverlag-Heidelberg. 2010.
- Grayson 2002 A. K. Grayson *Assyrians Rulers of The Early First Millennium BC II (858-745 BC)*. *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods* Vol 3. Toronto-Buffalo-London. 2002b.
- Hawkins 1974 J. D. Hawkins, Assrians and hittites. *IRAQ* 36 /1/2 (1974) 67-83.
- Hawkins 2000 J. D. Hawkins. *Corpus Of Hieroglyphic Luwian Inscription, Volume 1 Part 2*. New York. 2000.
- Hawkins 1990 J. D. Hawkins, "Maraş", *Reallexikon der Assyrologie und Vorderasiatische Archäologie*. Band 7 (1990) 352-353.
- Konyar 2010a E. Konyar, Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2010. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* (30) 26-28. 2010a.
- Konyar 2010b E. Konyar, "İlk Tunç Çağı'ndan Orta Demir Çağı'na Kahramanmaraş". *Dağların Gazeli Maraş* Ed.: F. Özdem. İstanbul 2010.
- Kuhrt 2010 A. Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakınoğu Yaklaşık M.Ö. 3000-330 Cilt 2*. Çev.: D. Şendil. İstanbul 2010.
- Sevinç 2007 F. Sevinç, *Hititlerde Ölümlere ve Yer altı Tanrılarına Sunulan Kurbanlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. 2007.
- Luckenbill 1926 D. D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonis-Historical Records of Assyria, From The Earliest Times to Sargon Vol. 1*. Chicago-Illinois.1926.
- Luckenbill 1927 D. D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonis-Historical Records of Assyria. From Sargon To The End Vol. 2*. Chicago- Illinois.1927.
- Stiebing 2009 W. Stiebing, *Ancient Near Eastern History and Culture*. New York. 2009.
- Olmstead 1923 A. Olmstead, *History of Assyria*. New York. 1923.
- Winckler 1992 H. Winckler, *The History of Babylonia and Assyria*. New York. 1907.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

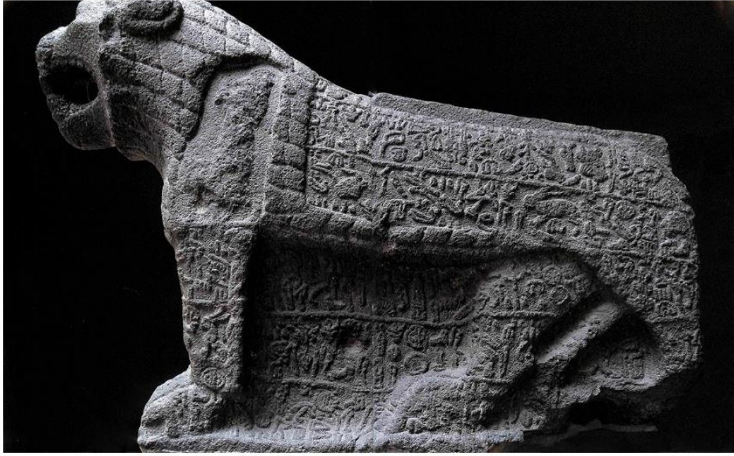
Muhibbe 1992
Ürkmez 2014
Germanicia”. *Ksü-S*
11 (2) 67-95.

D. Muhibbe, (1992). *Hitit Sanatı*. İstanbul. 1992.
Ö. Ürkmez, “Eski Çağ'da Maraş Ya Da Marqaşti
osyal Bilimler Dergisi (2014)

FIGÜRLER

Figür 1: Gurgum Kralı II. Halparuntiya/ Qalparunda. (Konyar 2010b, 145).

Figür 2: Maraş Aslanı (Konyar 2010b, 142).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

KAHRAMANMARAŞ'TAN LATİNCE BİR MEZAR YAZITI

A Latin funerary inscription from Kahramanmaraş

Prf. Dr. Ergün LAFLI - Dr Gülseren Kan ŞAHİN¹⁰⁷⁰

Özet

Bu makalede Kahramanmaraş Müzesi bahçesinde sergilenmekte olan Latince bir mezar yazıtı tanıtılmaktadır. Bu yazıt İS. 3. yy.'a tarihlenmekte olup, Roma Dönemi'nde Kommagene Bölgesi'nde konuşlanan legio III Italica ile ilintili olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Mezar yazıtı, Latince epigrafisi, legio III Italica, Kahramanmaraş, Kommagene, Anadolu, Türkiye, Roma Dönemi.

Abstract

This paper presents a funerary inscription in Latin that is being displayed in the garden of the museum of Kahramanmaraş in southeastern Turkey. It is dated to the third century A.D. and associated with the presence of *legio III Italica* in Roman Commagene.

Key words: Funerary inscription, Latin epigraphy, *legio III Italica*, Kahramanmaraş, Commagene, Asia Minor, Turkey, Roman period.

Introduction

The museum of Kahramanmaraş was founded in 1975 mostly with the finds collected from local sites of the region, especially from Germanicia (Γερμανίκεια) in ancient Commagene in southeastern Turkey (fig. 1). The museum was renewed and re-opened with a new exhibition in 2009, after the addition of a new epigraphic hall. Few epigraphic monuments of this museum are known by the scholars, and very few of them are in Latin¹⁰⁷¹, as the majority of the epigraphic collection consists of Greek inscriptions.

In the side yard of the museum of Kahramanmaraş an unpublished funerary monument with Latin inscription is being displayed (figs. 2a-b). It bears no accession number. The feature of the monument is very simple, as it consists in a rough parallelepiped altar, *i.e.* ara. Funerary inscriptions in Latin from Kahramanmaraş and its territory corresponding to the northwestern Commagene are extremely rare. The richest epigraphic heritage in wider Commagene belongs to Zeugma in the southeastern part of this region. In his principal monograph of 1976 Jörg Wagner catalogued 159 inscriptions from Zeugma and the surrounding area, of which 147 were funerary, mostly in Greek and few in Latin¹⁰⁷². Also in later epigraphic studies on Zeugma the

---

¹⁰⁷⁰ Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü; lafli@yahoo.ca - <http://deu.academia.edu/ErgunLAFLI> - Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, gulserenkan@hotmail.com

¹⁰⁷¹ Only one Latin funerary inscription is known from Germanicia which was concerning about a soldier dead at his age of 30 years, whose name and unit are lost: *CIL* III, 6708 = *IGLS* I, 88: [-----]C[---] / [--- anno]s XXX mi/[litavit] [anno]s VII IAV / [---] hered[ibus] rel[ictis] [co]mmanip[ulis] s[uis] [c]urante [-----].

¹⁰⁷² J. WAGNER, *Seleukia am Euphrat/Zeugma* (Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients, Reihe B, Nr. 10), Wiesbaden 1976, p. 84: two funerary texts from Apameia (*SEG* XXVI, 1488-1489); p. 111: three mosaic texts from Asağı Çardak (*SEG* XXVI, 1491-1493); pp. 112-113: three funerary texts from Nisibis (*SEG* XXVI, 1494-1496); 130: a public honorific inscription (*SEG* XXVI, 1498); pp. 130-131: an altar dedication (*SEG* XXVI, 1499); 132-136: four funerary Latin texts for legionaries (later edited in J. WAGNER, «Legio

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

number of Latin inscriptions appears to be very limited in number¹⁰⁷³. Most of the existing ones are associated with the Roman troops in the region and consist of funerary monuments belonging to Roman soldiers or tiles stamps, as in the case of the present inscription. A further funerary example is known from an ancient site called as Aroulis, modern Eneş.¹⁰⁷⁴

A Latin funerary inscription

Material: Local limestone in yellow-reddish cream-colour.

Provenance: Unknown, somewhere in the province of Kahramanmaraş.

State of preservation: Damaged on the upper frontal edges and sawed at the basis, with the consequent loss of a few letters at the beginnings of l. 1 and 2, as well as at the end of the l. 1, and the lack of the bottom part of the l. 7. The rest of the text is still well preserved, with exclusion of the broken edges.

Measurements: max. h. 38.7 cm, w. 34.9 cm, th. 36 cm, h. of letters: l. 1 6.1 cm (w. 3.6 cm), l. 2 5.4 cm, l. 3 5.4 cm, l. 4 5.3 cm, l. 5 5.4 cm, l. 6 3.9 cm, l. 7 c. 6.0 cm and h. of the interval between the lines c. 1.2-1.0 cm.

Monumental typology: A parallelepiped funerary monument.

Date: Second decade of the third century A.D. on the basis of historical considerations.

Transcription:

[-----]

[.]is, immunis

[l]eg(ionis) III Ital(icae),

vix(it) ann(os) XLV,

mil(itavit) ann(os) XX[V?].

5

Claud(ius) Candi-

dus, colle(ga) et

h(eres), f(aciundum) c(uravit).

Translation:

[(This is the tomb of) ...],

soldier exempt from the duties

of the Third Legion Italica,

who lived forty-five years,

who served twenty (-five?) years in the army.

C(aius?) Claudius Candidus, his

colleague and

III Scythica in Zeugma am Euphrat», in *Studien zu den Militärgrenzen Roms*, II, Vorträge des 10. Internationalen Limeskongresses in der Germania Inferior, Köln - Bonn 1977, pp. 533-536, nos. 1-4 = *AE* 1977, 819-822); pp. 136-143: seven legionary tile stamps in Latin (cf. WAGNER, «Legio III Scythica...», *cit.*, pp. 537-539, nos. 1-7 = *AE* 1977, 823); pp. 173-273: 138 funerary inscriptions, only three of which (p. 216, p. 231 and p. 262 = *AE* 1977, 818) are in Latin and originate from Zeugma (*SEG* XXVI, 1500-1622). Three other stamps are edited in WAGNER, «Legio III Scythica...», *cit.*, p. 536, no. 5 and p. 539, nos. 8-9 = *AE* 1977, 824)]

¹⁰⁷³ C. CROWTHER, «Inscriptions on stone», in W. AYLWARD (ed.), *Excavations at Zeugma*, conducted by Oxford Archaeology, Los Altos, CA 2013, pp. 203-204, no. 4, and pp. 211, no. 15.

¹⁰⁷⁴ *CIL* III, 14396e = *IGLS* I, 79: *Leg(io-) III[I?] ---]/PR [---]*.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

heir, took care that it was done.

Epigraphic comments: The limestone block is very damaged along the upper margin of the engraved surface, with the loss of the first section of text, and along the upper side margins, with the consequent disappearance of some of the initial and terminal letters of the first two lines. Moreover, it is cut at the bottom, so that the letters of the last line are kept only in the upper portion.

The furrow of the letters is very flared, with an effect particularly accentuated in the apical ends of the strokes of some letters, in particular at the top of the A.

The letters have a fairly regular distribution and relatively homogeneous dimensions, but they have been engraved freely, without preliminary guidelines and letter's outlines, so that the same letter may have a different shape in the distinct occurrences, with a wider or narrower form and diversified disposition of strokes, lines, bars and arms. Some strokes have an irregular shape.

The first line(s?) of the original text is (are?) completely missing. In this place the name of the deceased should be engraved, which apparently ends at the following line.

L 1: The fracture of the left border led to the disappearance of both the first letter and the upper part of the stroke of the letter I. The last letter is almost completely illegible, with the exception of a part of the inferior arc.

L 2: The letter deleted due to the initial fracture can easily be integrated (L). The central stroke of the numeral is shorter than the lateral ones.

L 3: Of the last letter (V) only the first descending stroke is preserved.

L 4: At the end of the line there seems to be a slight trace of the descending stroke of the numeral V(*quinque*) next to XX (*viginti*). The empty space left in the pagination of the text, in fact, would make its presence possible, but the stone surface is seriously damaged in this area, more than at the previous line.

L 5: At the beginning of the line the trace of a C can be detected, larger than the other letters, engraved, however, at a later moment and external to the pagination. It may be perhaps interpreted as the addition of the *praenomen* after the completion of the text, perhaps as a result of a rethink or correction by the lapicide.

L 7: The cut of the base of the stone block has comported the loss of the lower part of the three letters, but the abbreviation HFC is clearly identifiable. Peculiar in the monument is the regular use of *hederae distinguentes*, which have large dimensions in the first lines and then are decreasing in the subsequent ones.

Historical comments: The inscribed block was a portion of a funerary monument dedicated to an unknown soldier of the *legio III Italica*, who lived forty-five years, twenty of which or perhaps more spent in the *militia*. The comrade and heir Caius(?) Claudius Candidus erected the sepulchre in his memory. The name of the dedicator, to which the *praenomen* can be attributed only hypothetically, is derived from the imperial onomastic and does not allow to obtain information that may be useful for the reconstruction of the historical and chronological context.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Of the name of the deceased, only the possible termination of the *cognomen* remains in genitive form, which is attributable to the range of onomastic elements too wide to be of some help in this context. However, it is also probable that the stone block has been sawed also on the upper side, so that more than one line of text has disappeared at the beginning of the inscription and that the termination may concern another function performed by the deceased. The years of life, XLV, would favour the integration of the numeral at the end of the sixth line as XXV, thus extending his legionary military service for almost 25 year, beyond the usual terms of 20 years. However, cases are also documented in which the military service seems to have started at a slightly older age, *i.e.* 25 years¹⁰⁷⁵. Therefore, it is not possible to determine whether he was a veteran who had prolonged his period of military service or a soldier by that time at the end of his service. Nevertheless, considering not only that the decease belonged to the group of the *immunes*, but also and foremost the figure of the dedicator of the funerary monument, who qualifies himself as his colleague and heir, the deceased must have been an active soldier. Indeed, the use of the term *collega* suggests that both the men were in service at this time as *immunes* at the legion.

In his function as *immunis* this anonymous soldier was exempt from the heavier and undesirable duties and *corvée* to which the legionaries were subjected, even though without any increase in their payments. The *immunes* ('those who where exempted') were in fact legionaries excused from some of the fatigues making part of the routine tasks because they possessed some specialised skill or ability, which qualified them for special services¹⁰⁷⁶. These specialists were present in every unit of the Roman army, but the term *immunes* which defines them as a whole became common only starting from the second century A.D¹⁰⁷⁷. A modern attempt has shown that during the second century in a legion that had a little over 5,000 legionaries, there were 1,100 graduates other than the centurions, of which 620 were *immunes* and 480 *principales*¹⁰⁷⁸.

The first and most extensive definition of the military *immunitas* is to be dated at the second part of the second century A.D. It belonged to Tarutienus Paternusor Tarrutenius Paternus who was a jurist, military commander as

---

¹⁰⁷⁵ For example, the soldier of the *legio III Cyrenaica*, C. Iulius Marcellinus, who died at the age of 35, after having served for 11 years (*CIL* III, 14138, 3).

¹⁰⁷⁶J. NELIS-CLÉMENT, *Les beneficiarii : militaires et administrateurs au service de l'empire (Ier s. a.C. - VIe s. p.C.)*, Paris - Bordeaux 2000, pp. 64-65, *passim*; M.A. SPEIDEL, «Specialisation and promotion in the Roman imperial army», in L. DE BLOIS (ed.), *Administration, prosopography and appointment policies in the Roman empire*, Proceedings of the first workshop of the international network impact of empire (Roman empire, 27 B.C.- A.D. 406), Leiden, June 28- July 1, 2000, Amsterdam 2001, pp. 50-61; J. NELIS-CLÉMENT, «Non-Commissioned officers, NCOs: Principate», in Y. LE BOHEC, G. BRIZZI, E. DESCHLER-ERB, G. GREATREX, B. RANKOV and M. REDDÉ (eds.), *The encyclopedia of the Roman army*, Malden, MA - Oxford - Chichester 2015, pp. 687-689; D.B. CAMPBELL, «The immunes. Cleks, artisans, and specialists», *Ancient Warfare* XI, 2, 2017, pp. 55-57.

¹⁰⁷⁷ M.A. SPEIDEL, «Specialisation and promotion...», *cit.*, p. 51. All the dates indicated in the text are to be considered as A.D.

¹⁰⁷⁸D.J. BREEZE, «The career structure below the centurionate», in *ANRW*, II, 1, Berlin - New York 1974, pp. 435-436.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

well as praetorian prefect under Marcus Aurelius and Commodus (A.D. 177-182) and wrote a military treatise now lost¹⁰⁷⁹. In a passage preserved in the *Digestus*¹⁰⁸⁰ he qualified as *immunes* as the soldiers who excused from *munera*, and listed in this category a long and disorganised series of specialists and functions. Some centuries later his considerations were resumed by Vegetius¹⁰⁸¹, who furnished a similar but abbreviated and confusing list of specialists connected with the *immunitas*. In contrast with these sources, the rich epigraphic documentation attests that, as in this case, the majority of the soldiers excused from the *munera* considered themselves simply as *immunes*, whereas few of them beside the *immunitas* specified the particular function they performed¹⁰⁸².

At the moment of his death, due to causes that cannot be verified, the anonymous soldier from Kahramanmaraş and his colleague, C.(?) Claudius Candidus, were performing some special services within a detachment (*vexillatio*) of their legion, the *III Italica*, presence of which in Commagene or in its neighbourhoods appears somewhat surprising and requires an attempt at clarification.

The *legio tertia Italica* was enrolled together with the twin *legio secunda Italica* by a decision of Marcus Aurelius¹⁰⁸³ and was intended to be stationed in the province of Raetia, while the second legion was destined to the Noricum, in prevision of the military campaign against Sarmatians and Germans¹⁰⁸⁴. The *dilectus* was conducted in Italy, presumably in coordination with that of the twin second legion managed by Iulius Verus¹⁰⁸⁵, with the *officium* of Ti. Claudius Proculus Cornelianus¹⁰⁸⁶ and eventually of M.

---

¹⁰⁷⁹Dio Cass. LXXI, 12, 3; LXXI, 33, 3. Cf. *PIR*², T 35; D. LIEBS, «Ein Bildnis des Pandektenjuristen Tarutienus Paternus», *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte / Romanistische Abteilung* 119, 2002, pp. 348-351. D. LIEBS, *Hoffjuristen der römischen Kaiser bis Justinian* (Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse), Munich 2010, p. 47; G. MIGLIORATI, *Iscrizioni per la ricostruzione storica dell'Impero romano da Marco Aurelio a Commodo*, Milan 2011, pp. 528-532.

¹⁰⁸⁰*Dig.*, L, 6, 7.

¹⁰⁸¹*Veg., mil.*, II, 11.

¹⁰⁸²Cf. D.B. CAMPBELL, «The immunes. Cleks, artisans, and specialists», *Ancient Warfare* XI, 2, 2017, pp. 56.

¹⁰⁸³Dio Cass. LV, 24, 4.

¹⁰⁸⁴Cf. M.A. SPEIDEL, «Marcus Aurelius. Der pflichtbewusste Philosoph in der Gewalt der Umstände», in M.A. SPEIDEL, *Heer und Herrschaft im römischen Reich der hohen Kaiserzeit* (Mavors Roman army researches XVI), Stuttgart 2009, pp. 177-178. On the Third Legion see K. DIETZ, «Legio III Italica», in Y. LE BOHEC (ed.), *Les légions de Rome sous le Haut-Empire, actes du congrès de Lyon, 17-19 septembre 1998*, Paris 2000, pp. 133-143.

¹⁰⁸⁵E. GROAG, «Iulius (525)», in *RE*, X, 1, 1918, coll. 850-852; *PIR*², I 618; *DNP* 6, 44 [II 144]; B.E. THOMASSON, *Laterculi praesidium*, Vol. I *ex parte retractatum*, Göteborg 2009, 14:24; MIGLIORATI, *Iscrizioni ...*, cit., p. 49, note 2 and pp. 300-302.

¹⁰⁸⁶*IDRE* II, 451 = AE 1956. 123 = AE 1991, 1691 = AE 1992, 1866 (from *Lambaesis*, Numidia): *Ti(berio) Cl(audio) Proculo / Corneliano / praef(ecto) coh(ortis) II Bra(carum) trib(uno) coh(ortis) mil(iariae) Ael(iae) / Dacor(um) praef(ectus) al(ae) / Sulpiciae proc(uratori) provinc(iae) Syriae / ad rationes putandas / proc(uratori) metal(lorum) Pannonic(orum) / et Dalmaticorum proc(uratori) / kalend(ari)i Vegetiani in Hisp(ania) item ad dilectum cum / Iulio Vero per / Italiam tironum / II leg(ionis) Italicae / proc(uratori)*

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Claudius Fronto¹⁰⁸⁷. It occurred perhaps in A.D. 165¹⁰⁸⁸, or a little later, between 165 and 166 or between 166 and 167¹⁰⁸⁹. Nonetheless, as it can be inferred from the epigraphic documentation, the recruitment must have been subsequent not only to the return of Iulius Verus from his office as the governor of the province of Syria and the participation to the campaign of Lucius Verus against the Parthians¹⁰⁹⁰, but eventually also to the consulate suffect covered in *absentia* by M. Claudius Fronto during the second half of the year A.D. 165 or eventually the first half of 166¹⁰⁹¹.

After an initial period of employment between Noricum and the neighbouring provinces together with the *II Italica*¹⁰⁹², around the year 175 the *III Italica* established a permanent base in Castra Regina (modern Regensburg), where it was destined to remain for more than two centuries, until its transfer to

---

regionis / Thevestinae / proc(uratori) IIII p(ublicorum) A(fricae) / Inventus / Aug(usti) lib(ertus) tabul(arius) / [[leg(ionis) III] Aug(ustae)]. On Ti. Claudius Proculus Cornelianus, cf. Y. LE BOHEC, «Ti. Claudius Proculus Cornelianus, procureur de la région de Theveste», in *ZPE* 93, 1992, pp. 107-116.

¹⁰⁸⁷ *CIL* VI, 41142 = *CIL* VI, 1377 = *CIL* VI, 31640 = *IDRE* I, 10 = *AE* 2013, 13 (from Rome): *M(arco) Claudio [Ti(beri)] f(ilio) Q(uirina) / Frontoni co(n)s(uli) / leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) provinciarum Daciae et [Moesiae] super(ioris) simul leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) provincia[rum III] / Daciae leg(ato) Aug(ustorum) pr(o) pr(aetore) Moesiae super(ioris) [et] / Daciae Apule(n)sis simul leg(ato) Aug(ustorum) pr(o) pr(aetore) provinciae Moesiae super(ioris) comiti divi Veri / Aug(usti) donato donis militarib(us) bello Armeniaco et Parthico ab Imperatore Antonino Aug(usto) et a divo Vero Aug(usto) corona / murali item vallari item classica item / aurea item hastis puris IIII item vexillis / IIII curatorum operum locorumq(ue) publicorum / misso ad iuventutem per Italiam legendam leg(ato) Aug(ustorum) pr(o) pr(aetore) exercitus legionarii / et auxiliarii per Orientem in Armeniam / et Osrhoenam et Anthemusiam ductorum leg(ato) Aug(ustorum) legioni(s) primae Minervillae in ex(s)peditionem Parthicam deducenda leg(ato) divi Antonini Aug(usti) leg(ionis) XI Cl(audiae) praetori aedili curuli ab actis senatus quaestori urbano Xviro stilitibus iudicandis / huic senatus auctore Imperatore M(arco) Aurelio Antonino Aug(usto) Armeniaco Medico / Parthico maximo quod post aliquo<d=T> secunda proelia adversus Germanos / et Iazyges ad postremum pro r(e) p(ublica) fortiter / pugnans ceciderit armatam statuas [poni] / in foro divi Traiani pecunia publica cen[suit].* On M. Claudius Fronto, cf. E. GROAG, «M. Claudius Ti. f. Quirina Fronto (157)», in *RE* III, 1899, coll. 2722-2723; *PIR*² C 874; *DNP* 3, 17 [III 31]; THOMASSON, *Laterculi...*, *cit.*, 20:45, 21:15 and 21:34; MIGLIORATI, *Iscrizioni...*, *cit.*, pp. 220-222.

¹⁰⁸⁸ J.C. MANN, «The raising of new legions during the Principate», in *Hermes* 91, 1963, p. 485. Cf. E. RITTERLING, «Legio», in *RE*, XII, 1-2, 1925, who refers to 165 (col. 1468) and to 165-166 (coll. 1300-1301 and 1532).

¹⁰⁸⁹ The date 165/166 was preferred, among others, by: A.R. BIRLEY, *Marcus Aurelius. A biography*, London 1966, rev. ed. 2001, p. 249; E. DĄBROWA, *Legio X Fretensis: A prosopographical study of its officers (I-III c. A.D.)*, Stuttgart 1993, p. 59, no. 45; DIETZ, «Legio III...», *cit.*, p. 133; B. LŐRINCZ, «Legio II Italica», in *Les légions de Rome...*, *cit.*, p. 145; SPEIDEL, «Marcus Aurelius...», *cit.*, pp. 177-178. Otherwise, M. CORBIER, *L'aerarium saturni et l'aerarium militare. Administration et prosopographie sénatoriale* (Publications de l'École française de Rome, 24), Rome 1974, pp. 235-236, is inclined for dating to 166/167. Cf. MIGLIORATI, *Iscrizioni...*, *cit.*, pp. 221-222 and 300-302.

¹⁰⁹⁰ *CIL* III, 2732 = III, 8714; *CIL* III, 199. Cf. MIGLIORATI, *Iscrizioni...*, *cit.*, p. 301.

¹⁰⁹¹ Discussion in MIGLIORATI, *Iscrizioni...*, *cit.*, pp. 221-222, who indicates as most probable the 165.

¹⁰⁹² Cf. *CIL* III, 1980 = *CIL* III, 8570 (from Salona, Dalmatia), with mentions of the epithets of the twin legions, respectively *Pia* and *Concordia* (169-170).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Vallatum (modern Waltenburg), within the same province¹⁰⁹³. Under Septimius Severus the legion received the epithet *Severiana*¹⁰⁹⁴. In 213, following the campaign against the Alamanni, on the occasion of the passage of Caracalla in Rhaetia and the visit of the sanctuary of Apollon Grannus¹⁰⁹⁵, near Feimingen, the ancient Phoebiana, the legion received the epithet of *Antoniniana*; and subsequently, in 238, that of *Gordiana*¹⁰⁹⁶.

Only two evidences connect the troops of Rhaetia to an oriental context. The first is provided by the Greek version of the famous trilingual inscription of Naqsh-e Rostam, north of *Persepolis*, which celebrates the achievements of Shāhpūr I who reigned between A.D. 241-272. Among the troops in the retinue of Valerian and defeated by the Sasanian army in the spring of 260, it is listed under με[τ'αὐτοῦ] ἂπὸ Γερμανῶ[ν ἔθ]υ[σος, ἂπὸ Περσίας ἔθ]υ[σος, ἂπὸ] Νωρικοῦ ἔθ]υ[σος...¹⁰⁹⁷. But the reference could have concerned also one or more of the *cohortes Raetorum*, of which the first is attested in a permanent way in the province of Asia, while others were established in Dacia and in Moesia inferior¹⁰⁹⁸. Likewise generic is the mention of Rhaetian troops in the Aurelian's army during the campaign against Zenobia in A.D. 271-272¹⁰⁹⁹.

From the epigraphic point of view, the presence of soldiers and officers belonging to the third legion is well documented in Rhaetia and in the neighbouring territories, between the Alpine zone and the Danubian landscape, while the known documentation concerning the presence of soldiers of the legion in the oriental provinces of the empire is very limited¹¹⁰⁰. Therefore, it should be noted that two centurions of the legion are mentioned in two distinct monuments, both from Apulum (Alba Iulia), in Dacia, evidently in relation to the temporary presence in the area of a

---

¹⁰⁹³ Both the settlements are mentioned at the beginning of the fifth century A.D. in the *Notitia Dignitatum* (XXXV, 17: *Praefectus legionis tertiae Italicae partis superioris, Castra Regina, nunc Vallato...*). Cf. DIETZ, «Legio III...», *cit.*, p. 135.

¹⁰⁹⁴ AE 1991, 266 (from Rome).

¹⁰⁹⁵ Dio Cass., LXXVIII, 15, 4-6; *IvEph* 802.

¹⁰⁹⁶ Cf. DIETZ, «Legio III...», *cit.*, p. 143.

¹⁰⁹⁷ RGDS 20 = *IK Estremo oriente* 261, 20.

¹⁰⁹⁸ Cf. J. SPAUL, *Cohors². The evidence for and a short history of the auxiliary infantry units of the Imperial Roman Army* (BAR International Series 841), Oxford 2000, pp. 275-287 (in part. pp. 276-278).

¹⁰⁹⁹ Zos., I, 52, 3: καὶ ἔτι γε Νωρικοῖς καὶ Ραιτοῖς, ἅπερ ἐστὶ Κελτικὰ τάγματα.

¹¹⁰⁰ The hypothesis of a presence following Septimius Severus during the campaign in the East against Pescennius Niger (DIETZ, «Legio III...», *cit.* pp. 138-139), based on an issue of *denarii* by the mint of Alexandria, characterized by the portrait of Iulia Domna and apparently mentioning the *legio III Italica* (*RIC* IV, 1, 608A), should certainly be discarded. As in the case of similar issues with the portrait of Septimius Severus (Cohen 262 = *RIC* IV, 1, 7: LEG III ITAL TRP COS; Cohen 263: LEG III IT AV TRP C), these productions were presumably made at the beginning of 194 and addressed to the *legio III Augusta*, and they copied (with considerable misunderstanding) the minting made in Rome also for the *III Italica* cf. the interesting observations of D. Smith: Doug Smith's website entitled as *Ancient coins, formerly Ancient Greek & Roman coins. An educational site on Roman coins, Greek coins and other ancient coins* <<https://www.forumancientcoins.com/dougsmith/feac44leg.html>> (01/01/2019).

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

vexillatio of the legion. The first monument¹¹⁰¹, a votive dedication by the centurion Ulpius Vitalis, does not offer much information. Otherwise, the second monument¹¹⁰², which consists of a dedication given by the centurion M. Ulp(ius) Caius in honour of the governor of the province L. Marius Perpetuus, is much more interesting. The reference to the governor allows to date accurately this monument or perhaps both monuments, presumably erected in the same period of time) and to link it to a specific historical context of particular interest.

L. Marius Perpetuus, in fact, brother of L. Marius Maximus, who was the best known general and historian¹¹⁰³, was governor of the province of Moesia Inferior and then of Dacia in the years 212/213-215¹¹⁰⁴. Very close to the Severan family, like his brother, who in those years was *proconsul* in Asia, Marius Perpetuus received Caracalla during his visit to the province, which was probably carried out in A.D. 214¹¹⁰⁵, before the continuation of the journey to the East and the start of preparations for expedition against the Parthians. On that occasion, some detachments or *vexillationes* of the legions also had to be part of the imperial retinue stationed in the northern provinces, visited and crossed by Caracalla during the second half of 213, which presumably have accompanied the prince on his journey to Nicomedia. A third centurion of the third legion is documented in Sarmizegetusa¹¹⁰⁶, which bears witness to a presence of some consistency in the province.

---

¹¹⁰¹ *CIL* III, 1178 = *IDR* III, 5, 436.

¹¹⁰² *CIL* III, 7785 = *IDR* III, 5, 402.

¹¹⁰³ F. MILTNER, «L. Marius Maximus (48)», in *RE*, XIV, 2, 1930, coll. 1828-1831; G. BARBIERI, *L'Albo senatorio da Settimio Severo a Carino (193-285)* (Studi pubblicati dall'Istituto italiano per la Storia antica, Fasc. 6), Rome 1952, p. 219, no. 1100; *PIR*² M 308; *DNP* 7, 908 [II 10]; THOMASSON, *Laterculi...*, *cit.*, 9:14, 10:94, 26:178, 33:72 and 39:127. See also A. BIRLEY, «Marius Maximus: the consular Biographer», in *ANRW*, II, 34, 3, Berlin - New York 1997, pp. 2678-2757.

¹¹⁰⁴ I. PISO, *Fasti Provinciae Daciae, I, Die senatorische Amtsträger* (Antiquitas I. Abhandlungen zur alten Geschichte 43), Bonn 1993, p. 169-170, no. 38. Cf. F. MILTNER, L. Marius Perpetuus (57), in *RE*, XIV, 2, 1930, col. 1836 (211-222); BARBIERI, *L'Albo senatorio...*, *cit.*, p. 87, no. 357; *PIR*² M 311; *DNP* 7, 909 [II 13]; THOMASSON, *Laterculi...*, *cit.*, 20:51 and 21:53.

¹¹⁰⁵ The dating to 213 of the imperial visit in Dacia, commonly accepted, has recently been the subject of a revision by M. CHRISTOL, «Caracalla en 214 : de Nicomédie à Nicomédie», in A. HOSTEIN, S. LALANNE, *Les voyages des Empereurs dans l'Orient Romain. Époques Antonine et Sévérienne*, Arles 2012, pp. 155-167. On the basis of on the recomposition of some fragments of the *Acta Fratrum Arvalium* conducted by J. SCHEID, «Le protocole arvale de l'année 213 et l'arrivée de Caracalla à Nicomédie», in G. PACI (ed.), *Epigrafia romana in area adriatica, actes de la IXe Rencontre franco-italienne sur l'épigraphie du monde romain, organisée sous le patronage de l'AEGL e del ministero degli affari esteri, Macerata, 10-11 novembre 1995*, Pisa 1998, pp. 339-451, it is in fact possible to date the military campaign of Caracalla on the Rhine front between summer and autumn of 213 and his arrival, in difficult conditions, to Nicomedia in December of the same year. During this time there would not have been the possibility to make a digression in Dacia, which therefore must be placed during 214 (CHRISTOL, «Caracalla...», *cit.*, pp. 161-162; cf. already C. LETTA, «Il "naufragio" di Caracalla in Cassio Dione, nell'*Historia Augusta* e nei commentari degli arvali», in *ZPE* 103, 1994, p. 189.

¹¹⁰⁶ *AE* 2010, 1383 = *AE* 2014, 90.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

The participation of elements of the third legion to the imperial escort during the Caracalla's journey to the East would seem to be confirmed by some monuments discovered in Perinthus, that played a central role in the communication's network between the Danubian landscape, Thrace and the province of Asia, and that may have been object of the passage of the imperial cortege on several occasions, at the end of 213 and then during 214. The city was also closely linked to the Severan family, having sided in favour of Septimius Severus during the conflict against Pescennius Niger. Here, a funerary monument, consisting of a *stela* depicting a soldier which mentions of a Equester Paulus, a soldier of the *legio III Italica Antoniniana*¹¹⁰⁷. The monument was erected by the heir, Au[relius ---]rius, who likely was enrolled in the same unit. Some other funerary *stelae* from Perinthus have very similar typological and iconographic characteristics, so that one might perhaps think of the contemporary presence of a group of soldiers, from the same legion, who eventually died during their stay in the city or its neighbourhood; but the monuments are lacking of the epigraphic part, with the sole exception of invocation to the *Dii Manes*¹¹⁰⁸, so that this consideration remains just hypothetical.

After wintering again at Nicomedia, in 215 Caracalla moved to Antioch, crossing the Anatolian provinces. The route can only be vaguely reconstructed¹¹⁰⁹, but it seems to have interested Tyana, Tarsus and the territory of Anazarbus. It is not unlikely that even in this phase of the journey some detachments of the third legion would have been part of the retinue and that some of the soldiers among them could have received special assignments to be held in the different communities and centres visited or otherwise affected by the passage of the imperial cortege; the ancient Germanicia may have been one of these.

In this context, the presence of soldiers and in particular of *immunes* like the two men mentioned in the inscription of Kahramanmaraş may find a plenty justification. In fact, they could have been entrusted with some special tasks related to the transit in the region and to the different stages accomplished by the emperor and the imperial cortege. In order to organize the imperial journey it was necessary to develop adequate logistic solutions, including the preventive collection of information, the guarantee of control and security in the territory, the maintenance of a network of direct connections with local authorities, the insurance of constant supply for men and animals, the finding of suitable accommodation etc., and the *immunes* may have exercised in this context their technical skills or specialised expertise.

---

¹¹⁰⁷ *CIL* III, 14207, 6 = *AE* 1898, 122 = *Perinth* 79. Cf. E. KALINKA, «Antiken zu Perinth», in *JOAI* (Beibl.) 1, 1898, coll. 115-116, no. 16, fig. 27.

¹¹⁰⁸ *Perinth* 84, 85 and 87. The first two texts were already published by KALINKA, «Antiken zu Perinth...», *cit.*, coll. 116-118, nos. 17-18; figs. 28-29. Of some interest is also a monument for a soldier of the *legio II Italica* (*AE* 1998, 1184 = *AE* 2003, 1557).

¹¹⁰⁹ Herod., IV, 8, 6. Cf. H. HALFMANN, *Itinera principum. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*, Stuttgart 1986, pp. 224 and 227-229.

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE MARAŞ SEMPOZYUMU

Conclusion

The Latin inscription from Kahramanmaraş is, so far, the only document surely offering evidence of the presence of soldier and eventually detachments of the third legion Italica in the eastern provinces of the Roman empire. Considering the different historical circumstances in which this presence may have taken place, it can be argued that it is to be connected to the journey made in 215 by Caracalla through the Asia Minor to reach the province of Coele Syria and Antioch.

Notes and acknowledgements

Abbreviations in alphabetic order: fig.: figure, h.: height, l.: line, pl.: plate, th.: thickness, vol.: volume and w.: width.

This collection was studied with an authorization granted by the Turkish Ministry of Culture and Tourism, Directorate of the Monuments and Museums on December 9, 2004 and enumerated as B.16.0.AMG.0.10.00.01/707.1/14. The necessary documentation was assembled during December 2004. Fig. 1 was arranged by Dr Sami Patacı and Mr Zeki Akkurt (both from Ardahan) in 2018 to whom we would like to express our sincere gratitude and appreciation. We also would like to thank to Mr Mehmet Canlı for his helps before, during and after the symposium in Kahramanmaraş.

Resim Alt Yazıları / Figure captions

Fig. 1: Places in Asia Minor and elsewhere referred to in the text (by S. Patacı, 2018).

Figs. 2a-b: A funerary inscription in Latin in the museum of Kahramanmaraş, southeastern Turkey (photo by G. Kan Şahin, 2004).

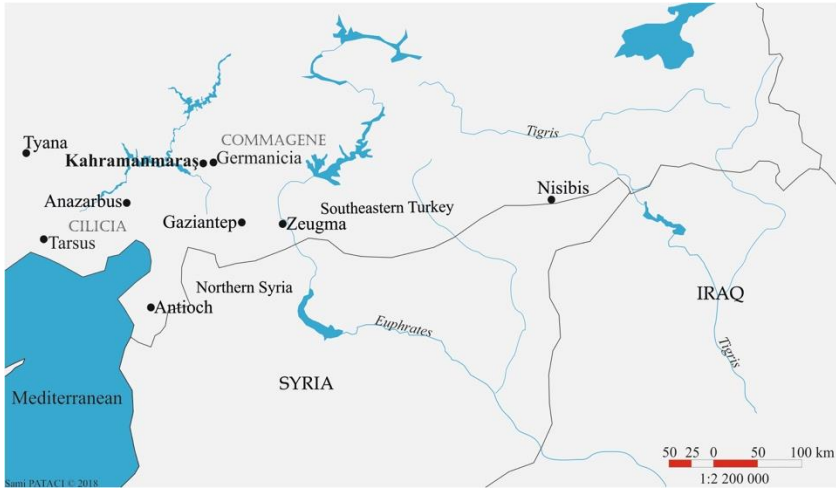

fig. 1

ULUSLARARASI ANTİKÇAĞ DÖNEMİNDE
MARAŞ SEMPOZYUMU

fig. 2a

fig. 2b